

REPRODUCTION OF EARLIE EDITION OF THE
SABDARTHACINTAMANIH

शब्दार्थचिन्तामणिः ŚABDĀRTHACINTĀMAṆIḤ

प्रथम खण्ड
भाग - अ

ब्राह्मावधूत श्रीसुखानन्दनाथः

प्रिन्टवैल

जयपुर- 302 004

039163
Accession No. ---
Shantarakshita Library
Wibetan Institute, Saman

Published by
PRINTWELL
S-12 Shopping Complex
Tilak Nagar Jaipur 302 004

Distributed by
RUPA BOOKS PVT LTD
H O S-12 Shopping Complex Tilak Nagar Jaipur 302 004
B O 295-B Bharti Nagar, P N Pudur Coimbatore 641 041

ISBN 81 7044-369 5 (Set)

SABADARTH CHINTA'MANI
First Published 1860
Reprint - 1992

Printed at
Efficient Offset Printers
215 Shahzada Bagh Indl Complex
Phase-II Phone 533736 533762
Delhi 110035

शब्दार्थचिन्तामणिः

अर्थात्

मीर्वाणभाषासाशेषशास्त्रानेककोशादिभ्यः सङ्गृहीतानां मकाराद्यर्थ-
क्रमेण विन्यस्तानां शब्दानां तत्तत्क्षिन्नानांार्थकार्थपर्यायप्रयोगोल्लेखेन
पाणिन्युक्तनिवृत्तिरूपैस्तत्तदर्थस्फुटीकरणेन तत्तच्छब्दप्रस्तावागुतवै-
दाङ्गभृतिपुराणागमेतिहासादिप्रयोगैः सूदशिल्पसङ्गीतादिशास्त्रीय-
विषयाणां वर्णनैः शब्दास्त्रधातुरत्नादिपरीक्षाभिः ग्राम्यारण्यपशुप-
त्यादिखण्ड्यैर्दगार्गलेन सज्जलनिर्जलभूमिपरिज्ञानेनोद्यानवृक्षा-
युर्वेदेन द्रव्यगुणरोगनिदानादिभिरुलङ्कारच्छन्दःप्रभृतिनाम-
लक्ष्योदाहरणैश्च संयुक्तोऽखिलग्रोहसमताभियोतक-
सङ्कदयङ्कदयाङ्काददेशन्यः ॥

तस्यायमवर्गकवर्गात्मकः प्रथमोभागः

ब्राह्मावधूतश्रीसुखानन्दनाथेन विनिर्णीतः

—•••••—

एकविंशत्यधिकोऽनविंशतितमे १८२१ वैकमे ऽब्दे आगरेति साधारण्यं
याविख्याते सुप्रपुरे आदिगौडश्रीघासीरामकनहियालालयेऽर्थये
नतयोर्निर्जने संस्कृतयन्त्रालये श्रीरामप्रसाददृष्ट्यामुद्राखिण्या
ऽभिव्यक्तः

तत् सत्

शब्दार्थचिन्तान्ते मूर्खवन्द्यः तच्चाह
श्रीजगदानन्दनाथः

नमो गुरवे ॥ श्रीमद्गौडकुले नितान्तविपुले ऽडीचप्रथोत्थे ऽतुले जातः
पुष्करराज इत्यभिधया ख्यातो धरामण्डले । यत् सौजन्यमुधासरित्पतितर
ङ्गान्दोलनानन्दिता विद्योदार्यदयादिशेवधिपराः सर्वे वभूवुर्जनाः ॥ १ ॥ श्री
नन्दलालः सुकृते विशाल स्तुष्टादिरामसुमनो ऽभिरामः । तद्रात्मजा वप्रति
मप्रभावौ श्रीरामरामानुजनैजभावौ ॥ २ ॥ श्रीनन्दलालपत्नी सुषुबे सुनुज
यं सुता मेकाम् । प्रथमस्तु शम्भुनाथो ऽन्तरजो रामप्रसादात् ॥ ३ ॥ मोती
रामो ऽवरजः सर्वे सकलार्थतत्त्वज्ञाः । देवी सुलचणासीद् याहि सती शील
सम्पन्ना ॥ ४ ॥ विद्वत्तुलारामसुतो भवानीशङ्करो ऽभवत् । ज्येष्ठः श्रेष्ठमतिर्नाति
ससारासक्तमानसः ॥ ५ ॥ द्वितीयः सम्भूतो धनपतिपुरो राज इति यं कुली
ना नामै न जगति कृतवन्तो मुमुदिरे । प्रकृष्या ऽऽजन्मा ऽसौ विरलतरकर्म
तिरसिको ह्यगा दप्रत्यक्ष निजजनत एकः शिवपुरीम् ॥ ६ ॥ चिचन्द्राब्दायु
ष्मान् परमपरतत्त्व विविदिषुः पठित्वा शास्त्राणि प्रतिहरिहरानन्दपदत ॥
प्रतीतं नाथार्थं निखिलनिगमार्थैकमुधियंगतो ऽयं योगीशं कुशलमवधूतं कु
ख्यातम् ॥ ७ ॥ प्रीत्या नमस्या सन्तुष्टः सद्गुरुः करुणानिधिः । त्व सुखानन्दना
थो सो त्वाचष्ट हि यथो चितम् ॥ ८ ॥ ब्राह्मावधूतपदवीं प्राप्य देशानने
कशः ॥ गाह गाह बहुविधान् दर्शं दर्शं जनब्रजान् ॥ ९ ॥ ज्वालामुखी महा
देवो जालन्धरनिवासिनीम् ॥ जग्मिवान् सुषमं पश्यं क्वच स्थितिमुपाश्रयत्
॥ १० ॥ ग्रन्थाप्रसङ्गतो ऽस्मिन् भज्जीदेशप्रधिप स्तदा गतवान् ॥ रागादिरुद्र
पालो ऽस्यतपालसुतो महेदार ॥ ११ ॥ पर्वतराज श्वतुर श्वतुर्घु यत्नेषु दी
क्षितो विद्वान् ॥ श्रीकृष्णमणोः शिष्यो ऽमुं विचरन्त यदा द्राक्षीत् ॥ १२ ॥ आ
हूय श्रुतवाणीजनितशब्दो निनीषुरनुकूलः ॥ शुश्रूषया स्वदेशं तं प्रार्थ्यानी

नयद् यथायोग्यम् ॥ १३ ॥ सोऽयं प्रसन्नहृदयो महाशयाहैतुकीभक्त्या ॥
 अप्येतराभद्रास्थं तत्पुत्रं पाठयन् न्यवसत् ॥ १४ ॥ निश्चिन्तो विरले समन्तत
 उपेतेष्टार्थसिद्धिस्ततश्चिन्तां तत्र समासद् द्विजकुले दृष्ट्वा कले रापदा ॥ मौ
 ल्यं तस्य तुशान्तये निखिलशस्त्रार्थोज्ज्वलीषु मुदा व्यास्यत् कोशकलाधरं
 कलिहरं शब्दार्थचिन्तामणिम् ॥ १५ ॥ गङ्गातीरे रुद्रपाले शिवेन शिवतां
 ज्ञते ॥ ज्ञात्वा नैमित्तिकोभावं निमित्ताभावसङ्गतौ ॥ १६ ॥ इन्द्रप्रस्थं पुनः प्र
 त्यागन्ता मनसि चिन्तयन् ॥ कथं मेतस्य कोशस्य स्यात् प्रवृत्तिर्निरन्तरा
 ॥ १७ ॥ प्रस्तुतश्रीनन्दलालदैहिनी श्रेयश्चाश्रयौ ॥ कोविदौ व्यवहाराणां
 प्रायस्सुप्रनिवासिनौ ॥ १८ ॥ चुन्नीलालाग्रजो घासीरामनामा प्रतापवान् ॥
 धनिमान्यो राजमान्य स्वभुजार्जितसद्यशाः ॥ १९ ॥ बालप्रवासिनं दैवनेदि
 तो दूरदर्शिनम् ॥ समातुल्यमनुप्राप्य कृत्वालापं मनोगतम् ॥ २० ॥ कोशप्र
 शंसां प्रस्तावे श्रुत्वा तस्योत्सुकं मनः ॥ तन्मुहीकरणायाशु यदात्यर्थं मवा
 भवीत् ॥ २१ ॥ परेश्वरकराङ्गकमिते १८२१ विक्रमहायने ॥ तदैव मुद्रितो भा
 गः प्रथमः साङ्ग इत्यभूत् ॥ २२ ॥ उत्तमश्लोकशिष्येण श्रीपादाम्बुजसेविना ॥
 धर्मीसारस्वतेनैभिरिन्द्रप्रस्थनिवासिना ॥ २३ ॥ जगदानन्दनाथेन पारम्प
 र्यानुवर्तिना ॥ जगदीशोपनामैषा श्लोकैरुद्घाटिता कृतिः ॥ २४ ॥ * ॥ * ॥

अथ शब्दार्थचिन्तामये संकेताक्षराणां विवरणम् ॥

अ०	अर्दुर्चा पुसिच ॥ अत्रा	अनु० उ०	अनुश्रुतिकादित्वादुभयप
	दिभ्यः फञ् ॥		दृष्टिः ॥
अघ०	अघ्रादिभ्यश्चेति यक् ॥	अन्य०	अन्यत्रापीति डः ॥
अङ्ग०	अङ्गुल्यादिभ्यश्चक् ॥	अन्ये०	अन्येषामपीति दीर्घः ॥ अ
अजा०	अजादित्वाट् टाप् ॥		न्येभ्योपीति डः ॥ अन्येभ्यो
अधा०	अधात्मादित्वाट् ठप् ॥		पिदृश्यते इति वः । वञ् ॥

	अन्येभ्योपि दृश्यते क्विप् ॥	कृ०	कृत्वादिभ्यः क्तिन्निष्ठाव
	अन्येभ्योपि दृश्यते इति धप्		द्वाच्यः ॥
	॥ अन्येभ्योपि दृश्यन्ते ॥ मनि	ए० वि०	एतद्विवरणम् ॥
	नृक्कनिप् वनिप् विच् एते ॥	कं०	कण्डादिभ्यो यक् ॥
अन्येष्व०	अन्येष्वपि दृश्यते इति ड ॥	क०	कर्ममीमांसायाम् ॥
अव०	अब्दादयश्चेतिसाधुः ॥	कठ०	कश्चित् ॥
अप्०	अर्शआदिभ्यो ऽच् ॥	कच्०	कच्छादिभ्यश्चेत्यण् ॥
अली०	अलीकादयश्चेति की-	कत्०	कत्यादिभ्यो ढकच् ॥
	कन् ॥	कपि०	कपिलकादिस्त्वास्तत्त्वम् ॥
अश्रु०	अश्रूदादयश्चेतिसाधुः ॥	कम०	कमलादिभ्यः खण्डः ॥
अश्व०	अश्वपत्यादिभ्यश्चेत्यण् ॥	कल्या०	कल्याणयादिस्त्वाट्ठक् ।
आ०	आकर्षादिभ्यः कनु ॥		इनङादेशश्च ॥
आद्या०	आद्यादिभ्य उपसङ्ख्यान	का०	काश्यपः । काश्यादिस्त्वात
	मिति तसिः ॥		जिठः ॥
इ०	इति ॥	का० घु०	कालीपुराणम् ॥
इ० वि० ति०	इति विष्णुपुराणतिलके	कालि०	कालिदासः ॥
इ० रा०	इतराभ्योपि दृश्यन्ते तसि	का०	कादिभ्यः किदिति डः ॥
	लादयः ॥	काशी०	काशीखण्डम् ॥
इष्०	इष्टादिभ्यश्चेति इनिः ॥	का० सु०	कापिलसूत्रम् ॥
उ०	उक्त्यादिस्त्वात् ठक् ॥	कि०	किसरादिभ्यः छन ॥
उत्०	उत्सादिस्त्वाट्ठक् ॥	किशो०	किशोरादयश्चेत्योरन् ॥
उद्०	प्राणभृज्जातिवयो वचनो	कु०	कुर्वादिभ्यो गण् ॥
	ज्ञावादिभ्यो ऽञ् ॥	कु०	कुटादिः ॥
उदा०	उदाहरणम् ॥	कुला०	कुलालादिभ्यो वुञ् ॥ कुला
उर्०	उरः प्रभृतिभ्यः कष् ॥		र्यवः ॥
उल्०	उल्वादयश्चेति वञ्जन्त-	कू	कूर्मपुराणम् ॥
	साधुः ॥	के०	केचित् ॥
उलू०	उलूकादयश्चेत्यूकः ॥	कू०	कूजादिभ्यः संज्ञायां वुन् ॥

कृद्° कृदरादन्त्रेति सार्धः ॥
 कृतृ° कृतूयकादिस्त्वान्तादृठ-
 क् ॥
 क्रमा° क्रमादिभ्योवुन् ॥
 ख° खखिडकादिस्त्वादङ् ॥
 ख° खर्जादिस्त्वात् ऊरः ॥
 खरु° खर्जपिष्ठादिभ्य ऊरोन्म-
 चै ॥
 खला° खलादिभ्यश्चनिर्वक्तव्यः ॥
 ग° गर्गादिभ्योयञ् ॥
 गम्° गम्भीरादयश्चेति ईरन् ॥
 गहा° गहादिभ्यश्चेति छु ॥
 गु° गुपादिभ्यः किदिति इजञ् ॥
 गुडा° गुडादिभ्यष्ठञ् ॥
 गौ° गौरादिः ॥
 गौ° भा° गौडभाषा ॥
 गृष्° गृष्णादिभ्यश्चेति ठञ् ॥
 ग्रहि° नन्दिग्रहिपचादिभ्योऽल्यु-
 षिन्यच इति णिनि ॥
 चतु° चतुर्वर्षादीनां स्वार्थे उप-
 संख्यानम् । ष्यञ् ॥
 चु° चुरादिः ॥
 छ° छत्रादिस्त्वाश्च ॥
 छान्° छान्दस ॥
 छान्° भा° छान्दोग्यभाष्यम् ॥
 छे° छेदादिभ्यो निश्चमिति-
 ठञ् ॥
 ज° जज्ञादयश्चेति सार्धः ॥

जु° जुहोत्यादिः ॥
 ज्व° ज्वलादिस्त्वाश्च ॥
 ज्यो° ज्योत्स्नादिस्त्वादङ् ॥
 त° तथाच ॥
 त° छ° प° तदुक्तं छन्दोगपरिब्रिजे ॥
 तडा° तडानादयश्चेति निपातः ॥
 त° प° तत् पञ्चविधम् ॥
 तर° तरत्यादिभ्यश्चेत्त्वङ् ॥
 ता° तारकादिस्त्वादितच् ॥
 ति° तिकादिभ्यः फिञ् ॥
 तुन्° तुन्वादिभ्यश्चेति इनिश्च ॥
 तु° तुदादिः ॥
 तुषा° तुषारादयश्चेत्थारन् ॥
 दं° दण्डादिस्त्वात् यत् ॥
 दाम° दामन्यादिभिर्गर्तषष्ठा-
 च्छः ॥
 दि° दिगादिभ्योयदिति यत् ।
 दिवादि° ॥
 दी° दीपिका ॥
 दृ° दृढादिः । वर्णदृढादिभ्यः
 ष्यञ् । इमनिश्च ॥
 नं° नन्द्यादिस्त्वात् ल्युः । नन्दिग्र-
 हिपचादिभ्योऽल्यु षिन्यचः ॥
 नडा° नडादिस्त्वात् फक् । नडा-
 दीनां कुक्वेति छः ॥
 नद्या° नद्यादिभ्योऽगिति ठक् ॥
 न्यङ्° न्यङ्कादिस्त्वात् कुक्त्वम् ॥
 न्या° न्यायकृत्वम् ॥

मा०	नारदः ॥	ष्टम ॥	
नि०	निपातः ॥	वृथ्०	पृथ्वादिभ्य ईमनिज्वा ॥
नि०	दिदानम् ॥	प्र०	प्रसिद्धः । प्रज्ञादिभ्यश्चेति
नै०	नैषधः ॥		स्वार्थे ऽण् प्रत्ययः ॥
प०	पचाद्यच् । पलाशाद्यञ् ॥	प्रति०	प्रतिजनादिभ्य खञ् ॥
प०	नन्दिग्रहिपचादिभ्यो ल्यु-	प्रा०विद्	प्रायश्चित्त विवेकः ॥
	गिन्यच् ॥	फ०	फलम् ॥
प०घ०	पराशरपद्धतिः ॥	व०	वलादिभ्योअनुप् ॥ वसिष्ठः
पर्फ०	पर्फरीकादयश्चेती कन् ॥		। बहुलमन्यत्रापी तियुष् ॥
प०भा०	पर्वतभाषा ॥	वङ्ग०	वङ्ग्यादयश्चेति क्तिन् ॥
पर्०	पर्पादिभ्यःष्ठन् ॥	वला०	वलाकादयश्चेत्याकः ॥
पश्वा०	पश्वादिषौघेयादिभ्यो ऽण्	वसं०	वसन्तादिभ्यष्ठक् ॥
	औ ॥	वज्रा०	वज्रादिभ्यश्चेति ङीष् ॥
प०स०	पराशरसहिता ॥	व०द०	वर्षवृत्तप्रभेदः ॥
पा०	पामादिस्त्रात् नः ॥	वा०	बाहुल्यकात् । बाह्यादि-
पा०पा०	पाप्मे पातालखण्डः ॥		स्त्रादिभ्यः ॥
पाचा०	पाचाद्यन्तस्यनेति स्त्रीस्त्वं-	वा०पु०	वायुपुराणम् ॥
	न ॥	वाहि०	वाहिताग्न्यादिषु ॥
पारस्०	पारस्करादिस्त्रात् सुट् ॥	वि०	विशेषः । विल्वाद्यण् ॥
पाश०	पाशादिभ्योयः ॥	विडा०	विडादिभ्यःकिदित्यङ्गम् ॥
पि०	पिच्छादिस्त्रात् ङल् ॥	विदा०	अन्वधानन्तर्ये विदादिभ्यो
पिङ्ग०	खर्जपिञ्जादिभ्यञ् रोल	वि०ध०	विष्णुधर्मोत्तरम् ॥
	चावित्यूलच् ॥		ऽञ् ॥
पिना०	पिनाकादयश्चेत्याकः ॥	विन०	विनयादिभ्यष्ठक् इति स्वा
पु०	पुष्करादिभ्योदेशेइति इ-		र्थेठक् ॥
	नि । पुराणम् ॥	वि०पु०	विष्णुपुराणम् ॥
पुरो०	पत्यन्तपुरोहितादिभ्योयक्	वी०	वीरमित्रोदयः ॥
पृ०	पृषोदरादीनि यद्योपदि-	वे०भा०	वेदभाष्यम् ॥

वेत०	वेतनादिभ्यो जीवतीति-	मङ्ग०	मङ्गुरादयश्चेति उरच् ॥
	ठञ् ॥	मनो०	इन्द्रमनो ज्ञादिभ्यश्चेति
वै०	वैदिकप्रयोगः ॥	म०भा०	महाभारतम् ॥
वै०प०	वैद्यकपरिभाषा ॥	मयू०	मयूख्यसकादित्वात् ॥
वै०म०	वैद्यकमतम् ॥	मावृ०	मावावृत्तम् ॥
वृ०	वृत्ते ॥		वृञ् ॥
वृक्षा०	वृक्षादिभ्यःखण्डः ॥	महा०	महाभारते ॥ महाभार
वृषा०	वृषादिभ्यश्चिदितिकल् ॥		तम् ॥
वृह०	वृहद्बर्मपुराणम् ॥	मा०त०	मायातन्त्रम् ॥
व्यु०	व्युत्पत्त्या ॥	मि०	मिथिलादयश्चेति इलच् ॥
भा०	भावप्रकाशः ॥	मित०	मितक्षादित्वात् डु ॥
ब्र०	ब्रह्मवैवस्तपुराणम् ॥	मु०तं०	मुण्डमालातन्त्रम् ॥
ब्र०पु०	ब्रह्मपुराणम् ॥	मू०	कप्रकरणे मूलविभुजादि
ब्र०वै०ब्र०	ब्रह्मवैवर्ते ब्रह्मखण्डम् ॥		म्युत्पत्तिसंख्यानमितिक ॥
ब्र०	गुणवचनब्राह्मणादिभ्यः क	मूले०	मूलेरादयश्चेत्येरक् ॥
	र्मणिश्चेतिष् ॥	स०	सृगव्यदयश्चेतिक ॥
ब्री०	ब्रीह्यादिभ्यश्चेतिर्निः ॥	मे०	मेच्छधर्म ॥
व्या०व०	व्यासवचनम् ॥	य०	यजादित्वात् । यथा ॥
भा०	भागवतम् ॥	या०	यावत् । यावादिभ्यः कन् ॥
भा०प०	भाषापरिच्छेदः ॥	याज्ञ०	याज्ञवल्क्यः ॥
भा०प्र०	भावप्रकाशः ॥	यु०	हायनान्तयुवादिभ्योञ् ॥
भार०	भारतम् ॥	यौ०	पर्क्षादियौघ्रेयादिभ्योऽण
मि०	षिङ्गिदादिभ्योऽङ् ॥		जौ ॥
मिच्छा०	मिच्छादिभ्योऽण् ॥	र०	रसादिभ्यश्चेति मतुप् ॥
भी०	भीमादयोऽपादाने ॥	रा०	रामायणम् ॥
भू०	भूम्नि ॥	राज०	राजदन्तादिषु परम् ॥
भ्वा०	भ्वादिः ॥	रानि०	राजनिर्घण्ट ॥
म०	मन्त्रार्थीयः ॥	रेव०	रेवत्यादिभ्यष्ठक् ॥

ख०	खच्चयम् ॥	सि०	सिद्धान्तशिरोमणि ॥
ली०	लीलावती ॥	खि०	खियाङ्क्तिन् ॥
लो०	लोमादिच्छात् श	सु०	सुषामादिषु चेतिषत्वम् ॥
ल्वा०	ल्वादिभ्यश्चेतिनत्वम् ॥	सुवा०	सुवास्वादिभ्योऽण् ॥
श्र०	श्रकन्ध्वादि ॥	स्थूला०	स्थूलादिभ्यःप्रकारवचने
शका०	शकादिभ्योऽण् ॥		कन् ॥
शम्०	शमादिभ्योऽथच् ॥	स्म०	स्मरणम् । स्मृति ॥
शर्०	शर्करादिभ्योऽण् ॥	स्वा०	स्वार्थे ॥
शा०	शाकपार्थिवादि । शाखा	ह०	हरिवश ॥
	दिभ्योऽय ॥	हरि०	हरितादिभ्योऽञ् ॥
शार्०	शाङ्गरवाद्यजोऽङीन् ॥	हरी०	हरीतक्यादिभ्यश्चेतिफल
शि०	शिवादिभ्योऽण् ॥		प्रत्ययस्यलुप् ॥
शु०	शुभ्रादिभ्यश्चेतिठक् ॥	हे०	हेमचन्द्र ॥
शुष्०	शुष्किकादिभ्योऽण् ॥		
श्री०	श्रीभागवतम् ॥		
स०	समासः ॥	इक्०	इक्कृष्यादिभ्यः ॥
स०क०	सरस्वतीकण्ठाभरणम् ॥	इज्०	इजवपादिभ्यः ॥
स०	सम्पदादिच्छात्किप् ॥	इण्०	इणजादिभ्यः ॥
सङ्	सङ्काशादिभ्योऽय ॥	खलु०	धात्वर्थनिर्देशे खलुत्वत्त-
संज्ञा०	संज्ञापूर्वकत्वाद्दृष्टाभावः ॥		व्य । सञ्ज्ञायाम् ॥
सम्०	सम्प्रसारणम् ॥	कः०	अज्ञाते । कुत्सिते । अल्पे
सर्०	सर्वधातुभ्योऽमनन् ॥		। द्वस्वे ॥
सर्व०	सर्वधातुभ्यश्च । सर्वधातु	कन्०	सञ्ज्ञायाम् । अनुकेम्पाया
	भ्यः । ष्टन् । सर्वधातुभ्योऽसुन्		म् । अवक्षेपेकन् । इवेप्र
सायः	साहित्यदर्पण ॥		तिकृतौ । सञ्ज्ञायाम् ॥
सि०	सिद्धादिभ्यश्चेतिठक् ॥	क्षुम्०	क्षुम्नादिषु चेतिषत्त्वाभा-
सिन्०	सिन्ध्वादिच्छादण् ॥		व ॥
सिमु०	सिद्धान्तमुक्तावली ॥		

●

श्री गणेशाय नमः

अथ शब्दार्थचिन्तामणौमंगलम्

तथा दौ मङ्गलाचरण मभिधेयादिकम्

~~CONFIDENTIAL~~ 0000 ~~CONFIDENTIAL~~

नम श्री सद्गुरवे ॥ ॥ श्रीमद्धरिहरानन्दनाथाभिन्नं स्वदेशिकम् नारा-
यणमह वन्दे सच्छास्त्रज्ञानभास्करम् ॥ लम्बोदरं महाकाय मेकदर्शनं गजा
ननम् । गौरीप्रियं मुदा वन्दे सर्वविघ्नविनाशनम् ॥ २ ॥ नमो देवि मङ्गा
विद्ये भजामि चरणौतव । देहिज्ञानप्रकाश मेनिखिलार्थ प्रसिद्धये ॥ ३ ॥ श्री
शारदा शारदचन्द्रकान्ति हृदम्भुजे ऽभीतिवर दधानाम् । पुस्त विपश्चीं सुक-
टैः प्रसक्तां ध्याये ऽनिश जात्यहरां पिनेत्राम् ॥ ४ ॥ वेद्यं ब्रह्मादिभि र्ध्येयं
योगीन्द्रै र्यन्महत्पदम् ॥ तत् तत्तत्तत्त्व मस्यादिवाक्यै रिष्ट भवाम्यहम् ॥ ५ ॥
यदज्ञानादिद ज्ञात यञ्ज्ञानेविषयंव्रजेत् । तन्निर्गुण निर्विशेषं ब्रह्मात्मानं

समाश्रये ॥ ६ ॥ कोशाननेकानवलोक्य यत्नाच्छास्त्राणि भूयः प्रविचार्य तेभ्यः ।
। बालाबोधाय लिखामि शब्दान् सार्थन् सुसङ्गृह्यमुदे बुधानाम् ॥ ७ ॥ अल्पा

युधो ऽत्यदुर्हीषं विजान् दृष्ट्वा कला वयः । सुखानन्दोचितेखैतत् क्रोधं सुख
 सुबोधदम् ॥ ८ ॥ सल्लिङ्गाच्छिङ्गशब्दानां ज्ञानायत पुरः पुरः । तत्तदाचार्यलेखो
 हि समासार्थो विधीयते ॥ ९ ॥ जिज्ञासा यच्च कुत्रापि शास्त्रीये शब्द उद्भवेत् ।
 तदैवैतत् पश्यता ऽनुभूयते कृतकृत्यता ॥ १० ॥ तावद् भ्रमति शब्दार्थ
 चिन्ताव्याकुलमानसः । सुश्रद्धानः स्थिरधीर्यावदेनं न पश्यति ॥ ११ ॥ चतुर्द
 शसुविद्यासु प्रायः शब्दो न तादृशः । मातृकानुक्रमेणा ऽचसपर्यायो निवेशितः
 ॥ १२ ॥ निदर्शनेषु शब्दानां तत्तच्छास्त्रसमुद्भूता । गद्यपद्यमयीवाणी वर्ण्यतास्मि
 न् कश्चित् कश्चित् ॥ १३ ॥ केषाञ्चिद्देशभाषापि गुप्तबोधाय दर्शिता । अतः
 परोपकृतचे कोन्यो भवितु मर्हति ॥ १४ ॥ शब्दार्थचिन्तासगिनामद्भुतं कोशे
 शु सर्वेषु च रत्नभूतम् । श्रीमत् सुखानन्दबुधेन कृतद्विजोपकारार्थं मिदं प्रभू
 तम् ॥ १५ ॥ पण्डितै राजधनिनां कृता ग्रन्थाङ्गनेकशः धनादये तु स्या देतत्
 सर्वान्तर्यामितुष्टये ॥ १६ ॥ १८२० ॥ खनेचग्रहभूयुक्ते विक्रमे वत्सरे शुभे ।
 मार्गस्यासितपञ्चम्या मारब्धो मुद्रितुं ह्यसौ ॥ १७ ॥

अथ शब्दार्थचिन्तामणिः

— ००००० —

अः

अ । । अभावे ॥ स्वल्पार्थे ॥ प्रतिषे
 धे ॥ अनुकम्पायाम् ॥ सम्बोधने ॥
 अधिसेपे ॥ स्वराणामादिमेवार्थे ॥
 अ । पुं । वासुदेवे ॥ महेश्वरे नञो-

अशः

यमकारः ॥ यद्वा ॥ अतत्सर्वव्याप्नो
 ति । अततेर्दे । न । परब्रह्मणि ॥
 अशः । पुं । वसुके । भागे ॥ स्वान्धे ॥
 वस्तुन एकदेशे ॥ नवांशे ॥ अशयते ।

अंशुमद्

अंशुविभाजने । अदन्तः । कर्मणि-
घञ् ॥

अंशकः । पुं । दायादे ॥ अशहारी अव-
श्यमंशहरतीत्यर्थः । अशहारीतिक
न् ॥ अल्पांशे ॥ अल्पार्थकन् ॥ न ।
वासरे । दिने ॥

अशी । त्रि । भागाधिकारिणि । भागि-
नि ॥ अशो ऽस्यास्ति । इतिः ॥

अंशुः । पुं । प्रभायाम् ॥ सूत्रादिसूत्र्यां
शे ॥ किरण्ये ॥ सूर्ये ॥ अंशयति ।
अशविभाजने । चुरादि । अगव्या
दिच्चात्कुः ॥ लेशे ॥ वेशे ॥

अंशुकम् । न । सूत्र्यावस्त्रे ॥ वस्त्रमात्रे
॥ उत्तरीये ॥ परिधानीये । अघोष-
स्त्रे ॥ अशुन्कायति । कैशब्दे । आ-
त इतिकः ॥ यद्वा । अंशुभिः काशते
। काशुदीप्तौ । अन्येष्वपीतिङः ॥ ते
अप्राप्ताख्या पक्षे ॥ त्रि । अल्पांशौ ॥
अल्पोऽतिकन् ॥

अंशुजाखम् । न । प्रभापटले ॥ अंशुनां-
जाखमिव ॥

अंशुधरः । पुं । सूर्ये ॥ धरति । घञ् ० ।
अच् । अशुनां धरः ॥ चि । प्रभावि-
शिष्टे ॥

अंशुपट्टः । पुं । पट्टशटके ॥

अंशुमान् । पुं । सूर्ये ॥ विश्वव्यापिप्र-
काशे परमात्मनि ॥ सूर्यवन्शीयन्वपा

असः

नरे ॥ चि । अंशुविशिष्ट ॥ अंशवे-
विद्यन्ते ऽस्य । तदस्यास्तीतिम-
तुप् ॥

अंशुमती । स्त्री । परदेवतायाम् ॥
अंशवः सन्त्य ऽस्याः । मतुप् ङीप् ॥
शालपण्याम् ॥ अशुमच्याः फलं मू-
लञ्चांशुमङ्गी । अनुदात्तादेश्वेत्य-
ञ् फलपाकमूलेष्वितिलुपि युक्तव-
द्भावः ॥

अंशुमत्फला । स्त्री । कदल्याम् ॥ अं-
शुमन्ति सूत्र्यावयववन्ति फलान्य-
स्याः । अशुमानिव वा फलान्यस्याः ।
अजादित्वाद्वाप् ॥

अंशुमाणी । पुं । राजभेदे ॥ भास्करे
॥ अशुनां माणा । साञ्चस्ति अस्म्य ।
ग्रीष्मादित्वा दिनिः ॥

अंशुखः । पुं । चायक्यमुनौ । शोभिषे ॥
इति त्रिकाण्वशेः ॥

अशुहस्तः । पुं । सूर्ये ॥

अंशुदकम् । न । हंसोदके ॥ यथा ।
दिवा रविरैर्जुष्ट निशि शीत-
करां शुभिः । ज्ञेयमशुदकं नामञ्चि-
ग्ध दोषव्यापहम् ॥ अंशुनामुद-
कम् ॥

असः । पुं । न । भुजशिरसि । स्तब्धे ॥

अस्यते समाहन्यते । अससमाघाते
। घञ् ॥ यद्वा । अमति अम्यते वा

अकम्

भारादिना । अमगतौ । अमेःसन्
॥ पु । विभागे ॥

अंसकूट । पु । ककुदि । वषाङ्गे । चूडो
इति ठाठइति च भाषाप्रसिद्धे ॥ अंसे
कूटं ॥

असत् । चि । मांसले । पुष्ट । वस्तवति
॥ अंसेऽस्यास्ति । वत्सांसाभ्यां काम
वले इति खच् ॥

अंहति । स्त्री । त्यागे । दाने ॥ हन्ति
दुरितमनया । हनोरंहचेत्यतिः ॥
रेगे ॥

अंहती । स्त्री । अंहतौ ॥ बद्धादित्वा
त् पचेङीष् ॥

अंहः । न । दुःखे ॥ स्वधर्मत्यागे ।
दुरिते ॥ अमति गच्छति प्रायश्चित्
त्तादिना । अमगत्यादिषु । अमे-
हुक्चेत्यसुन् हुगागमश्च ॥ अम
निगच्छत्यधोनेनवा ॥ अहेरसुना
सिद्धे अघेरसुनि अङ्घ्र इति मा भू
दिति अमेहुक्चेति सूत्रम् । तथा
च । स्थान्मध्योऽसत्तुर्थत्वं मंहसोर्द
हसस्येति द्विरुपकोशः । यवश्च ।
दत्तार्घ्याः सिद्धसङ्घेर्विदधतुघृणयः
शीघ्रमङ्घो विधात मिति पाठोऽनु
प्रासरसिकानां प्रामादिक इति व
दन्ति ॥

अकम् । न । पापे ॥ दुःखे ॥ नकम् ॥

अकम्भी

कंसुखं तद्विरुद्धंवा ॥ नलोपोनञः ॥

अकचः । पुं । केतुग्रहे ॥ चि । केश
हीने ॥

अकनिष्ठगः । पुं । बुद्धुमुनौ ॥

अकम्पन । पुं । राक्षसान्तरे ॥

अकम्पित । पु । बौद्धगणाधिपविशेषे
॥ चि । कम्पशून्ये ॥

अकरणिः । स्त्री । शपे । आक्रोशने ॥
यथा । अकरणि रिच भूयादप्रश-
स्तस्यधातु रिति ॥ अकरणम् । आ
क्रोशेनभ्यनिः ॥

अकरा । स्त्री । आमलक्याम् ॥ चि ।
करशून्ये ॥ अकरः । अकरम् ॥

अकरण । चि । निर्दये ॥ नकरणः ॥

अकर्कशः । चि । कोमले ॥

अकर्णः । चि । धदिरे ॥

अकर्ता । चि । अक्रिये । अस्थापारे ।
कर्तृत्वरहिते ॥ नकर्ता । नलोपो
नञः ॥

अकर्मण्यः । चि । क्रियासुमन्ये । निक
म्भा इति भाषा ॥

अकर्म । न । तूष्णीमावे ॥ मोक्षे ॥ न
विद्यते कर्मयस्मिन् तत् ॥ चि । का
यौचमे ॥

अकर्मी । चि । ब्रह्मविदि ॥ अकर्मअस्ति

अस्य । ब्रीह्यादित्वादिनिः । नकर्मी

वा ॥ कर्मानुष्ठानरहितेऽवधूते ॥

अकाश.

यथा ॥ अनुतिष्ठन्तु कर्माणि परलो-
कयियासवः । सर्वलोकात्मकः कस्या
दनुतिष्ठामि किं कथमिति ॥

अकल्कनः । वि । } वीतदम्भे ॥
अकल्मषः । वि । }

अकस्मात् । । । सहसार्थे । अतर्कित
क्षिप्तिके ॥ यथा । अकस्माद्युवती
घृष्ट केशेष्वकृष्यन्वति । पतिनिर्दे-
यमाशङ्क्य हेतुरवभविष्यती-
ति ॥

अकामः । वि । वाञ्छविषयकामनाशु-
भ्ये ॥ न विद्यते कामो ऽस्य ॥ यथा ।
उष्टानुश्रविकावाद्याः कामायस्य न-
सन्त्यसौ । अकामस्यादृशत्वनुनि-
ष्क्रामत्वेन सिध्यतीति ॥

अकामकारः । पु । यथेष्टानाचरणे ॥
नकामकारः ॥

अकामहतः । वि । आशङ्कलोकान-
न्दादर्वाचीनेष्वानन्देषु वितृष्णे ॥
कामेनहतः कामहतः । नकाम-
हतः ॥

अकायः । वि । अशरीरे ॥ शिङ्गशरी-
रगर्जिते ॥ न विद्यते काश्रेयस्यसः ॥

अकारः । पुं । अ अचरे । वर्णानाम-
ध्ये भगवद्विभक्तौ ॥ अवर्णनिर्देशे ॥
वर्णाकारः ॥

अकाशः । पुं । काशाशुद्धौ ॥ यथा ।

अकूपा

अनुराधर्षमारभ्य षोडशर्षेषु भास्करः ।
यावच्चरति वैतावदकालं मुनयो
विदुरिति ॥ असमये ॥ वि । तद्वि-
शिष्टे ॥

अकाशदृष्टिः । स्त्री । सहस्रादिषु वर्षेभ्यो
॥ यथा । पौषादिचतुरो मासान्-
प्रोक्ता दृष्टिरकाशजा । व्रत यात्रा-
दिक तत्र वर्जयेत् सप्तवासराजिति ॥
अकिञ्चनः । वि । दीने ॥ नास्ति कि-
ञ्चन यस्य । मयूरव्यंसका दिव्यात्स-
मासः ॥ निष्कामे ॥

अकिञ्चनिमा । पु । अकिञ्चन्ये ॥ अ-
किञ्चनस्य भावः । इमनिष् ॥

अकीर्त्तिकरम् । वि । कीर्त्त्यभावकरं
। अपकीर्त्तिकरे ॥ नकीर्त्तिकरम् ॥

अकुप्यम् । न । स्वर्गैरजतात्मकेधने ॥
कुप्यादन्यत् ॥

अकुपसंघः । वि । तिथिवारचविशे-
षे ॥ यथा । स्वात्त्यन्तकादिषु भूमौ
आकगानुराधादिष्वधुवाणि विष-
मास्तिथयो ऽकुला स्युः । स्वर्गैर्नु-
मन्दगुरवश्चेति ॥

अकुप्यम् । वि । अशोभने ॥ नकुप-
्यम् ॥

अकूपारः । पु । कूर्मराजे ॥ म-
होदधौ ॥ कुप्यो पिपत्ति । पृष्ठा-
वनपूरणयोः । कर्मण्यण् । अन्येषा

अकृषि

मपीति दीर्घः । नञ् समासः ॥ उप
जादौ ॥ क० ३ ॥

अकृर्चः । पुं । बुद्धे ॥ चि । कैतवशीने ॥

अकृवारः । पु । समुद्रे ॥

अकृतम् । चि । निश्चये ॥ मोक्षे ॥ अवि
हिते ॥ कारणे ॥ प्रमाणाविषये ॥

स्वयमजनिते ॥ नकृतम् ॥ अनि-

ष्ठादिते ॥ यथा । काशातीतन्तु

यत्कुर्यादकृत कृदिनिर्दिशेदित्यु-

क्तिः ॥ स्त्री । प्रकृतिविशेषे ॥ यथा

ऽपांनिन्देशगममोहितक्षया प्रकृ-

तिः स्रजकेनचित्कृता ॥

अकृतकः । चि । स्वाभाविके ॥ नकृतकः ॥

अकृतकः । चि । उपकारसामानिनि ।

कृतमे ॥

अकृतबुद्धिः । चि । शास्त्राचार्योपदे-

शान्यायै रनुपजनितविवेकबुद्धौ ॥

अकृतबुद्धिर्यस्य येनवा ॥

अकृतात्मा । चि । यत्तादिभिरशोधि-

तान्तकरणे ॥ शास्त्रेणासंस्कृतान्तः

करणे ॥

अकृतार्थागमः । पुं । दोषविशेषे ।

अकृतयोः मुख्यपापयोरकस्यात्फ-

लदादृत्वे ॥

अकृषिमः । चि । अकरणजे । अचन्ये ।

सिद्धे ॥

अकृषिमानन्दः । पु । स्वकृपभूतान

अक्रियः

न्दाभिष्यक्तके निदिध्यासने ॥ अकृ-

षिमश्वासा वानन्दश्च ॥ चि । कृषि

मानन्दविरहिणि ॥ अविद्यमानः

कृत्रिमानन्दो ऽस्य ॥

अकृतसवित् । चि । अनात्माभिमा

निनि ॥ अकृतसवेत्ति । विद्वत्ता

ने । क्षिप् ॥

अकृष्णकर्मा । चि । अश्विदाने । अ

पापकर्मणि ॥ अकृष्णं निष्पापत्वात्

शुद्धकर्मास्य ॥

अकोटः । पुं । गुवाकटचे । कटाफले ॥

अकौशलम् । न । आकौशले ॥

अक्का । स्त्री । मातरि । जनन्याम् ।

अम्बायाम् ॥

अकृत । चि । व्याप्ते ॥ युक्ते ॥ परिच्छि

न्ने ॥ अच्चेर्गतौक्तः । अक्तपरिमाणस्य

वाचका इति भाष्यस्यकैयटेन तथा

व्याख्यातत्वात् ॥ अनक्ति अव्यसे-

या । अञ्जूष्यत्यादौ । अचिष्टविभ्यः

क्तः ॥

अकृतु । चि । अकामे । दृष्टादृष्टवा

द्यविषयोपरतबुद्धौ ॥

अक्रान्ता । स्त्री । वृष्ट्याम् ॥ चि ।

अनाक्रान्ते ॥

अक्रियः । चि । औतस्यार्त्तक्रियाभ्या

गिनि ॥ अथापारे । अकर्त्तरि ॥ कृ

कर्त्तविशिष्टे ॥

अक्षः

अक्रूरः । पुं । श्वफल्कतनये । गान्दि-
नीसुते ॥ चि । अकठिने । अनिष्टुरे
॥ नक्रूरः ॥ क्रौर्यवान् क्रूरः सनेत्य
क्रूरः । यद्वा क्रूर इति भावप्रधानो नि
र्देशः । न विद्यते क्रौर्यमस्येत्यक्रूरः ॥
अक्रोधः । पुं । परैराक्रोशे ताडनेवा
कृते सति प्राप्तो यः क्रोधस्तस्य तत्का
लोपशमने ॥ चि । क्रोधरहिते ॥
अक्रोधनः । वि । क्रोधरहिते ॥
अक्रमः । चि । सततव्यापारेष्वश्रान्ते ॥
अविद्यमानः क्लमेयस्यसः ॥
अक्षः । पुं । रथावयवे । अक्षे ॥ अक्ष
धारणदारुभेदे । नश्ये ॥ आतार्ये ॥
व्यवहारे । आयव्ययचिन्तायाम् ॥
पाशके । येन श्रुतविद्यायामेजति ॥
इंद्राक्षे ॥ इंद्राक्षे ॥ विभीतकतरौ ॥
ज्ञाने ॥ आत्मनि ॥ रावणौ ॥ सर्पे ॥
शकटे ॥ षोडशमासेषु । कर्षे ॥
जात्यन्धे ॥ गरुडे ॥ पक्षमायाम् ॥
यथा । चद्राग्निप्रापक्षमादिताचक्ष
कृतावधिः स्याद्विद्वद्विद्योश्च इति ॥
न । सौवर्चले खवणे ॥ तुल्ये ॥
इषीके ॥ अक्षुणोति अक्षति वा
अक्षयते वा ऽनेना चवा अक्षु-
व्याप्तौ । पचाक्षच् घञ्या ॥ अक्षु-
ते ऽक्ष्यर्थम् । अक्षुव्याप्तौ । अक्षेर्दे-
वने इति सौवा ॥

अक्षद्व

अक्षकः । पुं । तिमिर्ग्रे ॥ इतिरत्न
माखा ॥
अक्षगणः । पु । ओजादान्द्रियसङ्घ-
घाते ॥ अक्षाणां गणः ॥
अक्षचरणः । पुं । अक्षपादे ॥
अक्षतम् । न । पण्डे ॥ पुं । ० भू ० ।
आजेषु ॥ क्षणनम् । क्षणुहिसाया
म् । नपुंसकेभावेक्तः । अनुदात्तो
पदेशेऽन्यादिनालोपः ॥ नक्षत ये-
षांते ॥ मुकुटस्वमरव्याख्यावसरे
आजाः पुभून्विते ऽक्षतमिति पठि-
त्वा कर्मणिक्तः । क्षतखण्डितम् ।
नक्षतमक्षतमिति विगृह्य निश्चयपु-
क्षिगानित्यवहुवचनान्ताश्च आ-
जा अक्षतमिति व्याचख्यौ ॥ केचि-
त्सु अखण्डतण्डुला अक्षतमित्या-
हुः ॥ पु । यवे ॥ चि । अक्षिते ॥
अत्रणे । अखण्डिते ॥
अक्षता । स्त्री । कर्कटशृङ्ग्याम् ॥
पुरुषसंसर्गरहितायां स्त्रियाम् ॥ न
क्षता ॥
अक्षदर्शकः । पु । प्राडिवाके । धर्मा-
ध्यक्षे ॥ अक्षबोधके ॥ पश्यति । दृ-
शिर्प्रेक्षणे । खुख् । अक्षाणां व्यव-
हाराणां दर्शकः ॥
अक्षदृक् । पु । व्यवहारस्य आतरि ।
अक्षदर्शके ॥

अचय

अचदेवी । पि । सूतकृति । भूर्ते ॥

अचैर्दीव्यति । दिवुनीडादौ ।

सुपोतिनिनिः ॥

अचयूः । पु । अचदेविनि ॥ अचैर्दीव्यति । दिवु० । किप् । ओरिच्युट् ॥

अचधूर्त्तः । पु । सूतकारे । कितवे ॥

अचेषुधूर्त्तः । सप्तमीशैडेरिति समासः ॥

अचधूर्त्तिः । पुं । घुषे ॥ इति वा रावली ॥

अचपाद् । पु । नैयायिके । गौतमे ॥

अचपीडा । स्त्री । यवतिक्ताख्यवतायाम् ॥

अचमः । पि । चमताशून्मे ॥ चमारहिते ॥

अचमा । स्त्री । ईर्ष्यायाम् । अचात्तो ॥

अचमाखा । स्त्री । अचखने । अकारादिचकारान्तवर्षमाख्यायाम् ॥

अचन्धत्याम् ॥ अचमाखा वशिष्ठे नसंयुक्ताधमयोनिजेतिवचनात् ॥

रुद्राचमाख्यायाम् ॥

अचयः । पु । अनते । अचयकाकाभिमामिनि ॥ पि । अयाभावे ।

अचरहिते ॥ अचये ॥ ब्रह्मनिष्ठे ॥

अ. वासुदेवः तस्मिन् अयोनिवासे

अचर

ऽस्य ॥

अचयकाकः । पुं । अचयकाकाभिमामिनि परमेश्वराख्यकाले ॥ अचयश्चासौकाकश्च ॥

अचयतृतीया । स्त्री । वैशाखशुक्लतृतीयायाम् ॥ यथा । वैशाखे भास्तिराजेन्द्र शुक्लपक्षे तृतीयिका । अचयासातिवि प्रोक्ता कृत्तिकारोहिणीयुता ॥ तस्यादानादिर्न पुण्यमचय समुदाहृतमिति ॥ इयं सख्ययुगाद्या

अचया । स्त्री । रव्यादिवारैः सप्तम्यादितिषु ॥ यथा । अमावै सोमवारेण रविवारेण सप्तमी । चतुर्थी भौमवारेण अचयादपिचाचया इतिभविष्यपुराणम् ॥ अचरहितायाम् ॥ नास्तिचयोयस्याः सा ॥

अचरम् । न । नचरतीति व्युत्पत्त्या अविनाशिनि निर्विशेषे प्रथमाख्ये ब्रह्मणि कूटस्थेनित्ये आत्मनि ॥ यथा । अराद्विबुधर्मस्त्रादचरं ब्रह्मभण्यते । कार्यकारणरूपम् नचरं चरमुच्यते ॥ यत्किञ्चिदसुलोकोस्मिन् आचोगोचरतागतम् । प्रमाणस्य चतत्सर्वमचरेप्रतिषिध्यते ॥ यदप्रबोधात्कार्पण्यब्रह्मण्ययमप्रबोधतः । तद

अक्षर

क्षरं प्रवेदुष्यं यथोक्तेश्वरवर्त्मनेति ॥
 ईश्वर वर्त्मनेतिशासितृत्वादितटस्थ
 लक्षणद्वारेण्यर्थः ॥ अकारादिच
 कारान्तवर्णे ॥ यथा । पाण्मासिके
 तुसम्प्राप्ते भ्रान्तिः संजायतेयतः ।
 धावाक्षराणि स्फुटानि पचाह्ण्डान्य
 तः पुरेति ॥ तत् पञ्चविधं लिपिश्च
 व्दे द्रष्टव्यम् ॥ अपामार्गे ॥ गगने-
 ॥ मोक्षे । अपवर्गे ॥ धर्मे ॥ तपसि ॥
 अध्वरे ॥ अथाकृताख्ये मूलका
 रणे ॥ पु ॥ शङ्करे ॥ अजे । विष्णौ
 ॥ जीवे ॥ नक्षरति । क्षरसम्बन्धने
 । पचाक्षर ॥ यद्वा । अन्नुते । अशू
 व्याप्तौ । अश्वेः सरः ॥ चि । अक्षर
 णीये । अच्युते ॥

अक्षरचयः । पुं । लेखकोत्तमे ॥
 अक्षरैर्वित्तः । तेनवित्तस्युच्युपच-
 यपावितिचयम् ॥

अक्षरचुम्बुः । पु । लेखकोत्तमे ॥
 अक्षरैर्वित्तः । तेनवित्तइतिचुम्बुम् ॥

अक्षरजननी । स्त्री । लेखन्याम् ॥
 मकृतौ ॥ अक्षराणां मक्षरस्यवा
 जननी ॥

अक्षरजीवकः । पु । लेखके ॥ लेखके
 ऽक्षरपूर्वाः स्फुटचयजीवकचुम्बवइति
 हेमचन्द्रः ॥

अक्षरजीविकः । पु । कायस्थजातौ ॥

अक्षवि

अक्षरैर्जीविकायस्यसः ॥ लेखकः
 स्थापितपिकरः कायस्थो ऽक्षरजीवि
 कइतिहलायुधः ॥ चि । अक्षरजी-
 विनि ॥

अक्षरतूलिका । स्त्री । लेखन्याम् ॥ अ
 क्षराणां तूलिका ॥ इतिजटाधरः ॥
 अक्षरधीः । स्त्री । अक्षरे ब्रह्मणिधीयां
 भ्यः इतिव्युत्पत्त्या श्रुतिषु ॥ चि ।
 ब्रह्मनिष्ठे ॥

अक्षरपङ्क्तिः । स्त्री । छन्दोभेदे ॥
 यथा । चेद्भगवान्तेगदययोगः । वृत्ति
 रिहोक्तासाऽक्षरपङ्क्तिरिति ॥

अक्षरमुखः । चि । कालाक्षरिके । शि
 क्षिताक्षरे ॥ इतिचिकाण्डशेषः ॥

अक्षरविन्यासः । पु । लिपौ ॥ अक्षरा
 णांविन्यासः ॥

अक्षरसमुद्भवः । पु । अपौरुषेयत्वेन
 निरस्तसमस्ताशङ्केवेदे ॥ अक्षरात्प
 रमात्मनः समुद्भवः आविर्भावोय
 स्यसः ॥

अक्षवती । स्त्री । वृत्तक्रीडाविशेषे ।
 चौपडइतिभाषा ॥ अक्षाः पाशकाः
 सन्त्यस्याम् । मतुप् । लोकात्स्त्री
 त्वम् ॥

अक्षवाटः । पु । मल्लभूमौ । नियुद्धभुवि
 । अखाडा इति भाषा ॥

अक्षवित् । चि । व्यवहारश्चे ॥ वृत्तश्चे ॥

अचवि

अचविवर्तः । पुं । द्यूतप्रभेदे ॥

अचक्षुषम् । न । अपमाद्यायाम् ॥

अचाग्रकीलक' । पुं । अणौ । रथच
क्राग्रस्थितकीले । अणी इतिभाषा
॥ अचस्यनाभिचेयकाष्ठस्थान्तेवन्धा
र्षकीलक' ॥अचान्तिः । स्त्री । परोत्कर्षासहने ।
ईर्ष्यायाम् ॥ नक्षमयम् । क्षमसहने
। दिवादिः । अस्थापित्वात् क्तिन्
। अनुनासिकस्येतिदीर्घे नञ्-
समासः ॥अचारखण्डम् । न । अकृचिमे सैन्ध
वादौ ॥ य ११ । ३०. खोर गोघृतं चैव
धान्यं मुद्रादिखायः । स. मुद्रसैन्ध
वक्षैत अचारखण्डासुतमिति स्मृति
हाराजतायाम् ।अचि । न । चतुषि । अश्रुते ऽनेनवा
॥ अश्रुव्याप्तौ संघातंच । अशेर्नि
दितिक्रिः ॥ यङ् । चति । अश्रु
व्याप्तौ । इन् ॥अचिकूटः । पुं । ईषिकायाम् । गजा
चिपुटके ॥

अचिगतः । त्रि । द्वेष्टे ॥ इत्यमरः ॥

अचिगतएवसेदकृत् ॥

अचिभेषजम् । न । लोभे ॥

अचिविकूयितम् । न । अपाङ्गदृष्टौ ।
कटाक्षे ॥

अचोभ्यः

अचीयः । वि । पूर्णे ॥ अदीने ॥ न

चीयः । यथा । अखन्ध्वानविषीदे
तकाले काले ऽशनकचित् । खव्-
ध्वान हृष्येद्दृष्टिमानुभयं दैवतन
वितम् ॥ इतिमत्वानदीनोयोवधूतो
ऽचीयउच्यत इति ॥अचीवम् । न । वशिरे । सामुद्रखण्डे
॥ पुं । शिग्रौ ॥ त्रि । अमत्ते ॥ नची
वति अनेनवा अचीवयति वा ।
चीवृमदे । पचाद्यच् ॥ अचक्षु. ई.
। अचीवाति वायति वा । वागतिग-
न्धनयो. ओवैशोषणेवा । आतो
नुपेतिकः ॥

अचेशः । पुं । मनसि ॥ अचायामीशः ॥

अचोटः । पुं । शैलोत्थपीलौ । कर्परा
ले । अखरोटइतिख्याते ॥ अचणो-
ति । अचूव्याप्तौ सघातेच । बाहु
खकादोटः ॥ अचस्येवउटाः पर्णान्य
स्येतिवा ॥अचोटकः । पुं । कर्परालवृक्षे । पर्वत
पीलौ ॥ यथा । अचोटकोपिवाता
दसदृशः कफपित्तकृदिति ॥ अचो
टात्स्वार्थेकः ॥

अचोपकरणम् । न । द्यूतसाधने ॥

अचोभः । पुं । आलाने । शङ्कौ । हस्ति
बन्धनस्तम्भे ॥ त्रि । चोभरहिते ॥

अचोभ्यः । पुं । शिवे ॥ रागद्वेषादि

अखट्टः

भिः शब्दादिविषयैरसुरैश्च नचो
भ्यते चोभविचेप व्यथानप्राप्यते ।
चुभेर्हेतुमण्णयान्ता दचोयदितिय
त्प्रत्ययः ॥ वि । अप्रधृष्ये ॥
अचौहिणी । स्त्री । सेनाविशेषे ।
दशानीकिन्धाम् ॥ सायथा ॥ इभाः
२१८७० । रथाः २१८७० । अन्वाः
६५६१० । पदातयः १०८३५० । उ
क्तम् । अचौहिण्या मिश्रधिकैः सप्त
त्याष्टभिः शतैः । सयुक्तानि सहस्रा
णि गजानामेकविंशतिः ॥ एवमेव
जानान्तु संख्यानं कीर्त्तितं बुधैः । प
ञ्चषष्टिसहस्राणि षट्शतानि दशैव
तु ॥ संख्यातास्तुर गास्तज्ज्ञैर्विना
रवतुरंगमैः । तत्राशतसहस्रं तु स
हस्राणि नवैव तु । शतानि चोणि
चान्यानि पञ्चाशच्चपदातयः इति ॥
समस्तसंख्यातु । खद्वयस्वरवस्विं
दुनेचै रचौहिणीमतेति ॥ २१
८७०० ॥ ऊहः समूहोऽस्यस्याः इति
। अक्षाणां मूहिनी । पूर्वपदादिति
यत्वम् । अक्षादूहिण्या भिति व
हिः ॥

अखण्डम् । वि । अखण्डे ॥ अनुते ।
अश्रुव्याप्तौ सघाते च । कृत्स्नश्रुत्यां
कृत्स्नः ॥ न । काले ॥

अखट्टः । पुं । प्रियाखट्टे ॥ इति राज

अगतिः

निर्घण्टः ॥

अखट्टः । पु । असह्यवहारे ॥ इति वि
काण्डशेषः ॥

अखण्डम् । वि । पूर्णे । खण्डशून्ये ॥

अनन्ते ॥ नखण्ड्यते । खडिभेदने ।

घञ् ॥ नास्ति खण्डोऽस्य वा ॥

अखण्डनः । पुं । काले ॥ इति शब्द
चन्द्रिका ॥

अखण्डपरशुः । पुं । परशुरामे ॥ न
खण्ड । अखण्डः केनाप्यखण्डितः प
रशुः कुठारो स्य ॥

अखातम् । पु । न । देवखाते । अकृ
त्रिमज्जाशये ॥ खाताद्भिन्नम् ॥

अखिलम् । वि । विश्वस्मिन् । कृतके ॥
नखिलमस्य ॥

अखिलाधारम् । वि । ब्रह्माणि ॥
अखिलस्याकाशादिप्रपञ्चस्याधारमा
श्रयस्तदितिविशह । आश्रयशब्दः
सृष्टिप्रलययोरप्युपलक्षणार्थः ॥

अगः । पु । पर्वते ॥ दृचे ॥ सरीसृपे ॥
भानौ ॥ नगच्छति । गन्तुगौ ॥
अन्येभ्योपीति अन्येष्वपीति वाड । ॥
नगोऽप्राणिष्विति पाचिकोऽमकृ
तिभावः ॥

अगजः । वि । गिरिसम्भवे ॥ न । शि-
वाजतुनि ॥

अगतिः । पु । अनवबोधे । अपरिज्ञा-

अगस्त्यः

ने ॥

अगदः । पुं । औषधे ॥ वि । नीरुजि ॥

गद्विरुद्धः । नगदो ऽस्मादिति वा ॥

अगदङ्गारः । वि । चिकित्सके ॥ अ-

गदमरोगं जन्तु करोति । कर्मण्यण् ॥

कारे सत्यागदस्येति मुम् ॥

अगदतन्त्रम् । न । वैद्यविद्याङ्गविशे-

षे ॥ यथा । अगदतन्त्रं नाम सर्प-

कीटलूतावृश्चिकमूषिकादिदष्टवि-

षयञ्जनार्थं विविधविषसंयोगविषो

पहोपशमनार्थमिति सुश्रुतः ॥

अगमः । पु । वृत्ते ॥ नगच्छति । ग-

न्तुगतौ । पचाद्यच् ॥

अगम्य । वि । अच्चेये ॥ गमनायोग्ये

॥ नगम्यः ॥

अगस्तिः । पु । मुनिविशेषे ॥ वि-

न्याख्यम् अगमस्य तीत्यगस्तिः । अ-

स्य तेः क्तिच्त्तौ चेति क्तिच् । बाहुल-

कात्तिर्वा । शकन् ध्वादि ॥ वकद्रौ ॥

अगस्तिः पित्तकफजिह्वतुर्थकहरो-

हिमः । रूक्षो वातकरस्तिक्त प्रति-

श्यायनिवारणः ॥

अगस्तिद्रुः । पु । वक्पुष्पवृक्षे । मुनि

द्रुमे ॥ इति चिकाण्डशेषः ॥

अगस्त्यः । पुं । वकद्रौ ॥ मुनिभेदे । पु

न्यायतनये ॥ अगविन्यास्त्यायतिस्त

नाति । स्त्यसङ्घाते । आतोऽ-

अगुरुः

पसर्गेकः ॥

अगस्त्याश्रमः । पु । अगस्त्यकुर्वन्-इ-

तिनाम्नाकाश्याप्रसिद्धे स्थाने ॥ मन्त्र-

याचले वर्तमाने मुनिवासस्थाने ॥

अगस्तिकुसुमम् । न । मुनिद्रुमपुष्पे ॥

अगस्तिपुष्पशके ॥ अस्त्यगुणायथा ।

अगस्तिकुसुमं शीतचतुर्थकनिवार-

णम् । नक्तान्धनाशनतिक्तकषायकटु-

पाकिच ॥ पीनसक्षेपपित्तघ्नवातघ्नमु-

निभिर्मतम् ॥ आगस्त्यकुसुमं तथा

मृदुफलं केनाहृतं जन्तुनाधन्यं चाद्य-

दिनं यदद्यमिलितं कस्यास्यमालो-

कितम् । स्विन्नतक्रयुतंसर्पिगुलवणं

तसेष्टेपाचितभोक्ता संततभाषितं

प्रियतमेनाद्यापिसम्प्रापितमिति ॥

अगाधम् । वि । अतलस्पर्शे । अतिग-

म्भीरे ॥ दुर्वोधाशये ॥ न । अग्ने ॥

नास्तिगाधः स्थितिरच । नजो ऽस्त्य

र्थानामिति बहुव्रीहिः ॥

अगाधजलम् । पुं । हृदे ॥ वि । अतल

स्पर्शजलविशिष्टे ॥ अगाधजलं यच्च ॥

अगारम् । न । गृहे ॥ अगान् वृच्छति

। अगृतौ । कर्मण्यण् ॥

अगारदाही । वि । गृहदाहके ॥

अगुः । पुं । राहुग्रहे ॥ वि । किरण-

रहिते ॥

अगुरुः । न । जोङ्गके । सुगन्धिकाष्ठ-

अग्निः

भेदे । अग्न इति भाषा ॥ अगुरु
ष्णकटुस्त्वच्यतिक्त तीक्ष्णचपित्तल
म । लघुकर्णाक्षिरोगघ्न शीत
वातकफमण्डुत् । अगुरुर्वापुंसीति
वोपाखितः । शिशपायाम् । का
लागुरुणि । चि । लघुनि । नगुरुर
स्मात् ।

अगूढगन्धम् । न । हिङ्गुनि । इति रा
जनिर्घण्टः ।

अगोचरम् । चि । इन्द्रियजन्यप्रत्य
क्षाविषये ।

अगौकाः । पुं । शरभे । खगे । सिंहे
। चि । अद्रिवासिनि । अद्रिगे । अ
गः ओकोयस्यसः । -

अग्रायी । स्त्री । बन्धिपत्न्याम् ।
अग्नेः स्त्रीत्यस्मिन्नर्थे । वृषाक
प्यग्निवृत्तितेत्यादिस्त्वेषीग्निशब्द
स्यैकारादेशोऽपीप् । चेतायुगे ।

अग्निः । पुं । अङ्गयन्ति अय्यजन्मप्रा
पयन्तीतिथ्युत्पत्त्या हविःप्रचे पाधि
करणेषु गार्हपत्याहवनीयदक्षिणा
ग्निस्तभ्यावसथ्यौपासनाख्येषु षड
ग्निषु । पावके । वैश्वानरे । अस्य
गुणा यथा । रूपनेचेन्द्रियपाकः स
न्तापस्तीक्ष्णतासूता । वर्णोऽग्निजि
ष्णुतामर्घ । शौर्यमग्नेर्गुणाऽग्नीति ।
षट्सुधूमाग्न्यादिषु । यथा । अर्क

अग्निक

निष्कासनार्थायक्रमाजज्ञेयाः षडग्न
यः । धूमाग्निश्चैवदीपाग्निर्मन्दाग्नि
र्मध्यमस्तथा ॥ खराग्निश्च भड्वाग्नि
श्च तेषां वक्ष्यामि लक्षणम् । वि
ज्वालो यो धूमश्चो धूमाग्निः स उदा
हृतः । ससारमतिशुष्कं यन्मुष्टिम
ध्ये समेष्यति । तत्काष्ठं काष्ठमित्या
हुः खदिरादिसमुद्भवम् । द्वाभ्यां
तस्य चतुर्थाभ्यां त्रयोभिर्दीपाग्निश्च
ते । चतुरश्रेण तेनैव मन्दाग्निः
परिकीर्तितः । अर्द्धीकृताभ्यां द्वा
भ्यां तु मध्यमाग्निरुदाहृतः । अर्द्धे
स्तैः पञ्चभिः प्रोक्तः खराग्निः सर्वक
र्मसु । मस्तकावधिपाचस्य चतुर्दि
शुक्रमेणश्च । प्रसरतियदाज्वाला
स भड्वाग्निरुदीरितः । सार्द्धयामञ्च
यामञ्चयाममेकमुद्धूर्तकम् । मुद्धूर्त
माचमित्येवमर्कार्थे वन्ध्यः स्मृताः इ
ति । चित्रकाख्यौषधौ । तृतीये ॥
चतुष्कलेऽ । आदिगुरोः सन्नायाम् ।
वृत्तिकानश्च ॥ अङ्गति ऊर्ध्वं गच्छ
ति । अग्निगतौ । अङ्गेर्नलोपश्च
ति निर्नलोपश्च । रक्तचित्रके । भस्मा
तके । निम्बूके । पिप्पे । स्वर्णे ॥
अग्निकः । पुं । इन्द्रगोपकीटे ॥ इति
हेमचन्द्रः ॥

अग्निकणः । पुं । रूपुलिङ्गे । अग्नेः

अग्निचू

कणः ॥ इत्यमरः ॥

अग्निकारिका । स्त्री । अग्निकार्ये ॥

इति हेमचन्द्रः ॥

अग्निकार्यम् । न । होमादौ हवि-
र्हानादिपूर्वकाम्निज्वालने । अग्नी-
म्यने ॥ अग्नौसायप्रातःसमिद्धोमा
नुष्ठाने ॥ अग्न्यावमेर्वाकार्यम् ।

अग्निकाष्ठम् । न । अगुरुणि । इति
राजनिर्घण्टः ॥

अग्निकुकुटः । पुं । ज्वलदग्निवृणो-
त्कायाम् ॥ इतिचिकाण्डशेषः ॥

अग्ने कुकुटः ॥

अग्निक्रीडा । स्त्री । खडूपादित्याग्रे ।
हवाइ इतिभाषाप्रसिद्धे ॥

अग्निगर्भः । पुं । औषधविशेषे ।
अग्निनिर्यासे । अग्निजारे ॥ स्वर्य-
कान्तमखौ ॥

अग्निगर्भा । स्त्री । महाज्योतिष्म-
त्त्वाम् ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

अग्निचित् । पुं । सप्तमिके । अग्नि-
चेतरि ॥ इत्यमरः । अग्निसचैषी-
त् । चिञ्चयने । अग्नौचेरिति
क्विप् तुक् ॥

अग्निचित्या । स्त्री । अग्नेश्चयने ॥
चित्याग्निचित्ययोरितिभावेयप्रत्य-
यस्तुक्चनिपात्यते ॥

अग्निचूडा । स्त्री । अग्निशिखायाम् ॥

अग्निदे

अग्निज । पुं । भस्मातके । भिलावा-
ख्ये ॥ अग्निजारवृत्ते ॥ चि । अग्ने-
र्जातमाचे ॥

अग्निजात । पुं । } औषधविशेषे ।
अग्निजारः । पुं । } वडवाग्निमले ।
अग्निजालः । पुं । } सिन्धुफले इति
राजनिर्घण्टः ॥

अग्निजिह्वा । स्त्री । अग्नेर्ज्वालाया-
म् ॥ लाङ्गलीवृत्ते ॥ योगविशेषे ॥
यथा । सप्तषष्ठ्यादिसिथयः सोमवा-
रादिभिर्युताः । अग्निजिह्वाः सप्तथे-
गामज्जलेष्वतिगर्हिता इति ॥ का-
त्यादिसप्तसु ॥ यथा । कालीकपा-
लीचमनोजवाचमुलोहितायाचमु-
धूमवर्णा । रुफुलिङ्गिनीविश्वरुचीच-
देवीलेलायमाना इतिसप्तजिह्वा
इतिप्रथममुण्डकश्रुतिः ॥

अग्निज्वलिततेजनः । पुं । अग्निना
दीप्तफलके । आयुधविशेषे ॥

अग्निज्वाला । स्त्री । वह्निशिखाया-
म् ॥ घाटपुष्पिकायाम् । लाङ्गलि-
कौषधौ ॥ अग्नेरिवज्वालास्याः ।
अग्नेर्ज्वालेववा । रक्तपुष्पत्वात् ॥

अग्निदमनी । स्त्री । क्षुपविशेषे ।
बहुकण्टकायाम् । गुच्छफलायाम्
अग्निदीप्ता । स्त्री । महाज्योतिष्म-
तीवृत्ते ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

अग्निदेवा । स्त्री । वृत्तिकानक्षत्रे ॥ इ-

अग्निम

ति हेमचन्द्रः ॥

अग्निध्वज । पुं । मरुद्वाहे । धूमे ।

धूर्वा इति भाषा प्रसिद्धे ॥

अग्निनिर्यासः । पु । अग्निजारवृक्षे ॥

अग्निपत्नी । स्त्री । अग्निपत्नी अग्न्या

इतिलोकप्रसिद्धौ पत्नौ ॥

अग्निपुराणम् । न । आग्नेये ॥ तत्र

श्लोकसंख्या यथा । ऋग्वेदसंस्कृता

ग्निपुराणचाग्निप्रसन्नतमिति ॥

अग्निभम् । न । स्वर्गे ॥ कृत्तिकान-

क्षत्रे ॥

अग्निभूः । पुं । कार्तिकेये ॥ पुराकिल

तारकोपसुतदेवरक्षार्थशिवेनाग्नि-

रूपस्ववीजवन्दिमुखेक्षिततेनाग्नि-

नाकृत्तिकासुक्षितताश्चदैवगतग-

र्भसत्तपाः शरवण प्रविश्यप्रवृत्ता

तेनाग्निभूरितिसर्वानन्दः ॥ न ।

जले ॥ चि । अग्निजाते ॥ अग्नेर्भ

वति । भू । क्षिप् ॥

अग्निभूतिः । पुं । वैदुर्भेदे ॥ इति

मचन्द्रः ॥

अग्निमणिः । पु । सूर्यकान्ते ॥ इति

जटाधरः ॥

अग्निमन्यः । पुं । श्रीपर्णे । गणिका-

रिकायाम् । अरणीतिख्याते ॥ अ-

ग्निमन्यः श्वयथुहृदीर्याणः कफवा-

तहत । पाण्डुनुत् कटुकस्तिक्तस्तु-

अग्निवि

वरोमधुरोऽग्निद ॥ अग्निमन्यकुसु

मशाकस्तु । अग्निमन्यमवकाशस्तु

नीता सप्तरात्रमुद्केसुसाधिता ।

तत्कृतसद्यतयुक्तपाचिताहिगुनाज-

नितवासवासिता ॥ अग्निमन्योयह

दशचिदोषशमकः सारः । आध्यान-

च्छर्दिहाशोयचक्षुरोगविषाणह ॥

अग्निमन्नाति । मन्यविलोडने । क

र्मण्यण ॥ जयपर्णे ॥

अग्निमुखः । पुं । देवे ॥ विमे ॥ वि-

चके ॥ अग्निमुखयस्य ॥ न । वन्देर्व

क्रोषुपञ्चसु ॥

अग्निमुखी । स्त्री । भस्मातके । भिला

वाइतिख्याते ॥ स्नात्रलिकाम् ॥

अग्निरिधमुखमस्या । गौरादि ॥

अग्नियन्त्रम् । न । अग्न्यस्त्रविशेषे ।

तोष वन्दूक अग्नय गन इत्यादिभा

षा प्रसिद्धे ॥

अग्निरक्षसम् । न । अग्न्याधामे ॥

अग्निपालने ॥ अग्ने रक्षसम् ॥

अग्निरजाः । पुं । इन्द्रगोपामिधेकीटे ॥

अग्निरुहा । स्त्री । अग्नेस्तरेहिण्याम् ॥

अग्निवल्लभः । पुं । राले ॥ सालवृक्षे ॥

अग्निवाह । पुं । क्षामे ॥ अग्नेर्वा-

ह ॥ धूमे ॥

अग्निवित् । पुं । अग्निचिति । अ-

ग्निहेचिणि ॥

अग्निष्टो

अग्निवीजम् । न । } स्वर्णे ॥
अग्निवीर्यम् । न । }

अग्निव्रतम् । न । भूभुजोव्रतविशेषे ।

यथा । प्रतापयुक्तस्तेजस्वीनित्य-
स्यात्पापकर्मसु । दुष्टसामन्तहिंस्र
श्चतदाग्नेयव्रतस्मृतमिति ॥

अग्निशरणम् । न । दक्षिणाभिगा-
र्हपत्याहवनीयसभ्यावसथ्यशालाया
म ॥ अग्नीनाशरणम् ॥

अग्निशाला । स्त्री । अग्निशरणे ॥
अग्नीनांशाला ॥

अग्निशिखम् । न । कुसुम्भपुष्पे ॥ कु-
ङ्कुमे ॥ अग्नेरिवशिखाकेसरो ऽस्य ॥
स्वर्णे ॥ पुं । कुसुम्भवृक्षे ॥ दीपे ॥
वाणे ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥

अग्निशिखा । स्त्री । लाङ्गलिक्याख्यौ
षधौ ॥ अग्नेरिवशिखायस्या ॥ वि-
शल्यायाम् । शाकभेदे ॥ अग्नेरिव
शिखासन्तापेयस्याः । ज्वालायाम् ॥

अग्निशेखरम् । न । कुङ्कुमे ॥

अग्निष्टुत । पुं । अग्निष्टोमस्यविकृ-
तिरूपे क्रतुविशेषे । अग्नि स्तूयते
ऽस्मिन् क्रतुविशेषे । षुःस्तुतौ ।
सम्पदादिच्छादधिकरणे क्तिप् । अ-
ग्नेःस्तुतस्त्वोमसोमा इति षः ॥

अग्निष्टोम । पुं । यज्ञविशेषे ॥ अ-
ग्नीनांस्तोमः । अग्नेः स्तुतस्त्वोम

अग्निहो

सोमाइतिषः ॥ अग्निष्टोमार्थग्रन्थे ॥

अग्निष्टुः । पुं । लोहमयेतण्डुलादि
भर्जनपात्रे ॥

अग्निष्वात्तः । पुं । दिव्यपितृभेदे ॥

यथा । अग्निष्वात्ताश्चदेवानांमारी-
च्यालोकविश्रुता इति ॥ अपिच । अ-
ग्निष्वात्तादधोलोके पितरश्चिरवा-
सिनः इति । चिरलोकपितरइत्यर्थः ॥

अग्निनासुष्टु यथास्यादेवमात्ताः
भक्षिताः श्रौतस्मार्त्ताग्नि दग्धाइ-
त्यर्थः । एवञ्चात्रमूर्धन्यादेशेनयुक्तः
। मन्वादिस्मृतिषु मूर्धन्यषकारवाने-
वपाठः ॥ नित्यबहुवचनान्तोय मि-
तिकेचित् ॥

अग्निहोत्रम् । न । यज्ञभेदे । अग्न्या-
धाने ॥ सायंप्रातःकालयोर्नियमेना-
नुष्ठेयेकर्मविशेषे ॥ अग्नयेहोत्र-
मचेतिबहुव्रीहिः ॥ पुं । अग्नौ ॥
हविषि ॥ इतिमेदिनिकरः ॥

अग्निहोत्रहवणी । स्त्री । यज्ञाङ्गभूते
निर्वापसाधने काष्ठपात्रविशेषे ॥

अग्निहोत्रो । पुं । अग्निहोत्रयुक्ते । अ-
ग्निचिति ॥ अग्निहोत्रमस्यास्ति
। अतश्चनिठनावितीनि । येनर्चि-
षिजुहोत्यग्नौथज्ञारिणिचमान-
वः । मन्दाग्निरामयावीचदरिदश्च
सजायते ॥

अग्न्यु

अग्नीत् । पुं । ऋत्विग्भेदे ॥ अग्नि
मिन्धे । जिह्मोदोत्तौ । क्तिप् । न
लोप ॥ यत्तमण्डपभेदे ॥

अग्नीध्रः । पुं । धनद्वारावरणीये ऋ
त्विग्विशेषे ॥ तस्य कर्माग्निरक्षयम्
॥ अग्निविशेषे ॥

अग्नीध्रा । स्त्री । अग्निकार्ये । हविर्दा
नादिपूर्वकामिज्ज्वालने ॥

अग्नीध्रीयः । पुं । दक्षिणाम्नौ ॥

अग्नीन्धनम् । न । अग्निकार्ये ॥ अग्नौ
इन्धनम् ॥

अग्नीषोमीयम् । न । अग्नीषोम्येह
विधिः ॥ अग्नीषोमौदेवते अस्य । वा
वापृथिवीमुनासारेत्यादिनाम् ॥

अग्नीषोम्यम् । न । हविर्विशेषे ॥ अ
ग्नीषोमौदेवते अस्य । आवापृथि
वीत्यवस्थचकारात्पठत ॥

अग्न्याधानम् । न । अग्नौतामिसंस्कृ
तौ । अग्निहोत्रे । अग्निरक्षणे ॥
अग्नेः आधानम् । अग्निहोत्रमि-
त्यर्थः ॥

अग्न्याधेयम् । न । आहवनीयाद्यग्न्यु
त्पादकेकर्मणि ॥

अग्न्यालयः । पुं । अग्न्याधारकुण्डे ॥
अग्नेः आलयः ॥

अग्न्युत्पातः । पुं । उत्क्रापातादिदिष्ट
वैकृते आकाशादिष्वग्नि विकारे ।

अग्रज

उपाहिते । अग्नेरुत्पातनमुत्पातो
वैकृतम् ॥ अग्निनिष्ठोत्पाते ॥ म-
न्त्रादिनाग्नेर्दाह शक्तिनिवारणे इ-
त्यर्थः ॥

अग्रम् । न । पुरस्तात् । उपरि । पल
परिमाणे ॥ आलम्बने । समूहे ॥ वृ
क्षादिभिरसि । प्रान्ते ॥ भिक्षावि-
शेषे । ग्रासचतुष्टये । ग्रासप्रमाणा
भिक्षास्यादग्र ग्रासचतुष्टयमि ति
स्मृतेः । चि । अधिके । प्रथमे । प्र
धाने ॥ अग्र्यते अगतिवा । अगकुटि
लायांगतौ । ऋज्वेन्द्रेतिसाधु ।

अग्रकाण्डः । पुं । स्तोमवल्ग्र्याम् । का
ण्डीरे ॥

अग्रगः । चि । सेवके । अग्रेसरे । अग्रेग
च्छति । गम्लगतौ । अन्यचापी
तिङः ॥

अग्रगण्यः । चि । अग्रेगणनीये । यथा
। शमनभवनयाने यद्भवानग्रगण्य
इतिमहानाटकम् ॥

अग्रगामी । चि । अग्रगे । अग्रेसरे ॥

अग्रजः । पुं । ज्येष्ठे भ्रातरि । ब्राह्मणे ॥
चि । पूर्वजाते ॥ अग्रेजातः सप्तम्यां
जनेर्दः ॥

अग्रजङ्घा ॥ स्त्री । जङ्घाग्रभागे ।
प्रतिजङ्घायाम् ॥

अग्रजन्मा । पुं । द्विजे । ज्येष्ठे भ्रातरि ॥

अग्रमा

ब्रह्मणि । अग्रेऽन्तर्जन्माऽस्य ।

अग्रजातिः । पुं । विप्रे । चि । पूर्वजाते
॥ अग्रेजात ॥

अग्रजातिः । पुं । ब्राह्मणे । अग्रेजा
तिर्जन्मास्य ।

अग्रणीः । चि । अग्रिमे । उत्तमे । अग्र
नयति । ग्रीष्मप्रापणे । सत्सु द्विषे
तिक्किप् । अग्रग्रामाभ्यामिति गत्व
म् । विष्णौ । सर्वेषामग्रणीर्विष्णु
सेव्यः पूज्यश्च निच्यग्र इति मोक्षधर्मः
॥ अग्रमुत्कृष्टनिरस्तसकलदुःखानु
षङ्गपरमानन्दस्वरूप पदं स्थाननय
तिर्भुमुद्भूतितितया ।

अग्रतः । ऋ । प्रथमे । पुरोऽर्थे । यथा
॥ अग्रतश्चतुरो वेदा इति । अग्रे इति
॥ आद्यादिस्वाततसि । अग्रे ।

अग्रतः सः । चि । अग्रगामिनि । पुरो
गे । अग्रतः सरति । सृगतौ । पुरो
ग्रतोऽग्रेषु सत्तेरिति ट ।

अग्रदानो । पुं । आग्रहारिके । प्रेतसं
प्रदत्तकषडङ्गतिखादि द्रव्यग्राहिणि
पतितग्राहणे । यथा । लोभीविप्र
श्च गृहाणामग्रेऽन गृहीतवान् ।
ग्रहणेऽनृतदानानां मग्नदानी बभूवस
इति ब्रह्मवैवर्तपुराणम् ।

अग्रपर्वी । स्त्री । गौडभाषायामुत्कृष्टी
तिप्रतिष्ठापयै । अजलोऽस्य वृक्षे ।

अग्रिमा

अग्रमांसम् । न । ऋदशान्तर्गतमांसमे
दे । वृक्षायाम् । अग्रमुख्यमांसम् ।
उदरमध्यवर्त्तिमांसवर्धनरूपरोगवि
शेषे ।

अग्रयाणम् । न । प्रथमे । नासीरे ।
सेनाविशेषे ।

अग्रयायी । चि । अग्रेसरे ।

अग्रलोहिता । स्त्री । चित्तीशाके ।
इति राजनिर्घण्ट ।

अग्रसन्धानी । स्त्री । यमपञ्चिकायाम्
॥ जीवानां शुभाशुभकर्मलिखितयम
स्य पुस्तके ।

अग्रसरः । चि । अग्रगामिनि । अग्रेस
रति । बाहुलकाट । पुरोगायतो
ग्रेषु सत्तेरिति टोवा ।

अग्रहः । पुं । वानप्रस्थे ।

अग्रहायण । पुं । मार्गमासे । मार्ग
शीर्षे ।

अग्रायणीयम् । न । वादस्यभेदे ।

अग्राह्यः । चि । परमेश्वरे । इन्द्रिया
विषये । नग्राह्यः । गृहणाये ग्ये
॥ यथा । अग्राह्यं शिवनैवेद्यं पच
पुष्पफलजलम् । सालग्रामशिला
स्यर्शात्नर्वयाति यविचतामिति ।

अग्रिमः । चि । ज्येष्ठे । उत्तमे । अग्रे
जातः । तन्मन्त्रोवा । अग्रादिपञ्चा
ङ्गिमन्त्रे ।

अग्नेस

अग्निमा । स्त्री । लवनीफले । लोना
इतिगौडप्रसिद्धेफलवृक्षे ॥

अग्रियः । पुं । ज्येष्ठसोदरे । चि । प्र
धाने ॥ इत्थमर । अग्नेभव । घ ॥
अग्रीयः । चि । अग्रियार्थे । अग्नेभव ।
छप्रत्थय ॥

अग्नेः । । प्रधाने ॥ विभक्तिप्रतिरूप
कौनिपात ॥

अग्नेः । पुं । अग्नेः । अग्नेगच्छति ।
गमल्लगती । क्लिपू । ऊर्ध्वगमादी
नामित्यूङ् । अनुनासिकलोपश्च ।
अग्नेग्वौ अग्नेग्व इत्यादिवोध्यम् ॥
अग्नेदिधिषू । पुं । पुनर्भूभर्त्तरि । प्रधान
पुनर्भूभर्त्ये । अग्नेप्रधानदिधिषूर्यस्य ।
अग्नेइतिविभक्तिप्रतिरूपकौनिपात

। समासान्तविधेरनिश्चयत्वान्नकप् ॥
अग्नेदिधिषू । स्त्री । ज्येष्ठार्थासोदरभगि
न्यामनूढार्थायाकनिष्ठा विवाहेन
दीयतेतस्याम् । उक्तञ्चलोकाच्चिणा
। ज्येष्ठार्थायनूढार्था कन्यायामुद्य
तेऽनुजा । साचाग्नेदिधिषूर्त्तयापूर्वा
तुदिधिषु स्मृतेति ॥

अग्नेवणम् । न । वनस्याग्रभागे ॥ वनस्या
ग्रे । राजदन्तादिषु निपातनात्सप्त
म्याअलुक् । वनपुरगेतिणत्वम् ॥

अग्नेसरः । चि । अग्नेः । पुरोगमे ॥

अग्रमग्नेणाग्रे वासरति । सृगतौ । पु

अघोरा

रोगतोऽग्रेषुसर्त्तैरितिट अग्नेइति
एदन्तत्वनिपातनात् ॥

अग्नेसरिक । चि । अग्रगामिनि ॥

अग्र्यः । चि । अग्रिमे । प्रधाने ॥ पुं । ज्ये
ष्ठेभातरि । प्रतिष्ठिते ॥ अग्नेभव ।
अग्राद्यत ॥ अग्नेसाधुर्वा । तच्चसाधु
रितियत् ॥ अग्रद्ववा । शाखादि-
भ्योय ॥

अघम् । न । व्यसने ॥ दुःखे ॥ दुरिते
। पापे ॥ अपराधे ॥ चि । तद्वति ॥
पापाचरणे ॥ अघतेगच्छतिदाना
दिना । अघिगतौ । पचाद्यच् । आग
मशास्त्रस्याऽनिश्चयत्वान्ननुम् ॥ अङ्
च्यतेऽनेनवा । अघविद्यते ऽस्यअर्श
आद्यच् ॥

अघमर्षणम् । चि । पापनाशिमन्त्र
विशेषे । सर्वैः नसामपर्व्वसिनिजप्ये
। अघमर्षति । मृषुसहने । सहन
मभिभव । यदा । मृष्यति । ल्युट्
। स्त्रियांटित्वान्ङीप् ॥

अघमारः । पुं । यमे ॥ अघेनपापवि
शेषेणअत्युग्रेण अकाले मारयतिइ
तिअघमारः अजन्तः ॥

अघायुः । चि । पापजीवने ॥

अघोरः । पुं । गिरिशे ॥ चि । अभया
नके ॥

अघोरा । स्त्री । भाद्रकृष्णचतुर्दश्याम् ॥

अङ्कपा

यथा । भाद्रमास्यसितेपक्षेअघोरा
स्याचतुर्दशी । तस्याभाराधितः स्या
णुर्नयेच्छिवपुरभुवमिति स्मृतिः ॥

अघोः । । । सम्बोधने ॥

अघ्न्यः । पुं । प्रजापतौ । अघ्न्यादि
त्वात्हन्तेर्यक् अडागम उपधालोपश्च
॥ हन्तुमशक्यो ऽघ्न्यः पर्वत इति वे
दभाष्यम् ।

अघ्न्या । स्त्री । सौरभेय्याम् ॥ नघ्न्य
तेन हन्ति वादातारम् । अघ्न्याद
यश्चेति साधः ।

अङ्कः । पुं । रूपकभेदे । चिन्हे । आजौ
। भूषणे ॥ कुचभूषायाम् । रूपके
॥ अग्ने । अन्तिके । उत्सङ्गे । स्थाने
। प्रकरणे ॥ अग्ने ॥ कटिप्रदेशे । ना
टकादिपरिच्छेदे । एकादिरेखाया
म् । अपराधे ॥ नवसु ॥ नवमाङ्के ।
अङ्कतेऽनेन । अकिलक्षणे । हल
श्चेति षञ् ।

अङ्कतिः । पुं । अग्निहेषिणि । वन्द्यौ
। वेधसि । वायौ । अञ्चति । अञ्चुग
तौ । अञ्चे । कोवेत्यतिः कस्यान्तादेशः ॥

अङ्कनम् । न । संख्यागस्थाने ॥ चिह्न
युक्तीकरणे । आंकना इति ख्याते ॥
अङ्कमालिका । स्त्री । आस्त्रे । आ
लिङ्गने ।

अङ्कपाणी । स्त्री । परीरम्भे । धात्र्या

अङ्कुरः

म् । वेदिकायाम् । इति मेदिनी ।

कोटयामिति हेमचन्द्रः ।

अङ्कलोद्यः । पुं । चिञ्चोटके । चेच्
को इति गौडभाषाप्रसिद्धे ।

अङ्कः । न । चिन्हे ॥ शरीरे । अञ्चति ।
अञ्चुगतिपूजनयोः । अञ्च्यञ्चियु
जिभृजिभ्यः कुश्चेत्यसुन कवर्गश्चा
न्तादेशः । अङ्कसी । अङ्कांसि ।

अङ्कितः । चि । चिन्हिते । लाङ्किते ।
इति व्याधिः ।

अङ्किनी । स्त्री । अङ्कानां समूहे ॥ ख
लादित्वादिनि ।

अङ्की । स्त्री । सदङ्गभेदे । अङ्क्ये ।

अङ्कुरः । पुं । रुधिरे । लोत्रि । सखि
ले । अभिनवोद्भिदि । अङ्क्यते । अ
किलक्षणे । मन्दिवाशिमधीत्यु
रश्च ।

अङ्कुरितः । चि । उदयति ।

अङ्कुरः । पुं । न । शृणायाम् । बाधायाम् ।
अङ्क्यतेऽनेन । अकि । सान
सिषर्णसिषर्णसितण्डुलाङ्कुरेति नि
पातनादुशच् ॥

अङ्कुरदुर्दुरः । पुं । गम्भीरवेदिनि ।

अङ्कुरी । स्त्री । फलाद्याहृतिसाधने ।
वौटुमातरि । जिनानां चतुर्विंशति
शासनदेव्यन्तर्गतदेवी विशेषे । इति
हेमचन्द्रः ।

अङ्क्यः

अङ्कूर । पुं । अङ्कुरे । अभिनवोद्भिदि । अक्यते । अकिलक्षणे । खज्जूरादिच्चादूरः ।

अङ्कोटः । पुं । निकोचके । अङ्कोले । टेराइतिख्यातवृत्ते । अङ्कोटकः कटुस्तीक्ष्णः स्निग्धोष्णस्तुवरोलघुः । रेचन'कृमिशूलामशोथग्रहविषापहः । विसर्प कफपित्तास्त्रमूषकस्यविषापहः । तन्मूलशीतलस्वादुश्लेष्मघ्नदृश्यागुरु । वल्यविरेचनवातपित्तदाहक्षयास्त्रजित् । अङ्क्यते । अकिलक्षणे । बाहुलकादोऽटः ।

अङ्कोठः । पुं । अङ्कोटे । टेराइतिख्यातवृत्ते । आकोडइतिगौडभाषाप्रसिद्धे । अङ्क्यतेबाहुलकादोऽटः ।

अङ्कोलः । पुं । अङ्कोटवृत्ते ।

अङ्कोलिका । स्त्री । आलिङ्गने । इति शब्दमात्रा ॥

अङ्कोलसार । पुं । । स्यावरविषप्रभेदेद्रुमान्तरे । इतिहेमचन्द्रः ॥

अङ्क्यः । पुं । मृदङ्गभेदे । यथा । सार्द्धतालत्रयायामश्चतुर्दशाङ्गुलाननः । हरीतक्याकृतिर्यः स्यादङ्कोक्ते सहिवाच्यतेइतिभरतः ॥ अपिच । हरीतक्याकृतिस्त्वङ्गोयवमध्यस्तथोर्द्वकः । आलिङ्ग्यश्चैव गोपुच्छोमध्यदक्षिणवामगाः ।

अङ्गजः

अङ्ग । । सम्बोधने । अङ्गति । अगिगतौ । पचाद्यच् । हर्षे । सङ्गमे । अङ्गयायाम् । पुनरर्थे ॥ अङ्गनर् । घञ् । मूर्खोपिनावमन्तथः किमङ्गविद्वान् ॥

अङ्गम् । न । काये । गात्रे । अवयवे । प्रतीके । उपाये । श्रुतेः शिखादिषट्सु । यथा । शिखाकल्पोव्याकरणा निरुक्तद्वयवच । ज्योतिषश्चषडङ्गा निकथितानिमनीषिभिः । मनसि । यथा । हिरण्यगर्भाङ्गभुवमुनिहरिरितिमाघः । क्लीवैकत्वेतुअप्रधाने । तल्लक्षणयथा । तदीयप्रधानफलजनकव्यापारजनकत्वेसतितदीयप्रधानफलाजनकत्वमङ्गत्वम् । पुंभूविानीति ॥ यथा । वैद्यनाथसमारम्भभुवनेशान्तगशिवे । तावदङ्गाभिधोदेभ्योवाचायांनहिदुष्यतीति । अङ्गाः चचि यविशेषाः तेषांनिवासेजनपद अङ्गाः । तस्यनिवासइत्यङ्गोजनपदैषुपुलुपियुक्तवद्भ्यक्तिवचने । चि । अङ्गवति । अन्तिके । अङ्ग्यते ज्ञायतेऽनेन । अगिगतौ । घञ् । अङ्गति । अङ्गा ॥ सम्पादके ॥ षट्सु ॥ लभे ।

अङ्गसहः । पुं । गात्रवेदनायाम् । इति दैद्यकम् ।

अङ्गज् । पुं । अनङ्गे । केशे । पुत्रे । गदे । न । हृदिरे ॥ मले । अङ्गात्

अङ्गभूः

अङ्गेभ्योवा जातः । जनी । ड ॥

कन्यायामङ्गजामता ॥ पि । कायजे ॥

अङ्गणम् । न । अङ्गने । पृषोदरादित्वा

सत्त्वम् । अङ्गपत्यम् । अगि । ल्युट् ।

अनादेशस्यवाहुलकासत्त्वमित्येके ।

अङ्गतिः । पुं । अङ्गिहोचिणि ॥ वज्री

वेधसि ॥ विष्णौ । इतिशब्दरत्ना

वली ।

अङ्गदः । पुं । वाखिवानरपुत्रे । न ।

केयूरे । पि । अङ्गदातरि ॥ अङ्गदय

तेहायति यतिवा । देङ्करच्यो दैप्

शोधनेदो अवखण्डनेवा । आतोनु

पेतिकः ।

अङ्गदा । स्त्री । याम्बदिन्दमिहस्ति

न्याम् ॥

अङ्गनम् । न । प्राङ्गणे ॥ याने ॥ अङ्ग

पत्यम् । अगिगतौ । करणेच्यधिकर

खेल्युट् ।

अङ्गना । स्त्री । कामिन्याम् ॥ प्रशस्ता

न्यङ्गान्यस्याः । अङ्गाल्लल्यणइतिनः

॥ शार्वभौमशोचरदिमजस्यवेधि

ति ॥ अङ्गति । अगिगतौ । युच् ।

अङ्गनाप्रियः । पुं । अङ्गोक्ताद्वे ॥

अङ्गपः । पुं । लङ्गे ॥

अङ्गपाणिः । पुं । आलिङ्गने ॥ इति

प्रिकाण्डशेषः ।

अङ्गभूः । पुं । पुत्रे ॥ अरे ॥

अङ्गः

अङ्गमर्हः । पुं । अङ्गसवाहके । नापि

तादौ ॥

अङ्गमर्हकः । पुं । अङ्गमर्ह ॥ अङ्गम

र्हिनि ।

अङ्गमेजयत्त्वम् । न । अङ्गकम्पने ॥ आ

सनस्यैर्यविधाते ॥ सर्वाङ्गाणांवेप

यौ । आसनमनसोःस्यैर्यस्यवाघके ॥

अङ्गरक्तः । पुं । गुण्डारोचन्याम् । पिका

चेष्टये । पि । रञ्जिते ।

अङ्गरक्षणी । स्त्री । आयस्याम् । जा

ल्लिकायाम् । लोहैकासंजावाइतिभा

षामसिद्धायाम् ।

अङ्गरागः । पुं । चन्दानाद्यैरङ्गलेपे ।

विलेपने ॥ अङ्गमेपुरागः ॥

अङ्गराट् । पुं । अङ्गदेशाधिपे । कर्णे ॥

अङ्गलक्ष्मीः । स्त्री । देवकान्तौ ।

अङ्गलोद्यः । पुं । पिप्पोटद्वये ॥

अङ्गवः । पुं । शुक्लफले । वाने ।

अङ्गविकृतिः । पुं । अपस्माररोगे ॥

अङ्गविकारे ॥

अङ्गविशेषः । पुं । अङ्गनुत्वाद्यङ्गचाल

नरूपेभ्यस्ते । अङ्गविशेषयो । अङ्ग

हारे । अङ्गानांविशेषेयम् ।

अङ्गवैकुलम् । न । अङ्गविकारे ।

इङ्गिते ॥

अङ्गः । न । पश्चिणि । अव्यते । अङ्ग

र्यत्तादौ । अङ्ग्यच्चियुजिभृजिभ्यः

अङ्गा

कुश्वेत्यसुन् । कवर्गश्चान्तादेशः । अ
ङ्गसी अङ्गासि ॥

अङ्गसस्कारः । पु । परिकर्मणि । शरी
रशोभाजनककर्मणि स्नानादौ ॥ अङ्ग
सस्त्रियतेऽनेन । सम्पूर्वात्करोते
र्घञ् ॥

अङ्गहारः । पुं । अङ्गविचेमे । अङ्गुल्या
दिविन्यासमिदि । अङ्गानां स्थानात्
स्थानान्तरेनयने । अङ्गस्यहरणम् ।
हृज्हरणे । घञ् ॥

अङ्गहारिः । पुं । अङ्गहारे । इतिभरत
धृतोहृङुचन्द्रः ॥

अङ्गहीनः । वि । अङ्गे । काणादौ ॥
अङ्गेन अङ्गाभ्यां अङ्गैर्वा हीनः ॥

अङ्गारः । पुं । महीसुते । हितावल्याम्
॥ पुं । न । अलाते । निर्धूमाग्निपिण्डे ॥
अङ्गति । अगिगतौ । अङ्गिमदि
मन्दिभ्यश्चरन् । अङ्गस्त्रियर्त्तिवा ।
ङ्गगतौ । कर्मण्यण् ॥

अङ्गारकः । पुं । कुजे । भौमे । अङ्गा
निद्रयर्त्तिपीनत्वात् । ऋगतौ । कर्म
ण्यण् । सप्तार्थाकन् । यद्वा । अङ्गार
इवरक्तवर्णत्वात् । इवेप्रतिकृताविति
कन् ॥ उल्मुकांशे ॥ कुशयटके ॥ भृङ्म
राजे ॥

अङ्गारकतैलम् । न । स्वनाम्न्यात्तपक्व
तैलविशेषे । तस्यपाकप्रकारो यथा ।

अङ्गार

मूर्वालाक्षाहरिद्रेवे मञ्जिष्ठासेन्द्रवाह
णी । वृहतीसैन्धवकुष्ठं रास्नामांसी
शतावरी । आरनालाढकेनैवतैलप्र
स्थविपाचयेत् । तैलमङ्गारकनाम
सर्वज्वरविमोक्षणमिति सुखबोधः ॥

अङ्गारकमणिः । पुं । प्रवाले ॥ इति
राजनिर्घण्ट ॥

अङ्गारकर्कटी । स्त्री । अङ्गाकडी वाटी
लिट्टी इत्यादि प्रसिद्धिगतायाम् ॥
यथा । शुष्कगोधूमचूर्णन्तुसाम्बुगाढ
विमर्दयेत् । विधायवटकाकारनिर्धू
मेमौशनैः पचेत् ॥ अङ्गारकर्कटी ह्ये
षाहृणीशुक्लालघुः । दीपनोक्कफ
कृद्वत्यापीनसन्वासकासजित् ॥

अङ्गारकुष्ठकः । पुं । हितावल्याम् । कु
ष्ठमे ॥

अङ्गारधानिका । स्त्री । हसन्त्याम् । स्वा
र्येकन् ॥

अङ्गारधानी । स्त्री । अङ्गारधारिण्या
म् । हसन्त्याम् । अङ्गाराधीयन्तेऽस्या
म् । दुधाजधारणपोषणयोः । ल्युट् ।
ङीप् ॥

अङ्गारधारिणी । स्त्री । अङ्गारधान्याम्
। अङ्गाराणांधारिणी ॥

अङ्गारपरिपाचितम् । न । शूलादिना
पक्वमांसे ॥ अङ्गारेषुपरितःपाचित
म् । वि । अङ्गारपक्वे ॥

अङ्गा यो

अङ्गारपर्णी । पुं । चिचरयाख्येगंधर्वे ।

इतिर्महाभारतम् ॥

अङ्गारणुषः । पुं । जीवपुचद्र मे । इति
रत्नमण्डो ॥

अङ्गारमञ्जरी । स्त्री । } करञ्जभेदे ॥
अङ्गारमञ्जी । स्त्री । }

अङ्गारवल्ली । स्त्री । करञ्जभेदे ॥ अ
ङ्गारवर्णपर्णीवल्ली । भार्याम् ॥
गुञ्जायाम् ॥

अङ्गारवल्ली । स्त्री । महाकरञ्जे ॥ भा
र्याम् ॥ अङ्गारवतवल्ली अस्याः ।
समासान्तविधेरनिश्चत्वात् । नकप् ॥

अङ्गारशकटी । स्त्री । हसन्त्याम् ॥ अ
ङ्गाराणांशकटी ।

अङ्गारिः । स्त्री । हसन्त्याम् ॥ इतिजटा
धरः ॥

अङ्गारिका । स्त्री । इक्षुकाण्डे । किंशु
ककोरके । इतिमेदिनी ।

अङ्गारिणी । स्त्री । हसन्त्याम् ॥ भास्कर
रत्न्यक्तदिशि ॥

अङ्गारितम् । चि । दग्धे ॥ अङ्गाराणि
सञ्जातान्यस्य । तारकादिच्छादित
च् । न । पञ्चाशकलिकोद्धमे ॥

अङ्गारिता । स्त्री । हसन्त्याम् ॥ खतामा
चे । नदीभेदे ।

अङ्गार्यः । स्त्री । अङ्गाराणां समूहे । पा
शादिभ्योः ॥

अङ्गुरी

अङ्गावबुद्धम् । न । अङ्गाश्रितोपासने ॥

अङ्गे अङ्गेषुवाअवबुद्धम् । चि । अङ्ग
बुद्धे ॥

अङ्गिका । स्त्री । कञ्चुके । आंगी इति
भाषाप्रसिद्धे ॥

अङ्गी । चि । प्रधाने । मुख्ये ॥ अवयविनि ॥
अङ्गिराः । पुं । मुनिभेदे ॥ ऐहस्पतौ ॥

अङ्गिराङ्गिरसयोरभेदोपचारात् ॥
प्रभवादिषुषष्ठे वर्षे । यथा । निरातङ्गं
गतसर्वधनयौवनगर्वितम् । अङ्गिर
सिप्रजाः सर्वा नित्योत्साहावरानने इ
ति ॥ अङ्गुरिति । अङ्गितौ । अङ्गि
रा इति अङ्गतेरसिरिडागमश्च निपा
तितः ॥

अङ्गीकारः । पुं । अभ्युपगमे ॥ अङ्गी
करणम् । अङ्गीतिच्यन्तम् । तत्पू
र्वात्कृञोभावेघञ् ॥

अङ्गीकृतम् । चि । स्वीकृते । ऊरी
कृते । यथा । आयातयातेनभवाम्बु
राशौजातोमहानेवममप्रयासः । मो
क्षायनाथस्य पदप्रसादादङ्गीकृतः
सम्पत्तिकौलमार्गइति ॥ अनङ्गम
ङ्गमकारि ॥

अङ्गुः । पुं । अङ्गे ॥

अङ्गुरिः । स्त्री । अङ्गुल्याम् ॥

अङ्गुरी । स्त्री । अङ्गुल्याम् । पाणिपा
दाङ्गुल्याम् ॥

अङ्गुलि

अङ्गुरीयः । पुं । न । } अङ्गुलिभूषणो

अङ्गुरीयकः । पुं । न । }

अङ्गुलिः । पुं । अङ्गुष्ठे । अवमाने ॥
 वात्स्यायनमुनौ ॥ न । अष्टसख्य
 वादरमाने ॥ अष्टभिस्तैर्भवेज्यैषु
 मध्यमसप्तभिर्यवैः । कन्यसप्तभिरु
 द्विष्टमङ्गुलिमुनिसप्तम ॥ मानतुपा
 श्वेन । षड्यवा । पार्श्वसन्निताइति
 कात्यायनदर्शनात् । अङ्गति । अगि
 गतौ । बाहुलकादुलः ॥

अङ्गुलिः । स्त्री । करशाखायाम् । गजस्य
 कर्णिकायाम् । हस्तिशुण्डाग्रभागे ॥
 अङ्गति । अगिगतौ । अतुल्यञ्जीत्य
 ज्ञेयलिः । यद्वा । अङ्गुपाणिपादभव
 भवयवलाति । बाहुलकात्तुः ॥

अङ्गुलितोरणम् । न । अर्द्धचन्द्रे । गलेह
 स्ताधाने । चन्दनादिद्वाराखलाटेक
 तेऽर्द्धचन्द्रे ॥ इतिहारावली ॥

अङ्गुलिषः । पुं । अङ्गुलिकवचे ॥ अङ्गु
 लीस्त्रायते । षेड्पाखने । कप्रत्ययः ॥

अङ्गुलिमुद्रा । स्त्री । साक्षराङ्गुलिभूष
 ण ॥ अङ्गुल्यामुद्राति । आतस्तिकः ॥
 मोदतेवा । मुदहर्षे । स्फायितञ्जी
 तिरक्वा । अङ्गुल्याः मुद्रा ॥

अङ्गुलिमुद्रिका । स्त्री । साक्षराङ्गुलि
 भूषायाम् । अङ्गुलिमुद्रैव । स्वार्थे
 कन् ॥

अङ्गुष्ठ

अङ्गुलिमोटनम् । न । अङ्गुलिध्वनी
 स्वच्छव्याम् । इतिहारावली ॥

अङ्गुलिसन्देशः । पुं । अङ्गुलिशब्दे । अ
 ङ्गुलिमोटने ॥ इतिहारावली ॥

अङ्गुली । स्त्री । करशाखायाम् । साम्ना
 मेणपञ्चधा । यथा । अङ्गुष्ठस्तर्जनी
 मध्यानामिकाचकनिष्टिकेति । गज
 कर्णिकायाम् । हस्तिशुण्डाग्रे । वक्त्रा
 दिषुइतः प्राण्यङ्गादितिपक्षेकीषः ॥

अङ्गुलीकण्टकः । पुं । नखे ॥

अङ्गुलीमुद्रिका । स्त्री । साक्षराङ्गुलि
 भूषायाम् ॥

अङ्गुलीयम् । न । पुं । कर्मिकायाम् । अ
 ङ्गुलीभवम् । जिह्वामूलाङ्गुलेऽङ्गुलिः ॥

अङ्गुलीयकम् । न । पुं । अङ्गुलीभूषणो
 कर्मिकायाम् ॥ यथा । अयमैथिल्य
 भिन्नानंकाकुतस्थस्याङ्गुलीयिक
 तिभट्टिः । स्वार्थेकन् ॥

अङ्गुलीसमूतः । पुं । कररुहे । नखे ॥

अङ्गुष्ठः । पुं । अङ्गुलिभेदे । वृद्धाङ्गु
 ली ॥ अङ्गुपाणौतिष्ठति । ष्टा । सुपी
 तिकः । अम्बाम्बेतिषत्त्वम् ॥

अङ्गुष्ठमात्रः । चि । अङ्गुष्ठपरिमाणे ॥

अङ्गुष्ठपरिमाणहृदयपुण्डरीक त
 च्छिद्रवर्त्यन्तः करणोपाधिरङ्गुष्ठमा
 चः । अङ्गुष्ठमात्रवशपर्वमध्यवर्त्यम्

रवत् ॥

अचण्डी

अङ्गूषः । पुं । नकुले । वाणे । इत्युगादि
कोशः ॥

अङ्गः । पुं । पातके । दुरिते । अङ्घ्यते
ऽनेन । अधिगच्छाच्चेपे । घञ् ॥

अङ्घ्रिः । पुं । पादे । द्रुमूले । अहति ।
अनेनवा । अहिगतौ । वक्र्यादयश्चे
तिसाधुः ॥

अङ्घ्रिनामकः । पुं । वृक्षमूले । इत्यम
रः ॥

अङ्घ्रिनाम । न । वृक्षमूले ॥ अङ्घ्रेर्मा
मनामयस्य ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

अङ्घ्रिपः । पुं । द्रुमे ॥ अधिभिःपिवति
। पापाने । सुपीतियोगविभागात्कः ॥

अङ्घ्रिपर्णिका । स्त्री । पृश्निपर्ण्याम् ।
पिठवनोतिख्यातायाम् ॥ अङ्घ्रेरार

भ्यपर्णान्यस्याः । ङीष् । स्वार्थेकन् ॥
अङ्घ्रेर्पर्णी । स्त्री । पृश्निपर्ण्याम् ॥

अङ्घ्रिवह्निः । स्त्री । पृश्निपर्ण्याम् ॥ अ
ङ्घ्रेरारभ्यवह्निरस्याः ॥

अङ्घ्रिवह्निका । स्त्री । पृश्निपर्ण्याम् ।
चाकुलिया इति गौडभाषाप्रसिद्धा

याम् ॥
अङ्घ्रिवह्नी । स्त्री । पृश्निपर्ण्याम् ॥

अङ्घ्रिस्कन्धः । पुं । गुल्फे ॥
अचक्षुः । वि । मन्दचक्षुषि । नेचहीने

अन्धे । नचक्षुषीयस्य ॥
अचण्डी । स्त्री । सुकरायाम् ॥ अकोप

अचला

नखियाम् । नचण्डी ॥

अचर । पुं । स्थावरे ॥ चरति । चरते
रच् । नचर । चि । स्थिरे ॥

अचरमम् । चि । प्रधाने । अष्टौ ॥
अचल । पुं । शैले ॥ कीले ॥ शिवे ॥

चि । अकम्पे । स्थिरे ॥ अविकारिणि ।
कूटस्थे ॥ नस्वरूपान्नसामर्थ्यान्नच

ज्ञानादिकानुशात् । चलनविद्यते
यस्येत्यचल कीर्तितोच्यत ॥ सुपु

सिमूर्च्छास्तब्धीभावादिरूपलयलच
णचलनरहिते ॥ दीर्घकालादरनैर

न्तर्यसत्कारसेवनैर्विजातीयप्रत्ययादू
षितेआत्मतत्वे । अवक्रिये ॥ चलति ।

चलकम्पने । पचाद्यच् ॥ नचलः ॥
अचलकीला । स्त्री । भूमौ ॥ इतिशब्दर

त्नावली ॥
अचलस्त्रिट् । पुं । कोकिले ॥ इतिशब्दच

न्द्रिका ॥
अचलप्रतिष्ठः । चि । अनतिक्रान्तमर्या

दे । पुं । समुद्रे ॥ अचलानामैनाका
दीनांप्रतिष्ठायस्मिन् ॥

अचलभ्राता । पुं । वौद्धगणाधिपविशेषे ॥
सतुशेषजैनाचार्यस्यैकादशशिष्यान्त

र्गत इतिहेमचन्द्रः ॥
अचला । स्त्री । भुवि । नचलति । चल

कम्पने । पचाद्यच् ॥ यद्वा । अचला
भूधराः सन्त्यस्याम । अर्शआदिभ्योजि

अचिरा

न्यच ॥

अचलाधिपः । पुं । हिमवति ॥ अचल
नामधिपः ॥अचापलम् । न । चापलाभावे ॥ नचा
पलम् ॥अचिन्त्यः । वि । अयमीदृशदृतिप्रपञ्च
लक्षणत्वेनचिन्तयितुमशक्यो मनसो
ऽविषये परब्रह्मणि ॥ चिन्त्योनुमेय
स्तद्विलक्षणे । शब्दवृत्तेरिवमनोवृ
त्तेरप्यविषये । इयत्तयापरिच्छेत्तुम
योग्ये । प्रमाणादिसाक्षित्वेनसर्वप्रमा
णागोचरे । नचिन्त्यः ॥ अचिन्त्याःख
लुयेभावानतांस्तर्केणयोजयेत् । प्रकृ
तिभ्यःपरयञ्जतदचिन्त्यस्यलक्षणम् ॥अचिन्त्यात्मा । पुं । सर्वभूतप्रणेतारि । प
रमेश्वरे ॥अचिरद्युतिः । स्त्री । विद्युति ॥ अचिरं
द्युतिर्यस्याःसा ॥अचिरप्रभा । स्त्री । विद्युति ॥ अचिरप्र
भायस्याःसा ॥अचिररोचि । स्त्री । विद्युति ॥ अचिर
रोचिर्यस्याःसा ॥

अचिरा । स्त्री । अर्हतांमातृविशेषे ।

अचिरांशुः । स्त्री । तडिति ॥ अचिरअ
श्वोयस्याःसा ॥अचिराङ्गलता । स्त्री । विद्युति ॥ अचि
रमङ्गलतायस्याःसा ॥

अच्छावा

अचिरात् । ङ । अविलम्बे । शीघ्रे ॥

अचिराभा । स्त्री । सौदामिन्याम् ॥ अ
चिरमाभायस्या सा ॥अचेतनम् । वि । व्यक्ते ॥ प्रधाने । ऊढे ॥
सर्वएवप्रधानबुद्ध्यादयोऽचेतनाः तत्तु
वैशेषिकवच्चैतन्यबुद्धेः । नचेतनमग्रा
सेन्द्रियचेतनद्रव्यं निरिन्द्रियमचेतन
मितिचरकः ॥अचेताः । वि । विवेकशून्ये ॥ दुष्टचित्ते ॥
नास्तिचेतोयस्य ॥अचैतन्यम् । न । चेतनाभावे । अज्ञा
ने ॥ यथा । अचैतन्यमिदंविश्वंचैत
न्यदेवमेवतत् । नजानन्त्यपिशस्त्र
ज्जाभ्रमन्ये बहिकेवलमिति ॥ वि ।
तदिति ॥अच्छः । पुं । भल्लूके ॥ स्फटिके ॥ वि ।
निर्मले ॥ छोछेदने । नक्ष्यतिदृष्टि
म् । सुपीतियोगविभागात्कः । नक्षा
द्यतेवा । अन्येष्वपीतिङ् ॥

अच्छटाभा । स्त्री । विद्युति ॥

अच्छभल्लः । पुं । भल्लूके ॥ अच्छमाभि
मुख्येनभल्लते हिनस्ति । भल्लपरिभा
षण्डिसादानेषु । पचाद्यच् ॥

अच्छम् । ङ । आभिमुख्ये ॥

अच्छावाकः । पुं । ऋत्विग्विशेषे ॥

अच्छावाकीयम् । न । अच्छावाकस्यक
र्मभावयोः ॥ ङाचाभ्य ङ्क् । सूक्तवि

अजः

शेषे । अच्चावाक्शब्दोऽस्मिन्नस्ति ।

मत्तौ ह्युक्तसाम्नोरिति च्छः ।

अच्युतः । पुं । विष्णौ । अप्रच्युतसच्चिदा

नन्दस्वभावे । देशकालवस्तुषुच्युति

रहिते । सर्वदानिर्विकारे । कृष्णे ।

वासुदेवे । स्वरूपभूतसामर्थ्यात् न

च्युती न च्यवते न च्यविध्यते यः सोऽच्यु

तः । यस्मान्नच्युतपूर्वो ह्यमच्युतस्तेन

कर्मण्येति भगवतो वचनम् ॥ नास्ति च्यु

तं खलु न स्वपदाद्यस्य । यदा । न अच्यो

तिष्ठ । च्युङ्गन्तौ । भौवादिकः । ग

त्यर्थेतिक्तः । द्वादशेसर्गः । वि ।

स्थिरे ।

अच्युतभावः । पुं । विष्णुभक्तौ । अच्युते

भावः ।

अच्युतमूर्तिः । पुं । विष्णौ ।

अच्युताग्रजः । पुं । बलदेवे । शक्रे ।

अच्युतस्य अग्रजः । षष्ठीतत्पुरुषः ।

अच्युतावासः । पुं । अश्वत्यष्टके ।

अजः । पुं । हरे । विष्णौ । अजतिग

च्छतिभक्तहृदयम् अजतिश्चिपतिश

रानसुरान्प्रति । अजगतिश्चेपण

योः ॥ अच् ॥ महिजातो न जाये हं न ज

निध्ये कदाचन । चेन्नः सर्वभूतानां

तस्मादहमजः स्मृत इति भारते ॥ वे

धसि । क्षरे । आदिष्णोरजायत । ज

नीप्रादुर्भावे । पञ्चम्यामजाताविति

अजग

डः । छागे । अजति । अजगत्तौ । प

चाद्यच । अजाविभ्यामिति निर्देशा

तनवीभावः ॥ मेषे । मेषराशौ । रघु

राजपुत्रे । जन्मादिविक्रियारहिते

आत्मनि ॥ मात्त्रिकधातौ । विधौ ।

सोमे । वि । जन्मशून्ये । न जायसे इ

तिव्युत्पत्त्या आद्यविकारशून्ये ॥ अव

यवावयविधिभारहिते ॥ न जायते ।

जनीप्रादुर्भावे । अन्येष्वपीति च्छः ॥

आतविष्णोर्जायते वा ।

अज एकपात् । पुं । एतन्नामके देव

विशेषे ॥

अजकर्णः । पुं । छागकर्णे ॥ सासतरोः

प्रभेदे । मरिचपत्रे ॥ अजकर्णः कटु

स्तिक्तः कषायोष्णोऽथ पोहति । कफपा

खुश्रुतिगदान्मेहकुष्ठविषप्रणान् ॥

अजकर्णकः । पुं । सासदृशे ।

अजकवम् । न । पुं । शिवधनुषि ॥ अ

जकौ विष्णुब्रह्माणौ वाति । वागतिग

न्धनयोः । सुपीति आतोनुपसर्गइति

वाकः ॥

अजकावः । पुं । न । पिनाके ॥ अजो वि

ष्णुः को ब्रह्माताववतीत्यजकावः ॥

अजगः । पुं । विष्णौ ।

अजगन्धा । स्त्री । वर्वरायाम् । अजमे

दायाम् । अजस्येव गन्धो यस्य । अ

जशब्दस्वगन्धेऽप्यधिकः ॥

अजन

अजगन्धिका । स्त्री । वर्वरायाम् । वा
बुद्ध इति ख्याते शाकान्तरे । अजस्येव
गन्धोऽस्याः । अजशब्दः स्वगन्धेलाघ-
णिकः । उग्रगन्धायाम् ।

अजगन्धिनी । स्त्री । अजशृङ्ग्याम् ॥
अजगरः । पुं । अहिभेदे । बाहसे ॥
गिरतोत्तिगरः । गनिगरणे । पचा-
द्यच् । अजस्यगरः । अजो निच्यो ग-
रो विषयस्येति वा ।

अजगवम् । न । पिनाके । शिवचापे ।
अजेन ब्रह्मणा गम्यते प्राप्यते । गन्तृग-
तौ । अन्येष्वपि दृश्यते इति ङः । अजछा-
गगच्छति यच्चत्वेन प्रविशतीति वा । अ-
जगो विष्णुरस्ति शरत्त्वेनास्मिन् । गा-
एञ्जगत्त्वं ज्ञायामिति वा ।

अजगावम् । न । ईशचापे । पिनाके ।
इति शब्दमात्रा ।

अजजीवकः । पुं । अजाजीविनि ।
जावाले ॥ अजैर्जीविकायस्य ।

अजटा । स्त्री । भूम्यामलक्याम् ॥

अजडा । स्त्री । भूम्यामलक्याम् । क-
पिकच्छौ ।

अजथ्या । स्त्री । स्वर्णयूथिकायाम् । अ-
जाय अजायैवा हिता । अजाविभ्यां
प्यन् । तसिन्नादिष्विति पुंवङ्गाव ।

अजदण्डी । स्त्री । ब्रह्मदण्डीवृक्षे ॥

अजननिः । पुं । अनुत्पत्तौ ॥ आक्रोश-

अजमी

ने । अजननम् । आक्रोशेन जन्यनिः ।

यथा । तस्या जननिरेवास्तु ।

अजनयोनिः । पुं । ब्रह्मणि । चतुराने ॥

अजनाभः । पुं । अस्मिन् वर्षे ॥ भरता-
धिकारात् भारत इति थपदेश पूर्वतः
अजनाभ इति ॥

अजन्यम् । न । उत्पाते ॥ चि । निच्ये ॥
अजने साधु । तत्र साधुरित्यतः । नृज-
न्यते वा । जनेर्यक् । तकिशसिचति
यतिजनिभ्यो यद्वाच्य इति यद्वा ।

अजप । चि । असदध्येतरि । जपाभाव-
वति । पुं । जगपालके । यथा । ज्यो-
षधीर्नामरूपाभ्यां जानते ह्यजपावने
इति चरकः । अजम् अजान्वापाति ।
पारचये । आतोमुपसर्गे इति कः ॥

अजपा । स्त्री । सन्ध्यावन्दनहीनाया-
म् । देवताभेदे ॥ गायत्रीविशेषे ।
यथा । अजपांनामगायत्री जीवोजप-
ति निच्यश्च । अजपांजपतो निच्य पुन-
र्जन्मनं विद्यते इति । अस्याविधाने द-
क्षिणामूर्तिसहितायां स्पष्टम् ।

अजपात् । पुं । पूर्वभाद्रपदनक्षत्रे ।

अजपाद् । पुं । विष्णुपदे

अजभक्षः । पुं । वर्वुरदृक्षे ॥ इति राज-
निर्घण्ट ॥

अजमीढः । पुं । युधिष्ठिरे । इति चिका-
वडशेषः ।

अजर्थ

अजमोदा । स्त्री । उग्रगन्धार्याम् ।

यवान्याम् । अजमोदयति । मुदह
र्षे । गयन्तः । कर्मण्यण् । अजादि
त्वाङ्गाप् । यद्वा । अजेवमोदते मो
दतेवा । पचाद्यच् घञ्वा ॥ अजमो
दाकटुस्तीक्ष्णादीपनीकफघातनुत् ।
उष्णाविदाहिनी हृद्यावृष्यावलकरी
लघुः । नेषामयकृमिच्छर्दिस्निग्धव
स्तिरुजोहरेत् ।

अजम्भः । पुं । भेके । नसन्तिजम्भाः द
न्ताः अस्य ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥

अजयः । पुं । पराजये । राठदेशप्रसि
द्देवविशेषे ।

अजया । स्त्री । भङ्गायाम् । विजया
याम् ।

अजय्यम् । किं । जेतुमशक्य ॥ नजय्यम् ॥

अजर । चि । जरारहिते । पुं । आत्म
नि । दिव्ये । नजीर्णते । नविपरिणम
ते इत्यजर आत्मेत्यर्थः ।

अजरा । स्त्री । जीर्णदारुणि । गृहक
न्यायाम् । द्रुतकुम्भारीतिप्रसिद्धा
याम् ।

अजर्यम् । न । सङ्गते । सौहृदे ॥ न
जीर्यते । जृष्वयेऽहानौ । नज्मूर्वा
त् जीर्यतेः सङ्गतेविशेषे अजर्त्यसङ्ग
तमितिकर्त्तरियनिपात्यते । तेन
सङ्गतमार्येणरामाजयं कुन्दुतम् ।

अजह

सङ्गतं युक्तम् ।

अजलम्बनम् । न । स्त्रोतोञ्जमे ।

अजलोमा । पुं । श्रुयाशिन्वीतिगौड
भाषाप्रसिद्धेष्टे । महाह्रस्वायाम् ।
। न । अजलोम्नि ।

अजवल्ली । स्त्री । मेषशृङ्ग्याम् । वि
षाग्याम् ।

अजवीथी । स्त्री । दक्षिणमार्गे नक्षत्र
विशेषाणसत्ताविशेषे ॥ यथा । मूला
। षाढोत्तराषाढा अजबोथ्य भिशदि
तेति ।

अजशृङ्गी । स्त्री । विषाग्याम् । शृङ्ग्या
म् । मेढासींगीतिख्यातायाम् । अ
जः शृङ्गमस्याः । अजशब्दोऽजशृङ्गसदृ
शेलाक्षयिकः । गौरादिस्त्वानङ्गीष् ।

अजस्त्रम् । न । निरन्तरे । सन्तते ॥
काखवयावस्थायिनि । नजस्त्रति ।
जसुमाचखे । नभिकम्पिस्म्यजसक
महिसन्दीपोर इतिर । क्रियाविशेष
णत्वेत्यक्तीवत्त्वम् । द्रव्यविशेषणत्वे
तुवाच्यलिङ्गत्वम् ।

अजस्त्रम् । १ । नित्ये । सातत्ये ।

अजहत्स्वार्था । स्त्री । उपादानलज्ज
कायाम् । अजहत्तच्चणायाम् । स्त्री
यार्थापरित्यगिण्यां लक्षणायाम् ॥
यथा । कुन्ताप्रविशन्तिइत्यत्र कुन्त
धारिणि पुरुषेलक्षणा ।

अजाजी

अजहल्लक्षणा । स्त्री । अजहल्लक्षणाया
म् । वाच्यार्थापरित्यागेन तत्सम्बन्ध
निनिवृत्तिरजहल्लक्षणेति । यथा ।
शोषोधावतीत्यत्रवाक्ये शोषगुणगम
नलक्षणास्य वाच्यार्थस्य विरुद्धत्वात्
तदपरित्यागेन तदाश्रयांश्वादिलक्षणा
यातद्विरोधपरिहारः सम्भवादजहल्ल
क्षणा । शोषपदेस्ववाच्यशोषगुणाप
रित्यागेन तदाधारलक्षणेत्यर्थः ।

अजहल्लिङ्गः । पुं । स्वलिङ्गात्प्रागिति ।

विशेषणभूतोपि स्वलिङ्गात्प्रागिति
ब्दोजऽहल्लिङ्गऽप्युच्यते ।

अजहा । स्त्री । शूकशिव्यामे, ॥ कपक
क्षाम् ।

अजा । स्त्री । मायायाम् । हागत्वाम् ।
अजति । अजगती । पचाद्यत् । अ
जाविभ्यश्चितिनिर्देशात् । अजा
द्यतष्टाप् ॥ नजायते इति वा ।

अजागर । पुं । भृङ्गराजे । चि । जाग
रुर्गृह्यते ।

अजाजी । स्त्री । काकोदुग्न्काया
म् । कृष्णजीरके । श्वेतजीरके ।
इतिराजनिर्घृष्टः । अजमजति । अ
जगतिक्षेपणयोः । कर्मण्यण् । ङीप् ।
बहुलतन्नीतिबीज ।

अजाजीव । पुं । हागोपजीविनि । जा
वाखे । अजाअजीवो जीविकाऽस्य ।

अजित

अजातशत्रुः । पुं । युधिष्ठिराख्यपाण्डवे ।
स्वयमविद्वेषणशीलत्वात्तज्जातशत्रु
र्यस्य ।

अजातिः । स्त्री । अनुत्पत्तौ । हेतुफल
योः कार्यकारणभावानुपपत्तौ । पू
र्वापरापरिज्ञानमजातेः परिदीपकम्
। निवर्तेपौर्वापर्ये निर्द्धारिते जाति सि
द्ध्यतितदभावे तदसिद्धिरित्यर्थः ॥ चि ।
जन्मरहिते । जातिर्जन्मतद्रहितः ।
अविद्यमानाजातिरस्य वा ।

अजादनी । स्त्री । क्षुद्रदुरालभायाम् ।

अजादुग्धम् । न । हागीदुग्धे ।

अजानेयः । पुं । अश्वभेदे । उत्तमाश्वे
॥ चि । निर्भवे ।

अजान्त्री । स्त्री । नीखबुद्धायाम् । नी
खावोना इति भाषा । वृद्धदार्ढ्ये ।

अजापाल । पुं । अजाजीवे । अजां पाल
यति । पालरक्षणे । कर्मण्यण् ।

अजाप्रिया । स्त्री । वदव्याम् ।

अजि । पु । तेजसि । अजति वीर्यते
वा । अजगतिक्षेपणयोः । खनिकष्यजी
त्यादिनाऽप्रत्ययः ।

अजीतः । पुं । विष्णौ । तीर्थकृज्जैनभे
दे । भाविबुद्धे । चि । अजिर्जिते ।
नजीयतेस्य । जिज्जभिभवे । क्त । न
जितः ।

अजितसम्भतः । पुं । मनोजे । बुद्धभेदे ।

अजिह्वा

अजितातुसम्भवोयस्य । चि । आभ्या
मन्यस्मिन् ॥

अजिनम् । न । चर्मणि । चि । अवदुके
॥ अजति वीयतेवा । अजगतौ । अ
जेरजचेति इनच् ॥

अजिनपचा । स्त्री । चर्मचव्याम । ज
तुकायाम् । अजिनमिवपचमस्या ।
अजिनपची । स्त्री । जतुकायाम् ॥

अजिनयोनिः । पुं । हरिणे । अजिन
स्ययोनिः ॥ कदलीकन्दलीचीनश्चमू
हप्रियकावपि । समूहश्चेतिहरिणा
अमीअजिनयोनयः ॥

अजिरम् । न । प्राकारादधिःक्रीडा
स्थाने । प्राङ्गणे । बाते । विषये ।
रूपादौ ॥ दर्दुरे । तनौ । अजन्त्य
चानेनवा । अजगतौ । अजिरशि
शिरेतिसाधु ॥ नजीर्यति । जृष्णयो
हानौ । अजिरशिशिरेतिकिरच्क्व
वर्णलोपश्चनिपात्यतद्व्युक्तदशपा
दीवृतेः ॥

अजिरा । स्त्री । चण्ड्याम् ॥

अजिह्वाः । चि । सरले । ऋजौ । भि
नोजिह्वात् ॥

अजिह्वगः । पुं । शरे । जिह्वास्याभा
वः । अजिह्वमृजुगच्छति । गम्ल
गतौ । अन्येष्वपीतिङः । चि । अव
क्रमे ॥

अज्जुका

अजिह्वः । पुं । भेके । भिचौ । यथा ।
इदमिष्टमिदनेति योश्चपिनसज्ज
ते । हितसत्यमितवक्तितमजिह्व
प्रचक्षते ॥ चि । जिह्वाशून्ये ॥ नवि
क्षतेजिह्वायस्य ॥

अजीकवः । पुं । अजगवे । पिनाके ।
अजीकर्त्त । पुं । शुनः श्रेफस्यपितरि ।
ऋषिविशेषे ॥

अजीर्यम् । न । अपाके । पललाशये ।
रोगभेदे । नजीर्यम् ॥ अनात्मवन्त'
पशुवद्भुञ्जतेये ऽप्रमाणातः । रोगा
नीकस्यतेमूलमजीर्यं प्राप्नुवन्तिहि
॥ अनात्मवन्तःअबुद्धिमन्तः । चि । जी
र्याभावविशिष्टे ॥

अजीर्यन् । चि । वयोहानिमप्राप्नुवति ।
अजीवः । चि । मृते ॥ अवसन्ने ॥ अनेका
न्तवादिनां द्वितीयेपदार्थे । सचपु
ङ्गलाकाशधर्माधर्मास्तिकायैश्चतुर्वि
धः ॥

अजीर्वाणः । स्त्री । शपोत्यजीवना
भावे । जीवनाभावे ॥ शामे ॥ अजी
वनिस्तवभूयात् ॥

अजैकपात् । पुं । रुद्रविशेषे । पूर्वासां
प्रोष्ठपदनादैवते ॥

अजैकपादः । पुं । रुद्रविशेषे ॥

अज्जुका । स्त्री । नाव्योक्त्यागणिकाया
म् ॥ अर्जति । अर्जअर्जने । समि

अज्ञान

कसइतिवाहुलकादुकनरस्यजः ।
अज्जकटा । स्त्री । भूम्यामलक्याम् । वितु-
नके लब्धयमाश्रये । अत् आश्रय
कारीभट्टसघातोऽस्या ॥ अत्तिक्किप् ।
भट्टति । भट्टसघाते । अच । टाप् ।
अज्ञासौकटाचवा ॥

अज्जमल, पुं । अज्जस्ये । कोकिले । अगा-
राइतिभाषायाम् इतिचिकाण्डशेषः
॥ न । फलके । चर्मणि । ठाल इति
भाषायाम् । इतिहेमचन्द्रः ॥

अज्ञः । चि । जडे । श्रुतितात्पर्यान-
भिज्ञे ॥ अनधीतशास्त्रत्वेनात्मज्ञान-
शून्ये अविवेकिनि ॥ मूर्खे ॥ नजाना-
ति । ज्ञाअवबोधने । इगुपधच्चाप्री-
किर, कः ॥

अज्ञातः । चि । अज्ञानेनाद्यते । अविदि-
ते । 'नज्ञात' ॥ यथा । अज्ञातकुलशी-
स्यवामोदेयानकर्तृचित् । मार्जार-
स्यहिदोषेणहतोद्वोजरज्जवद्व, ते हि-
तोपदेशः ॥

अज्ञानम् । न । अविद्यायाम् ॥ ज्ञानवि-
रुद्धमज्ञानम् । ज्ञाननिवर्त्यत्वात् । य-
था । एक श्चुर्नद्वितीयोस्तिश्चुरज्ञा-
नतुल्यपुरुषस्यराजन । येनाविष्ट कु-
रुतेकार्यतेचधोराणिकर्माणिसुदार-
णानीति ॥ विपरीतदर्शने । यत्प्रसादा-
दविद्यादिसिध्यती वदिवानिश्चम् ।

अज्ञान

तमप्यपहृतेऽविद्यानाज्ञानस्यास्तिदु-
ष्करम् ॥ प्रपञ्चोपादाने । अविवेके ।
आवरणविद्येऽप्यशक्तिमति । अनाद्यनि-
र्वाचे । अन्वते । अनर्थव्रातमूले । आ-
त्माश्रयविषये ॥ यथा । यस्याज्ञानभ्रम-
स्तस्याभ्रान्तः सम्यक् च वेत्तिस' । जडन-
विद्यादेवत्त्वान्नातोऽज्ञानजडाश्रयमि-
ति ॥ अविद्यामायादिशब्दवाच्येतम-
सि ॥ अमानिच्चादिविपरीतयन्मानि-
च्चादिविशतिसंख्याकतस्मिन् ॥ कर्त्त-
व्याकर्त्तव्यादिविषयविवेकाभाते ॥ ल-
क्षणान्तु । सदसज्ञाननिर्वचनीय चि-
गुणात्मकज्ञानविरोधि अहमज्ञोमो-
हित इत्यनुभवात् भावत्वेनव्यपदेश-
रूपयत्किञ्चिदितिषदन्ति ॥ तच्च ।
मूलकारणत्वात् सत्त्वरजस्तमोगुणा-
नां साम्यावस्थारूपत्वाच्च मूलप्रकृ-
तिप्रलयावस्था अथतम् अव्याकृतम्
महामुषुप्ति' कूटवन्निर्विकारेणतिष्ठ-
तीति कूटस्थमज्ञानविनामचरती-
त्यचरमिति व्यपदिश्यते ॥ अविज्ञा-
तज्ञानमिति न्यायस्त्वचम् । ५ ।
। ई० । भावेत्त' । चकारश्चपरिषदा-
विज्ञातस्येत्तादनुकर्षणार्थः । तथा-
च । परिषदाविज्ञातस्य वादिनाचि-
रभिहितस्याप्यविज्ञानमित्यर्थः । इ-
दञ्च किञ्चदसि बुद्धतत्त्वनेतादा

अञ्चलः

विष्करणेन चार्तुं शक्यते इत्यर्थः । त
मन्त्रादिपञ्चसु ॥ तम १ । रे २ । हः ३ ।
महामोह ४ । तामिस्र ५ । अ
न्यतामिस्रम् ६ । इति । एकाले
ब्रह्मा प्रथमम् पञ्चप्रकारं ज्ञानं स
सर्ज इति श्रीभागवतम् ।

अज्ञानकार्यम् । न । स्थूलरूपप्रपञ्च
द्वये । अज्ञानस्य कार्यम् ।

अज्ञानजम् । चि । अज्ञानेपदाने ।
अज्ञानादावरणशक्तिरूपादुद्भूते । अ
ज्ञानाज्जातम् । जनी० । उः ।

अज्ञानप्रभवः । पुं । अज्ञानात् स्वस्व
रूपास्तुरणात् प्रभवतीति व्युत्पत्त्या
समस्तप्रपञ्चे ॥ चि । अज्ञानादुत्पन्ने ॥

अज्ञानशक्ति । स्त्री । आवरणशक्तिविच्छे
पशक्तयोः । अज्ञानस्य शक्तिः ।

अज्ञानसम्भूतः । चि । अविवेकादुत्पन्ने ।
अज्ञानात्सम्भूतः ।

अज्ञानसम्बोधः । पुं । अज्ञाननिमित्त
विपर्यये । अज्ञानेन सम्बोधः ॥

अज्ञानी । चि । अविदुषि । अज्ञान
विशिष्टे । आतत्त्वबोधमज्ञानीवध्य-
तेनन्तजन्मभिः ।

अज्ञेयः । चि । ज्ञानाविषये ।

अञ्चतिः । पुं । मारुते । अञ्चतिः ।

अञ्चु । अञ्चेः कोवेत्यतिः ।

अञ्चलः । पुं । वस्त्रान्ते । आचर इति

अञ्जनी

आचल इति च भाषा प्रसिद्धे ।

अञ्चितम् । चि । पूजिते । शोभने ।
अञ्च्यते स्म । अञ्चुपूजायाम् । क्तः ।
अञ्चे पूजायामितीट । नाञ्चे पूजा
यामितिनलोपाभावः ।

अञ्जनम् । न । कज्जले ॥ अक्तौ ॥

सौवीरे ॥ रसाञ्जने । मसौ । पुं ।

दिङ्मतङ्गजे । अञ्जनवर्णे प्रतीचि

दिग्गजे ॥ उपाधौ । ज्येष्ठ्याम् । अ

ज्ञाने । आवरणे ॥ अञ्च्यते नयनम-

नेन । अञ्ज्यत्तप्रादौ । करणे ल्युट् ।

दिवान्तुमयोक्तव्यं नेचयोस्तीक्ष्णम-

ञ्जनम् । विरेकदुर्बलादृष्टिरादित्य

प्राप्यसीदति ।

अञ्जनकेशी । स्त्री । हृद्विलासिनीना

मगन्धद्रव्ये ॥ अञ्जनमिव केशा अस्याः ॥

अञ्जना । स्त्री । वायुपत्न्याम् । हनु

मन्मातरि ।

अञ्जनाधिका । स्त्री । अञ्जनिकायाम् ॥

अञ्जनावती । स्त्री । सुप्रतीकाख्यदिग्ग

जभार्थायाम् । अञ्जनवर्णात्वात् अञ्ज

नमस्यस्याः । मतौवच्च इति दीर्घः ॥

अञ्जनिका । स्त्री । ज्येष्ठीविशेषे । अ

ञ्जनहारी इति भाषाप्रसिद्धे । हा-

लिन्याम् । क्षुद्रमूषिकायाम् ।

अञ्जनी । स्त्री । लेप्यनार्थम् चन्द-

नादिलेपनयोग्यायाम् । कटुकावृ-

अञ्जीर

चे । कालाञ्जनीष्टचे ।

अञ्जलि. । पुं । वृत्तसम्पुटे । मिश्रितप्रवृत्त्यो. । कुडवपरिमाणे ॥ अञ्ज्यतेऽनेन । अञ्जूयन्त्यादौ । ऋतन्यञ्जीत्यञ्जेरलिच् ।

अञ्जलिकारिका । स्त्री । लज्जालुके । समद्गायाम् । पुत्तलिकायाम् ॥ चि । साञ्जलौ । अञ्जले. कारका ॥

अञ्जलिनी । स्त्री । लज्जालुके ॥

अञ्जसः । चि । प्राञ्जले । अवक्रे ।

अञ्जसा । । साञ्जत् ॥ तच्चे । शीघ्रे ॥

आञ्जवे । अनायासे ॥ अञ्जनम् । अञ्जूयन्त्यादौ । कृत्त्यल्युटोवहुलमिति भावेपचाद्यच् । अञ्जस्यति सायतिवा । षो अन्तकर्मणि षैच्चेवेवा ।

पचाद्यच् क्तिष्वा ।

अञ्जसाकृतम् । चि । आञ्जवेनकृते । अञ्जसउपसङ्ख्यानादऽलुक ।

अञ्जि. । पुं । प्रेषणिके । प्रेरके ।

अञ्जिष्ट' । पुं । भास्करे । अनक्ति । अञ्जूयन्तिप्रचणकान्तिगतिषु । ऋतन्यञ्जीत्यादिनाञ्जेरिष्टच् ।

अञ्जीरम । न । स्यातेवृक्षभेदे । अस्थगुणाः । शीतलत्वम् । स्वादुत्वम् । गुरुत्वम् । वायुपित्तरक्तक्रिमिशूलहृत्पीडाकफमुखवैरस्यनाशित्वम् । अग्निकारित्वञ्चेतिराजनिर्घसृटराजवल्लभौ ॥ लज्ज

अट्टः

अञ्जीरमस्यादल्पगुणम् ।

अट्ट. । । आश्चर्ये ।

अट्टनम् । न । भ्रमणे । अट्टगती । भावेत्यु. ।

अट्टनि. । स्त्री । चापाग्रभागे । अट्टतिगुणोऽ. अट्टगती । बाहुलकादनि । अट्टनी । स्त्री । चापाग्रभागे । धनुष्कोष्याम् । कृदिकारादितिवाडीष् ।

अट्टरुष. । पुं । वासके । अट्टान्गच्छतो रुषति । रुषहिसायाम् । मूलविभुजादिच्चारक्. ।

अट्टरूष । पुं । वासके ॥ अट्टै रूष्यति । रूषमिश्रणे । इगुपधेतिक. ॥

अट्टवि । स्त्री । वने । अट्टन्त्यच । अट्टगती । पद्यटिभ्यामवि ।

अट्टवी । स्त्री । अरण्ये ॥ अट्टन्त्यच । अट्टगती । पद्यटिभ्यामवि । कृदिकारादितिवाडीष् ।

अट्टा । स्त्री । भ्रमणे । पर्यटने ॥ इति रत्नकोषोनीलकण्ठश्च । अट्टनम् । अट्ट० । मिदादिपाठादड् ।

अट्टाव्या । स्त्री । भ्रमणे । पर्यटने ॥ अट्टनम् । अट्ट० । परिचर्यापरिसर्यामृगयाऽट्टाव्यानामुपसख्यानमित्यटते शयकिञ्चशब्दस्यद्वित्वम् पूर्वभागेयकारनिवृत्तिर्दीर्घश्चनिपात्यते ॥

अट्ट. । पुं । हर्म्यपृष्ठोपरिनिकेते । चो

अट्टालि

मे । अत्यर्थे ॥ हट्टे । गृहान्तरे ॥
वतुष्के । प्राकाराग्रस्थितरणगृहे ॥
न । ओदने ॥ अच्यते । अट्टातिक्क
मणे । कर्मणिघञ् । अट्टयतिवा । अ
च् । शुष्के ॥

अट्टट्ट । । उच्चैरर्थे ॥ अत्युच्चे ॥

अट्टनम् । न । चक्रफलास्त्रे ॥ इतिचिका
खण्डशेषः ॥

अट्टहास । पुं । महाहासे । अत्यर्थहा
से । हसिते ॥ अट्टश्चासौहासश्च ॥
शिवे ॥ सिद्धसानविशेषे ॥ अट्टहासेम
हानन्दादेवोवर्त्तते ॥ अट्टहासेमहा
नन्दोमहानन्दामहेश्वरीत्यागमः ॥

अट्टहासकः । पुं । कुन्दपुष्पवृक्षे ॥

अट्टहासी । पुं । शिवे ॥ अट्टहासोऽस्या
स्ति । इनिः ॥

अट्टालः । पुं । सौधोच्चगृहे । प्राकारा
दुपरितने उन्नतस्थाने ॥ यथा । भ
ज्यमानपुरोद्यानप्राकाराट्टालगोपुर
मिति श्रीभागवतम् ॥

अट्टालकः । पुं । सौधोच्चगृहे । उपरि
तनगृहे । क्षौमे । अट्टे । अट्टा इति
भाषायाम् ॥

अट्टालिका । स्त्री । सौधोच्चगृहे । अट्टारी
इतिभाषाप्रसिद्धे । नृपागारे ॥ इति
जटाधरः ॥

अट्टालिकाकारः । पुं । शूद्रागर्भचिचका

अणिष्टः

रौरसजातजातिविशेषे । राजइतिभा
षा । यथा । कुलटायाश्चशूद्रायांचिच
कारस्यवीर्यतः । वभूवाट्टालिकाकार
पतितोजारदोषत इतिब्रह्मवैवर्त्तपु
राणम् ॥

अट्टिका । स्त्री । शाकादिवट्टमुष्टौ । अ
ट्टो इतिभाषा ॥

अट्ट्या । स्त्री । भ्रमणे । पर्यटने ॥ तौर्य
चिकवृथा । व्याचकामजोदशकोगण इ
तिमनुः ॥

अट्टहुः । पुं । लकुचद्रुमे ॥

अणकः । चि । कुक्षिते । गर्ध्ने ॥ अणति ।
अणशब्दे । पचाद्यच् । कुक्ष्यायांकम् ॥

अणव्यम । न । ब्रीहिभित्तत्वे । आण
वीने ॥ अणूनांभवनत्वेचम् । विभा
षातिलमाषोमाभङ्गाणुभ इतियत ॥

अणिः । स्त्री । पुं । अक्षाग्रकीलके । र
द्यचक्राग्रस्थितकीले ॥ अश्रौ । सूक्ष्मा
द्यग्रे ॥ सीम्नि ॥ अणति । अणशब्दे ।
सर्वधातुभ्यइन ॥

अणिमा । पुं । ऐश्वर्यविशेषे ॥ सचक्रष्ट
विभूतिष्वेका । यतः अणुर्भवतिशिला
मपिप्रविशति । यत्प्रभावात् देवाः सि
द्धाश्चसूक्ष्मीभूयालचिताः सर्वचविच
रन्ति ॥ अणोर्भाक् । इमनिच् । टेरि
ति टिलोपः । इष्टमेयत्तु ॥

अणिष्टः । चि । अणुतमे ॥

अण्डम्

अणीयान् । पि । अतिसूक्ष्मे । अण्डले ।
सूक्ष्मतरं । कनीयसि । अयमनयो
रतिशयेनाणुः । अजादीगुणवचना
देवेतीयसुन् ।

अणु । पुं । चीणादितिख्याते ब्रह्मविशे
षे । लेशे । परमाणौ । पुरुषे । आ
त्मनि । सौक्ष्म्यातिशयशालित्वादणुः
। पृथिव्याद्याकाशान्तानां भूतानां पूर्वं
पुं मपेक्ष्योत्तरोत्तरस्य सौक्ष्म्याति
शयान्मूलकारणस्य सर्वातिशयिसौ
क्ष्मप्रवचनया अणुरिवाणुरिति सौक्ष्म्य
गुणयोगाद्गीर्णनामात्मनोऽणुरिति ।
पि । सूक्ष्मे । अणुति अणुते वा । अण
शब्दे । अणुश्चेत्यु । धान्ये निदिन्युर्वा ।
अणुकः । पि । निपुणे । अल्पे । सू
क्ष्मे । अणुप्रकार । स्थूलादिभ्यः प्र
कारवचनेकम् । यावादिषु अणुनिपु
ण इति स्वार्थेकनवा ।

अणुभा । स्त्री । विद्युति ।
अणुमाचिक । पुं । पुर्यष्टकयुक्ते जीवे ।
अणुवोमाषाः पुर्यष्टकरूपायस्य सौ
णुमाचिक ।

अणुरेवती । स्त्री । दन्तीवृक्षे ।
अण्डम् । न । मुष्के । पेशीकोशे । प
द्यादिप्रादुर्भावककोशे । अण्डा इति
भाषामसिद्धे । नातिस्निग्धानिष्ठया
णि स्वादुपाकरसानि च वातघ्नान्यति

अतनु

शुक्राणि गुरुण्यण्डानि पश्चिणाम् ।
वीर्ये । अमन्यस्मात् अमगत्यादिषु ।
अमन्ताहुः । अमन्तिसप्रयोगान्त्य
नेनेति वा ।

अण्डक । पुं । मुष्के । अण्डकोशे । इ
ति हेमचन्द्रः ।

अण्डकोटरपुष्पी । स्त्री । नीखरास्त्रा
याम् । नीखवुन्हेति ख्यातायाम् ।

अण्डकोषः । पुं । वृषणे । मुष्के । अण्ड
यो.कोषः कुटमलः ।

अण्डजः । पुं । सरटे । अघौ । खगे ।
भक्षे । अण्डजाः पक्षिणः सर्पानकाम
त्याश्च कच्छपाः । यानि चैव प्रकाराणि
स्युज्जान्यौदकानि चेतिसन्तुः । अ
ण्डादौ सम्भवति ततो जायते स्य ।
जनीमादुर्भावे । पञ्चम्यामजाता वि
तिडः । पि । अण्डजातमाषे । अण्डे
जातः । सप्तम्यां जनेर्डः ।

अण्डजा । स्त्री । मृगनाभौ । इति विश्व
मेदिनी हेमचन्द्राः ।

अण्डालुः । पुं । मत्स्ये । इति शब्दच
न्द्रिका ।

अण्डीरः । पुं । पुरुषे । शक्ते ।

अतटः । पुं । प्रपाते । शैलोच्चदेशे ।
नतठमच ।

अतनुणः । पुं । अलङ्कारविशेषे । यथा
। तद्रूपाननुहारश्चेदस्य तत्स्यादस

अतद्वा

गुणः। ददितुतदीयवर्णसम्भवन्त्याम
पियोग्यतायामिदं नूतनगुणं नगृह्णी
यात् तदाभवेदतद्गुणोनाम । उदाह
रणम् । धवलोऽसि जहवि सुन्दर त
हवितु ए मज्जन् रजिअ हिअअम् । रा
अभरि एवि हिअए सुहअ णिहिउतो
णरत्तोसि ॥ ❖ ॥ अस्यसंस्कृतन्तु ।
धवलोसि यद्यपिसुन्दर तथापित्वया
ममरञ्जित हृदयम् । रागभरितेपि
हृदये सुभगनिहितो नरत्तोसीति ।
धवलो निर्मलः श्वेतस्य रागोलौहि
त्यमनुरागश्च । धवलपदस्य वृषभ
परस्त्वमपिकेचिदाहुः । अशोतराह
अप्रस्तुतेन नायकेन निवेदनीयवृत्ता
न्त्याप्रकृतस्य हृदयस्य गुणाननुहरणा
दतद्गुणोऽलङ्कारः ॥ ❖ ॥ अचातिरक्ते
नापि मनसासयुक्तो नरत्ततामुपगत
इत्यतद्गुणः । किञ्च । तदिच्छप्रकृत
मस्येति च प्रकृतमत्र निर्दिश्यते ते
नयद् प्रकृतस्वरूपं प्रकृतेन कुतोपि
निमित्तान्नानुविधीयते सोऽतद्गुणद
त्त्वपि प्रतिपत्तव्यम् । यथा । गाङ्गम
म्बुसितमम्बुयामुन कज्जलाभमुभय
चमज्जतः । राजहसतवसैव शुभ्रता
चीयते न च नचाप चीयते ।

अतद्वावृत्तिः । स्त्री । प्रपञ्चनिरसने ।
तच्छब्देन ब्रह्मोच्यते अतच्छब्देन तद

द्वयः

तिरिक्तमज्ञानादि । नतत अतत् ।
तस्यातदः प्रपञ्चस्य व्यावृत्तिः निरस
नमिच्छयात् ।

अतन्द्रितः । चि । अनलसे ॥ नतन्द्रि
तः ।

अतर्कितः । चि । अविचारिते ।

अतर्क्यः । पुं । स्वबुध्यभ्यूहेन केवलेन त
र्क्यतर्कितुमशक्ये परमात्मनि ॥ स्व
बुध्यभ्यूहेन केवलेन तर्क्यतर्क्यमाये
ऽणुपरिमाणे केनचित्स्थापिते आत्म
नि । ततोऽणुतरमन्योऽभ्यूहति । ततो
प्यन्योऽणुतममिति । न हितर्कस्य नि
ष्ठा कश्चिद्विद्यते । चि । तर्कितुमशक्ये
अतलम् । न । पातालभेदे । चि । उ
परि ।

अतलस्पर्शम् । चि । अतिगम्भीरे । अगा
धे इत्यमरः ॥ तलस्याधोभागस्य
स्पर्शः । नास्ति तलस्य स्पर्शोऽत्र ॥

अतलस्पृक् । चि । अगाधे ॥ इति हेम
चन्द्रः ॥

अतलादिः । पुं । अधोऽधोविद्यमाने
ष्वतलवितलसु तलरसातलतलातल
महातलपातालनामकेषु सप्तसु ॥
अतलमादिर्यस्य वितलादिसमूहस्य
सोयमतलादिः ॥

अतः । । । हेतौ । कारणे ॥ अपदेशे
॥ निर्देशे ॥ एतस्मात् । तसिल् ।

अतिक

एतद्दोन् ।

अतसः । पुं । वायौ ॥ चौमे ॥ प्रहरणे ॥
आत्मनि ॥ अतति । अतसातत्यगम
ने । अत्यविचमितमिनमीत्यादिना
ऽसच् ॥

अतसी । स्त्री । चुमायाम् । प्रसिद्धा
न्ये ॥ यथा । अतसीमधुरातितास्त्रि
ग्धापाकेकटुगुरु । उष्णाट्कशुक्रवा
तघ्नीकफपित्तविनाशिनीति भावप्र
काशः ॥ गौरादि ॥

अतसीतैलम् । न । अतसीह्वहे ॥ स्नेहे
तैलच् । अतसीतैलमाग्नेय स्निग्धो
ष्णकफपित्तकृत् । कटुपाकमचक्षुष्य
बल्यवातहरगुरु ॥ मलकुद्रसतः स्वा
दुग्राहिल्लग्दोषहृद्बन्धनम् । वस्तौ
पाने तथाभ्यगेनस्येकार्णस्यपूरणे ।
अनुपानविधौवापि प्रयोज्यवातशा
न्तये ॥

अतस्त । चि । असयतेद्रिये ॥

अति । ा । प्रशसायाम् । प्रकर्षे ॥ लङ्
ने ॥ अतिशये । नितान्ते । असम्प्रति
क्षेपे ॥ रुत्तौ ॥ पूजायाम् ॥ अतति ।
अतसातत्यगमने । इन्प्रत्ययः ॥

अतिकटुः । चि । निम्बादौ । अतिशये
नकटुः ॥

अतिकथः । चि । अश्रद्धेये । नष्टधर्मे ॥
नष्टे ॥ अतिक्रान्ता कथायस्य ॥

अतिग

अतिकथा । स्त्री । अपार्थभाषणे ॥

अतिकन्दः । पुं । हस्तिकन्दवृक्षे ॥

अतिकृतिः । स्त्री । पञ्चविंशत्यक्षरायां
टत्तौ ॥

अतिकृच्छ्रम् । न । व्रतविशेषे ॥ यथा ।
एकैकग्रासमश्रीयात् व्यहृषित्रीणि
पूर्ववत् । व्यहृषोपवसेदन्यमतिकृ
च्छ्रचरन द्विज ॥ इतिस्मृतिः प्रायस्त्रि
त्तविवेके ॥

अतिक्रमः । पुं । अतिपाते । क्रमोल्लङ्घ
ने ॥ अतिक्रमणम् । क्रमुपादविक्षेपे
। दज । नोदात्तोपदेशेतिन वृद्धिः ॥
अभिक्रमे ॥ अहितान् प्रत्यभीतस्य
रणेयानमतिक्रमइत्यमरः ॥

अतिक्रमणम् । पुं । उचितादधिकस्यानु
ष्ठाने ॥ निष्पन्नेपिवस्तुनिक्रियामवृ
त्तौ ॥ यथा । अतिसिक्तमेव भवता ।
अचातिरतिक्रमणेचेतिकर्मप्रवचनी
यसन्नयाषत्त्वाभावः ॥

अतिक्रमणीयः । चि । अतिक्रमणार्हे ॥
यथा । महात्मानातिक्रमणीयोधि
जानतेति ॥

अतिक्रान्तः । चि । अतीते ॥ कृताति
क्रमे ॥

अतिगण्डः । पुं । षष्ठ्योगे ॥ अचजातस्य
फल्यथा । कलिप्रियोवेदविनिन्दकस्य
धूर्त्तः कृतघ्नोगलरोगयुक्तः । सरेऽमदे

अतिचा

ह'पुरुषोतिदीर्घ' प्रकाण्डगण्डस्त्विति
गण्डजन्मेति । पि । वृद्धगण्डे ।

अतिगन्धः । पुं । भूतृणे । चम्पके ।
मुत्तरवृत्ते । गन्धके । इतिराजनिर्घ
ण्टः ।

अतिगन्धाक्षुः । पुं । पुषदाचीक्षताया
मितिराजनिर्घण्टः ।

अतिगम्भीरः । पि । दुष्प्रवेशे । महास
मुद्रवत्प्रवेष्टुमशक्ये ।

अतिगर्वितः । पि । अहकारातिशयश
नि । समुद्रद्वे । अतिशयेनगर्वितः ।

अतिगुहा । स्त्री । घृन्निपण्याम् । पि ।
गुहातिक्रामके ॥

अतिगुह्याष्टकम् । न । श्रीशैलादिषु ।
यथा । श्रीशैलजल्पकेदारभैरवाम्ना
तकेश्वराः । हरिश्चन्द्रमहाकालम
ध्याः सातिपदाह्वाविति भृगेन्द्रस
हिता ।

अतिचरः । पि । श्रीघने ।

अतिचरा । स्त्री । स्थलपद्मिन्याम् । चा
रण्याम् । पद्मचारिण्योषधौ । अति
चरति । चरगतिभक्षणायोः । पचा
द्यच् ।

अतिचारः । पुं । श्रीघ्नगमने । अतिक्रम्य
गमनम् । कुजादिपञ्चग्रहणाराशि
भोगकालासर्माप्तौ राश्यन्तरगमन
म् । तत्रपूर्वराशिगमनेवक्रातिचारः ॥

अतिति

परराशिगमनेअतिचारः । एतौगुरौ
श्चेदकालोभवति । गुरुस्तुयादिपुनः
पूर्वराशिनायातिरुदामहातिचारः ।
तेनलुप्तसवत्सरोभवतिग्रहणास्वभो
ज्यमानराशा वपिवक्रातिचारौभेव
तः । तचनाकालः । इतिस्मृतिश्रौ
तिषे उक्तम् ।

अतिच्छत्रः । पुं । छत्रायाम् । स्थूलतृण
विशेषे । रक्तवर्णकोकिणाक्षके ताल
मखाना इतिभाषामसिद्धे । पाण्ड्ये । ज
लजलतृणभेदे । अतिक्रान्तच्छत्रम् ।

अतिच्छत्रकः । पुं । भूतृणे ।

अतिच्छत्रा । स्त्री । शतपुष्पायाम् । श
लुपा इति भौरी इति च नौडभाषाम
सिद्ध शताक्षायाम् । सौफ इति भा
षा । छत्रमतिक्रान्ता अत्यादय इतिस
मासः ।

अतिजगतो । स्त्री । त्रयोदशाक्षरायां
वृत्तौ ।

अतिजवः । पि । अतिवेगाद्ये । जङ्घा
ले । अतिशयितोजवोवेगोयस्य ।

अतिजागरः । पुं । नीलकौम्बे । नील
वक्त्रे ॥

अतिङ्गीनम् । न । पक्षिणः प्रचण्डगमने
दीर्घपतनेवा ।

अतितितीर्षत् । पि । अतितर्तुमिच्छ
ति ।

अतिदि

अतितीक्ष्ण । चि । मरीचादौ । पुं ।

शोभाञ्जने ।

अतितोत्रा । स्त्री । गण्डदूर्वायाम् ।

अतिथि । पुं । कुशपुत्रे ॥ चि । आगन्तु

के । अदृष्टपूर्वेगृहमागते ॥ कोपे ॥ ति

थिभिन्ने ॥ अतति । अतसातत्यगम

ने । अतन्यस्त्रीत्यतेरितिन् । नवि

द्यतेद्वितीयातिथिरस्येतिवा ॥ यथा ।

एकराचन्तुनिवसन्नतिथिर्ब्राह्मणः स्मृ

तः । अनित्य हि स्थितोयस्मात्तस्मा

दतिथिरुच्यते । नैकग्रामीणमतिथि

विप्रसाङ्गतिकतया । उपस्थितगृहेव

द्यात् मार्यायत्रामयोपिवा इतिमनुः ॥

अध्वनीनेऽतिथिर्चेयइतिचस्मृतिः ।

सर्वास्ववस्थास्वतिथिर्नोपेक्ष्योऽपिगृह

स्थितैः । अतिथी । स्त्री । ॥

अतिथिपूजनम् । न । न्वदन्ते ॥ इतिहे

मचन्द्रः ॥

अतिथिसपर्या । स्त्री । अतिथिसेवायाम् ।

पञ्चमहायज्ञेषुन्ययज्ञे । अतिथीना

मदृष्टपूर्वाणां गृहमागतानांसपर्यया

म् । सपरपूजायाम् । कङ्कादिभ्योयक्

। अप्रत्ययात् । सपर्यापूजा ।

अतिदिष्ट । चि । अतिदेशविशिष्टे । यथा ।

नसमानगोचांभार्याविन्देतइत्यनेनशू

द्रस्याप्रिसगोचाकथननिषिध्यते इति

चेत् अत्रोपदिष्टातिदिष्टगोचस्यैवनि

अतिपा

षेधो नत्वतिदिष्टातिदिष्टशूद्रगोचा

देरित्युदाहृतत्वम् ।

अतिदीप्य । पुं । रत्तचिचकवृत्ते ॥ इति

राजनिर्घण्टः ।

अतिदेशः । पुं । अन्यचश्रुतस्य अन्यचा

न्वये । यथा । अन्यचैवप्रतीतायाकृत

स्त्रायाधर्मसन्ततेः । अन्यचकार्यतः प्रा

प्तिरतिदेशोभिधीयतेइति ॥ मकृता

कर्मण्येयस्मात्तत्समानेषु कर्मसु । ध

र्मप्रवेशेनस्यात् सोतिदेशइतिस्मृ

त । इतिचदर्शितोऽतिदेश पूर्वाचार्ये ॥

अतिधन्वा । पुं । ऋष्यन्तरे । भौनके ।

अतिधृति । स्त्री । जनविश्रत्यचरायां

वृत्तौ ॥

अतिनु । चि । अतीतनौके ॥ नावम

तिमान्त अत्यादयइतितत्पुरुष । ह

स्वोनपुंसकइतिह्रस्व । अतिनौ । पु

मान् स्त्री वा ।

अतिपतनम् । न । अत्यये । अतिक्र

मणे ।

अतिपत्तिः । स्त्री । अतिपाते ।

अतिपत्रः । पुं । हस्तिकन्दवृत्ते । शक

वृत्ते । इतिराजनिर्घण्टः ॥

अतिपन्थाः । पुं । सत्यये । अतिःपूजाया

म् । कुगतीतिसमाप्तः । नपूजनात् ॥

अतिपातः । पुं । अतिक्रमे । पर्यये ॥

अतिक्रम्यपतनम् । पत्ल्लगतौ ।

अतिभी

घञ् ।

अतिपातकम् । न । नवविधपापमध्ये
गुह्यतरपातके । तत्त्रिविधम् । पुंसे
मातृदुहितृस्नुषागमनजन्यम् । स्त्रि
यास्तु पुत्रपितृस्वशुरगमनजन्यमि
ति प्रायश्चित्तविवेकः ।

अतिपातकी । पुं । स्त्री । पापविशेषे ।
यथा । मातरभगिनीवापितयादुहि
रंशिवे । गन्तारोपानतोयेचमहागु
हनिघातकाः । कुलधर्मसमाश्रित्य
पुनस्त्यक्तकुलक्रियाः । विन्वाप्तघाति
नेलोत्काअतिपातकिनः स्मृताः । इ
ति श्रीमहानिर्वाणतन्त्रम् ।

अतिपातितः । चि । अतिक्रान्ते ।

अतिप्रैखवता । स्त्री । मुकुमारतरता
वाम् ।

अतिप्रसक्तिः । स्त्री । अत्यन्तसेवने ।

अतिप्रसङ्गः । पुं । अतिप्रसक्तो । अन्य
स्योद्देशेन अन्यदोयस्यापि सद्धानुष्ठा
ने ।

अतिवखा । स्त्री । कङ्कतिकायाम् । पीत
वाण्यालके । विशाविशेषे । पश्यवखा
म् । चि । वलिनि । अतिशयितवख
यस्यायस्मिन्वा ।

अतिभरः । पुं । अतिविस्तारे ।

अतिभीः । पुं । वज्रज्वालायाम् । चि ।
अतिभयान्विते ।

अतिमै

अतिभूमिः । स्त्री । अतिशये । आधिक्ये

॥ अमर्यादायाम् ॥ अतिक्रान्ताभू
मिः । विपदिनदूषितातिभूमिरिति
माघः ।

अतिमङ्गल्यः । पुं । विल्ले । चि । मङ्गला
द्ये । अतिशयमङ्गलजनके ।

अतिमर्यादम् । न । अतिशये । निर्भये ।
चि । तद्युक्ते । अतिशयिते ।

अतिमात्रम् । न । अतिमर्यादे । अति
शये । मात्रास्तोकां तामतिक्रान्तम् ।
गोखियोरिति ह्रस्वः । अस्य क्रियावि
शेषणस्त्रैज्यवता । द्रव्यत्राचित्वेचिचि
ज्ञता ॥

अतिमानिता । स्त्री । आत्मनि पूज्यत्वा
तिशयभावनायाम् ।

अतिमुक्तः । चि । निस्सङ्गे । निष्कले ।

अतिशयेन मुक्तः । पुं । वासत्याम् ।
अतिक्रान्तो मुक्तां शौक्यात् । गो
खियोरिति ह्रस्वः । यदा । मुक्तान्
विरक्तान् । तिनिशे । अतिशयितो
मुक्तो विस्तारो ऽस्य ।

अतिमुक्तकः । पुं । अतिमुक्तार्थे । तिनि
शे । तिन्दुकदृष्टे । पुष्पवृक्षविशेषे ।
अमरानन्दायाम् । अतिशयितो मु
क्तो विस्तारो ऽस्य ।

अतिमैषः । पुं । नवमतारायाम् । चि ।
परममिषे ।

अतिव

अतिमोदा । स्त्री । नवमस्तिकायाम् ॥

अतियातः । चि । अतिवम्यगते ॥

अतिरथः । पुं । योद्धृविशेषे । यथा ।

अमितान् योधयेद्य स्तुसम्प्रोक्तोतिर
यशुस इति ॥

अतिरसा । स्त्री । मूर्खलतायाम् ॥ रा
स्त्रायाम् । क्लीतनके ॥

अतिराच । पुं । यागविशेषे ॥ अतिक्रा
न्तोराचम् । अइ सर्वकदेशेत्यच् ॥

अतिरिक्तः । चि । अतिशयिते । श्रेष्ठे ॥
भिन्ने । अधिके । अतिरिच्यतेस्म ।
रिचिर्विरेचने । क्त ॥

अतिरट् । न । क्रोधाधिक्ये ॥

अतिरुचः । चि स्नेहशून्ये ॥ पुं । कङ्कु
कोद्रवादौ । अतिक्रान्तिरुचम् । अ
प्यादय इतिसमास ॥

अतिरेक । पुं । पृथग्भावे । अतिशये ॥

अतिरोगः । पुं । क्षयव्याधौ ॥

अतिरोमशः । पुं । वनच्छागे । चि । रो
मातिशयाच्चे ॥

अतिरोमशा । स्त्री । नीलवुन्हायाम् ॥

अतिवक्ता । चि । वावदूके । वाचोयुक्ति
पटौ ॥ अतिवक्ति । साधुकारणितृ
नतृज्वा ॥

अतिवर्णाश्रमी । पुं । पञ्चमाश्रमिणि ॥

सब्रह्मतसहितायां मुक्तिखण्डे पञ्चमा
ध्याये परमेस्वरेण वर्णितः । यथा ।

अतिव

ब्रह्मचारीगृहस्थश्च वानप्रस्थोथभि

क्षुकः । अतिवर्णाश्रमीतेपि क्रमाच्छ्र

ष्टाविचक्षणा । अतिवर्णाश्रमीप्रोक्तो

गुरुः सर्वाधिकारिणाम् । न कस्यापि

भवेच्छिष्यो यथाह पुरुषोत्तम । अति

वर्णाश्रमीसाक्षाद्गुरुणां गुरुगुरुच्यते

। तत्समो नाधिकश्चास्मिन् लोके स्थे

वनसशयः । यः शरीरेन्द्रियादिभ्यो वि

भिन्नसर्वसंक्षिणम् । पारमार्थिकवि

ज्ञानसुखात्मानस्वयमभुम् ॥ परतत्त्व

विजानाति सोतिवर्णाश्रमी भवेत् ॥

यो वेदान्तमहावाक्यश्रवणेनैव केशव ।

आत्मानमौश्वरवेद सोतिवर्णाश्रमी

भवेत् ॥ यो वस्थापयनिर्मुक्तमवस्था

साक्षिणसदा । महादेव विजानाति

सोतिः ॥ वर्णाश्रमादयो देहे माय

यापरिकल्पिता । नात्मनो बोधरूप

स्य समते सन्ति सर्वदा । इतियो वेदवे

दान्तै सोतिः ॥ आदिच्छसन्निधौ

लोकश्चेष्टते स्वयमेव तु । तथा मे सन्नि

धावेव समस्तचेष्टते जगत् ॥ इतयो

वेदः ॥ सुवर्णेहारकेयूरकटकस्वस्ति

कादयः । कल्पिता मायया तद्वज्जगन्म

य्येव सर्वदा । इतियो वेदः ॥ शुक्तिकायां

यथा तारकल्पितमायया तथा । मह

दादिजगन्मायामयमय्येव कल्पितम् ॥

इतियो ॥ चाण्डालदेहे पञ्चादिभ्य

अतिव

रीरेब्रह्मविग्रहे । अन्येषु तारतम्येन
स्थितेषु पुरुषोत्तम । अमवत्सर्वदा
व्याप्त सर्वसम्बन्धवर्जित । एकरूपो
महादेव । स्थित सोऽहपरामृत, इति
यो० । विमष्टदिग्भ्रमस्यापियथापूर्वा
विभातिदिक् । तथा विज्ञानविध्वस्त
जगन्मेभातितच्चि । इतियो० । य
था स्वप्नप्रपञ्चोऽयमयिमायाविजृम्भित,
। तथा जाग्रत्प्रपञ्चोऽयमयिमायाविजृ
म्भित । इतियो० । यस्य वर्णाश्रमा
चारोर्गलित, स्वात्मदर्शनात् । सर्वार्णा
नाश्रमान्सर्वानतीत्य स्वात्मनि स्थितः
। यस्य क्ता, स्वाश्रमान्सर्वान स्वात्म
न्येव स्थित पुमान् । सोऽतिवर्णाश्रमी
प्रोक्तः सर्ववेदार्थवेदिभिः । न देहेने
न्द्रियं प्राणो न मनो । बुद्धिश्च कृती । न
चित्तनैव सामायानचर्योमादिकजग
त् ॥ न कर्त्तान्त्वभोक्ता च न च भोजयि
ता तथा । केवलचित्सदा नन्दब्रह्मै
वात्मा यथार्थतः । जलस्य च लनादेव
चञ्चलत्वयथारवेः । तथा हकारसंसा
रादेव ससारआत्मनः । तस्मादन्यग
तावर्णाश्रमा अपि केशव । आत्म
न्यारोपिता एव भ्रान्त्या तेऽनात्मवेदि
ना । न विधिर्न निषेधश्च न वर्ज्या वर्ज्य
कल्पना । आत्मविज्ञानिनां नास्ति
तथा चान्यज्जनार्दन । आत्मविज्ञानि

अतिवि

नानिष्ठामीदृशी मन्वुजेक्षण । माय
यामोहितामर्त्या नैव जानन्ति सर्वदा
। न मांसचक्षुषानिष्ठा ब्रह्मविज्ञानिना
मियम् । द्रष्टुं शक्या स्वतः सिद्धा विदुषा
सैव केशव । यच्च सुप्ता जनानि च्यप्रबु
द्धस्तच्च सयमी । प्रबुद्धाय च ते विद्वान्
सुषुप्तस्तच्च केशव । एवमात्मानमद्व
न्द्वनिराकारनिरञ्जनम् । निच्य शुद्ध
निराभाससच्चिन्मात्रपरामृतम् । यो वि
जानाति वेदान्तैः स्वानुभूत्या च निश्चि
तम् । सोऽतिवर्णाश्रमी प्रोक्त, स एव गु
रुत्तम, इति ।

अतिवर्तुलः । पुं । वांटुलाकडा इति
गौडभाषाप्रसिद्धकलाविशेषे ।

अतिवादः । पुं । पादुष्यवादे । अप्रियव
चसि । अतिक्रम्य उक्तिरतिवादः ।
घञ् ।

अभिवादी । चि । सर्वानतीत्यवदितु
शीले ॥

अतिवर्हितः । चि । गमिते ।

अतर्वकटः । पुं । दुष्टहस्तिनि । चि ।

अतिकराले ॥ अतिशयेन विकटः ॥

अतिविदाही । चि । सन्तापके राजि
कादौ ॥ अतिशयेन विदाही ॥

अतिविषा । स्त्री । अतीसाख्ये । पर्याया

स्तु । अतिविषाशुक्तकन्दाच्चेया विश्वा
च भङ्गुरा । श्यामकन्दाप्रतिविषाशु

अतिथ्या

ङ्गीचोपविषाविषेति । अपिच । विषात्त्वतिविषाविषाशृङ्गी प्रतिविषारणा । शुक्लकन्दाचोप विषाभङ्गुराग्रय वल्लभा । विषासोष्णाक्षटुस्तिक्तापाच नोदीपनीहरेत् । कफपित्तातिसारा मविषकासवमिक्नुमीनितिभावप्रकाशः । चिविधातिविषाचेयाशुक्लाकृष्णा तथाक्षणा । रसवीर्यविपाकेषुनिर्विषेव गुणाधिकेतिराजनिर्घण्ट । चि । विषातिक्रामके । विषमतिक्रान्ता ।

अतिवेल्लम् । न । अतिशये । चि । अतिशयिते । अतिक्रान्तवेल्लामर्यादाम् । अत्यादयः क्रान्ताद्यर्थे द्वितीययेतिसमासः । अस्यक्रियाविशेषणत्वे लोवत्त्वम् । द्रव्यविशेषणत्वेतुषिचिङ्गत्वम् ।

अतिव्यथा । स्त्री । पीडायाम् । अतिशययातनायाम् ।

अतिव्याप्तिः । स्त्री । अतिशयव्यापने । अलक्ष्यलक्षणगमने । यथा । साध्याभाववद्वृत्तिस्त्वमिति व्याप्ति लक्षणे धूमवानवज्जेरित्यधूमाभावाधिकरूपदृष्टिस्त्वभावमादाय अतिव्याप्तिरिति तार्किकाः । स्वाव्यवहितप्राक्क्षणावच्छेदेन रविभुज्यमानराशिय रविसंयोगविशिष्टस्वाप्तिमक्षणाकत्वमखमासत्त्वम् । भानुलङ्घिते अति

अतिश

व्याप्तिवारणाय औत्पातिकभिन्नत्वे न विशेषणीयम् । मुख्यफलजनक व्यापारजनकत्वे सति मुख्यफलाजनकत्वमङ्गत्वम् घटादावतिव्याप्तिवारणाय सत्त्वन्तम् इतितिथ्यादितत्त्वटीका ।

अतिशक्तिता । स्त्री । विक्रमे । वीरसामर्थ्ये । अतिशयिताशक्तिर्यस्य । तस्यभावः । तल् ।

अतिशक्तिभाक् । चि । अतिशयशक्तिविशिष्टे ।

अतिशय । पुं । उत्कर्षे । अत्यर्थे । अतिशेते । अतिपूर्वात्शीङ्गपञ्चादश्च । यद्वा । अतिशयनम् । भावे एरश्च । अस्यद्रव्यवचनत्वेपिपुल्लिङ्गतैव । घञञवन्ताः पुंसीतिवचनात् । सततक्रियान्तरेणाव्यवधानम् । अतिशयस्तुपौनःपुन्यमितिभेदः ।

अतिशयितः । चि । अतिक्रान्ते ।

अतिशयोक्तिः । स्त्री । अर्थालङ्कारभेदे । अस्यलक्षणादयो यथा । निगीर्याध्वसानन्तुप्रकृतस्यपरेणयत् । प्रस्तुतस्ययदन्यत्त्वयद्यर्थोक्तौचकल्पनम् । कार्यकारणयोर्यश्च पौर्वापर्यविपर्यय । विज्ञेयातिशयोक्तिः सेति । उपमानेनान्तर्निगीर्यास्यो पमेयस्ययद्व्यवसानसैका । यथा । कमलमनमसि क

अतिश

मले च कुवलये तानिकनकलतिका
याम । साचसुकुमारसुभगेत्युच्यता
परपराकेयम् ॥ अचमुखादिकमला
दिरूपतयाध्यवसितम् ॥ यच्चतदेवा
न्यत्वेनाध्यवसीयतेसापरा । यथा ।
असालुहत्तणअ अस्माविअकाइ व
त्तणच्छाआ । सामासामसुपआवइ
णी रेहधिअ णहेइ ॥ “अस्यसकृत
यथा । लउहशब्दः सौकुमार्ये ॥ अन्यत्
सौकुमार्यमन्याकापिचवर्त्तनच्छाया
श्यामसामान्यप्रजापत्ते रेखैव न भव
तीति ॥ वर्त्तते जीवतीति वर्त्तनश
रीरतस्य छायाकान्तिः श्यामाषोडश
वर्णैर्षिकीस्त्री सामान्यतः सर्वसाधार
णैरेखैवेति निर्माणपरिपाटीरेखामा
षेष्टमपि नास्तीति भावः । इयमन्यत्त्वव
र्त्तनरूपातिशयोक्तिः ॥ यद्यर्थस्य यदि
शब्देन चेच्छब्देनैतौ यत्कल्पनमर्था
दसम्भाविने र्थस्य सादृतीया । यथा ।
राकायामकलङ्कंचेदमृतांशोर्भवेद्द-
पु । तस्यामुखतदासाम्यपराभवम
वाप्तयात् ॥ कारणस्य शीघ्रकारितां
वक्तु र्भार्यस्य पूर्वमुक्तौ चतुर्थी । यथा ।
हृदयमधिष्ठितमादौमालत्याः कुसुम
चापवाणेन । चरमं रमणीवल्लभलो
चनविषयं त्वया भजतेति ।

अतिशर्करी । स्त्री । पञ्चदशाक्षरा

अतिस्थू

यांवृत्तौ ।

अतिशायनम् । न । आधिक्ये । प्रकर्षे ॥
अतिपूर्वाच्छेतेत्युट् । अतिशयनमे
व । अतिशयनेतमविष्णुनावितिनिर्दे
शादीर्घः ॥

अतिशीतम् । ॥ अतीतानिशीतानि-
इतिविग्रहे अथयविभक्तीत्यादिनाञ्च
त्ययेऽव्ययीभावः ॥ चि । शीतातिशय
विशिष्टे ॥

अतिशेषः । चि । अतिशिष्टे । अवशिष्टे ॥
अतिशोभनः । चि । अतिशयशोभायुक्ते ॥
॥ श्रेष्ठे ॥ अतिशयेनशोभनः ॥

अतिसर्गः । पुं । कामचारानुज्ञायाम् ।
दाने ॥

अतिसर्जनम् । न । विलम्बे । दाने ॥ व
धे ॥ सृजविसर्गे । ल्युट् ।

अतिसहः । चि । अतिसहिष्णुः ॥ अत्य
न्तसहते । षहमर्षणे । पञ्चाद्यच् ॥

अतिसारः । पुं । उदरामये । बहुद्रवम
लनिःसरणरोगे ॥

अतिसारकी । चि । अतिसारान्विते ।
सातिसारे ॥ अतिसारोऽस्यास्ति । वा
तातीसाराभ्यां कुक्चेतीनि ॥

अतिसृष्टः । चि । दत्ते । नियुक्ते ॥

अतिसौरभः । पुं । सहकारे ॥ अतिश
यितसौरभमस्य ॥

अतिस्थूलः । चि । अत्यन्तपीने । अस्य

अतीत

लक्षणम् । मेदोमांसातिवृद्धत्वा-
ञ्चलस्निग्धरस्तनः । अयथोपचयो
त्साहो नरोऽतिस्थूल उच्यते । अयथो
पचयोत्साहः । नयथा उचितः उपच-
योमांसोपचयः, उत्साहोवलम्बयस्य
सः ॥

अतिस्फिरः । चि । स्फोष्ठे । अतिशयित
स्फूर्त्तिशालिनि ॥

अतिहसितम् । न । अतिशयहास्ये ॥

अतिहासः । पुं । हास्यभेदे । सशब्दहा-
से ॥ अतिहसनम् । हसेहसने । भा-
वेघञ् ॥

अतिहिमम् । । हिमस्यान्त्यर्थे ॥

अतीतः । चि । वर्त्तमानध्वसप्रतियोगि-
नि । अतिक्रम्यगते । भूतकाले । गते
। भूते । यथा । जनस्यन्यूनसप्तान्दे
नातीताशीतिवत्सरः । इति वैद्यकप-
रिभाषा ॥ मान्प्रभेदे ॥ इतिसङ्गी-
तशास्त्रम् ॥ अतिपूर्वादिशोगन्त्यर्थं
कर्मकेतिकर्त्तरिक्तः ॥

अतीतकालः । पुं । हेत्वाभासविशेषे ।
वाधिते । यथा । कालात्त्ययापदिष्ट
कालातीतः । इतिन्यायसूत्रम् १ ।

४८ । अतीतकालस्यसमानार्थकत्वा-
त् कालातीतशब्देनोक्तम् । कालस्य
साधनकालस्य अत्ययेअभावे अपदि-
ष्टः प्रयुक्तोहेतुः । एतेनसाध्याभाव

अतीसा

प्रमालक्षणाथ इति सूचितम् । सा-
ध्याभावनिर्णये साधनासम्भवादयमे-
ववाधितसाध्यक इतिगीयते । यथा ।
वह्निरनुष्णः कृतकत्वादित्यमदौ ॥

अतीतद्वैतम् । न । प्रत्यगात्मतत्त्वे ।
चि । द्वैताभाववति । अतीतद्वैत-
यस्यादिति ॥

अतीतद्वैतभानम् । न । प्रत्यगात्मन-
साक्षात्कारे ॥ अतीतद्वैतस्यात्मनो-
भानसाक्षात्कारः ॥

अतीन्द्रः । पुं । विष्णौ । ज्ञानेश्वर्यादि-
भिस्वभावसिद्धैरिन्द्रमतीत्यस्थितः ।
इन्द्रमतीत अत्यादयः क्रान्ताद्यर्थे द्वि-
तीययेतिसमासः ॥

अतीन्द्रियम् । चि । इन्द्रियाग्राह्यवस्तुनि
। अप्रत्यक्षे । इन्द्रियमतिक्रान्तम् ॥
मनसि ॥ इन्द्रियमतीत्यवर्त्तमान-
त्वात् ॥

अतीन्द्रियग्राह्यः । चि । मनोग्राह्ये । प-
रमात्मनि । यथा । नैवासौचक्षुषा
ग्राह्योनचशिष्टैरपीन्द्रियैः । मनसा
तुप्रसन्नेनगृह्यते सूक्ष्मादर्शिभिरिति
व्यासः ॥

अतीर्थम् । चि । दुस्तरे ॥

अतीवः । । अतिशये । अतिच इवच ॥

अतीसारः । पुं । उदरामये । अतिसर-
ति । स्तृगतौ । व्याधिमत्स्यवलेषुचेति

अन्त्यः

वार्त्तिकद्वयम् । अन्तर्भावितस्यार्थो
वसरति । इधिरादिकमतिशयेनसा
रयतीत्यर्थः । उपसर्गस्यधीति
दीर्घः ।

अतीसारकी । णि । अतीसाररोगयुक्ते
। अतीसारोऽस्यस्य । वातातीसारा
भ्यांकुक्चेतीनि ।

अतीसारभेषजम् । न । लोभे । अती
सारस्यभेषजम् ।

अतुलः । पुं । तिखट्ठे । इतिशब्दश्च
न्द्रिका । णि । तुलोऽङ्गिते । निरुप
मे । अपरिमिते । तुलाउपमानम
स्यनविद्यते । शेषादिभाषेतिषिक
ल्यान्नकप् । उपसर्जनश्च ।

अत्क । णि । पथिके । इत्युणादिको
षः । अतति । अतसातत्यगमने ।
इत्भीकापाशत्यतिमर्चिष्य कन् ।

अत्ता । स्त्री । ज्येष्ठभगिन्याम् । मात
रि । प्राकृतभाषयान्श्रुताम् ।

अत्ति । स्त्री । नाभ्योक्त्या ज्येष्ठभगिन्या
म । मातरि ।

अत्तिका । स्त्री । नाभ्योक्त्या ज्येष्ठभगि
न्याम् । मातरि । अत्तामाता । सेव
। सत्तायांकन ॥

अत्तुः । पुं । भानौ । सूर्ये ।

अत्यः । पुं । तुरङ्गे । अश्वे ॥ वैदिकोय
शब्दः ॥

अत्यन्ता

अत्यथ्यच्च । णि । इन्द्रियाऽगोचरे । अ
तीन्द्रिये । अक्षेष्ु अथ्यच्चम । विभ
क्त्यर्थे व्ययीभावः । अतिक्रान्तोऽथ
च्चम् ।

अत्यन्तम् । न । अतिशये । यथा । अत्य
न्तकठिनौ तथापिहृदया नन्दायव
चोद्वावितिनरहरिकविः । णि । त
द्युक्ते । सर्वान्अन्तान्परिच्छेदानति
क्रान्ते । निरतिशये । नितान्ते । अव
सानमतिक्रान्ते ।

अत्यन्तकठिनम् । न । उलूखलेवसवत्
क्षुब्धेचन्दनादिसर्वद्रव्ये । णि । अति
शयकाठिन्यविशिष्टे ।

अत्यन्तकोपनः । णि । चण्डे । अत्यन्त
कुप्यति । कुपक्रोधे । क्रुधमण्डार्थेभ्य
श्चेति युच् ॥

अत्यन्तगामी । णि । अत्यन्तिके । अति
शयगमनशीले । इतिहेमचन्द्रः ।

अत्यन्तसंयोग । पुं । साकल्येनसम्ब
न्धे । निरन्तरसन्निकर्षे । अन्तमवसा
नमतिक्रान्तोऽत्यन्तः । सत्तासौसयो
गश्च ।

अत्यन्तसुकुमारः । पुं । कङ्कुमीवृक्षे ।
इतिराज निर्घण्टः । णि । अतिको
मले ।

अत्यन्ताभाव । पुं । चैकालिक ससर्गाव
च्छिन्नप्रतियोगिताके अभावविशेषे

अत्यर्थ

यथाभूतलेघटोनास्तीति ॥

अत्यन्ताभावसम्पत्ति । स्त्री । स्वरूपे
शाप्यमतीतौ ॥

अत्यन्तिकः । पुं । अत्यन्तगामिनि । अ-
तिशयभ्रमणकारिणि ॥ इतिहेम
चन्द्रः ॥

अत्यन्तीनः । चि । अतिशयितगतिशी-
ले । अत्यन्तगामिनि ॥ अन्तस्याऽत्य-
यः । अत्ययेऽव्ययीभावः । अत्यन्त-
गामी । अवारपारात्यन्तानुकामगा-
मीतिखः ॥

अत्यन्तम् । न । घृक्षात्वे । तंतडीकइति
भाषाप्रसिद्धेक्षुक्षुफलविशेषे ॥

अत्यन्तपरी । स्त्री । वल्लिखरणे । अ-
त्यन्तानिपरीनियस्याः । पाककणे
त्यादिनाडीषु ॥

अत्यन्ता । स्त्री । अत्यन्तपरीयाम् । वन-
बीजपूरे । मधुटावा इतिगौड भा-
षाप्रसिद्धे ॥

अत्ययः । पुं । अतिक्रमे । दण्डे । अभा-
वे । विनाशे । दोषे । कृच्छ्रे । अतिग-
मने । कार्यस्यावश्यभावे । अत्यय-
नम् । अनेनवा । दृग्गतौ दृगतौवा-
। एरच् ॥

अत्यर्थम् । न । अतिशये । चि । अति-
शययुक्ते ॥ अर्थानिष्टतिर्विषयोवा त-
मतिक्रान्तमत्यर्थम् ॥ अस्यक्रियावि-

अत्याश्र

शेषणत्वे क्लीबत्वम् । द्रव्यवाच्यत्वे वा-
च्यलिङ्गत्वम् ॥ इत्यमरः ॥

अत्यल्पम् । चि । अल्पीयसि । इत्यमर-
अतिशयेनाल्पम् ॥

अत्यष्टिः । स्त्री । सप्तदशाक्षरायांवृत्तौ
॥ सप्तदशसंख्यायाम् ॥

अत्याकारः । पुं । न्यकारे । तिरस्कारे
॥ चि । महादेहे ॥

अत्यागी । पुं । कर्मफलत्यागित्वेपिक-
र्मानुष्ठायिनि । अग्ने । गौणसन्ध्या-
सिनि ॥

अत्याधानम् । न । अतिक्रमे । उपक्षे-
पे । उपरिस्थापने ॥

अत्यायमः । न । अतिगमने ॥
अत्यालः । पुं । रक्तचिचकवृक्षे ॥

अत्याशा । स्त्री । असम्भावनीयवाञ्छा-
याम् । अत्यन्तस्पृहायाम् । यथा । अ-
त्याशाभिरुपागताध्वगगणानधन्वाव-
नौतापितान् नोयत्तर्पयितुं चमोस्मि
ममतद्दुःखैर्मनोदूयते ॥ इत्युद्भटः ॥

अत्याश्रमः । पुं । परमहंसे । ब्रह्मचर्या-
दीनहससन्ध्यासान्तानाश्रमधर्मवत-
आश्रमानतिक्रम्यवर्त्तमानेयः स अ-
त्याश्रमशब्देनोच्यते ॥

अत्याश्रमी । पुं । उत्तमाश्रमिणि । पू-
र्वाश्रमचयमतीत्यसर्वकर्मात्यक्तास्थि-
तेपरमहसपरिव्राजके ॥

अत्ति

अत्त्यासः । पुं । व्यतिक्रमे ॥

अत्त्याहितम् । न । महाभीतौ ॥ जीवा

नपेक्षिकर्मणि ॥ अतीवाधीयतेस्म

मनसि । दुधाजः क्तः । दधातेर्हि ॥

अतीवासमन्तादहितवा ॥

अव्युक्तिः । स्त्री । असम्भवोक्तौ । आरोपि

तस्य कथने ॥ अलङ्कारविशेषे ॥ यथा ।

अत्युक्तिरङ्गतातथ्यशैथिल्यैर्दार्यादिव

शानम् । त्वयि दातरिराजेन्द्रयाचकाः

कल्पशायिन इति चन्द्रालोकः ॥

अत्युक्ता । स्त्री । स्त्री छन्दसि ॥ गौस्त्री ॥

गोपस्त्रीभिः । कृष्णोरेमे ॥

अत्युक्कितः । चि । अतिप्रवृद्धे ॥ अत्यु

क्कितस्य दमनमुचितञ्च श्रुतौ श्रुत

म् ॥ १

अत्यूहः । पुं । दात्यूहे । कालकसृके ॥

अतिशयवितर्के ॥ चि । बहुतर्कवति ॥

अत्यूहा । स्त्री । नीलिकायाम् । नील-

सिन्दुवारे ॥ इति मेदिनी ॥

अच । ॥ अधिकरणे । अस्मिन् ॥ एत

स्मिन् । सप्तम्यास्त्वल् । एतदोऽन् ॥

अचभवान् । चि । श्लाघ्ये । पूज्ये ॥ इति

हेमचन्द्र ॥ इतराभ्योऽपि दृश्यन्त इति

प्रथमार्थे प्राक् दीव्यतीत्यस्त्वल् । सुप्

सुपेति समासः ॥

अत्तिः । पु । मुनिविशेषे । अनुसूयापतौ

॥ अत्ति अद्यतेवा । अदभक्षणो । अदे

अथर्व

स्त्रिनिश्चेति चकाराचिप् । अचिः । अ

ची । अचय ॥

अचिजातः । पुं । विधौ । चन्द्रे । द्विजे ॥

अचिदृग्ज । पुं । चन्द्रे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

अची । पुं । मुन्यन्तरे ॥ अत्ति । अद० ।

अदेस्त्रिनिश्चेति चिनिः । अची । अचि

यौ । अचिणः ॥

अचिनेचजः । पुं । चन्द्रमसि ॥ इति जटा

धरः ॥

अचिनेचप्रसूतः । पुं । शशिनि ॥ इति

हलायुधः ॥

अचिनेचभूः । पुं । सोमे । शशधरे ॥ इ

ति चिकाण्डशेषः ॥

अथ । ॥ सशये । अधिकारे । अथ

स्नानविधिः ॥ मङ्गले । अथ परस्मैपदा

नि ॥ विकल्पो ॥ अनन्तरे । स्नातोऽ

यमुद्धत्ते ॥ अन्वादेशे ॥ प्रतिज्ञायाम् ।

गोदोभवानथेति व्रूमः ॥ प्रश्ने । अथ

शक्तोऽसि भोक्तुम् । कात्स्न्ये ॥ आरम्भे ।

अथ शब्दानुशासनम् । समुच्चये । भी

मोऽथार्जुन ॥ अर्थयते । अर्थयाज्जा

याम् । अन्येभ्योऽपोतिडः । पृषोदरा

दित्वाद्रलोपः ॥

अथकिम् । ॥ स्वीकारे ॥

अथर्वणः । पुं । शिवे ॥ इति चिकाण्ड

शेषः ॥

अथर्वणिः । पुं । अथर्वज्ञब्राह्मणे ॥ पु

अदभ

रोधसि । इतिमेदिनी । ईश्वरे ।
 अथर्वा । पुं । ब्राह्मणे ॥ अथर्वणा प्रो
 क्ते ग्रन्थे भर्मे आम्नाये वा अथर्वा ।
 अथर्वणोवेतिवार्तिकादणोवाणुक् ।
 पक्षेआथर्वण ॥ न । वेदे ।
 अथर्ववित् । पुं । अथर्ववेदाभिज्ञेवसि
 ष्टादौ ॥
 अथर्ववेद । पुं । मायेणाभिचाराद्यर्थे
 ऋग्वेदांशे । छान्दोग्याद्युपनिषत्प्र
 सिद्धेचतुर्थवेदेपञ्चाशच्छाखात्मके ॥
 अथर्वाधिपति । पुं । वुधे । शशिले ॥
 अथवा । । पक्षान्तरे ।
 अथो । । अथार्थेषु । अधिकारभेदे ।
 अप्यर्थे ॥ अर्थयते । अर्थभाज्यायाम् ।
 बाहुलकाड्डोः । पृषोदरादिच्चाट्र
 लोपः ॥
 अद् । । आश्चर्य्ये ॥ अत्ति । अदभच्च
 णे । क्लिप ॥
 अदल्क । चि । दन्तरहिते ॥ भक्षयित
 रि ॥ इतिछान्दोग्योपनिषत् ॥
 अदत्ता । स्त्री । अपरिणीतायाम् ॥ इ
 तिसृमृति ॥
 अदत्तादायी । चि । चैरे ॥
 अदनम् । न । भक्षणे ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥
 अदनीय । चि । भक्ष्ये ॥
 अदभम् । चि । बहुले । अनल्पे ॥ दभ्वा
 दन्यत । नञसमासः ॥

अदिती

अदभचक्षुः । न । ज्ञानचक्षुषि । चि ।
 तदति ॥
 अदर्शनम् । चि । अतीन्द्रिये ॥ न । वि
 नाशे ॥ लोपे ॥ दर्शनस्याभावः ॥
 अदल' । पुं । हिज्जले ॥ चि । दलव
 र्ज्जिते । दलरहिते ॥
 अदला । स्त्री । धृतकुमार्याम् ॥
 असौ । चि । परस्मिन् । परच ॥ पुरो
 वर्त्तिनोनिर्देशे ॥ असौपुमान् । असौ
 स्त्री । अदः कुलम् ॥
 अदाता । चि । कृपणे । दानशक्तिरहिते
 ॥ यथा । अदातापुरुषस्यागीस्वधनं
 त्यज्यगच्छतीति ॥
 अदान्तः । चि । तपःक्लेशसहिष्णौ ।
 अकृतवाद्येन्द्रियनिग्रहे ॥
 अदाद्यः । पुं । परमात्मनि ॥ चि । द
 हनानर्ह वस्तुनि ॥
 अदिति । स्त्री । भुवि ॥ देवमातरि ।
 पार्वत्याम् ॥ पुनर्वसुनक्षत्रे ॥ चि ।
 अखण्डे ॥ दितिभिन्ना अदितिः ॥ न
 ओदाओडितिरिति शाकटायनोक्ते
 ङिति प्रत्ययान्तोवा । अदनाददि
 तिर्वा ॥
 अदितिनन्दन । पुं । देवे ॥ अदितेर्न
 न्दनइतिविग्रहः । कृद्योगाचषष्ठीसमस्य
 तइतिसमासः ॥
 अदिती । स्त्री । अदिच्याम् । कृदिका

अदेव

रादित्तिनदृश्यदितिशब्दान्डीष् ।
 अदीनः । चि । उदारे ॥ नदीनः ॥
 अदीनात्मा । चि । अतिव्यसनपरम्पराया
 मप्यनुभितान्त करणे ॥ अदीनआ
 त्मायस्य ॥
 अदृढ' । चि । अस्थिरे ।
 अदृक् । चि । अन्धे ॥ अस्ते ॥ नदृगस्य ।
 अदृश्यम् । न । द्रष्टृरूपे । अधिष्ठानचि
 द्रूपे । चि । इन्द्रियागम्ये ॥ यथा ।
 कन्याद्रेरतिकोमला चिभुवनव्याप्ता
 प्यदृश्याजनैरिति । नदृश्यः ।
 अदृष्टम् । न । भाग्ये । प्रागजन्मकर्मणि
 । महीभुजां वज्रितोयादिजेभये ।
 आदिमा हुताग्नेजलं व्याधिर्दुर्भिन्न
 मरणतया । अतिवृष्टिरनावृष्टिर्मूष
 काः शलभादयो गृह्यन्ते । भयहेतुत्वा
 ज्ञयम् अदृष्टहेतुकत्वाददृष्टम् । चि
 । अवीक्षिते ॥ यथा । अदृष्टे दर्शने
 त्कण्ठादृष्टे बिच्छेदभीरुतेति ।
 अदृष्टपूर्वः । चि । पूर्वमदृष्टे । पूर्वदृष्टो
 दृष्टपूर्व' । सङ्क्षुपेति समास' । ततो
 नञ्समासः ॥
 अदृष्टभेदः । पुं । गुणपरिणामे ॥
 अदृष्टिः । स्त्री । सरोषवक्रदृष्टौ । क्रूरदृ
 ष्टौ । विरुद्धादृष्टिरदृष्टिः ।
 अदृष्टिका । स्त्री । सरोषवक्रदृष्टौ ।
 अदेवमातृकः । पुं । नदीमातृकदेशे ॥

अद्यत

अद्भः । पुं । पुरोडाशे ॥ अत्ति अद्यतेवा ।
 अदभच्छणे । गनगम्यद्योरिति गन् ।
 अद्वा । । तत्त्वे ॥ सच्चात । स्फुटे ॥ अव
 धारणे ॥ अतिशये ॥ अतसन्ततगम
 न धयति दधातिवा । विच ॥
 अद्भुतम् । न । उत्पातभेदे । विस्मये ।
 चेतसो विस्मयाख्यविकारे । पुं । शृङ्गा
 रादिनवरसान्तर्गतसभेदे । अतश्चा
 कस्मिंकार्येऽव्ययम् । तस्य भवनम् ।
 अदिभुवोदुतच ॥
 अद्भुतस्वनः । पुं । महादेवे । इति चि
 काण्डशेषः ॥
 अद्भनिः । पुं । पावके । अश्वे ॥ अत्ति ।
 अद' । अदेर्मुट्चेत्यनि ।
 अद्भरः । चि । बहुभोक्तारि । भक्षके
 । अत्ति । अदभच्छणे । सूचस्यदः क
 रश्च ॥
 अद्य । । इदानीम् । वर्त्तमानदिने ।
 अस्मिन्नहनि । सद्यः परत्परार्थेषम
 इति इदमेऽश्रुभावोद्यश्च निपात्यते ॥
 अद्यतनः । पुं । कालप्रभेदे । अतीता
 याराचेरन्त्ययामेन आगामिन्यारा
 चेराद्ययामेन च सहिते दिवसे ॥ अती
 तराचेरन्त्ययामद्वयेन आगामिराचे
 राद्ययामद्वयेन च सहिते दिवसे ॥ चि ।
 अद्यभवे । सायञ्चिरमित्यादिना च्यु
 च्युलौतुट्च ।

अद्रिजि

अद्यत्वे । १ । इदानीमित्यर्थे ।

अद्यश्वीना । स्त्री । आसन्नप्रसवायाम् ॥
अद्यश्वोवाविजायते । अद्यश्वीनावष्ट
व्य इतिखप्रत्ययान्तः साधुः ॥ अवष्ट
व्य माचेवानिपातनम् ॥ चि । आसन्न
मृत्युके ॥

अद्रिः । पुं । पर्वते ॥ शाखिनि ॥ सूर्ये ॥
मानभेदे ॥ अत्ति अद्यतेवा । अद
भक्षणे । अदिशदोतिक्किन् । स-
सांके ॥

अद्रिकर्णी । स्त्री । अपराजितायाम् ॥
अद्रिकीला । स्त्री । भूमौ । अद्रयः की
लायस्याम् ॥

अद्रिकूटः । पुं । देव्याः स्थानविशेषे ।
यथा । अद्रिकूटेमहायोगी रुद्राणो
परमेश्वरीति ॥

अद्रिजम् । न । शैलजे । शिलाजतु
नि ॥ चि । अद्रिसम्भवे । अद्रौजातम्
। जमी । सप्तम्याजनेर्ङः ॥ अद्रेर्वा
जातम् । पञ्चम्यामितिङोवा ॥

अद्रिजतु । न । शिलाजतुनि । शैलनि
र्यासे ॥ अद्रेर्जत्स्वि । षष्ठीतत्पुरुषः ॥

अद्रिजा । स्त्री । पार्वत्याम् ॥ अद्रेर्जाता ।
जनी । पञ्चम्यामजातावितिङ् ॥
सैहलीवृत्ते ॥

अद्रिजित् । पुं । वासवे ॥ अद्रीनजयति
। जि० । सत्सूक्ष्मेतिक्किप । तुक् ॥

अद्रेष्ठा

अद्रितनया । स्त्री । पार्वत्याम् ॥ अद्रेः
तनया ॥

अद्रिभिद् । पुं । मघवति । इन्द्रे ॥ अद्रीन्
गोचान्भिनत्ति । भिदेः किप् तुक् ॥

अद्रिभूः । पुं । आखुकर्णिलतायाम् ॥
अद्रिराजः । पुं । हिमाद्रौ ॥ अद्रीणां रा
जा । टच् ॥

अद्रिसारः । पुं । लोहे ॥ अद्रे सार ॥
अद्रीशः । पुं । हिमाद्रौ ॥ शिवे ॥ अद्री
णामीशः ॥

अद्रेहः । पुं । द्रौहाभावे ॥ नद्रेहः ॥
चि । तद्वति । अद्रेहोऽस्यास्ति । अ
र्थआद्यच् ॥

अद्वयम् । चि । स्वगतभेदशून्ये । अद्विती
ये ॥ पु । बुद्धे ॥

अद्वयकारणम् । न । जगतोऽभिन्ननि
मित्तोपादानेब्रह्मणि ॥

अद्वयवादी । पु । बुद्धे ॥ वैदान्तिके ॥
अद्वयमद्वैतवदन्त्यवश्यम् । आवश्यक्ते
णिनि ॥ चि । अद्वयवर्त्तर ॥

अद्वितीयः । चि । केवले । एकस्मिन् ॥
न । विजातीयभेदरहिते आत्मतत्त्वे
॥ नविद्यतेद्वितीयोऽस्य ॥

अद्रेष्टा । चि । द्वेषाभावविशिष्टे ॥ सर्वा
शिभूतान्यात्मत्वेनपश्यन्नात्मनोदुःख-
हेतावपिप्रतिकूलबुध्यभावाद्योनद्वे-
ष्टितस्मिन् ॥

अद्वैत

अद्वैत । चि । सजातीयविजातीयद्विती
यशून्ये पूर्णेपरमात्मनि ॥ भेदविकल्प
रहिते ॥ यथा । द्वैताप्रतीतौनाऽनर्थ
किन्त्वानन्दो महानिति । अचलौकि
कदृष्टान्तःस्त्रीवाक्येनेरित श्रुतौ ॥ स्त्रि
यावियुक्तस्तेदपश्यन्कामेनपीड्यते ।
आलिङ्गितस्तथैकत्त्वप्राप्यानन्देन तृप्य
ति ॥ चित्तानुरागसिद्ध्यर्थं प्रिययेति वि
शेषणम् । दुष्टायां सत्यपि स्त्री च्चेतौ
नैवानुरज्यति ॥ चेवागमादिकवाह्य
गृहकृत्यंतथान्तरम् । आलिङ्गितः सु
खाविष्टो न वेत्ति द्वयमप्यसौ । एतेन
नतद्वानिवृद्धौ श्विन्तोपरित्यजन् । अप्रा
प्यचित्तविशेषमप्यत्यजन् सागरे ॥
एवमुत्तमौ सुषुप्तौ धान्ति निधनं तत्र
ना । नवविर्जागरं नान्तः । एतच्च द्वैत
मीक्षते ॥ आनुकूल्यमातिकूल्ये द्वैता
दर्शनतो न हि । ततः कामभयाभावा
दात्मानन्दे निमज्जतीति ॥

अद्वैतवादी । पुं । बुद्धे । चि । विवेकि
नि । ब्रह्मात्मैक्यवादिनि । अद्वैतमत
यथा । ब्रह्मैव सत्यम् प्रत्यक्षात्प्रमा
णै सिद्धम् । विश्वन्तु ब्रह्मण्यारोपित
म् । यथारज्जु रज्जुस्वरूपाज्ञानात्स
र्ववत् प्रतिभाति तथा ब्रह्मस्वरूपाज्ञा
नात् विश्वं वस्तुवत् प्रतिभाति । प्रकृ
तिर्जीवश्चापि पर्यवसाने ब्रह्मैव ब्रह्मा

अधमा

न्यतसद्वस्तुनास्तीति ॥

अध क्रिया । स्त्री । अपमाने ॥ अधःकर
णम् । कुञ्ज शब्द ॥

अधःक्षिप्तम् । चि । न्यश्चिते । अधस्त्य
क्तवस्तुनि ॥

अधःपुष्पी । स्त्री । अवाकपुष्पिकायाम्
हेठाहुली इति गौडभाषा ॥ गोजि
ह्वायाम् । अधःपुष्पाण्यस्याः । गौरा
दित्त्वानङ्गीष् ॥

अधनः । चि । भार्यादिचिषु ॥ यथा । चय
एवाऽधनाराजन् भार्यादासस्तथा श्रुतः
। यत्ते समधिगच्छन्ति यस्य ते तस्य तद्व
नमिति मात्स्ये ३१ अध्यायः ॥

प्रथमः । चि । कुत्सिते । न्यूने ॥ पुं । उ
पपत्तिभेदे । अवत्यस्मादात्मानम् ।
अवरक्षणादौ । अवद्यावमाधमार्वरे
फाः कुत्सिते इत्यमप्रत्ययो निपातः ।
तच्चैवकारस्य पक्षेधकारः । यद्वा । न ध
म्यते धमतिवा । धमध्वाने सौचः । ध
ज्पचाद्यन्वा । यद्वा । अधोभवः । अ
बोधसेर्लोपश्चेति स्वामी ॥

अधमर्णः । चि । ऋणिनि । ऋणकारि
णि । अधमदुःखमदमृणयस्य ॥ अध
मः ऋणे इति ऋणमाधमर्ण्य इति निपात
नात्सप्तम्यन्तोत्तरपदेन वा समासः ॥

अधमर्णिकः । चि । अधमर्णे ॥

अधमा । स्त्री । नायिकाभेदे ॥

अधरे

अधमाङ्गम । न । चरणे । पादे ॥

अधर । पुं । ओष्ठे । उत्तराधरोष्ठमा-
चे ॥ अधरलक्षणं यथा । पाटलोवर्तु-
ल स्निग्धोरेखाभूषितमध्यभू । सी-
मन्तिनीनामधरोराक्षाच्चैवप्रियाभ-
वेत् ॥ श्याम स्थूलोधरोष्ठ स्याद्वै धव्य-
कलहप्रद । मसृणोमत्तकाशिन्या-
श्चोत्तरोष्ठ सुभोगद ॥ इतिसामुद्र-
कम् ॥ पुं । न । स्मरागारे । रतिम-
न्दिरे ॥ चि । हीने ॥ तले । अनूर्द्ध्वे ॥
नधरति । धृजधारणे । पचाद्यच्च ॥
यद्वा । धरादुच्चातकठिनाद्वाऽन्य ॥ न-
ध्रियते । धृङ् अनवस्थाने । पुंसीति-
धोवा । नञ्समास ॥ धरासम्बन्धर-
हिते ॥ हीनवादिनि ॥

अधरत । ॥ अधोभागे ॥ अधरस्तात् ।
तसिल् ॥

अधरमधु । न । अधरामृते । वक्त्रासवे ॥
अधरस्तात् । ॥ अधोभागे । अधरत ॥
अधरा । स्त्री । अधोदिशि ॥ नीचाया-
म् ॥

अधरात् । ॥ अधोभागे ॥ उत्तराधरद-
क्षिणादातिरितिस्वार्थेऽति । वस-
त्यागतोरभणीयवा ॥

अधरीकृत । चि । तिरस्कृते ॥

अधरीण । चि । धिकृते । तिरस्कृते ॥

अधरेण ॥ ॥ अधो दिशिदेशे कालेच ॥

अधश्श

एनवन्यतरस्यामदूरेऽपंचम्या इतिस्वा-
र्थे एनप् । वसति रमणीयवा ॥

अधरेद्यु । ॥ परस्मिन्नहनि ॥ अधर-
स्मिन्नहनि । सद्य' परुदित्यादिनाऽध-
रशब्दात् एदुसप्रत्ययेनिपात्यते ॥

अधर्म । पुं । ब्रह्मवधादिनिषिद्धकर्मज-
न्ये पापे ॥ वेदेनिषिद्धे । नानावि-
धदुःखसाधने । धर्मविरोधिनि ॥ ध-
र्मविरुद्धोऽधर्म ॥ न । परब्रह्मणि ॥
धर्मरहितत्वात् ॥ चि । ब्रह्मविद्धि ॥
अधर्मज्ञ' । चि । धर्मविचारनिष्ठारहिते ।
तत्रासारत्त्वप्रत्ययवति ॥

अधर्माभिच । पुं । कलियुगे ॥ अधर्मो-
भिचयस्य ॥ चि । अधर्मप्रिये । मि-
थ्यावादिनि ॥

अधर्मास्तिकाय । पु । धर्माप्रतिबन्ध-
कृति ॥

अधश्चर । पुं । चैरे ॥ चि । अधोगा-
मिनि ॥

अधश्शय्या । स्त्री । अखट्वाशयने ॥
अधश्शल्य । पुं । अपामार्गे । जगादिति
ख्याते ॥

अधश्शाख । पुं । ससाराश्वत्यवृक्षे ॥ अ-
धइति अर्वाचीना कायोपाधयोहि-
रण्यगर्भाद्यामृच्छन्ते ते नानादिक्म-
सूतत्वात् शाखाइवशाखाअस्येतिथ्यु-
त्पत्त्यामायामय ससाराश्वत्यवृक्षोऽध

अधिक

शाखशब्देनोच्यते ॥

अधः । १ । पाताले । नीचैरर्थे । तले ।
अधोभागे । स्मरालये । अधरस्मि
न् अधरस्याम् अधरस्मात् अधरस्याः
अधरः अधरावा । वसत्यागतोरम
णीयवा । पूर्वाधरावराणामित्यसिर
धादेशश्च ।

अधस्तात् । १ । कामगेहे । योनौ । अ
नुद्धार्ये । अधोभागे । अधरस्मिन्
अधरस्याम् अधरस्मात् अधरस्याः
अधरः अधरावा दिक् । दिक्छब्दे
भ्यः सप्तमीपञ्चमीत्यादिना अस्ताति
प्रत्ययस्तद्योगेनास्तातिचेत्यधरस्या
धादेशः ।

अधस्ताद्गमनम् । न । अधर्मेण सुतला
दिषु गमने । अधोगमने ।
अधार्मिके । चि । पापिनि । अधर्मेण
व्यवहर्त्तरि । शास्त्रप्रतिषिद्धागम्याग
मनाद्यनुप्रातस्मिन्नुपे । नाधार्मि
के वसेद्ग्रामेन शूद्रबहुले भृशमिति
मनु ।

अधार्ष्ट्यम् । न । असामर्थ्ये ।

अधि । १ । अधिकारे । ईश्वरे । अधि-
कृत्यार्थे । आधिक्ये । उपरि । अधि
कार्ये । यथा अधिमास । अधिको
मास इत्यर्थः ।

अधिकम् । न । अर्थालङ्कारभेदे । य-

अधिक

था । महतोऽर्थन्महीयांसावाश्रिता
अययो क्रमात् । आश्रिताश्रयिणी
स्यातां तनुल्लेप्यधिकन्तुतत् । आश्रि
तमाधेयम् । आश्रयस्तदाधारः । त
योर्महत्तोरपि विषये तदपेक्षया तनू
अप्याश्रयाश्रयिणी प्रस्तुतवस्तुप्रकर्ष
विवक्षया यथाक्रमयदधिकतरतां
जतस्तदिद्विविधमधिकनाम् । क्रमे
णोदाहरणम् । अहो विशालभूपाल
भुवनचितयोदरम् । मातिमातुमश
क्यापियशोराशिर्यदचते । युगान्त
कालप्रतिसहतात्मनोजगन्तियस्यांस
विकाशमासत । तनौ ममुस्तचनकै
टभद्विषस्तपोधनाभ्यागमसम्भवा मु-
द इति । फले । अंधारूढम् । अ
धिकमिति अंधारूढशब्दात्कन उत्त
रपदलोपश्च । * । हेतूदाहरणाधि
कमधिकम् । न्या ५ । ५६ । हेतूदाह
रणेत्युपलक्षणम् । दूषणाद्यधिकमपि
बोध्यम् । तथाच । कृतकर्तव्यापुनरु
क्ताभिधानमिति फलितम् । अनुवाद
स्तु न कृतकर्तव्यसाभिप्रायत्वात् । प्र
तिज्ञाधिक्यञ्च पुनरुक्तम् । धूमादालो
कात् महानसवच्चरवदित्यादिक
न्तु विनासमयवन्धदार्ढ्यादिभ्रमादुक्त
मधिकम् । यथा । महानसमहानस
वदितितुनाधिकङ्किन्तु पुनरुक्तम् ।

अधिक

वि । उत्कृष्टे । अतिरिक्ते । समधिके ।
अधिकरणम् । न । आधारकारके ।
यत्रभवतितस्मिन् । कर्तृकर्मद्वाराक्रि
याश्रयइत्यर्थः ॥ एकन्यायोपपादने ॥
मीमांसाग्रन्थे ॥ अधिक्रियते वेदवि
चारोऽस्मिन्ननेनवेत्यधिकरणवेदवि
चारग्रन्थात्मिकामीमांसेत्यर्थः ॥ य
थाहुः । विषयोविशयश्चैवपूर्वपक्ष
स्तथोत्तरम् । निर्णयश्चेतिपञ्चाङ्गशा
स्त्रेऽधिकरणस्मृतमिति । एवक्रमेणवि
वेचनमवाधिक्रियतइत्यधिकरणम् ॥
अधिपूर्वात्कृजोत्पुट् ।

अधिकरणविचालः । पुं । द्रव्यस्यसंस्थान्त
रापादने ॥ यथा । एकराशिपञ्चधा
कुरु । अनेकराशिमेकधाकुरु । सए
वाधिकरणविचालोयदेकमनेकक्रिय
ते यदप्यनेकमेकक्रियते सोऽप्यधिक
रणविचालइतिभाष्यम् ॥

अधिकरणसिद्धान्तः । पुं । सिद्धान्तविशे
षे । यथा । यत्सिद्धावन्यप्रकरणसिद्धिः
सोऽधिकरणसिद्धान्तः । १ । ३० यस्या
र्थस्यसिद्धौजायमानायामेव अन्यस्य
प्रकरणस्य सिद्धिर्भवति सोऽधिकरण
सिद्धान्तइत्यर्थः ॥

अधिकर्तृत्वेम् । न । अधिकरणेयद्भव
तितस्मिन् ॥

अधिकर्तुः । चि । महासम्पद्युक्ते । सम्

अधिका

हे । इत्यमरः । अधिकाऋद्विरस्य ।
अधिकर्म्मिकः । पुं । हृष्टाध्यक्षे । हाट
का चौधरी इतिभाषाप्रसिद्धे ॥

अधिकाङ्गम् । न । कञ्चुकादिनिबन्धने
। सारसने । कञ्चुकादिदार्ढ्यार्थंशूरै
र्मध्यकायेनिबद्धेपट्टिकादौ ॥ चि । ए
कविशत्यङ्गुलादौ ॥ अधिकमङ्गात् ॥

अधिकारः । पुं । विधिपुरुषसम्बन्धे ॥
प्रक्रियायाम् । राज्ञांछचधारणादिव्या
पारे ॥ अधिआधिक्यस्यकरणम् । कृ
जोभावेघञ् ॥ अधिकृतदेशादौ ॥
यथा । निजाधिकारोयम् । अयञ्चप
राधिकारः । प्रकरणे ॥ यथा । नैमि
त्तिकोयप्रायश्चित्ताधिकारः ॥ क्रिया
जन्यफलभागित्वरूपे प्रतिकर्मणिभि
न्ने । स्वामित्वे ॥ यथा । सर्वेस्युरधि
कारिण इतिस्मृतिः ॥ प्रभुयोजने ॥
व्याकरणमतेपूर्वसूचस्थितपदस्यपर
सूत्रेषूपस्थितौ । अनुवृत्तौ ॥ सचिवि
धेयथा । सिद्धावलोकितारख्यश्मण्डू
कप्रतिरेवच । गङ्गास्त्रोतइतिस्थातअ
धिकारास्त्रयेमता इति ॥

अधिकारविधिः । पुं । कर्मजन्यफलस्वाम्य
बोधकेविधौ ॥ कर्मजन्यफलस्वाम्य
श्चकर्मजन्यफलभोक्तृत्वम् । सचयजे
तस्वर्गकाम इत्यादिरूपः । स्वर्गमुद्दि
श्ययागविधिघताऽनेनस्वर्गकामस्यया

अधिका

गजन्यफलभोक्तृत्वप्रतिपाद्यते । य
स्याहिताग्नेरग्निर्गृहान्दहेत् सोऽग्न
येचामवतेऽष्टाकपालंनिर्वपेदित्या-
दिनाऽग्निदाहादौनिमित्ते कर्मविद-
धतानिमित्तवतः कर्मजन्यपापक्षय-
रूपफलस्वाम्यप्रतिपाद्यते । एवमहरहः
सन्ध्यामुपासीतेत्यादिनाशुचिविहि-
तकालजीविनः सन्ध्योपासनजन्यप्रत्य-
वायपरिहाररूपफलस्वाम्यबोध्यते ।
तच्चफलस्वाम्यतस्यैवयोऽधिकारविशि-
ष्टः । अधिकारश्चस एव यद्विधिवाक्ये
षुपुरुषविशेषणत्वेनश्रूयते । यथाका-
म्यकर्माणिफलकामना । नैमित्तिके
निमित्तनिश्चयः । नित्येसन्ध्योपास-
नादौ शुचिविहितकालजीवित्वम् ।
अतएवराजाराजसूयेनस्वाराज्यका-
मो यजेतेत्यनेनविधिवाक्येनस्वारा-
ज्यमुद्दिश्यराजसूयंविदधतापि नस्वा-
राज्यकाममावस्य तत्फलभोक्तृत्वं प्र-
तिपाद्यते । किन्तुराजसूतःस्वाराज्य-
कामस्यैवराज्यत्वस्याप्यधिकारिविशे-
षणत्वेनश्रवणात् । विशेषःशास्त्रे ।
अधिकारी । पुं । प्रमातरि । यथा । वि-
धिवदधीतवेदवेदाङ्गत्वेनापाततोधि-
गताखिलवेदार्थास्मिन्जन्मनिजन्मा-
न्तरेवा काम्यनिधिदुवर्जनपुरस्सरंनि-
त्यनैमित्तिकप्रायश्चित्तोपासनानु-

अधिग

ष्ठानेनानर्गताखिलकल्मषतयानिता
न्तनिर्मलस्वान्तः साधनचतुष्टयसम्प-
न्नः प्रमातावेदान्ताधिकारीतिख-
णलक्षिते पुरुषे । चि । अधिकारवि-
शिष्टे । प्रभौ ॥ अधिकारोऽस्तिअस्य ।
अतद्वनिठनावितीनिः ॥

अधिकार्थवचनम् । न । स्तुतिनिन्दाफ-
लकेऽधारोपितार्थवचने ।

अधिकृतः । चि । अध्यक्षे । आयथ्याऽवे-
क्षके । व्यापारिते । कृताधिकारद-
क्ष्ये । अधिअधिकउपरिवाक्रियतेस्य
क्तः ।

अधिक्रमः । पुं । आक्रमणे । अधिक्रम-
णम् । क्रमुपादविच्छेपे । घञ् । अधि-
क्रम्यते वा कर्मणिघञ् । नोदासेति
वृद्धभाषः ।

अधिचिन्तः । चि । स्थापिते । प्रणिहिते
। कुत्सिते । भर्त्सिते । प्रसिचिप्ते ।
कृताक्षेपे ॥ अधिचिप्यतेस्य । क्षिप-
प्रेरणे क्त ॥

अधिच्छेपः । पुं । तिरस्कारे ।

अधिगतः । चि । प्राप्ते ॥ यथा । अधि-
गतपरमार्थाः पण्डितादिति । अधि-
गम्यतेस्य । गम्ल ० । क्तः ॥

अधिगमः । पुं । साक्षात्कारे । प्राप्तौ ।
स्वीकरणे ॥ अधिगमनम् । गम्ल ० ।
घञ् ।

अधिमां

अधित्यका । स्त्री । शैलस्योर्ध्वभूमौ ।

अद्वेयध्याहृदाभूमिः । उपाधिभ्यांत्य
कन्नासन्नाहृदयोरितित्यकन् । त्य
कन्श्चनिषेधइतिनेत्वम् ।

अधिदैवतम् । न । पुरुषे । पुरुषोहिर
ण्यगर्भः दैवतान्यादित्यादीन्यधिकृ
त्यचक्षुरादिकरणान्यनुगृह्णातीति
तथोच्यते । देवताविषयदर्शने । दे
वताया अधियततदधिदैवतम् ।

अधिनाय । पुं । गन्धे ।

अधिपः । नि । प्रभौ । रात्रि । अधि
पाति । पारक्षणे । आतश्चोपसर्गइ
तिकः ।

अधिपति । पुं । प्रभौ । रात्रि । अधि
प्रायपालयितरि ॥ अधि पाति । पार
क्षणे । पातेर्डतिः ।

अधिभू । पुं । प्रभौ । अधिभवति । भू
सत्तायाम् । भुव' सत्तान्तरयोरिति
क्विप् ॥

अधिभूतम् । न । चरेभावे । चरतीति
चरोविनाशी । भावोयत्किञ्चिज्जनि
मद्वस्तुभूत प्राणिजातमधिकृत्यभव
तीतितथोच्यतइतिस्वामी ।

अधिमांसक । पु । दन्तरोगविशेषे ।
यथा । हानव्यपश्चिमेदन्ते महान्शो
थोमहारुजः । लालास्रावीकफकृतो
विज्ञेय सोधिमांसक' ॥ ११ ॥

अधिर

अधिमासः । पुं । असङ्क्रान्तिमासे ।

रविसङ्क्रान्तिरहितेचान्द्रमासे । म
लमासे ॥ यथा । असक्रान्तमासोऽधि
मास' स्फुटस्यादिति । अपिच । द्वा
विशद्भिर्गतेर्मासैर्दिने षोडशभिस्त-
था । घटिकानांचतुष्केणपततिह्यधि
मासक इति ॥ एतच्चसम्भवार्थंनतु
नियमार्थम् ॥ अधिअधिकोमास ।

अधियज्ञ । पु । विष्णौ । अधियज्ञो ह
मेवाचदेहेइतिवचनात् सर्वयज्ञा
धिष्ठाता सर्वयज्ञफलदायक' सर्वय
ज्ञाभिमानिनीविष्णुवाक्यादेवता ।
यज्ञोहिविष्णु सचअधियज्ञः । अह
वासुदेवएव न मद्भिन्नः कश्चित् ।
अतएव परब्रह्मण सकाशातअत्यन्ता
भेदेनैवात्माप्रतिपत्त्यइति । सचाच
नुष्यदेहे यत्तरूपेण वर्त्तते । बुद्ध्या
दिव्यतिरिक्तो विष्णुरूपत्वात् मनुष्य
देहे च यत्तावस्थानम् यत्तस्यमनु
ष्यदेहनिर्वर्त्यत्वादित्यर्थः ॥

अधियोगः । पुं । यात्रायोगान्तरे ॥ य
था । बुधर्गीघ्यतिभागंवानांमध्ये द्वौ
ग्रहौचेत्केन्द्रे अथवापञ्चमनवमेस्था
ने स्थानभेदेन स्थानैक्येन वा स्थि-
तौ स्यातां तदाऽधियोगोभवति तदा
यातुर्जयोभवेत् ।

अधिरथ । पुं । कर्णस्यपितरि ॥

अधिश्रय

अधिराट् । पुं । सत्ताजि ॥ अधिअधि

क राजते । राजृ । क्तिप् ।

अधिराज्यभाक् । पुं । अधिराजि ।

अधिरूढम् । न । अङ्कुरे । तालवीजाङ्क

रास्थिमज्जादौ । चि । आक्रान्ते ।

अधिरूढिः । स्त्री । आरोहणे ।

अधिरोहिणी । स्त्री । वशकाष्ठादिरचि

तेसोपाने । नि. श्रेय्याम् । अधिरू

ह्यतेऽनया । रहप्रादुर्भावे । करणे

ल्युट् ॥

अधिवचनम् । न । नामनि । सत्तायाम्

॥ इतिचिकाण्डशेषः ॥

अधिवास । पुं । गन्धमाल्याद्यैः सस्कारे

॥ निवासे ॥ अधिवसनम् । वस । घ

ञ ।

अधिवासनम् । न । पूजार्थे गन्धमाल्या

दिभिः सस्कारे । गन्धमाल्यादिभिर

ङ्गसस्कारे ॥ अधिकवास्यते । वासउ

पसेवायाम् । चुरादिः । ल्युट् ।

अधिवासितः । चि । सञ्जातमध्ये । कृ

ताधिवासे ।

अधिविन्ना । स्त्री । अनेकभार्यसम्प्रागू

हायांस्थियाम् । कृतसापत्निकायाम् ।

अधूहायाम् । अधिउपरिविन्नलामो

स्थाः । यद्वा । अधिकाविन्नालब्धाय

स्थाः ।

अधिश्रयणम् । न । चुल्याद्युपरिस्था

अधिती

पने ।

अधिश्रयणी । स्त्री । चुल्याम् । अश्रान्ते

॥ इत्यमरः । अधिश्रीयतेऽच । श्री

जपाके । अधिकरणेल्युट् । डीप् ।

अधिष्ठाता । चि । अध्यक्षे । प्रवृत्तिनि

वृत्तिकारणे । योयस्यप्रवर्तकोनिवर्त

कश्चसतस्साधिष्ठातेतिव्यवहारः ।

अधिष्ठानम् । न । पुरे । चक्रे ॥ प्रभावे

॥ अध्यासने ॥ स्थाने । कल्पनाधार

भूते । इच्छादेषमुखदुःखचेतनाद्य

भित्तोरश्रये । कूटस्थचैतन्ये । अ

ज्ञातेवद्वाणि ॥ अधितिष्ठन्तिभूतान्यु

पादानकारणत्वेनेतिव्याख्यानात् ।

शरीरे । जीवरूपेणप्रविश्यसदैवा

धितिष्ठत्यस्मिन्निति व्याख्यानात् । अ

ध्यस्तस्यस्वरूपे ॥ अधिष्ठीयतेऽनेना

स्मिन्वा । ष्ठा । भावकरणादौल्युट् ॥

अधिष्ठानावशेषोहिनाशः कल्पितव-

स्तुनइतिन्यायः ।

अधिष्ठितः । चि । आहिते ॥ आश्रिते ॥

अधीतः । चि । पठिते । कृताध्ययने ॥

अधिनते । प्राप्ते ॥ अधिपूर्वादिषो

गधर्थाकर्मकेतित्वात् ।

अधीतिः । स्त्री । अध्ययने । पठने ।

अधीती । चि । अध्ययनविशिष्टे । अ

धीतवति । अधीतमनेन । इच्छादि

भ्यश्चेतिकर्त्तरीनिः ॥

अधीश्व

अधीनः । चि । आयस्ते । इनमधिगतः ।
अत्यादयइतिसमासः । अधिउपरि
इनेऽस्येतिवा ।

अधीयानः । चि । पठमाने । वेदाध्यय
नवति । यथा । अधीयानः पण्डित
अन्यमानोयोविद्ययाहन्ति यशः परे
षाम् । तस्यान्तवन्तस्तुभवन्तिलोका
नचास्यतद्गुणफलदातीति महा-
भारतम् ।

अधीरः । चि । कातरे । चञ्चले । न
धीरोधैर्यस्य ।

अधीरा । स्त्री । विद्युति ॥ मानिनीभे
दे ॥ यथा । ज्ञातेऽन्यासङ्गिनिपतौ
खण्डितेर्ष्याकषायिता । अधीराशु
विमुञ्चन्तीविज्ञेयाचापनायिकेतिद
शरूपके ।

अधीश । चि । प्रभौ । ईश्वरे । यथा ।
अधीशेनावितंविश्वं नाशयान्तिन्न-
श्वः । ततपातृन्पातिविश्वेशस्तस्मा
ल्लोकहितोभवेदिति । निनश्वो
नाशयितुमिच्छवः । नश्यतिरंचान्त
भाविताण्यर्थः । कामे ॥

अधीश्वरः । पुं । बुद्धे । पुं । स्त्री । प्रणता
खिलसामन्तावनिपाले । सर्वसन्निहि
तवृषवशकारिणि ॥ अधिकईश्वरः ।
राजातुप्रणताशेषसामन्तः स्यादधीश्व
रः । स्त्रियामधीश्वरी ।

अधोक्ष

अधीष्टः । पुं । सत्कारपूर्वकेव्यापारे ।
चि । सत्कृत्यव्यापारिते ।

अधुना । ॥ सप्रतीत्यर्थे । अस्मिन्का
ले । अधुनेतिनिपातितः इदमेऽश
भावोऽधुनाचमत्ययः ॥

अधुनातनम । चि । इदानीतने । वर्त
मानकालवृत्तौ । अधुनाभवः । साय
चिरमितिबुप्रत्ययः । स्त्रियाङीप् ।
अधुनातनी

अधृष्टः । चि । खज्जावति । शालीने ।
नधृष्टः ॥

अधृष्यः । चि । प्रगल्भे । अधर्षणीये ।
अनभिभवनीये । नधृष्यः ॥

अधृष्या । स्त्री । नदीप्रभेदे ॥ नधृष्या ॥
अधोशुकम् । न । परिधेयवस्त्रे । अन्त
रीये । अध अधोभागस्यअंशुकम् ॥

अधोक्षः । चि । जितेन्द्रिये ।

अधोक्षजः । पुं । विष्णौ । अधः अक्षजं
ज्ञान यस्मादितिबुत्पत्तेः ॥ अधः कृ
तमक्षजमैन्द्रियकञ्ज्ञानयेन । अधोः
क्षाणांजितेन्द्रियाणांजायते प्रत्यक्षो
भवतिवा ॥ अक्षमिन्द्रिये अधइन्द्रिय
पादौ ताभ्यांजातः । अन्येभ्योपिदृश्य
तइतिङ् ॥ अधोनचीयते जातुयस्मा
त्तस्मादधोक्षजइत्युद्योगपूर्वाक्तिः ।

यद्वा ॥ अधःशब्देनपृथिवीवाचिना-
अण्डस्याधरकपालमुच्यते शुवाचके

अधोमु

नाक्षत्रशब्देनचोपरितनकपालमुच्यते । ताभ्यांशब्दाभ्यांतन्मध्यंलक्ष्यते । त
थाचाधोचक्षोर गडस्याधरकपालो-
त्तरकपालयोर्मध्येवैराजरूपेणजाय
तेइत्यधोचक्षजः । सप्तम्यांजनेर्दृष्टिर्द
प्रत्ययइत्यभिप्रेत्यनिर्वचनान्तरमा-
हभाष्यकारः । द्यौरन्तरीक्षपृथिवी-
चाधस्तयोर्यस्मादजायतमध्येवैराज
रूपेणेतिवा अधोचक्ष ॥

अधोगतिः । स्त्री । नरके ।

अधोप्रघण्डा । स्त्री । अपामार्गे । इति
रत्नमाहा ।

अधोजिह्विका । स्त्री । तालुमूलस्यचु
द्रजिह्वायाम् ।

अधोदृष्टिः । वि । निजविनयव्यापनाय
सततमधएवनिरीक्षणकर्त्तारि । वि-
नीते । अधो दृष्टिर्यस्यसः ।

अधोभुवनम् । न । पाताले । वलिसम

नि । इत्यमरः ॥ अधश्चतद्भुवनम् ॥

अधोमर्म । न । गुदे । गुह्यहारे ।

इतिहेमचन्द्रः ।

अधोमुखः । वि । अवाडमुखे । न

क्षपविशेषेषु । यथा । मूलाक्षेपाकु

त्तिकाक्षविशाखाभरणी तथा । म

घापूर्वाचयचैव अधोमुखगण स्मृत

इति ।

अधोमुखा । स्त्री । गोजिह्वायाम् ।

अधोशब्दा

अधोलोक । पुं । पाताले । अधश्चासौ
लोकश्च ॥

अधोवायु । पुं । अपानवायौ । पर्दे ॥

अधश्च । पुं । क्षीरिकावृक्षे । वि । अ

धिकृते । राक्षोहस्त्यश्वरथपदात्त्यर्था

दिस्थानेषुकर्मावेक्षितरिपुरुषे । आ

यथयादिनिरीक्षके । अधिगतोक्ष-

व्यवहारम् । प्रादयइतिसमासः ॥ इ

न्द्रियजन्यज्ञाने । प्रत्यक्षे । नियन्तरि

॥ अधिगतोऽक्षम् । अधिगतोऽक्षेण

वा । अक्षेषु व्यवहारेषु आयव्ययचि

न्तासु योगक्षेमप्रापणरूपव्यवहारे-

षुवा अधिकृतोऽध्यक्षः । अधिकृता

न्यक्षाण्यस्यवा । अध्यक्षोतिवा । अ

क्षुव्याप्तौ । पचाद्यच् । अध्यक्षतिवा

॥ अध्यक्षयति प्रत्यक्षयतीति अध्यक्ष

शब्दात्तत्करोतितदाचष्टइतिगिज

न्तात् पचाद्यञ्वा ।

अध्यग्निः । न । अध्यग्निधने ॥ । अग्नि

मध्ये ॥

अध्यग्निधनम् । न । विवाहकालेऽग्निस

न्निधौपिषादिभिर्दत्तेधने । यथा ।

विवाहकालेयत् स्त्रीभ्योदीयतेह्यग्नि

सन्निधौ । तदध्यग्निकृतसद्भिः स्त्री

धनपरिकीर्तितमिति ।

अध्यगडा । स्त्री । शूकशिव्याम् । भूम्या

मलक्याम् । अधिकमण्डवीजम-

अध्यव

स्या ।

अध्यधीन । वि । अत्यन्तपरतन्त्रे । ग
भंदासे ॥

अध्ययनम् । न । पठने । विधिवद्गुरुमु
खादध्यात्मादिविद्यानामक्षरस्वरूप-
ग्रहणे । गुरुच्चारणानूच्चारणे ॥ अधी
यते । इड अध्ययने नित्यमधिपूर्व
। बहुलवचनात्कर्मणिल्युट् ॥ प्राड
मुखत्वादिनियमसहितस्यपुरुषस्य
चृगादेरभ्यासे । अध्ययनलक्षणाप
र्यभासिद्धिस्तारमुच्यते । यस्यशिष्या
चार्यसम्बन्धेनसांख्यशास्त्रग्रन्थतोऽर्थ-
तश्चाधीत्यज्ञानमुत्पद्यतेतस्य सा ध्य
यनहेतुकासिद्धिः अध्ययनम् । किड
धाध्ययनेनाबट्टवन्धकरेणच । पठि
त्यतदेवाशुभोचयेद्भववन्धनात् । इ
त्युपदेशोमुमुक्षुषु ।

अध्यर्द्धम् । वि । सार्द्धम् । अधिकमर्द्धय-
स्य । अध्याह्णमर्द्धयस्मिन्वा । प्रादि
भ्योधातुजस्येतिसाम् ।

अध्यवसायः । पुं । निश्चये । इदमित्य
मेवेतिविषयपरिच्छेदे । उक्ताहे ।
अध्यवसानम् । षीन्तकर्मणि घञ् ।
आतोयुक् । अध्यवसायश्चवृद्धिस्थापा
रोज्ञानम् । उपात्तविषयणामिन्द्रि
याणां हृत्तौ सत्त्वावुद्भे । रजस्तमोभि
भवेसतिय सत्त्वसमुद्भेकः सोध्यवसा

अध्यात्म

य इतिवृत्तिरितिचाख्यायते । बुद्धौ ।
क्रियाक्रियावतोरभेदविवक्षया सर्वे
व्यवहर्त्ता आलोच्य मत्त्वा अहमचा
धिकृतइत्यभिमन्य कर्त्तव्यमेतन्मये
त्यध्यवस्यति ततश्च प्रवर्त्तते इति
लोकसिद्धम् । तच्चकर्त्तव्यमिति योय
निश्चयश्चित्तिसन्निधावापन्नचैतन्याद्या
बुद्धे सोध्यवसायोबुद्धेरसाधारणव्या
पारः ॥

अध्यशनम् । न । अजीर्णोपरिभोजने
। यथा । अजीर्णोभुज्यतेयत्तुतदध्य
शनमुच्यतेइति । अधिकमशनमध्य
शनम् ।

अध्यस्तः । वि । कृताध्यासे ॥

अध्यात्मम् । । आत्मतत्त्वे । स्वभावे
ध्यात्ममुच्यते । अस्यार्थः । स्वोमात्र
स्वरूपप्रत्यक्चैतन्यम् । आत्मान
कार्यकारणसघातं देहमधि कृत्यमो
कृतयावर्त्तमानमध्यात्ममुच्यतेइतिम
धस्त्वनः । परस्यब्रह्मणः प्रतिदेहप्रत्य
गात्मभावः स्वभावइति स्वोभावं स्व
भावोध्यात्ममुच्यतेआत्मानदेहमधि
कृत्यप्रत्यगात्मतयाप्रवृत्त परमार्थब्र-
ह्मावसानवस्तु स्वभावोध्यात्ममुच्यतेअ
ध्यात्मशब्देनाभिधीयतेइतिभाष्यका
राः । स्वस्यैवब्रह्मणस्त्वांशतयाजीवह
येणभवनस्वभावः स एवात्मानं देहमधि

अध्याप

कृत्यभोक्तृत्वेनवर्त्तमानोऽध्यात्मशब्दे
 नोच्यतइत्यर्थइतिश्रीधरस्वामिनः ।
 आत्मविषयदर्शने । करणग्रामे । आ
 त्मनिइतिविभक्त्यर्थेऽव्ययीभाव । अन
 श्वेष्टिच । नस्तद्रितइतिटेलोप ।
 आत्मनोऽधि आत्मविषयमध्यात्मम् ।
 अध्यात्मज्ञानम् । न । आत्मानमधिकृत्य
 प्रवृत्ते आत्मानात्मविवेकज्ञाने ।
 अध्यात्मनिष्ठाः । चि । परमात्मस्वरूपालो
 कमतपरे ॥ अध्यात्मे आत्मज्ञानेनि
 त्यः ष विष्टिनः
 अध्यात्मयोगः । पुं । विषयेभ्यः प्रतिसङ्घ
 त्यचेतस आत्मनिसमाधाने ।
 अध्यात्मविद्या । स्त्री । आत्मतत्त्वविद्या
 याम् ।
 अध्यापकः । चि । अध्यापयतरि । उपा
 ध्यात्ते । अध्यापाति । इङ् । अध्ययने
 खलु ।
 अध्यापनम् । न । विप्रस्यासाधारणम् ।
 विशेषे । ब्रह्मयज्ञे : पाठने । विद्याप्र
 दाने ॥ अध्यापनं ब्राह्मणस्यवृत्तिर्न
 ब्राह्मणवत्तत्पुत्रिप्रतिशिक्षाइतिकै
 यट् । अतोब्राह्मणेनावश्यशब्दाच्चे
 याः । नचान्तरेणव्याकरणलघुनोपाये
 न शब्दाशक्याविद्यातुमितिभाष्यम् ।
 अध्यापक्तिः । चि । पाठगुरौ । अध्याप
 नकर्त्तरि । उपाध्याये ।

अध्यावा

अध्यापित । चि । पाठिते ।
 अध्याय । पुं । अध्ययने ॥ प्रकरणे । पुं
 राणपरिच्छेदे ॥ यथा । सर्गोवर्गः प
 रिच्छेदोद्घाताध्यायाङ्गसङ्गहा ।
 उच्छ्वास परिवर्त्तश्चपटलः काण्डमे
 वच ॥ स्थानप्रकरणश्चैवपर्वाज्ञासा
 न्हिकानिच ॥ पुराणादौपरिच्छेदा
 अनेकेपरिकीर्त्तिताइति ॥ चि । ध्या
 नशून्ये ॥ अधीयतेऽसौ । इङ् । नि
 त्यमधिपूर्व । इङ्श्चतिघञ् ॥ यद्वा
 । अधीयतेऽस्मिन् । अध्यायन्यायेति
 घञन्तोनिपात्यते ॥
 अध्याहूढम् । चि । समाहूढे । कृता
 नेहणे ॥ अभ्यधिके ॥ अध्याहपूर्वा
 द्रुहेर्गत्यर्थाकर्मकेत्यादिनाकर्त्तरि
 कर्मणिवाक्ताः । ढत्वधत्त्वटुत्वढलोप
 दीर्घाः ।
 अध्यारोपः । पुं । असर्पभूतायारज्जौ
 सर्पारोपवत् वस्तुन्यवस्वारोपे । स
 चिदानन्दानन्तादयब्रह्मण्यज्ञानादि
 सकलजडसमूहस्यारोपणे ।
 अध्यावाहनिकम् । न । पितृगृहात्भ
 र्तृगृहंनीयमानयास्त्रियालब्धेने ।
 यथा । यत्पुनर्लभतेनारीनीयमाना
 हिपैतृकात् । अध्यावाहनिकनामत
 तस्त्रीधनमुदाहृतमितिकात्यायनः ।
 पैतृकादित्येकशेषात्पितृमातृकुला

अधूढः

तयस्सभतैधनमितितदर्थः ।

अध्याशनम् । न । भुक्तस्योपरिभूयोभोज
ने ॥ यथा । राजन्ध्याशन त्याज्यव्या
ज्यतुविषमाशनम् । त्यजेद्विरुद्धमाहा
र तत्सर्वेदोषकारकमिति ॥

अध्यासः । पुं । स्मृतिरूपेपरचपूर्वदृष्टा
वभासे । यच्चयदध्यासस्तद्विरेकाग्रहण
निबन्धने भ्रमे । यच्चयदध्यासस्तस्यैव
विपरीतधर्मत्वकल्पनायाम् । अन्यत्रा
न्यधर्मावभासे । वस्तुन्यन्यबुद्धौ । अवि
द्यायाम् । आसनम् । आसउपवेशने ।
घञ् । अधिउपरिआसः ॥

अध्यासितः । चि । निषेविते । अधिष्ठिते ।
अध्याहरणम् । न । उहने । तर्कणे ॥

अध्याङ् पूर्वाद्द्वारतेर्ल्युट् ।

अध्याहारः । पुं । तर्क । उह्ने । आकां
क्षासमापकपदानुसन्धाने । अध्याहर
णम् । अध्याङ् पूर्वाद्बुजोभावेघञ् ।
अपूर्वात्प्रेचणे ॥

अधुषितः । चि । उषिते । वसाइति
भाषा ॥

अधुष्टः । चि । सार्द्धचिसंख्यायाम् ।

अधुष्टः । पुं । उष्ट्रयुक्तरथे ॥ उष्ट्रवाह्य
प्रेङ्गायाम् । इतिहारावली ॥

अधूढः । पुं । ईश्वरे । चि । अधिकवृ
द्ध्यान्वे । समृद्धे । उपरिभावेनस्थिते ॥
यथा । ऋज्वधूढसीमेति ।

अध्वा

अधूढा । स्त्री । कृतसापत्निकायाम् ।

कृताऽनेकविवाहस्यप्रागूढयोषिति ।

अधिउपरिऊढमुचहनमस्या ।

अध्येषणम् । न । गुर्वादेराराध्यस्यप्रवर्त्त
नायाम् । प्रार्थनायाम् । समानस्या
धिकस्यवाक्छ्विगाचार्यादेः प्रवर्त्त-
नायाम् ॥

अध्येषणा । स्त्री । याचने ॥ निकृष्टस्यो
त्कृष्टप्रतिप्रवर्त्तनायाम् । गुर्वादेः प्रा
र्थनयाक्वचिदर्थेनियोजनेइतिस्वामी
। सनौ । गुर्वाद्याराधने । अध्येषणम्
। इषेरनिच्छार्थस्येतियुच् ॥

अध्येषमाणः । चि । अध्ययनकरिष्य
माणे ॥

अध्रुवः । चि । अनित्ये ॥ अस्थिरे । फ
लजनकतानियमशून्ये ॥ नध्रुवः ।

अध्वगः । पुं । पथिके ॥ सूर्ये ॥ उष्ट्रे ।
खेसरे । खच्चरइतिभाषा प्रसिद्धे । अ
ध्वानगच्छतीतिविग्रहे अन्तात्त्यन्ता
ध्वदूरेत्यदिनागमेर्ङः प्रत्ययः ॥

अध्वगभोग्यः । पुं । आस्रातकवृक्षे ।

अध्वगा । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ टाप् ।

इति चिकाण्डशेषः ।

अध्वजा । स्त्री । स्वर्गुत्तीवृक्षे । हेमपु
ष्प्याम् ॥

अध्वा । पुं । मार्गे । गन्तव्यत्वेनलोक
प्रसिद्धेक्रोशयोजनादौनियतपरिमा

अध्वान्त

ये ॥ सस्थाने । अवस्तन्वे । काले ।
अतिवल्गम् । अद्भचणे । अदेर्दुचेति
कनिष् धश्चान्तादेशः ।

अध्वनीनः । चि । पथिके । अध्वानम
लगच्छति । अध्वनोयत्खावितिख ।
आत्माध्वानौखे इतिटिलोपोन ।

अध्वन्यः । चि । पथिके । अध्वानमल
गच्छति । अध्वनोयत्खावितियत् ।
येचाभावकर्मणोरितिटिलोपोन ॥

अध्वर । पुं । क्रतौ । सावधाने । वसु
भेदे । नध्वरति । ध्रुकौटिल्ये । अ
च ॥ अध्वानरातिवा । आतोनुपे
तिकः ॥

अध्वरथः । पुं । परिघातिके । अध्वग
मनापयुक्तरथे । इतिहेमचन्द्रः । दूते
। अध्वनेरथः । अध्वारथोऽस्यवा ।

अध्वर्युः ॥ पुं । यजुवदत्तिजि । अध्व
रमिच्छति । सुपशतक्यच् । कव्य
ध्वरपुत्रनुस्यर्चिलोपः । क्यच्छन्वसी
त्युः । नध्वरति । ध्रुकौटिल्यौ । वि
च् । अध्वरयाति । यौतिवा भिवतद्र्वा
दित्वाङ्ङुर्वा ।

अध्वर्युः । स्त्री । अध्वर्युशस्त्राद्येचाम् ॥
अध्वर्युशस्त्राद्येद्ववशोङ्गवायाम् । ये
पथत्वाद्ङ्ङ् ।

अध्वशल्थः । पुं । अपासार्गे ।

अध्वान्तशापवः । पुं । स्योनाकद्रौ ।

अनघ.

अनः । पुं । प्राणे । अनिति । अगप्रा
णने । अच् ॥

अनशुमत्फला । स्त्री । कदल्याम् । इति
जटाधरः ॥

अनक्षम् । चि । अक्षशून्ये । अन्धे । अ
क्षिविहीने ।

अनक्षरम् । न । दुर्वचने । गुणाक्षेपक
दोषोत्थवाक्ये । अवाच्ये । निन्दावच
ने । दुर्वचसि । गाली इतिभाषार्यौ
म् । नप्रशस्तान्यक्षराणियस्मिन । अ
क्षराणामप्राशस्त्यचार्यदारकम् ॥

अनक्षि । न । मन्दाक्षिण ॥ चि । तद्वति ॥
अनगार' । पुं । ऋषौ । मुनौ ॥ चि । अ-
गारशून्ये ॥

अनगिः । पुं । श्रोतस्सार्त्तकर्महीने ।
यथा । अनग्निब्राह्मणाः कलाविति ।
अग्निसंस्काररहितेपरिब्राजके । अच
शीनकः । सर्वसङ्गनिवृत्तस्यध्यानयोग
रतस्यच । नतस्यदहनकार्यं नैवपिण्डो
दकक्रिया । निदध्यात्प्रणवेनैवविले
भिचोः कलेवरम् । प्रोचणखनन
श्चैवसर्वतेनैवकारयेदिति ॥

अनगिका । स्त्री । दृष्टरजस्त्रायांकन्या
याम् ॥

अनघः । चि । निर्मले ॥ अपापे । मनो
मे । इत्ये । अदुःखे । अव्यसने ॥ अ
घनविद्यतेयस्य ॥

अनङ्गा

अनङ्गम् । न । आकाशे ॥ मनसि । पुं ।

मदने । नास्ति अङ्गमस्य । नाङ्गज्ञानमस्मादिति वा ॥ दशास्यावस्था भवन्ति । ता यथा । दृङ्मनस्यङ्गसंख्या जागर'कृततारति । शीत्यागोन्मादमूर्च्छाश्च दृष्ट्यनङ्गदशादशेति । वि । अङ्गरहिते ॥

अनङ्गकम् । न । मनसि ।

अनङ्गशेखरः । पुं । दण्डकटस्तभेदे ॥

यथा । प्रतापतापतापितप्रतीपभूपते शरनिशानिशाकरप्रभालसद्यशोधन स्वदानवारिधारयादरिद्रतानलज्वलद्विजालितापहारकस्वभावशोभन । भुजङ्गमङ्गलोदितः प्रसङ्गसङ्गतेः सभान्तरे निवेदितो विधायकः कवि श्रियः क्रमाङ्गघौगुरौयथेच्छयानिवेशिते भवेदनङ्गशेखरः सुधांसुशेखरप्रिय इति ॥

अनङ्गासुहृत् । पुं । शिवे । इति हेमचन्द्रः ॥

अनङ्कः । वि । कलुषे । भिन्नोऽच्छात् ।

नृषु तत्पुरुषः । नलोपो नञः । तस्मात्कुडचि ॥

अनञ्जनम् । न । श्योनि । तत्त्वे । पुं ।

नारायणे । वि । अञ्जनशून्ये । नास्ति अञ्जनमस्मिन् ॥

अनङ्गजिह्वा । स्त्री । गोजिह्वावृत्ते ।

अनङ्गान् । पुं । षण्डे । वृषभे । अनः

अनथा

शकटवद्वति । वहप्रापणे । अनसि वहेः क्विप् अनसोऽश्चेति क्विप् अनसोऽन्तादेशश्च । यजादिच्चात सम्प्रसारणम् ॥

अनङ्गुही । स्त्री । सौरभेय्याम् । गौरादित्त्वान्ङीष् ॥

अनङ्गाही । स्त्री । सौरभेय्याम् । आमनङ्गुहः स्त्रियां वावक्तव्य इति अनङ्गह्यामि गौरादित्त्वान्ङीष् ॥

अनतिरेकः । पुं । अभेदे ।

अनद्यः । पुं । गौरसर्पये । इति राजनिर्घण्टः ॥

अनध्यक्षः । वि । अध्यक्षभिन्ने । अमत्यक्षे ॥

अनध्यायः । पुं । अनध्ययने ॥ सच द्विधिधो निरुक्तो नैमित्तिकश्चेति । तथा हि । चातुर्मास्यद्वितीयासु मन्वादिषु ग्रहादिषु । अष्टकासु च सङ्क्रान्तौ शयने वा धने हरे । अनभ्यायं प्रकुर्वीत तथा सोपपदासु च । नैमित्तिकास्तु । निर्धातभूकम्पोत्कादिपतनादिसर्पाङ्गतेषु । अग्न्युत्पाते । ज्वालावृष्टौ । सन्ध्यागर्जने । चौरैरुपद्रुते ग्रामे । सङ्ग्रामे । सोमस्वर्यग्रहे । दिग्दाहे । विद्युत्सन्निपाते । इत्यादिषु नैमित्तिकानध्यायः । छिद्राद्येतानि विप्राणां येऽनध्यायाः प्रकीर्त्तिताः । छिद्रेभ्यः सर्वातिब्रह्म

अनन्त

ब्राह्मणेन यद्वर्जितम् । तत्कालेतस्य
रक्षांसिश्चिद्यं ब्रह्मयशोवल्लभम् । सर्व
आदायगच्छन्ति वर्जयन्तीभितफल
मिति ॥

अननुगतम् । न । आत्मतत्त्वे । चि । अनु
गतभिन्ने ।

अननुभाषणम् । न । विज्ञातस्यपरिषदा
चिरभिहितस्याप्यप्रत्युच्चारणमननु-
भाषणम् । पश्य ०५।५९ ॥

अनन्तः । पुं । केशवे ॥ यथा । गन्धर्वा
शरसः सिद्धाः किन्नरोरगचारणाः ।
नान्तगुणानांगच्छन्ति तेनाऽनन्तोयम
व्ययइतिविष्णुपुराणम् ॥ अन्तःसीमा
इयत्तानविद्यतेयस्य ॥ शेषे । नागजा
तिराजे । बलदेवे ॥ सिन्दुवारवृक्षे ।
अनन्तजिति । चि । अनवधौ ॥ अप
रिच्छिन्ने । अविनाशिनि । व्यापित्वा
जित्यत्वा सर्वात्मत्वात्देशकालवस्तु
परिच्छेदशून्ये परमेश्वरे ॥ अवि-
द्यमानोऽन्तः कार्योयस्य । अखण्डे ।
न । सुरवर्त्मनि । अभ्रके । नास्त्य
न्तोयस्य ॥

अनन्तकरः । चि । असमाप्तिकरे । अ
नन्तकरोति । दिवाविभेतिटः ।

अनन्तजित् । पुं । बुद्धगणभेदे । जि
नानांचतुर्विंशत्यन्तर्गतचतुर्दशजि-
ने । अनन्ते । अनन्तंजयतिजेष्यति

अनन्त

वा । जिजये । कृप् । तुक् ॥ विष्णौ ॥
अनन्तान्यसख्यातानिभूतानि युद्धक्री
डादिषुसर्वचाचिन्त्यशक्तितयाजयती
ति ।

अनन्ततीर्थकृत । पुं । अनन्तजिति । बु
द्धगणभेदे । इतिहेमचन्द्रः ।

अनन्तमात्रः । चि । एतावत्त्वमस्येतिपरि
च्छेत्तुमशक्ये । मात्रापरिच्छिन्तिः सा
अनन्तायस्य ॥

अनन्तमूर्तिः । पुं । सर्वात्मनि । परमात्म
नि । अखण्डैकरसे ॥ अनन्तादेशतः
कालतोवस्तुतःस्वरूपतस्तावत् परि
च्छेदरहितामूर्तिः स्वभावोयस्य ॥

अनन्तमूलः । पुं । करालाख्यौघधौ । सु
गन्धायाम् । स्थूलग्रन्थौ । वचाप्रभेदे ॥

अनन्तरम् । न । पराचीनकाले । प
श्चादर्थे । चि । निदेकरसेपरमात्म
नि । नयस्यअन्तरंभिन्नजातीयकिञ्चि
द्विद्यतेस' । छिद्रशून्ये । सन्निहिते ।
अव्यवहिते । ससत्ते । अन्तरछिद्रत-
च्छून्यम् ॥

अनन्तरितम् । चि । अव्यवहिते ॥

अनन्तरूपः । पुं । भगवति । विश्वरूपे ॥
चि । अनन्तरूपविशिष्टे ॥ अनन्तानि
रूपाण्यस्य ॥

अनन्तलोकः । पुं । स्वर्गलोके । अन
न्तश्चासौलोकश्च ॥

अनन्यः १

अनन्तविजयः । पुं । युधिष्ठिरस्यराज्ञः श
हे । अनन्तोविजयोयस्मिन् ।

अनन्तवीर्यः । पुं । अर्हद्गणभेदे । भावि
कलो जिना न चतुर्विंशत्यन्तर्गतेष्वे
विशेतीर्थकरजिने । चि । वद्वीर्ये ।
अनन्तप्रभावे । अनन्तानिवीर्याण्य
स्मिन् । अनन्तवीर्ययस्यवा ।

अनन्तव्रतम् । न । भाद्रशुक्लचतुर्दशीक
र्त्तव्येऽनन्तदेवस्यव्रते ।

अनन्तशीर्षा । स्त्री । वासुकेः पत्न्याम् ।

अनन्ता । स्त्री । विशल्यायाम् । शक्तिप्र
भेदे । शारिवायाम् । दुरालभायाम्
॥ दूर्ध्वयोः ॥ कणायाम् ॥ पथ्यायाम् ॥
पार्वत्याम् ॥ आमलक्याम् ॥ विश्वभ
रायाम् ॥ गुडूच्याम् ॥ अग्निमन्यवृक्षे
॥ यवासे ॥ वृद्धशक्त्यन्तरे । तारायाम्
॥ नास्त्यन्तोऽस्याः । अनन्तः शेषोस्ति
धारकोऽस्या अर्थआद्यच् ।

अनन्तात्मा । पुं । नारायणे ॥ देशतः का
लतोवस्तुतश्चापरिच्छिन्नस्वरूपत्वा
त् अनन्तः आत्मा अस्य ।

अनन्तिका । स्त्री । माघोर्जमाघवेषाणां
पूर्णमासीषु ।

अनन्तेशः । पुं । हरे ।

अनन्दः । चि । अनानन्दे । असुखे । औ
पनिषदोयम् ।

अनन्यः । चि । सर्वभोगनिस्पृहे । सर्वाङ्गे

अनन्य

तदर्शिनि । अहमेवभगवान् वासु-

देवः सर्वात्मानमद्व्यतिरिक्तकिञ्चि
दस्तीतिज्ञानवतिब्रह्मात्मैक्यनिष्ठे ।

अपृथग्दर्शिनि ॥ नविद्यतेऽन्योविष
योयस्य यस्मिन् वा । अन्योभेददृष्टि

विषयेनविद्यतेयस्यवा । नविद्यते
स्वेष्टविनाऽन्यदालम्बनयस्येतिवा ।

अद्वितीये । एकाकिनि ।

अनन्यगतिकः । चि । एकाग्रये । गत्य
न्तररहिते । यथा । अनन्यगतिकेज

नेद्विगतपातकेचातकेयथाश्चितथा
कुम्भप्रियतथापिनान्यभजे इत्युद्भटः ।

अनन्यचेता । चि । तदेकचित्ते । नअ-
न्यचेताः ॥

अनन्यज । पुं । कामे । नास्त्यन्यद्य-
स्मात् अनन्योविष्णुः । ततोजातः । म

नसोऽन्यस्मान्नजायते इतिवा । चि ।
अनन्यभवे ।

अनन्यभवः । चि । अन्यस्यासाध्ये । अ-
न्यस्यनभवतीति तथा । पञ्चाद्वजन्तो

त्तरपदेननञ् समासः ।

अनन्यभावः । चि । एकान्तभक्ते । नवि-
द्यतेअन्यस्मिन् भावो यस्य ।

अनन्यवृत्तिः । चि । एकाग्रे । एकताने ।
इत्यमरः । नअन्यावृत्तिरस्य ।

अनन्यक् । चि । अननुगते । अनुअन्य
तीत्यन्यक् । नअन्यक् अनन्यक् ।

अनप

अनन्वय । पुं । अर्थालङ्कारविशेषे ॥ य-
था । उपमानोपमेयत्वे एकस्यैवैक
वाक्यगे । अनन्वय ॥ उपमानान्तर
सम्बन्धाभावोऽनन्वयः । यथा । नके-
बलं भाति नितान्तकान्तिर्नितम्बिनी
सैव नितम्बिनीव । यावद्विलासायुध-
लास्यवासास्ते तद्विलासावृतद्विला-
साः ॥ अत्र एवकारोभिन्नक्रमः । सानि-
तम्बिन्येवकेवलनितम्बिनीवनितान्त-
कान्तिर्भातीति न यावत्अपि चित्य-
र्थः । ते अनुभवैकगोचरास्तस्याविला-
सास्तद्विलासावृतमान्तीति वचनवि-
परिणामेनान्वयः । कीदृशाः । विला-
सायुधस्य कामस्य लासोन्वत्यन्तस्य वा-
सानिवासभूताः । नितम्बिनीसैव नित-
म्बिनीव तन्मात्रनितम्बिनीसदृशीति
वार्थः । तेन स्फुटतया व्यक्तीक्यलाभः ।
एवञ्च तत्रैव तदुपमा नाऽन्वेतीत्यनन्व-
योऽलङ्कारः । तत्फलञ्च निरुपमत्व-
बोधः । इति कोट्यप्रकाशोदाहरण-
स्यार्थः ॥

अनपदेशः । पु । असाधके ।

अनपरम् । त्रि । पश्चाद्भाविकार्यसम्ब-
न्धविधुरे प्रत्यगभिन्ने ब्रह्मणि ॥ अप-
रं कार्यं नयिष्यते यस्य ततश्चकार्यमिति
यावत् ॥ इतरशून्ये ।

अनपवर्गवीर्यः । त्रि । अच्छीणप्रभावे ।

अनयः

अनपायी । त्रि । अपायविधुरे । अन-
श्वरे ॥ निश्चले ।

अनपेक्षः । त्रि । निरपेक्षे । सर्वेषामो-
पेक्षकरणेषु यदृच्छोपनीतेष्वपि बि-
स्पृहे ॥ अपेक्षावर्जिते । हेये ॥

अनभिन्नः । त्रि । अविदुषि । मूर्खे ॥ न
अभिन्नः ॥ यथा । धिक्त्वाच्चूततरोप-
रापरपरिज्ञानाऽनभिन्नोभवानिति ॥

अनभियुक्तः । त्रि । अनादृते ॥ अस-
म्यते ॥

अनभिलाषः । पुं । अरुचौ । अनिच्छा-
याम् ।

अनभिव्यक्तिः । स्त्री । अनुद्भूतरूपवत्त्वे-
न अव्याकृते ।

अनभिष्वङ्गः । त्रि । पुत्रादौ प्रीतिहीने
॥ अन्यस्मिन् सुखिनिदुःखिनिवाऽह-
मेव सुखीदुःखी चेति अनन्यभावनया
प्रीत्यतिशयोऽभिष्वङ्गस्तद्रहिते ।

अनभ्युदितम् । त्रि । अनभिप्रकाशिते ।

अनमः । पुं । दिजे । ब्राह्मणे । इति-
त्रिकाण्डशेषः ।

अनमितम्पचे । त्रि । कृपणे । नमित-
म्पचोऽमितम्पचः । तद्विन्नोऽनमि-
तम्पचः ॥

अनम्बरः । पुं । बैदुविशेषे ॥ इतिसिद्धा-
न्तशिरोमणौ गोलाध्यायः ॥

अनयः । पुं । अशुभदैवे । विपदि ॥ अ-

अनल.

सने । अनीतौ । द्यूतविदांप्रसव्यग
तौ । तेषामप्रदक्षिणगमने । ननय
नम् अनेनवा । खीजप्रापणे । एरच्
। विरोधेनञ् । अयात्शुभावहवि-
धेरन्य' ॥

अनर्गलम् । त्रि । प्रतिबन्धकरहिते । नि
रावाधे ॥ नविद्यते अर्गलंयस्मिन् ॥

अनर्थः । त्रि । अमूल्ये ॥

अनर्थ' । पुं । हरौ ॥ नविद्यतेअर्थः प्रथे
जनमस्य आप्तकामत्वात् । त्रि । अ
र्थिनःप्रतिकूले ॥ यथा । अर्थमनर्थ
भावयनिर्त्यनास्तितत.मुखलेशः स
त्यम् । पुत्रादपिधनभाजाभीतिः
सर्ववैषाविदितानीतिरितिमोहमु-
द्गर' । नअर्थः । अर्थरहिते ।

अनर्थकम् । न । प्रलापे । समुदायार्थ
रहितसार्थवाक्ये । अवद्ववाक्ये । त्रि ।
त्यर्थे ॥ नअर्थोयस्य । अर्थान्नअद्वत्युर.
प्रभृतिषुपाठान्नित्यंकप्समासान्तः ॥

अनर्थमूलम् । न । आत्माज्ञाने ॥ यथा ।
आत्माज्ञानमनर्थानांमूललोकेपिने-
तरत् । स्वपराक्रममज्ञात्वायुध्यन्मि
यतएवहीति ॥

अनर्थास्तरम् । न । अभेदे ॥ एकार्थे ।
अनर्थी । त्रि । निस्पृहे ॥

अनलः । पुं । बन्धौ ॥ नविद्यते अलं प-
र्याप्तिर्यस्येत्यनलः ॥ वसुभेदे ॥ नला

अनव

भावे ॥ कृत्तिकानक्षत्रे ॥ त्रिषु ॥ चि
त्रके ॥ रक्तचित्रके ॥ भस्मातके । पित्ते
॥ अनित्यनेन । अनप्राणने । वृषा-
दिस्वात्कलच् ॥ ५० वत्सरो ॥ यथा ।
दुर्भिर्क्षजायतेघोरंधान्यौषधिप्रपीड
नम् । अनलेचसमाख्यातंमात्रकार्या
विचारणेति ॥ भगवतिवासुदेवे ॥ अल
नम् अलः ॥ अलेर्भूषणाद्यर्थोद्भावेध
ञ् । संज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः । घञर्थेको
वा । अलः पर्याप्तिः शक्तिसम्पदापरि
च्छित्तिरियत्तासानविद्यतेस्येऽत्य
नल' ॥

अनलदः । पुं । जले ॥ अनलं सन्तापंघ-
तिखण्डयति इतिविग्रहः ।

अनलनामा । पुं । चित्रके ॥

अनलप्रभा । स्त्री । ज्योतिष्मतीलता-
याम् ॥

अनलप्रिया । स्त्री । अग्राय्याम् । अन-
लस्यप्रिया ॥

अनलिः । पुं । मुनिद्रुमे । वकटके ।
इति त्रिकाण्डशेषः ॥

अनल्य' । त्रि । बहुषु ॥

अनवः । त्रि । प्राचीने । ननवः ॥

अनवधानम् । न । अज्ञानोयोगे । अज्ञा
दे । त्रि । तद्विभिष्टे । नअज्ञधान
मस्य ॥

अनवधानता । स्त्री । अज्ञादि । अविमृष्ट

अनव

कृत्ये ॥ नअवधानमस्य । तस्यभावः । त
ल ॥ यथा । कर्त्तव्याकरणं यत्रसमर्थस्य
क्वचिद्भवेत् । उच्यतेद्वितयंतत्रप्रमादे
ऽनवधानतेतिशब्दरत्नावली ॥

अनवनः । वि । अरक्षणे । हन्तरि । अ
वतेः कर्त्तरित्युट् । नअवनरक्षणांय
स्यात् ॥

अनवमः । वि । समाने । सदृशे ॥ नअ
वमः ॥ नवमादन्यस्मिन् । ननवमः ॥

अनवरः । वि । प्रधाने । श्रेष्ठे । अकनि
ष्ठे ॥ नअवरः ॥

अनवरतम् । न । अविरते । निरन्तरे ॥
उत्कृष्टे ॥ नास्ति अवरतंयत्र । क्रिया
विशेषणत्वेऽत्यक्तीवत्त्वम् । द्रव्यविशे
षणेतुत्रिलिङ्गत्वम् ॥

अनवराद्धः । वि । मुख्ये । अवरस्मिन्ने
भवः । अर्द्धाद्यत् । परावराधमोत्तम
पूर्वाच्च । नअवराद्धः । नभितिस
मासः ॥

अनवल्लोभनम् । न । सीमन्तोन्नयनान
न्तरं चतुर्थेमासिकर्त्तव्येसंस्कारविशे
षे ॥ चतुर्थेऽनवल्लोभनमित्याश्वला
यनः ॥

अनवसरः । वि । निरवकाशे । पुं । अ
वसरस्याभावे ॥

अनवस्कारम् । वि । निश्शोधे । निर्णि
क्ते । अपनीतमले ॥ नवस्कारोव ॥

अनः

अनवस्थः । वि । अवस्थितिरहिते । न
अवस्थाप्रतिष्ठायस्यसः ॥

अनवस्था । स्त्री । तर्कविशेषे ॥ तस्यल
क्षणं यथा । उपपाद्योपपादकयो
रविश्रान्तिरितिमीमांसकाः ॥ अव्य
वस्थितपरम्परारोपाधीनानिष्टप्रसङ्गे
॥ यथा । यदिघटत्वघटजन्यत्वव्याप्यं
स्यात् कपालसमवेतत्वव्याप्यंनस्यात्
॥ स्थित्यभावे ॥

अनवस्थानम् । न । अव्यवस्थाने । पुं ।
वायै । पवने । वि । चञ्चले ॥ नअ
वस्थानंयस्य ॥

अनवस्थितः । वि । अव्यवस्थिते ॥

अनवस्थितत्वम् । न । लब्धायामपिसमा
धिभूमौप्रयत्नशैथिल्याच्चित्तस्यतथाप्र
तिष्ठितत्वे ॥

अनवस्थितिः । स्त्री । चापले । मात्सर्य
द्वेषरागादेश्चापलन्त्वनवस्थितिः ॥
नअवस्थितिः ॥

अनशनम् । न । उपवासे ॥ कामानश
ने । वि । तद्वति ॥ नअशनं भक्षणं-
यस्मिन् यस्यावातत् ॥

अनश्नन् । वि । अभुञ्जाने ॥

अनश्वरः । वि । शाश्वते ॥ ननश्वरः ॥

अनः । न । शकटे ॥ मातरि । ओदने ॥

प्राणिजन्मनि । अनितिचीत्करोति ॥

अनप्राणने । अमुन् ॥

अनाग

अनसूया । स्त्री । अचे.पत्न्याम् । कर्ह
समुने कन्यायाम् । त्रि । असूयाशून्ये
। अम्यालक्षणं यथा । न गुणान्गु शि-
नोहन्तिस्तौतिमन्दगुणानपि । नान्य
दोषेषुरमतेसानसूयाप्रकीर्तितेति
वृहस्पतिः ।

अनसूयुः । त्रि । अनिन्दके । सन्तःप्रण-
यिवाक्यानिगृह्णन्तिह्यनसूयवद्वृत्तिभ
ट्टपादाः ।

अनहंवादी । त्रि । गर्वात्तिरहिते ॥ यः
कर्त्ताहमिति वदनशीलो न भवति-
सः ।

अनहङ्कारः । त्रि । अहङ्कारविधुरे ॥

अनहङ्गतिः । स्त्री । गर्वाभावे । अशोचे
। इति त्रिकाण्डशेषः ।

अनाकारः । त्रि । निराकृतौ । निरा
कारे ।

अनाकुलम् । त्रि । अव्यग्रमनसि । एका
ग्रमनसि । स्थिरे । एकाग्रे । असङ्की-
र्णं ॥ न आकुलम् ।

अनाक्रान्तः । त्रि । अपराजिते । न आ
क्रान्तः ।

अनाक्रान्ता । स्त्री । कण्टकार्याम् । न
आक्रान्ता ।

अनागतः । त्रि । वर्त्तमानप्रागभावप्रति-
येगिनिकाले । भविष्यति ॥ अना
याते । अमपस्थिते । अज्ञाते । यथा

अनादिः

। अनागतादिलिङ्गेन न स्यादनुमिति
स्तदेतिकारिकावली । न आगतः ।
अनागतार्त्तवा । स्त्री । अरजस्कस्त्रियाम्
। नमिकायाम् ॥ अनागतमार्त्तवर्-
जोऽस्याः ॥

अनाचारः । पुं । कदाचारे । श्रुतिस्मृति
विरुद्धकर्मकरणे । सर्वदेशेष्वनाचारः
पथिताम्बूलचर्वणम् । त्रि । तद्विशि-
ष्टे ॥

अनातपः । पुं । छायायाम् । रौद्राभा-
वे ।

अनात्मा । पुं । शरीरादौ । यथा । अ
प्राप्तः प्राप्यते योयमप्यक्तस्त्वज्यतेत-
था । जानीयात्तमनात्मानं बुद्धान्तव-
पुरादिकमिति ।

अनात्म्यः । त्रि । रागादिदोषरहिते ।
आत्मनिमनसिभवम् रागादि । तद्व-
हितः ।

अनाथः । त्रि । स्वतचे । प्रभुहीने । न
विद्यतेनाथोयस्य ।

अनादरः । पुं । परिभवे । तिरस्कृतौ ।
न आदरः ।

अनादिः । पुं । परमेश्वरे ॥ चतुर्वक्त्रो ब्रह्म
णि । त्रि । आदिरहिते । न विद्यते
आदिः कारणं यस्यसः । यथा । जीवई-
शो विशुद्धाचित्तेषां भेदः परस्परम् ।
अविद्यातद्वितोर्योगः षड्वक्त्राकमना

अनामा

दयः ॥ इति वेदान्तरहस्यम् ।

अनादिस्त्वम् । न । उत्पत्तिमत्त्वे सति
सहेतुत्वे सति केनाप्यविदितमूलका-
रणत्वे ॥ भावेत्त्वः ॥

अनादिनिधनः । चि । आद्यन्तशून्ये ष-
ड्भावविकारवर्जिते परमेश्वरे । आ-
दिर्जन्मनिधनं विनाशः । आदिश्च नि-
धनञ्च आदिनिधने जन्मविनाशौ त-
द्वयं न विद्यते यस्य सः ॥

अनादृतम् । चि । अवज्ञाते । कृतति-
रस्कारे ॥ न आदृतम् ॥

अनापन्नः । चि । अप्राप्ते । न आपन्नः ॥

अनामकम् । न । अर्थारोगे ॥ पुं । म-
लमासे ॥ अप्रशस्तं नामाऽस्य ॥

अनामयम् । ण । न । आरोग्ये ॥ अवि-
द्यातत्कार्यात्मकरोगरहिते मोक्षा-
ख्ये पुरुषार्थे ॥ आत्मरूपे ॥ अस्ति जा-
यते वर्द्धते इत्यादि षड्भावविकारशू-
न्यमात्मरूपमतेषां विकाराणां देहे-
पाधिनिष्ठत्वात् आत्मनश्च देहाभा-
वात् तद्विकाररहितमनामयमात्मैवे-
त्यर्थः । आमयस्याऽभावः । अर्थाभा-
वेऽव्ययीभावः ॥ चि । तद्विशिष्टे ।
अनामयमस्त्यस्य । अच् ॥

अनामयावी । चि । व्याधिविवर्जिते ।
हीनमावी । न आमयावी ॥

अनाम्ना । स्त्री । उपकनिष्ठाङ्गुलौ । न

अनार

नामग्रहणयोग्यमस्याः । वक्ष्यणोऽन-
याशिरश्चेदनात् । अतएवास्यां पवि-
त्रीक्रियते । डाप् ॥

अनामिका । स्त्री । अनामायाम् । अ-
नामैव । स्वार्थकः । प्रत्ययस्याद्विती-
त्वम् ॥

अनायत्तः । चि । अनधीने । अवशीभू-
ते ॥ यथा । एतावज्जन्मसाफल्यं यद-
नायत्तवृत्तितेति ॥

अनायस्तः । चि । आयासहीने ॥

अनायासः । पुं । अक्लेशे । यत्नाभावे ॥
अस्य लक्षणान्तु । शरीरं पीड्यते येन
सुशुभेनापि कर्मणा । अत्यन्तं तन्न
कुर्वीत अनायासः स उच्यते इत्येकाद-
शीतत्त्वम् ॥ यथा । अनायासेन मर-
णां विना दैन्येन जीवनम् । अनाराधि-
तमो विन्द चरणस्य कथं भवेदिति ॥

अनायासकृतम् । चि । विनायत्नकृते ॥

न । फाण्डे ॥ अनायासेन कृतम् ॥

अनारतम् । न । सन्तते ॥ चि । तद्युक्ते
॥ आङ्पूर्वैरभिर्विरामे । अविद्यमा-
नमारतं यस्मिन् ॥ क्रियाविशेषणत्वे
क्लीबत्वम् । द्रव्यविशेषणेतु चिलिङ्ग-
त्वम् ॥

अनारम्भणम् । चि । निराकम्भे ॥

अनारम्भः । पुं । अननुष्ठाने । न आर-
म्भः ॥

अनावृ

अनार्जवः । पुं । रोगे । ऋजुत्वाभावे ।

त्रि । तद्वति ॥

अनार्त्तवम् । न । पौषादिमासचतुष्टये वर्षाभवेजले । यथा । अनार्त्तवप्रमुंचन्तिवारिवारिधरास्तुयत् । तस्मिन् दोषायसर्वेषां देहिनांपरिकीर्तितमिति । ऋतौभवम् आर्त्तवम् । न आर्त्तवम् ॥

अनार्थः । चि । दुर्जने । दुःशीले । न आर्थः ॥

अनार्थकम् । न । अगुरुकाष्ठे ॥ इतिराजनिर्घट्टः ॥

अनार्थजम् । न । जोङ्गके ॥ इतिहेमचन्द्रः । चि । नीचजाते ।

अनार्थजुष्टम् । त्रि । मुमुक्षुभिरसेविते । अनार्थजुष्टम् ॥

अनार्थतित्तः । पुं । भूनिम्बे । चिरातित्तो । अनार्थप्रियश्चासौतित्तश्च शाकपार्थिवादिः ॥

अनाविद्धः । चि । अनभिभूते । न आविद्धः ॥

अनाविलः । त्रि । निर्मले ॥ न आविलः ॥

अनावृतः । त्रि । प्रथमे ॥ आवरणवर्जिते ॥

अनावृष्टिः । स्त्री । वर्षणाभावे । इतिविशेषे ॥

अनाह

अनाशकम् । न । कामानशने । नतुभोजननिवृत्तिरनाशकम् भोजननिवृत्तौम्रियतएवेति तपसानाशकेनेत्यवच्यमाध्यम् ॥

अनाशकायनम् । न । उपवासपरायणत्वे ॥

अनाशी । पुं । अपरिच्छिन्ने । आत्मनि ॥

अनाश्रितः । चि । अनपेक्ष्यमाणे । फलाभिसन्धिरहिते । न आश्रितः । आश्रयप्राप्तिरहिते ॥

अनाश्वान् । चि । अशनमकुर्वाणे । उपेयिषाननाश्वाननूचानश्चेतिनज्पूर्वादश्नातेः कसुरिटोभावश्चनिपात्यते । धृतजपधृतेरनाशुषइतिभारविः ॥

अनासिकः । चि । नासिकारहिते । विस्ये ॥

अनास्था । स्त्री । अनादरे ॥ आस्थाभावे ॥

अनाहतम् । न । षट्चक्रान्तर्गतहृदयस्थेद्वादशदले चतुर्थचक्रे ॥ यथा । शब्दब्रह्ममयशब्दानाहततत्तद्वद्भ्यते । अनाहताखततत्पद्मं मुनिभिः परिकीर्तितम् । आनन्दसदनंतस्तुपुरुषाधिष्ठितं परमिति देवीभागवतम् ॥ अनाहतो नाम ताडनं विना जायमानः शब्दः ।

अनिभृ

सोनाहतःशब्दोयस्मिस्तच्छब्दानाह
तम् । वाहिताग्न्यादित्वातसाधु ॥ पु
रुषाधिष्ठितम् रुद्राधिष्ठितम् । अनाह
तशब्दोमध्यमावाणीरूपोऽप्येयः ॥ चि
च्छेदोभोगः चालनञ्चहननम् तद्रहि
तेष्वस्ते । नूतनवस्ते । आघातरहिते ।
अगुणिताङ्गे । आहन्यतेस्सक्तः । न
आहतवा ॥

अनिकेतः । चि । नियतनिवासरहिते
॥ नास्तिनिकेतोऽस्य ॥

अनिक्षुः । पुं । इक्षुतुल्यायाम् । खाक्-
डेति आनाखुइतिच गौडख्याते । न-
इक्षु । सादृश्येवनञ् ।

अनिगीर्णः । चि । अनुक्ते । विषस्यानि
गीर्णस्येतिसाहित्यदर्पणम् ।

अनिङ्गनम् । चि । अचले । निर्वातप्र-
दीपकल्पे ॥

अनिन्त्यः । चि । अधुवे । विनाशिनः ।
बाधयोग्ये । व्यक्ते । कालाद्यवच्छिन्ने ।
नस्थास्यतीतिलोकागमयैर्व्यवहार-
योग्ये ॥ अनिन्त्यः ॥ यथा । धर्मानि
न्त्यः सुखदुःखेत्वनिन्त्येजीवोनिन्त्योहे
तुरस्याप्यनिन्त्यः । इतिभारतेभार-
तसावित्री ॥

अनिद्रः । पुं । लयावस्थया स्पर्शशून्ये पर-
मात्मनि ॥ चि । निद्राशून्ये ॥

अनिभृतः । चि । चपले । अविनीते ॥

अतिरु

ननिभृतः ॥

अनिमिषः । पुं । स्त्री । सुरे ॥ मत्स्ये । पुं
। विष्णौ । अक्षुप्तदृष्टित्वात् । काले
॥ ननिमिषति । मिषश्लेषणे । इगु
पधेतिकः । नञ्समासः ॥

अनिमिषचेवम् । न । नैमिषारण्ये ।

अनिमिषाचार्यः । पुं । गुरौ । वृहस्प
तौ ॥ अनिमिषाणां देवानामाचार्यः ॥

अनिमेषः । पुं । देवे ॥ अविद्यमानोनि
मेषोऽस्य ॥ मत्स्ये ॥

अनियतः । चि । अनैकान्तिके । अनि
त्ये । अस्थायिनि । ननियतः ॥

अनियन्त्रितः । चि । उच्छृङ्खले । उ
दामे ॥

अनिरुक्तः । चि । वाचामगोचरे ॥

अनिरुद्धः । पुं । कामपुत्रे । मनसोऽधि
ष्ठातरि । उषापतौ । न । सन्दाने
। पञ्चादिवन्धनरज्जौ । चि । अग्र
तिरुद्धे । चरे । अनिरुद्धोऽनिरुद्धः ।
युद्धेकेनापिनिरुद्धः ॥

अनिरुद्धपथम् । न । व्योम्नि । चि । अ
वारितपथे ॥ अनिरुद्धः रोधशून्यः
पन्थायस्मिन् यस्ववा ॥

अनिरुद्धभामिनी । स्त्री । स्वैरिण्याम् ।
वाणकन्यायाम् । उषायाम् ॥ अनि-
रुद्धाचासौभामिनी । अनिरुद्धस्यभा
मिनीवा ॥

अनिलः

अनिरोधः । पुं । अप्रतिबन्धे ।

अनिर्देश्यः । त्रि । निर्देश्यमशक्ये ॥ वच-
नागोचरेपरमेश्वरे ॥ स्वसवेद्यत्वात्
परस्मैद्वन्द्वदिति निर्देश्यमशक्यत्वात्
॥ अनिर्देश्यः । निर्विशेषे सञ्चित्पुत्रमा-
त्रलक्षणवस्तुनिधर्माणासभावादिद-
तदित्यादिसाधारणशब्दैर्द्रव्यं शुक्तः
पाचक इत्यादिविशेषशब्दैश्चननिर्देश्यं
शक्यत इत्यनिर्देश्यः परमेश्वरः । श्रु-
त्यापिजातिगुणक्रियासत्ताभिर्निर्दे-
ष्टुमशक्य इत्यर्थः ।

अनिर्माल्या । स्त्री । लङ्कापिकायाम् ॥
त्रि । निर्माल्यशून्ये ।

अनिर्वचनीयः । त्रि । निर्वचनायोग्ये ।
वाक्यागम्ये ।

अनिर्विण्णः । षि । विषादरहिते ॥ न नि-
र्विण्णः । न विद्यते निर्वेदोऽस्य वा । अ-
विरक्ते ।

अनिर्विण्णचेता । त्रि । अविरक्तचित्ते ।
इष्टजन्मनिजन्मान्तरे वा अस्मिन् वर्षे
वर्षान्तरे वा अद्यश्वो वा सेत्यतिक्रान्तर-
येति धैर्ययुक्ते । अनिर्विण्णं चेतो यस्य ।

अनिलः । पुं । वाते । अनन्त्यनेन । अ-
नप्रायने । सखिकल्यनिमहिम्निभ-
विडशण्डिपिण्डितुण्डिकुकिभूभ्यश्च
॥ गणदेवताभेदे । वाताः पञ्चाश-
दूनकाः । इत्यति प्रेरणां करोति इ-

अनीकः ।

तिष्ठः । तद्रहितः । वसुभेदे । स्वा-

तिनक्षत्रे । त्रि । इलाशून्ये ।

अनिलग्नकः । पुं । विभीतकवृक्षे ॥ इति
राजनिर्घण्टः ।

अनिलवन्धुः । पुं । कृत्तिकायाम् ॥
वन्धौ ।

अनिलयनः । त्रि । अनाधारे ॥

अनिलसखः । पुं । वन्धौ । अनिलस्य
सखा । राजाहः सखिभ्यष्टच् ।

अनिलान्तकः । पुं । इक्षुदीवृक्षे ।

अनिलामयः । पुं । वातरोगे ।

अनिशम् । न । सदा । सना । अविरते ।
निशा व्यापारराहित्यमुपचारात् ।

नास्ति निशाऽस्मिन् । क्रियाविशेषण-
त्वेऽस्य क्लीबत्वम् । द्रव्यविशेषणेतु त्रिलि-
ङ्गत्वम् ॥ रात्रिर्वर्जिते ।

अनिशम् । । सातत्ये ।

अनिष्टम् । न । प्रतिकूलवेदनीये नार-
कतिर्यगादिलक्षणे पापफले ॥ अप-
कारे । नष्टमिति विग्रहः । त्रि । अ-
नभिलषिते ॥ यथा । इष्टनाशानि-
ष्टाप्ते कल्याणोत्थो भवेदितिसाहि-
त्यदर्पणः ।

अनिष्टा । स्त्री । नागवलायाम् ॥

अनिष्टष्टः । त्रि । अनियुक्ते ।

अनीकः । पुं । न । रणे । सैन्ये । सेना-
मात्रे । अनित्यनेन । अनप्रायने ।

अनीश

अनिह्विभिर्भाकिञ्चेतिर्इकन् । अनन
म् । अनगतौ प्राणनेवा । अनीकाद
यश्चेतिसाधुः । अनयनंवा । गीष्-
प्रापणे । बाहुलकात्कक् । नञ्स
मासः ॥

अनीकस्थः । पुं । रणगते ॥ हस्तिशि
चाविचक्षणे ॥ रक्षिर्वर्गे । राजरक्षि
णि ॥ चिह्ने । वीरमर्दलवाद्ये । जय
ढक्केतिप्रसिद्धवाद्ये ॥ त्रि । सैन्यस्थे ।
अनीकेतिप्रति । ष्टा । सुपीतिकः ॥

अनीकाधिकृतः । त्रि । सेनापतौ ॥

अनीकिनी । स्त्री । सेनायाम् । तिसृषुच
मूषु । इभाः २१८७ । रथाः २१८७ ।

अन्वाः ६५६१ । पदातयः १०८३५ ।

एतत्परिमाणविशिष्टसेनाभेदे । स
मस्तसंख्यया २१८७० सप्तत्यधिकाष्ट
शताधिकसहस्राधिकायुतद्वये ॥ अ
चौहिणीदशमांशेयं संख्या । अनी-
कोरयोस्तिप्रयोजनत्वेनयस्याः । इ-

निः । डीप् । त्रि । अनीकिनि ।

अनीचिदर्शी । पुं । वुद्धभेदे ॥

अनीशः । पुं । विष्णौ । नविद्यते ईशो
नियन्ता स्वामीवास्य । ईश्वरभिन्ने ।
प्रवृत्तिनिवृत्त्योरस्वतन्त्रे । यथा । अ
ज्ञोजन्तुर्गनीशोयमात्मनः सुखः दुःख
योः । ईश्वरमेरितोगच्छेत्स्वर्गंवा
भोजेवविशिष्टमृत्तिः ।

अनुक

अनीशा । स्त्री । दीनभावे ॥

अनीश्वरः । त्रि । नास्तिशुभाशुभयो-
कर्मणो, फलदातेश्वरइतिवादिनि ।
अनीहः । त्रि । फलाशारहिते । निश्चे
ष्टे । नास्तिईहायस्यसः ॥

अनु । ॥ । हीने । सहाय्ये ॥ पश्चादर्थे
। सादृश्ये ॥ लक्षणे ॥ इत्यंभूताख्या
ने । भागे ॥ वीक्षायाम् ॥ अनुक्रमे ।
आयामे । समीपे ॥ अनिति । अन
प्राणने । बाहुलकादुः ॥

अनुकः । त्रि । कामिनि । कामयितरि-
॥ अनुकामयते । अनुकामिकेति-
साधुः ॥

अनुकम् । ॥ । वितर्के ॥

अनुकम्पा । स्त्री । दयायाम् ॥ आन्ध्रं
स्ये । अनुकम्पनम् । कपिकिञ्चिच्चल
ने । गुरोश्चेत्यः ॥

अनुकम्प्यः । त्रि । कृपायोग्ये । अनुक
म्पितुंयोग्यः । श्यत् ॥

अनुकरणम् । न । अनुकृतौ । सदृशी
करणे ॥ तद्विविधम् । शब्दानुकरणा
म् अर्थानुकरणञ्च । यच्चार्यरहितस्य
केवलशब्दस्यसदृशकरणम् तच्छब्दा
नुकरणम् । यच्चार्यविशिष्टस्यसदृशक
रणम् तदर्थानुकरणम् । इतिवैया-
करणाः ।

अनुकर्षः । पुं । रथाधःस्थदाक्षिणि ॥ र

अनुकू

यस्याधस्तनभागे यद्धारणकाष्ठ-
तिष्ठति यतोऽधश्चक्रमुपरिपट्टकर्म यत्र
चक्रंतदनुकर्षशब्दवाच्यमित्यर्थः । इ-
ति भरतः । अवकर्षणे । अनुकृष्यते ।
कृषविलेखने । घञ् ।

अनुकर्षणम् । न । आकर्षणे । अवकर्ष-
णे ।

अनुकल्पः । पुं । मुख्यकल्पाद्धमे गौण-
कल्पे । प्रतिनिधौ । गौणविधौ । अ-
नुहीनः कल्पः । मादिसमासः । यथा
ब्रीहिभिर्यजेतेतिमुख्योविधिः । ब्रीह्य
भावेनीवारैर्यजेतेतिगौणोविधिः ॥
स शक्तेन नानुष्ठातव्यः । यथा । प्रभुः प्र-
थमकल्पस्येवानुकल्पेनवर्त्तते । नसा-
म्परायिकंतस्यदुर्गतेर्विद्यतेफलम् ॥
इतिमनुः ।

अनुकामीनः । त्रि । कामङ्गामिनि । यद्ये-
ष्टगमनशीले ॥ कामस्यसदृशम् । य-
थार्थव्ययीभावः । अनुकामंगामीत्य-
र्थः । अवारपारात्त्वन्तानुकामगामी-
तिखः ।

अनुकारः । पुं । सुसदृशक्रियायाम् ।
अनुहारे । अनुकरणम् । सदृशरूप-
वैशभाषाद्याविष्करणम् । अनुकृ० ।
घञ् । उपमायाम् । अनुकूलकरणे ।

अनुकूलः । पुं । पतिप्रभेदे । अस्यल-
क्षणं यथा । सर्वदापराङ्मनापराङ्मु-

अनुक्रो

खत्वे सतिसर्वदास्वजायानुकूलत्वमि-
ति । त्रि । तत्तदिच्छाचरणशीले ।
अनुरक्ते । सहाये । सहकारिणि ॥
अनुकूलादिति विग्रहः ।

अनुकूलता । स्त्री । दाक्षिण्ये । भावे
तत् ।

अनुकूला । स्त्री । स्यादनुकूलाभतनग-
गाश्चेदितिलक्षणाक्षितायादृत्तौ ॥
यथा । वल्लववेशामुररिपुमृत्तिर्गोप-
सृगाचीकृतरतिपूर्तिः । वाञ्छति
सिद्धौ प्रणतिपरस्य स्यादनुकूलाजग-
तिनकस्येति ॥ दन्तीदृचे ।

अनुकृतिः । स्त्री । अनुकरणे । अनुक-
रणम् । कृञ् । क्तिन् ।

अनुक्रमः । पुं । यथाक्रमे । परिपाठ्या-
म् । अनुक्रमणम् । क्रमुपादविच्छेपे ।
घञ् । नोदात्तोपदेशेतिनवृद्धिः ॥
अनुक्रमणिकायाम् ।

अनुक्रमणिका । स्त्री । भूमिकायाम् ।
ग्रन्थादेर्मुखवन्धे । पुराणादेरुक्तविव-
रणस्यसंचेपेणपुनःकथने ॥

अनुक्रमणी । स्त्री । ग्रन्थादेर्मुखवन्धे ।
भूमिकायाम् ॥

अनुक्रान्तः । त्रि । अनुक्रमेणोक्ते ।

अनुक्रियमाणः । त्रि । विडम्बमाने ।

अनुक्रोशः । पुं । दयायाम् । यथा । गु-
णाधिकान्मुदंलिखेदनुक्रोशंगुणाध-

अनुगि

मात् । मैत्रीसमानादन्विच्छेदता
पै.परिभूयते इति । अनुक्रोशन्त्यने-
न । क्रुशआह्वानेरोदनेच । हलश्च
तिघञ् ॥

अनुगः । वि । अनुगते । अन्वच्छे । अ-
नुगच्छति । गन्तृगतौ । अन्येभ्योपी
तिङः ॥

अनुगतः । वि । सेवके । अनुगे । पश्चा
द्भासे । नियते ॥ अनुगम्यतेस्स । ग
न्तृ० । त् ॥

अनुगमः । पुं । उपसर्पणे । यथा । कृ
तेतुदीयतेगत्वाचेतायामाहुतायवै
। द्वापरेयाचमानायकलौत्स्वनुगमा
न्विते । इतिस्मृतिः । पश्चाद्गमने ।
न्यायमते येनरूपेण तावत्पदार्थग्र-
हः तदेवरूपतावत्पदार्थानुगमक-
म् तस्यक्रियायाम् ।

अनुगमनम् । न । पश्चाद्गमने ॥ सह
गमने ॥

अनुगवीनः । पुं । गोपाले । गोःपश्चा
त् इतिअनुगु । पश्चादर्थेऽप्ययीभावः
। गोः पश्चात् पर्याप्तंगच्छतीत्यर्थे
अनुग्वलंगामीतिखः ।

अनुगामी । वि । कामज्ञामिनि । पश्चा
द्ज्ञामिनि ॥ स्त्री । अनुगामिनी ।

अनुगिरम् । । गिरेःसमीपम् । सामी
प्येऽप्ययीभावः । गिरेश्चसेनकस्येति

अनुजि

समासान्तष्टच् ॥

अनुग्रहः । पुं । प्रसन्नतायाम् । फलद
ने । इष्टसम्पादनेच्छायाम् । अभ्युप
पत्तौ । अनिष्टनिवारणपूर्वकेष्टसाध
ने । यथा । विहृषोन्मत्तनि.स्वाना
मकुत्सापूर्वकंहियत् । पूरणंदानमा
नाभ्यामनुग्रहउदाहृतइति । तारका
भु ॥ अनुग्रहणम् । ग्रहउपादने । ग्र
हवृद्धित्यप् ।

अनुग्राहकः । वि । समर्थके । अनुगृ
ह्णातीतिग्रहेर्बुल् ॥

अनुचरः । वि । सहाये । दासे । सेव
के ॥ अनुचरति । चरगतौ । चरेष्टः ॥

अनुचिन्तनम् । न । अनुध्याने ।

अनुच्छिष्टम् । वि । पवित्रे । नउच्छिष्ट
म् ।

अनुजः । पुं । कनीयसि । कनिष्ठेष्टोद
रे । अनुपश्चाज्जातः । उपसर्गेषसं
त्रायामितिङः । वि । पश्चाज्जाते ।
। न । प्रपौण्डरीकनामनिसुगन्धि
द्रव्ये ।

अनुजन्मा । पुं । कनीयसि ॥ अनुपश्चा
ज्जन्मयस्यस ।

अनुजा । स्त्री । त्रायमात्रायाम् । कनि
ष्ठ्यायांभगिन्याम् ।

अनुजाता । स्त्री । कनिष्ठ्यायांभगिन्याम् ।
अनुजिघृक्षा । स्त्री । अनुग्रहीतुमिच्छा

अनुत्त

याम् । ग्रहेः सन्नन्तादप्रत्ययेटाप् ॥
अनुजीवी । चि । सेवके ॥ अनुजीवि
तुंशील. सुपीतिणिनि. ॥

अनुज्ञा । स्त्री । अनुमतौ ॥ यथा । ना
ग्न्योर्नवाङ्गण्योर्नगुरुशिष्ययोर-
न्तराव्यपेयात्, अनुज्ञयातुव्यपेयात्
इतितिष्यादितत्त्वम् ॥ समस्य सम-
प्रत्ययत्कर्षनिकर्षोदासीन्येन प्रवर्त्त-
नायाम् ॥ अनुज्ञायते इति अनुपूर्वा
ज्जानातेरातश्चोपसर्ग इत्यङ् ॥

अनुज्ञातः । चि । अनुमते ॥

अनुज्येष्ठम् । । ज्येष्ठानुक्रमेणेत्थर्थे ॥
ज्येष्ठस्य अनुपूर्व्येण । अव्ययविभक्ती
त्यव्ययीभाव ॥

अनुतर्षः । पुं । सुरापानपात्रे ॥ तृष्णा
गाम् ॥ अभिलाषे ॥ शीधुपाने । स
रक्के ॥ अनुतर्षणम् । अितृषापिपा
सायाम् । घञ् ॥ मद्ये ॥ अनुतृष्य
त्य नेन इति ॥

अनुतर्षणम् । न । अनुतर्षे ॥ अनुतर्ष
णम् अनेनवा । अितृषा० । भावेक
रणेवाख्युट् ॥

अनुतापः । पुं । पश्चात्तापे ॥ अनुतप
नम् । तपसन्तापे । घञ् ॥

अनुत्तमः । चि । वरे । मुख्ये ॥ ईश्वरे ।
नउत्तमोऽस्मात् । अधमे ॥ नउ
त्तमः ॥

अनुद्रु

अनुत्तमाम् । न । सांख्यानान्तुष्टिविशे
षे ॥ शब्दादिभोगाभ्यासात् प्रवृद्धन्त
कामाः तेचविषयाप्राप्तौ कामिनं
दुन्वन्तीति भोगदोषभावयतोविष
योपरमेयातुष्टि. साचतुर्थीअनुत्त
माम् उच्यते ॥

अनुत्तरः । चि । श्रेष्ठे । निरुत्तरे । प्र-
तिजल्पविवर्जिते ॥ बुध्ने ॥ दक्षिण
स्यादिशि ॥ अधमे ॥ स्थिरे ॥ अनति
शये ॥ उत्तरस्याभाव. उत्तरविरुद्धो
वा ॥ नउत्तरोयस्माद्वा ॥

अनुदर्शनम् । न । पुन. पुनरालोचने
॥ अनुवार वारं दर्शनम् ॥

अनुदात्तः । पुं । स्वरभेदे ॥ नीचैरनु
दात्त इतितत्स्वरूपम् ॥ नउदात्तः ॥

अनुदितः । पुं । उदयात् पूर्वमरुणकि-
रणवतिप्रविरलतारके कालविशेषे
॥ चि । अनुक्ते ॥ अनुत्थिते ॥ नउ
दितः ॥

अनुद्घातः । चि । प्रतिबन्धनिवृत्तौ ।
प्रतिघातरहिते ॥

अनुद्दिष्टः । चि । उद्देशहीने ॥

अनुद्रुतः । चि । अनुगामिनि । अनुग
ते ॥ न । तालविशेषे ॥ सतुद्रुता
र्द्धा मात्राचतुर्थभागोवा । यथा । अ
र्द्धमाचंद्रुतं त्रैयं द्रुतार्द्धा अप्यनुद्रुतमि-
ति शब्दरत्नावली ॥

अनुप

अनुदिग्ममनाः । १५ । स्वस्थचित्ते ।

नउद्दिग्ममनोयस्यसः ।

अनुद्देगकरः । ३ । कस्यचिदप्यदुःख
करे । यथा । अनुद्देगकरोराजेति ।अनुधार्वनम् । न । पश्चाद्वावने । अनु
सन्धाने । यथा । तस्मिन् कुरङ्गशा
वाक्षिमुहुश्चित्तनिवारय । नतन्मन
स्तबोधीनं दृष्टातचानुधावनम् । इ
त्थं द्रष्टः ।

अनुधा । स्त्री । अनुधाते ॥

अनुध्यानम् । न । अनुचिन्तने । अनुग्र
हे ॥ आसक्तौ ।

अनुधेयः । ३ । अनुग्राह्ये ।

अनुज्ञयः । ७ । विनये । प्रणिपाते ।

सन्त्वने । प्रार्थने । अनुनयनम् ।

शीञ् । एरञ् ॥

अनुनासिकः । पुं । मुखसहितनासिक
योच्चार्यमाणे वर्णविशेषे । चि । ना
सिकामनुगते ।

अनुनेयः । चि । अनुनयार्हे ।

अनुन्नः । चि । अविद्धे । ननुन्नः ।

अनुपकारी । स्त्री । प्रत्युपकाराजनके ॥

नउपकारी ।

अनुपथः । चि । अनुवर्तिनि । भृत्ये ॥

अनुपश्चात्पन्थावस्य । ऋक्पूरब्धः ।

पथामानशेइत्यर्थः ॥

अनुपदम् । १ । न । अनुगे । पश्चाद्गमः ।

अनुप

ने । पदस्यपश्चात् । पश्चादर्थेऽव्ययी
भावः ।अनुपदी । चि । अन्वेष्टरि ॥ अनुपद
मन्वेष्टा । अनुपद्यन्वेष्टेति साधु । अनु
पदीगवाम् । गोपदात् पश्चादन्वेष
णश्चगवामेव । तेनहिरगयाद्वावन्वे
ष्येनभवतीति हरदत्तः । हलायुध
स्तुसामान्ये नान्वेषणकर्तरीत्याह ।
खोजी इतिभाषायाम् ।अनुपदीना । स्त्री । पदमध्याम् । पादा
यामवत्पादादुकायाम् । पदस्यानु ।
यस्यचायामइत्यव्ययीभावः । अनुप
दंपादायासुप्रमाणा वद्धा । अनुपद
सर्वेतिखः ।अनुपपत्तिः । स्त्री । अभावे । नउपप
त्तिः ॥ असङ्गतौ ।अनुपमः । चि । उत्तमे ॥ नास्तिउपमा
यस्य ॥अनुपमा । स्त्री । कुमुदाख्यदिग्गजक
रिण्यामित्यमरः । सुप्रतीकाख्यदि
ग्गजकरिण्यामित्येदिनिः । अष्ट
त्वान्वाख्युपमाऽस्यः ।अनुपरतः । चि । अविरते । सन्तते ।
नउपरतः ।अनुपलब्धिः । स्त्री । प्राप्यभावे । ज्ञा
नाभावे । तत्कारणं यथा । अतिदूरा
त् सामीप्यादिन्द्रियघातान्मनोऽन

अनुप

वस्थानात् । सौक्ष्म्याद्यवधानादभि-
भवात्समानाभिहाराच्च । ७ । उदा-
हरणानि यथा । उत्पतन् वियति
पतन्नी अतिदूरतया सन्नपिनप्रत्य-
क्षेणोपलभ्यते । लोचनस्यमञ्जनम-
तिसामीप्यान्नदृश्यते । वाद्येन्द्रिय-
घातोऽन्धत्ववधिरत्नादिस्तस्मात् रू-
पादयोऽनोपलभ्यन्ते । अङ्गिकामाद्यु-
पहतमना, स्त्रीतालोकमध्यवर्तिन-
मिन्द्रियसन्निकृष्टमप्यर्थमनोऽनवस्था-
नान्नपश्यति । इन्द्रियसन्निकृष्टं प-
रमाख्यादिप्रणिहितमना अपिसौ-
क्ष्म्यान्नपश्यति । कुल्यादिव्यवहितं-
राजदारादिव्यवधानान्नपश्यति । अ-
ह्निषौरीभिर्भाभिरभिभूतं ग्रहनक्ष-
त्रमण्डलं न पश्यति । तोयदमुक्तज-
लविदून्जलाशये समानाभिहारा-
न्नपश्यति । चकारोऽनुक्तसमुच्चयार्थः
। तेनानुङ्गवोपिसङ्गृहीतः । तद्यथा
। क्षीराद्यवस्थायां दध्नाद्यनुङ्गवान्न
दृश्यते ।

अनुपशयः । त्रि । असाध्यः ।

अनुपसंहारी । पुं । हेत्वाभासविशेषे ।
सच्च अन्वयव्यतिरेकदृष्टान्तरहितो-
नुपसंहारी । यथा । सर्वमनित्यं म-
मेयत्वादिति । अत्र सर्वस्यापि पञ्चत्वा-
त् दृष्टान्तो नास्ति । ननुपसंहारी ।

अनुप

अनुपस्कृतम् । त्रि । अविकृते । अवि-
गर्हिते ।अनुपहितः । त्रि । समष्ट्यज्ञानतदुप-
हितेश्वरयोराश्रये स्वमहिमप्रतिष्ठि-
ते अक्षरशब्दवाचे चिन्मात्रे ॥अनुपाकृतः । पुं । मन्त्रैः पशोः स्पर्शन-
मुपाकरणं तद्रहितेपशौ ॥अनुपातः । पुं । वैरागिकगणिते ।
पश्चात्पतने । पूर्वाङ्गपातानुसारेणा-
पराङ्गपाते ।अनुपातकम् । न । पञ्चविंशत्प्रकारभि-
न्नेमहापातकसदृशपापविशेषे ॥अनुपात्ययः । पुं । क्रममाप्तस्यानतिपा-
ते । पर्याये ॥अनुपानम् । न । भेषजाङ्गे पेयविशेषे ।
भेषजेन सह तत्पश्चाद्वा यत्पीयते
तस्मिन् । यथा । अनुपानविशेषेण क-
रोतिविविधान्गुणानिति वैद्यकम्
। समीपस्थोदके । अनुगतं पानम् ॥

अनुपुष्पः । पुं । शरे ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥

अनुपूर्वशः । १ । क्रमेणेत्यर्थः ॥

अनुपेतः । त्रि । मामुपनयस्वेत्युपनय-
नार्थमनुपसन्ने । अननुगते । एका-
किनि ॥अनुप्रविष्टः । त्रि । विषयविकारविज्ञानै-
प्रच्छन्ने ॥

अनुप्रभूतः । त्रि । अनुस्थाप्ते ॥

अनुव

अनुप्रासः । पुं । शब्दालङ्कारभेदे । स
यथा । वर्णसाम्यमनुप्रासः । स्वरवैसा
दृश्येपि व्यञ्जनसदृशत्वं वर्णसाम्यम् ।
रसाद्यनुगतः प्रकृष्टेन्यासोऽनुप्रासः
॥ उदाहरणं यथा । आदायवकुल
गन्धानन्धीकुर्वन् पदेपदे भ्रमरान् ।
अयमेतिमन्दमन्दं कावेरीवारिपाव
न, पवनव्रति ॥ छेकवृत्तिगतोद्दिधा ।
छेकाः विदग्धाः । वृत्तिर्नियतवर्णगता
रसविषयो व्यापारः । गतइति छेकानु
प्रासो वृत्त्यनुप्रासश्चेति तद्भेदौ ।

अनुप्लवः । चि । सहाये । अनुगे । अ
नुपश्चात्प्लवते । पुङ्गवतौ । पचाद्य
च् ।

अनुबन्धः । पुं । बन्धे । दोषोत्थादे ।
इच्छातोऽपराधकरणे ॥ यथा । अनु
बन्धमवस्थां च दृष्ट्वा दण्ड निपातयेदि
ति । वातादिदोषाणामनुबन्धे ।
उच्चरितप्रध्वंसिनि । विनश्वरे । प्र-
कृतिप्रत्ययागमादेशानां यः कार्यार्थ
मासज्यने न च प्रयोगसमवायी सो
ऽनुबन्धोऽव्ययते । मुख्यानुयायिनिशि-
ष्टौ । मुख्यपिञ्जादिकमनुयातियः शि
शुस्तस्मिन् । प्रकृतस्यानुवर्त्तने । प्र-
कृतस्य प्रारब्धस्य अनुवर्त्तने । सम्बन्धे ।
पञ्चाङ्गाव्यशुभपरिणामे ॥ अधिकारि
विषयसम्बन्धप्रयोजनेषु । लेशे ।

अनुभ

फलसाधने । अनुबध्यते । बन्धवन्धने
। घञ् ।

अनुबन्धी । चि । सहचारिणि । अवि
च्छेदेन व्यापके ॥ अनुवध्नातीति ॥

अनुबन्धी । स्त्री । हिक्कायाम् । वृष्णा
याम् ।

अनुबोधः । पुं । प्रबोधने । गतगन्धस्य
पुनःप्रयत्नेनोद्बोधने । यथा । कस्तू-
रिकादिनामद्यादेः ॥ पञ्चाद्बोधे ॥
अनुबोधनम् । बुधस्त्वगमने । भावे-
घञ् ।

अनुब्राह्मणी । चि । अनुब्राह्मणाध्ययन
कर्त्तरि ॥ ब्राह्मणसदृशोग्रन्थोऽनुब्रा
ह्मणम् । तदधीते । अनुब्राह्मणा
दिनिः ।

अनुभवः । पुं । स्मृतिभिरनुमाने । सद्भि
विधः यथार्थोऽयथार्थश्चेति । तद्वति
तत्प्रकारकानुभवो यथार्थानुभवः ।
सैव प्रमेत्युच्यते । तदभाववति तत्
प्रकारकस्यायथार्थानुभवः । उपलब्धौ ।
उपलब्धौ । साक्षात्कारे । साक्षात्
स्वरूपबोधे ॥ अस्यमाहात्म्यन्तु । य
स्यानुभवपर्यन्ता दृष्टिस्तत्त्वे प्रवर्त्तते
। तद्दृष्टिगोचराः सर्वमुच्यन्ते सर्वकि
त्त्वैरिति । प्रत्यक्षादौ ॥ अनुभ
वनम् । भू० । ऋदोरप् ॥

अनुभविता । चि । चेतने ।

अनुम

अनुभावः । पुं । कोषदण्डजतेजसि । प्रभावे । निश्चये ॥ सतामतिनिश्चये । सतामभिप्रायस्यनिश्चये । भावबोधके रोमांचादौ । कटाक्ष भुजाक्षेप प्रभृतिषु । यथा । भावंमनोगतसाक्षात्स्वहेतुं व्यञ्जयन्ति ये । तेऽनुभावा इति स्थाताभूविक्षेपस्मितादय इति रसार्णवमुधाकरः । भवनं भावः । अस्त्री भुव इति धञ् । अनुगतोभावोऽनुभावः । प्रादयोगतादर्थ्य इति समासः । सामर्थ्ये । अनुभावयति । भुवः पञ्चाद्यञ् ।

अनुभाव्यः । त्रि । अनुभवविषये ।

अनुभूतः । त्रि । परिचिते । यथा । जयति श्रीगुरुदेवो यत्प्रसादादिदं जगत् । अनुभूतं मया सम्यग्दृष्टं न सौ रमण्यपीति ।

अनुभूतिः । स्त्री । ज्ञानभेदे । अनुभवे । यथा । अनुभूतिं विना मूढो वृथा ब्रह्मणि मोहते । प्रतिविम्बितशाखाग्रफलास्वादनमोदवदिति । प्रत्यक्षानुमिष्युपमिति शब्दभेदात्साचतुर्विधमर्थति ॥

अनुमतः । त्रि । कृतोक्ताहे । अनुज्ञाते ॥

अनुमतकर्माकारी । त्रि । आज्ञया कार्यकर्त्तरि । लिखितपञ्चाद्यनुसारेण कर्मकर्त्तरि ।

अनुम

अनुमतिः । स्त्री । कलोनेन्दुपूर्णमायाम् । अद्वायास्तनयायाम् । उदयकाले प्रतिपद्योगात्कलाहीने चन्द्रे सत्यनुमतिशब्दाच्चापूर्णमाभवति । अनुज्ञायाम् । राजादेः सम्मतौ । तां विनायागादिक्रियाया अनिष्पत्तेः । सम्मतिपूर्वकाज्ञायाम् ॥ अनुमन्यते-क्तिच् ।

अनुमन्ता । त्रि । यदनुमतिं विना कर्तुं न शक्यते तस्मिन् । अनुमतिदातरि । कार्यकारणप्रवृत्तिषु स्वयमप्रवृत्तोऽपि परमात्मा प्रवृत्तवृत्तसन्निधिसत्ताभावेण तदनुकूलत्वात्स्वव्यापारेषु प्रवृत्तान्देहेन्द्रियादीन्निवारयति-कदाचिदपि तत्साक्षिभूतः पुरुषः साक्षी अनुमन्ता ॥

अनुसरणम् । न । अनुसंस्थायाम् । पञ्चान्तरणे । भर्त्तरि मृते तत्पादुकादिकमुरसि निधाय ज्वलन्निवारोहणपूर्वकं ब्राह्मणीभिर्ब्रह्मिण्यां मरणे । यथा । देशान्तरमृते पत्न्यौ साध्वी तत्पादुकाद्वयम् । निधायोरसिसंशुद्धाप्रविशेज्जातवेदसमिति ब्रह्मपुराणम् । पृथक्चित्समाहृत्य न विप्रा गन्तुमर्हतीति स्मृतिः । तव स्वरूपारमणी जगत्याच्छन्नविग्रहा । मोहाद्भर्त्तुं शिवतारोहाद्भवेन्नरकगामिनी-

अनुभो

तिसहस्ररुणानुमरणयोः सामान्यतो
निषेधकमगमवचनम् ॥ सहस्ररुणे ॥
अनुमा । स्त्री । अनुमितौ । अनुमाने ॥
अनुमानम् । न । कल्पने ॥ साख्यस्मृति
परिकल्पिते प्रधाने ॥ स्मृतौ ॥ अनु
मोयत्वेऽतिर्ययेति व्युत्पत्त्या स्मृतेर
पि प्रामाण्यम् प्रतिस्मपेक्षत्वात् ॥ अ
नुमितिकरणे ॥ लिङ्गलिङ्गिपूर्वके ।
पूर्ववत् शेषवत् सामान्यतो दृष्टचेति
त्रिविधे अनुमितिसाधने ॥ अत्रोक्त-
भाष्यकारैः । सत्सु च वेदान्तवाक्येषु ज
गतो जन्मादिकारणवादिषु तदर्थ
वृत्त्यर्थानुमानमपि वेदान्तवाक्या
विरोधिभूयन् न निवार्यत इति ॥

अनुमानोक्तिः । स्त्री । तर्के । अनुमाने
स्य उक्तिः ॥

अनुमितिः । स्त्री । अनुभवविशेषे । प
रामर्शजन्यज्ञाने । व्याप्तिविशिष्टप-
क्षधर्मज्ञानजन्यज्ञाने ॥ यथा ।
धूमदशनादङ्गिमान्पर्वत इत्याकार-
ज्ञानमनुमितिः । अस्याव्यापारकार-
णपरामर्शः । अस्याः करणव्याप्तिज्ञा-
नम् ॥ अनुमानम् । इमिजप्रक्षेपणे
। क्तिन् ॥

अनुमेयः । णि । अनुमातुं योग्ये ।

अनुमोदः । पुं । एवमस्तु इत्यन्तकारे अ
नुमोदने ॥

अनुर

अनुमोदनम् । न । अनुमोदे ॥
अनुमोदितः । त्रि । अनुच्चाते । कृत
नुमोदने । अनुमते ॥ यथा । भवता
यद्यवसिततन्मेसाध्वनुमोदितमिति
श्रीभागवतम् ॥

अनुयाजः । पुं । यज्ञाङ्गे ॥ पञ्चानुयाजाः ।
यजेर्घञि प्रयाजानुयाजौ यज्ञाङ्ग इति
कुत्वाभावो निपातसिद्धः ॥

अनुयायी । त्रि । सदृशे ॥ पश्चाङ्गा-
मिनि ॥

अनुयुक्तः । पुं । भृतकाध्येतरि । इति-
महाभारतम् ॥

अनुयोक्ता । पुं । भृतकाध्यापके ॥ इति
महाभारतम् ॥

अनुयोगः । पुं । प्रश्ने । अनुयोजनम् ।
युजेर्घञ् ॥

अनुयोगकृत् । पुं । आचार्ये ॥ इति हे-
मचन्द्रः ॥

अनुयोजनम् । न । प्रश्ने ॥ इति हेम-
चन्द्रः ॥

अनुरक्तः । त्रि । अनुरागवति ॥ यथा ।
अनुरक्तोगुणान्ब्रूते विरक्तो दूषणानि
चेति । अनुकूले ॥

अनुरञ्जनम् । न । अनुरागे । हर्षजन-
ने ॥

अनुरतः । णि । अनुरागविशिष्टे । प्री-
ते । अनुरक्ते । अनुपूर्वात् । रमेः क-

अनुवा

क्षितिः॥

अनुरतिः । स्त्री । अनुरागे ॥

अनुरहसम् । न । एकान्ते । रहोऽनु ।

अनुगतंरहः । अनुगतं रहोस्मिन्वा

। अन्ववतसाद्रहसइत्यच् ॥

अनुरागः । पुं । अन्योन्यप्रीतो । स्नेहे

। अनुगतोरागः ।

अनुरागी । त्रि । अनुरक्ते । अनुरागो

ऽस्यास्तिअस्मिन्वा । मतुवर्थेइनिः ।

अनुराधा । गी । सप्तदशेनचचे । अ

वजातरुफलंयथा । सत्कीर्त्तिकान्ति

श्चसदोक्तः स्याज्जेतारिपूणाश्चकला

प्रवीणः । स्यात्तन्मवेयस्यकिलानुरा

धासम्पत्प्रमादौधिविधौ भवेतामि

तिकोष्ठीप्रदीपः । राधामनुगता ।

अनुरुद्धः । त्रि । निवद्धे ॥

अनुरुपम् । त्रि । सदृशे । योग्ये ।

अनुरुपम् । । । सदृशे । प्रतिरूपे । रु

पस्ययोग्यम् । यथार्थेयोग्यतायामव्य

यं विभक्तीत्यव्ययीभावः । अव्ययीभा

वश्चेत्यव्ययत्वम् ।

अनुरोधः । पुं । अनुवृत्तिः । अनुवर्त्तने

। आराध्यादेरिष्टसम्पादने । अनुरो

धनम् । अधिर्आवरणं । घञ् ।

अनलब्धः । त्रि । अनुवित्ते ।

अनलपः । पुं । मुहुर्भाषणे । वारंवारं

भाषणे । अनुलपनम् । लपयत्कार्यावा

अनुवा

चि । भावे घञ् ॥

अनुलिप्तः । त्रि । रञ्जिते ॥ कृतानुलेप

ने ।

अनुलेपः । पुं । चन्दनादौ । अनुलेपन

म् । लिपेर्घञ् ॥

अनुलेपनम् । न । चन्दनादौ ॥ गात्रेग

न्धद्रव्यादिलेपने । अनुलिप्यते । लि

पउपदेहे । कर्मणि ल्युट् ॥

अनुलोमः । पुं । यथाक्रमे । अचम्पत्यन्व

वेत्यच् ॥

अनुलोमजः । त्रि । अनुलोमजाते । अ

प्रतिलोमजे ॥ यथा । ब्राह्मणात् च

त्रियागर्भजातः । चत्रियात् वैश्यायां

जातइत्यादिच्चेयम् ॥

अनुवत्सरः । पुं । स्ववत्सरे ।

अनुवर्त्तनम् । न । अनुरोधे । आराध्या

द्वीष्टसम्पादने ॥ अनुगम्यवर्त्तनमा-

राधनम् । अनुवृत्तौ ।

अनुवर्त्तितः । त्रि । सेविते ।

अनुवर्त्ती । त्रि । अनुकूले ॥

अनुवाकः । पुं । शक्ते । अप्रमीतः कृत्

जाते । ऋग्यजुःसमूहे । अनुवृत्त्यते

। वचपरिभाषणे । घञ् । चजोरि

ति कुत्त्वम् ।

अनुवाक्या । स्त्री । पृशास्तृपाव्यार्थादे

वतान्नान्यामृचि । अनुवृत्त्यते । व

चेर्वाहलोर्यत् । चजोरितिकुत्त्वम्

अनुवि

। शब्दसत्त्वत्वात् वचोशब्दसंज्ञाया-
मिति न प्रतीतिषेधः ।

अनुवातः । पुं । वायुविशेषे । यः शिष्य
देशानुबद्देशमागच्छति वायुः सोऽनु
वात इत्युच्यते ।

अनुवादः । पुं । प्राप्त्यपुनः कथने ।
ज्ञातार्थस्य प्रतिपादने । सङ्ख्योपन्या-
से । प्रमाणान्तरावगतस्यार्थस्य शब्दे-
नोक्तिरनुवादः । ज्ञातस्य कथने । य-
था । अग्निर्हिमस्य भेषजमिच्छादिः ।
हिमविरोधित्वस्याग्नेः प्रत्यक्षावगत-
त्वात् । अनुवदनम् । वद अभिवादन
स्तुत्योः । घञ् । कुत्सितेर्धे । विधि
विहितस्यानुवचनमनुवादः । च्या०
२ । ६५ ॥

अनुवासः । पुं । सौरभ्ये ।

अनुवासनम् । न । स्नेहने । धूपने ।
वैद्यकोक्तस्नेहवस्तौ । यथा । द्विधा व-
स्तिः परिच्छेद्यानि रूहश्चानुवासनम्
। कर्षायाश्चैर्निरूहः स्यात्स्नेहाश्चैर-
नुवासनमिति । वासच्छेदे च ।
अनुपूर्वात् भावेऽप्युट् ।

अनुवृत्तिः । त्रि । अनुबुद्धे ।

अनुविद्वाः । त्रि । खचिते ।

अनुविषमम् । त्रि । अनुगते ।

अनुविहितः । त्रि । अनुवर्त्तनि ॥ कर्त्त-
रितः ॥

अनुश

अनुवृत्तः । त्रि । प्रविष्टे । व्याप्ते । पा-
खिते । अनुवृत्तिविशिष्टे ।

अनुवृत्तिः । स्त्री । प्रवाहरूपेणानुगतौ ।

अनुरोधे । आनुकूल्ये । सेवायाम् ।

अन्वये । अनुवर्त्ततेत्याप्नोति । वृत्तु-

वर्त्तने । क्तिच् । अनुवर्त्तनं वाक्तिन् ।

अनुवेश्यः । त्रि । तदन्तर्गृहवासिनि ।

अनुव्रजनम् । न । अनुव्रज्यायाम् । गृहा-

गतानां शिष्टानां गमनसमये कियद्दू-

रपर्यन्तं पश्चाद्गमनरूपे शिष्टाचारे ।

यथा । आयान्तमग्रतो गच्छेत् गच्छ-

न्तमनुव्रजेदिति निगमकल्पद्रुमत-

न्वम् ।

अनुव्रज्या । स्त्री । गच्छेतोऽनुगमने । अ-

नुव्रजने । अनुव्रजनम् । अनुव्रज्या-

। क्यप् ।

अनुशयः । पुं । द्वेषे । पश्चात्तापे ॥ अ-

नुबन्धे । दीर्घद्वेषे । शास्त्रोक्ते कर्मणि

। अनुशयनम् अनेन वा । शीङ्स्वप्ने

। एङ् पुंसीति घोषा ।

अनुशयी । त्रि । चन्द्रस्थलस्खलितेऽवरो-

धतिव्रीह्यादिदेहसंस्निष्टे वेदविहित

कर्मानुष्ठातरि कर्मणि । जीवे । अ-

नुदण्डवत्प्रणामैश्वर्यमूलेशेते इति

तथा ।

अनुशयी । स्त्री । क्षुद्ररोगान्तर्गतपा-

दरोगविशेषे । तल्लक्षणादिर्यथा ।

अनुशी

गम्भीरामल्यशोथाचसवर्णामुपरि-
स्थिताम् । पादस्थानुशयीतान्तुविद्या
इन्ताः प्रपाकिनीम् । हरेदनुशयीवै
कृत्त्रिययाश्लेषविद्रुघेरितिभावप्रका-
शः ।

अनुशरः । पुं । राक्षसे । अनुशृणाति ।

शहिसायाम् । अनुपूर्वः । ऋदोरप् ।

अनुशायी । पुं । जीवे ।

अनुशासनम् । न । अनुशिष्टौ । आशा

याम् । उपदेशे ॥ वियोगवचने । अनु-

शिष्टान्ते व्याख्यायते लक्षणादियेन ।

शासुअनुशिष्टौ अनुपूर्वः । ऋट् न क्तु

त्पादने । यथा । शब्दानामनुशासन

म् । अनुशिक्लन्तेअसाधुशब्देभ्यः प्राव

भञ्ज्यवोध्यन्तेयेनेतिकेरुणोत्पुट् ।

अनुशासितः । वि । अनुशिष्टे । अनुशि

क्षिते ।

अनुशासिता । वि । निश्चन्तरि । यश्चासि

तरि ।

अनुशिष्टः । वि । आपिते । शिक्षिते ।

आज्ञप्ते ॥

अनुशिष्टिः । स्त्री । कर्साव्याकर्साव्ययो

र्विविध्यज्ञापने । अनुशासने । अनुशा

सनम् । शासु० । स्त्रियांक्तिन् नाकादि

भ्यः । शास इदङ हलोः ।

अनुशीलनम् । न । आलोचने ॥ मुहुः

सेवने । पुनःपुनरभ्यासे ।

अनुष्टि

अनुशोचनम् । न । शोके । शुचशोके

अनुपूर्वः । ल्युट् ।

अनुश्रवः । पुं । वेदे । गुरुमुखादनुश्रूय

तएव न केनचित्क्रियते अनुपूर्वाच्छृ

णोते ऋदोरविध्यप् ।

अनुषक् । । अनुमाने ।

अनुषक्तः । वि । अनुविषमो । अनुगते ।

अनुसज्यतेऽस्य । षञ्ज० । क्तः ॥

अनुषङ्गः । पुं । कल्यायाम् । इतिहस्ता

युधः । एकत्रान्वि तार्थानामपरचान्व

ये । आसक्तौ । न्याये । उपनयस्य प्र

म्यदस्यनिगमने । यथा । बन्धिव्याप्य

मर्वाश्चायमतस्यादन्दिमानिति । अ

नुषज्यतेऽप । षञ्जसङ्गे । हलश्चेति सञ्

। अन्योद्देशेप्रवृत्तावन्यस्यापिसिद्धौ ।

अनुषङ्गि । वि । व्यापके ।

अनुष्टुप् । स्त्री । सरस्वस्थाम् । अष्टाश्व

रायावृत्तौ । यथा । पञ्चमेलोऽगु

षष्ठ्यसप्तमस्तुसमेलगुः । पादेऽिविष

मेगश्चेत्श्लोकोऽनुष्टुप् चकीर्तितः ।

कचित्पादेतुविषमेपञ्चमाक्षस्तथो

पिक्ताः । तेकापिसर्वेगाः श्लोकेकचि

त् केवलपञ्चम इति । अनुस्तुभाति ।

स्तुम्भु० । क्तिप् ।

अनुष्ठानम् । न । क्रियारम्भे । करणे ।

अनुष्ठीयतेयत् । प्रो० । ल्युट् ।

अनुष्ठितः । वि । कृते ।

अनुस्वा

अनुष्णः । पि । अलसे । मन्दे । शीतले ॥
 उष्णोदचः उष्णादन्यः । न । उत्पले ॥
 अनुष्णवह्निका । स्त्री । नीलदूर्वायाम् ॥
 अनुसंस्था । स्त्री । अनुमरणे ॥
 अनुसञ्चरन् । त्रि । गमनागमनेकुर्वति ॥
 अनुसन्ततम् । त्रि । अनुस्यूते । अनुगते ॥
 अनुसन्धानम् । न । अन्वेषणे ॥ अनुस
 न्धीयते । डुधाञ्० । ल्युट् ॥
 अनुसमुद्रम् । । समुद्रस्यसमीपे ॥ समु
 द्रंसमया । अनुर्यत्समयेत्यव्ययीभा-
 वः ॥
 अनुसरणम् । न । अनुवृत्तौ ॥ अनुपू
 र्धात् सत्तेर्ल्युट् ॥
 अनुसर्गः । पुं । प्रतिसर्गः । ब्रह्मादीनाम
 नन्तरोत्पत्तिरूपे ॥
 अनुसवम् । न । विकाले ॥
 अनुसन्नम् । । सर्वदार्ढ्ये ॥
 अनुसार्हः । पुं । पूर्वोक्तपक्षे ॥ अनुसरणे
 । अनुभावे ॥ अनुसर्तः । क्तः ॥
 अनुसारी । पि । अनुसृत्यकर्त्तव्यमात्रे ॥
 अनुसूतः । पि । उपासिते ॥
 अनुस्यूतिः । स्त्री । ध्याने । अनुस्मरण
 म् । स्यू० । क्तिन् ॥
 अनुस्यूतम् । पि । अनुसन्तते ॥ अनुसी
 व्यतेत्य । पिबु० । क्तः । ओरि ल्युट् ॥
 अनुस्वारः । पुं । अं इति अक्षः परेवि
 नैः ॥ स्वरति । स्वशब्दोपतापयोः ।

अनूढः

अच् । ततः प्रज्ञाद्यण् । स्वरणम् भावे
 घञ्वा ॥ अनुगतः स्वारः । स्वरमनु
 भवतिवा ॥
 अनुहारः । पुं । अनुकारे । सदृशकरणे
 । सदृशरूपवेशभाषाद्याविष्करणे ॥
 अनुहरणम् । ह्रज्हरणे । घञ् । उ
 पमायाम् ॥
 अनूकः । पुं । गतजन्मनि ॥ न । कुले
 ॥ शीले ॥ अनूचति । उचसमवाये
 । इगुपधेतिकः । न्यङ्कोदिः । विपुरु
 षानूकमित्यत्रतु त्रीन्पुरुषाननुका
 यति । कैशब्दे । आतश्चेतिकः । अन्ये
 षामपीतिदीर्घः ॥
 अनूचानः । पुं । साङ्गवेदविचक्षणो ॥ अ
 नुवचनसमर्थः । यथा । अनूचानः प
 ण्डितमन्त्रव्यक्तानोयोविद्ययाहन्तिय-
 शः परेषाम् । तस्यान्तवन्तस्तुभयन्ति
 लोकात्तन्वात्यस्तद्गुणफलं ददातीति
 महाभारतम् ॥ पि । सविनये । वि-
 नीते ॥ अन्वयोचत् । वेदस्यानुवचनं
 कृतवान्वा । उपेयिवानितिसाधुः ॥
 अनूचानमानो । पि । अनूचानमन्ये
 ॥ अनुचानमात्मानं मन्यते इत्येवशी
 लः । आत्ममानेखश्चेतिषच्चेतिभिः ॥
 अनूच्चः । पि । वामने ॥ नीचे ॥
 अनूढः । त्रि । अधिवाहिते ॥ नञ्ठः ।
 नञ्समासः । नलोपोनञः । तास्या

। अनूपः

वृद्धिः ।

अनूद्यम् । चि । अवत्तव्येगुर्वादिनामनि
। यथा । आत्मनाम गुरोर्नाम नामा
। तत्कृपणस्यच । अयेस्त्रामो नगृह्णी-
याज्ज्येष्ठापत्यकलत्रयोरिति । वदः
सुपिक्यप्चेति वदेर्भावेक्यप् ।

अनूनः । चि । पूर्णः । नजनः । अनिशि
ते । अनास्तिनूनं यस्य ।

अनूनकः । चि । पूर्णः । जनयति । जन
परिहाये । अच् । स्वार्थेकन् । नज
नकः ।

अनूपः । पुं । सैरिभे । महिषे । चि ।
जलप्राये । अम्प्रायदेशे ॥ अस्यल-
क्षेणं यथा । वद्धस्व वहुवृक्षस्य वातस्ते-
षामयान्वितः । देशोऽनूप इतिख्या-
तः शास्त्रेषु च मनीषिभिरिति । अपि
च । नदीपल्लवस्यै लक्ष्यफुल्लोत्पल
कुलैर्युतः । इंससारसकारणवक्रवा
कादिसेवितः । सरोवराश्च महिषरु
रोहिकुलाकुलः । प्रभूतद्रुममुखाणो
नानाशयफलान्वितः । अनेकशालि
केदारकदलीकुविभूषितः । अनूपदे
शो ज्ञातव्यो वातस्तेषामयार्तिमानि-
तिभावप्रकाशः । अनुगता आपोऽच
। प्रादिभ्यो धातुजस्यवाच्योवाचोत्तर
पदलोपश्चेति बहुव्रीहिः । ऋक्पूरि
त्यः । ऊदनेर्देशे ।

अनृत

अनूपजम् । न । आर्द्रके ॥ इतिराजनि
र्घणः । चि । अनूपोत्पन्नमात्रे ॥

अनूबन्धः । पुं । अनुबन्धे । अनुबध्यते ।
बन्धबन्धने । घञ् । उपसर्गस्य घञी-
तिदीर्घः ॥

अनूरः । पुं । अरुणे । सूर्यसारथौ । अ
विद्यामानावूरुयस्य ।

अनूरसारथिः । पुं । सूर्ये । अनूरः सा
रथिर्यस्य ॥

अनृचः । पुं । माणवके । अविद्यमाना
ऋचोऽस्य । ऋक्पूरित्यप्रत्ययः

अनृजुः । चि । शठे । वक्राशये । नृजु
जु ।

अनृगी । चि । ऋणमुक्ते । यथा । एक
मप्यचरं यस्तु गुरुशिष्ये निवेदयेत् ।
पृथिव्यानास्ति तद्द्रव्यं यदृच्छासेऽनृ-
गी भवेदिति तिथ्यादितत्त्वम् ।

अनृतम् । न । कृषौ । असत्ये ॥ अय-
यादृष्टकथने । अयथार्थभाषणे ॥ त
त्कथने दोषः । समूलोवा एष परिशु
ष्यति योऽनृतमभिवदतीति श्रुतेः ।
अवध्यहिंसानुबन्धयथार्थभाषणे ॥ न
ऋतम् । अनृतम् । विवाहादिपञ्चके
ष्वनृतभाषणे पापाभावो यथा । वि
वाहकाले रतिसंप्रयोगे प्राणात्यये-
सर्वधनापहारे । विमस्य चार्थे ह्यनृतं
वदेत पञ्चानृतान्याहुरपातकानी-

अनेका

तिकर्णपर्वणि जिष्णुं प्रति श्रीकृष्णो
तिः ।

अनेकः । चि । एकभिन्ने । बहुषु ॥ न ।
व्यक्ते ॥ प्रतिपुरुषं बुद्ध्यादीनां भेदा-
त् ॥ पृथिव्यादिकमपि शरीरघटादि
भेदेनाऽनेकमेव । न एकः ।

अनेकजः । पुं । पक्षिणि ॥ विष्णौ ॥ ध-
र्मगुप्तयेऽसकृज्जायमानत्वात् । त्रि ।
बहुजाते ।

अनेकता । स्त्री । परस्परं भिन्नतायाम्
। न एकता ।

अनेकधा । । अनेकप्रकारे ।

अनेकप । पुं । स्त्री । इस्तिनि । अने-
केन करेण मुखेन च पिवति । पापाने
। सुपीतिकः ।

अनेकरूपम् । त्रि । विचित्रे । अनेकानि
रूपाणि यस्मिन् ॥

अनेकसंयुक्तम् । न । लिङ्गशरीरे । अने-
कैर्देवमनुष्यादिनानास्त्वृक्षशरीरैः सं-
युक्तम् । अनेकाभिः श्रोत्रादिकुप्यन्त-
सप्तदशकलाभिः संयुक्ता ॥ त्रि । व-
हुभिः सम्बद्धे ।

अनेकान्तः । त्रि । अनियते । अनतिश-
ये ।

अनेकान्तवादी । त्रि । आर्हते । सप्तप-
दार्थस्यैव नि नास्तिक्यभेदे । यथा
। इह सप्तपदार्थाः स्युर्जीवाजीवास्त्ववा

अनेक

स्वयः । संवरो निर्ज्वरश्चैव बन्धमोक्षा-
वुभावपि । स्याद्वादलाभिकताश्चित्ते स-
र्वे नैकान्तिकत्वत इति ।

अनेकाश्रितगुणः । पुं । बहुनिष्ठगुणे ॥
सयथा । संयोगः विभागः द्विपृथक्-
त्वादिः एकत्वान्यसङ्ख्येति सिद्धान्तमु-
क्तावली ।

अनेजत् । त्रि । चलनरहिते । सदैक-
रूपे । एजतीत्येजत् । एजृकम्पने ।
चलनं स्थिरत्वप्रच्युतिः । नञ्समा-
सः ।

अनेकमूकः । चि । शठे । मूकवधिरे ।
वाक्श्रुतिवर्जिते । नाख्येऽमूको
ऽस्मात् । एकमूकसदृशोऽनेकमूक-
तिवा । सादृश्यस्य नञर्थत्वात् । अन्ये ।

अनेनाः । त्रि । निर्दोषे ।

अनेहा । पुं । काले । समये । न हन्यते ।
न भिन्न न एह चेत्त्यसिद्धेहादे शब्दश्च ।
अदुश्नसिन्धुनङ् ।

अनैकान्तिकः । पुं । हेत्वाभावविशेषे स-
व्यभिचारे । साधारणा साधारणानुप-
संहारिभेदादनैकान्तिकस्त्रिविधः । ऐ-
कान्तिकोऽव्यभिचारी । न ऐकान्ति-
कः । चि । ऐकान्तिकादितरस्मिन् ।

अनैक्यम् । चि । एकताशून्ये । अनेकता-
याम् । एकस्य भाव ऐक्यम् । न ऐक्य-
म् ।

अन्तम्

नपुण्यम् । न । अनिपुणतायाम् ।
अशैश्वर्यम् । न । अनीश्वरतायाम् ।
असामर्थ्यम् ॥

अनाकहः । पुं । कुठे । दृचे । अनस'श
कटस्याकंगतिहन्ति । अन्येष्वपीतिह
न्तेर्ङः ॥

अनौचिती । स्त्री । लोकमव्योदातिक्र
मे ॥ न औचिती ।

अनौपम्यम् । वि । आत्मरूपे । यदित
त्तदृशोद्वितीयः पदार्थोजगत्यास्या-
त् तदा तदुपमानेनस आत्मोपमेयः
स्यात् नर्तुतदस्ति तस्मादनौपम्यमा
त्मरूपम् ।

अन्तम् । न । स्वरूपे ॥ यथा । वनान्त
भू' । पुं । नाशे ॥ पुं । न । अवसाने
चरमे । वि । अन्तिके ॥ प्रदेशे ॥ य
था । सम्यहेर्म्यतस्त न किवसतयेश्वर्यं
नमीतादिकं किंवाप्राणसमासमाग
मसुखनैवाधिकप्रीतये । किन्तुप्रान्तप
ततपतङ्गपवनव्यालोलदोपाङ्कुरच्छा
याचक्ष्मलर्माकल्यसकलं सन्तोवना
न्तंगताइति । परिग्रहापेक्षयासमाप्तौ
॥ अतिमनोहरे । रुचिरे । अवयवे ॥
निर्णये । इयत्तायाम् । सीमायाम् ।
यथा । खवणजलान्तानहः स्त्रीभेदा
न्तश्च मैथुनम् । पैशुन्यजनवार्त्तान्त
वित्तदु खत्रयान्तकम् । राज्ञश्चीर्ष

अन्तःक

ह्यशापान्ताहलात् ब्रह्मवर्चधम् । आ
चारोघोषवासान्तः कुलस्यान्तस्त्रिय-
श्रृङ्गाः ॥ सर्वेक्षयान्तानिचयाः पतना
न्ताःसमुद्भवाः । संयोगाविप्रयोगा
न्तामरणान्तश्च जीवितमितिगारुडे-
११५ अध्यायः । अमति । अमगत्या
दौ । हसिमृश्रितितन् । अन्ततिवा
अतिवन्धने । पचाद्यच् । अन्तनम् ।
घञ्वा ।

अन्तः करणम् । न । मनोबुध्यहङ्कारचे
तस्यु । यथा । मनोबुद्धिरहङ्कारश्चि-
संकरणमान्तरम् । संशयो निश्चयो
गर्वःस्मरणं विषयाअमी इति । अस्त्यो
त्पत्तिर्यथा । मिलितैस्तुतैः । अन्त क
रणमेकस्यादिति । तैःपञ्चभूतस्थस
त्वांशैर्मिलितैरन्तःकरण भवतीत्य-
र्थः । आभ्यन्तरवृत्तित्वाद् अन्तःकरण-
म् । अन्तःअभ्यन्तरे करणम् ।

अन्तःकरणरेवता । स्त्री । चन्द्राद्युतच
तुर्मुखशङ्करेषु । यथासंख्यचतुर्णां च-
तुर्षु ।

अन्तःकरणविषय' । पुं । सङ्कल्पविकल्प
निश्चयाहङ्कार्यं चैत्याख्येषु । यथासं
ख्यचतुर्णां चत्वारो विषयाच्चेयाः । अ-
न्तःकरणवृत्तित्वेनाप्येषां व्यवहारः ॥

अन्तःकरणवृत्तिः । स्त्री । मनोवृत्तौ ।
साचत्रिविधा । यथाहुः । शान्ताघो

अन्तःप्र

रास्तथामूढामनसोवृत्तयस्त्रिधा ।
 वैराग्यचान्तिरौदार्यमिच्छाद्याः श-
 न्तवृत्तयः ॥ तृष्णास्नेहेरागलोभा-
 विच्छाद्याघोरवृत्तयः । सम्मोहोभय-
 मिच्छाद्याः कथितामूढवृत्तय इति ॥ वृ-
 त्तिभेदादन्तःकरणं चतुर्विधं भवति
 ॥ वृत्तिभेदो यथा । यदा तु सङ्कल्प-
 विकल्पकृत्यन्तदोभवेत्तन्मन इत्यभि-
 स्थम् । स्याद्दुःखसन्नध्वयदाप्रवेत्तिमु-
 निश्चितसंशयहीनरूपम् । अनुसन्धो-
 नरूपतश्चित्तञ्च परिकीर्तितम् । अ-
 हङ्कृत्यात्मवृत्त्या तु तदहङ्कारतागत-
 मिति । सङ्कल्पविकल्पकृत्यन्तदन्तः-
 करणं करोति तदा तदन्तःकरणं मनः
 संचर्तुं भवति । एवमग्रेषूच्यम् ॥

अन्तःकुटिलः । पुं । शङ्खे ॥ त्रि । वक्रान्तः
 करणे ॥

अन्तःपदवी । स्त्री । सुषुम्णायाञ्च ।

अन्तःपुरम् । न । भूभुजास्थगारे । शु-
 द्धान्ते ॥ अन्तरभ्यन्तरे पुरं गृहम् । ता-
 तस्थ्यार्द्राजदारेषु ।

अन्तःपुराध्यक्षः । पुं । शुद्धान्ताधिकृते ।
 तल्लक्षणमाह युक्तिकल्पतरुः । यथा ।
 बृहत् । कुलोक्तः शक्तः पितृपैतामहः
 शक्तिः । स्यान्नामन्तः पुराध्यक्षो विनी-
 तसंस्थयथात इति ।

अन्तःप्रज्ञः । पुं । तैजसे ॥ इन्द्रियाण्येव

अन्तःग

यामनसोन्तःस्थत्वात् तदासनारूपा
 प्रज्ञायस्यसः ॥

अन्तःसत्त्वा । स्त्री । गर्भग्याम् । अन्तः
 अभ्यन्तरे सत्त्वयस्याः सा । भस्मातक्या-
 म् ।

अन्तःसुखः । त्रि । बाह्यविषयजनितसु-
 खशून्ये । स्वरूपसुखे ॥ अन्तः अभ्यन्त-
 रे सुखयस्यसः ॥

अन्तःस्वेदः । पुं । स्त्री । गजे ॥ अन्तः अ-
 भ्यन्तरे स्वेदो यस्य सः ।

अन्तःकः । पुं । नाशकारिणि । यमे ।
 अन्तं करोति अन्तयति । तत्करोती-
 ति ग्यन्तोत् खुल् । भरण्याम् ।

अन्तःकरः । त्रि । नाशकरे । अन्तकरो-
 ति । दिवाविभेतिटः ।

अन्तःकर्म । न । नाशने । राघवस्य शरै-
 र्घोरैर्घोरं रावणमाहवे । अत्र राघवे-
 तिसम्बुद्धकर्म ॥ स्येति षोऽन्तकर्म-
 णीत्यस्य लोपमध्यमैकवचनम् ॥

अन्तःकालः । पुं । मरणसमये । समस्त-
 करणग्रामवैयव्यवति ॥ अन्तश्चासौ-
 कालश्च ॥

अन्तःगः । त्रि । अन्तर्गामिनि । पारगे ।
 अन्तर्गच्छतीति विग्रहे अन्तःस्थान्ते-
 त्यादिनागमे ङं प्रत्ययः ।

अन्तर्गतः । चि । अवसानं प्राप्ते । अन्ते-
 गतः ॥

अन्तर

अन्ततः । । । सभावनायाम् । अवयवे ।

पञ्चम्यर्थे । शासने । इति हेमचन्द्रः ।

अन्त इत्यर्थे आद्यादित्वात्तसिः ।

अन्तपाशः । पुं । बाह्यरक्षके ।

अन्तः । । । मध्ये । प्रान्ते । अभ्युपगमे ।

चित्ते । अमति । अमगत्यादिषु ।

अमेस्तुटेचेत्यरन् । तस्थतुडागमः ।

रेफादकारउच्चारणार्थः ।

अन्तरम् । न । अवकाशे । यथा अन्त

रंदेहि । अवधौ । यथा मासान्तरेदे

यम् । परिधानांशुके । यथा अन्तरे

धाटकाः परिधानीया इत्यर्थः । अन्त

र्हो । यथा पर्वतान्तरंगताः स्थितः । मे

ने । परस्परवैलक्षण्ये । विशेषे । यथा

अन्तरज्ञो भव सदा धनस्य च जमस्य

च । विशेषज्ञ इत्यर्थः । तादर्थ्ये । ओद

नान्तरस्तण्डुलः । ओदनार्थ इत्यर्थः ।

छिद्रे । यथा । अन्तरं खब्ध्वाअरेः प्रह

रेत् । आत्मीये । अथ सोभ्यन्तरोमम

। विनार्थे । यथा । अन्तरेण पुरुषका

रनकिञ्चित्स्थितिः । वहिरर्थे । यथा ।

अन्तरेचाण्डालगृहः । । बाह्य इत्यर्थः ।

॥ अवसरे । यथा । अन्तरज्ञो हि सेव

कः । मध्ये । यथा । आवयोरन्तरे जा

ताः पर्वताः सरितोद्रुमाः । आत्मनि ।

यथा । प्रमान्तरं वेद । अन्तरात्मानं

जानातीत्यर्थः । सदृशे । यथा । हकार

अन्तरा

स्यवकारोन्तरतमः । अन्तराति ।

रादाने । आतोनुपेतिकः ।

अन्तरज्ञः । वि । आत्मीये । अन्तः अज्ञा
नियस्य ।

अन्तरज्ञः । वि । नीचानीचादिविशे
षाभिज्ञे ।

अन्तरप्रभवः । वि । सङ्कीर्णजातौ । अनु
लोम प्रतिलोमजाते ।

अन्तरा । । । निकटार्थे । मध्यार्थे । वि
नार्थे । अन्तरेति । इयागतौ । उाप्र
त्ययः ।

अन्तरात्मा । पुं । अन्तःकरणे । अन्तः अ
भ्यन्तरे आत्मा । सर्वान्तरे परमात्म
नि ब्रह्मलोकशब्दवाच्ये । यथा । न
कर्मणा कनीयस्ता दृष्टिर्कानान्तरात्म
नः । इति बाहुमिवोक्त्य वेदान्तैर्धै
षणाकृतेति ।

अन्तरापत्त्या । स्त्री । गर्भिण्याम् । अन्त
रे अपत्यं यस्याः ।

अन्तरायः । पुं । विघ्ने । अन्तरायश्च दंशि
तो योगसूत्रेण योगे । व्याधिस्थानसं
शयप्रमादालस्याविरतिभ्रान्तिदर्शना
लब्धभूमिकत्वाऽनवस्थितत्वानीति-
। चित्तविच्छेपे । अन्तर्मध्ये अन्तरस्य
व्यवधानस्वभा अयनम् अयगतौ । इ
गतौवा । घञऽच्वा । यागे ।

अन्तरारामः । वि । त्यक्तसर्वपरिग्रहत्वे

अन्तरी

नवाद्यासुखसाधनशून्ये । अन्तःआरा
मोयस्य ।

अन्तरालम् । न । मध्ये । अभ्यन्तरे ।

अन्तरंखाति । आतोनुपेतिक । अ
न्येषामपीतिदीर्घः । । आङ्प्रश्नेषो

वा । मूलविभुजादित्वात्कः ।

अन्तरालकम् । न । अभ्यन्तरे ।

अन्तरिक्षम् । न । अन्तरे । पतत्रिमेष

संचार प्रदेशे । भूलोकसूर्यमध्यव

र्त्तिनि । आवापृथिव्योरन्तरीक्षते ।

ईक्षदर्शने । कर्मणिघञ् । वेदेकाद-

संज्ञस्त्वम् । अन्तर्ज्वायिनश्चत्रा

यस्य पृषोदरादित्वादित्वात् ।

अन्तरिक्षचित् । पुं । वायौ । अन्तरिक्षे

चयतिवसति । चि० । क्तिप् । तुक् ।

अन्तरितम् । त्रि । तिरस्कृते । व्यवहिते ।

व्यवकलिताङ्गे । यस्यवाकी इतिभाषा ।

अन्तरिन्द्रियम् । न । अन्तःकरणे । अन्तः

अभ्यन्तरे इन्द्रियम् ।

अन्तरीक्षम् । न । नभसि । पतत्रिमेष

संचारप्रदेशे । आवापृथिव्योरन्तरी-

क्ष्यते । ईक्षदर्शनाकनयोः । कर्मणि

घञ् । अन्तरीक्षतेजगदस्मिन्निति-

अधिरण्युत्पत्तिस्तुनेचिता । ल्युटा

घञोवाधप्रसङ्गात् । अभ्रकधातौ ।

अन्तरीक्षजलम् । न । आकाशजले ।

दिव्योदके ।

अन्तर्द

अन्तरीपः । पुं । न । द्वीपे । अन्तर्गता-

आपोत्र । ऋक्पूरिष्यः समासाज्ज्ञः ।

द्यन्तरुपसर्गेभ्य इत्थपरिदादेशः ।

अन्तरीयम् । न । अधोऽंशुके । परिधान

वस्त्रे । अन्तरेभवम् । गहादिच्छाच्छ

। नाभौधृतव्ययद्वस्त्रमाच्छादयतिजा

नुनी । अन्तरीयं प्रशस्तनदच्छिन्नमुभ

यो स्तयोः ।

अन्तरे । । मध्ये । अन्तरेति । इण्गतौ

। विच् ।

अन्तरेण । । विनार्ये । मथार्ये । अ-

न्तरेति । इणोणः ।

अन्तर्गडुः । त्रि । निरयके । रसौली

इति भाषायाम् ।

अन्तर्गतम् । त्रि । मध्यप्राप्ते । विष्मृ-

ते । अन्तर्गम्यतेस्य अन्तर्गच्छतिस्य

वा । गम्लुगतौक्तः ।

अन्तर्गृहम् । न । गृहमध्ये ।

अन्तर्गच्छ । पुं । वाहीकशामविशेषे । ह

न० । अन्तर्घनोदेशइतिहन्तोर्घनादे

शोऽप् प्रत्ययश्चनिपातनात् ।

अन्तर्जठरम् । न । कोष्ठे । कुचिमध्ये ।

अन्तर्जलम् । न । अन्तर्जलसाधोऽघमर्ष

णजपादौ ।

अन्तर्ज्योतिः । न । अन्तरात्मनि ।

अन्तर्दधनम् । न । मद्यवीजे । कियेव ।

इतिशब्दचन्द्रिका ।

अन्तर्या

अन्तर्दाहः । पुं । कोष्ठसन्तापे । शरीरा

भ्यन्तरज्वालायाम् ।

अन्तर्द्वी । स्त्री । अन्तर्द्वीने । व्यवधायाम् ।

अन्तर्द्वीनम् । डुधाञ० । अन्तःशब्द

स्याङ्किविधायत्तत्वेषूपसर्गत्वादात-

स्योपसर्गइत्यङ् ।

अन्तर्द्वीनम् । न । अन्तर्द्वी । तिरोधाने

। शरीरत्यागे ।

अन्तर्द्विः । पुं । पिधाने । व्यवधाने ।

अन्तर्द्वीनम् । अन्तःशब्दस्याङ्किवि

धायत्तत्वेषूपसर्गत्वादुपसर्गेघोः किरि

तिकिप्रत्ययः ।

अन्तर्द्वारम् । न । गृहाभ्यन्तर्गूढद्वारे । प्र

च्छन्ने ॥ अन्तःस्थितद्वारम् । शाकपा

थिवादिः । खड्गकीतिस्थाते ॥ यथा ।

प्रच्छन्नमन्तर्द्वारश्चपक्षद्वारंतदुच्यत

इतिशबरस्वामी ।

अन्तर्भूतः । त्रि । मध्यस्थिते । अन्त

र्गते ॥

अन्तर्मनाः । त्रि । व्याकुलचेतसि । दुः

खितमनसि । दुर्मनसि । विमनसि ॥

अन्तर्मनोऽस्य ।

अन्तर्यामी । पुं । वायौ । यथा । अन्तःप्र

विश्यभूतानियोविभर्त्यात्मकेतुभिः ।

अन्तर्यामीश्वरः साक्षात्पातुनोयइ

शेष्कुटमिति । केतुभिः प्राणादिवृ

त्तिभिः । ईश्वरे । प्रत्यक्षे । अन्त

अन्तव

रनुप्रविश्यसर्वेषांभूतानांनियन्तरि ।

सूचादप्यान्तरंतत्त्वमन्तर्याम्याख्यमु

च्यते । त्रि । अन्तर्ज्ञे । मनोगतज्ञे ।

अन्तर्वैशिकः । पुं । अन्तःपुराधिकृते ।

कुञ्जवामनादिजने ॥ अन्तरभ्यन्तरो

वंशोगृहम् । अन्तर्वंशेनियुक्तः । तत्र

नियुक्तइतिठक् । संचापूर्वकत्वान्नवृ

द्धिः ॥ यद्वा अन्तर्वंशोऽस्यास्ति अतइ

तिठनावितिठन ।

अन्तर्व्वी । स्त्री । गर्भिण्याम् । अन्तरस्य

स्त्रीगर्भइतिविग्रहे अन्तःशब्दस्याधि

करणप्रधानत्वेन प्रथमासमर्थत्वाभा

वा दस्तिनासामानाधिकरण्याऽतस्म

वादमाप्तोमतुप् अन्तर्वत्पतिवद्भूतं

गित्यनेननिपात्यते नुगागमश्चवि

धीयते ततश्चक्षुमेभ्य इन्निष्ठीप ।

अन्तर्वमिः । पुं । अजीर्णे अपाके ॥ इ

तित्रिकाण्डशेषः ।

अन्तर्वीणः । त्रि । शास्त्रज्ञे । अन्तर्वीण्य

स्य । समासान्तविधेरनित्यत्वान्नच्युत

श्चेतिनकप् । गोस्त्रियोरितिह्रस्वः ।

यद्वा । अन्तर्वीण्ययति । वणशब्दे । स्वा

र्थविजन्तोदचइः ।

अन्तर्विगाहः । पुं । प्रवेशे ।

अन्तर्विगाहनम् । न । प्रवेशने ।

अन्तर्वदी । स्त्री । नीवृदन्तरे । शशस्य

ल्याम् । हरिहारादारभ्य प्रयागपर्य

अन्धका

र्थिकाः प्रकृतितोषिद्वचनान्यति-
वर्त्तन्तेपीति पुंस्त्वम् । यद्वाविनयादि
च्चाट्क् । इसुसुक्तान्तात्कः । केणेति
ह्रस्वः । इकोह्रस्वोऽयोगालवस्येतिवा
। यद्वा । अन्दूशब्दात् संचायांकन् ।
केणइतिह्रस्वः ।

अन्दूः । स्त्री । निगडे । स्त्रीपादभूषणे ।
अन्द्यतेऽनेन । अदिवन्धने । अन्दूट्
नभितिकूः ।

अन्ध । पुं । न । तिमिरे । अदर्शनात्म
काक्षाने । वि । अट्शि । चक्षुर्हीने ।
पुं । भिक्षौ । यथा । तिष्ठतो ब्रजतो
वापियस्यचक्षुर्नदूरगम् । चतुर्युक्तांभु
वंमुक्तापरिव्राटसोऽन्धउच्यतेइति ॥
राशिविशेषे । यथा । मेघोवृषोऽमरे
न्द्रश्चदिवान्धाः परिकीर्त्तिताः । न्ययु
क्कर्कटकन्याश्वराषावन्धाः प्रकीर्त्तिताः
इति । अन्धयति । अन्धट्प्शुपधा-
ते । पचाद्यच् ।

अन्धकः । पुं । दैत्यविशेषे । देशभेदे ॥
नृपान्तरे । मुनिविशेषे । यादवप्र
भेदेषु । हिरण्याक्षसुते ।

अन्धकरिपुः । पुं । शिवे ॥ अन्धक
स्यदैत्यस्वरिपुः ॥ श्लेषकाव्यादावन्ध
कारनाशकत्वात् । सूर्ये । चन्द्रमसि ।
अमौच ।

अन्धकवर्त्तः । पुं । पर्वतान्तरे ॥

अन्धता

अन्धकान्तकः । पुं । शिवे ॥ अन्धकस्य
अन्तकः ।

अन्धकारः । पुं । न । तेजस्यामान्यभा
वे । ध्वाते ॥ महाप्रभात्वावच्छिन्ना
भावोऽन्धकारइतिसामान्यलक्षणा
यांजगदीशः । भयदृष्टित्वेजीवरोध
कारित्वं तित्तत्त्वं सर्वव्याधिकरत्नञ्चे
त्यस्यगुणाइतिराजवल्लभः । मिथ्या
प्रत्ययलक्षणे स्वविषयावरणे तदुपा
दानाक्षाने । अन्धट्प्शुपधाते । च
रादिः । अन्धनम् । धञ् । अन्धकरो
ति कर्मण्यण् ।

अन्धकारिः । पुं । हरे । शिवे । अन्धक
स्यअरिः ।

अन्धकासुहृत् । पुं । ईश्वरे । शिवे । अ
न्धकाखन हरति । क्तिप् ।

अन्धकूपः । पु । कर्करान्धुके । सान्धका
रकूपे । मोहे । नरकविशेषे ॥ अंध
श्चासौ कूपश्च ॥

अन्धतमसम् । न । गाढान्धकारे । अ
न्धयति । अन्धट्प्शुपधाते चुरादिः
। अच् । अंधन्ततमसम् । अवसमन्धेभ्य
स्तमसइत्यच् ॥

अन्धतामिस्रः । पुं । अभिनिवेशे । स
चाष्टादशविधः । तथाहि । देवाः
खल्वणिमादिकमष्टविधमैश्वर्यमासा
द्यदशशब्दादीन् भुञ्जानाः शब्दादयो

अन्ध

भोग्यास्तदुपायाश्चाणिमादयोऽस्मा
कमसुरादिर्मापघातिषतेतिविभ्यति
तदिदंभयमभिनिवेशेन्यतामिस्त्रो-
ष्टादशविषयत्वादष्टादशधेतिसां-
ख्या ॥ न । निविडान्धकारमये नरक
विशेषे ॥ पञ्चप्रकाराज्ञानान्तर्गता
ज्ञानविशेषे । सचविशेषोयथा । देह
नाशे अहमेवमृतोस्मीतिवुद्धिः ॥

अन्धमूषिका । स्त्री । देवताडे ।

अन्धवर्त्मा । पु । बायो सप्तमेस्कन्धे ।
यथा । मरुदिन्द्रःसरभसःसामञ्जोमा
नुषीतिपाः । देवीविशेन्यवर्त्माचस्क
न्ध' सप्तमआधुवादिति ७ ।

अन्ध । न । ओदने । अद्यते । अदभ
क्षणे । अदेनुंम् धौचेत्यसुन् । अन्ध
यतिवा अन्धदृष्युपघाते । असुन ।
अन्धातमसम् । न । अत्यन्धे । महा
न्धकारे । अन्धच्च तत्तमश्च । अव
समन्धे भ्यस्तमस इत्यच् । अन्येषाम
पीतिदीर्घः ॥

अन्धाहि । पुं । कुंचियाइतिगौडप्रसि
द्धे मीनभेदे ॥ इतिचिकाण्डशेषः ॥

अन्धिका । स्त्री । द्यूतभेदे । रजन्या
म् । सर्षप्याम् । सिद्धाख्यौषधौ ।
स्त्रीविशेषे । चक्षुषोरोग विशेषे ॥

अन्धु । पुं । कूपे ॥ अम्यते । अमग
च्यादौ । अर्जिदृशिकम्यमीति कु

अन्नको

धुंक्च । यद्वा । अन्धयति । अन्धदृ-
ष्युपघाते । मृगव्यादिस्त्रात्कुः ॥

अन्धुलः । पुं । शिरीषद्रौ ।

अन्ध । पुं । वैदेहेन कारावरस्यस्त्रिया
मुत्पादिते अन्धजविशेषे । देशविशे
षे ॥ यथा । जगन्नाथादूर्ध्वभागमर्वाक्
श्रीधमरात्मिकात् । तावदन्ध्रामि
धेदेशः प्रोक्तःश्रीशक्तिसङ्गमे ।

अन्नम् । न । भक्ते । ओदने । स्विन्नतण्डु
ले । यथा । सस्यंचेन्नगतमाहुःसतुषं
धान्यमुच्यते । आमवितुषमित्युक्त
स्विन्नमन्नमुदाहृतमिति वसिष्ठः ।
ब्रीहियवादौ ॥ भक्ष्यभोज्यलेद्यौ
प्यभेदाच्चतुर्विधमन्नंभवति ॥ पृथि-
व्याम् । उपकरणे । औपचारिकम
र्थंगृहीत्वा दृष्टश्चोपकरणेऽन्नशब्दः
। यथा स्त्रियोन्नम् पशवोन्नम् विशो
न्नं रात्रामित्यादौ । चि । भुक्ते ।
अन्निति । अन्यन्तेनेनवा । अनप्राणनै ।
कृवृजृसिद्रुपन्यनिस्वपिभ्योनिदितिन
न् ॥ यद्वा । अद्यतेस्म । अदभक्षणे ।
क्तः । अन्नास्य इतिनिपातनाह्वहु
लंतणीतिवा न जग्धिः ॥ यद्वा । अत
ति । अतः । धापृवस्यज्यतिभ्योनिद
तिन ॥

अन्नकोष्ठकः । पुं । तण्डुलादिरक्ष
स्थाने ॥ गोलाइतिकाश्यायस्यप्रसि

039163

अन्नम

दिः । इतिहेमचन्द्रः ।

अन्नगन्धिः । पुं । अतिसारे । उदराम
यरेगे । इतित्रिकाण्डशेषः । अन्न
स्यगन्ध इव गन्धोऽस्य । उपमानाच्चे
तीत्त्वम् ।

अन्नदः । वि । अन्नदातरि ॥

अन्नदा । स्त्री । अन्नपूर्णायां देव्याम् ।
अन्नदाता । पुं । प्रभौ । अन्नस्यदातरि ।
अन्नमूर्णा । स्त्री । स्वनाम्नाऽतिप्रसिद्धा
यां देव्याम् ।

अन्नपूर्णास्थानम् । न । काश्याम्प्रसिद्धे
सिद्धिस्थाने ।

अन्नप्राशनम् । न । अन्नाशने । यथावि
धिवालकस्य प्रथमान्नभोजने । षष्ठे
अष्टमे वा मासि वालकस्य पञ्चमे स
प्तमे वामासि वालिकायाः प्रथमान्न
भक्षणरूपसंस्कार इतिस्मार्त्ताः । अन्न
स्यप्राशनम् यस्मिन्तत् ।

अन्नमयः । पुं । सूक्ष्मशरीरे । प्रथमकोशे
। यथा । प्रितुभुक्तान्नजादीर्याज्जातो
न्नेनैववर्द्धते । देहः सोऽन्नमयोनात्मा
प्राक्कोर्ध्वतदभावतइति ॥ अन्नस्यवि
कारः मयट् । यद्वा । प्रकृतमन्नम् । अन्नं
प्रकृतमुच्यतेऽस्मिन् वा । तत्प्रकृतव
चनेमयट् । सूक्ष्मसमष्ट्याम् । पञ्ची
कृतपञ्चमहाभूततत्कार्यात्मके विरा
डमूर्त्तिः ।

अन्यत

अन्नविकारः । पुं । रेतसि । शुक्ले । इति
राजनिर्घण्टः ।

अन्नादः । वि । अन्नस्यभोक्तारि ॥ अन्न
मत्तीतिविग्रहेकर्मण्यण् । दीप्ता
मौ । आमयावित्त्वरहिते । पु ।
विष्णौ ।

अन्नाशनम् । न । अन्नप्राशने ॥

अन्यः । वि । असदृशे । इतरस्मिन् ।
भिन्ने । अत्यन्तविलक्षणो । सदृशे ।
अनिति । अनप्राशने । अघ्न्यादि
त्वाद्यः ॥

अन्यत् । । अन्यार्थः ।

अन्यतमः । वि । भिन्नतमे । बहुनां
मध्येनिर्द्धारितै कस्मिन् । न्यायमते
अनेकभेदावच्छिन्नप्रतियोगिताक-
भेदे । अथ्युत्पन्नोयमः ।

अन्यतरः । वि । निर्दुर्ये । द्वयोर्मध्ये
निर्द्धारितैकस्मिन् । निर्दुर्येऽन्तेतर
च् ॥ न्यायमते द्वयावच्छिन्नप्रतियो
गिताकभेदे । भिन्नार्थके ॥ अन्यएव ।
अल्पाक्षरमिति वत्त्वार्थेतरप् ॥ अ
न्यतरान्यतमशब्दाव्युत्पन्नौ स्वभा
वाद्बहुविषयेनिर्द्धारणे वर्त्तते इ-
तिकैयटः । किंयत्तद्भ्योऽन्यत्रडत
राभावादिति विवरणम् ।

अन्यतरेद्युः । । अन्यतरदिवसे । अ
न्यतरस्मिन्नहनि । सद्यः परदिन्या

अन्यथा

दिनान्यतरशब्दादेयुसप्रत्ययेनि-
पातितः ।

अन्यतः । १ । अन्यत्रार्थे । अन्यस्यात् ।
तस्मिन् ॥

अन्यतस्त्यजायी । त्रि । सपत्न्ययशीले ।
अन्यत्र । १ । व्यतिरेके । अन्यस्मिन् ।
त्रल् । विनार्थे । यथा । अन्यत्रनिध-
नात्पत्युः पत्नीकेशान्नवापयेत् इति
। स्थानान्तरे ।

अन्यथा । १ । वितथे । अपरार्थे । दुष्टे ।
अन्येनप्रकारेण । प्रकारवचनेनाल् ।

अन्यथासिद्धिः । स्त्री । कार्यव्यवहित
पूर्ववर्त्तिस्त्वसतिकार्यानुत्पादकत्वे ।
सापञ्चविधा । यथा यत्कार्यम्पुति
कारणस्यपूर्ववर्त्तिता येनरूपेण गृ-
ह्यते तत्कार्यम्पुति तद्रूप मन्यथा
सिद्धम् । यथा घटं प्रति दण्डत्वम् ॥
१ ॥ यस्यस्यातन्व्येण अन्वयव्यतिरे-
कौ नस्तः किंतु कारणमादायान्वय-
व्यतिरेकौ तदन्यथासिद्धम् । यथा
घट प्रतिदण्डरूपम् ॥ २ ॥ अन्यम्पु-
तिपूर्ववर्त्तितां गृहीत्वैवयस्य यत्का-
र्यमिति पूर्ववर्त्तिस्त्व गृह्यते तस्य त-
त्कार्यमिति अन्यथासिद्धत्वम् । यथा-
घटादिकं प्रतिआकाशस्य ॥ ३ ॥ यत्
कार्यजनकं प्रति पूर्ववर्त्तिस्त्वगृहीत्वै-
व यस्य यत् कार्यं प्रति पूर्ववर्त्तिस्त्व

अन्यथा

गृह्यते तस्य तत्कार्यमिति अन्यथा
सिद्धत्वम् । यथा कुलालपितुर्घटम्पु-
ति । ४ ॥ अवश्यकृतनियत पूर्ववर्त्ति-
नस्य कारणत्वसम्भवे तद्विन्नमन्यथा
सिद्धम् । यथा घटम्पुति रासभादि-
रितिसिद्धान्तमुक्तावली ॥ ५ ॥ यस्य
कारणत्वकल्पनाविनायन्यप्रकारेण-
कार्यसिद्धिर्भवेत् सोऽन्यथा सिद्धः तदु-
र्मान्यथासिद्धिः ।

अन्यथा । १ । कालान्तरे । अन्यस्मिन्का-
ले । सर्वकान्यकियत्तदः कालेदा ।

अन्यपूर्वा । स्त्री । पौनर्भवायां कन्याया
म् । एकस्मैवागादिनादत्तायांपुनर-
न्येनविवाहितायां कुमार्याम् । सा-
सप्तधा । यथा । सप्तपौनर्भवा कन्या
वर्जनीयाः कुलाधमाः । वाचादत्ता
मनोदत्ता कृतकौतुकमङ्गला । उ-
दकस्पर्शिता याच याचपाणिगृहीति-
का । अग्निपरिगतायातुपुनर्भृप्रस-
वाचया । इत्येताः कश्यपेनोक्ता दह-
न्तिकुलमग्निवत् । इत्युदाहृतत्वम् ॥
अलभृत् । पुं । काके । इति हेमचन्द्रः ।
त्रि । परेषांपोषके । अन्यविभर्त्ति ।
दुभृजः । क्विप् ॥

अन्यभृतः । पुं । कोकिले । अन्येनभृतः
॥ इतिहलायुध ॥

अन्यवर्द्धितः । त्रि । अन्येन प्रति पाणिते

अन्याद्यु.

। अन्यपुष्टे । पुं । कोकिले । अन्येन
वर्द्धितः ।

अन्यवादी । वि । अन्यथावादिनि । अ
स्थिरवादिनि । व्यवहारेपञ्चविधही
नजनान्तर्गतहीनविशेषोयम् । यथा
। अन्यवादीक्रियादेधीनोपस्थायीनि
रुत्तरः । आहूतप्रपञ्चायीचहीनः प
ञ्चविधः स्मृतइतिनारदः ।

अन्यशाखकः । पुं । शाखारण्डे । स्वशा
खामुत्सृज्यान्यशाखोक्तकर्मकारिणि-
। अन्याशाखा यस्यसः । कप् ।

अन्यादृक् । वि । अन्योपमे । अन्यप्रका
रे । अन्यइवदृश्यते । दृशिर्प्रेक्षणे ।
त्यदादिषु दृशइतिकिन् । आसर्वना
कः ।

अन्यादृशः । वि । अन्योपमे । अन्यप्रका
रे । अन्यइवपश्यति दृश्यतेवा । दृशि
र्० । त्यदादिष्विति कञ् । आत्त्वम् ।
अन्यायः । पुं । अविचारे । परस्वह-
रणादौ । न्यायभित्ते । अनौचित्ये । यथा । अन्यायेनापियद्भुक्तं पि
त्रापुर्वतरैस्त्रिभिः । नतच्छक्यमणक
र्तुं कर्मोत्त्रिपुङ्गवागतमिति नारदः
। नन्यायः ।

अन्याथम् । वि । अयोग्ये । यथा । दृ
ष्टार्थसत्त्वेअदृष्टकल्पनायाअन्याथ्यत्न
मिति । नन्याथम् ।

अन्याथ

अन्येद्युः । । दिवसान्तरे । अन्यस्मिन्
हनि । सद्यःपरुदित्यन्यशब्दादे द्युस्
प्रत्ययोन्योनिपातितः ।

अन्येद्युष्कः । पुं । विषमञ्जरविशेषे ॥
यथा । अन्येद्युष्कस्त्वहोरात्रादेकका
लं प्रवर्त्ततइति । एककालं दोषामे
वया एककालमपि द्वितीयं प्रथम
काले ह्येव दोषस्थितेः ।

अन्योदर्थः । पुं । स्त्री । वैमात्रेये ॥

अन्योन्यम् । वि । परस्परार्थे । अर्था
लङ्कारविशेषे ॥ यथा । क्रिययातुपर-
स्परं वस्तुनेर्जमने ऽन्योन्यम् । अर्थ
योरेकक्रियामुखेनपरस्परं कारय-
त्वेसत्यन्योन्यं नामालङ्कारः । उदाह-
रणम् । हंसाणं सरेष्टिं सिरीसारिस्तत्र
इअहसरायं हंसेष्टिम । अयोःसंवि
अ एए अप्यायं शवरगव्यमिति । अस्थ
संस्तुतंयथा । हंसानांसरोभिःश्रीःसा
रीक्रियते अथसरसाहंसैः । अन्योन्य
मेवएतेआत्मानंकेवलंगुरुकुर्वन्तीति
॥ श्रीः शोभा सारीकरणं श्रेष्ठतासु
म्पादनम् । अत्रसरोहंसयोः परस्परं
शोभासारीकरणरूपोपकारजनक
त्वादन्योन्यं नामालङ्कारः ॥ अचोभये
षामपि परस्परजनकता मिथः- श्री
सारतासम्पादनद्वारेण । कर्मव्यति-
हारे सर्वनाम्नोद्भेदवतइतिद्विच्यम् ॥

अन्योन्या

असमासवद्भावेपूर्वपदस्यस्य सुप'सुर्व-

क्तव्यः ।

अन्योन्यदृश्यः । वि । इतरेतरग्राह्ये ।

अन्योन्याध्यासः । पुं । अन्योन्यस्मिन्नन्यो

न्यात्मकतामन्योन्यधर्मांश्चेत्याचार्यै

निरूपितेतादात्म्याध्यासे । यथा । ज

लव्योन्माघटाकाशोयथासर्वस्तिरोहि

तः । तथाजीवेनकूटस्थः सोन्योन्या

ध्यासउच्यत इति ।

अन्योन्याभावः । पुं । तादात्म्यावच्छिन्न

प्रतियोगिताके । यथाघटः पटोन

भवतीति ।

अन्योन्याश्रयः । वि । अन्योन्यापेक्षे । स्व

ग्रहसापेक्षग्रहसापेक्षग्राहके इतिता

र्किकाः । तर्कविशेषे ॥ सचात्माश्र

यवत्तेषां । तस्यलक्षणम् । स्वापेक्षापे

क्षिच्चनिबन्धनोऽनिष्टप्रसंगोन्योन्या-

श्रयः । अपेक्षाच घसौ उत्पत्तौ स्थि-

तौचग्राह्या । तत्राद्या यथा । घटोयं

यद्येतद्घटज्ञानजन्यज्ञानविषयः स्या

त् तदैतद्घटभिन्नः स्यात् ॥ द्वितीया

यथा । घटोयं यद्येतद् घटजन्यजन्यः

स्यात् तदैतद् घटजन्यभिन्नः स्यात् ॥

तृतीया यथा । घटोयं यद्येतद्घट

वृत्तिवृत्तिः स्यात् तथात्वेनोपलभ्येत

इतिजगद्दोषः । परस्परज्ञानसापेक्ष

ज्ञानाश्रयोऽन्योन्याश्रयइतिस्मात्तार्त्ताः

अन्वय

। अन्योन्यस्यआश्रयः ।

अन्वचम् । वि । अनुगामिनि । अनु

पदे । अनुगतमक्षमिन्द्रियम् । प्रत्य

क्षे ॥

अन्वचम् । । अक्षणोः समीपे । अनु

र्यत्समयेत्यव्ययीभावः । प्रतिपरसम

नुभ्योऽक्षणादिति समासान्तष्टच् ।

अन्वक् । वि । अनुगे । अन्वक्षे । अन्व-

श्चति । अश्वगतौ । किन् ।

अन्वयः । पुं । सन्ततौ । कुले ॥ पदा

नांपरस्परेण सम्बन्धे ॥ यथा । विशे

षणंपुरस्कृत्य विशेष्यं तदनन्तरम् ।

कर्तृकर्मक्रियायुक्तमेतदन्वयलक्षण-

मिति । अनुगमे । अनुवृत्तौ । का

र्येकारणानुवृत्तौ । तत्सत्तानियत

सत्ताकत्वे ॥ द्रव्यस्वामिनां सम्बन्धे ॥

अन्वियते । इगतौ । इगगतौवा ।

एरच् ।

अन्वयव्यतिरेकि । वि । अन्वयेन व्यति

रेकेणचव्याप्तिमतिहेतौ । यथा व

न्धै साधेधूमवत्त्वम् यत्रधूमस्तत्रा

ग्निरित्यन्वयव्याप्तिः । यत्रवह्निर्ना

स्ति तत्रधूमेनास्तीतिव्यतिरेकव्या

प्तिः । यथा महानसहृदादौ । अ

न्वयव्यतिरेकौस्तोऽस्मिन् । इनिः ।

अन्वयव्याप्तिः । स्त्री । यत्रधूमस्तत्राग्नि

रित्येवंरूपायां व्याप्तौ । यथा महान

अन्वादे

से । अन्वयेनव्याप्तिः ।

अन्ववसर्गः । पुं । कामचारानुज्ञायाम् ।

अन्ववसर्जनम् । सृजेर्घञ् ।

अन्ववायः । पुं । वंशे । कुले । अन्ववाय-
ते । अयगतौ । घञ् ॥

अन्वष्टका । स्त्री । साग्नीनामावश्यकेष्टा-
दुक्कालविशेषे । अष्टकापश्चात्तिथौ ।
सातुगौणचान्द्रपौषमाघफाल्गुना-
श्विनमासानां कृष्णानवमी । तस्यां
साग्नीनामाटुकश्चादुमिति आदुवि-
वेकः ॥

अन्वहम् । । । मत्त्यहमित्यर्थे ।

अन्वाजे । । । दुर्बलस्य सामर्थ्याधाने ।
सप्तमीप्रतिरूपकोयंनिपातः ।

अन्वाजेकृत्त्य । । । दुर्बलस्यवलमाधा-
अन्वाजेकृत्त्वा । । । येत्यर्थे । उपाजे
ऽन्वाजे इतिगतिसंज्ञा । कुगतीतिस-
मासः ।

अन्वाचयः । पुं । चार्थविशेषे । मुख्यसि-
द्वावप्रधाननिष्पत्तौ । यथा भिन्नाम-
टगाच्चानयेति । एकस्यप्राधान्याद-
नुरोधेनेतरदन्वाचीयते । चीञ् ।
कर्मण्येच् ।

अन्वादेशः । पुं । किञ्चित्कार्यविधातु-
मुपात्तस्य कार्यान्तरविधातुं पुनरुपा-
दानमन्वादेशइतिवक्ष्यते कथिता-
नुकथनमात्रे । यथा । अनेनव्याकर-

अन्वास

शमधीतम् एनंछन्दोऽध्यापयेति ।

अनयोः पविचंकुलम् एनयोः प्रभूतं
स्वमिति ।

अन्वाधिः । पुं । एकस्मिन् यदर्पितंवस्तु-
तेन पुरुषान्तरे अमुस्मिन् स्वामिनि-
त्वं दास्यसीति यन्निश्चितं तस्मिन्
। इतिविवादारणवसेतुः । कार्येषु य-
चनेन अमुस्मिन् पुरुषत्वं दद्यादितिप-
रिभाष्य यत्समर्पितं तस्मिन् ॥ यथा ।
अर्थमार्गणकार्येषु अन्यस्मिन् वचना-
न्वम । दद्यात्स्वमितियोदत्तः स इहा-
न्वाधिरुच्यते । इति कात्यायनः । पु-
नर्वंधके । पश्चान्मानसीव्यथायाम् ।

अन्वाधेयम् । न । स्त्रीधनविशेषे । यथा
। विवाहात्परतोयत्तु लब्धंभर्तुंकुला-
तस्त्रिया । अन्वाधेयंतदुक्तंतु लब्धंवन्धु-
कुलालंयेति कात्यायनः । अन्यच्च ।
ऊर्ध्वलब्धंतुयत्किञ्चित्संस्कारात्प्री-
तित स्त्रिया । भर्तुः पित्रोः सकाशाद्वा
अन्वाधेयंतुतद्गुरुरिति । बन्धुपदेन
मातापित्रोरुपादानम् ।

अन्वायत्तः । त्रि । अनुगते ।

अन्वारूढः । त्रि । अधिष्ठिते । अन्वारू-
पूर्वात रुहेर्गन्त्यर्थेतिक्तः । ढत्वधत्व-
ष्टुत्वढलोपदीर्घाः ।

अन्वासनम् । न । शुश्रूषणे । उपास्तौ ।
स्नेहवस्तौ ॥ अनुशोचने । शिल्पादि-

अन्वेष

गृहे । अनु असु० । ल्युट् ॥

अन्वाहार्यम् । न । मासिके । दर्शश्चा
हे । पितृयज्ञपिण्डानामनुपश्चात् आ
ह्रियते । ह्रम्हरणे । ऋहलोर्यत् ।
यथा । पितृयज्ञन्तुनिर्वर्त्यविप्रश्चेन्दु
क्षयेऽग्निमान् । पिण्डान्वाहार्यकश्चा
हङ्कुर्यान्मासानुमासिकम् । पितृणां
मासिकंश्चाहुमन्वाहार्यंविदुर्वुधाः । त
न्नामिषेणकर्त्तव्यंमशस्तेनप्रयत्नतः ।
इतिमनु० । इष्टेर्दक्षिणायाम् ॥ अ-
न्वाहरणीये ॥

अन्वाहार्यपचनः । पुं । दक्षिणायौ ॥
अन्वाहितम् । त्रि । यदेकस्यहस्तेनिहि
तद्रथं तेनापिपश्चादन्यस्यहस्तेस्वामि
नेदेहीति निहितम् तस्मिन् द्रव्ये ।

अन्विच्छा । स्त्री । अन्वेषणे ।

अन्वितम् । त्रि । मिलिते । युक्ते । अनु
गते । कृतान्वयेपदादौ ॥

अन्विष्टम् । त्रि । अन्वेषिते ॥ अन्विष्यते
स्म । इषइच्छायाम् । क्तः ।

अन्विष्यन् । त्रि । विचिन्वति ।

अन्वीक्षितम् । त्रि । विचारिते ।

अन्वीतम् । त्रि । अन्विते ॥ अनुगते ।
अनुपूर्वादिण्गतावितिधातो कर्मणि
क्तः । पृषोदरादिः । ईङ् गताविच्य

आदाक्तः ।

अन्वेषणम् । न । अनुसन्धाने । गवेषि

अपक

ते । इषेरनिच्छार्थस्येतियुच् ।

अन्वेषणा । स्त्री । अनुमार्गणे । गवेष
णायाम् । तर्कादिनायथाबोधितध
र्मादन्वेषणे । टाप् ॥

अन्वेषितम् । त्रि । गवेषिते ॥ अन्वेष्य
तेस्म । एषृगतौ । इषिर्ग्यन्तोवा । क्तः ॥

अन्वेष्यः । त्रि । ज्ञातव्ये । एषितव्ये ।

अन्वेषा । त्रि । अनुपदिनि । अन्वेषण
कर्त्तरि । पैरखगावनेहारा इति
भाषा ।

आपः । स्त्री । भू० । जले ॥ शब्दस्पर्श-
रूपतन्मात्रसङ्गिताद्रसतन्मात्रादुत्प-
न्नाः शीतस्पर्शवत्योह्यापः । आमुष
न्ति । आपृथ्याप्तौ । आमोतेह स्व
श्चेतिक्विप् ह्रस्वत्त्वञ्च ।

अप । । अपकृष्टार्थे ॥ वर्जनार्थः । वि-
योगे ॥ विपर्यये ॥ विकृतौ । चौर्ये
॥ निर्देशे । हर्षे । अपोविद्योगेविकृ-
तौ विपरीते निदर्शने । आनन्दे वर्ज
ने चौर्ये वारणेसम्यगीरितः ॥ वियो
गे । अपयाति । विकृतौ । अपाकृत
वान् । विपरीते । अपशब्दः । निद
र्शने । अपदिशति । आनन्दे । अप
हसति । वर्जने । अपविगर्त्तादृष्टौ
देवः । चौर्ये । अपहरति ।

अपकर्म । न । दुष्क्रियायाम् । अपोप
सर्गेण कर्मशब्दस्य कर्मधारयः ।

अपक्रि

अपकर्षः । पुं । विद्यमानधर्मापचये ॥

अपकृष्यते । कृषविलेखने । घञ् ॥

अपकारः । पुं । द्वेषे । अनिष्टे । अप
करणम् । कृञ् । घञ् ॥

अपकारकः । त्रि । अनिष्टकारिणि ॥

अपकरोति । कृ० । श्वल् ॥

अपकारगीः । स्त्री । भर्त्सने । अपकारा
धीगीर्वाक् ॥

अपकारी । त्रि । धूर्ते । शठे । अपका
रके । यथा । अपकारिणिचेत् क्रो
धः क्रोधः क्रोधेकथंनते । धर्मार्थका
ममोक्षाणा चतुर्णां परिपन्थिनीति ॥

अपकुशः । पुं । दन्त रोगविशेषे । यथा ।
वेष्टेषु दाहः पाकश्च ताभ्यां दन्ताश्चल-
न्ति च । अभ्याहताः मस्त्रवन्ति शोणि
तदन्तवेदना । आध्मायन्ते सुतेर-
क्ते मुखं पूति च जायते । यस्मिन् सोपकु
शो नाम पित्तरक्तकृतो गदहति ॥ ७ ॥

अपकृतः । त्रि । अपकारिणि । न । अ
पकारे । मित्रस्य चैवापकृते द्विविधो
विग्रहः स्मृत इत्यत्र मित्रस्यापकारे इ
त्यर्थदर्शनात् ॥

अपकृष्टः । त्रि । अधमे । हीने । अप
कृष्यते स्म । कृषविलेखने । क्तः ॥

अपक्रमः । पुं । पलायने ॥ अपक्रमण
म् । क्रमुपाद्विचये । घञ् । अक्रमे ॥

अपक्रिया । स्त्री । द्रोहे ॥ अपकरणम् ॥

अपचा

कृञः शचेति श् ॥

अपक्रोशः । पुं । निन्दने । जुगुप्सने ॥

अपक्रोशनम् । कृश० । घञ् ॥

अपक्रम् । त्रि । अपरिणते । आमे । न
पक्रम् ॥

अपक्षेपणम् । न । अधोदेशसंयोगहेतौ
कर्मविशेषे ॥ अपपूर्वात् क्षिपेत्युट् ॥

अपगतः । त्रि । मृते । पलायिते । दूरी
भूते । गते । अपगच्छति स्म । ग-
त् ० । गत्यर्थे तित् ॥

अपगमः । पुं । अपगमने । गमेरप् ॥

अपगा । स्त्री । नद्याम् । त्रि । अपगा
भिनि । अपगच्छति । गमत्सङ्गतौ ।
अन्येभ्योपीतिङ् । टाप् ॥

अपघनः । त्रि । घनशून्ये ॥ पु । हस्त
पादादङ्गेषु । अवयवे । अपहन्यते ।
अपघनोऽङ्गमिति करणे ऽपघनादे-
शश्च ॥

अपघातः । पुं । अपहनने ॥ अपहनन
म् । हन्तेर्घञ् । हस्यघः । नस्यतः ॥

अपचयः । पुं । व्यये । हानौ । अपचारे ॥
अपचयनम् । चिञ् चयने । एरच् ॥

अपचायितम् । त्रि । अर्चिते । अपचा
य्यते स्म । चायुपूजानिशामनयोः ।
क्तः ॥

अपचारः । पुं । अहिताचरणे । यथा ।
योनिप्रदोषाच्च भवन्ति शिश्ने पञ्चोप

अपटी

दंशाविविधापचारैरिति । वर्णधर्मव्य-
तिकरे । दोषे । अविनये ।

अपचारिणी । स्त्री । व्यभिचारिण्याम् ॥

अपचारोऽस्तिअस्याः । इति ।

अपचारी । त्रि । अपचारवति ॥

अपचितम् । चि । अर्चिते । हीने । व्य-

यिते । अपचाय्यतेस्म । चायृपूजानि

शामनयोः कः । चायतेश्चिररितिचि

भावः ॥

अपचितिः । स्त्री । पूजायाम् । व्यये ।

निष्कृतौ । हानौ । अपचीयते अप

चाय्यतेस्सवा अपचायनंवा । चायृ-

पूजादौ । क्तिन् । चायते क्तिनिचिभा

वावाच्यः ।

अपची । स्त्री । गण्डमालाया अवस्था

विशेषे । यथा । तेग्रंथय' केचिद्वा

सपाका स्ववन्तिनश्यन्तिभवन्तिचा

न्ये । कालानुबन्धं चिरमादधातिसै

वापचीतिप्रवदन्तिकेचिदिति । ते

ग्रन्थय, गण्डमालायाएवगण्डाः ॥

अपजयः । पुं । भङ्गे । पराजये ॥ अपज

यनम् । जिजये । एरच् ॥

अपटान्तरम् । चि । आसक्ते । अव्यवहिते ।

संसक्ते ॥ पटेनतिरस्कृतिगया अन्तरम्

। नपटान्तरमच ।

अपटी । स्त्री । काण्डपटे । वस्त्रप्रावरणे ।

कनात इतिभाषा । इतिहेमचन्द्रः ॥

अपत्र

त्रि । पटशून्ये ॥

अपटुः । चि । अचतुरे । कार्याक्षमे । प

टोरन्यः । रोगिणि । आमयाविनि ॥

अपतर्पणम् । न । रोगादौभोजनाभा

वे । लङ्घने । इतिहेमचन्द्रः । अप

पूर्वात् तृपेत्स्युट् ।

अपतानकम् । न । वायुरोगविशेषे । प्र

ताने । यथा । दृष्टिसंस्तम्भसंज्ञाचङ्

त्वाकण्ठेनकूजति । हृदिमुक्तेनरःस्वा

स्थंयाति मे।हंवृतेपुन । वायुनादा

कणं ग्राहुरेके तदपतानकमिति ।

अपत्यम् । न । सन्ताने । दुहितरि ॥ पुत्रे

। नपतन्तिपितरोऽनेन । पत्न्यग

तौ । बाहुलकायत् । अघ्न्यादिर्वा ।

यन्निमित्तंयस्यापतनंतत्तस्यापत्यमि

तिफलितोर्यः । तथाचपौत्रादिरपि

पितामहादीनामपतनेहेतुरिति ते

षामपत्यंभवति ॥

अपत्यदा । स्त्री । क्षुपविशेषे । गर्भदा

व्याम् ।

अपत्यपथः । पुं । भगे । योनौ ॥

अपत्यशत्रुः । पु । कुलीरे । कर्कटे ।

अपत्रः । पुं । करीरे । नविद्यन्ते पत्रा

णियस्य । त्रि । पत्रहीने ॥

अपत्रपः । त्रि । निर्बल्ये ॥ अपगता त्र

पायस्यसः ॥

अपत्रपा । स्त्री । परतोह्रियाम् । पित्रा

अपदा

पुरतोजातलज्जायाम् ॥ द्वी
माने । इतिरत्नकोशः ॥

अपचपिणुः । त्रि । लज्जाय्ये । लज्जा
शीले । स्वभावतः सत्रपे । अपचपते
। अखंक्वञि तीष्णुच् ॥

अपथम् । न । । अमार्गे । पथोऽभा
वः । नञितितत्पुरुषः । पथोविभाषे
तिपाच्चिकोऽप्रत्ययः ॥ अपथानिगा
हते मूढः । अपथंनपुंसकम् । तत्पु
रुषइत्येव । अपथोदेशः । अपथान
दी । अपथे पदमर्पयन्तिहि श्रुतव
न्तोपिरजोनिमीलिता । योनौ ॥

अपन्थाः । पुं । अपथे । मार्गाभावे ।
पथोऽभावः नञितितत्पुरुषः । अप
थंनपुंसकमिति कृतसमासान्तस्थनि
र्देशान्नक्लीवत्वम् ॥

अपथ्यम् । त्रि । रोग्यभोज्ये । अहिते ।
नपथ्यम् ॥

अपदस्थः । त्रि । स्वकर्मच्युते ॥

अपदानम् । न । वृत्तेकर्मणि । अव-
दाने ॥ दत्तिः प्रवर्त्तनं साप्रशस्ता
विद्यते यच्च तत्र । यच्च कर्मणि दत्तिः
सर्वैः प्रशस्यते तस्मिन्नित्यर्थः । दैप्
शोधने । भावे ल्युट् । निन्द्यदाने ।
अपकृष्टदानम् ॥

अपदान्तरम् । त्रि । अनन्तरे । अव्यव-
हिते । नपदान्तरमत्र ॥

अपने

अपदिशम् । न । । दिक्कोणे । दिशो
र्मध्ये । विदिशि । दिशोर्मध्यम् । अ
व्ययमिति योगविभागात्समासः ।
दिशश्चब्दस्यशरदादिषु पाठादृच् ।
अव्ययीभावश्चेतिस्त्रिभाङ्गीवत्त्वा-
व्ययत्वयोर्विधानम् । तेननाव्ययीभा
वादतोमत्वपंचम्या इत्यादिप्रवृत्तिः
॥ अपेतिमध्यवाची आवन्तेन समा
सेतु टञ्नापेक्षितः ॥

अपदिष्टः । त्रि । प्रयुक्ते । यथाकाला
त्ययापदिष्टः । अपदिश्यते । दि
श्रअतिसर्जने । क्त ॥

अपदेशः । पुं । शरव्ये । लक्ष्ये । निमि
त्ते ॥ व्याजे ॥ स्थाने । अपदेशनम्-
अपदिशते वा । दिश्र अतिसर्जने ।
घञ् ॥

अपध्वंसजः । पुं । वर्णसङ्करे । यथा ।
शूद्राणांतु सधर्माणः सर्वेऽपध्वंसजाः
स्मृता इतिमनुः ॥

अपध्वर्त्तः । त्रि । परित्यक्ते । निन्दिते ।
अवचूर्णिते । अपध्वंसतेष्व । ध्वसुअ
धःस्वंसने गतौच । क्तः ॥

अपनयनम् । न । अधःप्रापणे । दूरीक
रणे । खण्डने ॥

अपनीतः । त्रि । विनीते । हृते ॥

अपनुतिः । स्त्री । अपनोदे । खण्डने ॥

अपनेयः । त्रि । अपनोद्ये । निरस्ये ॥

अपम

अपनोद. । पुं । अपनोदने ।
 अपनोदनम् । न । दूरी करणे ।
 अपपात्रितः । त्रि । उत्कटदोषैर्घातिभि
 र्भिन्नोदकीकृते । यथा । अपपात्रि
 तस्यरिक्थपिण्डोदकानि निवर्त्तन्त
 इतिशब्दापस्तम्बौ ।
 अपभ्रंशः । पुं । अपशब्दे । अशस्त्वशब्दे ।
 असंस्कृतशब्दे । ग्राम्यभाषायाम् । य
 था इदण्डी । आभीरादिगिरःकाव्ये
 ष्वपभ्रंशइतिस्मृतः । शास्त्रेषुसंस्कृता
 दन्यदपभ्रंशतयोदितमिति । संस्कृ
 तादपभ्रश्यति । भ्रशुअध.पतने । प
 चाद्यच । पतने । यथा । अन्यारूढि
 भवति महतामप्यप भ्रंशनिष्ठेत्यभि
 ज्ञानशकुन्तला ।
 अपमः । पुं । क्रान्तौ । सूर्यगमनार्थति
 र्यंगोलरेखायाम् ।
 अपमानम् । न । अनादरे । अस्यपर्याया
 यथा । स्यादवज्ञापरीहार परिहारः
 पराभावः । अपमानपरिभवस्तिर-
 स्कारस्तिरस्क्रिया । अवहेलाचहेला
 स्यादवहेलनहेलने । चेपोनिकार
 धिक्कारौपर्यायाःस्युगनादर इतिशब्द
 रत्नावली । यथा । वेदस्यब्राह्मणाना
 च्च अपमानादधोगतिरिति ।

अपमिच्छकम् । न । ऋणे ।

अपमृत्तु. । पु । विनारोगेणमरणे ।

अपर

पश्चिमत्यस्यगदंष्ट्रिशृङ्गिनखिपतना-
 शनवज्राग्निविषवन्धजलप्रवेशाश्च
 तादिजन्यमरणे इतिकेचित् । अपवृ
 ष्टोमृच्छुः ।

अपमृषितम् । न । अविस्पृष्टवाक्ये ।

अपयानम् । न । पलायने । यामापये अ
 पपूर्वः । ल्युट् ।

अपरम् । न । गजपश्चार्द्धे ॥ त्रि । इतर
 स्मिन । अर्वाचीने । निकृष्टे । द्रव्या
 दिसामान्ये । कार्ये । सन्निकृष्टे । परं
 नभवतीत्यपरम् । पु । पाद पश्चिमे ।
 अपर'पश्चिम'पाद' इतिगजप्रकरणे
 वैजयन्ती ।

अपरक्तः । त्रि । अननुकूले । विरक्ते ।

अपरताल' । पु । गिरिविशेषे ॥

अपरति । स्त्री । निवृत्तौ ॥ अपरमेर्भा
 वे क्तिन् ।

अपरत्र । । पश्चादर्थे ॥

अपरत्त्वम् । न । अपरव्यवहारकारणे ॥
 तद्विविधम् । दिक्कृतं कालकृतञ्चेति
 । समीपस्थे दिक्कृतम् कनिष्ठे काल
 कृतमिति । अपरस्यभावः ।

अपरपक्ष. । पुं । कृष्णपक्षे ।

अपरराचः । पुं । रात्रिशेषे । उच्चन्द्रे । अ
 परंराचेः । पूर्वापराधरेति समासे
 अहः सर्वैकदेशेत्यच् ।

अपरबद्धम् । न । वैतालीयसंज्ञकेवृत्ते ॥

अपरा

अपरवैराग्यम् । न । वैराग्यविशेषे ।
यतमानसंज्ञाव्यतिरेकसंज्ञैकेन्द्रिय-
संज्ञावशीकारसंज्ञाभेदाच्चतुर्विधे स
म्यज्ञातस्यान्तरङ्गे । असम्यज्ञातस्य
वहिरङ्गे ।

अपरस्परः । चि । क्रियायाः क्रियावतां च
सातत्ये । अपरस्परश्चेतिद्वन्द्वः । अप-
रस्पराः क्रियासातत्येति सुखिन्पा-
त्यते क्रियासातत्ये । अपरस्परं गच्छ-
न्ति । सततमविच्छेदेन गच्छन्तीत्य-
र्थः । निर्दिष्टकर्मसातत्ये सुधीभिर-
परस्परम् । क्रियावतां सातत्येतुल्य-
ज्ञेयम् । अपरस्पराः सार्थाः स्त्रियश्च
गच्छन्ति अपरस्पराणि कुलानि ।

अपर । स्त्री । जरायौ । पश्चिमदिशि ।

अपरागः । पुं । अभीतौ । द्वेषे ।

अपराङ्गम् । न । गुणीभूतव्यङ्ग्यभेदे ।
इतिकाव्यप्रकाशः ।

अपराजितः । पुं । ईशे । विश्वी । ऋ-
षिभेदे । अपराजितः । गेहधूपे ।
चि । अजिते ।

अपराजिता । स्त्री । उमायाम् । जया-
याम् । जाहीतिप्रसिद्धायाम् । जय-
न्याम् । अशनपण्याम् । शेफाल्याम् ।
शमीभेदे । शंखिन्याम् । हपुषाम्
भेदे । स्वल्पफलायाम् । गिरिकण्या-
म् । विष्णुक्रान्तायाम् । श्वेतनीलपु-

अपरा

अभेदाद्विधे अपराजिते । अपरा-
जिते कटूमेधे शीतेकण्ठे सुदृष्टिदे-
 । कुष्ठशूलत्रिदोषाम शोथव्रणविषाप-
हे । कषायेकटुपाके च तित्ते च स्मृति-
बुद्धिदे । ऐशान्यादिशि । अपराजि-
ता ॥ ब्रह्मलोके हिरण्यगर्भपुर्याम् ।
ब्रह्मचर्यसाधनबद्धभ्योऽन्यैर्न जीयते इ-
ति । जी० । तः ।

अपरादुः । चि । अपराधिनि । अपरा-
ध्यति । राध० । तः ।

अपरादुष्टलः । त्रि । लक्ष्याप्राप्तशरे ।
अपरादुः पृषत्कोवायोऽस्य । अपरादु-
ष्टलकोसौ लक्ष्याद्यश्च्युतसायकः ।

अपराधः । पुं । आगति । दण्डयोग्यक-
र्मणि । अपराधनम् । राधसंसिद्धौ-
घञ् ॥ चि । राधाभाववति ।

अपराधी । त्रि । कृतापराधे । भेददर्शि-
नि । अचोक्तविद्यारण्यगुरुभिः । विप्रश्च-
वत् च त्रलोकदेवभूतादिकं जगत् ।
स्वस्माद्भेदेन पश्यन्तं केशयेदपराधि-
नम् । यदस्ति तन्न जानाति यन्नेहास्ति
तदीक्षते । इत्येवमपरधोऽस्य विद्यते
भेददर्शिन इति । ध्यान्यासन्तमात्मा-
नमन्यथा प्रतिपद्यते । किं तेन न कृतं
पापं चैरेणात्मापहारिणेति ।

अपरान्तः । चि । पाश्चात्ये ॥ अपरान्ता-
स्तु पाश्चात्या इति यादवः । समुद्रमध्य-

अपरा

देशवर्त्तिजने । यथा । अवकाशं कि
लोदन्वान् रामायाभ्यर्थितोद्देहा ।
अपरान्तमहीपालव्याजेनरघवेकर
मिति ।

अपराप्रकृतिः । स्त्री । भूमिरापोनलो
वायुः खंमनोबुद्धिरेवच । अहंकार इ
तीयंमैभिन्नाप्रकृतिरष्टधा । अपरेय
मितिभगवद्गीता । खेवलक्षणायाम्
। अपरायांश्लौ । अपराचासौप्रकृ
तिश्च ।

अपराभुक्तिः । स्त्री । पातालादिकला
ग्लाध्ववर्त्तिविचित्रैश्वर्यसम्पन्नतत्सद्गु
णनवासिस्त्वमात्रे ।

अपराभुक्तिः । स्त्री । मंत्रमन्त्रेश्वरत्वे ।
अपराचासौभुक्तिश्च ।

अपराविद्या । स्त्री । ऋग्मेदादिविद्या
याम् । ऋग्यजु सामाथर्वाख्यावेदा
अङ्गानिचद्विज । शिखाकल्पोव्याक
रणनिरुक्तंज्योतिषांगतिः । छन्दोभि
धानंभीमासाधर्मशास्त्रपुराणकम् ।
न्यायोवैश्वकगान्धर्वधनुर्वेदार्थशास्त्र
कम् । अपरेयं पराविद्यायया ब्रह्मा
वगम्यते । अपराचासौविद्याश्च ।

अपराशक्तिः । स्त्री । अपराप्रकृतौ ।
अपराचासौशक्तिश्च ।

अपराह्णः । पुं । दिनान्ताग्रे । तस्यभे
दा । विधाविभक्तस्यदिनस्यशेषभागः

अपरि

। विधाविभक्तस्यदिनस्यतृतीयभागः ।
सतुविशदशदिनमानेविंशतिदण्डा
त्परंदशदण्डयावत् । पञ्चधाविभ
क्तस्यदिनस्यचतुर्थभागः । सत्त्वष्टाद
शदण्डात्परंपटदण्डयावदितिश्रुति
स्मृतिप्रसिद्धाः । अह्नअपरमपराह्णः ।
पूर्वापरेत्येकदेशिसमासः । टच् । अ
ह्नोह्नयतेभ्यश्च्यङ्गादेशः । अह्नोद-
न्तादितिगच्छम् ।

अपराह्णतनः । वि । अपराह्ण भवेवस्तु
नि । आपराह्णिके । अपराह्णः सोढो
ऽस्य । विभाषापूर्वाह्णापराह्णाभ्यामि
तिव्युत्पन्नौतुट्च ।

अपराह्णतनः । वि । अपराह्णोद्भवेव
स्तुनि । आपराह्णिके । अपराह्णेभ
वः । व्युत्पन्नौतुट्च । घकास्तनेष्वि
ति सप्तम्याचलुक् ।

अपरिकलितः । वि । अज्ञाते । अदृष्टे
। नपरिकलितः ।

अपरिग्रहः । पुं । असङ्गहे । अस्वोच्चा
रे । नपरिग्रहः । परिग्रजि । नवि
द्यतेकन्याकौपीनाङ्गवस्त्रादिव्यतिरि
क्तपरिग्रहोयस्य । वि । परिग्रहहीने ।
अपरिच्छदः । वि । दरिद्रे । नविद्यते
परिच्छेदोयस्यसः ।

अपरिच्छिन्नम् । वि । परिच्छेदरहिते ।
असीमनि ।

अपला

अपरिज्ञानम् । न । तत्त्वाविवेके । मू
ठतायाम् ॥

अपरिज्ञानः । पुं । रक्ताज्ञानवृत्ते । वि ।
ज्ञानिरहिते ।

अपरिसङ्ख्यानम् । न । आनन्दे । नप
रिसंख्यानम् ॥

अपरिहृत्यः । वि । परिहर्तुमशक्ये
। अत्याज्ये ।

अपरोक्षः । । अपरदिने । अपरे अह
नि । सद्यः पक्षदित्यपरशब्दादेशुस् ।
अपरोक्षम् । वि । त्यजे । अप्रसंभाव
नादिनिरासेतुविचारविपाकासेनैव
प्रमाणेन जनितं ज्ञानं प्रतिबन्धाभा
वात् फलजनयदपरोक्षमिष्युच्यते ।
अक्ष्णामिन्द्रियाणां परोऽतीतो न भव
तीत्यपरोक्षम् । नपरोक्षवा ।

अपर्णा । स्त्री । पार्वत्याम् । नपर्णान्य
स्याः । तपसिपर्णानामप्यन, श्मात् ।
वि । पर्णशून्ये ।

अपर्णरीकः । वि । निस्तेजसि ।

अपर्याप्तम् । वि । असमर्थे । पर्याप्ति
शून्ये ।

अपर्वदण्डः । पुं । रामशरदण्डे ॥ इति
राजनिर्घण्टः ॥

अपलम् । न । कीलके । वि । मांस
हीने ॥

अपलापः । पुं । प्रेमणि । अपल्लवे । स

अपव

तोष्यसत्त्वेन कथने । धार्यमाणेन न
धारयामीत्याद्युक्तौ । अपलपनम् ।
घञ् ।

अपलाधिका । स्त्री । तृष्णायाम् ॥ इ
ति हेमचन्द्रः ।

अपवरकः । पुं । वासौकसि । गर्भगृहे
। अपत्रियते घृणोति वा । वृञ् ।
कृष्णादिभ्यः संज्ञायावुन् । फलसंज्ञा
लट्टेन इति प्रसिद्धे । आवरके । य
था । दीपोऽपवरकस्यान्तर्वर्त्तते त
त्प्रभावहिरिति ध्यानदीपे विचार-
ण्यगुरवः ।

अपवर्गः । पुं । त्यागे । मोक्षे । कार्या
वसानसाफल्ये । फलप्राप्तिपूर्विकायां
क्रियापरिसमाप्तौ । कर्मफले । तद
न्यन्तविमोक्षोपवर्गः । न्या ० १ । २२
। तस्य दुःखस्य अत्यन्तविमोक्षः स्वस
म्मानाधिकरणदुःखासमानकालीनो
ध्वंसः । तस्य च जन्मापायादेव सम्भ
व इत्याशयेन दुःखेन जन्मनात्यन्त-
विमुक्तिरपवर्ग इति भाष्यम् । दुःखे-
न दुःखानुसङ्गेष्वेत्यर्थः । अपवर्जनम्
पवर्गः । घृजीवर्जने । भावे घञ् । दुः
खाभावे । नाशे । पूर्णतायामिति च
रणिः ।

अपवर्गगुरुः । पुं । सदाशिवे । हरौ ।
मोक्षमार्गप्रदर्शके ।

अपवि	अपष्ट
अपवर्जनम् । न । दाने । निर्वाणे । मोक्षे । परिच्छागे ॥ वृजीवर्जने अ पपूर्वः । भावेऽल्युट् ।	अपविषा । स्त्री । निर्विषीकृते । राजनिर्घण्टः ।
अपवर्जितः । वि । परिहृते । त्यक्ते ।	अपवृत्तिः । स्त्री । अपवारणे ।
अपवर्त्तनम् । न । परिवर्त्ते । वक्त्रीभावे ॥	अपवृत्तः । वि । पराङ्मुखीभूते
अपवर्त्तितः । वि । सञ्चलिते ।	अपशब्दः । पुं । असंस्कृतशब्दे ।
अपवादः । पुं । निन्दायाम् । आज्ञाया मन्त्रविस्मये । प्रणये । नाथके । अ पमद्भि नामरज्जुविवर्त्तस्य सर्पस्य- रज्जोमोत्रत्ववत् वस्तुविवर्त्तस्यावस्तु- नेः ईर्ष्यानादेः प्रपञ्चस्यवस्तुमात्रत्व- मिद्विन्नकार्यस्यकारणमात्रसत्तावशे षण्मकारणस्वरूपव्यतिरेकेण का यस्यास्तितावधारणं वाऽपवाद इत्य- र्थः ॥ अपवदनम् । वदन्निवादन स्तत्प्राप्तिः । भावे धञ् । अपोद्यते । वदव्यक्तार्थावाचि । घञ्वा ।	शे । अपभ्रष्टः शब्दोपशब्दः । येनापशब्दो नवक्तव्यः । यथा धान्याप्यकारः । तेऽसुराहेल खय इति कुर्वन्तः पराबभूवुस्तद- ङ्गणेन नन्वेच्छितवैनापभाषित च्छोहवाएषयदपशब्दः । न्नेच्छा मेत्यधेयं व्याकरणमिति । स्त्री वाइत्यस्यपर्यायोनापभाषितव कृत्यार्थ इतितवै प्रत्ययइतिकै- यथैवहिशब्दज्ञानेधर्मः एवमप ज्ञानेप्यधर्मः । इति महाभाष्य एवञ्च अपशब्दज्ञानमधर्मसा धर्महेतुशब्दज्ञानविरोधित्वात् द्विद्विरोधि तत्तद्विरोधिफलक यासैषिकद्रव्यसेवास्यभवतः इ मानम् । सैषिकद्रव्यसेवयासै व्याधिसम्भवस्तद्विपरीतसेवया ग्यमित्यर्थः ।
अपवारणम् । न । अन्तर्द्धा । दृग्अच्छा- ने । चुरादिगुणान्तादस्माद्भावेऽल्युट् ।	अपशुकः । पुं । आत्मनि । अपगत यस्मात् ॥
अपवारितम् । चि । अन्तर्हिते । आवृ- त्ते ॥	अपशोकः । पुं । अशोकपादपे ।
अपवित्रः । वि । अशुद्धे । नपवित्रः ।	अपष्टम् । न । अङ्गुशाग्रे । इति हेम
अपविद्रुम् । चि । प्रतिचिसे । प्रत्याख्या- ते ॥ ध्वस्ते । त्यक्ते । पुं । पुत्रविशेषे यथा । मातापितृभ्यामुत्पृष्टं तयो- न्यतरेणैवा । यंपूवंपरिगृह्णीयादप विद्रुः सञ्चयते इति मनुः ॥	

अपस

अपष्टु । । । निरवद्ये ॥ शोभनार्थे । वि
परीते ।

अपष्टुः । पुं । काले । वि । वामे । प्रति
कूले । विरुद्धार्थे । अपतिष्ठति । प्राग
तिनिवृत्तौ । अपदुःसुषुभ्यःस्य इति
कुः सुषामादिः ।

अपष्टुलम् । वि । निन्दिते । विपरीते ।

अपठ । न । यज्ञकार्ये । अपनशब्दार्थे ॥
आप्नोति । आप्ठुं । आपःकर्माख्या
यां ह्रस्वानुद्वेगस्य सुन् पाचिकोनु-
दभावः ।

अपसदः । पुं । अधमे । नीचे । अपकृष्ट
मपकृष्टेवासीदति । षट्स्थविशरणा
दौ । पञ्चाद्यच् ।

अपसरः । पुं । अपसरणे । सत्सरप् ।

अपसरणम् । न । स्थानात्स्थानान्तरग
मने ।

अपसर्जनम् । न । परिवर्जने । दाने ।

आप्नाते । अपसृज्यते । खज० ल्युट् ।
मोक्षे । मारणे ।

अपसर्पः । वि । चरे । अपसर्पति । खलु
गतौ । पञ्चाद्यच् ॥ अं । अहिभेदे ॥
अपक्रमे ।

अपसर्पणम् । च । पृष्ठतो गमने ।

अपसर्पविणा । निःशरीरे । प्रदेशिन्य
ङ्गुष्ठयोर्मध्ये । यथा । प्रदेशिन्यङ्गुष्ठयो
रन्तरा अपसर्पति अपसर्प्यता तेनपि

अपसो

तृभ्योनिदधाति इति आदृतत्वे भट्ट-
भाष्यधृतगृह्यम् ।

अपसथम् । वि । शरीरदक्षिणे । शरी
रस्यदक्षिणेभागे । प्रतिकूले । विरु
द्धार्थे । न । पितृतीर्थे । अपसलवि
अपगतम् अपक्रान्त्वा सप्यात ।

अपसारणम् । न । अपनयने ।

अपसारितः । वि । उत्सारिते ॥

अपसिद्धान्तः । पुं । स्वीकृतसिद्धान्तात्

प्रच्यवे । तल्लक्षणमाह । सिद्धान्तम्

भ्युपेत्यानियमात्कथाप्रसङ्गे ऽपसि-

द्धान्तः । ५ । ईई सिद्धान्तं स्वशास्त्रका

राभ्युपगतमर्थं स्वीकृत्याऽनियमा

त्तन्नियमप्रच्यवात् कथाप्रसङ्ग इति ।

तथाच कथायां स्वीकृतसिद्धान्तप्रच्य-

वोऽपसिद्धान्तः । तथाच सांख्यमतेनाहं

वदिष्यामीत्यभ्युपेत्यारब्धायां कथा

याम् आविर्भावस्याविर्भावाभ्युपगमे

नवस्येति दूषणोद्धारयाविर्भावस्यास

तउत्पत्तिर्यद्यभ्युपेतितद ऽपसिद्धान-

न्तः । यत्वेकदेशिमतेन कथामाह भते

तस्य शास्त्रकाराभ्युपगमविरोधेऽप-

सिद्धान्त इति विबोधयितुमभ्युपेत्ये

त्युक्तम् । सौगतास्वपसिद्धान्तं दूषणं

नमन्यन्ते इत्यन्यदेतत् ॥ अपकृष्टः

सिद्धान्तः ॥

अपसोपानः । पुं । वस्तिनखे ।

अपस्मा

अपस्कर' । पुं । रथाङ्गे । चक्रभिन्ने रथा
रक्षके । अपकीर्यतेऽस्य स्वस्वस्थाने
क्षिप्यते । कृविच्छेपे । ऋदोरप् अप
स्कारोरथाङ्गमितिसाधु । ॥

अपस्त्रात' । चि । मृतस्त्राते । मृतमु
द्दिश्यस्त्रातेजने । अपकृष्टस्त्रात' ।
प्रादयोगताद्यर्थेऽतिसमासः । संस्त्रा
रार्थं स्त्रापिते मृते ॥ इति स्वामी ॥

अपस्त्रानम् । न । मरणनिमित्तस्त्राने ।
मृतस्त्राने । अपकृष्टस्त्रानम् ॥

अपस्मार' । पु । रोगभेदे । भूतविक्रिया
याम् । मिरगीतिख्याते । तस्य सामा
न्यरूपम् । तमः प्रवेशः संरम्भो दोषो
द्रेकहतस्मृतिः । अपस्मार इति चेद्यो
गदोघोरतरोहिसः ॥ अस्योषधं यथा
। य खादेत् क्षीरभक्ताग्नीमाक्षिकेण
अक्षारजः । अपस्मारं महाघोरं क्षिरो
त्यंजनवेद्ध्युवमिति । वचाधुरवच ।
अपिच । वैष्णवीटमेघौ विधिवदानी
थरविवासरं । कण्ठे भुजैवासन्धार्य
ज्वरदुग्धमपस्मृतिमिति । अयं कीटो
नदीतीरे सिकतामध्ये तिष्ठति । इति
भावप्रकाशः ।

अपस्मारी । चि । अपस्माररोगिणि ॥
तल्लक्षणम् । कुट्टैर्धातुभिराहते ऽय
मनसि प्राणी मनः सन्दग्धन् दन्तान् खा
दति फेनमुज्जिरति देः पादैश्चिपन्मू

अपह

ढधोः । पश्यन् रूपमसत् चित्तैर्नि
पतति व्यर्थं करोति क्रियां विभ्यत्
सस्वयमेव शम्यति गते वेगे च पस्मार
रुक् । इति ।

अपहत' । चि । अपनीते ॥ नष्टे ॥ अ
पहन्यतेऽस्य । हन० । क्तः ।

अपहतपाप्मा । पुं । वेदान्तवेद्यभास्म-
नि । अपहत पाप्माधर्माऽधर्माख्यो य-
स्यसः ।

अपहतिः । स्त्री । विनाशे । उच्छेदे ।

अपहन्ता । चि । विनाशयितरि ॥

अपहर्त्ता । चि । अपहारिणि । यथा ।
आषढामपहर्त्तारं दातारं सर्वसम्प-
दाम् । लोकाभिरामं श्रीरामं भूयो
भूयोनमाम्यहमिति ।

अपहस्तितः । चि । निरस्ते ।

अपहार' । पु । अपचये । 'हानौ ॥ अ
पहरणे । चौर्ये ॥ सङ्गोपने । धनस्वा-
म्यनुपयोगिभ्यवे । इति दायभागः ।
अपहरणम् । हृज् हरणे । घञ् ॥

अपहारकः । चि । अपहारिणि । अप
हरणकर्त्तरि ॥ अपहरति । हृजो
ग्लुल् ।

अपहारी । चि । अपहरणशीले । अप
हर्त्तरि ।

अपहास' । पुं । अकारणहास्ये ।

अपहत' । चि । अपनीते ।

अपङ्ग

अपङ्गवः । पुं । स्त्रेहे । अपलापे । इति
मेदिनी हेमचन्द्रः । अपङ्गवनम् । ऋ
ङ् अपनयने । ऋदोरप् ।

अपङ्गुतिः । स्त्री । अपलापे । अर्थालं-
कारे ॥ मङ्गलं यन्निप्रिधान्यत् साध्य
तेसास्त्वपङ्गुतिः । उपमेयमसत्त्वं कृ-
त्त्वोपमानं सत्तयायत्स्थाप्यतेसा-
स्त्वपङ्गुतिः । उदाहरणम् । अवाप्तः
प्रागल्भ्यं परिणतश्चः शैलतनये
कलङ्को नैवार्यं विलसति शशाङ्कस्य वपु-
षि । अमुष्येयं मन्ये विगलदस्य तस्य न्दि-
विशिरे रतिश्रान्ता श्रुते रजनिरम-
नी गण्डमुरसि ॥ इत्यंवा । वतसखि-
कियदेतत् पश्यवैरं स्मरस्य प्रियवि-
रहकृशेऽस्मिन् रागिलोकेतयाहि ।
उपवनसहकारोद्भासिभृङ्गच्छलेन प्र-
तिविशिखमनेनोद्द्विष्टं कालकूटम्
। अत्र हि न सभृङ्गाणिसहकाराणि
अपितु सकालकूटाः शरा इति प्रती-
तिः ॥ एवंवा । अमुष्मिन्नावगयाञ्चत
सरसि नूनं सङ्गदृशः स्मरः शर्वपुष्टः पृ-
थुजघनभागे निपतितः । यदङ्गाङ्गा-
राणां प्रशमपिशुना नाभिकुहरे शि-
खाधूमस्येयं परिणमति रोमावलि व-
पुः । अत्र न रोमावलिधूमशिखेयमि-
ति प्रतिपत्तिः ॥ एवमियं भङ्ग्यन्त
रैरप्युह्या । अपङ्गवनम् । ऋङ् ।

अपाङ्ग

तिन् ।

अपाङ्गायः । पुं । समुद्रे । अकूपारे । इ-
ति राजनिर्घण्टः ॥

अपाङ्कः । पुं । अजीर्णतायाम् । वि ।
पाकाभावविशिष्टे ।

अपाङ्करणम् । न । निराकरणे । अपा-
ङ्पूर्वात् कृञो ल्युट् ।

अपाङ्कशकम् । न । आर्द्रके । इति रा-
जनिर्घण्टः ॥

अपाङ्कतम् । वि । अपोहिते । त्यक्ते ।
अपाङ्कारि । ङुक् ञ० । क्तः ।

अपाङ्कतिः । स्त्री । विकारे । अपाङ्करणे ॥
अपाङ्कम् । वि । प्रत्यये । इति त्रिका-
ण्डशेषः ॥

अपाङ्क्यः । पि । पङ्क्तिभोजना नर्हे सि-
द्धिः स है कपङ्क्या भोजना योग्ये ॥ ते च ।
ये स्तेनपतितक्रीवायेचनास्तिकवृत्त-
यः इत्यादिवचनैर्मनुनेका बोध्याः ।

अपाङ्गः । पुं । नेचान्ते । तिलके । वि ।
अङ्गहीने । अपगतोऽङ्गात् । निराद-
य इति समासः ॥ अपकृष्टोऽङ्गाद्वा । अ-
पकृष्टान्यङ्गान्यस्माद्वा । अपाङ्गति ।
अगितौ । पचाद्यञ्वा ।

अपाङ्गकः । पुं । अपामार्गे । नेचान्ते ।
वि । अङ्गहीने ।

अपाङ्गदर्शनम् । न । कटाक्षे । अपाङ्गेन
नेचान्तेन दर्शनम् ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

अपाची

अपाग । वि । दक्षिणदिग्भवेवस्तुनि ।
अपाचीने ।

अपाची । स्त्री । दक्षिणदिशि ॥ अङ्गो
मध्ये अंचतिसूर्यम् । अपेत्यव्ययं
धार्य अपदिशमिति वत् । अंचुगति
पूजनयोः । अस्त्रिगादिनाकिन् ।
उगितश्चेति ङीप् ।

अपाचीनम् । वि । विपर्यस्ते । अपाग
र्थे । दक्षिणदिग्भवस्तुनि । अपागे
व । विभाषाच्चेरदिक् स्त्रियामिति
ख । तस्य ईनादेशः ॥

अपाच्यम् । वि । दक्षिणदिग्भवे । पा
कानर्हे । सुप्रागपागित्यादिनाशेषि
कोयत् । न पाच्यम् ।

अपाटवम् । न । रोगे । अपटुत्वे ॥ न
विद्यते पाटवं यस्मिन् ।

अपाचम् । न । योग्यताहीने । निन्दि
ते । विद्यातपोहीने । नटविटादौ ।
कुपाचे । नपात्रम् । अपाचे पातयेह
त्तं सुवर्णं नरकार्णवे । इति मलमा
सतत्त्वम् ॥

अपाचीकरणम् । न । नवविधपापमध्ये
पापविशेषे । तद्वत्तुर्विधं भवति यथा
। निन्दितधनादानम् १ । वाणिज्य
म् २ । शूद्रसेवनम् ३ । असत्यभाष
णम् ४ । इति । यथाहमनुः । निन्दि
तेभ्यो धनादानं वाणिज्यं शूद्रसेवनम् ।

अपान.

अपात्रोकरणं श्रेयमसत्यस्य च भाषण
मिति ।

अपादानम् । न । विशेषेऽवधिभूते । पं
चमीकारके । यस्माद्वस्तु नोवस्त्वन्तर
स्य चलनं भवति तस्मिन् । विशेषहेतु
क्रियानाश्रयत्वे सति विशेषाश्रय इत्य
र्थः । तत्रैकादशार्थे पंचमी स्यात् ।
यथा । यतोऽपायः । यथा वृक्षात्प
र्णं पतति १ । यतो भीः । यथा
घ्रादिभेति २ । यतो जुगुप्सा । यथा
पापात् जुगुप्सते धीर ३ । यतः परा
जय । यथा सिंहात् पराजयते हस्ती
४ ॥ यतः प्रमादः । यथा धर्मात् प्र-
मादतिनीचः ५ ॥ यत आदानम् ।
यथा भूपात् धनमादत्ते विमः ६ । य
तो भूः । यथा पितुः पुत्रो जायते ७ ।
यत स्वाणम् । यथा व्याघ्रात् गारुड-
तिगोपः ८ । यतो विरामः । यथा
पापादिरमति विमः ९ । यतोऽन्तर्हिः
। यथा गुरोरन्तर्ह्यन्तेशिष्यः १० । य-
तो वारणम् । यथा यवेभ्यो गार् वारय
ति ११ । इति मुग्धवोधटीका ।

अपानः । पुं । मुदस्यवायौ । नामेरध
स्ताङ्गमनवति मन्त्रापनयनव्यापारे
ण पात्रादिस्थानवर्तिनिवायौ ॥ य
था । अधोनयत्यपानस्तु आहारश्च
वृणामधः । मूत्रशुक्रवह्नीवायुरपान

अपामा

स्नेतकौत्तितः । कृकाटिकावृष्टुपाश्व
पायूपस्थवृत्तिर्वायुः ॥ न । गुदे ।
अपसरणेनानित्यनेन । हलश्चेति
वञ्ज ।

अपान्तरतमाः । पुं । वेदाचार्यपुरा
शार्धिविशेषे । यः कलिद्वापरयोः स
न्धौ विष्णुनियोगात् कृष्णद्वैपायनः
सम्बभूवेति स्मृतौ प्रसिद्धम् ॥

अपाकपातः । पुं । एतन्नामधेयेदेवे ।

अपापः । वि । पापशून्ये । निष्पापे ॥

अपापविदुः । वि । धर्माधर्मवर्जिते ॥ न
पापविदुः ॥

अपामार्गः । पुं । प्रत्यक्पण्यम् । अप
मार्जन्यनेन अपमृज्यते । नेनया
ध्यादिरिति वा । मृजूष० । हलश्चे
ति वञ्ज । निष्पायामनिट्त्वात्कुत्त्व
म् । उपसर्गस्य घञीति दीघः । अप
कृष्टभ्रासमन्तान्मार्गोऽस्येति वा । अ
पामार्गः सरस्तीक्ष्णो दीपनस्तित्तकः
कटुः । पाचनेनानावनच्छर्दिकफमे
देनानिष्पापकः । निहन्ति दद्रुसिध्मार्गः
कंडूशूलोदरापचीः । अपामार्गोऽह
योवातविष्टंभीकफकृद्भिः । रुच्यः
पूर्वगुणैर्न्यूनः कथितोगुणवेदिभिः ।
अपामार्गफलं स्वादुरसे पाके च दुर्ज
रम् । विष्टंभिवातलं रुच्यं रक्तपित्त
प्रसादनमिति भावप्रकाशः ।

अपार्थ

अपाम्पतिः । पुं । समुद्रे । वरुणे ॥ अ
पापतिः । तत्पुरुषे कृतिबहुलमि
त्यलुक् ।

अपाम्पित्तम् । न । अमौ । अपांपित्त
मिव दाहकत्वात् । अलुक् ।

अपायः । पुं । विश्लेषे । अप्यये । ना
शे । अपगमे ॥

अपारः । वि । उत्तरावधिवर्जिते ॥ अ
पारः संसाराकूपारः । अनन्तमहि
मनि । न विद्यते पार उत्तरावधिर्य
स्य । न । अवारे । नद्यादेरर्वाचि
पारे ॥

अपार्थः । वि । अर्थशून्ये ।

अपार्थकम् । न । इमं लक्षयति गोतमः ।
पौर्वापर्यायोगादप्रतिसम्बद्धार्थमपा
र्थकम् ॥ ५ ॥ ५३ । पौर्वापर्यकार्यका
रणभावस्तस्यायोगादसम्भवात्शब्द
बोधजनकाकाशाक्षानाद्यभावादि-
ति फलितार्थः । अप्रतिसंबद्धोऽसम्ब
द्धोर्थः प्रयोजनं शब्दबोधरूपं यच्च ।
यद्यपि दशदाडिमानि षड्रूपाः
कुण्डमजाजिनमित्यादाववान्तरवा
क्यादर्थबोधसत्त्वाद्वाप्तिरतिव्याप्ति
श्चनिरर्थके । तथाप्यभिमतवाक्या
र्थबोधानुकूलाकांक्षादिशून्यबोधजन
कमदत्तं तत् । अविज्ञातार्थं तु स्वस्य
बोधो भवत्येवेति नातिव्याप्तिः । उदा

अपिन

हरणन्तु । अयोग्यानासन्नानाकांक्ष

वाक्यम् ॥ ५३ ॥ अनर्थके ॥ व्यर्थे ॥

अपावृत । वि । पिहिते ॥ अमतिवद्धे ।

स्वतन्त्रे ॥ उद्घाटिते ॥ अपगतमा

वृत्तमावरणमस्य ॥

अपावृत्तम् । वि । लुठिते । परावृत्ते ।

अपाश्रयः । पुं । चन्द्रातपे । प्रांगनावरणे

॥ वि । आश्रयशून्ये ॥ अधीने ॥

अपासनम् । न । मारणे ॥ असुचेपे ।

भावेऽल्युट् ॥

अपास्तः । वि । निरस्ते ॥ अवधीरिते ॥

अपि । । सम्भावनायाम् ॥ प्रश्ने ॥ शङ्का

याम् । गर्हायाम् । समुच्चये ॥ युक्तप

दार्थे ॥ क्रियाकार क्रियायाम् । का

मकारक्रियासु । अनुज्ञायाम् । अव

धारणे । पुनरर्थे ॥ नपियति । पिग

तौ । क्तिप् । आगमशास्त्रस्यानित्यत्वा

न्नतुक ॥

अपिगीर्णम् । वि । ईलिते । स्तुते । व

र्णिते । गीर्णे ॥ अपिगीर्यतेऽस्य । ग

निगरणे । क्तः । निष्ठातस्यनः ।

अपितु । । क्तिन्वर्थे । यद्यर्थे । यद्यपि ॥

अपिधानम् । न । आच्छादने ॥ अपिपू

र्वकाटडुधाञ्जोऽल्युट् ॥ वि । पिधानर

हिते ॥

अपिनद्धः । वि । परिहिते वस्त्रादौ ।

पिनद्धे ॥ अपिनद्धतेऽस्य । णवन्धने

अपूप्य

। क्तः ॥

अपिहितः । वि । छादिते ॥ अपिधीयते

स्य । दुधाञ्जः । क्तः । दधातेर्हि । ॥

अपीक्षम् । वि । अतिमुन्दरे ॥

अपीतिः । स्त्री । प्रलये ॥ अयवे । ए

कीभावे ॥

अपीनसम् । न । पीनसरोगे । इतिरभ

सः । वि । तद्रहिते ॥

अपुच्छा । स्त्री । शिंशपावृत्ते । वि । पु

च्छहीने ॥

अपुनरावृत्तिः । स्त्री । मुक्तौ । कैवल्ये ॥

अपुनर्भवः । पुं । मुक्तौ । वि । मुक्ते ॥

पुनर्जन्माभावे ॥ यथाहचरकः । हे

तौलिङ्गे प्रश्ननेरोगाणामपुनर्भवे ।

ज्ञानंचतुर्विधं यस्य सराजार्हो भिषक्-

तमइति । नपुनर्भवो यस्य सः ॥

अपुष्पफलदः । पुं । पनसोदुम्बरादिव-

नस्पतौ ॥

अपूपः । पुं । पिष्टके ॥ गोधूमे ॥ नपूय

ते । पूयीविशरणे । बाहुलकात्पः ।

वखिलोपः ॥ यद्वा । पवनं पूः । पूञ्

पवने । संपदादिक्तिप् । अपुवंपाति

पिवतिवा । पा० । आतोऽनुपेतिकः ॥

अपूपीयम् । वि । अपूपार्थकपिष्ठादौ

॥ अपूपेभ्योहितम् । विभाषाहविर

पूपादिभ्यइतिङः ॥

अपूप्यम् । वि । अपूपीये । गोधूमचूर्णे ॥

अपूर्व

अपूर्वेभ्योहितम् । यत् ॥

अपूरणी । स्त्री । शालाक्षितरौ ।

अपूर्वः । त्रि । अदृष्टपूर्व । अविदिते ।

आश्चर्ये । यथा । अपूर्वेयंहरेर्माया

त्रिगुणारज्जुरुपिणी । ययामुक्तो न च

खतिवद्बोधावतिधावति ॥ पुं । पूर्वभा

विकारणसंस्पर्शशून्ये अकार्ये परमा

त्मनि । न विद्यते पूर्वकारणं यस्यसः

॥ न । यागान्तरस्थापारे ॥ धात्वर्थ

तिरिक्तेकालान्तरभाविकस्यफलस्यसा

धने । अत्रपक्षद्वयमीमांसकानाम् ।

तदानीमेवसूक्ष्मत्वेनोत्पन्नफलमेवा

ऽपूर्वम् । कालान्तरफलोत्पादिकाक

र्मशक्तिर्वेति ॥ तदुक्तम् । यागादेव

फलंतद्विशक्तिद्वारेण सिध्यति । सू

क्ष्मांशतयात्मकंवापिफलमेवोपजायते

॥ इति ।

अपूर्वता । स्त्री । अपूर्वत्वे । भावेतत् ।

अपूर्वत्वम् । न । अपूर्वतायाम् । षड्वि

धक्षिणेषुदृतीयेलिङ्गे । प्रकरणप्रति

पाद्यस्य प्रमाणान्तरेणाविषयत्वम-

पूर्वत्वम् । यथाछान्दोग्येषूपेप्रपाठ

केअद्वितीयवस्तुनोमानान्तरेणावि-

षयीकरणम् ॥ भावेत्वः ॥

अपूर्वप्रवेशः । पुं । प्रथमप्रवेशे । नवंगृहं

निर्मायतत्रप्रथमप्रवेशे ।

अपूर्वविधिः । पुं । प्रमाणान्तरेणाऽप्राप्त

अपोढः

स्य प्रापके विधौ । यथा प्रजेतस्वर्ग

कामइत्यादिः । स्वर्गार्थकयागस्य प्र

माणान्तरेणाप्राप्तस्थानेन विधानात्

॥ अपूर्वश्चासौविधिश्च ।

अपेक्षणीयः । त्रि । अपेक्षायोग्ये । अ

पेक्षितव्ये ॥

अपेक्षा । स्त्री । आकांक्षायाम् । कार्य

निमित्तयोरन्योन्याभिसम्बन्धे । अ

पेक्षणम् । ईक्ष० । गुरोश्चक्षुर्लक्ष्यः ।

टाप् ।

अपेक्षाबुद्धिः । स्त्री । अनेकैकस्त्वविषयक

बुद्धौ । नानैकस्त्वावगाहिवुद्धौ । अय

मेकः अयमेक इत्याकारबुद्धौ । इति

कारिकावली ।

अपेक्षितः । चि । ईप्सिते ।

अपेतः । त्रि । रहिते । अपहृत्ते । अप

इतः ॥

अपेतकृत्यः । त्रि । कृत्यशून्ये । कृतकृत्ये ।

अपेतराक्षसी । स्त्री । तुलस्थाम् । वृ

न्दाहृत्ते । इतिराजनिर्घण्टः ।

अपेताखिलचापलः । त्रि । नियतेन्द्रिये ॥

अपोगण्डः । त्रि । बलिभे । अतिभीरौ

। विकलाङ्गे । शिशौ ॥ पवते पुना

तिवा । पूडः पूजोवा विच् । पोगण्ड

एकदेशोऽस्य । नपोगण्डः ।

अपोढः । चि । निरस्ते ॥ बाधिते । य

था । ज्ञातुर्मेयः परोक्षात्मासौविद्या

अप्यति

कल्पितः स्मृतः । अपोढेविद्ययात
स्मिन् रज्जांसर्पइवादयः । इत्युपदेश
साहस्र्यां १४ प्रकरणे १७ पद्यम् ॥
अपोढकम्पा । चि । त्यक्तव्यापारे ।
अपोदका । स्त्री । उपोदिकायाम् ।
शाकान्तरे । अपगतमुदकमस्याः ।
अपोनपात् । पुं । एतन्नामधेयेदेवता
विशेषे ।
अपोहः । पुं । तर्कनिराकरणे । वितर्का
भावे । शुश्रूषाद्यष्टधाधीगुणान्तर्गत
षष्ठगुणे । त्यागे । अतद्यावृत्तौ ।
अपगतऊहः । अपोहनम् । ऊह० ।
घञ् ।
अपोहनम् । न । कामक्रोधशोकादिव्या
कुलचेतसां स्मृतिज्ञानयोरपाये ।
अपोहे ।
अपोहितम् । चि । अवाकृते ।
अप्तः । न । दत्तकार्ये ।
अप्तुः । पुं । शरीरे । अभिलषितार्थे ।
अंगे । आप्नोति । आप्नुयात्तौ । आ
प्नोतेर्ह्रस्वश्चेतिः ।
अप्तः । न । अम्बुनि । आप्नोति । आप्नु०
। आपःकर्माख्यायाह्रस्वोनुट् चवेत्य
सुन् । वैदिकोयमितिकश्चित् ।
अप्यतिः । पुं । वरुणे । अम्बुधौ । अपां
पतिः ।

अप्रति

॥ अपांपित्तमिवदाहकत्वात् ॥
अप्ययः । पुं । परब्रह्मणि । अपियन्ति
लीयन्तेजगन्त्यस्मिन् । अपपूर्वादि
शोऽधिकरणेऽचप्रत्ययः । अपाये ।
अपीतौ । लये । अयेत्यस्मिन् । इय
इगतौवा । एरच् ।
अप्रकाण्डः । पुं । भिक्षुकादौ । म्भ्वे
। गुल्मे । नप्रकाण्डोऽस्य ।
अप्रकाशः । पुं । सत्यप्युपदेशादौवा
धकारणेसर्वथाबोधायोग्ये । प्रकाशा
भावे । जनान्तिके । गोपने ॥ ३ प्र
काशाभाववति । नप्रकाशः ।
अप्रखरः । त्रि । अतीक्ष्णे । प्राखर्यरहि
ते ।
अप्रगुणम् । त्रि । व्याकुले । अप्रकृष्टगुणे
॥ भिन्नः प्रगुणात् ॥
अप्रणयः । पुं । अप्रीतौ । प्रणयनमपण
यः । नप्रणयः ॥
अप्रतर्क्यः । चि । मनोऽगोचरे । अनु
मानाविषयेऽनुत्थैकसमधिगम्ये पर
मेऽन्वरे ।
अप्रतिकरः । त्रि । निश्चस्ते । विश्वास
पात्रे । इतिजटाधरः ।
अप्रतिघः । चि । अप्रतिबद्धे ॥ नप्रतिघः ॥
अप्रतिपक्ष । त्रि । अप्रतियोगिनि । वि
पक्षशून्ये । नास्तिप्रतिपक्षोयस्यसः ॥
अप्रतिपत्तिः । स्त्री । प्रकृताज्ञाने ॥

अप्रति । वि । उद्दामे । नप्रतिबुद्धः ।
अप्रतिभः । वि । अधृष्टे । लज्जिते । अ
प्रत्युत्पन्नमतौ । अप्रगल्भे । नास्ति
प्रतिभा नवनवोन्मेष शालिनीप्रज्ञा
यस्यसः ॥

अप्रतिभा । स्त्री । निग्रहस्थानविशेषे ॥
यथा । उत्तरस्याप्रतिपत्तिरप्रतिभे-
तिगोतमः । ५ । ६१ । उत्तरार्धे प
रोक्तं बुद्धापियचोत्तरसमये उत्तरं न
प्रतिपद्यते तथाऽप्रतिभानिग्रहस्था-
नम् ॥

अप्रतिमः । वि । असदृशे । नविद्यते प्र
तिमा उपमायस्यसः ॥

अप्रतिरथम् । न । यात्रायाम् । मङ्ग
ले । सामवेदे । इतिचिकाण्डशेषो
भूरिप्रयोगश्चेति शब्दकल्पद्रुमेराधा
कान्तः । पुं । भटे । हरौ । नविद्यते
प्रतिरथः प्रतिपक्षोऽस्य । तुल्ययोर्दृ
रहिते इतिपुराणम् ॥

अप्रतिरूपकथा । स्त्री । अप्रतिवचना
यांवाचि । सङ्गणिकायाम् । इतिचि
काण्डशेषः ॥

अप्रतिष्ठः । वि । अप्रतिष्ठिते । प्रतिष्ठा
रहिते ॥ नास्तिप्रतिष्ठायस्यसः ॥

अप्रतिष्ठानम् । न । अस्थैर्ये ॥

अप्रतिष्ठितः । वि । अप्रतिष्ठे । प्रतिष्ठार
हिते । नप्रतिष्ठितः ॥

अप्रमे

अप्रतिसम्बद्धः । वि । असम्बद्धे ॥

अप्रतिहतः । वि । विघ्नैरनभिभूते ॥

अप्रत्यक्षम् । न । प्रत्यक्षभिन्ने । प्रत्यक्षा
भावे । वि । प्रत्यक्षशून्ये । अतीन्द्रि
ये ॥ भिन्नप्रत्यक्षात् ॥

अप्रत्ययः । पुं । अविधीयमाने । अवि
द्यासे । प्रतीयते विधीयते इतिप्र
त्ययः । न प्रत्ययः । नास्तिप्रत्ययो
यस्यवा ॥

अप्रधानम् । न । अप्राप्ये । अंगभूते ।
गौणे । प्रधानादन्यत् ॥ वाच्यलि
ङ्गोप्ययम् ॥

अप्रधृष्यः । वि । अचाल्ये । नप्रधृष्यः ॥

अप्रमत्तः । वि । प्रमादवर्जिते । सावधा
ने । नप्रमत्तः । नप्रमादयति वा ।
मदी० । क्तः ॥

अप्रमेयः । वि । अचिंत्यपभावे । इदमि
त्यमितिपरिच्छेत्तुमशक्ये । स्वप्रका-
शचैतन्यरूपे । फलाव्याप्ये । अनवग
म्यमानप्रमेये । तथाहि । परमेश्वरो
हि शब्दादिरहितत्वा अप्रत्यक्षः । ना
प्यनुमानविषयो व्याप्तिर्लिङ्गाद्यभा-
वात् । नाप्युपमानसिद्धो निर्विभाग-
त्वेनसादृश्याभावात् । नाप्यर्थापत्ति
ग्राह्यः तद्विनानुपपद्यमानस्या सम
वात । नाप्यभावगोचरो भावरूपत्वा
दभावसाक्षिकत्वाच्च । नापिशब्दप्र

अप्रस्तु

माणवेद्यः प्रमाणाजन्यातिशयाभा-
वात् । यद्येवंशास्त्रयोनित्वंकथं मुच्य-
ते । प्रमाणादिसाक्षित्वेन प्रकाशस्व-
रूपस्य प्रमाणाविषयत्वे अद्यस्तात-
द्रूपनिवर्तकत्वेन शास्त्रप्रमाणकत्वम्
इत्यमप्रमेयोभवतीत्यर्थः । प्रमातुं ये-
ग्यः प्रमेयः । न प्रमेयः अप्रमेयः ।

अप्रलम्बम् । न । अविस्मये । शीघ्रे ।
त्रि । तद्वति ।

अप्रशस्तम् । त्रि । अश्रेष्ठे । अविहिते ।
यथा । अप्रशस्तं निश्चितानं राक्षार-
न्यचदर्शनं नादिति पराशरः ।

अप्रसङ्गः । पुं । अव्यतिकरे ।

अप्रसन्नम् । त्रि । अनच्छे । अतुष्टे ।

अप्रस्तुतः । त्रि । अनुपस्थिते । प्रकरणा-
प्राप्ते ॥ न प्रस्तुतः ।

अप्रस्तुतप्रशंसा । स्त्री । अर्थालंकारवि-
शेषे । अप्राकरणिकस्यार्थस्याभिधा-
नेन प्राकरणिकस्याक्षेपे ॥ यथा । अ-
प्रस्तुतप्रशंसा सायाचैव प्रस्तुताश्र-
या । साच । कार्यनिमित्ते सामान्ये
विशेषे प्रस्तुते सति । तदन्यस्य वचस्तु-
ल्ये तुल्यस्येति च पञ्चधा ॥ तदन्यस्य का-
रणादेः । क्रमेणोदाहरणम् ॥ याताः
किन्नमिबन्ति सुन्दरिपुन श्विन्तात्वं
या मत्कृते नोकार्यानितरां कृशा-
सि कथयत्येवं सवाघे मयि । लज्जाम

अप्रस्तु

न्यरतारकेण निपततपीतान्मुखा च
क्षुषा दृष्ट्वा मां हसितेन भाविमरयो-
क्ता हस्तया सूचितः । अचप्रस्थानात्
किमिति निवृत्तो सोतिकाये पृष्ठेकार-
णमभिहितम् ॥ १ ॥ राजन् राज-
सुता नपाठयति मां देव्योपितूष्णीं
स्थिताः । कुञ्जे भोजय मां कुमारस-
चिवैर्नाद्यापि किं भुज्यते । इत्यनाथ-
शुकस्तवारिभवेनेमुक्तो ध्वगैः पञ्जरा-
श्वित्रस्थानवलोक्य शून्यवलभावे कै-
क माभाषते ॥ अचप्रस्थानोद्यतं भ-
वन्तं ज्ञात्वा सहसैव त्वदरयः पलाय्य-
गता इति कारणे प्रस्तुते कार्यं मुक्तम् ॥
२ ॥ एतत्तस्य मुखात् कियत्कमलि-
नीपचेक्यं वारिणो यन्मुक्तामणि रि-
त्यमंस्तसज्जडः शृण्वन् घटस्मादपि ।
अङ्गुल्यग्रलघुक्रिया प्रविलयि न्यादी-
यमानेशनैः कुत्रोड्डीय गतो ममे-
त्यनुदिनं निद्रातिनार्त्तं शुचा । अ-
त्रास्थाने जडानां ममत्वं संभावना-
भवतीति सामान्ये प्रस्तुते विशेष क-
थितः ॥ ३ ॥ सुहृद्वधूवाप्य जलप्रमा-
ज्जनं करोति वैरप्रतिधातनेनयः । स-
एव पूज्यः सपुमान् सनीतिमान् सु-
जीवनं तस्य सभाजनं श्रियः ॥ अत्र
कृष्णनिहत्य नरकासुरवधूनां यदि
दुःखं प्रशमयसि तत्त्वमेव साध्य इति-

अप्रस्तु

विशेषे प्रकृते सामान्यमुदितम् । ४
 । तुल्ये प्रस्तुते तुल्याभिधानेवयः प्र-
 काराः । श्लेषः समासेक्तिः सादृश्य-
 मार्चं वा । तुल्यात्तुल्यस्य द्वाच्चेपेहे-
 तुः । क्रमेणोदाहरणम् । पुंस्त्वाद-
 पिप्रविचलेद्यदि यद्यपि यायाद्य-
 दिप्रणयनेन महानपि स्यात् । अभ्यु-
 हरेत्तदपि विश्वमितीदृशीयं केनापि
 दिक्प्रकृतिता पुरुषोत्तमेन । येना-
 स्यभ्युदितेन चन्द्रगमितः क्लान्तिरवौ
 तत्तत्तद्युज्येत प्रतिकर्तुमेव न पुनस्तस्यै-
 व पादग्रहः । शोणे नैतदनुष्ठितं यदि
 ततः किञ्चज्जसेनामनागस्वेवंजडधा-
 मतात् भवतोयद्योत्रि विस्फूर्जसे ।
 आदायवारि पारितः सरितांमुखेभ्यः
 किन्तावदर्जितमनेन दुरण्यवेन ।
 चारीकृतच वडवादहनेहुतश्चपा-
 तालकुचिकुहरेविनिवेशितश्च ॥ इ-
 यञ्च काचिद्वाच्चे प्रतीयमानार्थान-
 ध्यारोपेणैव भवति । यथा । अग्रे
 रन्तः स्थगितभुवनाभोगपातालकु-
 चैः पीतोपाया इहृदिवहवोर्लघने
 पिचमन्ते । आहोरितः कथमपि भ-
 वेदेषदैवात्तदानीं कोनामस्यादव-
 टकुहरालोकने प्यस्यकल्पः । काचि-
 दध्यारेपिणैव यथा । कस्त्वभोः कथ-
 यामिदैववतकंमांविद्वि शाखोटकं-

अप्राप्त

वैराग्यादिवच्यं साधुविदितं कस्मा-
 दिदं कथ्यते । वामेनात्रवटस्तमध्वग-
 जनः सर्वात्मनासेवते नच्छायापि प-
 रोपकारकरणी मार्गस्थितस्यापि मे-
 । कचित्त्वशेषाध्यारोपेण । यथा । सो-
 पूर्वोरसनाविपर्ययविधिस्तत्कार्यो-
 श्चापसं दृष्टिः सा मदविस्मृतस्वपर-
 दिक्किंभूयसेत्तेनवा । सर्वविस्मृतवा-
 नसिभ्रमरहेयद्वारणोद्याप्यसा वन्तः
 शून्यकरो निषेव्यत इतिभ्रातः कथ-
 यग्रहः । अत्ररसनाविपर्यासः शून्यक-
 रत्त्वश्चभ्रमरस्यासेवने नहेतुः कार्य-
 चापलन्तुहेतुः । मदः प्रत्युतसेवनेनि-
 मित्तम् । इतिकाव्यप्रकाशः ।
 अग्रहतम् । वि । अनाहते । इलाद्यः
 कृष्टभूमौ । खिले । नम्रहन्यतेस्य ।
 हनहिंसागन्धोः । कर्मशितः ।
 अप्राकृतः । वि । अलोके । सामान्ये ॥
 अप्राप्यम् । वि । अप्रधाने । प्राग्वाङ्मि-
 त्तम् ॥
 अप्राचीनम् । वि । नव्ये ॥ प्राचीतरदि-
 ग्भवे ॥ नप्राचीनम् ।
 अप्राप्तः । वि । अलब्धे । नप्राप्तः ।
 अप्राप्तकालम् । न । सभाक्षीभव्यामो-
 हादिनाव्यन्यस्ताऽभिधाने ॥ यथा-
 हगोतमः । अवयवविपर्यासवचनम-
 प्राप्तकालमिति । ५ । ५४ । अवय-

अप्राप्त

वस्य कथैकदेशस्य विषयासेवैपरी
त्यम् । तथाच समयबन्धविषयीभूत
कथाक्रमविपरीतक्रमेणाभिधानं प
र्यवसन्नम् । तत्रायंक्रमः । वादिना
साधनमुक्त्वा सामान्यतो हेत्वाभासा
उद्वरणीया इत्येकः पादः । प्रतिवा
दिनश्च तत्रोपासम्भो द्वितीयः पादः ।
प्रतिवादिनः स्वपक्षसाधनं तत्र हे
त्वाभासादुरणश्चेति तृतीयः पादः ।
जयपराजयव्यवस्थाचतुर्थः पादः । ए
वप्रतिज्ञाहेत्वादीनांक्रमः । तत्रस
भाषोभयामोहादिनाथस्य स्ताभि
धानमप्राप्तकालमिति । त्रि । अल
व्यसमये । अप्राप्तः कालोयस्य ।

अप्राप्तव्यवहारः । त्रि । व्यवहारानभि
क्षे । अप्राप्तवयस्त्रे । यथा । अप्राप्त
व्यवहाराणां धनं व्ययविवर्जितम् ।
न्यसेयुर्वन्धुभिषेषु प्रोषितानांतथैव-
च ॥ इतिदायतत्त्वे कात्यायनः । कि
ञ्च । गर्भस्थैः सट्टशोच्येयञ्छमात् व
त्तराच्छिशुः । बालआषोडशाद्वर्षा
तपौगण्डोपनिगद्यते । परतो व्य
वहारश्चः स्वतन्त्र पितरावृते । इति
व्यवहारतत्त्वेनारदः ।

अप्राप्तिः । स्त्री । अलाभे । द्वादशभ
वने ।

अप्राप्ताधिकः । त्रि । प्रमाणाभिसिद्धे ।

अप्सर

प्रमाण सिद्धे ।

अप्राप्ताधिकम् । न । प्रमाणाभावे ॥
अप्रियम् । त्रि । अहिते । अनिष्टवस्तु
नि । नप्रियम् ।
अप्रिया । स्त्री । मङ्गुरसमेमत्ये । शृङ्गी
मत्ये ।

अप्रीतिः । स्त्री । दुःखे ॥

अप्रीत्यात्मकः । पुं । रजोगुणे ।

अप्सराः । स्त्री । उर्वश्यादिस्वर्वेश्या
याम् । अङ्गः सरति । सरतेरपपूर्वा
त् अप्सराश्च्यसिः । स्त्रियांवहुष्व
प्सरसः स्यादेकत्वेऽपराअप्रीति श-
ब्दार्णवः । एकाप्सरः प्रार्थितयोर्विवा
द इतिरघुः ॥

अप्सरसः । स्त्री । भून्ति । उर्वश्यादि
स्वर्वेश्यायाम् । यथा । उर्वशीमेन
कारंभाष्टताची पुञ्जिकस्थली । सु
केशीमञ्जुघोषाचमहारङ्गवतीति-
ताइति ॥ अङ्गः सरन्ति । सृगतौ । सर
तेरपपूर्वादप्सराश्च्यसिः । भूनीति
प्रायोवादः । अनचिचेति सूत्रे अप्
रा इतिभाष्यप्रयोगात् ॥ वङ्गिपरा
योगणभेदनामाध्यायेद्वादशाप्सरसः
प्रेक्ताः यथा । उर्वशीमेनकारम्भामि
त्यकेशीहलम्बुषा । विश्वाचीचष्टता
चीचपञ्चचूडातिलोत्तमा । भानुम
त्यवलावर्चाद्वादशाप्सरसः शुभा-

अजः । पुं । न । शब्दे ॥ पुं । निचुले ॥
धन्वतरौ ॥ हिमकिरणे ॥ न । पद्मे
॥ संख्यानतरे । दशवर्षे । शतकोट
संख्यायाम् । १०००००००००० । न
कान्तरे । अज्ञोजातः । पञ्चम्यामजा

अब्दः

तावितिङः । असुजायते । जनीमा
 दुर्भावे । सप्तम्यामितिङोवा ।
 अज कर्णिका । स्त्री । संवर्त्तिकायाम् ।
 अजजः । पुं । ब्रह्मणि ॥ योगान्तरे ।
 यथा । स्वराशौस्वांशगे सौम्ये लय
 स्वेवाभृगोःसुते । जीवेवाऽजजयो
 गेयं यातुःशुचिनाशकृदिति ।
 अजभोगः । पुं । वराटके । पद्मकन्दे ॥
 अजयोनिः । पुं । धातरि । ब्रह्मणि ।
 अजंयोनिस्त्यप्तिस्थानमस्य । विष्णो
 र्नाभिकमलजत्वात् ।
 अजवाहनः । पुं । शिवे । इतित्रिका
 ण्डशेषः । स्त्री । लक्ष्म्याम् ।
 अजः । न । रूपे ॥ आमोति । आहू० ।
 रूपेजुत्चेत्यसुन् ह्रस्वत्त्वंचधातोः प्र
 त्ययस्यजुट्च । अजसी अजासि ।
 अजहस्तः । पुं । दिवाकरे ।
 अजनी । स्त्री । नलित्याम् । पद्मसमू
 हे ॥ पद्मजतायाम् । अजानिसन्त्य
 स्याम् । पुष्करादिभ्योदेशद्विनीनि ।
 अजिनीपतिः । पुं । सूर्ये ।
 अब्दः । पुं । संवत्सरे ॥ सचस्रावनः सौरस्य
 न्द्रोनाक्षत्रोवाहस्यस्यश्रौतिपञ्चविध
 ॥ वारिवाहे । मुस्तके ॥ शैलभेदे ।
 आप्यते । आहू० आसी । अब्दादयश्चे
 तिदन् ह्रस्वत्त्वं । अवतिवा । अव०
 । पूर्ववत्साधुः ॥ अयोददाति । डुदा

अभ्यग्नः

ज० । आतोनुपेतिकोवा ।
 अब्दपर्ययः । पुं । समाप्ते वर्षे द्वितीय
 वर्षस्यप्रवृत्तौ ॥
 अब्दसारः । पुं । कपूरप्रभेदे ॥
 अब्दुर्गम् । न । जलदुर्गे । अगाधोद
 केनसर्वतः परिहृतेरात्रोवाप्तपुरे ।
 अब्धिः । पुं । समुद्रे । आर्षोधीयन्ते ।
 च । कर्मण्यधिकरणे चेति धाजः
 किः । चतुर्थाङ्के । सरसि ।
 अब्धिकफः । पुं । सिन्धुफेने । द्विष्टी
 रे । इत्यमरः । अब्धे. कफद्वय ।
 अब्धिजः । पुं । विधौ । अब्धेर्जातः । ज
 नी० । ड० ।
 अब्धिदीपा । स्त्री । पृथिव्याम् । इतित्रि
 काण्डशेषः ।
 अब्धिनगरी । स्त्री । कृष्णपुरि । द्वारा
 वक्ष्याम् । अब्धौ नगरी ।
 अब्धिनवनीतम् । न । शशिनि । अब्धे
 र्नवनीतमिव ।
 अब्धिफेनः । पुं । समुद्रफेने ।
 अब्धिमण्डूकी । स्त्री । श्रुतौ । मुक्ता
 स्फोटे । सीपी श्रुतिभाषा ॥ इतिहे
 मुचन्द्रः ।
 अब्धिग्रयनः । पुं । नारायणे । अब्धिः
 ग्रयन मस्य ।
 अब्ध्यग्नः । पुं । बाडवानने । इतिहेम
 चन्द्रः ।

अभक्ष्यः

अभ्युत्थम् । वि । समुद्रभवे ।

अभक्षः । पुं । सर्पे ॥ इतिविकाण्डशेषः ।

॥ वि । जलाहारिणि ।

अभ्रमातङ्गः । पुं । ऐरावते । अभ्रमा
तङ्गे ।

अभ्रिः । स्त्री । तीक्ष्णाग्रेलोहदण्डे ।

अभ्रि कार्णायसीदद्यात् सर्वं हत्वा
दिजोत्तम इतिमनुः । अभ्रति । अ
भ्रगत्याम् । इन् ।अब्रह्मचर्यकम् । न । जैष्ठ्ये ॥ इति-
विकाण्डशेषः ।अब्रह्मययम् । न । नाब्योक्त्या अबध्योक्तौ
। बधनाहंतीतिवचसि । ब्रह्मणिसाधुः
। तत्रसाधुरितियत् । ततो नञ्समा-
सः ॥ ब्रह्मययाभावे । वि । तद्वति ।अब्राह्मणः । पुं । अब्राह्मणपदवाच्येषु षट्
सु ॥ तेचोक्ताः शातातपेन यथा । अ
ब्राह्मणास्तु षट्प्रोक्ता ऋषिणातत्त्व-
वेदिना । आद्यो राजभृतस्तेषां द्विती-
यः क्रयविक्रयी । तृतीयो बहुयाज्यः
स्याच्चतुर्थो ग्रामयाजक । पञ्चमस्तु
भृतस्तेषां ग्रामस्य नगरस्य च । अना
दित्यातुयः पूर्वा सादित्या चैव पश्चि
साम् । नोपासीतदिजसंध्यां सषष्ठो
ऽब्राह्मणस्मृतः इति ।अभक्ष्यः । वि । भक्षणायोग्ये ग्राम्यकुक्कु
टादौ । यथा । अभक्ष्योग्राम्यकुक्कु

अभक्ष्यः

टः अभक्ष्योग्राम्य कुकर इति महाभा
ष्यम् । एवञ्च ग्राम्यकुक्कुटादौ विशेष
निषेधस्येतराभ्यनुज्ञाफलकतया आ
रण्यादिभक्षणे दोषाभाव इति विव
रणम् ।

अभद्रः । वि । दुःखरूपे ।

अभयम् । न । वीरणांघ्रौ । उग्ररीरे ॥
गर्भवासादि दुःखाभावे । मोक्षे ॥
अशेषभयनिवृत्तिसाधने आत्मदर्श
ने । वि । भयशून्ये । सर्वपरिग्रहशू
न्ये एकाकिनि । शास्त्रीपदिष्टेऽर्थे स
न्नेहं विनाऽनुष्ठाननिष्ठे । पुं । यात्राया
गान्तरे । यथा । उच्चमूलविक्रयेषु
वर्त्तते गुह्यमार्गवौ । अभयाभिधेयो
गोयंभयंकरविनाशन इति । अन्यच्च ।
यच्चैकादशगश्चन्द्रो भानुर्वाप्रवल्गुः शु
भः । अभयानामयोगोयसरिभूतवि
नाशक इति । नभयमस्मात् । आ
त्मनि ॥ आत्मातिरिक्तस्य कस्यचिद-
भावात् ।अभयडिण्डिमः । पुं । युद्धवाद्यविशेषे
। रणतूर्ये । सङ्ग्रामपटङ्गे ।अभया । स्त्री । हरीतक्याम् । पञ्चरेखा
भयाप्रोक्तेति खचणखचितायाम् ॥
नेत्ररोगे प्रशस्तेयम् । नभयमस्याः ॥

अभवः । पुं । मोक्षे ।

अभयः । वि । अविनीते । निर्भाग्ये ।

अभिख्या

नभयः ।

अभावः । पुं । मरणे । असत्त्वे । द्रव्या-
दिषट्कभिन्ने । स चतुर्विधोयथा । प्रागभावः प्रध्वंसाभावः अन्यन्ताभा-
व अन्योन्याभावश्चेतितर्कसङ्ग्रहः । स
सर्गाभावोऽन्योन्या भावश्चेतिद्विवि-
धोऽभाव इतिर्भाषापरिच्छेदः ॥ नाशे
॥ त्रि । प्रेमशून्ये । भावहीने ॥ भाव-
स्थायिभावादिरित्यालङ्कारिका ।

अभावसम्पत्तिः । स्त्री । ज्ञातृज्ञेययोर्मि-
थ्यात्ववृद्धौ ।

अभाषणम् । न । मौने ॥ नभाषणम् ।
भाषव्यक्तायांवाचि । भावेल्युट् ॥

अभि । । इत्थंभूतकथने । अभिमुखे
॥ अभिलाषे । वीक्षायां । लक्षणे ॥

अभिक । त्रि । कामुके । अभिकामय-
ते । अनुकाभिकेति साधुः ।

अभिक्रमः । पुं । अभीतयोधादे र्युद्धेश-
चुसम्मुखगमने । आरोहण । इति
हेमचन्द्रः । अभिक्रमणम् । क्रमु० ।
घञ् । नादात्तेतिवृद्धाभावः । अभि-
क्रम्यतेकर्मणाप्रारभ्यतेइतिव्युत्पत्त्या
कर्मारब्धफले । प्रारंभे ।

अभिकृतः । त्रि । अभिसमर्थिते । अभि-
प्रकाशिते ।

अभिख्या । स्त्री । अभिधाने । शोभाया-
म् । यशसि । अभिख्यानम् । ख्याप्र-

अभिघा

कथने चक्षिडादेशोवा । आतश्चोप-
सर्ग इत्युङ् ।

अभिगतः । चि । सेविते ।

अभिगन्तव्यः । त्रि । अभित समासाद्ये ।
यथाहरामंप्रतिवसिष्ठ । सन्त सदाभि-
गन्तव्यायद्यप्युपदिशन्तिन । याहिस्वै-
रकथास्तेषामुपदेशाभवन्तिता । इ-
ति ।

अभिगीतम् । न । शोभनगीते ।

अभिगृहीतपाणि । त्रि । संयोजितह-
स्ते ।

अभिग्रहः । पुं । अभिग्रहणे । अभिघो-
गे । आभिमुख्येनोद्यमे । गौरवे ।
अभिग्रहणम् । ग्रहउपादाने । ग्रह-
वृद्धित्यप् ।

अभिग्रहणम् । न । चौर्ये । अभिहारे ।
आभिमुख्येनग्रहणे ॥ अभिग्रहेर्लुपुट् ॥

अभिघातः । पुं । प्रहारे । अभिहननम् ।
हन० । घञ् । हनस्तोचिस्त्रलोः । हो-
हन्तेरितिकृत्वम् । क्रियाविशिष्टद्रव्य-
स्य द्रव्यान्तरेण संयोगविशेषो भिघा-
तः । यथोद्यमितनिपतितमुसलस्यो-
लूखलेन संयोग इतिव्याख्यातारः ॥
सम्बन्धे ।

अभिघातिः । पुं । शचौ । अभिघातेः
क्तिच् बाहुलकात्तिर्वा ।

अभिघाती । पुं । रिपौ ॥ अभिहन्तुंशी

अभिजा

लः । सुपीतिणिनिः ।

अभिघारः । पुं । अभितः सेचने । घृते ॥

इतिराजनिर्घण्टः ।

अभिचरः । पुं । दासे । इतिहेमचन्द्रः ।

अभिचारः । पुं । हिंसाकर्मणि । अथर्ववे

देात्मन्त्रयन्त्रादिनिष्पादितेमारणो

च्चाटनादिहिंसात्मकेकर्मणि इतिभर

तः । मारणादिफलकेतान्त्रिकप्रयो

गविशेषे । सषड्विधः । मारणमोहन

स्तंभनविद्वेषणोच्चाटनवशीकरणभे-

दादितितन्त्रशास्त्रम् । उपपातकवि

शेषोयम् । नाशोऽभिचारतोनास्ति

धर्माग्न्यानां नसंशयः । अतश्च । ब्रा

ह्मणधार्मिकभूषणविनामास्तिकंनर

म् । वदान्यंसदयनिच्यमभिचारे न

योजयेत् । अभिचरणम् । चरेर्घञ् ।

अभिजनः । पुं । कुले । ख्यातौ । जन्म

भूम्याम् । कुलध्वजे । अभिजायते

ऽस्मिन् । जनीप्रादुर्भावे । हलश्चेति

घञ् । जनिवधोश्चेति वृद्धिर्न । णि

लोपस्यस्थानिवत्त्वाद्वा । अभिजन्यते

। कर्मणिघञ्वा । अभितोऽभिमुखो

वाजनेजन्माच । अभिजनोनाम यच

पूर्वेरुषितमिति भाष्यम् ।

अभिजनवान् । त्रि । कुलीने । अभिज

नोऽस्मास्ति । मतुप् । वत्त्वम् ।

अभिजातः । त्रि । कुलीने । न्याये ॥

अभिजि

पण्डिते । यथा । नन्वेच्छितव्यंयच्चा

दै । स्त्रीषुनाप्रकृतंवदेत् । सङ्कीर्णं

नाभिजातेषुनाप्रबुद्धेषुसंस्कृतमिति

। अभिजायतेस्व । जनीप्रादुर्भावे ।

गत्यर्थेतिक्तः ।

अभिजातकोविदः । पुं । जातककर्मके

विदे । जातकज्ञे ।

अभिजित् । न । नचत्रविशेषे । उत्तरा

षाढायाश्चतुर्थ्यांशस्य अवणादिचतु

र्दंडस्यचसंज्ञा ऽभिजिदिति । अत्र

जातस्यफलं यथा । अतिसुखलितका

न्तिः सम्मतःसज्जनानाननु भवतिवि

नीतश्चाङ्कीर्त्तिःसुवेशः । द्विजवः

सुरभक्तो व्यक्तवाङ्मानवस्यादभि

जितयदिस्मृतिर्भूपतिः स्वस्ववंशे ।

इतिकोष्ठोप्रदीपः । यात्रामुहूर्त्तांत-

रे । यथा । मध्यम्योमप्रयातेस्फुरद-

नखनिभेकेशरे चार्कविम्बेच्छायासा

ध्वीचकान्ता प्रचलतिपुरुषे यत्रत

त्पादलम्बा । तावत्सौरेर्नट्टिःकुज

कृतमशुभं नैवऋच्चंनयोगः सन्माना

रोग्यसम्पत् क्षितिमथयुवतींतचग-

न्तालभेत । अभिमुखीभूयजयतिप्र

तिपदाननेन । जि० । क्षिप् । कुत

पकालइतिप्रसिद्धेदिवसस्याष्टमेमुहू-

र्त्ते । यथा । अपराह्णेतु सम्प्राप्तेअभि

जिद्रौहिणोदये । ददत्रदीयतेजन्तो

अभिधा

स्तद्वचयमुदाहृतमिति मत्स्यपुराण-
म् ।

अभिज्ञः । वि । निपुणे । अभिज्ञा नाति ।

ज्ञा० । आतश्चोपसर्ग इतिकः ।

अभिज्ञा । स्त्री । आद्ये ज्ञाने । स्मृतौ ।

अभिज्ञायते । ज्ञा० । आतश्चोपसर्ग
इत्यड् ॥ टाप् ॥

अभिज्ञानम् । न । चिह्ने । ज्ञानभेदे ॥

अभिज्ञायतेऽनेनेतितया । ज्ञा० ।
ल्युट् ।

अभिज्ञापकः । वि । बोधके ।

अभिधीनम् । न । पक्षिण अभिमुख्ये
नपुन पुन पतने ।

अभितप्तः । पि । पीडिते ॥ अभितस्त-
प्तः ।

अभितः । ट । शीघ्रे । साकल्ये । सम्भू-
खे ॥ उभयतः । अन्तिके । सर्वतः ॥

पर्यऽभिभ्यां चेत्त्यभिश्चोपसर्गसिद्धः ॥

अभिद्रवणम् । न । वेगेन गमने ।

अभिद्रोहः । पुं । आक्रोशे ।

अभिधर्षणम् । न । रक्षःपिशाचभूतादे-
रभिसङ्गे । सर्वतोभावेन धर्षणे ॥

अभिधा । स्त्री । भट्टमतभावनायाम् ।
आह्वये । वाचके । न्यायमतेन शब्द-

शक्तौ । मीमांसकमतेन विधिसमवे-
त्तविधिव्यापारीभूतपदार्थे । अभिधा-

नम् । डुधाञ् । आतश्चेत्यड् ।

अभिन

अभिधानम् । न । संज्ञायाम् । कथने ॥

अभिधीयते अनेन वा । डुधाञ् धारण-

पोषणयोः । कर्मणि करणे वा ल्युट् ।

शब्दकोषे ॥ यथा । कृततद्वितसमा-

साना मभिधानं नियामकम् । इति

बोपदेवः ।

अभिधायकः । वि । वाचके ।

अभिधेयम् । न । संज्ञायाम् । वि । वा-

च्ये । शब्दप्रतिपाद्ये । अभिधातुं शक्य-

म् । डुधाञ् । अचोयत् । ईदृशति ।

गुणः ॥

अभिधा । स्त्री । ग्रहणेच्छायाम् । पर-

स्वविषये स्मृहायाम् । परस्वविषये

चौर्यादिना लिप्सायामिति मुकुटः ।

परस्वविषयविषयिणीयायामिच्छा-

यामितिरामाश्रमः । विषयप्रार्थना-

ऽभिध्येति स्वामी । जिघृक्षामात्रमै-

भिध्येति कश्चित् । स्वस्य बहुत्वसं-
कल्पे । अभिधानम् । ध्येयाध्याने । आ-

तश्चोपसर्ग इत्यड् । टाप् ।

अभिनदु । वि । वद्धे । बंधा इति भाषा ॥

अभितो नदुः ॥

अभिनन्दः । पुं । सुखलवे । अन्नस्य हि

सुखहेतुर्यः स्वकलषादिः स शुभो वि-

षयः तद्गुणकथनादिप्रवर्तिकाधीवृ-

त्तिर्भ्रान्तिरूपमभिनन्दं सचतामसः

॥ अभितो नन्दः आनन्दः ।

अभिनि

अभिनन्दनः । पुं । वृद्धभेदे । चतुर्थस्ती
र्यकरजिनोयम् ॥ न । स्तवने ॥ त्रि ।
सर्वतो भावेनानन्दजनके ॥ अभितो
नन्दनः ॥

अभिनयः । पुं । विवक्षितार्थप्रतिपत्त्य
र्थं मसाधारणेशरीरव्यापारे । व्य
ञ्जके । अन्तर्गतभावस्य व्यञ्जके ऽङ्गचे
ष्टाविशेषे ॥ अभिनयश्चतुर्धा । वाचि
काङ्गिका ऽऽहार्यसात्त्विकभेदात् । वि
शेषो दशरूपकादि ध्वनुसंधेयः । अ
भिनयत्थर्थम् । पचाद्यच् ॥

अभिनयः । पुं । स्तोत्रे ॥ त्रि । नूतने ।
अभिनूयते । गुस्तुतौ । ऋदोरप् ॥

अभिनवतामरसम् । न । तामरसाख्ये
जगतीछन्दोभेदे । अभिनवतामरसं
नजजाय इति लक्षणाच्चिते ॥

अभिनवोद्भिद् । पु । अङ्कुरे । उद्भिन्
त्तिभुवम् । भिदिर विदारणे । सत्पू
दिषेतिक्किप् । अभिनवस्थासावुद्भिच्च ॥

अभिनहनम् । न । धन्यने । मुसक इ
ति भाषा ।

अभिनिरुक्तः । पुं । स्वर्यास्तकाले निद्राङ्ग
ते ब्राह्मणादौ ॥ अभिसर्वतःसायंत
नेनकर्मणा निश्चयेनमुक्तः ॥ अभिस
र्वसायस्तर्नकर्मनिश्चयेनमुक्तयेनवा ॥

अभिनिर्याणम् । न । विजिगीषो, प्र
स्थितौ । गमने ॥ अभिनिरपवात या

अभिप

तेल्युट् ॥

अभिनिविष्ट । त्रि । अभिनिवेशविशि
दुराग्रहग्रस्ते ॥

अभिनिवेशः । पु । अन्यतामिच्छे । पञ्च
क्षेत्रे ॥ सचआयुरभावेप्येतैः शरीरे-
न्द्रियादिभि रनित्यै रपिवियोगोमा
भूदित्याविद्वदङ्गनावालस्वाभाविक
सर्वप्राणिसाधारणोभरणचासरूपो-
विपर्ययविशेष ॥ मनोयोगे ॥ आग्र-
हे ॥ अभितोनिवेशः ॥

अभिनिष्टानः । पुं । अक्षरमात्रे । विस-
र्जनीये । विसर्गे ॥ अभिनिस्तननम्
। स्तन० । भावे घञ् । अभिनिस'स्त
नःशब्दसंज्ञायामितिमूर्धन्यः ॥

अभिनिष्पत्तिः । स्त्री । सिद्धौ । उत्पत्तौ ॥

अभिनिस्तानः । पुं । अभिनिष्टाने ॥ प
चेमूर्धन्याभावः ॥

अभिनीतः । त्रि । न्याये ॥ क्रोधने । अ
मर्षिणि ॥ संस्कृते । अभिनीयतेस्य
। णीञ् प्रापणे । क्तः ॥

अभिनीतिः । स्त्री । अभिनये ॥

अभिनेता । त्रि । नाटकप्रसिद्धे अभिन
यकर्त्तरि । स्वांगी स्वांगवाला इति
भाषा प्रसिद्धे ॥

अभिपन्नः । त्रि । अपराद्धे । अभिग्रस्ते ॥

आपन्नते ॥ स्वीकृते । आभिमुख्येन
प्राप्ते ॥ अभिद्रुते । अभिपद्यतेस्य ॥

अभिम

पदगतौ । गत्यर्थेतिक्तः । कर्मणि
बो॥

अभिमतारी । पुं । वेदप्रसिद्धे चचिब
विशेषे । काचसेनौ ॥

अभिमाय' । पुं । आशये । मानससम्प
० तौ । अभिप्रयणम् । प्रीञ्त्तर्पणे ।
घञ् ॥

अभिमेतः । चि । सम्प्रते । अभिप्रायवि
षयीभूते । अभीष्टे । अभितः प्रेति
सम्प्रतिम् । षष् ० । क्त ॥

अभिर्भवः । पुं । अनादरे । जये । गर्व
नाशे । भावे घञ् ॥

प्रभिभूतः । चि । गर्वाप्ते । पराभूते ।
आत्तर्ग्वे । इतिकर्त्तव्यतामूढे । ज्ञा
नरहिते । व्याकुले ॥ अभिभूयतेस्म
। अकर्मकत्वात्कर्त्तरिक्तः ॥

अभिभूतिः । स्त्री । निकारे । अवज्ञा
याम् ॥

अभिमतः । चि । सम्प्रते । आदृते । अ
भीष्टे ॥

अभिमन्त्रणम् । न । निमन्त्रणे । आ
ह्वाने । आकारणे । आङ् मन्त्रि०
ल्युट् ॥

अभिमन्युः । पुं । अचिरोगे । अधिमन्ये
। सचतुर्विध । यथा । हन्याद्दृष्टिश्चै
षिकः सप्तराजादधिमन्योरत्तजः प
ञ्चराजात् । षड्रा त्राद्वैवातिकः संनि

अभिमा

हन्यान्मिथ्याचारात् पैत्तिकः सद्य
एवेतिमाधवः ॥

अभिमन्युः । पुं । अर्जुनात्कुम्भद्रावामु
त्पन्ने ॥

अभिमन्युसुतः । पुं । परीक्षिते । औ
त्तरेये ॥

अभिमरः । पुं । युद्धे । वधे । स्ववलसा
धने । इतिमेदिनीकरः । संकेतस्थ
लनिर्गमे । स्ववलसाध्वसे ॥ इति
हेमचन्द्रः ॥ प्राणनिरपेक्षोयोद्रथ्य
हेतोर्थाडंहस्तिनंवा बोधयति सो
ऽभिमरइत्येके ॥

अभिमर्द्द' । पुं । मद्ये । युद्धे । मद्ययुद्ध
योरिति हेमचन्द्र' । पीडने । अ
भिमर्द्दनम् । मृदचोदे । घञ् ॥

अभिमर्शः । पुं । घाते ॥

अभिमर्शितः । चि । स्पृष्टे ॥

अभिमानः । पुं । अहङ्कारवृत्तौ । धनस्व
जनादिनिमित्ते महदवधारणहेतौ
गर्वविशेषे । आत्मन्यत्थन्तपूज्यत्वा-
तिशयाधारोपे । अर्थादिदर्पे । आ
दिना कुलपशुगुणादिग्रहः । ज्ञाने ।
प्रणये ॥ हिंसायाम् ॥ अभिसर्वतो
मानः ॥ अभिमननम् । मनज्ञाने ।
घञ् । मीञ् हिंसायांवा । मीनाती
त्यात्वम् ॥

अभिमानितम् । न । सुरते । चि । अभि

अभियो

मानयुक्ते । अभिमानः सञ्जातोऽस्य ।
तारकादिस्वादितम् ।

अभिमानि । पि । मानिनि । सर्वतो
मानास्पदे । अभिमानोऽस्यास्ति ।
इति । अभितोमानीवा ।

अभिमुखः । वि । सम्मुखे । अभिगतो
मुखम् । अस्यादयः क्रान्तासुर्वेदितो
वयेतिसमासः ।

अभिमुखः । पि । संख्ये ।

अभियातः । वि । स्वयंप्राप्ते ।

अभियुक्तः । वि । परैरुद्धे ॥ तत्परे । आ
निनि । अभियोगविषयीभूते । आ
सामीतिस्थाते । प्रतिवादिनि ।
यथा । अभियुक्तोऽभियोगस्ययदिकुर्या
दपञ्चवम् । मिथ्यातत्तुविजानीया दु
त्तरव्यवहारत इतिनारदः । अभि
तोयुक्तः ॥

अभियोक्ता । पु । अर्थिनि । विवादस्य
कर्त्तरि । परियादीति इतरजनेषु
स्थाते । यथा । अभियोक्ताऽप्रगल्भ
त्वात् वक्तुं नोत्सहतेयदि । तदाकाङ्क्षः
प्रदातव्यः कार्यशक्त्यनु रूपतः । इति
नारदः ॥

अभियोगः । पुं । अन्यकृतस्यस्वधर्षण
स्य राज्ञेवेदने । अन्येनविरोधे स्वार्थ
सम्बन्धितयाराजसमीपे कथने । ना
स्तिश इतिइतरजनेषुस्थाते । सचदि

अभिला

विधः । यथाह नारदः । अभियोग
स्तुविज्ञेयः शङ्कातत्त्वाभियोगतः । श
ङ्काऽसतांतु संसर्गात् तत्त्वहेताभि
दर्शनादिति । अभिग्रहे । आग्रहे ।
अभिगम्याक्रमणे । शपथे । आहवे ।
अभियोजनम् । युजिर्योगे । य
ञ् । उद्योगे ॥

अभिरक्षा । स्त्री । सर्वतस्त्राणे ।

अभिरतः । पि । रते ।

अभिराहुः । पि । आराधिते ।

अभिरामः । वि । सुन्दरे । मनोप्ते ।
प्रिये । अभिरामन्तेऽस्मिन् । रम० ।
अधिकरणे घञ् ॥

अभिरामकथा । स्त्री । श्राव्यवाचि ।

अभिरूपः । पुं । हरे । विष्णौ । इन्दौ ।
कामे ॥ पि । वुधे । पण्डिते ॥ मञ्जु
ले । सुन्दरे । मनोहरे ॥ अभिलक्ष्यं
रूपमस्य ॥ सदृशे ॥ ममाहमेवाभि
रूप इति लक्ष्यम् ॥

अभिलक्षितः । पि । अभीक्षिते ।

अभिलापः । पुं । सङ्कल्पाङ्गवाक्ये ॥ य-
था । काम्याभिलापसहितः कुशति
लजलप्यागरूपः सङ्कल्पः शस्त्रार्थइ
तिप्रक्रमाधिकरणम् । अभिलप्यतेऽ
नेनेतिव्युत्पत्त्यावाक्करणेअभिपूर्वा
त्तुपेर्घञ् ॥ शब्दे । इतिचिकाण्ड-
शेषः ।

अभिवा

अभिलाषः । पुं । छेदने । लवने ॥ अभिलवनम् । लूञ् छेदने । निरभ्योः । मूल्वोरिति घञ् ।

अभिलाषः । पुं । लोभे । मनोरथे ॥ अभिलषनम् । लषकान्तौ । घञ् ॥ भोग्यवस्तुनि । अभिलष्यते । कर्मणि घञ् ॥ सङ्गमेच्छायाम् ॥

अभिलाषी । वि । इच्छावति । अभिलषयुक्ते ।

अभिलाषुक । वि । लुब्धे । अभिलष्यति । लषकान्तौ । लषपतपदेत्युक्ञ् ।

अभिलासः । पुं । अभिलाषार्थे । अभिलसनम् । लसस्ते षण्क्रीडनयोः । घञ् ॥

अभिवादः । पुं । प्रणामे ॥ अभिवदनम् । वदेर्घञ् ।

अभिवादकः । वि । प्रणामयुक्ते । वन्दारौ । वन्दनशीले । अभिवादयति ।

वदिअभिवादनस्तुत्योः । ग्लुञ् ।

अभिवादनम् । न । पादग्रहणे । नामोच्चारणपूर्वकसंस्कृतप्रयोगेण नमस्कृतौ । वाचनतौ ॥ अभिमुखीकरणार्थं वादनंवदनम् । वदवाक्संदेभयोः चुरादिः । ल्युट् । अभिमुखे नवाद्यते आशीर्कार्यतेऽनेनवा । ग्लु

स्ताददेः करणे ल्युट् । अभिवादनविधिमाहमनुः । अभिवादात् परंवि

अभिथ

प्रोज्यायांसमभिवादयन् । असौनामाहमस्मीनिस्वनापरिकीर्तयेत्-

॥ नामधेयस्ययेकेचिदभिवादनजानते । तान् प्राप्नोहमिति ब्रूयात्स्त्रियः सर्वास्तथैवच । भोः शब्दं कीर्तयेदन्ते स्वस्य नाम्नोभिवादाने । नाम्नां स्वरूपभावोहिभोभावकृषिभिः स्मृतइति ॥ तथाच अभिवादये शुभशर्माहमस्मिभोः इत्यभिवादनवाक्यम् ॥ तन्निषेधेयथा । समिद्वार्युदकुम्भपुष्पान्नहस्तोनाभिवादयेच्चच्चाप्येवंयुक्तमिति वैयाधायनः ॥ जपयज्ञजलस्थञ्चसमित्पुष्पकुशानलान् । दन्तकाष्ठञ्चमश्चवहन्तनाभिवादयेदिति लघुहारीतः ॥ अन्यत्रापि । समित्पुष्पकुशान्यम्बुसृन्दन्नाक्षतपाणिकः । जपंहेमञ्चकुर्वाणोनाभिवाद्योद्विजोभवेदिति ।

अभिवादः । वि । अभिवादनार्थे ।

अभिविधिः । पुं । तेनसहेत्यर्थे ॥ व्याप्तौ ॥

अभिविनीतः । वि । सर्वतःशिक्षिते ॥

अभिविमानम् । न । अभिमुखेनविश्वंमिमोते जानातीतियोगाद्वैश्वानरात्मनि ॥

अभिथक्तः । वि । सर्वतःप्रत्यक्षे ॥

अभिथक्तिः । स्त्री । प्रत्यक्षे ॥ उङ्गते ॥

अभितोथक्तिः ॥

अभिष

अभिव्याप्तिः । स्त्री । साकल्येन योगे ।
सम्पूर्णने । सर्वतोव्याप्तौ ॥ अभिव्या
नपम । आपृव्याप्तौ । क्लिन्नावादिभ्य
इति क्तिन् ॥

अभिषत्तनम् । न । अभिकथने ।

अभिषपनम् । न । अभिश्रापे ।

अभिषत्तः । त्रि । शपयस्ते । प्राप्ताभि
श्रापे ।

अभिषत्तः । पुं । त्वये । अभितःशस्तः
प्रशस्तः । त्रि । मृषापवादशस्ते । पर
स्त्रियां परपुरुषेवा मैथुनं प्रतिमिथ्या
दूषिते । शपयस्ते । आचारिते ।
अनिर्णीतेपितस्मिन्महापातकादौ
जाताभिशापे । अभिषस्यतेस्म । श
सुहिंसायाम् । क्तः । यस्यविभाषेति
नेट् । धृषिषसीइतिवा ।

अभिषत्तिः । स्त्री । लोकापवादे । प्रा
र्यनायाम् । याचजायाम् ॥ अभिशं
सनम् । शंसुस्तुतौ याचनेच । स्त्रियां
क्तिन् ॥

अभिशापः । पुं । मिथ्याभिषंसने । स्व
र्णस्तेयंत्वया कृतमिच्छादिमिथ्यादू-
षणाभिधायकेवाक्ये । ब्राह्मणगुरु इ
दुसिद्धानामनिष्टाभिषंसने ॥ अभिष
पनम् । शपआक्रोशे । घञ् ।

अभिषङ्गः । पुं । पराभवे । आक्रोशे ।
शपथे । सर्वतोभावेनसङ्गे । भूताद्या

अभिषे

वेशे । अभिषञ्जनम् । षञ्जसङ्गे । घ
ञ् । उपसर्गादितिषः ।

अभिषवः । पुं । अवभृथस्नाने ॥ यच्चे ।
स्नपने । पीडने । मद्यसन्धाने । सु
राकरणे । सुरोत्पादनप्रकारे । सव
ने । सुत्थायाम् ॥ अभिषूयते अभिष
वणंवा । षुञ् अभिषवे । ऋदोरप् ।
उपसर्गादितिषः । न । काञ्चि के ॥
इतिहलायुधः ॥

अभिषवणम् । न । स्नाने । षुञ् । ल्युट् ।
अभिषद्या । । प्रसद्धार्ये । अभिषोढ
वा । षडमर्षणे । क्ता । ल्यप् ।

अभिषिक्तः । त्रि । अभिषेचिते ।

अभिषिषेणयिषुः । त्रि । सेनयाऽभियातु
मिच्छति । सन्ध्यापपाशेत्यादिना ने
नाशब्दास्त्रिचि सनि सनाशंसेत्युः ।
स्यादिष्वितिधात्वभ्याससकारयोः ष
त्वम् ।

अभिषुतम् । न । काञ्चिके । अभिषूयते
स्म । षुञ् अभिषवे । क्तः । उपसर्गादि
तिषत्वम् ।

अभिषेकः । पुं । शान्तिस्नाने । स्नाने ।
बद्राभिषेकादौ । पूर्णाभिषेकशक्ता
भिषे करानाभिषेकादिपदवाक्ये अ
धिकारप्राप्त्यर्थस्नाने ॥ माजने । अ
भिषेचनम् । षिच् । घञ् । जजे । अ
भिषिच्यतेऽनेन घञ् ।

अभिस

अभिषेचनम् । न । अभिषेके । विच० ।

ल्युट् ।

अभिषेचनम् । न । राज्ञोऽरिसङ्मुखग-
तौ । युद्धयात्रायाम् । यत्सेनयाभिग-
मनमरौ तदभिषेचनम् । सेनयाऽ-
भियानम् । सन्ध्यापेतिसेनाशब्दास्मि-
न् । ल्युट् । उपसर्गात्सुनेतीतिष-
त्वम् ।

अभिष्टुतम् । वि । स्तुते । वर्णिते । ईडि-
ते । अभिष्टूयतेस् । टुञ् स्तुतौ । क्तः ।

अभिष्टब्धः । पुं । अतिवृद्धौ । आस्तावे-
 । अभिष्टब्धविशेषे । अभिष्टब्धनम् ।
स्यंदू० घञ् ।

अभिष्टम्भिरमयम् । न । शाखानगरे ।
प्रधाननगरसन्निहितनगरे । इतिज-
टाधरः ।

अभिष्टम्भः । पुं । उत्कटरागे । अन्यस्मि-
न् नहंवृद्धौ । अभिष्टम्भनम् । षञ्ज० ।
घञ् ।

अभिसंरब्धः । वि । कुपिते ।

अभिसंवृत्तिः । स्त्री । व्यवहारे ।

अभिसन्तापः । पुं । युद्धे । अभिशपे ।

अभितः सन्तापोऽत्र ।

अभिसन्धः । पुं । सत्यत्वाभिमाने ।

अभिसन्धानम् । न । वञ्चने । प्रतारणे ।

अभिसन्धिः । पुं । अभिसन्धाने । उद्देशे ।

अभिसम्पातः । पुं । युद्धे । अभिसम्प-

अभिहि

तनम् । पतद्गता । घञ् ॥

अभिसरः । वि । अनुचरे । सहाये ।

अभितः । सरति । गता । पचाद्य-
ञ् ।

अभिसर्जनम् । न । दाने । वधे ॥ अभि-
पूर्वात् सृजेर्भावे ल्युट् ॥

अभिसारः । पुं । वले । युद्धे । सहाये-
 । साधने । स्त्रीपुंसयोरन्यतरस्याऽन्य-
तरार्थं सङ्केतस्थानगमने ॥ अभिस-
रणम् । लृट् । घञ् ।

अभिसारिका । स्त्री । नायिकाविशेषे-
 । सङ्केतस्थलेस्वयङ्गमनकल्याणम् । एवं-
प्रियगमनकारयित्याम् । कान्तार्थ-
नीतुयायातिसङ्केतं साभिसारिके त्व-
मरः । भरतश्च । हित्वा लज्जाभये-
स्त्रिष्टामदनेमदनेन च । अभिसारय-
ते कान्तं साभवेदभिसारिकेति । अभि-
सरति । गता । ल्युट् ।

अभिसारिणी । स्त्री । अभिसारिकायाम् ।

अभिसृष्टः । वि । दत्ते ।

अभिहतः । वि । विद्धे । ताडिते ।

अभिहारः । पुं । अभियोगे । अभिग्र-
म्याक्रमणे । अभिग्रहणे । अभिमु-
ख्येन ग्रहणे । चौर्ये । कवचादिधार-
णे । सवहने ॥ मद्यपे । अभिहरण-
म् । लृट् । हरणे । घञ् ।

अभिहितम् । वि । कथिते । प्रोक्ते ॥ अ-

अभीष्ट

भिधोयतेऽस्म । उधाञ्धारणपोषण
योः । क्तः । दधातेर्हिः ।

अभोकः । चि । कामुके । क्रूरे । निर्भ
ये । पुं । कवौ । अभिकामयते । अ
नुकाभिके तिसाधुः । स्वामिनि ।

अभीक्ष्णम् । । निच्ये । शश्वदर्थे ॥ भृ
शे । पौनःपुन्ये । अभिक्षणौति । क्षण
तेजने । बाहुलकादमुः । अन्येषाम
पीतिदीर्घः ॥ यद्वा । अभिक्षयनम् ।
क्ष्णुतेजने । डम् । पृषोदरादिच्चाद
भेदीर्घः ॥ ग्रीघे । प्रकर्षे ।

अभीक्ष्णम् । न । भृशे । पौनः पुन्ये ।
निच्ये । सर्वदार्थे । चि । भृशयुक्तकि
यायाम् । निच्ययुक्तक्रियायाम् ॥

अभीतः । चि । अभिव्याप्ते अभिपूर्वात्
इणः क्तः । अभितइतोवा ॥ निर्भये ।
नभीतः ।

अभीक्षितम् । चि । वाञ्छिते । अभीष्टे
॥ अभ्याप्तुमिष्यतेऽस्म । आपृथ्यासौ
सनन्तः । आपृप्पृथामीत् । क्तः ।
अभीरः । पुं । अभीरे । गोपे । अभि
ईश्यति । ईरगतौकम्पनेच । पचा
द्यच् ।

अभीष्टः । चि । निर्भये ॥ स्त्री । शतम्
ल्याम् । नभीष्टः । स्थिरपवत्वात् ।

अभीष्टपत्नी । स्त्री । शतमूल्याम् । अ
भीष्टुणि पत्राययस्याः । पाककर्षौति

अभूता

ऊनीष् ।

अभीष्टुः । पुं । प्रग्रहे । किरणे । रश्मौ ।
अभीषङ्गः । पुं । आक्रोशने । शापे । अ
ञ्जसङ्गे । घञ् । उपसर्गस्य घञीति
दीर्घः ॥

अभीष्टुः । पुं । किरणे । अश्वास्थरज्जौ ।
प्रग्रहे । कामे । अनुरागे । चि ।
इच्छति । ईषतेहिनस्ति ईष्यतेवा ।
ईषगतिहिंसादर्शनेषु । ईषेः किर
ण्युः । आदेरिकारादेशश्च । अभिश
तईषुः । प्रादयोगतेति समासः

अभीष्टः । चि । ईप्सिते । प्रिये । अभि
तइष्यतेऽस्म । इषुइच्छायाम् । क्तः ॥
अभीष्टा । स्त्री । रेणुकाभिभगन्धवस्तु
नि ।

अभुक्तः । चि । उपवासिनि । यथा अभु
क्तस्य दिवानिद्रापाषाणमपि जीर्यती
ति । अकृतभोजनेवस्तुनि ।

अभुक्तमूलः । पुं । न । ज्येष्ठान्त्यघटीच
तुष्टयसहितमूलाद्यघटीचतुष्टये ॥
ज्येष्ठान्त्यैकघटोसाहित मूलाद्यघटि
काद्ये ॥ ज्येष्ठान्त्यघटिकाद्वैसहित
मूलादिघटिकाद्वै ॥ ज्येष्ठान्त्यपञ्चघ
टिकासहितमूलाद्यवसुनाडिकासु ॥

अभूतः । चि । अविद्यमाने ॥

अभूताभिनिवेशः । पुं । असतिअस्तित्व
निश्चये ॥

अभ्यङ्गः

अभेदः । पुं । ऐक्ये । अवियोगे । नभे
दः । यथा । रत्नयोर्बलयोस्तद्वज्र
ययोर्बलयोरपि । शसयोर्मनयोश्चा-
न्ते सविसर्गाविसर्गयोः । सविन्दुका
विन्दकयोः स्यादभेदेन कल्पनमिति
। यथा वा । गुणगुणिनोऽक्रियाक्रिया-
वतोश्चाभेदः ।

अभेद्यम् । न । क्षीरक्रे । त्रि । अभेद-
जीये ।

अभोगः । त्रि । भोगग्रन्थे । भोगानर्ह-
ः । नास्तिभोगोयस्य ।

अभोजनम् । ने । भोजनाभावे । उप-
हासे । यथा । अजीर्णे भोजनं येषां
जीर्णे येषामभोजनम् । रात्रां भो-
जनं येषां तेषां नश्यन्तिधातव इति वै-
श्वकम् । अपिच । वेदोदतानां नि-
श्यानां कर्मणां समतिक्रमे । स्नातक-
व्रतलोपेष प्रायश्चित्तमभोजनमि-
ति मत्स्यसूत्रम् ।

अभ्यक्तः । वि । कृततैलाभ्यङ्गे । अभि-
तोऽक्तः ।

अभ्यग्रस । वि । आसक्ते । समीपे । अ-
भिमुखमग्रसस्य ।

अभ्यङ्गः । पुं । तैलमर्दने । स्नेहने ।
यथा । तैलमर्दयद्ग्रेषु न चस्यादृष्ट-
तर्पणम् । सामार्ष्टिः शुष्कगम्यं गोम-
स्तकादौ प्रकीर्तितः । अभ्यङ्गमाच-

अभ्यमि

रेन्नित्यं सजराश्रमवातहा । शिर-
अवणपादेषु तं विशेषेण शीलयेद्दि-
श्यायुर्वेदः । पादगते वेशिरे चक्षु-
षि सम्बद्धेस्तः अतश्चक्षुर्हि तार्थिना-
पादाभ्यङ्गः करणीयः । कफग्रस्तकृ-
तभेदवमनाजीर्णभिर्नाभ्यङ्ग कर-
णीयः । अपिच । मूर्ध्निर्दत्त यदा तैलं
भवेत्सर्वाङ्गसङ्गतम् । स्त्रोतोभिस्त-
र्पयेद्वाहू अभ्यङ्गस्तत्रचेरित इति ।
तैलादिना शिरस्यहितदेहमर्दने ॥

अभ्यञ्जनम् । न । तैले । अभ्यङ्गे । म-
लापहस्ताने । अभितः अभ्यञ्जनम् ।

अभ्यधिकः । त्रि । सर्वोत्कृष्टे ।
अभ्यनुज्ञा । स्त्री । अनुमतौ । अभितः
अनुज्ञा ।

अभ्यनुज्ञातः । त्रि । आभिमुख्येन ज्ञाते ।
अभ्यनूक्तम् । वि । प्रकाशिते ।

अभ्यन्तरम् । न । अन्तराले । मध्यमा-
चे । अभिगतमन्तरम् ।

अभ्यमितः । त्रि । रोगिणि । अभ्यस्य-
तेत्यम् । अमरोगे । कः । चुरादीनां-
शिक्षो वैकल्पिकत्वात् शिञ्जभाते इद-
म् । अभ्यसतिस्त्वया । अमगत्यादौ ।
गन्त्यर्थेतिक्तः । दध्यमस्वरेतिवेष्ट ॥

अभ्यमिषीष् । त्रि । अभ्यमिष्य । अ-
भ्यमिषमखंगामी । अभ्यमिष्येच्छ-
चेतिष्ठः ।

अभ्यव

अभ्यमित्रीयः । त्रि । अभ्यमित्ये । अभ्यमित्रमलंगामी । अभ्यमित्राच्छेतिष्ठः । अभिवाभिमुखंसुष्ठुगच्छतीत्यर्थः ॥

अभ्यमित्यः । चि । स्वशक्तित शचोरभिमुखगच्छद्दीरे । अभ्यमित्रीये । अभिपस्याभिमुखम् । लक्षणेनाभिप्रती इत्यव्ययीभावः । अभ्यमित्रमलंगामी । अभ्यमित्राच्छेतिथत् ॥

अभ्यर्णम् । चि । समीपे ॥ अभ्यर्णतेऽस्मि अभ्यर्णतिस्मेतिवा । अर्दगतौ । कर्मशिकर्त्तरिवाक्तः । अभ्यर्णविद्वयइतीडभावः । रदाभ्यामिति नस्तस्य चणत्वम् ॥

अभ्यर्हितः । त्रि । पीडिते । अभिपूर्वादर्दः क्तः । इट् ।

अभ्यर्णणीयः । त्रि । पूज्ये ।

अभ्यर्हितः । त्रि । उचिते ॥ श्रेष्ठे ।

अभ्यवकर्षणम् । न । शल्यादेः ससुत्याटमे । निहारे । शल्यादेर्युक्त्यानिःसौरणे । अभ्यवकृषेर्लुट् ।

अभ्यवकृन्धः । पुं । द्विपेराक्रमणे । निःशक्तीकरणाय शत्रुभिर्दीयमानेप्रहारे । अभ्यासादने । प्रपत्ति ॥

अभ्यवकृन्धनम् । न । रिपेराक्रमणे ।

अभ्यासादने । प्रहारादिना शत्रोर्निःशक्तीकरणे । वलादाक्रमणे इतिस्वा

अभ्याग

र्मी । शत्रोः सम्मुखगमने । ल्युट् । गतिशोषणयोः । ल्युट् ।

अभ्यवहारः । पुं । भक्षणे । सचभक्ष्यभोज्यलेह्यपेयचोष्यभेदेन पञ्चविधः ।

अभ्यवहृतम् । त्रि । भुक्ते ॥ अभ्यवहृत्यतेऽस्म । क्तः ।

अभ्यसनम् । न । अभ्यासे । पौनः पुन्येनचिन्तने करणे च ॥

अभ्यसूयकः । चि । गुर्वादीनां वैदिकमार्गस्थानां काशगङ्गादिगुणेषु प्रतारणादिदोषारोपके । अभितोऽसूयकः ।

अभ्यसूया । स्त्री । गुणेषु दोषारोपे ॥

अभ्यसूयनम् । असूयन् असूयायाम् । कृणुद्वादित्वाद्यकिप्रत्ययादित्यः ।

अभ्याकाङ्क्षितम् । न । अलीकाभियोगे । मिथ्यादावा इतिस्थाते । अभ्याख्याने । चि । ईक्षिते । अभितः आकाङ्क्षितम् ।

अभ्याख्यानम् । न । मिथ्याभियोगे । शतमे धारयसीत्यादिमिथ्योक्तावने । मिथ्यावादे । अभ्याङ्पूर्वाश्चिडोभावेऽल्युट् ।

अभ्यागतः । पुं । अतिथौ । दृष्टपूर्वेगृह्यगते । त्रि । सम्मुखगते ॥ अभितआगतः । आभिमुख्येन आगतोवा ॥

अभ्यास

अभ्यागमः । पुं । विरोधे । समरे । अ
न्तिके । अभिघाते । अभ्युत्थने । भो
गे । स्वीकारे । फलसम्बन्धे । अभ्या
गमनम् । गन्तृगतौ । ग्रहवृद्धित्वम् ॥
अभ्यागारिकः । वि । कुटुम्बस्थापृते । पु
नदारादिप्रापणव्यग्रे । अभ्यागारेनि
युक्तः । अगारान्तादृन् । अभिअधिक
आगारिकोवा ।

अभ्याघातः । पुं । चौर्याद्यनर्थो पदेशे ।

अभ्याप्तः । वि । अभिव्याप्ते । व्याप्यर्थ
स्याततैः कर्मणि कर्मणिषा निष्ठा ।

अभ्यादानम् । न । आरम्भे । आभिमु
ख्येनादानम् ।

अभ्यान्तः । वि । रोगिणि अभ्यस्यते
अन्तः । अमरोगे । क्तः । चुरादीनांश्चि
चोवैकल्यकत्वात् शिचपच्चे ॥ अम
तिस्मवा । अमगन्तादौ । गत्यर्थेति
क्तः । अर्थमत्वरेतिवेट् । रडभावे अ
नुनासिकस्येतिदीर्घः ।

अभ्यामर्दः । पुं । रणे । समरे । अभ्या
मर्दनम् । मृदयोदे । घञ् ।

अभ्याशः । पुं । अवश्यमेव । अन्तिके ।
अभ्यश्यते । अभ्युत्थासौ । घञ् ।

अभ्यासः । पुं । अभ्यसने । आहृतौ ।
आकर्षणं विचारोजपः शिष्येभ्योदा

नमावृत्तिश्चेति प्रश्नविधोऽभ्यासो
भवति ॥ खुरत्याम् । शराभ्यासे । मु

अभ्युत्थ

नःप्रबोगे । संस्कारवाहुल्ये । दृढत
रसंस्कारे । षड्विधलिङ्गेषु द्वितीये
लिङ्गे । यथाहु । प्रकरणप्रतिपाद्यस्य
तन्मध्ये पौनःपुन्येनप्रतिपादनमभ्या
सः । यथाह्वांद्वाग्येषुप्रपाठके अ
द्वितीयस्त्वस्तुनेमध्ये तत्त्वमसीति
नवकृत्वः प्रतिपादनमिति । विज
तीयप्रत्ययानन्तरिते सजातीयम्
प्रत्ययवाहे । अतिपरिचये । वि ।
अन्तिके । अभ्यासीदति । अन्येभ्यो
पीतडः ॥

अभ्यासयोगः । पुं । एकस्मिन् प्रतिमा
द्यालम्बने सर्वतः समाहृत्य चेतसः
पुन पुनः स्थापनमभ्यासस्तत्पूर्वके
माघो ।

अभ्यासादनम् । न । रिपोरस्त्वाच्चैर्निः
शक्तीकरणे । अभ्यवस्तान्दने । ऋपोःस
म्मुखगमने । षड्विधशरादौ । चुरा
दिः । ख्युट् ॥

अभ्याहारः । पु । अभिग्रहणे । चौर्ये ॥
आभिमुख्येनाहरणम् । कृष्णहरणे
घञ् ।

अभ्याहितः । वि । उपचिते । इन्धनैक
पचितेऽग्नौ पुं ।

अभ्युत्तः । वि । प्रकाशिते
अभ्युत्थानम् । न । गौरवोत्थमत्पुङ्गव

ने । गौरवंदद्वाभासनादेवत्याने ।

अभ्युप

उद्यमे । उद्भवे ॥ आभिमुख्येन उद्या-
नम् ॥

अभ्युत्पत्तनम् । न । आभिमुख्येनोत्प-
त्तने ॥

अभ्युदयः । पुं । पराक्रमे ॥ वृद्धिश्चाद्ये ॥
अभीष्टानां कार्याणामभिमुख्येनोद-
यः प्रादुर्भावो येनेति विग्रहः । सर्वतो
भावेन धनजनादीनां वृद्धौ । यथा ।
राज्यभ्युदयोस्तु वल्लनकवे हस्तो कि-
मास्तेतव स्त्रोकः कस्य कवेरमुष्य कृ-
तिनस्तत्पद्यतां पद्यते । किन्त्वासा-
मरविन्दमुन्दरदृशां द्राक्चामरान्दो-
लनादुद्बल्लज्जुजवल्लिकङ्कणभणत्कारः
क्षणं वार्यताम् ॥ अस्य पूर्वाहुं वल्लन-
कविकर्णाटराजयोर्वाक्यं शेषार्द्धं का-
लिदासस्य ॥

अभ्युदितः । नि । सूर्योदयकाले निद्रा-
ङ्गते । सुप्ते यस्य सूर्य उदितस्तस्मिन्
॥ अभिसर्वतः उदिति शयेन इतं गतं
प्रातस्तनं कर्मासीत् । उदिते । प्र-
काशिते ॥

अभ्युद्यतम् । वि । अथाचितोपनीते ऽ-
न्नादौ । आभिमुख्येन स्थापिते ॥

अभ्युपगतः । नि । स्वीकृते । अभ्युपग-
म्यते स्म । गच्छु गतौ । क्तः । अभ्युदिते ॥

अभ्युपगमः । पुं । स्वीकारे । अङ्गीकारे
॥ समीपागमने । अन्तिकसमागमे ॥

अभ्युषः

अभ्युषेत्युपसर्गद्वयपूर्वाङ्गमे प्रोक्तवृद्ध-
निश्चिगमश्चेत्यप् ॥

अभ्युपगमसिद्धान्तः । पुं । न्यायाश्रयसि-
द्धान्तविशेषे ॥ यथा । अपरीक्षिता-
भ्युपगमात्तद्विशेषपरीक्षणमभ्युपग-
मसिद्धान्तः । १५ । ३१ । अपरीक्षि-
तस्य साक्षादसूचितस्य विशेषपरी-
क्षणं विशेषधर्मकथनम् । अभ्युपगमा-
दिति सापेक्षत्वे पञ्चमो अभ्युपगम-
सापेक्षमित्यर्थः । विशेषपरीक्षायाः
वते सूचकृतोऽभ्युपगतमिदमिति ।
तथाच साक्षादसूचिताभ्युपगमो ऽ-
भ्युपगमसिद्धान्तः । यथा मनस इन्द्रि-
यत्वमिति ॥

अभ्युपपत्तिः । स्त्री । अनुग्रहे । हित-
म्पादनाहितनिवारणमवृत्तौ ॥ अ-
भ्युपपदनम् । पद्गता । क्तिन ।

अभ्युपायः । पुं । स्वीकारे ॥ इति हेमच-
न्द्रः ॥ उपाये । यथा । तत्स्वीकृतव्य-
तिकरे कइहाभ्युपायइतिकाव्यप्रका-
शः ॥

अभ्युपायनम् । न । उपढौकनद्रव्ये । उ-
पायने ॥ यथा । तावानय समं गोपै-
र्नन्दाद्यैः सास्युपायजै रितिविष्णुभा-
गवतम् ॥

अभ्युपेतः । पुं । उपगते । स्वीकृते ॥ ।
अभ्युषः । पुं । ईषत्पक्षे । भर्जिते ॥

अभ्युक्त

हरितयवादैः । पैलैः । अभ्युपेति ।
। उषदाहे । इगुपधेतिकः । अभ्यु-
प्यतेवा । घञ् ।

अभ्युषः । पुं । आपक्ते । अभ्युषे । अभ्यु-
पति अभ्युप्यतेवा । उपब्रवायाम् ।
इगुपधेतिको घञ्वा ।

अभ्युहितः । त्रि । आते । अभितः उ-
हितः ।

अभ्योषः । पुं । अभ्युषे । पैलौ । अभ्यो-
पति । उषदाहे । पचावच् । गुणः ।
अभ्रम् । न । मेघे । आपोविभर्त्ति । दु-
भृज् । मूलविभुजादिस्त्वाल्कः । य-
द्वा । नभश्चान्थापोऽस्मात् । भंशुअधः
पतने । अन्येभ्योपीतिङः । अभ्रकधा-
तौ । काश्चने । गगने । नविभर्त्ति
किञ्चित् । मूलविभुजादिस्त्वाल्कः ।
यद्वा । आपोभंश्चान्थापोऽस्मात् । अन्येभ्यो-
पीतिङः । यद्वा । अभ्रसिखैर्येगच्छ-
ति । अभ्रवभ्रमभ्रचरगत्यर्थाः । अ-
च् । यद्वा नभ्राजते । भ्राजृदीप्तौ । अ-
न्येभ्योपीतिङः ।

अभ्रखिहः । पुं । वायौ । त्रि । मेघस्य
र्शिनि । उच्चतरे । अभ्रखेदि । खि-
हआस्वादने । वहाभ्रेखिह इत्यभ्रो
पपदास्त्रिह्वेः कर्त्तरिखश् प्रत्ययः ।
अर्द्धिषदितिमुमागमः ।

अभ्रकम् । न । धातुभेदे । अभ्रे । गिरि-

अभ्रक

अभ्रकम् । अस्रोत्पत्त्यादिकं यथा ।
पुरावधायघृषस्य वज्रिणा वज्रमुद्धृत-
म् । विष्कुचिङ्गास्ततस्तस्य गगने परि-
सर्पिताः । तेनिपेतुर्घनध्वाना च्छिं-
खरेषु महीभृताम् । तेभ्य एव सप्त-
त्यक्तं क्षत्रिषु चाऽभ्रकम् । तद्वज्रं
वज्रजातत्वादभ्रमभ्रवोद्भवात् । ग-
गनात् खल्वक्षितं यस्माद्गगनं च ततोम-
तम् । विप्रचक्षियविट्शूद्रभेदात्तस्या-
श्चतुर्विधम् । क्रमेणैवसितं रक्तं प्रीतुं कृ-
ष्यां च वर्यतः । प्रशस्यते सितं तारे रक्तं
तत्तुरसायने । पीतं हेमनिकृष्याञ्जु-
गदेषु द्रुतयेपि च । पिनाकं ददुर्नार्गं
वज्रं चेति चतुर्विधम् । मुञ्चत्यग्नौ वि-
निःक्षिप्तं पिनाकं दक्षसम्बयम् । अ-
ज्ञानाद्ब्रह्मणा तस्य महाकुपुप्रदायक-
म् । ददुर्नस्त्वग्निः क्षिप्तकुर्वते द-
दुर्नध्वनिम् । गोखकान् वहुशक्नु-
न्नासस्यान्मृत्युप्रदायकः । नागश्च
नागव इङ्गौ फूत्कारं परिमुञ्चति ।
तद्ब्रह्मिणो मवश्यन्तु विदधाति भगवदे-
रम् । वज्रन्तु वज्रवत्तिष्ठे तन्नाम्नौ
विकृतिं ब्रजेत् । सर्वाभेषु करवज्रं
व्याधिवाहुं क्यमत्युद्धृतम् । अभ्रमुत्त-
रग्रे लोह्य बहुसत्त्वं गुणाधिकम् । द-
क्षिणाद्रिभवं स्वल्पसत्त्वमल्पगुणप्रदम् ।
अथमारिताभ्रस्य गुणाः । अभ्रकं

अभ्रक

षायंमधुरं सुशीतमा युष्करंधातुविष-
र्जनं च । हन्याच्चिदाघं व्रणमेहकुष्ठप्ली-
हादरग्रंथिविषकृमींश्च ॥ रोगान्-
हन्तिदृढयतिवपुर्वीर्यदृढिविधत्ते ता-
कण्ठ्याश्चरमयतिशतं योषितां निश्च-
मेव । दोर्घायुष्कान् जनयति सुतान्-
विक्रतैः सिंहतुल्यान् मृत्त्योर्भीतिह-
रतिसततं सेव्यमानं मृताभ्रमिति ॥
अथापोधिताभ्रस्य दोषाः । पीडां वि-
धत्ते विविधानराणां कुष्ठं च यंपाण्डुग-
न्धं च शोथम् । हृत्पार्श्वं पीडां च करो-
त्यसह्यामशुदुमभं गुक्त्वङ्गिहृत्यात्-
॥ अस्य शोधनविधिर्यथा । कृष्णाभ्र-
कंधमेदङ्गौ ततः क्षीरे विनिःक्षिपे-
त् । भिन्नपत्रंतु तत्कृत्वा तण्डुलीयान्-
येद्रवैः । भावयेदष्टयामंतदेवमभं
विशुध्यति ॥ मारयन्तु । कृत्वा धान्या-
भ्रकंतश्च शोधयिच्छायमर्दयेत् । अर्क-
क्षीरैर्दिनं खल्ले च क्राकारं च कारयेत् ।
वेष्टयेदर्कपत्रैश्च सम्यग्गजपुटे पचेत् ।
पुनर्मर्दं पुनः पाच्यं सप्तवारान् पुनः
पुनः ॥ ततो वटजटाकायैस्तद्वदेयं पुट-
त्रयम् । म्रियते नात्र सन्देहः प्रयोज्यं स-
र्वकर्मसु । तुल्यधृतं मृताभ्रे खलोहपा-
त्रे विपाचयेत् । दृते जीर्णे तद्भ्रन्तु स-
र्वयोगेषु योजयेदिति भावमकाश ॥

अभ्रति अभ्रयते वा । अभ्र० । कुम्भ ।

अभ्रमु

अभ्रस्याकृतिर्वा । इवे प्रतिकृताविति
कन् ॥

अभ्रङ्गः । पुं । समीरणे । अभ्रंकषति
हिनस्तीति विग्रहे सर्वकूलाभ्रेत्यादि
नाकषेः खच्प्रत्ययः । मुमागमः ।
अभ्रपिशाचः । पुं । राक्षसौ । इति चिवा-
ण्डशेषः ॥

अभ्रपुष्पम् । न । जले ॥ अभ्रस्य पुष्पमि-
व । पुं । वेतसे । अभ्रमिव अभ्रसज-
येवा पुष्पमस्य ॥

अभ्रमांसी । स्त्री । आकाशमांसीलता-
माम् ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

अभ्रमातङ्गः । पुं । ऐरावणे । अभ्रमेव
स्तदात्मको मातङ्गः । शाकपार्थिवा-
दिः । अभ्रे आकाशे मेघे वा विद्यमा-
नो मातङ्ग इति वा ॥

अभ्रमुः । स्त्री । ऐरावतपत्न्याम् । अभ्रे खे-
माति मन्दरगामिनीत्वात् । बाहु-
ल्लादौ । अभ्रे आकाशएवमाति ।
मामाने । मितद्वादिस्त्वाङ्ङुर्वा । न
भ्राम्यति । भृतृचरीत्यु । मन्दरगामि-
नोत्थय इति वा ॥

अभ्रमुप्रियः । पुं । अभ्रमातङ्गे । अभ्र-
मोः प्रियः ॥

अभ्रमुवल्लभः । पुं । ऐरावणे । अभ्रमो-
र्वल्लभः ॥

अभ्ररोहम् । न । वैदूर्यमणौ । इति

अमङ्ग

राजनिर्घण्ट ।

अभ्रखिप्ती । खी । अल्पैरभ्रैर्लिप्तायांदि
वि । अल्पैरभ्रैर्लिप्ता ता दल्पाख्या-
यामितिङीष् ।अभ्रवाटिकः । पुं । आघ्रातके ॥ इतिरा
जनिर्घण्टः ॥अभ्रवकाशकः । पुं । तापसान्तरे । यो
वातातपवर्षेषु केवलमाकाशे असंवृ
तप्रदेशे तपश्चरति सोभ्रवकाशकः ।अभ्रिः । खी । काष्ठकुडाले । नौमले
त्सारके । पोतादेर्मलापनयनार्थं
काष्ठघटितकुडाले । अभ्रति । अभ्र
गतौ । सर्वधातुभ्यश्चिदिति इन् ।अभ्रियक् । वि । मेघभवे । अभ्रेभवम्
। स्फुट्राभ्राद्घः । छांदसर्त्तं प्रायिक
म् ॥ स्त्रियामभ्रिया ।अभी । खी । काष्ठकुडाले ॥ अभ्रति ।
अभ्रगतौ । सर्वधातुभ्यश्चिदिति इन् । कु
दिकारादितिङीष् ।अभ्रेयः । पुं । न्यार्थे । उचिते । भ्रेषणम् भ्रे
षुः । भ्रेषृचक्षुने । घञ् । भ्रेषादन्यः ॥
अभ्रोत्यम् । न । कुलिशे । वि । अभ्र
भूवे ।अभ्रैः । अल्पैः । शीघ्रतायाम् । इति
व्याडिः ।

अमः । पुं । रोगे ॥ वि । अपक्वफलादौ ।

अमङ्गलः । पुं । एरण्डवृक्षे ॥ वि । मङ्ग

अमरः

लहीने । अशुभसूचके ।

अमण्डः । वि । मण्डहीने ।

अमतः । पुं । मृत्यौ । काले । रोगे ।
वि । असंमते । अविज्ञाते । अतकि
ते । अमति । अमगत्यादिषु । भृमृ
दृशियजीत्यादिनाऽतच् ।अमतिः । पुं । काले । दण्डे । चन्द्रे ।
वि । दुष्टे । अमति । अमगत्यादिषु
। अमेरतिः ।अमत्रम् । न । भाजने । भाण्डे । अम
ति अन्नमत्र । अमगत्यादिषु । अमि
नक्षियजिवधिपतिभ्योऽचन् ।

अमदनः । पुं । शिवे ।

अमनाः । वि । स्नेहशून्ये ।

अमनस्कः । वि । अप्रगृहीतमनस्के ।
पुं । योगग्रन्थविशेषे ।अमनिः । खी । वर्त्मनि । गतौ ॥ अमति
। अमगत्यादिषु । अर्त्तिस्त्वृ इत्या
दिनाऽनिः ।

अमन्दः । वि । धृष्टे ॥ मन्दभिन्ने ॥

अममः । पुं । भाविजिनविशेषे ॥ वि ।
ममताहीने ॥अमरः । पुं । सुरे ॥ अष्टशाब्दिकान्त-
र्गतवैयाकरणविशेषे । येननामलि
ङ्गानुशासुनंकृतम् ॥ विक्रमादित्य
सभास्थनवरत्नान्नर्गतरत्ने ॥ अयत्रा
दुश्चिकित्सित् ॥ स्नुहीवृक्षे । पारदे

अमरा

अस्थिसंहारे । वि । मरणवर्जिते ।
नम्रियते इतिअमरः । मृङ्गप्राणत्या
गे तुदादि । पचाद्यच् ।

अमरजः । पुं । खदिरवृक्षभेदे । काष्ठ
स्त्वन्धे । पञ्चतरौ ।

अमरदाहः । पुं । देवदाहवृक्षे ।

अमरद्विजः । पुं । देवले । देवाजीवे ।
पुजारीति प्रसिद्धे । अमराणां द्विजः ।

अमरपुष्पकः । पुं । काशे । इक्षुगन्ध्याया
म् । इतिरत्नमाणा ।

अमरपुष्पी । स्त्री । अवाक्पुष्प्याम् ।
अधःपुष्प्याम् ।

अमरप्रभुः । पुं । विष्णोः । अमराणां
प्रभुः ।

अमररत्नम् । पुं । स्फटिके । इतिराज-
निर्घण्टः ।

अमरवल्ली । स्त्री । आकाशवल्लीयाम् ।

अमरा । स्त्री । गुह्यायाम् । अमरावत्या
म् । दूर्वायाम् । स्थूषायाम् । जरा
यौ । इन्द्रवारुण्याम् । वटीवृक्षे ।
महानीस्थाम् । घृतकुमार्याम् । ना
भिनालायाम् । नम्रियते । मृङ्गप्रा
णत्यागे । पचाद्यच् । टाप् ।

अमराद्रिः । पुं । सुमेरौ । अमराणां
मद्रिः ।

अमराशयः । पुं । स्वर्गे । अमराणामा
शयः ।

अमल

अमरायती । स्त्री । इन्द्रपुष्प्याम् । यथा ।

मानारत्नप्रभाजालमण्डलासङ्कृताह
रे । सिद्धसाध्यमहज्जुष्टासकभूरम
रायतीति । अमराः सन्त्यस्याम् । म
तुप् । मतौवह्मचो नजिरादीनामि
तिदीर्घः ।

अमरेशः । पुं । अमरकयटकतीर्थस्येदेवे
। अमरेशोऽमरकण्टकइत्यागमोक्तेः
। अपिच । अमरेशमहापीठे कुशतु
ङ्गारसंश्रकः । तच्चदुर्गाद्वयं नाम च
शिङ्काचमहेश्वरीति ।

अमर्त्यः । पुं । त्रिदशे । नम्रियते । अ
मर्त्यः । नमर्त्यः इति नञ् समासोवा ।
अमर्त्यनदी । स्त्री । गङ्गायाम् । अम
र्त्यानां नदी ।

अमर्त्यभुवनम् । न । स्वर्गे । अमर्त्यानां
भुवनम् ।

अमर्षः । पुं । कोपे । क्रुधि । परोक्षर्षा
सहनरूपेण सवृत्तिविशेषे । कृता
पराधेऽसमर्षस्य धेवे । मर्षणम् ।
मृषतितिक्षायाम् । भावे घञ् । नञ्
समासः ।

अमर्षणः । वि । क्रोधने । नमर्षण्युलः
युच् । असहने ।

अमलम् । न । अम्रके । वि । निर्मले ।
रजसमोमलरहिते । अमलः । अ
मलता । वृक्षादिस्वात्मलम् । नम

अमात्रः

लमस्येतिवा ।

अमला । स्त्री । लक्ष्म्याम् ॥ भूम्यामल-
क्ष्याम् ॥ सातलावृक्षे । नाभिनाला-
याम् । टाप् ॥

अमलात्मा । पुं । निवृत्तरागादिमले ॥
अमसः । पुं । काले । निर्बोधे । रोगे ।
अमहात्मा । पुं । क्षुद्रहृदये ॥ नमहा-
त्मा ॥

अमा । । सहार्थे ॥ निकटे ॥ नमाति
मा माने । क्तिप् ॥

अमा । स्त्री । दर्शे । अमावास्यायाम् ॥
नामैकदेशेनामग्रहणात् ॥ चंद्रलोक-
स्थसूर्यदीधितौ ॥

अमांसः । त्रि । दुर्वले ॥ अल्पमांसयुक्ते
॥ मासरहिते ॥ नमांसमस्य । अल्पा-
र्थे नञ् ॥

अमांसाशी । त्रि । निरामिषाग्निनि ॥
यथा । नभश्चयेत् वृथामांसममांसा-
शी भवत्यपीतिशान्तौ मोक्षधर्मे
भीष्मः ॥

अमाच्यः । पुं । मन्त्रिणि ॥ यथा । शान्तो
विनीतः कुशलः सत्कुलीनः शुभान्वि-
तः । शास्त्रार्थतत्त्वगोऽमाच्यो भवेद्भू-
मिभुजामिहेतियुक्तिकल्पतरुः । त्रि ।
सहभवे ॥ अमासश्च समीपेवाभवः ।
अव्ययात्त्यप् ॥

अमात्रः । त्रि । कार्यकारणभावशून्येतु-

अमितः

रीत्येपरमात्मनि ॥ मात्रापरिच्छि-

न्तिः सानविद्यतेयस्यस । निर्धने ॥

अमाननम् । न । अनादरे ॥ नमानन-
म् ॥

अमानस्यम् । न । पीडायाम् । त्रि । पी-
डायुक्ते ॥ मानसाय हितम् मानसे-
साधुवा । उगवादिच्छात तत्रसाध्वि-
ति वायत् ॥ नमानस्यममानस्यम् ॥

अमामसी । स्त्री । दर्शे । कृष्णपक्षान्त-
तिथौ ॥

अमामासी । स्त्री । अमावास्याम् ॥

अमावसी । स्त्री । अमामस्याम् ॥

अमावस्या । स्त्री । अमायाम् । अमास-
हवसतोऽस्याम् चन्द्रार्कावित्थमोपप-
दाद्वये रमावस्यदन्यतरस्यामित्यधि-
करणे यद्यत् पाचिकोऽस्वस्वनिपात-
सिद्धः ॥ सूर्याचन्द्रमसोर्य' परः सन्न-
कर्षः सामावस्येतिगोभिलः । परः स-
न्निकर्षश्चउपर्यधोभावा पञ्चसमस्तत्र
न्यायेनैकरावश्यवच्छेदेन सहावस्या
नरूपोबोधः ॥

अमावासी । स्त्री । दर्शे ॥ इतिशब्दर-
त्नावली ॥

अमावास्या । स्त्री । दर्शे ॥ अमासहव-
सतोऽस्यांचन्द्रार्का । अमावस्यदन्यत-
रस्यामितिण्यत् । शित्वाद्बुद्धिः ॥

अमितः । त्रि । अपरिच्छिन्ने ॥ अपरि-

अमृद

च्छेदे ।

अमितौजा । वि । अतिवीर्यशालिनि ।
अमितमपरिच्छेदमोजः सामर्थ्यं
यस्य ।

अमित्रः । पुं । रिपौ ॥ अमति गच्छति
। अमगतौ रोगेवा । अमेर्दिषतिचि
दिति इवः ॥

अमी । वि । रोगिणि । अमोरोगस्त-
द्धान् । इनि' ॥

अमीवम् । न । कौर्ये ॥ पापे ॥ दुःखे ।
अमीवहन्नितिलक्ष्यम् ।

अमुक्तम् । न । कुरिकाविशेषे । हाथकु-
रीति यस्यभाषा ॥ वि । मुक्तिरहिते
। अत्यक्ते ।

अमुतः । । अमुष्मादिशब्दार्थे । तसिल् ।

अमुत्र । । भवान्तरे । परलोके । अमु-
ष्मिन् । अदस' सप्तम्यास्त्रल् ।

अमुर्हि । । अमुष्मिन्कार्त्तौ ।

अमृष्यपुत्र' । पुं । स्त्री । प्रख्यातवंशजे ।
कुलीने ।

अमूढ । वि । वेदान्तप्रमाणसञ्ज्ञात स-
म्यक्ज्ञाननिवारितात्माज्ञाने ।

अमूढशः । वि । श्वं प्रधारे । एतद्रूपे ।

अमूर्त्तः । वि । निरवयवे । वाय्व-
न्तरीक्ष्ययोः । यथा । सन्निवेशोनेच

दृश्यो यस्यतन्मूर्त्तमुच्यते । चित्त्यम्ब
भिन्नयन्मूर्त्तममूर्त्तं त्वितरद्वयमिति वे-

अमृत

दविदः । न्यायमतेनाकाशका दि-
गात्मसु । एषांसामान्यगुणाः । सङ्-
ख्यापरिमितिपृथक्कसयोगविभागाः ।
तत्राकाशस्यविशेषगुणः शब्दः । काल
दिशोर्विशेषगुणोनास्ति । आत्मनोवि-
शेषगुणास्तु । बुद्धिसुखदुःखेच्छाद्वेषय-
त्नभावनाख्यसंस्काराधर्माधर्मौचेति ।

अमूर्त्तविद् । चि । शून्यवादिनि ॥ अमू-
र्त्तः सर्वाकारशून्यो निस्त्वभाव' पर-
मार्थः । इति शून्यवादिनां कल्पनैव ।
यतः परमार्थो निस्त्वभावश्चेति व्या-
घातः ।

अमूलः । चि । मूलहीने ।

अमूलकम् । चि । मूलरहिते ॥ प्रमाण
शून्ये । नास्तिमूलंयस्य । कप् ॥

अमूला । स्त्री । अग्निशिखा दृष्टे । ओ-
षधिविशेषजातौ मूलान्नमृद्विति-
टाप् ।

अमृणालम् । न । नलदे । वीरणमूले
॥ मृणालमिव । सादृश्येऽननज ।

अमृतम् । न । यज्ञशेषे । होमावशि-
ष्टाज्यपुरोडाशादौ । अमृतमिव-

अमृतसाधनत्वात् । पीयूषे । सखि-
ले । दृष्टे । अयाचितागतवस्तुनि ।

अमृतस्यादयाचितमितिमनु' । मे-
क्षे । अविद्यमानं मृतमरणमव-

अप्ते ॥ नम्रियन्तेऽनेम । तनिमृड्भ्यां

अमृत

किञ्चेतितन् । राजनिर्घण्टे स्वमृत
शब्देनविषसामान्यं वत्सनाभः पार
दश्चोक्तः ॥ काष्णने ॥ स्वादुनि । आ
नन्दे । रसायने ॥ स्वस्मिन् । हृद्ये ।
गोरसे ॥ देवानां सर्वप्राणिनाञ्च जी
वने । पदेपदे स्वादुनि । सुरायाम्
। आभूतसम्प्रवस्थाने । योगविशेषे ।
मयथो । बुधमन्दगतानन्दाकुजेभद्रा
जयागुरौ । भृगौरिक्तामृतमोक्तं पूर्णा
चरविचन्द्रयोरिति । पञ्चमात्रिकस्य
द्वितीयपर्याये । पुं । धन्वन्तरौ । देवे
॥ मरणादिदेहेन्द्रियमनोधर्मवर्जिते
आत्मनि । वाराहीकन्दे । वनमुद्गे
। पि । अविनाशिनि । अमरणधर्मि
णि । देवतात्मभावे ।

अमृतगतिः । स्त्री । छन्दोविशेषे । यथा
। यदिदशमंगुर्विहितं विशिखमितं
मुकविहितम् । अमृतगतिः फणिक
थिता दलयतिकान्वपविहितेति ।
अमृतजटा । स्त्री । जटासांस्थाम् ।
अमृततरङ्गिणी । स्त्री । ज्योत्स्नायाम् ।
अमृततिलका । स्त्री । वर्णवृत्ते । यथा
। नगणपयोधरश्चिरा कुसुमविरा
जितमुकरा । वसुलघुदीर्घयुगलका
भवतिसखेऽमृततिलकेति । स्वरि-
तगतिश्चनजनैः ।

अमृतत्वम् । न । अमरणभावे । स्वात्म

अमृत

न्यवस्थाने । मोक्षे ।

अमृतदीधितिः । पुं । इन्दौ ॥
अमृतनालिका । स्त्री । कर्पूरनालिक
प्रभेदेपक्वान्निविशेषे ।
अमृतफलम् । न । नासपातीति यवने
घुमषिद्धे रुचिफले । यथा । अमृत
फलं लघुदृष्यं सुस्वादुचीन्हरेद्दोषान्
। देशेषु मुग्नलानां बहुलतस्तभ्यतेलो
कैरिति । पारे वतद्रौ । पटोले ।
अमृतफला । स्त्री । द्राक्षायाम् । आम
लक्याम् ॥
अमृतयोगः । पुं । पश्यामृते योगविशे
षे ॥ अपिच । हस्तमूलोत्तरापुष्या
रोहिणीरेवतीरवौ । सोमेभद्राश्वि
नीहस्ताफलगुनीविधिविष्णुयुक् । कु
जेहिहृप्रपुष्यामिसार्पपौष्णसमीर-
णाः । बुधेशतभिषामैवकृत्तिकारो
हिणी तथा ॥ गुरौपुष्यानुराधाच
स्वातीचैवपुनर्वसु । भृगौभगाज्य
उ मिचतुरङ्गश्रवणानिच । शनौस्वा
तीरोहिणीचामृतयोगंविदुर्वुधाइति
। पुनश्च । आदिच्छभौमयोर्मन्दा-
भद्राशुक्रशशङ्कयो । जयाच्चेस्याहु
रौरिक्तापूर्णाकौ चामृताशुभाइति ॥
अपरश्च । रवौमूला । सोमेश्रवणा ।
भौमेउत्तराभाद्रपदा । बुधेकृत्तिका
। गुरौपुनर्वसु । शुकेपूर्वाफाल्गुनी ।

अमृत

शनौस्वातिनक्षत्रे सदाऽमृतयोगो
भवतीति ॥

अमृतरसा । स्त्री । अंदरसा इति भाषाम्
सिद्धे पक्वान्नमभेदे । यथा । तृतीय
भागखण्डेन मिश्रितं षष्टिपिष्टकम् ।
शुभ्रमीषद्दधियुतं मर्दयेद्दण्डपाणिना
॥ एवं समुदितं कृत्वा स्थापयेद्रजनी-
मितम् । ततोऽन्यस्मिन्नहनितञ्चित्रि-
तं निस्स्रुचैस्तिलैः ॥ विधाय पूषकं तेन
तन्त्रिकायां घृते पचेत् । ततोऽमृतर-
सा जाता वातहृद्बलवर्द्धिनी ॥ अरोच-
कहराह्वयामुशीतापित्तकृद्धिमेति ॥
कपिलद्राक्षायाम् ॥

अमृतवल्ली । स्त्री । गुडूच्याम् ।

अमृतसंघावः । पुं । पक्वान्नविशेषे । स
यथा । समिन्नामधुदुग्धेन मर्दयित्वा
अग्नेर्जनम् । पचेद्दत्तोत्तमे तप्ते न्यसे-
त्पाकं न वेधटे । ततो मरिचचूर्णं लाख-
ण्डचूर्णं चूषितम् । कुर्यात्कर्पूरसं-
युक्तं संघावममृतोपमम् ॥ संघावममृ-
तं स्वादुपित्तघ्नं मधुरं स्मृतम् । वृष्यं
तद्वरं हृद्यं विषावेणुं रुभाषितमिति ॥

अमृतसम्भवा । स्त्री । गुडूच्याम् ॥

अमृतसारजः । पुं । गुडे । तवराजो
द्भवखंडे ॥

अमृतसिद्धियोगः । पुं । योगविशेषे ।
यथा । इक्ष्वाक्यगणेशराजाजीमैत्र

अमृता

पुष्ये च रेवती । रोहिण्यर्कादिषु च
याऽमृतसिद्धिर्यथाक्रममिति ॥

अमृतसूः । पुं । विधौ । स्त्री । अदितौ
॥ अमृतानां देवानां सूः प्रसूतिः ॥
अमृतसोदरः । पुं । घोटके । इति रा-
जनिर्घण्टः ॥

अमृतस्रवा । स्त्री । रुदन्याम् ॥ उप-
वस्त्रिकायाम् । घनवल्याम् ॥

अमृता । स्त्री । मागध्याम् । पथ्यायाम्
॥ कथितामांसलाऽमृता ते तिलक्षणम्
। विरेचने प्रशस्तं यम् ॥ गुडूच्याम् ॥
नमृतमस्याः ॥ आमलक्याम् । नम्रि-
यंतेऽनया । तनिमृङ्भ्यां किञ्चेति
तन् । सदिरायाम् ॥ इन्द्रवारुण्या-
म् । ज्योतिष्मत्याम् ॥ गोरक्षदुग्धा-
याम् । अतिविषायाम् । रक्तपिष्ट-
ति । दूर्वायाम् । तुलस्याम् ॥

अमृतान्धाः । पुं । देवे । अमृतमन्धो
अयस्यसः ॥

अमृताफलः । पुं । पटोले ॥ इति द्रव्या-
भिधानम् ॥

अमृतायमानः । त्रि । अमृतरसभरिते
। आनन्दसुधारसपुष्टे ॥

अमृताशः । पुं । विष्णौ । आत्मा मृतर-
समश्नाति इति तथा । अमृतवद्
मृतस्वरूपानन्दसमश्नात्यनुभवति ।
अमृतं । अमृतगण्वा ॥

अमोघ

अमृताशनं पुं । देवे ॥ अमृतमशन
मस्य ।

अमृतासङ्गम् । न । कर्परिकातुल्ये ॥

अमृताहरणं । पुं । गरुडे ॥ अमृतमा
हरणं यस्यसः ।

अमृताक्षम् । न । लघुविल्लफलाकृति
खुरासानदेशजेफलविशेषे । अमृत
फले । नाशपातीतीतरजनभाषा
प्रसिद्धे ।

अमृतोत्पन्नम् । न । खर्परीतुल्ये ।

अमृतोत्पन्ना । स्त्री । मञ्जिकायाम् ।
इतिराजनिर्घण्टः ।

अमृतोद्भवम् । न । खर्परीतुल्ये । तुल्ये ।

अमृतोपमः । वि । प्रीत्यतिशयास्पदे ।
अमृतमुपमायस्य ।

अमृष्यमाणः । वि । असहमाने ।

अमेधाः । वि । मूढे ।

अमेध्यम् । न । पुरोषे । अयत्तार्हे ।

अशुचिमांसादौ । वि । अपविषे ।
नमेध्यमिति विग्रहः ।

अमेयः । वि । अपरिच्छेद्ये । इयानि
तिमातुमशक्ये । नमेयः ।

अमोघः । पुं । नदविशेषे ॥ वि । सफ
ले । अव्यर्थे । परमेश्वरे । सहिपूजि
तः स्तुतः संस्तुतः सर्वफलदं दातिनवृ
थाकरोतीत्यमोघः । नमोघः ।

अमोघदृक् । वि । यथार्थवीर्ये ।

अम्बपुः

अमोघा । स्त्री । हरीतक्याम् । विह
ङ्गे । पाटलावृक्षे ॥

अम्बर् । ॥ ॥ } शीघ्रे । साम्प्रतिके ।
अम्बस् । ॥ ॥ }

अम्बकम् । न । लोचने । ताम्रे ॥ अम्ब
कपितेति चम्बकेराभाश्चमः ।

अम्बरम् । न । पतचिमेघसञ्चारप्रदे
शब्दुपरिसिद्धविद्याधरसञ्चारप्रदेशे

। आकाशे । स्वनामख्यातमुगन्धिद्र
व्ये । वस्त्रे । कार्पासे । अम्बधातौ ॥

लम्बा दृशमे । अम्बते शब्दायते ।
अविशब्दे । भावेघञ् । अम्बः शब्दः

। तंराति । रातेः कः । अम्बरम् ॥ अ
म्बते अम्ब्यतेवा । अविशब्दे । बाहु

लकादरोवा ।

अम्बरलेखि । न । अम्बङ्गुषे ॥

अम्बरीषः । पुं । मान्यातुस्तनये । सू
र्यवंशीयनाभागात्मजेपरमभागवते

॥ नरकभेदे । किशोरे । भास्करे ।
विष्णौ । खण्डपरशौ । आम्नातके

। अनुतापे । न । रणे । आध्रे । भ
र्जने ॥ पचन्तितस्मिन्नम्बरीषम् ।

निपातनात्साधु । अम्ब्यतेऽववा ।
अविशब्दे । अम्बरीषइतिसाधुः । म

ण्डकपाकभाजने ।

अम्बपुः । पुं । देशभेदे । विप्रादिवा
हितवैश्यामुते । ब्राह्मणाद्वैश्याकन्या

अम्बालि

यामम्बुप्रोनामजायते । अयंचिकि-
त्तावृत्तिर्वैद्यइतिख्यातः ॥ हस्तिप-
के । कायस्थजातिविशेषे । अम्बेतिष्ठ
न्नि । प्रागतिनिवृत्ती । सुपीतिकः ।
अम्बाम्बेतिषत्त्वम् ॥

अम्बुप्रकी । स्त्री । पाठायाम् । पटां
डू इतिहिमगिरि प्रसिद्धताया-
ज ।

अम्बुप्रा । स्त्री । अम्बुलोण्याम् । चाङ्गे
र्याम् । शठान्बायाम् । पाठायाम् । यू-
यिकायाम् । जृहीतिख्यातपुष्पे ।
नाङ्गाद्यादश्यायामुत्पन्नायाम् । अ-
म्बेव मातेवतिष्ठति । सुपिस्थइति
कः । अम्बाम्बेतिषत्त्वम् । ड्रापोरि-
तिह्रस्व ।

अम्बुप्रिका । स्त्री । अम्बुप्रायाम् । पा-
ठायाम् । बाङ्गायाम् । वङ्गानेटो इ-
तिभाषा प्रसिद्धायाम् ।

अम्बुप्री । स्त्री । अम्बुप्रायाम् ।

अम्बा । स्त्री । मातरि ॥ दुर्गायाम् ।
नाट्योत्थापिमातरि । पाण्डुराज्ञो-
मातुः स्वसायाम् । अम्बुप्रायाम् ।
शठान्बायाम् ।

अम्बुयते शब्दयते । अविशब्दे । गुरोश्च
हलइत्यः ।

अम्बामख । पुं । नवरात्रोत्सवे ।

अम्बालिका । स्त्री । अम्बार्थे । काशि-

अम्बुज

राजस्यसुतायाम् । पाण्डुराज्ञो मात-
रि ।

अम्बासुतः । पुं । गणेशे ।

अम्बिका । स्त्री । पार्वत्याम् । अम्बै वा
म्बिका । जगन्मातृत्वात् । मातरि ।
धृतराष्ट्रजनन्याम् । काशिराजतन-
यायाम् । जैनदेव्यन्तरे । कटुक्याम्
॥ अम्बुप्रायाम् ।

अम्बु । न । जले । चतुर्थभवने । ह्रीवे-
रे । अम्बते । अविशब्दे । वा ह्रस्व-
कादुः ।

अम्बुकण्टकः । पुं । कुम्भीरे । शृङ्गाट-
के ।

अम्बुकिरातः । पुं । कुम्भीरे । इतिचि-
काण्डशेषः ।

अम्बुकीशः । पुं । ह्रस्वइतिप्रसिद्धे ज-
लजन्तुविशेषे । शिशुमारे । इतिहे-
मचन्द्रः ।

अम्बुकूर्मः । पुं । शिशुमारे । इतिहेम-
चन्द्रः ।

अम्बुकेशरः । पुं । छोलङ्गट्ये । इतिर-
त्नमाला ।

अम्बुचामरम् । न । शैवले । इतिजटा-
धरः ।

अम्बुजः । पुं । हिज्जले । निचुले । न-
। कमले । वज्जे । शखे । अम्बुनिजातः ।

। जनीप्रादुर्भावे । सप्तम्यां जनेर्ङः ।

अम्बुमा

अम्बुजन्म । न । पट्टे । इतिराजनिर्घ
 गटः । चि । जलोद्भवे ।
 अम्बुतालः । पुं । शैवाले ॥ इतित्रिका
 खडशेषः ।
 अम्बुदः । पुं । मेघे ॥ मुस्तायाम् ॥
 अम्बुददाति । डुदा । कः ।
 अम्बुधरः । पुं । मुस्तके । मेघे ।
 अम्बुधिः । पु । पारावारे ॥ अम्बूनिधी
 यन्तेऽत्र । डुधाञ् ॥ कर्मण्यधिकर
 णं चेतिक्किः ॥
 अम्बुधिस्रवा । स्त्री । गृहकन्यायाम् ।
 अम्बुपः । पुं । चक्रमर्दे ॥ वरुणे ॥ शत
 भिषाख्येनक्षत्रे ॥
 अम्बुपतिः । पुं । वरुणे ॥
 अम्बुपत्रा । स्त्री । उच्चटायाम् ॥
 अम्बुपर्णी । स्त्री । धृन्त्याम् ॥
 अम्बुप्रसादः । पुं । कतकवृक्षे ॥
 अम्बुप्रसादनम् । न । कतके । निर्मलो
 इतिख्याते फले ॥
 अम्बुप्रायम् । न । अनूपे ॥ अम्बु प्रा
 यंयत्र ॥
 अम्बुभृत् । पुं । समुद्रे ॥ मेघे ॥ मुस्त
 के । अम्बुविभर्त्ति । डुभृञ् धारण
 पोषणयोः । क्तिप्तुकौ ॥
 अम्बुमान् । पु । कच्छे ॥
 अम्बुमाचजः । पुं । शम्बूके । अम्बुमाचे
 जायते जनी० । डः ॥

अम्बुवा

अम्बुरः । पुं । द्वाराधःकाष्ठे । गोवराट्
 इतिगौडभाषा प्रसिद्धे ॥ इतिहेम
 चन्द्रः ।
 अम्बुरुहम् । न । कमले ॥ अम्बुनिरो
 हति । रुहेः कः ॥
 अम्बुरुहा । स्त्री । स्थलपद्मिन्याम् ॥
 अम्बुरुहिणी । स्त्री । नलिन्याम् ॥
 अम्बुवाची । स्त्री । रजस्वलायाभूमौ ॥
 यथा । यद्वारे यत्काले मिथुनसङ्क्रम
 णं भूतं तद्वाराभ्यन्तरे तावत्कालाव
 धिविशिष्टादि दण्डाधिकदिनचयम
 म्बुवाची । साचाद्रानक्षत्राद्यपादाव
 च्छेदेनतिष्ठति । तस्यदिनस्यनिषिद्ध
 स्वमुक्तं ज्योतिःशास्त्रे । यथा । मृगशि
 रसिनिष्ठत्तरौद्रपादेम्बुवाचीऋतुम
 तीखलुपृथ्वीवर्जयेत् त्रीण्यहानि ।
 यदिवपतिकृषाणः । ज्ञेयमासाद्यवी
 जं न भवतिफलभागी शस्यचाण्डा
 लपाकः ॥ नस्वाध्यायेवषट्कारो न दे
 वपितृपूजनम् । नापिपाठोवीजवापो
 नवाभूखननादिकमिच्छादि । विशे
 षः परिशिष्टे ॥ तत्रसर्पभयोपशमना
 य दुग्धपेयम् । यथोक्तं ज्योतिषे । र
 जोयुक् क्षाम्बुवाचीचरौद्राद्यपाद-
 गेरवौ । नास्यां पाठोवीजवापोनाहि
 भीर्दुग्धपानतइति ॥ रजोयुक् क्षाम्
 ऋतुमतीपृथ्वीत्यर्थः ॥

अम्भः

अम्बुवासिनी । स्त्री । पाटलौ ॥
 अम्बुवासी । स्त्री । पाटलावचे ॥
 अम्बुवाहः । पुं । अम्बुदे ॥ अम्बुवह
 ति । वह० । कर्मण्यण् ॥ मुस्तके ॥
 अम्बुवेतसः । पुं । जलवेतसे ॥ अम्बु
 निजातो वेतसः । शकपार्थिवादिः ।
 अम्बुशिरीषिका । स्त्री । शिरौषिका
 याम् । जलशिरीषे ॥
 अम्बुसंरोधः । पुं । जलधौ ॥ अम्बुसं
 र्धतेऽनेन ॥
 अम्बुसर्पिणी । स्त्री । जलौकायाम् ॥
 अम्बूकृतम् । वि । सनिष्ठेवे । श्लेषक
 णनिर्गमसहितवचसि ॥ अम्बुशब्द
 उपचारात्तद्वति । अनम्बु अम्बुअका
 रि । च्विः । च्वीचेतिदीर्घः । क्तः ॥
 अम्बुः । पुं । अम्बरसे ॥ इत्युणादिको
 षः । अम्बते । अविशब्दे । मूशक्यन्वि
 भ्यः क्तः ॥
 अम्भः । न । जले । आम्भेति आप्यते
 वा । आपृथ्याप्तौ । उदकेणुम् भौचे
 तिह्रस्वोभान्तादेशो नुमागमश्च ॥
 अम्भतेवा । अभिशब्दे । असुन् । दे
 वे । मनुष्ये । पितरि । असुरे । ता
 नि हवा यतानि चत्वार्यम्भांसि देवा
 मनुष्याः पितरोऽसुरा इतिश्रुतेः । वा
 ले । ह्रीवेरे । लमाञ्चतुर्थराशौ । नव
 विधतुष्टिषु प्रकृत्त्याख्यातुष्टि राध्या

अम्भोद

त्मिका अम्भोदयते । यथा कस्यचि
 दुपदेशः विवेकसाक्षात्कारोक्तिमकृ
 तिपरिणामभेदः तच्चप्रकृतिरेवक
 रोति इति कृतं ते ध्यानान्यासेन त
 स्मादेवमेवास्तु वक्ष्येति येयमुपदिष्ट
 स्य । शब्दस्य प्रकृतौ तुष्टिः सा प्रकृत्या
 ख्या अम्भोदयते ॥

अम्भः सारम् । न । } मुक्तायाम् । इतिरा
 अम्भस्सारम् । न । } जनिर्दण्डः ॥

अम्भः सूः । पुं । } धूमे । इति हेमचन्द्रः ॥
 अम्भः सूः । पुं । }

अम्भोजम् । न । अम्बुजे । पु । चन्द्रम
 सि । वि । जलोद्भवे । अम्भसिच
 तः । जनी० । सप्तम्याजनेर्ङः ॥

अम्भोजखण्डम् । न । अम्भोजानां सम
 ह्ने ॥ कमलादिभ्यः खण्डः ॥

अम्भोजन्म । न । कमले ॥

अम्भोजयानिः । पुं । वेधसि । अम्भोजं
 यानिः प्रादुर्भावस्थानमस्य । नारा
 यणनाभिकमलजत्वात् ॥

अम्भोजिनी । स्त्री । पद्मसमूहे । नलि
 न्याम् ॥ पद्मवतिदेशे । अम्भोजानि
 सन्त्यत्र । पुष्करादित्वादिनिः ॥

अम्भोदः । पुं । जलदे । मुस्तके । अम्भो
 ददाति । दा० । कः ॥

अम्भोधरः । पुं । अम्बुधौ । मेघे । सु
 स्तके । धरति । धृञ्धारणे । अच । अ

अम्लः

अम्लसंधरः ।

अम्लोधिः । पुं । सिन्धौ । समुद्रे ॥ अम्लां
सिन्धीयन्तेऽत्र । धाजः कर्मण्यधिकर
णेचेति किः ॥ जलाशये ॥

अम्लोधिवल्लभः । पुं । प्रवाले । इतिराज
निर्घण्ट ॥

अम्लोनिधिः । पुं । अम्लौ । समुद्रे । अं
भांसि निधीयन्तेऽस्मिन् । कर्मण्यधि
करणेचेति धाजः किः ॥ अम्लसां
निधिर्वा ॥ हरौ ॥ अम्लांसि देवाद
यो निधीयन्तेऽस्मिन्निति । देवमनु
ष्य पित्रसुरादेवादयः ।

अम्लोदहम् । न । अम्लजे । अम्लसिरो
हति । रुद्रप्रादुर्भावे । रुद्रपधेतिकः ॥
अम्लयम् । त्रि । अम्लमये । आप्ये । जलवि
कारे फेनादौ । अपाविकारः । ए
कान्तेनिच्यमितिमयट् । स्त्रियाम
मयी ।

अम्रः । पुं । आम्रवृक्षे । न । आम्रफले ॥
इतिशब्दः लावली ।

अम्रातः । पुं । आम्रातके ॥

अम्रातकः । पुं । आम्रातके । अम्राडा
इति अन्ते । अम्लजेमतति । अतसा
तच्छगमने कृष्णादिभ्योवुन् । रल
योरैक्यम् ॥

अम्लः । पुं । रसान्तरे । खट्वा इतिभाषा
। तोयाग्निगुणवाहुल्यादम्लइतिमु

अम्लप

श्रुतः । अस्यगुणावयवा । अम्लोष्णोन्ने

वहिः शीतोश्चः पित्तकफास्त्रदः । वि
बन्धानाहृष्टिघ्नो दन्ताक्षिभ्रूनि को-
चनइति ॥ अम्लवेतसे । इतिराजनि
र्घण्टः । न । तके ॥ अम्यतेशवद्यते

भोक्तृभिः । अमगत्यादिषु । मूशक्य
न्विभ्यः क्ल इतिवाहुलकादमे. क्लः ॥
त्रि । अम्लरसवति । अर्शआद्यच् ॥

अम्लकः । पुं । लकुचवृक्षे । इतिशब्द
रत्नावली ॥

अम्लकाण्डम् । न । लवणट्टये ॥

अम्लकेशरः । पुं । मातुलुङ्गे । अम्ला.
केशरा' अस्य ।

अम्लचूडः । पुं । अम्लद्रव्यविशेषे । शा
कान्ते । चिन्वासारो । इतिराजनि
र्घण्टः ॥

अम्लजम्बीरः । पुं । अम्लनिम्बूके ।

अम्लद्रवः । पुं । बीजपूरादिरसे ।

अम्लनायकः । पुं । अम्लवेतसे ।

अम्लनिशा । स्त्री । शश्याम् ।

अम्लपञ्चफलम् । न । अम्लरसयुक्तपञ्च
प्रकारफले । तद्यथा । कोलस् १ ।

दाडिमम् २ । टक्षाम्लम् ३ । चुक्रिका
४ । अम्लवेतसमिति ५ । मतान्तरे तु ।

जम्बीरम् १ नारङ्गम् २ अम्लवेतस

म ३ तिस्तिडीकम् ४ बीजपूरमि

ति ५ राजनिर्घण्टः

अम्लव

अम्लपत्रः । पुं । अम्लान्तकवृक्षे ॥

अम्लपत्री । स्त्री । चुद्राम्लिकायाम् । प
लाशीलतायाम् ॥

अम्लपनसः । पुं । लिङ्गुचे ॥ अम्लश्वसौ
पनसश्च ॥

अम्लपूरम् । न । वृक्षाम्ले ॥

अम्लफलम् । न । अम्लो इ० प्र० वृक्षाम्ले
। पुं । आम्रवृक्षे ॥

अम्लभेदनः । पुं । अम्लवेतसे ॥

अम्लहरा । स्त्री । मालवदेशजैर्नागव
ल्ली मभेदे ॥

अम्ललोमिका । स्त्री । चाङ्गेर्याम् ॥

अम्लवती । स्त्री । चुद्राम्लिकायाम् ।
चाङ्गेर्याम् ॥

अम्लवर्गः । पुं । आम्रादिभ्यो ॥ यथा ।

आम्र आम्रातकोधापी लकुचंचकपि
त्यकम् । नास्ति द्विविधाजम्बूः करम
ई पियारकम् ॥ दार्द्र्यमंपार्वतीद्रा

चादिभ्योदरतूदकम् । बीजपूरंचज
न्वीरनिम्बक्रीकाम्लवेतसम् । वृक्षा

म्लहरिमन्थंचाङ्गेरीत्यम्लवर्गकः
। निम्बक्रीकाम्भवात्रीफलमन्त्रं प्रका

उच्यते । प्रदद्यादम्लसात्म्यायकाञ्चि
कैवंपुरातनमिति । ज्वराधिकार-

स्योर्यशोकः ॥

अम्लवल्ली । स्त्री । त्रिपरिक्लानामकन्द
विशेषे ॥

अम्लात

अम्लवाटिका । स्त्री । नागवल्लीभेदे ॥

अम्लवातकः । पुं । आम्रातके ॥

अम्लवास्तूकम् । न । चुक्रे । चूका इति
प्रसिद्धेशाके ॥

अम्लवीजम् । न । वृक्षाम्ले ॥

अम्लवृक्षम् । न । वृक्षाम्ले । इम्लीति
प्रसिद्धश्चे ॥

अम्लवेतसः । पुं । स्वनामख्यातश्चे । स

हस्तवेधनि । चुक्रे । गुणा यथा । अ

म्लवेतसमन्थम्लं भेदनं लघुदीपन-

म् । हृद्रोगशूलगुल्मघ्नमपिप्तलोहित

दूषणम् ॥ रुचं विण्मूषदोषघ्नीहो

दावर्तनाशनम् । हिकानाहाहनि

श्वासकासाजीर्यवमिप्रणात् ॥ कक

वातामयध्वंसिच्छागमांसद्रवत्वकृत्

। चणकाम्लगुणं चेत्यलोहसूचीद्रव-

त्वकृदिति ॥ अम्लश्वसौवेतसश्चन

प्रत्यात् ॥

अम्लशकः । पुं । अम्लचूडे । न । चुक्रे

॥ वृक्षाम्ले ॥

अम्लसारः । पुं । अम्लवेतसे । निम्बूके

॥ हिन्ताले । न । काञ्चिके ॥

अम्लहरिद्रा । स्त्री । शक्याम् ॥ इतिरा

जनिर्घण्टः ॥

अम्ला । स्त्री । चिञ्चायाम् ॥

अम्लाकुशः । पुं । अम्लवेतसे ॥

अम्लातकः । पुं । अम्लादने ॥

अम्लिका

अम्लादनः । पुं । कुरगृके । अम्लाने ।
पीयावांसा इतिप्रसिद्धे । वाणपुष्प
इतिगौडेषु विख्याते । गुणा यथा ।
अम्लादनः कषायोष्णः स्निग्धः स्वा
दुश्चतुक्तकइति ।

अम्लानः । पुं । महासहायाम् । कठस
रय्याइतिख्याते ॥ चि । निर्मले ॥ न
म्लायतिस्म । म्लै० । गन्धार्थाकर्म-
क्रेतुक्तः । संयोगा देरातीधातोर्थ
श्वत इतिनिष्ठानत्वम् ॥

अम्लानिनी । स्त्री । पद्मिन्याम् । पद्मस
मूहे ।

अम्लिका । स्त्री । चिञ्चायाम् । अस्या
गुणास्तु । अम्लिकामा गुर्वातहरी
पित्तकफास्रकृत । पक्वातु दीपनी
रूक्षासरोष्णाकफवातनुत् । अम्लि
कायाः फलंपक्वं मर्दितं बारिणाट्ट
म् । शर्करामरिचोन्मिश्रं लवणैश्च सु-
वासितम् ॥ अम्लिकाफलसम्भूतं पान
कंवातनाशनम् । पित्तश्लेष्मकरं किं
चित्सुख्यं वज्रिवोधकमिति ॥ अम्लो
हारे । चाङ्गेरिकायाम् ॥ पलाशील
तायाम् ॥ श्वेताम्लिकायाम् । अ
म्लोरसोऽस्याअस्ति । अतइनिठना
वितिठन् ।

अम्लिकावटकः । पुं । भोरीवराइति
लोके । विधिर्यथा । अम्लिकांस्वेद

अथवा

यिच्चातुजलेन सह मर्दयेत् । तन्नीरे
कृतसंस्कारे वटकान्मज्जयेज्जनः । अ
म्लिकावटकास्ते तुरुच्यावज्जिमदीप
नाः । वटकस्यगुणैः पूर्वैरेतेपिचसम
न्विताः इतिभावप्रकाशः ।

अम्ली । स्त्री । चाङ्गेय्याम् ।

अम्लीका । स्त्री । तिन्तिव्याम् ॥

अम्लोटकः । पुं । अम्लकुचाइ इति
गौडदेशभाषाप्रसिद्धे अम्लन्तकवृक्षे
। इतिरत्नमाला ।

अयः । पुं । शुभावहविधौ । प्राकृतन
शुभकर्मणि । कल्याणमापकेदैवे ।
एत्यनेनसुखम् । इङ्गता । पुंसि
संज्ञायामितिघः ॥ पाशकस्यगमने ।
कस्मिंश्चिद्भागे । सूतकृतां प्रदक्षिण
गमने । अयतेः कर्त्तरि पचाद्यच् ॥

अयः पानम् । न । नरकविशेषे ।

अयः प्रतिमा । स्त्री । सूर्याम् । अय
सः प्रतिमा ।

अयः शूलम् । न । तीक्ष्णउपाये ।

अयन्नः । पुं । दैवादियन्नभिन्ने । वि ।
यन्नरहिते ।

अयन्नियः । वि । यन्नानर्हे । पुं । माघे ।

अयन्न' । वि । चेष्टाशून्ये ।

अथवा । । उचितस्यान्यथात्वे । मि
थ्यार्थे ।

अथथार्थानुभवः । पुं । तदभाववतित

अयनां

त्प्रकारकानुभवे ॥ सचसंशयविपर्य-
यतर्कभेदात्त्रिविधः ॥ अयथार्थश्चा-
सावनुभवश्च ॥ नयथार्थानुभवोवा ॥
अयथार्थास्मृतिः ॥ स्त्री । अप्रमाजन्था
यांस्मृतौ ॥ अयथार्था चासौस्मृ-
तिश्च ॥

अयनम् । न । पथि ॥ अयन्ते ईयन्तेवा-
ऽनेन । करणेति ल्युट् युज्वा ॥ भा-
नोरुदग्दक्षिणतो गतौ ॥ यथा । मृ-
गकर्कटसङ्क्रान्तौ । द्वे उदग्दक्षिणाय-
ने इति ॥ अपिच । युमणिसङ्क्रमतो
मृगकर्किणोरयनके भवत इति ॥ अय-
तेऽर्कोऽनेन । अयगतौ । ल्युट् । अ-
तुत्रवे ॥ यथा । सौरर्क्षत्रितयं प्रदिष्टं
मयनमिति ॥ अयते याच्यनेन च
तुत्रयेण सूर्योदक्षिणाशामुत्तराशां-
वेति । समरसमारंभकाले योधानां
युद्धा प्रथमं युद्धभूमौ पूर्वा परादिदि-
ग्बिभागेनावस्थिति स्थानानि यानि
नियम्यन्ते तेषु । मेरुद्वाद्वीतरभाषा
प्रसिद्धेषु ॥ बृहस्पतिप्रवेशमार्गे गतौ ।
आश्रये ॥ स्थाने ॥ गेहे ॥ शास्त्रे ॥
यथा । ज्योतिष्प्रामयनं नेचमिति ॥
अयनांशः । पुं । सूर्यगतिविशेषस्य
भागे ॥ यथाह काशिकादासः । शाक-
शराम्भोधियुगेनितो ह तोमानं खत
र्क्षयनांशकाः स्मृता इति ॥

अयान

अयन्ति ॥ त्रि । अनर्गले ॥ नयन्ति ॥
अयवान् । त्रि । भाग्यवति ॥ मतुप् ॥
अयशः । न । अधर्मनिमित्ताया' लो-
कनिन्दाया' प्रसिद्धौ । अकीर्त्ता ॥
नयशः ॥

अयः । न । लोहे ॥ एति अयत्तिवा ।
इण्गता । असुन् ॥

अयस्कान्तः । पुं । चुम्बकाश्मनि ॥ अयः
कान्तोऽस्य ॥ कान्तीसार इति ख्याते-
कान्तलोहे ॥ सचतुर्विधः । भ्रामक
चुम्बकरोमकस्वेदकभेदात् ॥ एते
रसायने उत्तरोत्तरंगुणिनः । क्रमे-
ण दार्ढ्याद्भ्रकान्तिकार्यनोरोगदायि-
न इति राजनिर्घण्टः ॥

अयस्कारः । पुं । लौहकारे ॥ अयस्क-
रोति । डुकृञ् करणे । कर्मण्युष्णः ॥

अयाचितम् । न । अमृतवृत्तौ ॥ यथा
। ऋतुमुष्णशिशुं प्रोक्तममृतस्यादय-
चितमिति सन्तः ॥ त्रि । याच्यं वि-
नाशव्यवस्तुनि । अनर्थिते ॥ पुं । मु-
निभेदे । उपवर्षे ॥ वृत्तविशेषे ॥ न-
याचितम् ॥

अयाज्यः । त्रि । ब्राह्मे ॥ नयाज्यः ॥

अयानम् । न । स्वभावे ॥ इतिहारा-
विली ॥ अगमने ॥

अयानयम् । न । दूतिनां स्थलविशेषे ॥
तेषां गतिविशेषे ॥ अयसहिऽनतं ॥

अयुग्म

नय. ॥

अयानयीनः । पुं । शारे । अक्षोपकर
खे । अयानयंस्थलविशेषनेतव्यः । अ
नुपदसर्वान्नायानयमित्यादिनाम्
। अचेयं द्यूतशास्त्रस्य मर्यादा । चतस्रो
वीथयः प्रत्येकं द्वादशकोष्ठोपेता ।
शारास्तु त्रिंशत् । ते च एकैकेन कितवे
न पंचदशस्ववामपार्श्वस्थ प्रथमकोष्ठ
पर्यंतं प्रदक्षिण प्रसव्यगतिभ्यां नेयाः ।
सर्वेष्वयानयीनाः । सप्तहायस्य शा
रस्य परैर्नाक्रम्यते पदम् । असहाय
स्तु शारेण परकीयेष्ववाध्यते इत्या
दि तच्छास्त्राद्वोधम ।

अयाः । पुं । वक्रौ ॥ एति । इण्० । आ
सि. ॥

अयि । ॥ । प्रप्ते । अनुनये । सम्बोध
ने । अनुरागे । ईयते अय्यते वा ।
इः इन्वा ।

अयुक्कदः । पुं । सप्तपर्णवृक्षे ।

अयुक्तः । वि । अजितचित्ते । सर्वदा वि
षयापेक्षतचित्तत्वन कर्तव्येष्वनवहि
ते । अचिन्तिते ॥ अभिञ्जिते ॥ न
युक्तः ॥

अयुक्तम् । ॥ । अनर्थे ।

अयुग्मः । पुं । विषमे ।

अयुग्मच्छदः । पुं । सप्तपर्णवृक्षे । अयु
ग्माः छदायस्य ।

अयोध

अयुतः । वि । असंयुक्ते । अयुक्ते । न ।

दशसहस्रे १०००० । नयुतम् ।

अयुतसिद्धौ । पुं । ययोर्द्वयोर्मध्ये एक
मपराश्रितमेव तिष्ठते तावयुतसि
द्धौ । यथा । अवयवावयविनौ गुण
गुणिनौ क्रियाक्रियावन्तौ जातिव्य
क्ती विशेषनिश्चयद्वये चेति ।

अये । ॥ । क्रोधे । विषादे । सम्भ्रमे ।
स्मरणे । सम्मुद्धौ ।

अयेयः । वि । अयातव्ये । यान् विनैव
साधे । यातुं योग्य । या० । अचोय
त् । ईद्यति । गुणः । नयेयः ।

अयोगः । पुं । विधुरे । कूटे । विस्त्रेपे ।
कठिनोद्यमे । वमनविरेचनादीनां
प्रतिलोमवृत्तौ अल्पप्रवृत्तौ च । तं
दुक्तं वैद्यके । योगः सम्यक्प्रवृत्तिः
स्यादतियोगोतिवर्त्तनम् । अयो
गः प्रातिलोम्येन न चाल्पं वा प्रवर्त्तत
मिति । नयोगः ।

अयोगव । पुं । आयोगवे । शूद्रादेश्य
कन्यायामुत्पन्ने । इति जटाधरः ।

अयोगुडः । पुं । लौहगुलिकायाम् ।
गोली इति भाषा प्रसिद्धायाम् ।

अयोग्रम । न । मुसले । अयोग्रेऽस्य ।

अयोग्रकम् । न । मुसले ॥

अयोधनः । पुं । लौहपुञ्जे । हथौडा इ
त्यादिभाषाप्रसिद्धे लौहमुञ्जरे । अ

अरघ

योह्न्यतेऽनेन । हन० । करणेऽयो
विद्रुषित्यप् घनादेशश्च ॥

अयोध्या । स्त्री । सरयूतीरेद्वादशयोज
नोयतायां साकेतपुर्याम् । उत्तर
कोशलायाम् । त्रि । युद्धानर्हे ।

अयोनिजः । पुं । हरौ ॥ योनौयोनि
पदलक्षितायां जनन्यांनजायते ।

जनोप्रादुर्भावे । सप्तम्यांजनेर्दः ।

स्त्री । सीतायाम् । जानक्याम् ।

अयोमलम् । न । मण्डूरे । लौहकिट्टे ।

अयोमुखः । पुं । असुरविशेषे ।

अरम् । न । शीघ्रे । चक्राङ्गे । चक्रस्य
नाभिनेम्योन्तराक्षस्यकाष्ठे । ऋच्छ

तिङ्गित्तिर्वा । ऋच्छगत्यादैः । ऋ

शतैवा । पचाद्यच् । शीघ्राद्येकिया

विशेषणत्वादसत्वे वर्तमानेयंक्ती-

कः द्रव्यगामोत्तु विलिङ्गः । ब्रह्मलो-

कश्चेत्तमुद्रोपमे ररसि । जिनानां

कालचक्रस्य द्वादशशेः । सत्तु अवस

र्षिभ्याः प्रोभगः । जिनानामष्टाद

शतेर्बन्धने । त्रि । शीघ्रगे ।

अरकः । पुं । शैवले । पर्यटे ।

अरध्वः । पुं । राजदृष्टे । इत्यमरटो
कार्याभरतः ।

अरघट्टः । पुं । महाकूपे ।

अरघट्टकः । पुं । घटोयन्त्रे । पादावर्त्त

। महाकूपे ।

अरग्य

अरजम् । त्रि । निर्मले । नविद्यतेरजो

रेणुर्यस्मिन् । रजोगुणरहिते ।

अरजाः । स्त्री । नमिकायाम् । अना-

गतार्त्तवायाम् । कुमार्थ्याम् । त्रि ।

रजोगुणरहिते ।

अरणम् । न । शरणे ।

अरणिः । पुं । वङ्गिमन्ये । गणिकागिका

दृष्टे । सूर्ये । इतिकाशीखण्डम् ।

पुं । स्त्री । निर्मन्यदाहणि । ऋच्छ

ति । ऋगति प्रापययोः । अस्ति स्त-

धृधमीत्यनिः ।

अरणिकः । पुं । श्रीपर्णे । अस्तिमन्ये ।

अरणो । स्त्री । अरण्याम् ।

अरणीकेतुः । पुं । अस्तिमन्यदृष्टे ।

अरणीसुतः । पुं । अमौ ।

अरय्यम् । न । वने । स्त्रीजनासङ्कीर्णा

श्रमे । दण्डकारण्यादिनवसु । य

था । दण्डकसैन्यवारण्यजम्बूमागंश्च

पुष्करम् । उत्पलावर्त्तकारण्यं नै

मिषं कुबजाङ्गलम् । हिमवानर्बुदश्चै

वनवारण्यं विमुक्तिदमितिवराहपुरा

णम् । अर्थते स्मरैः । ऋगतैः । अस्ते

निञ्चेत्यन्यः । पुं । कट्फलदृष्टे इति

शब्दचन्द्रिका ।

अरग्यकदली । स्त्री । गिरिकदल्याम् ।

अरग्यकार्पासी । स्त्री । वनकार्पास्याम् ।

। भारद्वाज्याम् । इयं हिमाकृच्छा

अरण्य

वृणश्चतनाभिनीति राजनिर्घ-
ण्टः ।

अरण्यकुल्यिका । स्त्री । कुल्यिकायाम् ।
वनकुल्यी इतिभाषा ।

अरण्यकुसुमः । पुं । वनकुसुम्भे । अग्निस-
म्भवे । कैसुम्भे । पाकेऋटुः । स्नेहनाशी
जठराग्निविवृद्धिकृदित्यस्यगुणाः ।

अरण्यघोषो । स्त्री । पत्रशाकविशेषे ।
वनघोष्याम् ।

अरण्यचटकः । पुं । धूसरे । वनचटके ।
अरण्यजार्द्रका । स्त्री । वनार्द्रकायाम् ।
ऐन्द्रे । वन अद्रक इतिभाषा ।

अरण्यजीरः । पुं । वनजीरे ।
अरण्यधान्यम् । न । नीवारे ।

अरण्यमक्षिका । स्त्री । दंशे । अरण्य-
स्यमक्षिका ।

अरण्यमुक्तः । पुं । मकुष्ठे ।

अरण्यवायसः । पुं । द्रोणकाके ।

अरण्यवासिनी । स्त्री । अत्यम्बपर्याल-
तायाम् ॥

अरण्यवास्तूकः । पुं । कुण्डारे ॥

अरण्यशालिः । पुं । नीवारे । वनधान्ये ॥

अरण्यशूरणः । पुं । वनशूरणे ॥

अरण्यश्वा । पुं । टके ॥

अरण्यषष्ठी । स्त्री । ज्येष्ठशुक्लषष्ठ्याम्

। यथा । ज्येष्ठेमासिसिते पक्षे षष्ठी

आरण्यसंक्षिता । व्यजनैककरास्त

अरन्ध

स्यामटन्तिविपिनेस्त्रियः । तांविन्ध्यवा-
सिनींस्कान्दषष्ठीमाराधयन्ति च । क-
न्दमूलफलाहाराखभन्ते सन्ततिं शुभा-
म् । कन्दंशूरणादि । तद्वितरन्मूलम् ।
इतिराजमार्त्तं गडः ॥

अरण्यानी । स्त्री । महावने । महदरण्य-
मिच्छन्मिच्छये इन्द्रवह्नेति सूत्रस्येन-
हिमारण्ययोर्महत्त्वइतिवार्त्ति केना-
ऽरण्यशब्दस्यनुगागमस्ततोऽङीष् ।

अरण्यायनम् । न । अरण्यवासे ।

अरतवपः । पुं । मुनि । वक्रपुच्छे ॥

अरतिः । पुं । क्रुधि ॥ स्त्री । अनवस्थि-
तचित्तत्वे । क्रोधाभावे । रतिविर-
हे । उद्वेगे । इष्टवियोगान्मनस्याकु-
लीभावे । यथा । स्वाभीष्टवस्तुलाभे
न चेतसोयाऽनवस्थितिः । अरतिः
सेति । पि । रतिहीने । ऋच्छति
। ऋ० । बह्विष्यत्तिभ्यश्चिदित्यतिः
। अर्त्ते श्वेत्त्यतिर्वा ।

अरलिः । पुं । सप्रकोपुतताङ्गुलिकरे ।
विस्तृतकनिष्ठपटुमुष्टिहस्तपरिमा-
यो । कफोणौ । रलिभिन्नः । नञस-
मासः । यदा । ऋतन्यञीत्यत्ते ।
कलिच् । बद्धमुष्टिकरोऽरलिः सार-
लिः प्रवृत्ताङ्गुलिः । सहस्तद्वत्त्वर्थः ।

अरन्धनम् । न । वसौडा इतिप्रसिद्धे-
पाकाभावे । यथा । कर्काशमद्यात्

अरवि

सिंहाहे सिंहाङ्गं सिंहकन्ययोरि-
त्याचारमार्त्तखड्गः ॥

अरन्ध्रः । त्रि । निविडे ॥

अरपोः । चि । अपापे ॥ नविद्यते रपः
पापंयस्य ॥

अरम् । । अलमर्थे । अलमिष्यथयस्य
बालमूलेत्यादिना पक्षरेफः । अ-
ल्ये ॥

अररम् । त्रि । छदे ॥ कपाटे । इयर्त्ति ।
अर्त्तिकमीत्यरच् । अपिधाने ॥

अररिः । पुं । न । कपाटे । ऋच्छति
। विष् । अर ऋच्छति । सर्वधातुभ्यश्च
तीनिः ॥

अररी । स्त्री । कपाद्याम् । इयर्त्ति ।
ऋग्तौ । अर्त्तिकमीत्यरन् । गौ
रादिङीष् ॥

अररुः । पुं । अलङ्कारे । शपौ । ऋच्छ
ति अर्थतेषा । ऋगतिमापणयोः ।
अर्त्तेररुः ॥

अररे । । आशुसंबुद्धौ । त्वरान्वितस
म्बोधने । इतिशब्दरत्नावली ॥

अरखुः । पुं । श्योनाकवृक्षे । इयर्त्ति ।
ऋग्तौ । अर्त्तेररुः । कपिलकादिः ॥

अरविन्दम् । न । पद्मे । अराकाराणि
दलानितक्तादृश्यादराः तान्विन्दति

लभतइत्यर्थे गवादिषुविन्देः संज्ञाया
मिति कर्मण्यणो बाधकः शः । शेमु

अरालः

चादीनामितिनुम् । अरंशीघ्रंलिप्सा
विन्दतिवा । सारसपक्षिणि । नीले
त्पले । रत्नकमले । ताम्रे ॥ इतिराज
निर्घण्टः ॥

अरविन्दिनी । स्त्री । नलिन्याम् ॥ पद्म
खण्डे । तडागे ॥ अरविन्दानि सन्त्य
त्र । पुष्करादित्वादिनिः । ङीप् ॥

अरसिकः । त्रि । अरसत्ते । अविदग्धे ।
यथा । अरसिकेषु रसस्यनिवेदनं
शिरसि मालिख मालिख मालिखे
त्युद्भटः ॥

अराजकः । त्रि । राजशून्यदेशादौ ॥
यथा । चौरप्रायं जनपदं हीनसत्त्व
मराजकमितिश्रीभागवतम् । अरा
जकेषिलोकेस्मिन् सर्वतोविद्रुते-
यात् । रक्षार्थमस्यसर्वस्यराजानम
सृजत् प्रभुरितिमनुः । ।

अरातिः । पुं । अरौ । नरातिमुखम् ।
रादाने । क्लिप् तिर्वा ॥

अराणः । पुं । सर्जरसे । समददन्तिनि
। त्रि । कुटिले । ऋच्छति । ऋग्तौ
। विष् अर् । अरमाच्छाति । मूलवि
भुजादिस्वात्कः । अराः आखा
तिवा । नरातिदुःखम् । बाहुलका
ल्लग्न्या ॥

अराला । स्त्री । वैश्यायाम् ॥

अरिः । पुं । शत्रौ । स्वकृतापकारमन-

अरिजा

येष्व स्वभावात् कौर्येणामकर्त्तरि
। अरेर्गुणा यथा । प्राञ्चकुलीनंशूर
चदक्षंदातारमेवच । कृतज्ञघृतिम
न्तंचकष्टमाहुररिवुधा इति । षष्ठ्य
हे । षट्सु । रथाङ्गे । चक्रे । खदिर
प्रमेदे । खदिरपत्रिकायाम् । इयर्त्ति
विरोधम् । ऋगतौ । अच इः ।
अरिवम् । न । कर्णे । केनिपातके ॥
ऋच्छत्यनेन । ऋगतौ । अर्त्ति लूधू
इतिइवः ।

अरिन्दमः । पुं । पराभिभावके । अरिं
दाम्यतीति विग्रहे संचायां भृतृदृजि
धारिसहितपिदम इत्यनेन दाम्यतेः
खचि पूर्वपदस्याजन्तलक्षणोमुमाग-
मः । अरीन्कामादीन् दमयतीति
वा ।

अरिमर्दः । पुं । कासमर्दः ॥

अरिमेदः । पुं । इरिमेदे । विट्खदिर
॥ अरिरिवमेदः स्नेहोऽस्य । अयंक
षावउष्णस्तितोभूतविनाशनः शोथा
त्त्रिस्तारकासविषवैसर्पनाग्नीचेतिरा
जनिर्घण्टे नरसिंहकौलः ॥

अरिजा । स्त्री । मावाटस्तमेदे । यथा
। छन्दसिषोडशकलेविजाशिनि प्र-
तिपदमन्तेयमकविजाशिनि । अरि
जानामपयोधरधारिणि शेषेनियत
लघुद्वयधारिणि ॥ यथा । किंकीना

अरिष्टः

शपाशधरगर्जसिमानुधगम्यहासभ-
रमर्जसि । हरिचरशंशरशं नहिप
श्यसियन्नामस्मरणादपिनश्यसीति ।
अरिषः । पुं । अपानमांसजैरोगे । धा
राप्रवर्षे ॥

अरिषडघृकम् । न । विवाहाद्युपयोगि
नि गणनाविशेषे ॥ यथा । मकरः क
रिकुलरिपुणा कन्यामेवेषस्तत्र भ
वस्तुलया । कर्किघटौ दृषधनुषी
वृश्चिकमियुनौषडघृविधाविति ॥

अरिषडुर्गः । पुं । कामक्रोधलोभमोह
मदमात्सर्येषु ॥ षष्ठांशुर्गः । षड्वर्गः ।
अरीणामन्तःशत्रूणांषडुर्गः ॥ यथा ।
दद्यान्नावसरंकिंषित्कासादीनाम-
नागपि । आसुसेराव्यतेः कार्त्तनवेदे
दान्तचिन्तयेत्युपदेशः ॥

अरिष्टः । पुं । लघुने । निम्ने । लङ्गा
निकटवर्त्तिनि पर्वतविशेषे ॥ काके ।
नरिष्टमस्य ॥ कङ्के । केनिलद्रौ ।
रीठाइतिख्याते ॥ अखगुणास्तु । अरि
ष्टकस्त्रिदोषप्रोग्रहजिन्नभपातन इ-
ति । वृषभासुरे । न । अशुमे ।
तक्के । सूतिकागारे ॥ उत्पाते ॥ आ
सवे ॥ यथा । पक्वौषधाम्बुसिन्नयन् स
द्यंतव्यादरिष्टकम् । अरिष्टं मद्यमि
तिलोके । यथा । द्राक्षारिष्टम् दश
मूक्षारिष्टम् । वष्पूक्षारिष्टमिति । अ

अरिष्टः

रिष्टं लघुपाकेन सर्वतश्च गुणाधिकम् । अरिष्टस्य गुणा ज्ञेयावीजद्रव्यगुणैः समाः ॥ मद्ये पुंस्त्रिजोपीतिसुश्रुतटीका । शुभे । नास्ति रिष्टमच न रिष्यते स्म हिंस्त्रे रिति वा । रिषा हिंसायाम् । क्तः । न रिष्टमशुभमस्मादा । अनेकमिति समासः । मरणचिह्ने । यथा । रोगिणो मरणं यस्माद्दृश्यमाविलक्ष्यते । तल्लक्षणमरिष्टस्याद्रिष्टमप्यभिधीयत इति । न रिष्टम् । वि । अविनाशिनि ।

अरिष्टकः । पुं । निम्ने । फेनिले । रीठा इति श्रुते ।

अरिष्टतातिः । वि । क्षेमहारे । शुभहरे ।

अरिष्टदुष्टधीः । वि । विवशे । आसन्नमरणसूचितक्षणेन दूषितबुद्धौ । अरिष्टे दुष्टाधीरस्य ।

अरिष्टनेमिः । पुं । बुद्धगणान्तरे । मुनिविशेषे । जिनानां चतुर्विंशत्यन्तर्गतद्वाविंशतिनीर्यहरे ।

अरिष्टसूदनः । पुं । विष्णौ । अरिष्टसूदके । अरिष्टसंज्ञकमसुरंसूदितवान् सूदयति वा । सूदः । मर्यादित्वाद्यः ।

अरिष्टाक्षी । कटकायाम् ।

अरिष्टः । स्त्री । अशुभे । सकलाधि

अरुणा

व्याध्यभावे ।

अरिष्टः । वि । नाशने । अरिरिवतिष्ठति । प्रा० । कः ।

अरुचिः । पुं । अज्ञानभिलाषरूपे रोगप्रभेदे । अरोचके । सच सत्यभिलाषेऽभ्यवहारासामर्थ्यरूपो बोध्यः । रुच्यभावे ।

अरुजः । पुं । आरग्वधे ।

अरुणः । पुं । अर्के । अर्कसारथी । अथत्तरागे । कृष्णलोहिते । कृष्णमश्वितरक्ते । सन्धारगे । निःशब्दे । कपिले । दानवान्तरे । कुष्ठभेदे । पुन्नागपादये । गुडे । न । कुङ्कुमे । सिन्दूरे । वि । गुणिनि । ऋच्छति । ऋगतौ । अर्त्ते श्चेत्युनन् । अरुणोऽर्थोऽस्यास्ति । अर्थआद्यच् ।

अरुणकमलम् । न । रक्तोत्पले ।

अरुणलोचनः । पुं । पागावते ।

अरुणसारथिः । पुं । सूर्ये । अरुणः सूरः सूरतः सारथिर्यस्य ।

अरुणा । स्त्री । अतिविषायायाम् । श्यामायाम् । मञ्जिष्ठायाम् । विवृतायाम् । प्रबदीपकान्तरे । इन्द्रवारुण्यायाम् । गुञ्जायाम् । मुण्डितिकायाम् । कदम्बपुष्पायाम् । ऋच्छति । ऋगतौ । अर्त्ते श्चेत्युनन् । टापः । अरुणोऽर्थोऽस्यास्ति । अर्थआद्यच् । टापः ।

अरुन्तु

अरुणात्मजः । पुं । जटायुनामविहगे ।

अरुणस्थानूरोरात्मजः ।

अरुणावरजः । पुं । गरुडे ।

अरुणोदकम् । न । सरोविशेषे । मे
रो. प्राच्यादिशियो विष्कम्भशैलस्तस्य
मूले सरोऽरुणोदकं नाम तच्च हेमाज
मण्डितम् ।अरुणोदयः । पुं । ब्राह्मेमुहूर्त्ते । सूर्यो
दयात् पूर्वमुहूर्त्त इये । यथा । रज
त्तोशेषयामस्यशेषार्द्धमरुणोदय इति
। अपिच । चतस्रोघटिका प्रातररु
णोदय उच्यते । यतीनां स्नानकालो
यंगङ्गायाम् । सप्तश स्मृतः इति ॥ सप्त
पञ्चारुणोदय इति देवी भागवतम् ।
अथ सप्तपञ्चाशत् घटिकोत्तरमरुणो
दय इति तदर्थः । अरुणस्योदयोयस्मि
नसः ।अरुणोदयसप्तमी । स्त्री । माकर्त्याम्
। भविष्योक्तविवरणायां तपः शुक्लसप्त
म्याम् ।अरुणोदा । स्त्री । मन्दरगिरिशिखरा
न्निपतन्त्यां सरिति ॥ अरुणोयमासफ
लरसः सयमउदकं यस्याः ।अरुणोपलः । पुं । पद्मरागे । चुन्नीतिलो
के ॥ अरुणोऽरुणवर्षश्चासावुपलः
पाषाणश्च ।

अरुन्तुदः । त्रि । अर्मसृष्टि । अर्मपीड

अरुषः

के । अरुषि मर्माणितुदति । तुद
व्यथने । विध्वरुषोस्तुद इति खश् ।
अरुर्दिषदिति मुमिकृते संयोगान्तस्ये-
त्यरुषः सकारस्य लोपः ।अरुन्धती । स्त्री । वशिष्ठपत्न्याम् । अ-
चमालायाम् । कर्दममुने कन्या
याम् ।अरुन्धतीजानि । पुं । वशिष्ठे । अरुन्ध
ती जायायस्यसः । जायायानिड् ।
अरुन्धतीनाथः । पुं । वशिष्ठे । अरुन्ध
त्यामाथः स्वामी ।अरुष्कः । पुं । भक्तातके । इति शब्दरत्ना
वली ।अरुष्करः । पुं । भक्तातकपुत्रे । न । भ-
क्तातकफले । त्रि । व्रणकृति । अरु
र्वणं करोति । दिवाविभेतिटः । नि
त्यं समासेतूत्तरपदस्येतिषः ।अरुः । न । मर्मणि । पुं । रत्नखदिरे ।
अर्के । पुं । न । व्रणे । चते । इय
त्ति । ऋगै । अर्त्तिपृषपियजु
त्युतिः ॥अरुहा । स्त्री । भूधाव्याम् । भूमि आं
वला इति ख्यातायाम् ।अरूपः । त्रि । रूपशून्ये ॥ कुम्भित
रूपे ॥अरुषः । पुं । रवौ । सर्पविशेषे ॥ ऋ
क्षति अर्थतेवा । ऋगतिप्रापणयोः

अर्कः

। ऋहनिभ्यामूषन् ।

अरे । १ । नीचसम्बोधने । यथा । अरे
यमभटाः शठाः कपटविग्रहेषूद्भटानि
वेदयतवोवचस्तवनचाधिकारोमयि
। अहन्तु शिवसुन्दरीचरणचारुपङ्के
रुचस्वलनमधुसुधासर्वसमपिवंनजा
नीतरेदति । रुषाह्वाने । अपाकु
तौ । असूयायाम् ॥

अरेरे । १ । नीचसम्बोधने ॥ रुषाह्वाने ।
ने । सक्रोधाह्वाने ।

अरोक । वि । निष्प्रभे । छिद्रवर्जिते ।
रोचनम् रोकः । रुचदीप्तौ । घञ्
। नरोकोऽस्य ॥

अरोगः । जि । व्याधिरहिते ॥ पुं । दो
षसाम्ये । रोगाभावः । नरोगोऽ
स्यवा ।

अरोचक । पुं । रोगविशेषे । अरुचि
रोग इतिभाषा ।

अर्कः । पुं । रक्तार्के । अर्कपर्णे ॥ अस्य
गुणायथा । अर्कद्वयं सरंवातकुष्ठक
ण्डूविषत्रयान् । निहन्तिप्रीहगुल्मा
शः श्लेष्मोदरयकृत् किम्बीन् । अर्क इ
यं रक्तार्कः चेतार्कश्च । शुक्लार्कस्तुमण्ड
प्यलघुदीर्घनपाचनम् । अरोचक प्र
सेकार्शकासम्वासनिवारकम् । र
क्तार्कपुष्पं पधुरंसतितं कुष्ठकिमिषं क
फनाशनम् । अर्शविषं हन्तिधरक्तपि

अर्कन

त्तंसङ्ग्राहिगुल्मे श्वयथौ हितंतत् ।
चीरमर्कस्तितोष्णस्निग्धसखयण-
लघु । कुष्ठगुल्मोदरहरं श्रेष्ठमेतद्वि
रेचनमिति भावप्रकाशः । स्रष्टिके ।
रवौ । लक्षययारविवारे । ताम्रे ।
दिवस्यतौ । विडौजसि । श्रीहरौ ।
ब्रह्मादिभिः पूज्यतमैरर्चनीयत्वात् ।
द्वादशांके ॥ हस्तर्चे ॥ सर्वदर्शिनि ।
अर्च्यते । अर्चपूजायाम् कर्मणिघञ्
। चजोरितिकुत्त्वम् । यदा । कृदा
धारार्चिकलिभ्यः क इतिक् । अर्क्य
तेवा । अर्कस्तवने । घञ् । अरक इ
तिप्रसिद्धे कायविशेषे । यथा । द्रव्यक
ल्पः पञ्चधास्यात्कल्कं चूर्णं रसस्तथा ।
तैलमर्कः क्रमाज्ज्ञेयं यद्योत्तरगुणं पि
ये इतिरावणः ।

अर्ककान्ता । स्त्री । आदित्यभक्तायाश्च ।

अर्कचन्दनम् । न । रक्तचन्दने ॥

अर्कजः । पुं । यमे । शमैश्चरे ॥

अर्कजौ । पुं । अश्विनीसूत्र्योः ॥ नित्यद्वि
वचनान्तोयम् ॥

अर्कतनयः । पु । कर्णे । राघेये ॥ वै
वस्वतमनौ । सावर्णिमनौ । शनैः ॥
यमे ।

अर्कतनया । स्त्री । यमुनायाम् । तप
त्याम् ।

अर्कनन्दनः । पुं । अर्कतनये । सुग्रीवे ॥

अर्करे

अर्कस्य नन्दनः ।
 अर्कनामा । पुं । रत्तार्के ।
 अर्कपत्रः । पुं । आदित्यपत्रदृष्टे ।
 अर्कपत्रा । स्त्री । सुनन्दायाम् । अर्कमू
 लायाम् ॥
 अर्कपर्णाः । पुं । अर्काह्वे । मन्दारे । अ
 र्काभानि तीक्ष्णानि पर्णान्यस्य ॥
 अर्कपादपः । पुं । निम्बे । इतित्रिकाण्ड
 शेषः ॥
 अर्कपुष्पिका । स्त्री । सूर्यवज्रायाम् ।
 अर्कपुष्पी । स्त्री । कुटुम्बिनीदृष्टे । अ
 र्कपुष्पीकृमिक्षेपमेवपित्तविकार-
 जिदितिभावप्रकाशः ॥
 अर्कप्रिया । स्त्री । जवायाम् ।
 अर्कवन्धुः । पुं । गौतमे । बुद्धे ॥ सच इ
 त्ताकुकुलोद्भवशाक्यवंशीयोबोद्धयः
 । अर्कस्यवन्धुः सूर्यवंशजत्वात् । अ
 म्युजे ॥ अर्कोवन्धुर्यस्यसः ।
 अर्कवान्धवः । पुं । अम्युजे । अर्कोबाध
 वोयस्यसः ॥ बुद्धे । बुद्धमिदि । अर्क
 स्यवान्धवः ।
 अर्कभम् । न । सूर्याक्रान्तनक्षत्रे ।
 अर्कभक्ता । स्त्री । आदित्यभक्तायाम् ।
 हुल्हुल् इति प्रसिद्धे शाके ।
 अर्कमूला । स्त्री । अर्कपत्रायाम् । इशे
 रमूलेतिगौडेप्रसिद्धायाम् ।
 अर्करेतोजः । पुं । सूर्यात्मजविशेषे ।

अर्गल

रेवन्ते । इतिहेमचन्द्रः ।
 अर्कवस्तुमः । पुं । बन्धूकदृष्टे ॥
 अर्कवेधम् । न । तास्त्रीशपत्रे ॥
 अर्कव्रतम् । न । राशोव्रतविशेषे । य
 था । अष्टौमासान् यथादित्यस्तोयं
 हरतिरश्मिभिः । तथाहरत्करंराष्ट्रा
 नित्यमर्कं व्रतंहितदितिमनुः । आ
 रोग्यसप्तम्यादिस्वर्यव्रते ।
 अर्कसूनुः । पुं । शनौ । यमे ॥ सुग्रीवे
 । कर्णे । अर्कस्यसूनुः । द्विवचना
 न्तः आश्विनेयवोः ।
 अर्कसोदरः । पुं । सेरावते । इतिहेम
 चन्द्रः ॥
 अर्कहिता । स्त्री । अर्कभक्तायाम् ।
 अर्कश्ला । पुं । अरुणोपले । अर्कस्य
 अश्ला । सूर्यकान्तमणौ ॥
 अर्काह्व । पुं । रत्तार्के । अर्कपर्णे । अ
 र्कआह्वायस्य ।
 अर्की । पुं । अर्कवति । शस्त्ररूपमन्त्र
 वति होतरि ।
 अर्कोपलः । पुं । सूर्यकान्तमणौ ।
 अर्गलम् । न । कपाटद्वयमध्यस्थदण्डे ।
 दुर्गापाठादौपाद्येदेवीस्तोत्रविशेषे
 । यथा । मार्कण्डेयउवाच । ब्रह्मन्
 केनप्रकारेणदुर्गाभावात्प्रमुत्तमम्
 । श्रीघंसिद्धातितत् सर्वकथयस्वमहा
 प्रभो । ब्रह्मोवाच । अर्गलंकीलक-

अर्घ्यम्

आदौपठित्वाकवचं पठेत् । अपेत्
सप्तशतीपश्चात् कमयषशिवोदित-
इति । त्रि । कल्लोले ॥ अर्घ्यते । अ
र्ज अर्जने । दृषादिस्त्वात्कलच् । न्य
ङ्कादिः ।

अर्गला । स्त्री । आगल इतिभाषाप्रसि
द्धे कपाटवन्धककाष्ठविशेषे । कपाटा
न्तरविक्षमदण्डे । त्रि । कल्लोले ।
टाप् ।

अर्गलिका । स्त्री । अर्गले । आगली इ
तिभाषाप्रसिद्धायाङ्क्षुद्रार्गलायाम् ।
अर्गली । स्त्री । कपाटरोधनार्थतन्मध्य
स्थे क्षुद्रदण्डे ॥ गौरादिस्त्वान्ङीष् ।
अर्ग्वधः । पुं । राजवृक्षे ।

अर्घ' । पुं । मूल्ये । पूजाविधौ । पूजाप
चारभेदे । अर्घ्यतेऽनेन । अर्घपूजा
याम् । हलश्चेति घञ् । न्यङ्कादिः ।
अर्घिर्धात्वन्तरंवा । अयंशब्दः साम
गानां सर्वत्राभिस्त्रापेसयकारेणपुंस
कलिङ्गेनैवप्रयोज्यः । अन्यवेदिनां
निर्गकारः पुल्लिङ्गेन प्रयोज्यः । इति
आहृतत्वेरघुनन्दनः ।

अर्घ' । पुं । ईश्वरे । शिवे । इतिश
ब्दरत्नावली ।

अर्घ्यम् । न । जरत्कारमुनेस्तपोवनत
रुद्धैतमधुनि । उपचारभेदे । मस्त
के दीयमाने अर्घजले । अर्घावेद

अर्चिरा

म । पादार्घ्याभ्याश्चेतियत् । चि । पू
जार्हे । अर्घस्ययोग्ये । अर्घमर्हति
। दण्डादिभ्यश्चेतियत् । पुं । मूल्ये ॥
पूजाविधौ ।

अर्चकः । त्रि । पूजके । यथा । अर्चक
स्यतपोयोगादर्चनस्यातिशयनात्
आभिरुप्याश्चविष्ण्वानांदेवः सान्निध्य
मच्छतीतितित्थ्यादितत्त्वम् । अर्चति
। अर्च० । खुल् ।

अर्चनम् । न । पूजायाम् । यथा । धन
धान्यकरंनिष्ठं गुरुदेवविजार्चनमि-
ति । अर्चपूजायामस्याङ्गैरादिका
स्यासन्नन्योयुच् । चि । पूजाद्रथे ।
अर्चना । स्त्री । पूजायाम् । टाप् ।

अर्चा । स्त्री । प्रतिमायाम् । यथाहश्र
कृष्णोप्यासादीन् प्रति । किंस्वल्पत
पसांगुणामर्चायां देवचक्षुषाम् । दर्श
नस्यर्शनमन्त्रप्रह्वपादार्चनादिकमि-
ति दशमस्कन्धे ८४ अध्यायः ॥ पूजा
याम् । अर्चनम् अर्च्यतेवा । अर्चपूजा
यामस्याङ्गैवादिकाङ्गुरोश्चक्षुषा इत्य
प्रत्ययः । टाप् ।

अर्चिः । स्त्री । ज्वालायाम् । इवन्तः । अ
र्च० । विजन्तादचर्चर्वा ।

अर्चितम् । त्रि । पूजिते । अर्च्यतेऽस्म० ।
अर्चपूजायाम् । क्तः ।

अर्चिरादिमार्गः । पुं । उत्तरमार्गे ।

अर्जुनः

अर्चिराद्युपलक्षिते देवयानपत्रि ।
अर्चिष्मान् । पुं । वङ्गो । भास्करे । दी
प्ते । अर्चिर्विद्यते ऽस्यास्मिन्वा । म
तुप् ।

अर्चिः । न । स्त्री । मयूखे । वङ्गिशिखाया
म् । दीप्तौ । अर्च्यते । अर्चपूजायाम्
। अर्चिशुचिहुत्सुपिच्छादिच्छर्दिभ्य
इतिः । अर्चिः सान्तः ।

अर्च्यः । चि । पूज्ये । कृच्यते । कृचस्तु
तौ । गद्यत् । यजयाचक्षप्रवचर्चश्चे
तिकुल्लनिषेधः ।

अर्चकः । पुं । बाधुर् इतिभाषाप्रसि
द्धे श्वेतपर्णासे । अस्यगुणाः । कटु
रूपाः कफवातामयमेवरोगनाशी र
चिकारी मुखप्रसवकारकश्चेतिरा
जनिर्घण्टः । अर्जयति । अर्जसर्जअर्ज
ने । ऋगतिस्थानार्जनो पार्जनेषुवा
। गद्यन्तः । गद्युल् । चि । उपार्जनस्य
कर्त्तरि ।

अर्जनम् । न । अर्जयितृव्यापारे । स्वा
मित्तहेतुभूतव्यापारे । सङ्गहे ॥
सम्पादने ॥ अर्ज० । ल्युट् ॥

अर्जुनः । पुं । ककुभद्रमे । कौहइति
स्थारे । अस्यगुणा दक्षा । अतमम
रक्तस्तम्भनमूत्रकृच्छरागे पथ्यत्त्वमि
तिराजवल्लभः । कषायत्वमुष्णत्व
शोधनत्वम् । कफपित्तश्रमदृष्ट्या

अर्णव

र्षिनाशित्वं वायुरोगप्रकोपकारित्व
मिति राजनिर्घण्टः । सर्वसम्प्रतिप-
क्षपराक्रमे तृतीयेषाब्जुतनये । का
संवीर्ये । मयूरे । मातुरेकसुते । ध
वले ॥ करवीरे । न । तृणे ॥ नेचगदे
। यथा । एकोयः शशरुधिरोपमस्तु
विन्दुः शुक्रस्थोभवतितदर्जुर्ववदन्ती
ति । चि । धवलवर्णवति ॥ अर्ण्यते ।
अर्ज अर्जने । अर्जेर्गिलुक्चेत्युजन् ।
तृणास्थार्याचिदियिवोनन् ।

अर्जुनधनुः । न । गारुडीवे । अर्जुनस्य
धनुः ।

अर्जुनध्वजः । पुं । वायुपुत्रे । हनूमति ।
अर्जुननामा । पुं । ककुभद्रमे ।

अर्जुनी । स्त्री । गवि । अर्जुनवर्णयोगा
त् । अन्यतोऽङीष् ॥ उषायाम् ॥ वा
हुदानयाम् ॥ कुट्टन्याम् ॥

अर्जुनोपमः । पुं । शाकद्रौ । महापत्रे ।
शेगमइति गौड देश ख्याते ॥ अर्ज
नउपमायस्य ।

अर्णः । पुं । अक्षरे । शाकद्रुमे ॥ अ
र्णः क्तः ॥

अर्णवः । पुं । अम्बुनिधौ ॥ अर्णोऽस्य च
सन्ति । अर्णसोलोपश्चेतिवः सलो
पश्च ।

अर्णवजः । पुं । न । समुद्रफेने ।

अर्णवमन्दिरः । पुं । वरुणे । अर्णवेम

अर्थः

न्दिरमस्य ।

अर्थबोद्धवः । पुं । अग्निजारदृष्टे ।

अर्थः । न । जले । ऋच्छति । ऋग-
तौ । उदकेनृत्वेत्यर्त्तरसुन् तस्य
चनृट् ।

अर्थोदः । पुं । मुस्तके । मेघे ।

अर्थोभवः । पुं । शङ्खे ॥ इतिराजनि
र्घस्यट् ।

अर्त्तगलः । पुं । नीलकिण्टग्राम् ।

अर्त्तनम् । न । जुगुप्सायाम् । ऋणीया-
याम् । ऋतिः सौत्रोधातुः । इयङभा-
वेत्युट् ।अर्त्तिः । स्त्री । पीडायाम् ॥ धनुष्कोटौ
। अर्दनम् । अर्द्धहिंसायाम् । क्लिप्ता-
वादिभ्यः । तितुचेतिनेट् ।अर्थः । पुं । विषये ॥ अर्थनायाम् । अर्थ-
ज्ञे गम्यते ऋच्छतिवा । ऋगतौ । उ-

षिकृषिगार्त्तिभ्यश्चन्नितिथन् । यद्वा

। अर्थ्यते प्रार्थ्यते सुखरूपत्वात्सर्वैः

। अर्थ्येऽपयाञ्जायाम् । अकर्त्तरीतिघ-

ञ् । कारणे । वस्तुनि । वाच्ये । श-

ब्दानामभिधेये । यथा । अर्थोवाच्य-

श्च लक्ष्यश्च्यङ्ग्यश्चेति त्रिधामतः

। वाच्योर्थोऽभिधवा बोध्यो लक्ष्यो ल-

क्षयामतः । व्यङ्ग्यो व्यञ्जनयाता-

स्तुतिस्त्वः शब्दस्य शक्तय इति साहित्य-

दर्शणः । अर्थिनोऽनुकूले । निवृत्तौ ।

अर्थम

प्रयोजने । अर्थ्यते । कर्मणि घञ् ।

फले । धने । प्रकारे । द्वितीयभवने ।

अभिलाषे । अर्थनमर्थः । भावेऽञ् ।

अर्थक्रमः । पुं । क्रमनिर्णये । यथा ।

यत्र प्रयोजनवशेन क्रमनिर्णयः स अ-

र्थक्रमः । यथा ऽग्निहोत्रं जुहोति य-

वागूं पचतीत्यग्निहोत्रहोमयवागू-

पाकयोः । अत्र हि यवाग्वाहोमा-

र्थवत्त्वेन तत्पाकः प्रयोजनवशेन पूर्व-

मनुष्ठीयते । सचायं पाठक्रमादल्लवा-

न् । यथा पाठं ह्यनुष्ठाने क्रमप्रयोज-

नवाच्चे ऽदृष्टार्थत्वं स्यात् । नहि नो-

मानन्तरं क्रियमाणस्य पाकस्य कि-

ञ्चिद्दृष्टं प्रयोजनमस्ति ।

अर्थदृष्टणम् । न । क्रोधजव्यसनेषु घृष्टे ।

अर्थानामपहरणे । देयानामदाने ।

अर्थना । स्त्री । याज्ञायाम् । अर्थया-

ज्ञायाम् । चुरादिः । गत्यासेति युञ् ।

अर्थपतिः । पुं । रात्रि । कुबेरे । अर्थो-

नापतिः ॥

अर्थप्रयोगः । पुं । कुसीदे ॥ अर्थस्य प्र-

योगः ॥

अर्थभावना । स्त्री । आर्थीभावनायाम्

। स्वर्गयागेन प्रयाजादिभिरुपकृत्य-

साधयेदिति पुरुषवृत्तिरर्थभावना-

च्यते ।

अर्थभर्यादा । स्त्री । सत्त्यांकारणसाम-

अर्थवा

प्राकार्योत्पादे ।

अर्थवान् । वि । धनिनि । अर्थःसन्निहि
नोऽस्त्यस्य । मतुप् । असन्निहितेतु
अर्थीरित्येव । प्रयोजनवति ॥ पुं । पु
रुषे इतिराजनिर्घट्टः ।

अर्थवादः । पुं । विधिगेषे । स्तुतौ ।
काल्पनिकफलश्रुतौ । अङ्गेफल-
श्रुतौ । तल्लक्षणं यथा ॥ अभिधे-
यया गौण्या वा वृत्त्या भूतमर्थेव
इन् स्वाध्यायविध्यापादित प्रयोज
नवत्त्वलाभाय विधिसाक्षाच्च इति ।
सच षड्विधिकृषु पञ्चमम् । यथा ।
प्रकरणप्रतिपाद्यस्य तत्रतत्र प्रशंसन
मर्थवादः । यथाहान्दोग्ये षष्ठेप्रपाठ
के उत्ततमादेशमप्राप्ते चेनाश्रुतंश्रु
तं भवति अमतं मत मविज्ञातं वि-
ज्ञातमित्यत्र इतितीयवस्तुप्रशंसनमि
ति । अर्थस्य प्रयोजनस्य वदनं विध्य
र्थप्रशंसापरं वचनम् । अर्थवादोहि
स्तुत्यादिद्वारा विध्यर्थं ग्रीष्मं प्रवृत्तये
प्रशंसतीति ॥ स्तुतिर्निन्दापरकृतिः पु
राकल्प इत्यर्थवाद इति न्याय सू
क्तम् । स्तुतिः स्रग्वा द्विधार्थस्य प्रशं
सार्वकं वाक्यम् । यथा । सर्वजिता
वैदेवाः सर्वप्रजयन् सर्वस्य आत्यै
सर्वस्य जित्वै सर्वं मेवैते नामोति
सर्वजयतीत्यादि । अनिष्टबोधनदा

अर्थवा

रा विध्यर्थप्रवर्त्तकं निन्दा । यथा ।

एषवाव प्रथमोयज्ञानां यज्योतिष्टो
मो ययतेनानिष्टा अन्येन यजते स
गर्त्तं पतत्ययमेवैतज्जीर्यते प्रवामी
यत इत्यादि । पुरुषविशेषनिष्ठमि
थो विरुद्धकथनं परकृतिः । यथा ।
हुत्वावपामेवाग्नेऽभिघारयन्ति अथ
पृषदाज्यं तदुह चरकाध्वयं वृषदा
ज्यमेवाग्नेभिघार यत्त्यमेः प्राग्वाः पृ
षदाज्यमित्यभिदधतीत्यादि । ये
ति ह्यसमाचरिततयाकीर्त्तनं पुराक
ल्पः । यथा । तस्मादायते पुरात्राह्वा
या वहि प्यवमानसामस्तोम मस्तौ-
षन् यज्ञं प्रतनवामह इत्यादीत्यर्थः
॥ प्राग्वास्त्यनिन्दान्यतरपरं वाक्यमर्थ-
वादइति लौगाक्षिभास्तरः । यथा ।
विरोधे गुणवादः स्यादनुवादोऽवधा-
रिते । भूतार्थवादस्तद्वानादर्थवाद
स्ति धामतइति । अस्यार्थः । विरोधे वि
श्लेष्यविशेषणयोः सामानाधिकरण्ये
नान्वयविरोधे गुणवादः अङ्गकथनरू
पत्वात् । यथा यजमानः स्वस्तर इति
। अथस्वस्तरः कुशमुष्टिः तस्य यजमा
नेऽभेदान्वयवाधात यजेमानस्य कुश
मुष्टिधारणरूपार्थवादरूपत्वात् गु-
णवादः । अवधारिते प्रमाणान्तस्सि
द्धेर्न यो वादः । यथा नान्तरीचेऽपि

अर्थव्य

श्चेतव्यः अग्निर्हिमस्तुभेषजमित्या-
दि च । अन्तरीक्षेऽग्निचयनस्यासम्भ-
वेन तदभावस्य अग्नेर्हिमनाशकत्व-
स्य च लौकिकप्रमाणसिद्धत्वाद्नुवा-
दः । तद्वानौ तयोर्विरोधावधारण-
योग्यभावे भूतार्थवादः । यथा इन्द्रो
वृत्तहन्नित्यादि । सोऽपिद्विविधः । स्तु-
त्यर्थवादो निन्दार्थवादश्च । यथा ।
सन्ध्यामुपासते ये चेत्यादिस्तुत्य-
र्थवादः । स्त्रीतैलमांससम्भोगी पर्व-
स्वेतेषु वै पुमान् । विष्णुमूत्रभोजनं-
नाम प्रयाति नरकं मृतश्चेत्यादिनि-
न्दार्थवाद इति ॥ तत्त्वसम्बोधनी
कृतेतुसप्तविधः । यथा । स्तुत्यर्थ-
वादः १ फलार्थवादः २ सिद्ध्यर्थवा-
दः ३ निन्दार्थवादः ४ परकृतिः ५
पुराकल्पः ६ मन्त्रः ७ । एषामुदाहर-
णानि श्रौतानि ग्रन्थगौरवमिवा न-
लिखतानि ॥

अर्थविज्ञानम् । न । शुश्रूषाद्यष्टधीगु-
णान्तर्गतगुणविशेषे । शब्दार्थज्ञाने ।

अर्थविप्रकर्षः । पुं । पूर्वपूर्वमपेक्ष्योत्त-
रोत्तरस्य विलम्बेनार्थोपपादकत्वे ॥

अर्थव्यपञ्चयः । पुं । प्रयोजनसम्बन्धे ।
अर्थव्यवहाराः । वि । धनव्ययप्रकारविधिः ।

सुखे ॥ अर्थव्ययोजानाति । ज्ञा-
नः ॥

अर्थान्त

अर्थशास्त्रम् । न । अथर्ववेदस्योपवेदे
चतुष्पष्टिकलासङ्ग्राहके औशनसा-
दिशास्त्रभेदे । दण्डनीत्याम् । यथा
। दण्डस्पतिप्रभृतिभिः प्रणीतञ्चाथ
शास्त्रकम् । तत्रैवदण्डनीतिः स्यादत्र
चेयोनयानयाविति । अर्थते गम्यते
। ऋगतौ । उषिकृषिगार्त्तिभ्यश्च
नितिथन् । अर्थस्यभूमिधनादेः शा-
स्त्रम् ।

अर्थसमाहर्ता । वि । सम्यग्धनार्जन-
शीले ॥

अर्थसिद्धकः । पुं । सिन्दुवारदृष्टे ।

अर्थगमः । पुं । आये ।

अर्थान्तरम् । न । प्रकृतानाकाङ्क्षिता-
र्थे । यथाह्योतमः । प्रकृतादर्थं त-
सम्बद्धार्थमर्थान्तरम् । ५ । ५ । प्रकृता-
त्कृतोपयुक्तात् । ल्यङ्गोपेपञ्चमीते
नप्रकृतोपयुक्तसर्वमुपेक्ष्य असम्बद्धा-
र्थभिधानमर्थान्तरम् । प्रकृताना-
काङ्क्षिताभिधानमिति फलितार्थः
यथा । शब्देऽनिश्वः कृतकत्वादित्यु-
क्ता शब्दोगुणः सचाकाशस्थेत्यादौ ।

अर्थान्तरन्यासः । पुं । अर्थान्तरान्तरभेदे ।

यथा । सामान्योवाविशेषोवा तदन्ये-
नसमर्थ्यते । यत्रसोर्ध्वान्तरन्यासः-

साधर्म्येणेतरेश्वा ॥ साधर्म्येणवैध-
र्म्येण कासामान्यं विशेषेण यस्तमर्थ-

म्येण कासामान्यं विशेषेण यस्तमर्थ-

अर्थाप

सैविशेषोवासामान्येनसोऽर्थान्तरन्या
सः । क्रमेणोदाहरणम् । निजदोषा
वृत्तमनसा मतिमुन्दरमेवभाति वि
परीतम् । यथ्यतिपीतोपहतःशशि
शुभं शंखमपिपीतम् । सुसितवसना
शङ्कारायां कदाचन कौमुदीमह-
सि सुदृशिस्वैर्यान्यांगतोऽस्तमभूद्वि-
धुः । तदनु भवतःकीर्त्तिः केनाप्यगी
यत येनसा प्रियगृहमगान्मुक्ताशङ्का
कनासिशुभप्रदः । गुणानामेवदौरा
त्म्याहुरिधुर्यो नियुज्यते । असञ्जात
किञ्चलम् सुखंस्वपितिगौर्गलि ।
अहोहिमेवह्वपराद्गमायुषा यदप्रियं
वाच्यमिदंमयेदृशम् । तस्यवधन्याः सु-
हृदः पराभवंजगत्यदृष्ट्वैवद्वियेचयंग-
तारति ।

अर्थापोत्तः । स्त्री । प्रमादविशेषे । जी-
वतश्चैवस्यगृहाभावदर्शनेन वहिर्भा-
वस्यादृष्टस्य कल्पनायाम् । अनुपप-
द्यमानेनार्थेनोपपादककल्पने ॥ य-
था दृष्ट्यामेघज्ञानं वृष्ट्यासह मेघ-
स्य वैयर्थिकरस्यान्वयाप्तिरिति नानु-
भवेनऽन्तर्भावः । उक्तेनानुक्तमाचिप-
ति यासा अर्थापत्तिः ॥ अलङ्कारान्त-
रे । एकस्यवस्तुनेभावाद्यवस्तुन्य-
द्वापतेत् । कैमुत्यन्यायतः सास्याद-
र्थापत्तिरलङ्क्रियाः दण्डापूपिकया

अर्हित

र्थान्तरस्थापनमर्थापत्तिरितिस्मृ-
तम् ।

अर्थार्थी । त्रि । इहामुत्रवा यज्ञोगोपक-
रणंतदभीप्सौ । अर्थस्य अर्थी ।
अर्थिकः । पुं । वैतालिके । निद्राणस्य
राजादेः स्तुत्यादिना प्रातर्जागरयि-
तरि ।

अर्थितः । त्रि । वाचिते । अर्थ्यतेस्म
। अर्थः । क्त ।

अर्थी । त्रि । याचके । सेवके । विवा-
दिनि । धनिनि । सहाये । अर्थोऽ-
सन्निहितोऽस्यास्ति । अर्थाच्चासन्निहि-
ते इतिइतिः ॥ अर्थयतेवा । अर्थ-
याचने । ग्रह्यादित्वास्तिनि । स्त्रि
यामर्थिनी ।

अर्थ्यः । त्रि । पण्डिते ॥ सम्प्रार्थ्यः । न्या-
ये ॥ अर्थशालिनि । न । मित्राज-
तुनि । अर्थसाधुः । तत्त्वज्ञुरिति
वत् ॥ अर्थादनपेतः । धर्मपञ्चार्थेति
वायत् ॥ अर्थ्यते । अर्थउपयगाया-
म् । गत्यन्तः । अचोयत् ॥

अर्हन्म् । न । गमने । पीडने ॥ आच-
ने ॥ हनने । अर्हर्भावेल्बुट् ।
अर्हना । स्त्री । याज्ञायाम् ॥ अर्हग-
तौयाचनेच । स्वार्थगत्यन्तः । यस्यासे-
तियुच् । टाप् ।

अर्हितम् । त्रि । वाचिते । हिंसिते ।

अर्द्धच

रोगिणि । गते ॥ न । वातव्याधिविशे
षे ॥ तस्य लक्षणम् । वक्त्री भवति वक्त्रा
र्द्धग्रीवाचाप्यपवर्त्तते । शिरश्चलति
वाक्संगो नेत्रादीनां च वैकृतम् । ग्री
वाचिवुकदस्नानां तस्मिन् पार्श्वे च वे
दना । तमदितमिति ग्राह्यार्द्धाधिव्या
धिविशिष्टा इति । यस्मिन् पार्श्वे अ
र्द्धितं तद्विपार्श्वे ग्रीवादीनां वेदने
त्यर्थः । असौषधं यथा । रसोनक
त्कंतिस्तैलमिश्रं योश्नाति निश्चा-
र्द्धितरोगयुक्तः । तस्यार्द्धितं नाशमुपै
ति ग्रीवं वृन्धं घनानामिव वायुयोगा-
दिति । विषमज्वरेऽप्येतद्देयम् ॥ अर्द्य
तेऽस्य । अर्द्धगताया च नेत्रे च । तः ॥

अर्द्धः । पुं । भित्ते । खण्डे । न । समां
त्रे । आधा इति भाषा । स्थाने । क
पकाद्धे । अघ्नोत्यनेन । अर्धुद्वौ ।
इत्यर्थेति घञ् । अत्रायं विवेकः । अ
र्द्धशब्दः खण्डमात्रविषयायां पुल्लिङ्ग
एव । जसि अर्द्धे अर्द्धाः । समखण्ड
विषयायां स्त्री एव । यदा अर्द्धशब्दो
धर्मिपरस्तदा लिङ्गप्रयण्येति ।

अर्द्धगङ्गा । स्त्री । कावेर्याम् । अर्द्धगङ्
गायाः । अर्द्धे नपुंसकमिति समासः ।
अर्द्धगुच्छः । पुं । चतुर्ध्वं गतिलतिकहा
रे । गुच्छाद्धे । अर्द्धगुच्छस्य ।

अर्द्धचन्द्रः । पुं । नखचते । गलहस्ते ।

अर्द्धपु

वायुभेदे । चन्द्रार्द्धे । अर्द्धचन्द्राकारे
स्त्रीयां ललाटाभरणविशेषे ॥

अर्द्धचन्द्रा । स्त्री । कृष्णा विवर्त्तति । अर्द्धे
न्द्रोयस्याः । एतद्विदलस्यार्द्धचन्द्राकार
त्वात् ।

अर्द्धचन्द्रिका । स्त्री । कर्णस्फोटाद्यताया
म् । चित्रपर्यायम् ।

अर्द्धचोलेकः । पुं । कूपसि । कांचुली
इति प्रसिद्धे वस्त्रे । कुर्त्ती इति च प्रसि
द्धे । इति हारावली ।

अर्द्धजानूवी । स्त्री । कावेर्याम् ।

अर्द्धतिलः । पुं । नेपाळनिम्बे ॥

अर्द्धनारीश्वरः । पुं । शिवे । उमामं
श्वरे । अस्य ध्यानं यथा । नीलप्रवा ल
हचिरं विहसत् चिनेन पाशाद्व्योत्प
कपालकमूलहस्तम् । अर्द्धाश्विने । अ
मनिशं प्रविभक्तभूषणालेन्दुवटमुकुटं
पद्ममामिरूपमिति ॥

अर्द्धनावम् । न । नावोद्धे । नावोद्धम् ।

अर्द्धे नपुंसकमिति तत्पुरुषः । अर्द्धाश्वे
ति नावष्टम् ।

अर्द्धपारावतः । पुं । चित्रकण्ठे । तिलि
रिपचिणि ॥

अर्द्धपुलायितम् । न । अश्वस्य मण्डल
गतिविशेषे । यथा । शतार्द्धाईकमादू
नैर्मण्डलायितवत्त्वितैः । उन्मुखस्या
श्वमुखस्य गतिरर्द्धपुलायितमिति ।

अर्द्धा

अर्द्धभक्तः । पुं । काव्यवन्द्यप्रभेदे ।

अर्द्धमाख्यकः । पुं । द्वादशयष्टिकेहारे ।

अर्द्धमात्रा । स्त्री । विन्दुर्द्धचन्द्ररूपिण्या
म ब्रह्मरूपिण्याम् । अर्द्धमात्रापरं
मदम् । यथा । अकारो भगवान् ब्रह्मा
उकारो विष्णुश्च्यते । मकारो भगवा
नर्द्धोऽप्यर्द्धमात्रामहेश्वरो । उत्तरो-
त्तरभावेनाप्युत्तमत्वं स्मृतं बुधैः । अ-
तः सर्वेषु शास्त्रेषु देवी सर्वोत्तमा स्मृता
अर्द्धमात्रा स्थितानि त्थायानुच्चार्या
विशेषत इति ॥

अर्द्धकामः । पुं । वारवेलायाम् । यामा
र्द्धः । कालवेलायाम् । कुलिकवेला
याम् ।

अर्द्धराजः । पुं । रथान्यूने ।

अर्द्धराजः । पुं । निम्नीये । राव्यर्द्धभा-
जिम् । अर्द्धराजेः । अर्द्धनपुंसकमिति
सम्भ्रंसः । अर्द्धः सर्वकेत्यच् ।

अर्द्धर्द्धः । पुं । न । ऋद्धेर्द्धे ।

अर्द्धलक्ष्मीहरिः । पुं । विष्णोः । तज्ज्ञानं
यथा । उद्यत् प्रद्योतनशतचिन्तित
हेमावदातं पार्श्वद्वन्द्वेजलधिसुतया
विश्वधाव्याचजुष्टम् । नानारत्नोक्त
सितविविधाकल्पमापीतवस्त्रं विष्णु-
वन्देदरकमलकौमोदकीचक्रपाणि-
मिति ।

अर्द्धबीजम् । न । कटाक्षे । अपात्र

अर्द्धोद

दर्शने ॥

अर्द्धवैनाशिकः । पुं । वैशेषिके । वैशेषि-
कस्तावत् परिणामभेदेन देहादेरा-
शुतरविनाशित्वाङ्गीकारादात्मन-
स्थायित्वाङ्गीकाराच्चार्द्धवैनाशिकत्वे-
न प्रसिद्धयव ।

अर्द्धशनम् । न । अर्द्धभुक्तौ । अर्द्धाग्ने ।

अर्द्धशफरः । पुं । क्षुद्रमत्स्यविशेषे । दण्ड-
पाले । दाँडिकामाच इति गौडानां
भाषयाख्याते ।

अर्द्धहारः । पुं । चौंसठलडाहार इति लो-
कभाषा प्रसिद्धे अतुष्पष्टियष्टिक-
हारे ।

अर्द्धशनम् । न । अर्द्धभोजने ।

अर्द्धसनम् । न । सेहदाने । अनिन्द-
ने । इति धरणिः ।

अर्द्धेन्दुः । पुं । अर्द्धचन्द्रे । चन्द्रार्द्धभासे
। गलहस्ते । नखाङ्के । अतिप्रौढस्त्री
योन्यङ्गुलियोजने । अर्द्धचन्द्रवाणे ।
अर्द्धम् इन्दोरिति विग्रहः ॥

अर्द्धादयः । पुं । पर्वविशेषे । सचोक्त
कामधेनुतन्त्रे । यथा । माघेमासि
अमावास्या यदि अर्कयुता भवेत् । न
च चैश्वर्ये देवियतीपातो भवेच्छुद्धा ।
अर्द्धादयः सविज्ञेयः सूर्यपर्वजतैः स-
म इति । दिवैवयोगः शक्तेः यन्त्रचरा-

त्रीकदाचन । अर्द्धादयेतुसम्भासे स

अर्घ्यदः

वैगङ्गासमंजसम् । शुद्धात्मानोद्विजाः
सर्वभवेयुर्ब्रह्मसन्निभा । यत्किञ्चि-
त्क्रियतेदानं तद्दानंसेतुसन्निभमि-
तिस्नानपुराणम् ।

अर्घ्योदकम् । न । चण्डातके । ऊर्ध्वार-
हाच्छादनांशुके । उत्तमस्त्रीशाम-
र्घ्योदकपर्वते चोत्तमकाकारे परिधेयव-
स्त्रे । ऊर्ध्वारुद्रम् । अर्घ्यमपुंसकमि-
तिसमासः । अर्घ्यारौ काशते । का-
शुदोत्तौ । अन्येभ्योपीतिङः ।

अर्घ्यम् । वि । अर्घ्यभवे । अर्घ्यमवः ।
अर्घ्यायत् ।

अर्पणम् । न । समर्पणे ॥ अर्प्यतेऽनेने-
तिव्युत्पत्त्या जुष्ठादौ । मन्त्रादौ ॥
अर्प्यतेऽस्मै इतिव्युत्पत्त्या देवतादि-
रूपे सम्पदाने । अर्प्यतेऽस्मिन्निति
व्युत्पत्त्या अधिकरणे देशकालादौ ।
हविरादौ । अर्प्यतेयत्तत् कर्मणि
ल्युट् ।

अर्पितः । वि । सम्पवेशिते । आसे ।

अर्पिसः । पुं । हृदये । अग्रमांसे ॥ अ-
र्पयति । ऋगतौ । ऋतन्यञीत्या-
दिना अर्पयतेरिसम् ।

अर्घ्यदः । पुं । न । मांसकीले । रसौली-
तिस्नाते रोगविशेषे ॥ दशकोटिसं-
ख्यायाम् । १००००००००० ॥ पुं । आवृ-
त्तिः प्रसिद्धे महीधरविशेषे । न ।

अर्थमा

वर्तुलफलादौ ।

अर्थः । पुं । बाले । उत्तानग्रये । ऋच्छ-
ति । इयर्त्तिवा । ऋ० । अर्त्तिगृभ्यां
भन् ।

अर्थकः । पुं । बाले । मूर्खे । कुशे ।
सदृशे । अर्थे । अर्थ्यते दृष्टिं प्राप्यते
। ऋगतौ प्रापणेच । अर्थकपृथक्पा-
कावयसीतिसाधुः । यद्वा । इयर्त्तिच-
क्षतिदृष्टिं न चक्षतिवा । अर्त्तिगृभ्यां भ-
न् । स्वार्थकः । यद्वा । ऋभोति । ऋ-
धुवृद्धौ । अर्थकपृथक्केतिगुणभेदान्ता-
देशः ॥

अर्थ्यः । पुं । न । नेत्ररोगभेदे । न-
वविधम् । मस्तार्थ्यार्थ्यशुक्लार्थ्यं न-
र्थ्यमांसाभ्यामर्थ्यार्थ्यभेदात् । अर्थ-
व्यामितस्तच्छब्देद्रष्टव्यानि ॥ अ-
र्च्छति । ऋगतिप्रापणयोः । अर्त्तिस्तु
स्विति भन् ।

अर्थ्यायः । पुं । द्रोणपरिमादे । इत्यर्थे
यकपरिभाषा ।

अर्थ्यः । पुं । स्वामिनि ॥ वैश्ये ॥ वि ।
श्रेष्ठे । अर्थ्यते । ऋगतौ । अर्थ्यः स्वा-
मिवैश्ययोरियिसाधुः ।

अर्थ्यमा । पुं । मूर्खे । अर्थ्यवृक्षे ॥ पितृ-
शाराणि ॥ उत्तरफलान्याम् । इय-
र्त्ति अर्थ्यः । ऋगतौ । अर्थ्यमपूष-
विस्थादिना अर्थ्यपूर्वान् भावः कनि-

अर्वाची

न निपातितः ।

अर्था । स्त्री । वैश्यजातीयायाम् ॥ स्वा
मिन्याम् । अर्थचक्रियाभ्यांवास्वा
इति आनुगागमाभावेटाप् ॥

अर्थाणी । स्त्री । वैश्यजातीयायाम् ।
स्वामिन्याम् । अर्थचक्रियाभ्यांवास्वा
र्थ इतिपच्चे आनुगागमोडीष्च ।

अर्थी । स्त्री । वैश्यप्रियायाम् । अर्थस्य
स्त्री । पुंयोगलज्जयोडीष् ।

अर्वती । स्त्री । कुम्भदास्याम् । वडवाया
म् । घोटक्याम् । तुरग्याम् ।

अर्वा । पुं । तुरङ्गमे । ऋच्छति । ऋग
तौ । अन्येभ्योपीति सामदीत्यादि

अर्वा नावावनिप् । यद्वा । अर्वतिवा । अर्व
गतौ । बाहुलकात् कनिप् । महेन्द्रे
। दृषकर्षपरिमाणे । त्रि । अधमे ।
ऋच्छते । अवद्यावमाधमार्वरैफा' कु
स्त्रितइतिवन्नन्तो निपातः ।

अर्वाकृतनः । त्रि । निर्मूले । अवेदमूले
। स्वेच्छाकृते । अर्वाकभवः । सार्यञ्च
रमित्यादिनाञ्चु ॥

अर्वाक । १ । अवरे । पूर्वकालतः पश्चा
दर्थे । अवरे अश्चति । अस्ताति ।
अश्चेर्लुक् । पृषोदरादि' । अर्वन्तम
श्चति वा । विपर्यस्ते । इतिधरणिः ।

अर्वाचीन' । त्रि । अर्वाचि । पश्चाज्जा
ते । अर्वागेव । विभाषाश्चेरदिक्

अर्शोमः

स्त्रियामितिवः ।

अर्शम् । न । गुदव्याधौ । इतिशब्द
त्नावली ।

अर्शः । न । अर्शे । गुदव्याधिभेदे । दु
र्नामके । गुदकीले । अस्यसामान्यल
क्षणं यथा । दोषास्त्वङ्मांसपेदां-
सिसन्ध्यविविधा कृतोन् । मांसाद्
रानपानादौकुर्वन्त्यर्शंसितान जगु
रिति । अद्यास्यसामान्यतोनिदानंय
था । पृथग्दोषैः समस्तैश्चशोयितात्
सहजानिच । अर्शंसिषट्प्रकाराणि
विद्याद्गुदवलित्रये ॥ सामान्यतो
ऽर्शसंश्लिष्टायायथा । यद्वायोगानु
लोम्याय यदग्निबलवृद्धये । अन्नपा
नौषधंसर्वतत्सेव्यंनिश्चमर्शसैरिति
। ऋच्छति । ऋगतौ । व्याधौ शुट्
चेत्यर्त्तरमुन् ।

अर्शसः । त्रि । गुदव्याधियुक्ते । अर्शोरे
गयुते । अर्शास्यस्यविद्यन्ते ॥ अर्श
आदिभ्योऽच ।

अर्शसानः । पुं । अर्शौ । ऋच्छति ।
ऋ० । अर्शेर्गुणः शुट्चेत्यसानच् ।
अर्शसानाय शब्दार्थाहिसिचे इतिवेद
भाष्यम् ।

अर्शी । चि । गुदव्याधियुक्ते । इतिशब्द
रत्नावली ॥

अर्शोमः । पुं । सूरसे । भङ्गातके । अ

अहत्त

शांसि हन्ति । अमनुष्यकर्तृकेषु चे
तिहन्तेष्टकम् ।
अर्शोघ्नी । स्त्री । तालमूल्याम् । मल्लात
क्याम् । टिच्चान्डीप् ।
अर्शोरोगयुतः । वि । अर्शसे । मूलव्याधि
म् । अर्शोरोगेणयुत ।
अर्शोऽहितः । पुं । अर्शोघ्ने । अर्शसेऽ
हितः ।
अर्हस्तः । पुं । क्षपणे । वुडे । वि । मा
न्ये । इतिमेदिनीमुद्राङ्किता ।
अर्हः । पुं । पूजाप्रशंसास्तुतिनमस्कारा
दिभिः पूजनीये परमेश्वरे । अर्ह्यते
पूज्यतेषोडशभिरुपचारै रित्यर्हः ।
अर्हः कर्मणिघञ् ॥ शक्रे । वि । योग्ये
अर्हति । अर्हपूजायाम् । पचाद्यच् ।
अर्हण । पुं । जिने । न । पूजने ।
उपायने । पुष्पादौ ।
अर्हणा । स्त्री । अर्हायाम् । योग्याया
पूजायाम् । अर्हपूजायां चुरादिः ।
सद्यासन्न्योयुच् । टाप् ।
अर्हणीयः । वि । पूज्ये ।
अहन । पुं । जिने ॥ जिनभेदे । अना
दिसिद्धजीवास्तिकाये । क्षपणे ॥ वुडे
। कोङ्कवेङ्ककुट्कानाराचिक्वषभदे
वे । वि । पूज्ये ॥ अहति । अर्हः । अ
हे प्रशंसायामिति शतप्रत्ययः ।
अर्हत्तमः । वि । श्रुताचाराभिजनादि

अलका

भिः पूज्यतमे ।
अर्हन्तः । पुं । सुगते । क्षपणे । अर्हति
। अर्हः । बाहुलकाज्झच् ।
अर्हा । स्त्री । पूजायाम् ॥ अर्हः । गुरो
श्चलद्वयकारप्रत्ययः । टाप् ।
अर्हितम् । वि । अर्चिते । अर्ह्यतेस्म । अ
र्हपूजायाम कः ।
अलम् । न । दृष्टिकपुच्छकण्टके ॥ ह
रिताले ।
अलकः । पुं । न । चूर्णकुन्तले । अलति
भूषयति मुखम् अल्यतेवा । अलभू
षादौ । कृञादित्वाहुन् ।
अलकनन्दा । स्त्री । कन्यायाम् । ग
याम् । यथा । तथैवालकनन्दापिद
णे नैतिभारतम् । मयातिसागर
त्वासप्तभेदामहामुने इति । तद्यः सो
तावत् ।
अलकप्रभा । स्त्री । यक्षेशपुर्ण्याम् ।
अलकप्रियः । पुं । पीतसालके । विजय
सारइतिख्याततरौ ।
अलका । स्त्री । कुवेरपुर्ण्याम् ॥ अष्टव
र्षावधिदशवर्षपर्यन्तवयस्कायांकन्या
याम् । अलति भूषयति । अलभूष
णादिषु । कुन्शित्तिसंज्ञयोरपूर्वस्या
पि । क्षिपकादित्वाच्चेत्वम् ।
अलकाधिपः । पुं । धनपतौ । अलका
याअधिपः ।

अलग

अलक्तः । पुं । लाचारसे । अस्यगुणाः ।

। तित्तत्त्वम् उष्णत्त्वम् कफवातरोगत्र
यदोषनाशित्वम् कण्ठरोगश्मनत्त्व
म् रुचिकारित्वञ्चेतिराजनिर्घण्टः ।

लाच्यायाम् । नलज्जतेस्म । ओल
जीओलरजीवीडे । बाहुलकात्तम्
। यदा । नलज्जतेस्म । अभयश्चात्
। तः । यदा । नरतोऽस्मात् । कपि
लकादिस्त्रात्त्वम् ।

अलक्तकः । पुं । लाचारसे । निर्भर्त्सने ।

लाच्यायाम् । यथा । कदाकालेमातः
कथयकलितालक्तकरसंपिवेयविद्या-
र्थीतवचरणनिर्णेजनजलमिति । अ
लक्तमेवालक्तकम् ।

लक्ष्यः । वि । परेतत्त्वे । अननुमेये
। नविद्यतेलक्ष्ययस्मिन् । न । दुर्ल
क्ष्ये । वि । तद्वति ।

अलक्षितः । वि । अज्ञाते ।

अलक्ष्मीः । स्त्री । निर्वृत्तौ । नरकदे
वतेतिगच्छित् । अशोभायाम् । ल
क्ष्म्याः विरुद्धा ।

अलगर्हः । पुं । जलब्याले । नागादप
कृष्टसर्पज्जातौ । लगति । लगेसङ्गे ।
किप् । अर्हयति । अच् । लक्चासा
वर्दश्च । लग्नः सम पीडकइत्यर्थः ।

निर्विषत्वात्तद्विज्ञोऽलगर्हः । यदा
। अलति । अलगत्यादौ गर्दशब्दे

अलङ्का

। अच् । अलङ्कासौगर्दश्चेति ।

अलगर्हः । पुं । जलब्याले । अलंगृह्यति
। गृधुअभिकाङ्क्षायां । पचायच्
। पृषोदरादिः ।

अलङ्करणम् । न । भूषायाम् । लृज्
। ल्युट् ।

अलङ्करिणः । वि । भूषके । सख्यने ।
अलङ्करोति तच्छीलः । अलङ्कजि
तीष्णश्च ।

अलङ्कर्ता । वि । अलङ्करिणौ । अल
ङ्करणीले । अलङ्करोति । कृन् ।

अलङ्कर्णीयः । वि । कार्यार्थे । कर्मच
ने । क्रियाकरणसमर्थे । कर्मत्रेकि
यायै अलंसमर्थः । अषड्चेतिष्ठः ।
प्राप्तापन्नालपूर्वेतिपरवस्तिङ्गनिषेधा
त्प्रापकात् समासः । पर्याद्वेष्टला
नाद्यर्थ इतिवा ।

अलङ्कारः । पुं । हारादौ । कङ्कणाद्या
भरणे । अथालङ्कारधारणदिगमुच्य
ते । रेवत्यन्विधनिष्ठासुहस्तादिष्व-
पिपञ्चसु । गुरुशुक्रबुधस्याङ्गिष्वा-
लङ्कारधारणम् । अनिष्टेऽङ्गिनिर्दि
ष्टंस्त्रालङ्कारधारणम् । उदाहिराज
सम्माने ब्राह्मणानाञ्चसम्माने । शिर
संमुकुटहारः कुण्डलपद्मदंतथा ।

कङ्कयंवालकश्चैवमेखलाष्टावितिक-
मात् । अधानभूषणान्येषु यथासंस्था

अलव्य

नि निश्चयः । पद्मीरागश्चवज्रश्चविज
योगोविदास्तथा । मुक्तावैदूर्यनी
लानितयामरकतंकमात् । आदि
त्यादिदशाजानां सर्वसम्पत्तिदाम-
ताः । सुवर्णेनापिघटनासर्वेषामुपयु-
ज्यते । प्रधानभूषणेध्वेवमप्रधाने न
निश्चयः । प्रधानभूषणंप्रायः शिर-
सोह्यमिधीयते । तस्यप्रधानभूषत्वा
दित्याहभृगुनन्दनः ॥ सुखदामणयः
गुह्यादु'खदादोषशालिनः । अतोम
शीनांवक्ष्यामि लक्षणानि यथाक्रम-
मितियुक्तिकल्पतरुः । मखिविशेषल-
क्षणानितत्तच्छब्देद्रष्टव्यानि । काव्या
लङ्कारे । उपमादौ ॥ सध्विविधः ।
शब्दालङ्कारोऽर्थालङ्कारश्च । तल्लक्ष-
णोदाहरणान्मुपमादितत्तच्छब्देव-
लोकनीयानि । चतुष्कलेशेषगुरोः
। 'संज्ञायाम् । अलंक्रियतेऽनेन ।
लुक्कुजः । घञ् ॥

अलंङ्कृतः । चि । भूषिते । अलंक्रियते-
ल्यः । क्तः ।

अलङ्क्रिया । स्त्री । भूषायाम् अलङ्कार-
साध्यशोभायाम् ॥ अलंकरणम् ।
कृजः शच । टाप् ।

अलङ्भूमः । पुं । भूमसंहतौ ॥

अलव्यः । चि । अप्राप्ते ।

अलङ्भूमिकल्पम् । न । कुतश्चिद्विभि

अलका

ज्ञात् समाधिभूमेरलाभे ॥

अलम् । । । भूषणे । पर्याप्तौ । धारणे
। निषेधे ॥ निरर्थके । शक्तौ । अत्य-
र्थे ॥ अवधारणे । अलति अलनं वा
। अलभूषणादौ । बाहुलकादम् ।
अलम्पुरुषीयः । चि । प्रतिमञ्जादौ ।
अलंपुरुषायेत्यर्थे अलङ्कृतेतिखः ।
अलम्बुषः । पुं । प्रहस्ते । कर्त्ते । राक्ष-
सान्तरे ।

अलम्बुषा । स्त्री । मुखीत्याम् । स्वर्गे
श्यामेदे । लज्जालुप्रभेदे । गलाया
म् ॥ अलम्बुषालघुः स्वादुः कृमिपिप-
कफापहेत्यस्यागुहाः । न ।

अलम्बुसाः । पुं भूवि । देशविशेषेषु
अलर्कः । पुं । प्रतापसे । धवलार्थे ।
या । अलर्ककुसुमं दृष्यं लघुद्वीपन
पाचनम् । अरोचकप्रसेकार्थं । का
सम्प्राप्तनिवारणमिति ॥ उत्पन्नशुनि
। विचित्रकुङ्कुरे । नृपान्तरे । अल-
ति । अलभूषणादौ । क्लिप् । अल-
वासावर्कश्च । यद्वा । अलमर्कते अ-
र्थते वा । अर्कस्तवने अर्चपूजायां
वा । घञ् । शकन्ध्वादिः । जम्बुवि-
शेषे ।

अलर्ककः । पुं । अलर्कार्थे ॥

अलले । । । पिशाचभाषयसंवाधने ॥

अलवाक्यम् । न । आलवाले । अवमा

अलसः

लाति । लाआदाने । मूलविमुखादि-
त्वात् । नञ्समासः ॥

अलसः । वि । अवश्यकर्तव्येष्वप्रवृत्ति-
शीले । क्रियामन्दे । क्रियाजडे । शी-
तके । यथा । स्त्रीभिः शयनश्च स्त्री-
भिरलस परिभूयते । इतिकामन्द-
के । श्रियं हि सततोत्साही दुर्बलोपि
समश्रुते इति च ॥ पुं । पादरोगे प्रभे-
दे । यथा । क्लिप्ताङ्गुल्यन्तरौपादौ क-
ण्डूदाहकान्वितौ । दुष्टकर्दमसंस्प-
र्शादलसन्तं विभावयेदिति । द्रुमभेदे
॥ नलसति । लसश्लेषश्च । पञ्चाद्यच् ।

अलसकः । पुं । उदररोगविशेषे । अ-
लस्यस्वरूपन्तु । कुशिरानद्युते अल-
स्यं प्रताम्येत् परिकूजति । निबद्धो मा-
रुतश्चैव कुक्षायुपरिधावति । वातव-
र्चो निरोधश्च यस्यालस्यर्चो भवेदधि । त-
स्यालसकमाचष्टेदृष्योऽत्रौ च यस्य-
तु । इति ॥

अलसः । स्त्री । ईदृशस्याम् । टाप् ।

अलसीका । स्त्री । शरीरजीदकविशेषे
। उत्तंच चरकेण । आमगंधियक्षुमां-
सत्वगन्तरे प्रयागतमुदकंतदलसीका
शब्दं लभते इति ।

अलसेचना । स्त्री । स्त्रीविशेषे । अल-
से ईदृशयेयस्याः ।

अलातः । पुं । न । अङ्गारे । उहमुके ।

अलिङ्गः

अर्द्धदग्धकाष्ठे ॥ लानम् । लाआदाने
त्त । नलातमस्य ॥

अलावुः । स्त्री । तुम्भ्याम् ।

अलावूः । स्त्री । तुम्भ्याम् । नक्षत्रे ।
लविश्वसंस्तने । नक्षत्रे नलोप-
श्चेत्युक्तिः । अलावूः कथिता तु-
दिधादीर्घाचकर्तुं ला । मिष्टतुम्बीफ-
लं हृद्यं पित्तश्लेष्मापहंगुह । दृष्यं च
चिकरं प्रोक्तं धातुपुष्टिविवर्द्धनम् । अ-
लावुका फलं दीर्घघृतेपकं सजीरक-
म् । दुग्धसैन्धवचूर्णं नसंसितं त्वनुशो-
षितम् ॥

अलावुकटम् । न । तुम्बीरजसि । अ-
लावूनारजः । अलावूति लोभो भोज-
नो रजस्युपसंस्थानमिति कटच् ।

अलारम् । न । कपाटे ।

अलिः । पुं । स्त्री । सुरायाम् ॥ पुष्पलि-
हि । कोकिले । काके । दृष्टिके ।
अलति दंष्ट्रे समर्थः भवति । अलभू-
यसादौ । सर्वधातुम्यङ् ।

अलिकम् । न । ललाटे ॥ अलति अ-
ल्यते वा । अलः । बाहुलकादिकन् ।

अलिकुलसङ्कुलः । पुं । कुलकवृक्षे ।

अलिङ्गः । वि । सर्वसंसारधर्मवर्जिते
परमात्मनि । लिङ्गं बुद्ध्याद्यविद्यमान-
मस्येति । सन्निहितमपि न लिङ्ग्यत इ-
ति वा । धर्मध्वजित्वरहिते ॥ अलङ्ग-

अलिपि

लिङ्गे ।

अलिजिह्वा । स्त्री । अलपरसने । जिह्वो
परिचुद्रजिह्वायाम् ।अलिञ्जरः । पुं । मणिके । माँट इति
ख्याते । अलनम् । अलभूषणादौ ।
इककृष्यादिभ्यः । इन्वा । अलिंसाम
र्थंजरयति जृयातिवा । जृष्वयोहा
नौ जृवयोहानौवा । अण् अच्वा ।
घृषोदरादिः ॥अलिदूर्वा । स्त्री । मालादूर्वायाम् ।
अली । पुं । दृष्टिके ॥ भ्रमरे । अलमर्थो
ऽस्यास्ति । ब्रीह्यादिच्चादिनिः । अ
थयानां भ्रमापेठिलोपः । यद्वा । अ
लोदृष्टिकलांगूलम् । तदिवाख्यस्य ।
अतइनिः ।अलिन्दः । पुं । प्रघाणे । वहिर्द्वारप्रको
ष्ठे । द्वारप्रकोष्ठा वहिर्द्वाराग्रवर्त्तिच
तुष्के ॥ द्वारवहिर्भागे । अल्यतेभृष्य
ते । अलभूषणादौ । बाहुलकात्
किन्द्च् ॥अलिपकः । पुं । पिके ॥ भृङ्गे । कुकुरे ॥
अलिपत्रिका । स्त्री । दृष्टिकासञ्ज्ञके
चुपे ।अलिपर्शी । स्त्री । घृष्टिकाल्याम् ।
अलिप्रियम् । न । कोकनदे । रत्नोत्प
ले ॥ अलीनांप्रियम् ।

अलिप्रिया । स्त्री । पाटलावृक्षे ।

अलीक

अलिमकः । पुं । भेके । पिके ॥ अलौ ।
भ्रमरे । पद्मकेशरे । मधुके । इति
मेदिनिकरः ॥अलिमोदा । स्त्री । गणिकारीवृक्षे ।
अलिम्पकः । पुं । पिके । अलौ । पद्मके
केशरे । मधुके । भेके । इतिहेम
चन्द्रः ॥अलिष् । पुं । सततगगनचारिणि शा
स्त्रमसिद्धे पञ्चविशेषे । तथाचोदा
हरन्तिवेदान्तेषु वार्त्तिककाराः । अ
लिष्ठः पक्षिणः पुत्रोगगनाद्याति भृत
लम् । स्वबोधाभावतः स्वस्यबोधे ।
न्यम्बरं पुनरिति ॥ तेअलिवल्लभा । स्त्री । पाटलौ । फले च
याम् ।अलिवाहिनी । स्त्री । केवेरइतिकोकन
देशमसिद्धे केविकापुष्पे ।अलीकम् । न । अप्रिये । दिवि । भाले ॥
अलति अल्यतेवा । अलभूषणादौ ।
अलीकादयश्चेतिसाधुः । असन्ध्ये ॥
अतन्त्यनेना ऽधोगतिम् । अतः
अलीकादिः ।अलीकमत्यः । पुं । रिकवद्धइतिख्याते
॥ यद्वा । माषपिष्टिकयालिप्तं नागव
ल्लीदक्षं महत् । तत्तुसंस्वेदयेद्युक्त्या
स्याख्यामास्तारकोपरि ॥ ततोनि
कास्यतंखण्डांततस्तैलेन भर्जयेत् ।

अल्पम्

अलीकमस्य उत्तोर्यप्रकारः पाकप-
तैः । तं दन्ताकभटिषेण वास्तूकेन
चमययेत् । अलीकमस्यकोरुच्यो
वृष्योवल्थोऽतिपुष्टिदः । वातहृच्छु
क्रदः प्रोक्तः किञ्चित्पित्तं प्रकोपयेदि-
ति ।

अलुब्धः । त्रि । निर्लोभे । लोभहीने ।

अले । । । पिशाचोक्त्यासम्बुद्धौ ।

अलेपकम् । न । निरवद्ये ।

अलेले । । । पिशाचोक्त्यासम्बुद्धौ ।

अलोकः । पुं । अतलादिसप्तसु । नलो
क्यते अस्माभिः । लोका० । घञ् ।

लोकाकाशस्तिकायः । पुं । लोका-
नां वहिर्भूताकाशे ।

लोभः । पुं । लोभाभावे । त्रि । तद्व-
ति । यथा । अलोभीस्यात् प्रजावि-
सेगृह्णीयात् सन्धितंकरम् । रज-
जङ्गीकृतधर्मं पुत्रवत्प्राप्तयेत् प्रजा
इति लोकोर्धः ।

अलोभी । त्रि । लोभरहिते । अलो-
भोऽस्यास्तिस्रिणि ।

अलोख्यम् । त्रि । इन्द्रियाणां विषयस-
न्निधानेऽप्यविक्रियपुरुषे ।

अलौकिकः । त्रि । लोकातीते । लौ-
किकप्रत्यक्षाविषये । अमानुषिके ।

नलौकिकः ।

अल्पम् । त्रि । किञ्चिदर्थे । ईषत् । समा-

अल्पायु

क । लोके । अस्यते वार्यते । अल-
भूषणादौ । बाहुलकात्पः । सूक्ष्मे ।
स्वल्पे । मन्थे ॥

अल्पकम् । त्रि । अल्पार्थे । कृपणे ।

पुं । यवासे । अल्पमेव स्वार्थेकः ।

अल्पकेशी । स्त्री । भूतकेश्याम् ।

अल्पगन्धम् । न । रक्तकैरवे ।

अल्पतनुः । त्रि । स्वल्पदेहवति । वृश्नी
। खर्वे । दुर्बले । अल्पास्त्रियुक्ते ।

अल्पतनुः शरीरमस्य ।

अल्पप्रज्ञः । त्रि । अल्पमेधसि । अल्पा-
प्रज्ञायस्यसः ।

अल्पप्रमाणकः । पुं । चेष्टाने । चेष्टो । चे-
ष्टातरमूज इति गौडभाषाप्रसिद्धे

फललताविशेषे । त्रि । अल्पमाने ॥
अल्पप्रमाणमस्य ।

अल्पबुद्धिः । त्रि । मन्दे । अल्पाबुद्धिरस्य ॥

अल्पमारिषः । पुं । तण्डुलीये । चंडरा-
ई इति प्रसिद्धशाके । अल्पसासौमा-
रिषश्च ॥

अल्पमेधाः । पुं । मन्दप्रज्ञत्वेन वस्तुवि-
वेकासमर्थे । अल्पप्रज्ञे । अल्पमेधा-

यस्य । निच्यमसिच् प्रजामेधयोः ।

अल्पशमी । स्त्री । शमीरे ।

अल्पसरः । न । वेगन्ते । अल्पचतस्तार-
श्च ॥

अल्पायुः । पुं । क्षाणे । त्रि । मित्वा बुधि-

अवका

। अल्पम् आयुर्यस्य ।

अल्पिका । स्त्री । मुहपण्याम् । अल्प
मात्रायाम् ।अल्पिष्ठः । त्रि । स्वल्पे । अत्यल्पे ॥ अय
मेवामतिशयेनाल्पः । अजादीगुणव
चनादेवेतीष्टुन् ।अल्पीयान् । चि । स्वल्पे । अणीयसि ।
अयमनयोरतिशयेनाल्पः । अजादी
गुणवचनादेवेतीयमुन् ।अल्ला । स्त्री । मातरि । अस्त्रायाम् । अ
र्थवशात्कृतोक्तायां परदेवतायाम् ॥अव । । आसौ । निश्चये । अनादरे
। असाकल्ये ।अवकटः । त्रि । अवाचीने । अवकुटारे
। अवाचीनः । अवात् कुटारश्चेति
चात्कटच् । न । वैरूप्ये ।अवकम्पितः । त्रि । कम्पिते । पुं । वृद्धा
न्तरे ।अवकरः । पुं । सम्भार्जन्यादिच्छिसे धू
ल्यादौ । सङ्करे । अवकीर्यते । कृ
विच्छेपे हिंसायां वा । कृदोरप् ।अवकर्षः । पुं । अनुकर्षे अवकृष्यते ।
कृष्° । घञ् ।अवकलितम् । चि । दृष्टे ॥ इति धरणिः ।
अवकलनम् । न । मिश्रीकरणे । चि

न्तने ।

अवकाशः । पुं । अन्तरे ॥ कर्मरहित

अवक्र

काले । प्रव्यक्ते । यथा । अवकाशेषु
चोच्छेधुनदी तीरेषु चैव हातिम
नुः । अवपूर्वात् काशतेर्घञ् ।अवकीर्णः । त्रि । अवध्वस्ते । विच्छिप्ते
। अव कृ° । क्तः ।अवकीर्णी । त्रि । चतव्रह्मचर्यादिनिय
मे । चतव्रते । स्त्रीसंपर्कात् विभुत
ब्रह्मचर्ये मथमाश्रमिणि यतौ च ।
ब्रह्मचार्यवकीर्णीस्यात् कामतस्तु-
त्स्त्रियं व्रजन्निवृत्तेः । अवकरणम् ।
कृविच्छेपे हिंसायां वा । भावेक्तः । अ
वकीर्णं विच्छिप्तं व्रतं हिंसनं वा अने
न । इष्टादिभ्यश्चेतीनिः ।अवकुटारः । त्रि । अवकटे । अवाचो
। अवात् कुटारश्च ।अवकृष्टः । चि । वक्षिष्कृते । निष्कृ° स
ते । अवकृष्यतेऽस्य । कृषविलेख
ने । क्तः ।अवकेशी । त्रि । कालानुत्पन्नफलद्रु-
मे । वन्धे । अफलेवृक्षे । अवसन्नाः
केशायस्य सोवकेशो निष्केशः । श्लो
स्ति दृष्टान्तत्वेन अस्य । अतश्च निः
सयथानिष्केशः एवमयं निष्फलः ।
अवकंशून्यमीष्टे तच्छीलः । सुष्यका
तावितगिनिर्वा ।

अवक्रः । चि । अकुटिले ॥

अवक्रचेताः । पुं । परमात्मनि । अवक्रमा

अवग

दिश्यप्रकाशवन्नित्यमेव अवस्थित
मेकरूपंचेतो विज्ञानमस्येति । त्रि
। अकुटिलचित्ते । अवक्रसरलंचेतो
यस्य ।

अवक्रयः । पुं । मूल्ये । वस्त्रे । राज-
ग्राह्येद्रव्ये । वणिग्भिः शुल्कस्थानेप्र-
तिभाण्डमधिपतयेदेये । एतावत्
कालमुपयोगार्थं भाण्डवस्त्राश्वादि
र्मयादीयते मर्ह्यं च युष्माभिरेताव
द्गुनं देयमित्येवंविधेभाटके । भाडा
इति प्रसिद्धे ॥ अवक्रीयते ऽनेन ।
उक्रोञ्चद्रव्यविनिमये । पुंसीतिघः ।
एरजित्यचतुन ल्युटावाधात् ।

५. क्रोदनम् । न । किञ्चिदाद्रंत्वे ।

५. चतुतम् । न । उपरि कृतचतुते ।

५. क्षेपः । पुं । निन्दायाम् ।

अवक्षेपणम् । न । भर्त्सने ।

अवक्षेपणी । स्त्री । वल्गायामिति हेम
चन्द्रः ।

अवगणितम् । त्रि । तिरस्कृतं । परिभू
ते । अवगण्यतेस्म । गणसंख्याने ।
क्तः ।

अवगण्डः । पु । गण्डस्थत्रणे । वरण्डे ।

अवगच्छति । गन्तृ गतौ । अमन्ताडु ।

अवगतः । त्रि । मत्ते । ज्ञाते । विदिते ।

अवगम्यतेस्म । गन्तृ गतौ । क्तः ।

अवगतिः । स्त्री । ज्ञानमात्रे । ज्ञानसा

अवगु

मान्ये । अवगम्यतेऽनया । गन्तृ ।
क्तिन् ।

अवगथः । त्रि । प्रातःज्ञाते । अवगीयते
। इड् । निशीथगोपीथा वगथा इ

तिथक् गाडोह्रस्वश्च निपातनात् ।

अवगमः । पु । माने । अवगम्यतेऽनेन ।

फले । अवगम्यते प्राप्यते । गम् ।

अप् ।

अवगाढः । त्रि । निविडे । अन्तः प्रवि
ष्टे । निमग्ने । अवपूर्वाज्ञाहेः कर्त्तरि
क्तः ॥

अवगादः । पुं । जलद्रोण्याम् । नौका
जलसेचनकाष्ठपात्रे । इति हलायुधः ॥

अवगाहः । पुं । स्नाने । स्नानगृहे ।

अवगाहनम् । न । अवलोडने ॥ निम
ज्जने । अवगाहे । गोतामारके न
हाना इति भाषा ।

अवगीतः । त्रि । निर्वादे । जनापवादे ।
मुहुर्दृष्टे । दुष्टे । गर्हिते । ख्यात
गर्हणे । अवगीयतेस्म । गैशब्दे । क्तः

। घुमास्येतीत्वम् । मुहुर्गीते ॥

अवगीर्णः । त्रि । वर्णिते । अवगीर्यते
स्म । गशब्दे । क्तः । अपानान्निर्गते

द्रव्ये ॥

अवगुणः । पुं । दोषे ।

अवगुणनम् । न । योषाशिरः प्रावरण

क्रियायाम् । घूषट कर्त्ता इति भाषा ।

अवग्र

योषाननावरकसरन्ध्रवस्त्रे । स्त्रीमुख-
च्छादनवस्त्रे । आच्छादनसमुद्दिष्ट-
मवगुण्डनमीश्वरि । धूल्यादिमन्त्रणे-
॥ वेष्टने । मुद्राविशेषे ।

अवगुण्डिका । स्त्री । योषाग्रावरणक्रि-
यायाम् । अवगुण्डने । जवनिकाया-
म् ।

अवगुण्डितम् । चि । चूर्णिते ।

अवगृह्यम् । न । प्रातिशाखादिषु पद-
विशेषे । यस्यपदस्यावग्रहः क्रियते त-
त्रेत्यर्थः ॥ अवगृह्यते ग्रहउपादाने ।
विच्छेदोन्नग्रहेरर्थः । पदास्वैरिवाद्या-
पक्षेषुचेतिव्यप । ग्रहिज्येति सम्प्रसा-
रणम् । कुगतीतिसमासः ।

अवगोरणम् । न । ताडनार्थं यष्ट्यादी-
नामुच्यते । मारणेकं लङ्ठुठ्ठावना-
इतिभाषा ॥

अवग्रहः । पुं । दृष्टिरोधे । ज्ञानभेदे ॥
प्रतिबन्धे । लज्जाविके । हस्तिनालाटे
। अवगृह्यतेऽङ्गुशेन । ग्रहेरप ॥ वि-
च्छेदे । अन्तरपदसंज्ञांस्त्वचयितुं
पदपाठकाले किञ्चित्कालमवसाने ।
अवग्रहणवग्रहः । ग्रहउपादाने ।
अवपूर्वात्ग्रहेर्धोभावे ग्रहदृढनि-
श्चिगमश्चेत्यप । स्वभावे

अवग्रहणम् । न । प्रतिरोधे । तिरस्कु-
तौ । अनादरे ।

अवच्छु

अवग्राहः । पुं । दृष्टिरोधे ॥ अवग्रहणम-
वग्राहः । अवग्रहेवर्षप्रतिबन्धे इति
अवपूर्वात् ग्रहेर्वाघञ् ॥ शप्ते । आ-
क्रोशेऽवन्योर्ग्रहइतिघञ् । अवग्राहस्ते
भूयात् अभिभवइत्यर्थः ।

अवघट्टः । पुं । गर्ते । भूरन्ध्रे ।

अवघातः । पु । अवहनने । तखडुलादि-
कण्डने । अवहननम् । हनहिंसाग-
त्योः । घञ् । हनस्तोचिसल्लोः । हे-
हन्तेरितिक्त्वम् ।

अवचयः । पुं । पुष्पफलादीनांछेदने ॥

अवचूडः । पुं । अवचूले ॥ अधोलम्बि-
कलापे ।

अवचूर्णितम् । चि । पेधिते । अवध्व-
। चित्तमुधादिचूर्णस्यलेखादौ ॥ अव-
ल्लुचूर्णैराचिते । अवचूर्ण्यतेस्य स-
त्यापेतिगुणन्तात् क्तः । यदा । चूर्णमे-
षेषुरादिः

अवचूलः । पुं । अवाग्ध्वजकञ्चुके । ध्व-
जाग्रवहाधो मुखवस्त्रे । भण्डके पट-
का इतिभाषामसिद्धे ।

अवचूलकम् । न । चामरे ।

अवच्छिन्नः । चि । सङ्घचिते ॥ अवच्छे-
दकतानिरूपके । विशिष्टेअवच्छेदा-
श्रये ॥ अवच्छिन्नतेस्य । छिदि-
रं क्तः ।

अवच्छुरितम् । न । अट्टहासे । अवच्छु-

अवटी

रणम् । कुरच्छदने । भावेत्तः ।

अवच्छेदः । पुं । विरामे ॥ सङ्कोचे ॥ वि-
शेषणत्वे ॥ एकदेशे । परिच्छेदे ।

अवच्छेदकम् । वि । न्यायमतेन अथा-
प्यवृत्त्यधिकरणसम्बन्धैकदेशे ॥ इत-
रव्यावर्त्तके । विशेषणे ॥

अवच्छेदकावच्छेदः । पुं । व्यापक-
त्वे ॥

अवच्छेदम् । वि । अवच्छेदाऽवच्छेद-
कोभयनिरूपणीये ।

अवच्छा । स्त्री । अनादरे ॥ अवच्छानम् ।
। आतश्चोपसर्ग इत्यङ् । टाप् ।

वच्छातम् । वि । अवमानिते । अव-
च्छायतेत्य । आ अवबोधने । क्तः ।

। नम् । न । तिरस्कारे ।

अवः । पुं । खिले । गर्त्ते । यथा । र-
क्षसार्गतमस्त्वानामेषधर्मः सनातनः
। अवटेयेनिधीयन्ते तेषालोकाः स-
नातना इतिरामायणम् । कूपे । कु-
हकजीविनि ॥ अवन्त्यस्मात् अवर-
चयाद्वा । शकादिभ्योऽटम् ।

अवटनिरोधनः । पुं । नरकविशेषे ॥

अवटिः । स्त्री । गर्त्ते । इतिहलायुधः ।

अवटीठः । वि । नतनाम्निके । अवनाटे

। अवनमनं नासिकायाः । नते ना-

सिकायाः सप्ताद्यां टोटञ्नाटच् भट

चः । अवटीठञ्चनासिकायानतमस्य

अवता

स्याः । अर्श आद्यच् । अवटीटानासि-
का सा अस्यस्यपुरुषस्य । अर्श आद्य-
च् ॥

अवटुः । पुं । वृक्षभेदे । गर्त्ते ॥ कूपे ।

पुं । स्त्री । घाटायाम् । ग्रीवापश्चाद्भा-
गे । ग्रीवायामुन्नतभागे । अवटल-
ति । टलवैक्ये । अवटीकतेवा । टी-
कृगतौ । मितद्रादिच्चात् ङुः ॥ यद्वा ।

नवटति । वटवेष्टने वटभाषणेवा ।
बाहुलकादुः ।

अवटोदा । स्त्री । भारतवर्षस्यनद्यन्तरे ।

अवडीनम् । न । पक्षिणामवरोहणे ।
पक्षिणामधोगमने ॥

अवतंसः । पुं । न । कर्णपूरे ॥ शेखरे

। शिरोभूषाभेदे । उत्तसे । अवतं-

सयति अवतंस्यतेऽनेनवा । तसिः

सौचोभूषार्थः । पञ्चाद्यच् हलश्चेति-
घञ्वा ।

अवतमसम् । न । जीयान्धकारे । अव

डीनं तमः । अवसमन्धेयस्त्वमस इ-
त्यच् ।

अवतरणम् । न । अवतारे ।

अवतारः । पुं । अवतरणे । अवरोहे ।

पुष्करिण्यादौ । देवानांविशेषतो-

विष्णोर्मूर्त्यन्तरेण पूर्णांशवेशरूपे-

णपृथिव्यां प्रादुर्भावे । अवतारास्व

सङ्ख्यातास्तेष्वेते विशेषतःप्रसिद्धाः

अवतो

। मत्स्यः कूर्मो वराहश्च नरसिंहो बवा-
मनः । रामो रामश्च रामश्च बुद्धः कल्की
च ते दश ॥ अपि च । प्रकृतिर्विष्णुरु-
पा च पुंरूपश्च महेश्वरः । एवं प्रकृति
भेदेन भेदास्तु प्रकृतेर्दश ॥ कृष्णरू-
पकाशिकास्याद्रामरूपा च तारिणी-
। वगला कूर्ममूर्तिः स्यान्मीनो धूमाव-
ती भवेत् ॥ छिन्नमस्तानृसिंहः स्याद-
राहश्चैव भैरवी । सुन्दरी जामदग्न्य-
स्याहमनोभुवनेश्वरी । कमला वैद-
रूपा स्यान्मातङ्गी कल्किरूपिणी । स्व-
यम्भुवती काली कृष्णस्तु भगवानस्व-
यम् । स्वयम्भुवती कृष्णकालीरू-
पो भवेद्भुजः । इति मुण्डमाला । विशेषे-
णैकलितोपाख्याने द्रष्टव्यम् । पुनश्च श्री-
भागवते १ स्कन्धे ३ अध्याये स एव प्रथ-
मं देवः कौमारं सर्गमाश्रित इत्यादि
ना द्रष्टव्यः । तीर्थे । नद्यादितीर्थे ॥
अवतरत्यनेनास्मिन्वा । तृप्पवनसन्त-
रणयोः । अवेतृस्त्रो घञ् ।

अवतारणम् । न । भूतादिग्रहे । वस्त्रा-
चले । अर्चने । अवरोहणे ॥

अवतीर्णः । वि । अवतरणविशिष्टे ।
प्रादुर्भूते । जलादौ कृतावरोहे ।
प्रविष्टे ।

अवतोका । स्त्री । स्ववज्रभायाम् । पति-
तगर्भायां गवि । अवगलितं तोकम-

अवय

पत्यं यस्याः ॥

अवदशः । पुं । दंशने । भर्जितद्रव्यचर्च-
णे । मद्यपानरुचिजनकमद्यगद्रव्ये ।
अवदंश्यते पानरुच्यर्थम् । दंशदशने
। कर्मणि घञ् भावेवा ।

अवदातः । पुं । सिते । गौरे । वि । वि-
शुद्धे । शुक्लगुणविशिष्टे । पीतवर्णव-
ति ॥ मनोचे । अवदायते स्म । दैप्-
शोधने । क्तः ।

अवदानम् । न । खण्डने । पराक्रमे ॥
अतिवृत्ते । शुद्धकर्मणि । यथा । वि-
पश्चरागायन्ती विविधमवदानं बुरि-
पेरिति । उग्रोरे ॥ दोषवखण्ड-
दैप्शोधनेवा । भावेत्युट् ।

अवदारकः । पुं । खनिचे । वि ।
रणकर्त्तरि ।

अवदारणम् । न । खनिचे ॥ अवदार्यते
ऽनेन । दूषिदारणे । गत्यन्तः । ल्युट् ।

अवदाहः । पुं । अवदहने । न । वीरण-
भूले । अवनीयते दाहोऽस्मात् ।

अवदीर्णम् । वि । खण्डिते । द्रुते । द्र-
वीभूते धृतादौ । अवदीर्यते स्म । द-
विदारणे क्तः ।

अवदोहः । पुं । दुग्धे ॥ अवदुह्यते । दु-
ह० । कर्मणि घञ् ।

अवद्यम् । वि । अधमे । पापे । निन्दे ।
नवदति परंगुणम् न उच्यते न उच्यते

अवधू

वा । अवद्यावमाधमार्धरेफाः कुस्ति
तेइतिवदेर्नजिकर्त्तरियत् । अवद्यप
ग्येति तु कर्मणियत् ॥

अवद्योतनम् । न । प्रकाशे । त्रि । त
इति ।

अवद्रङ्गः । पुं । दृष्टे ।

अवधानम् । न । मनोयोगे ॥ अवधुधा
जो ल्युट् ।

अवधारणम् । न । निश्चये । अवधृतौ ।
इयत्तादिपरिच्छेदे । परिमाणनि-
श्चये ।

अवधारितः । चि । निश्चिते । कृतावधा
रणे ॥

अवधार्यः । चि । अवधारणीये । निर्धा-
र्यम् ।

अवधिः । पुं । अवधाने । सीन्नि । परस्यां
काष्ठायाम् । काले । विले । अवधान
म् । दुधाञ् । उपसर्गे घोः किः ।

अवधीरितः । चि । अवज्ञाते ।

अवधूतः । त्रि । अभिभूते । निवर्त्तिते ।

यथा । अवधूतभयम् । वायौ । अव

धुनेति धूञ् । क्तः ॥ अनादृते ।

योगेश्वरे । सन्न्यासाश्रमिणि ॥ तन्नि

वृत्तिर्यथा । अक्षरत्वाद्वरेण्यत्वाद्भूत

संसारसङ्कटात् । तत्त्वमस्यर्थसिद्ध

त्वाद्भवधूतोभिधीयत इति । अपि

च । योविलङ्घ्यथाश्रमान् वर्णान् आ

अवन

तन्येवस्थितः पुमान् । अतिवर्षाश्र-
मीयोगी अवधूतः सकथ्यतइति । य
था रविः सर्वरसान् प्रभुङ्क्ते हुताशन
स्यापिहि सर्वभक्षकः । तथैवयोगी
विषयान् प्रभुङ्क्ते नलिप्यते पुण्यपा
पैश्चशुद्धइत्यपि । अवध्यो विशेषो
हंसेद्रष्टव्यः ।

अवधूननम् । न । तिरस्करणे ।

अवधूलनम् । न । अवचूर्णने ।

अवधृतः । चि । आकर्णिते । निश्चिते ।

अवधृतिः । पुं । अवधारणे ॥

अवध्यः । चि । मारणायोग्ये । यथा ।

अवध्याश्चस्त्रियं प्राहृत्स्त्रियग्योनिगता

स्वपीति । अपिच गान् श्रुत

लोके अवध्याः शत्रुबोधितइति । अव

ध्यवधे पापमुक्तंमनुना । यावानवध्य

स्यवधेतावान् बध्यस्य मोक्षणे । अ

धर्मो नृपतेर्दृष्टो धर्मस्तु विनियच्छत इ

ति । ८ अध्याये २४८ श्लोकः ।

अवध्वंसः । पुं । परित्यागे । निन्दने ।

अवचूर्णने ।

अवध्वस्तः । चि । परित्यक्ते । निन्दिते

। अवचूर्णिते ॥ अवध्वस्यतेस्म । ध्व

सुगतौच । क्तः ।

अवनम् । न । प्रीतौ । रक्षणे । प्रीण

ने । अवरक्षणादौ । ल्युट् ।

अवनतम् । त्रि । अवाग्भूते । आनते ।

अवने

अवनमतिष्ठा । यमप्रज्ञत्वे । गत्य
र्थे तिक्तः । अनुदात्तोपदेशेऽन्यनुना
सिकलोपः ॥

अवनतिः । स्त्री । विनये । अनौद्धत्ये ॥

अवनदुः । द्वि । मन्थुत्से ॥

अवनाटः । द्वि । नतनासिके । नासि
कायाऽनतम् । नतेनासिकाया इति
नाटश्च । तद्योगात्नासिकाऽवनाटा ।
साभक्ष्यस्य । अर्धआद्यश्च ॥

अवनामः । पुं । प्रणामे । अवनमनम् ।
अवनामेधश्च ॥

अवनायः । पुं । अधोनयने । निपातने ॥

अवनयज्जम् । स्त्रीञ् प्रापणे । अवो
दोर्निञ् ॥

अवतिः । स्त्री । भुवि । अवति अव्यते
वा । अवरक्षणादौ । अर्त्तिस्त्वृधर्मा
त्यनिः ॥

अवनितः । द्वि । क्षालिते ॥

अवनी । स्त्री । स्थिरायाम् । भूमौ । वा
यमाशयायाम् । कृदिकप्रादित्तिवा
लीष् ॥

अवनीपतिः । पुं । राजनि । अवन्या
पतिः ॥ अवनी पातिवा । पारक्षणे
पातेर्धितिः ॥

अवनेजनम् । न । प्रक्षाजने । हस्तसंस्का
रे । अव शिजिर० । ल्युट् । पिण्ड
प्रदानार्थमास्तृतकुशोपरिजलसे -

अवभा

चने ॥

अवन्तयः । पुं । देशभेदे । मासवेषु ॥

अवति । अवरक्षणादौ । बाहुल्यका
ञ्जिश्च ॥

अवन्तिका । स्त्री । उज्जयिन्याम् ॥

अवन्तिसेमम् । न । काञ्जिके । अवन्ति
षु अभिषुतं सेमम् । शाकपार्थि
वादिः ॥

अवन्ती । स्त्री । देशभेदे ॥ यथा । ताम्र
पर्णा 'समासाद्यशैलार्द्धशिखरोद्धत' ।
अवन्तीसंज्ञकोदेशः । काश्चिकातचनि
ष्ठतीति ॥

अवपातः । पु । विले । निपाते । च
पतने । अवपतनम् । पठ्ठृ० । १ । सि
गजग्रहणगर्ते । अवपातस्तु हस्त
गर्ते कृन्नेट्यादिनेति यादवः । औ
ची इति भाषा ॥

अवपाचितः । चि । भिन्नोदकीकृते अ
पपाचिते ॥

अवपाशितः । द्वि । बद्धे ॥

अवपुतः । द्वि । अवतीर्थे । सहसैवाव
तीर्थे ॥

अवबुद्धः । द्वि । अनुभूते ॥

अवबोधकः । पुं । परिदीपके ॥ अवबो
धयति । बुध । ग्लुष् ॥

अवभर्जितः । द्वि । दग्धे ॥

अवभासः । पुं । साक्षात्कारे ॥

अवम

अवभासकः । चि । प्रकाशके ।

अवभृथः । पुं । दीक्षान्तयज्ञे । मुख्ययज्ञ
शेषयज्ञविशेषे । प्रधानकर्मसमाप्तौ
क्रियमाणेष्टविशेषे ॥ यज्ञाङ्गभूत
ज्ञानविशेषे ॥ अवधियतेऽनेन । डु
भृजधारणपोषणयोः भृज्भरणयोः ।
अवेभृजइतिकथं न ॥

अवभ्रटः । त्रि । नतनासिके ॥ अवमन्तं
नासिकायाः । नतेनासिकायाः संचा
यामितिभ्रटच् । अवभ्रटंच नासिका
यानतमख्यस्याः । अर्शआद्यच् । अ
वभ्रटानासिकाख्यस्य पुरुषस्य । अर्श
आद्यच् ॥

अवमः । त्रि । कुक्षिते । अवत्यस्यादा
पानम् । अवरचणादौ । अवयेति
अवेणावतेरमः प्रत्ययोनिपातितः
॥ अवोभवेवा । अवोधसेर्लोपश्चे
तिमः ॥ न । अवमद्दिने ।

अवमसम् । चि । अवमानिते ॥ अवम
न्यतेस्म । मनज्ञाने । क्तः ॥

अवमतिथिः । स्त्री । स्युटिः स्युस्तिङ्गे
वारे एकस्मिन् अवमतिथि रिति ख
चिततिथौ ॥

अवमद्दिनम् । न । अवमे । यथा । ति
थ्यन्तद्वयमेकोऽदिनवारः स्पृश तिथ्यन्त
ङ्गवत्त्वमदिनम् । अस्मार्थः । । दनेता
वहारद्वयंभवति वारप्रवृत्तिकाज्ञात्

अवरः

पूर्वमेकोवारस्तत्परंचान्यः । तत्रदिन
स्याहोरात्रस्य एकोवारस्तिथ्यन्तद्वयं
तिथित्रयंवायचदिनेस्पृशति तदवम
दिनम् । वारप्रवृत्तिकाज्ञात् परंपर
दिनसूर्योदयावधेकवारेण तिथ्यन्त
द्वयस्पर्शे तिथित्रयस्पर्शेवा अवमदि
नंस्यादित्यर्थः ॥

अवमन्ता । त्रि । अवमानस्यकर्त्तरि ॥
अवमन्यते । अवपूर्वान्मनेस्तृच् ।
अवमर्द्दः । पुं । पीडने । अवमर्द्दनम् ।
मृद्वोदे । घञ् ॥

अवमर्शः । पुं । नाटकसन्त्यन्तरे ।
अवमानना । स्त्री । अवघातायाम् ॥ अव
मानवम् । मनेर्ग्यन्ताद्युच् ।

अवमानितम् । त्रि । अवघाते । अवमा
न्यतेस्म । मानपूजायाम् । क्तः ॥
अवमूर्द्धशयः । त्रि । अधोमुखशाग्रिनि ॥
अवनतो मूर्द्धायस्यसः । अवमूर्द्धाशेते
शीङ्स्वमे । पार्श्वदिषूपसंख्यानादच् ।
अवमोहनम् । न । परिवर्त्तने ॥

अवमोहनी । स्त्री । परिवर्त्तनशीलाया
म् ।

अवयवः । पुं । अङ्गे । प्रतिष्ठाहेतूदाह
रणोपनयनिगमनान्यः अनुमानवय-
वाः । अवयौति । युमिश्रणे । यवाद्य
च् ॥

अवरः । त्रि । अरमे । पश्चाङ्गवे । अधमे ।

अवर

कार्ये । न । गजान्त्यजङ्घादिदेशे ।
 अवराति । रादाने । आतश्चोपसर्ग
 इतिकः । यद्वा । नट्योतित्रियतेवा ।
 टञवरणे । अथ ग्रहद्वित्र्यद्वा ।
 अवरथः । पुं । कनिष्ठभातरि । यवीय
 सि । शूद्रे । अवरस्मिन् काले जा
 तः । सप्तम्यांजनेर्ङः ॥
 अवरजा । स्त्री । कनिष्ठार्थाभगिन्याम् ।
 अवरतः । । पश्चादर्थे । अवरस्तात् ।
 तसिच् । अवरस्तादर्थे । विभाषाप
 रावराभ्यामिच्छतसुच् । अवरतोव
 सत्त्यागतोरमखीयंवा ॥
 अवरतिः । स्त्री । विरतौ । उपरामे ॥ अ
 वरमखम् । रमकिञ्चयाम् । क्तिन् ।
 अवरप्रोक्तः । वि । प्राकृतबुद्धिनेते । स्त्री
 नमतिनाप्रोक्ते । अवरेणप्रोक्तः ।
 अवरवर्षः । पुं । स्त्री । शूद्रे । वृषले ।
 अवरोऽधमेवर्षोऽस्य । अवरश्चः सौ
 वर्षश्चेतिवा ।
 अवरवर्षकः । पुं । स्त्री । शूद्रे । अवरव
 र्षश्च ॥
 अवरप्रतः । पुं । अर्के ॥ वि । हीनघते ।
 अवरस्तात् । । अवरे । अवस्तादर्थे ।
 अवरस्मिन् अवरस्याम् अवरस्तात्
 अवरस्याः अवरोऽवरादावसत्त्याग-
 तोरमखीयंवा । दिक्कब्धेभ्यश्च्यस्ता
 तिः तत्त्वन्नियोगेनविभाषावरस्येति

अवरो

अवरस्यपक्षेऽवादेशाभावः ।
 अवरा । स्त्री । भवान्याम् । पार्वत्याम् ।
 अवराक्ष्यम् । वि । अवराङ्गभवे । अवरा
 ङ्गभवम् । परावराधमोत्तमपूर्वाञ्चे-
 तियत् ।
 अवरीयम् । वि । धिक्कृते । अवरीयते
 स्म । रीङ्सुवणे । क्तः ।
 अवरुणः । वि । भमे ।
 अवरुहः । वि । स्त्रगिते । आच्छादिते ।
 अवरुद्धा । स्त्री । अन्तःपुरचारिण्यांभो-
 ग्यावाकर्मकर्याम् ।
 अवरुद्धः । वि । अवतीर्थे ।
 अवरोधः । पुं । तिरोधाने । राजदारे च
 । युद्धान्ते । राजस्त्रीगृहे ॥ अ
 र्धः
 तेऽप । रुधिरावरणे । घञ् ॥
 अवरोधकः । वि । रोधकारके । अ
 धकर्त्तरि । अवरोधयति । अवपूर्वा
 त् रुधेर्युच् ।
 अवरोधनम् । न । राज्ञामन्तःपुरे । अ
 वरुध्यतेऽप । रुधिरावरणे ।
 ल्युट् । अवरोधकारके रोकना इति
 भाषा । यथा । कस्यावरोधनमिति ।
 अवरोधावनम् । न । अन्तःपुरे ।
 अवरोधिकः । पुं । अन्तःपुराध्यक्षे । अ
 रोधेनियुक्तः । तत्त्वन्नियोगेनविभाषा
 संज्ञापूर्वकत्वाद्भूत्वाभावः । अवरोधो
 स्यास्तिवा । ठम् ।

अवस

अवरोपितः । त्रि । उदासिते ।

अवरोप्यमाणः । त्रि । अवतार्यमाणे ।

रुहेत्यन्तात्मनि खलुः शानच् । रु-

हः पोन्त्यतरस्यामितिपः ।

अवरोहः । पुं । अवतारे । अवतरणे ॥

आरोहे । तरुमूलात्प्रभृतिदृष्ट्याग्रप-

र्यन्तं गतायां गुडूच्यादिप्रतायाम् ।

खतोद्गमे ॥ अधोगतौ । स्वर्गे ॥ अव-

रोहतिजन्मते । रुहबीजजन्मनि ।

पाश्चात्यच् ॥

अवरोहशास्त्री । पुं । प्रखट्टे ।

अवरोहिका । स्त्री । अश्वगन्धासता-
याम् ॥

रोहो । पुं । बटद्रुमे ।

वर्णः । पुं । निन्दायाम् । परिवादे ।

प्रख्यते । वर्णं वर्णने । घञ् । वर्णं ।

प्रशंसा । तद्विरुद्धोऽवर्णः ।

अवस्यम् । पुं । न । देहमध्ये ॥ त्रि ।

स्यमाने । सस्यमे । स्यतेस्य । ल

नेसंगे । लुप्तस्वान्तेतिसाधुः । यद्वा ।

लस्यतेस्य । ओलस्यो ग्रीडने । ग

त्यर्थेतिक्तः । स्त्रोरिति सलोपः । ओ

दितश्चेतिनत्वम् । स्त्रीदितइतिनेट् ।

अवकृष्टमवसर्गं वा लस्यम् । प्रादयो

गतेतिसमासः ।

अवसन्धः । पुं । आधारे । अवसन्धने ।

अवसन्धनम् । न । आश्रये । यद्वा । प्र

अवले

तिकूलतामुपगतेहि विधौविप्रसत्त्व

मेतिबहुसाधनता । अवसन्धनायदि

नभर्त्तुरभूच्च पतिव्यतःकरसहस्रम

पीतिमाघे ८ सर्गः । पुं । हृदयस्य

कफे ।

अवसन्धितम् । चि । अवसन्धिते । आ-

श्रये । संश्रिते । आश्रिते । वस्त्रादि

नारुहे ॥ अधोलम्बायमाने । अवस-

न्धतेऽच । लवि० लोधिकरणे चेति-

क्तः ।

अवसिप्त । त्रि । गर्भेणविवेकहीने ।

अवसिप्तता । स्त्री । अहङ्कारे ।

अवसिप्ता । पुं । अवसन्धभावे । देहस्यरे ।

गादिनिमित्ते जरादिनिमित्तेवाकृ

शीभावे ।

अवसीठ । त्रि । भक्षिते । कृतावलेहे ।

अवसीठा । स्त्री । अवसन्धायाम् । अना-

यासे ।

अवलुग्ननम् । न । लुग्नने । लोटनारति

भाषा ।

अवलेपः । पुं । गर्भे । लेपने । दूधस्य ॥

सङ्गे । अवलेपनम् । लिपउपदेहे ।

घञ् ।

अवलेपनम् । न । सचये । विलेपने ।

मलना । इतिभाषा ।

अवलेहः । पुं । लेहोपधे । अवलिह्य

ते । लिङ्गेर्घञ् । तल्लक्ष्यं पर्यायाश्च

अवश्य

यथा। क्वाथादेर्यः पाकात् घनत्वं
सारसक्रिया। सोमलेहश्चलेहसंप्राप्त
इत्युच्यते बुधैरिति वैद्यकपरिभा
षा ।

अबलेहनम् । न । लेहने । जिह्वयाआ
स्वादेने । चाटना इतिभाषा ।

अवलोकनम् । न । आलोके । दर्शने ।
अनुसन्धाने । लोकादर्शने । ल्युट् ॥

अवलोकितम् । वि । निरीक्षते । देखा
इतिभाषा । पुं । लोकनाथे । बुद्धवि
शेषे । नपुंसके भावेक्तः । न । प्रेक्ष
क्रियायाम् ।

अबल्लुजः । पु । सोमराज्याम् । चि ।
असाधुजे । अबल्लोरशोभनाज्जातः
। कृष्णवर्णसोमराज्याम् । हाकुच इ
तिगौडभाषा ।

अबवादः । पुं । निन्दायाम् । आप्ताया
म । बिस्त्रम्भे ॥ अबाऽऽलम्बने । कार्य
मबलम्भवदनमच । बदेर्घञ् ।

अवशः । वि । निःश्रेयससाधनाया ऽप्रय
तमाने । परतन्त्रे । अस्याधीनशरी
रे ॥ अवित्याकामकर्मादिपरवशे ।
प्रतिकूले । नविद्यतेवश मायत्तत्त्वंय
त्यसः ।

अवशिष्टः । वि । उर्वरिते । परिशिष्टे ।

अवश्यम् । ॥ । निश्चये । अशक्यनिवा
रणे । नित्ये ॥ प्रयत्ने ॥ अवश्यायते ।

अवः

श्यैङ्गतौ । डम्प्रत्ययः ॥ लुम्पेद्व
श्यमःकृत्ये । यथा । अवश्यपाच्यम् ।
अचग्यआवश्यके इतिकृत्वंन ॥ चि ।
अनायत्ते ।

अवश्याः । स्त्री । कुञ्जान्याम् । चि । अना
यत्ते ।

अवश्यायः । पुं । नीहारे । अभिमाने ।
दर्पे । अवश्यायते शैत्यमापद्यते ।
श्यैङ्गतौ । श्याद्यधेतिङ् । आटेः-
युगितियुक् ।

अवश्रयणम् । न । बुद्ध्यादितोऽवतार्य-
स्थापने ।

अवष्टब्धः । वि । अविदूरे । आसन्त्ये
आक्रान्ते । अवलम्बिते । अवष्टम्भ-
स्य । हृभिस्तम्भे स्तम्भुरोधनेवा । ।
। स्तम्भेः अवाच्चेतिषः । अवाच्चा-
नेतिस्त्रुचेषण आबिदूर्यस्तम्भेःषत्त्रवि-
धानादवष्टब्धशब्द आसन्नपर इति-
अवस्थीनावष्टब्धे इत्यत्रमनोरमायां
स्थितम् ।

अवष्टम्भः । पुं । स्वर्णे । स्तम्भे । मारम्भे
। सौष्ठवे ॥ अवष्टम्भनम् । हृम्भुरोधे
। घञ् ।

अवध्याणम् । न । भक्षणे ।

अवः । ॥ । बाह्ये । बहिरर्धे । अवोगच्छ
ति । अवस्तादर्थे । अवरस्मिन् अ
वरस्याम् अवरस्तात् अवरस्याः अव

अवस

रोऽवरावा वसत्यागतोरमणीयंवा
। पूर्वाधरावराणा मिथ्यसिस्तस्तन्नि
योगेनावरस्यावादेशश्च ॥

अवसः । पुं । अर्के । भूपे । अवति । अ
वरक्षणादौ । अत्यविषमीत्यादि-
नाऽसत् ॥

अवसक्तः । वि । लभे ।

अवसविधका । स्त्री । पर्यङ्गदन्धे । पर्य
ङ्गे ॥

अवसखीनम् । न । पश्चिणोऽधःपतने
शोभनवत्तायाम् ।

अवसन्नः । वि । प्राप्तावसादे । विषये ।
अवासदत् । षड् । गत्यर्थेति क्तः ।

अवसन्नता । स्त्री । खेदे । भावे तत्त्व ।

अवसरः । पुं । प्रस्तावे ॥ शिष्यजिज्ञा-
सानिवृत्तावश्यकत्वस्वरूपे सङ्ग-
तिविशेषे । अनन्तरवक्तव्यत्वमवसरः
। यद्योपमानेऽवसरसङ्गतिरितिजग-
दीशतर्कालङ्कारः । वस्तरे । मन्त्रमे-
दे । वर्षणे । अवसरणम् । सृगतौ ।
वाहुल्यकादप् ॥ अधिकरणेपुंसिसंज्ञा-
यामितिघोषा । योग्यकाले ।

अवसरालयः । पुं । अर्द्धरात्रे ।

अवसर्गः । पुं । निरवग्रहे । स्वतन्त्रे ॥ अ
वसर्जनम् । अवसृज्यतेवा । सृज् ।

घञ् ॥

अवसर्पः । पुं । चारे ॥ अवसर्पति । सृप् ।

अवस्त

गतौ । पचाद्यच् ॥

अवसर्पिणी । स्त्री । वैदिकल्पे । सत्तु-
दशकोटिकोटिसागरवर्षेणसमाप्य-
ते ।

अवसादः । पुं । अवसन्नत्वे । विषादे ।
अवसदनम् । षड् । भावे घञ् ।

अवसादनम् । न । नाशे । शैथिल्यापा-
दने ।

अवसानम् । न । समापने । विरामे ।
पर्यन्ते । स्रष्टौ । सोमायाम् । घेन्त
कर्मणि । ल्युट् ॥

अवसायः । पुं । शेषे । समाप्तौ । नि-
श्चये ॥

अवसायकः । पुं । अवसानकरे । स्थिते
गर्ह्यन्तात् ण्वुल् ।

अवसितम् । वि । ऋद्वे । परिपक्वमर्दित
धान्ये । ज्ञाते । गतौ । अवसाने । अव-
सानगते । समाप्ते । सम्बन्धे । पिञ्-
बन्धने इत्येतस्यावपूर्वस्यनिष्ठायांरूप-
म् । अवस्यतिस्म अवसीयतेस्मवा ।
घेअन्तकर्मणि । क्तः । दतिस्मतीती-
त्वम् ।

अवसृष्टम् । वि । निः सृते ।

अवसेकिम् । पुं । वटके । बडाइतिख्या-
ते । इति हेमचन्द्रः ।

अवस्तन् । पुं । शिविरे । विजिगीषूणां
निवेष्टस्थाने । अवस्तन्दति । स्तन्दि-

अवस्था

र० । पचासच् । अवस्थने ।

अवस्थान्दनम् । न । अवस्थारणे । अवगा
हने ।

अवस्कारः । पुं । विष्ठायां । अपाने । गु
ह्ये । उपस्थे । गोप्ये । अवकीर्यते
क्षिप्यते । हविष्ये । ऋदोरप् । क
क्षादिः । वर्चस्वेऽवस्कार इतिवासा-
धुः ।

अवस्तात् । १ । अवरे । अवोर्ध्वे । अवर
स्मिन् अवरस्याम् अवरस्तात् अवर
स्या । अवरोऽवरावा वस्तुस्थानगतोर-
मणीयंवा । दिक्छन्देभ्य इत्यस्ता-
ति । विभाषावरस्येतिपक्षेऽवादेशः ।

अवस्कारः । पुं । जवनिकायाम् । कनात्
इति चिक इति प्रसिद्धायाम् । आ-
स्तरणे । अवस्तृणात्यऽनेनास्मिन्वा ।
स्तृञ् आर्षादने । अवेतस्त्वोर्ध्वम् ॥

अवस्तु । न । अस्तानादिसकलजडसम्
दायस्वरूपे महाप्रपञ्चे । वस्तुनोऽन्य
स्मिन् । अस्तद्वस्तुनि ॥

अवस्था । स्त्री । दशायाम् । कालकृत-
विशेषे । कालकृतोपधर्मावपुषोवैव
नादिविशेषस्तस्मिन् । यथाहुः । कै
मारं पञ्चमाब्दान्तं पौमखण्डदशमाव-
धि । कैशोरमाषष्ठदशाद्यौवनंतु-

ततः परमिति । अपिच । आषोड-
शाब्देऽवस्थास्तस्मात्तत्तज्ज्यते । वृ-

अवहा

इत्सुसप्ततेरुर्ध्वं वर्षी यान् नवतेः पर

इति । अवस्थाने ॥ अवतिष्ठति । अव
पूर्वात् स्थाधातोर्भवस्थायामितिच्चा
पकात् साधुः ॥ अवतिष्ठतेऽनयावा ।
आतश्चोपसर्गइत्यङ् । टाप् ।

अवस्थाचतुष्टयम् । न । वैद्यकमतेका
लकृतचतुर्विधदशायाम् । यथा ।
आपञ्चदशवर्षेवात्यम् । आर्षिश्चद्वर्षे
कैमारम् । आपञ्चाश्चद्वर्षे यौवनाम्
। पञ्चाशतजर्ज्वरं पञ्चमिति ।

अवस्थानम् । न । स्थितौ । वासे । प्र
तिष्ठायां । अवपूर्वात्तिष्ठतेर्लुट् ।
अवस्थितः । त्रि । प्रतिफलिते ॥ आ
ने । कृतावस्थाने । स्थिते । अवस्थान-
प्रगतिनिवृत्तौ । कः । अतिस्थिरैव
तीत्यम् ।

अवस्थितिः । स्त्री । अवस्थाने ॥

अवस्थान्दनम् । न । नाशे ।

अवस्थंसनम् । न । अधः पतने ।

अवस्थंसितः । त्रि । क्षिप्तते ।

अवहाः । पुं । त्रायोस्तृतीयेत्यन्धे ॥ य-
था । त्तः सत्योर्ध्वोपधर्माविधर्ताच्च
विधारणः । चरणश्चतृतीयेत्यमाच
न्द्रादकङ्कोगणः ३ इति ॥

अवहनमम् । न । अवहाते ।

अवहस्तः । पुं । हस्तपृष्ठे ।

अवहारः । पुं । चारे ॥ द्यूतयुद्धादिवि-

अवह

अमे । निमन्त्रणोपनेतव्यद्रव्ये । ग्रा
हाख्ययादसि । अवहरति । अवपूर्वा
त् हजः श्याह्यधेतिणः । यद्वा । अव
ह्रियन्तेऽस्मिन् । हज्० । अवहाराधा
रेतिघञ् । धर्मान्तरे ।

अवहारकः । पुं । अवहारार्थे । हांगर
इतिस्थातेजलजन्तुविशेषे । नक्रा-
जे ॥ अवहारयव । स्वार्थेकः ।

अवहार्यः । वि । समर्पणीये । दण्ड
नीये ।

अवहालिका । स्त्री । प्राचीरे । इति
हारावली ॥

अवहासः । पुं । परिहासे । अवहसन
र । हसे० घञ् ।

अवहितम् । वि । सावधाने । विज्ञाते ।
प्रवेष्टिते ॥ निहिते । अवधीयतेस्म ।
हुधान्धारण्य पोषणयोः । क्तः । द
धातेर्हिः ।

अवहित्यम् । न । स्त्री । आकारगुप्तौ
॥ अवहिः स्थितम् । सुप्रिस्थ इत्यव
स्थइतियोगविभागात्कः । पृषोदरा
दिः । अवहित्यमथोद्यतेति भरतो-
क्तेः क्लीबम् ।

अवहित्या । स्त्री । आकारगोपने । अ
वहिःस्थितिः अवहित्या । सुप्रिस्थ इ
त्यव स्थ इतियोगविभागात्कः । पृ
षोदरादिः । टाप् ।

अवाह

अवहेलम् । न । स्त्री । अनादरे । अ
वज्ञायाम् । अवहेलनम् । हेतुअना
दरे । घञर्थेकः । डल्योरेकस्वस्मर
याल्लः ।

अवहेलनम् । न । अनादरे । तिर
स्कारे ।

अवहेला । स्त्री । अनादरे ॥

अवहेलितम् । वि । कृतावहेले ।

अवाक्पुष्पी । स्त्री । मधुरिकायाम् ।
शतपुष्पायाम् । सौंफ इतिस्थाताया
म् । अवाचिपुष्पाण्यस्याः । गौरादिः
। अधःपुष्पाम् । मङ्गल्यायाम् । हे-
ठाहुलीति गौडप्रसिद्धे तृण्ये ।

अवाक्शाखः । पुं । स्वर्गनरकतिर्य
क्मेतादिशाखाभि श्याखिनिसंसार-
दृष्टे । अर्वाण्शोनिकृष्टाः कार्योपाध
योहिरण्यगर्भादयो महदहङ्कारत
न्माचादयोवा शाखा इव शाखाय
स्यसः ।

अवाक्शिरा । पुं । अधोमुखे । अवा
क्शिरोऽस्य ।

अवाचः । वि । परिरक्षके ।

अवाग्र । वि । नम्रे । अवनते । अवनत
मग्रमस्य ।

अवाङ्मनसगोचरम् । वि । वाङ्मनस-
योरविषये । वाङ्मनसयोगोचरम्
नवाङ्मनसगोचरम् ॥

अवाच्य

अवाङ्मुखः । वि । अधोमुखे ॥ अवा
ङ्मुखंयस्तः ॥

अवाक् । । अधोदेशे । अवाचिदेशे
अवाचोदेशात् अवाङ्देशो वा ।
दिक्छन्देभ्यः सप्तमी पञ्चमी प्रथ
माभ्य इत्यस्तातिः । अच्चेर्लुक् ।

अवाङ् । वि । अधोमुखे । नम्रे ॥ अवाच्य
अधोमुखीभवति । ऋत्विगितिकि
न् ।

अवाक् । वि । मूके । नवागस्य ।

अवाची । स्त्री । दक्षिणदिशि । अधो
दिशि । अधोमुख्याम् । अवोमध्या
र्थः । अङ्गोमध्याच्चतिसूर्यम् । ऋत्वि
गादिनाक्किन् । उगितश्चेति ऊोप्-
इतिस्वामी ॥ वस्तुतस्तु दक्षिणदिशि
असाधुरेवायम् । अवपूर्वस्याच्चेतेर
धोमुखीभावेवृत्तेः ।

अवाचीनम् । वि । दक्षिणदिग्भवे । अ
धोमुखे । अवानेव । विभाषाच्चे रि
तिखः ॥

अवाच्यम् । न । दुर्बचने । अनचरे ॥
नवचनार्हम् । स्यत । वचोऽशब्दसं
ज्ञायामितिनकुत्त्वम् । वि । अनिन्दि
ते । अवक्तव्ये ॥ यथा । नैवपश्येन्नशृ
णुयाद्वार्चजातुकस्यचित् । ब्राह्म-
णानां विशेषेणनैववृथात् कथञ्चन ।
यद्ब्राह्मणस्य कुशलं तदेवसततं वदेत् ।

अवार

तूष्णीमासीत् निन्दायां कुर्वन्मैष
ज्यमात्मन इति महाभातम् ।

अवाच्यदेशः । पुं । वैनौ । भगे ॥ अवा
च्यश्चासौदेशश्च ।

अवाच्यवचनम् । न । दोषविशेषे । यदे
वावाच्यवचनम् वाच्यवचनं हितम् ।

अवान्तरः । वि । प्रधानान्तःपातिनि ।
इयंफलश्रुतिर्नश्रेयः परमपुरुषार्थ-
साधनपरा भवति । किन्तुबहिर्मुखा
ना मोक्षविवक्षयाऽवान्तरकर्मफलैः
कर्मसुरच्युत्पादनमात्रम् । यथा ।
पिबनिर्गम्यं प्रदास्यामि खलु ते खलु
उडुकान् । पिबैवमुक्तः पिबति ति-
न् प्यतिवाचक इति ॥

अवाप्तः । वि । प्राप्ते ।

अवाप्तिः । स्त्री । प्राप्तौ ।

अवाप्य । वि । लब्धये ।

अवारम् । न । नद्यादेः पूर्वतीरे । अवा
कृतटे । अवाकतीरमवारम् । अवअ
र्यते । ऋगतौ । कर्मणि घञ् ॥ न-
वारमस्त्येतिवा । अर्धआद्यच् ।

अवारपारः । पुं । समुद्रे ।

अवारपारीणः । वि । पारगे । अवारपा
रंगच्छति अवारपारयोर्भवोवा तत
आगतोवा । राष्ट्रावारपाराद्बन्धवि
तिखः । अवारपारंगामिनि ॥ अवा
रपारात्त्यन्तानुकांमंगामीतिखः ॥

अविक

अवारिका । स्त्री । धन्याके ॥ अवारिका

पिपाठ इति राजनिर्घण्टः ।

अवारितः । त्रि । अकृतवारणे ।

अवारीण । त्रि । अवारगामिनि । अवा

रंगच्छतीत्याद्यर्थेषु । अवारपारादि

गृहीतादिपरीताश्चेति खः । अवारं

गामीवा । अवारपारात्त्यन्तानुकामं

गामीति खः ।

अवावटः । पुं । द्वितीयेन पित्रासवर्णा

यामुत्पादिते । यथा । द्वितीयेन तु

ब'पित्रासवर्णायां प्रजायते । अवावट

इति ख्यातः । शूद्रधर्मसजातित इति

श्रुतिः ।

साः । त्रि । नये । नवासोऽस्य ।

ह्यः । त्रि । आभ्यन्तरे । प्रतीचि ।

नीचोऽन्यस्य बाह्यस्याभावात् । न

विद्यते बाह्यमन्यदस्य ।

अविः । पुं । नाथे ॥ रवौ । मेघे । शैले ॥

मूषिककन्धले । अवति अव्यतेवा ।

अवरक्षणादौ । इन् । स्त्री । स्त्रीय

भिषय्याम् । अवति खज्जाया । सर्व-

धातुभ्य इन् ।

अविकः । पुं । अविशब्दार्थे । अविरेव-

। अवेः कइतिकः ।

अविकटः । पुं । मेघसमूहे । अवीनांस

ज्ञातः । सङ्घाते कटच् ।

अविकम्पः । त्रि । अग्रचले । नास्ति वि-

अविज्ञा

श्रिष्टः कम्पोवेपथुर्यसः ॥

अविकम्पितः । त्रि । अचलिते । न वि-
कम्पितः ।

अविकल्पः । त्रि । एकरूपे । न विकल्पो
ऽस्मिन् ।

अविकारी । त्रि । विक्रियाशून्ये कूटस्थे
परमात्मानि ।

अविकृतिः । स्त्री । मूलप्रकृतौ । नास्ति
विकृतिर्यस्याः ।

अविगन्धिका । स्त्री । अजगन्धावृद्धे ।

अविगीतम् । त्रि । अनिन्दिते ।

अविद्यः । पुं । करमर्द्धके । विजयते खः ।

ओविजीभयचलनयोः । गत्यर्थेति-

क्तः । ओदितश्चेति न च्छम् । न विद्यः ।

अविचारः । पुं । अन्याये । विवेकाभावे

। यथा । अविचारसिद्धेर्यवेशविका-

सिनीवमाया असतोपि भावानुपदर्श-

यन्ती परपुरुषं वञ्चयतीति । त्रि । वि-

चार रक्षिते ।

अविचारकः । त्रि । मूढे ।

अविचारितम् । त्रि । अकृतविचारे ।

अविवेचिते ।

अविचाली । त्रि । देशान्तरमासिरहि-

ते ॥

अविध्युतः । त्रि । निवृत्ते ।

अविघ्नः । त्रि । अनभिघ्ने । अग्रवींशे ।

अविज्ञातः । त्रि । अर्थापरिज्ञानाद्-

अविता

निश्चिते । यथा । यद्धीतमविज्ञातं
निगदेनैव शब्दयते । अनया विषय-
बोधो न तत्त्वव्यवहृतिकर्हि चिदिति । न
तत्त्वव्यवहृतीति । निष्फलं भवतीत्यर्थः
। ईश्वरे ॥ यन्न विज्ञायते पुष्पिर्नाम-
भिर्वाक्रियागुणैरिति न शक्तेः ।

अविज्ञातार्थम् । पुं । परिषत्प्रतिवादि-
भ्यां चिरभिहितमप्यविज्ञातमविज्ञा-
तार्थम् ॥ ५ । ५२ । चिरभिहितं वा-
दिनेति शेषः ।

अविज्ञानकाम् । पुं । अनिपुणे । अवि-
ज्ञानि । अविज्ञानमस्ति अस्यास्मि-
न्वा । मतुप् ।

अविज्ञेयम् । न । प्रमाणात्तरानवगाह्ये
। औपनिषदे ब्रह्मणि । तद्विद्वत्त-
त्वाद्द्रुपादिहीनत्वात् इदमेवमिति-
विस्पष्टज्ञानार्हं न भवति । न विज्ञेयम्
। वि । प्रमाणात्तरानवगाह्ये । दुर्ज्ञेये ।

अविहीनम् । न । पक्षिणां माभिमुख-
मित्युक्तेने ॥

अवितम् । वि । रक्षिते । अव्यतेष्य ।
अवरक्षणादौ । क्त ।

अवितवम् । न । सत्ये । तत्त्वे । नवित-
वम् । वि । तद्विशिष्टे- ।

अवितर्क्यम् । वि । अनूहनीये । औ-
तार्थ्ये ।

अविता । वि । पाक्षयितरि ।

अविद्या

अविद्याजः । पुं । न । पारदे । इति रा-
जनिर्घण्टः ॥

अविदग्धः । वि । अजन्ते । निर्गन्धे । अ-
चतुरे ॥

अविदासी । वि । उपपद्यमाने ॥

अविदितः । वि । विदितविपरीते । अ-
व्याकृते । अज्ञाते । विज्ञानावेक्षे ।
अविदितविज्ञाना यद्विज्ञोऽकमदस्तेः ।

अविदुसम् । न । मेघदुग्धे ॥ अवेदुः/स-
म् । अवेदुग्धेऽसोऽदुसमरीसचः ॥

अविदुर्कर्ण्य । स्त्री । पाठायाम् । अविद्वौ-
कर्ण्यौ यथा । पाककर्णेति स्त्रीष्व् । अ-
विद्वेऽद्विद्वः पर्यङ्गपः कर्ण्योऽस्याम्

अविद्यः । वि । विद्वीरहिते ।

अविद्यमाना । स्त्री । मायायाम् ॥
अभावे । अवर्त्तमाने ॥

अविद्या । स्त्री । अज्ञातौ । अज्ञाने ।
यथाहुः । अविद्याया अविद्यात्त्वमि-
दमेव तुल्यवत् । अविद्यायाऽसहिष्णु-

त्त्वमन्यथावस्तु स्यादवेदिति ॥ अविद्या-
। सेयं भ्रान्तिर्विराजं वा सर्वव्यापिरी-

धिनी । स्मृतेन विचारंसा तमेव्यद-
द्विबोकरमिति । पुनश्च । दुर्बल-
मविद्याया भूषणं न तु दूषणम् । कथ-

चिद्विषयमात्रस्येति विद्या त्वदुर्बलं भवे-
दिति । अनित्यागुणिदुःखानात्मसु-

मित्यागुणिदुःखानात्मस्येति । अविद्य-
। अविद्याया अविद्यात्त्वमि-

दमेव तुल्यवत् । अविद्यायाऽसहिष्णु-

अविना

महदहङ्कारपञ्चतन्मात्रेष्व नात्मस्वा
त्मबुद्धौ । अतस्मिंस्तद्बुद्धौ । विपर्य
ये । मिथ्याज्ञाने । अनात्मन्यात्मस्वा
तौ । यथाशरीरे मनुष्यो ह मिथ्यादि
। इयञ्च सर्वक्लेशमूलभूता तम इत्युच्य
ते । अनादिभावरूपाज्ञाने । अग्नि
होत्रादिलक्षणैकर्मणि । मस्तिनसत्त्व
प्रधानायाम् । संवृत्तौ ॥ परमानन्द
स्वरूपात्माज्ञाने । वेदनविद्या । विद
ज्ञाने । संज्ञायां समजनिषदनिपते
ति कथम् । विद्याविरुद्धा अविद्या ॥

अविद्यान । त्रि । अन्ते । नविद्यान ।

वधिः । पुं । शास्त्राविहिते । अविधा
ने । यथा । वसेत्सनरके घोरेदि
शानिपशुरोमभिः । अमितानिदुरा
५ । रोयो हन्त्यविधिना पशूनि त्याज्जि
कतत्त्वेयात्तबलक्य' ।

अविनः । पुं । रात्रि । अध्वर्युः । अव

ति । अवरक्षणादौ । श्याम्याङ्गज
विम्वद्वनत् । वि । यष्टरि ॥

अविनतः । त्रि । उन्नते ।

अविनयः । पुं । विनयाभावे । त्रि । अ
विनीते ।

अविनाभाव । पुं । व्याप्तौ । व्याप

निष्ठव्यापकनिरूपितधर्मे । यथा ।

वह्निमान् धूमादित्यादौ धूमनिष्ठा

वह्निनिरूपिताव्याप्तिरिति न्यायमी

अविप

मांसयोर्मतम् ॥ तत्पदार्थे तत्पदा
र्थी भाववद्वृत्तित्वाभावे । यथा । के
यमाकाङ्क्षा न तावदविनाभावः ।
नीलंसरोजमिथ्यादौ तदभावात् ।
विमलं जलं नद्याः कच्छे महिष इत्य
त्र जलान्वितनद्या अविनाभावात् क
च्छे साकाङ्क्षतापत्तेश्च । इत्याका
ङ्क्षा चिन्तामणिः । अविनाभाव इ
ति । तत्पदार्थेन विनायोभाव' स
त्त्वं तदभाव इत्यर्थः । तत्पदार्थे त
त्पदार्थाभाववद्वृत्तित्वाभावस्तत्पदा
र्थेतत्पदार्थाकाङ्क्षा इति भाव इति-
तट्टीकामाधुरी ।

अविनाशी । वि । अन्त्यविकारवर्जिते ।

निन्ये । सत्ये । अवाधे सर्वप्रकार
परिच्छेदशून्ये । अविक्रिय आत्मनि ।
विनष्टुं शीलमस्येति विनाशी । नवि
नाशी ।

अविनीत । त्रि । विघाते । समुद्धते । न

व्यनायि । शीञ्ज० । कृ ।

अविनीता । स्त्री । कुलटायाम् । नव्य

नायि । शीञ्जप्रापणे । कृ । नविनी
ताबा ।

अविन्यः । पुं । गच्छसान्तरे ॥

अविपटः । पुं । मेषविस्तारे । अवीनां

विस्तारः । विस्तारे पटच् ॥ कव्य
लादौ ।

अविर

अविपरिचित् । पुं । विचारजन्यतात्पर्यप
रिज्ञानशून्ये । अविवेकिनि । नविप
रिचित् ।

अविप्रवृष्टः । त्रि । आसक्तः ।

अविप्रियः । पुं । श्यामाकटुषे ।

अविप्रिया । स्त्री । स्नेहाकृत्यायाम् ।

अविभक्तम् । वि । अभिव्ये । एकमेवार्थे

। अद्यावत्ते सर्वदाऽनुस्यूते अधिष्ठा

वतयाधाधाधितयाच सर्वस्मिन्वि

दधाने । नविभक्तम् ।

अविभक्तिः । वि । अनुपलक्षिते ।

अविमरीसम् । न । मेपीदुग्धे । अवे

दुग्धम् । अवेदुग्धेमरीसम्प्रत्ययः ।

अविमुक्तम् । न । काशीक्षेत्रे । अविमु

क्ते अष्टादेवोविशाखाक्षीविषापरदे-

त्यागमः । यथा । मुनेप्रसवकाक्षेऽ

पितकुक्षेत्रं कदाचन । विमुक्तंनविषा

भ्यायदविमुक्तंततो विदुरिति । अवि

मुक्तंनमेतावत्सर्वयैवमुमुक्षुभिः ।

किन्तु विज्ञाभविष्यन्तिकाव्यांविदस-

तांसतामिति श्रीदेवीभागवतम् ।

वि । अच्यते । नविमुक्तम् ।

अविरतम् । न । सन्तते । अनवरते ।

अनुपरते । नास्तिविरतमस्य । वि

याविशेषके वर्धमानंकीवम् । सत्त्व

नामितुविशिष्टम् ।

अविरतिः । स्त्री । चित्तस्यविषयसम्प

अविवे

भेमात्मनिर्गते ।

अविरलः । वि । घने । निविडे ।

अविरुद्धः । त्रि । अनुकूले । अग्रतिष्ठे ।

नविरुद्धः ।

अविरोधः । पुं । विवादाभावे । यथा ।

श्रुतिस्मृतिविरोधेतु श्रुतिरेवगरीय

सी । अविरोधेसदाकार्यस्मार्तवैदि

कवत्सतेति । नविरोधः ।

अविस्मयितम् । त्रि । आशुने । उद्धते

। न । आशुनि । शोथे । विस्मयते

स्व । अविस्मयसंसे । ओष्योपध-

। अकर्मकत्वात् कर्तरितः । अच्य

सासः ।

अविद्या । स्त्री । मेघात्म । मेघा

अविवरः । वि । नीरन्ध्रे ।

अविवाक्यम् । न । दशराजस्यदशसे ।

अविवादः । पुं । विवादाभावे । अविवा

दः ।

अविवेकः । पुं । विषयविरक्त्यभावे ।

सम्भूयकारितायाम् । अविविचिदे

ककार्ये-पर्याप्तमपितुसम्भूय । वि

र्यासे । व्याकुलस्त्वहेतौमोहे । अ

विमृष्यकारित्वे । सदसविवेचनारा

हित्ये । वि । तद्वति । नविवेकः ।

अविवेकी । वि । विवेकहीने । अविवे

चके । तस्यादविवेकिभ्यः सुखमाचक्षि

त्यमोनाऽत्राधिकारिभ्य इतिस्मृतिवाद

अविशो

स्वगादाधरीटीका । अविशोक्तिवि-
चारे ।

अविवेकि । न । अत्यन्ते । प्रधाने । मह-
दादौ ॥ यथा प्रधानं स्वतो न विवि-
च्यते एवं महदादयोऽपि न प्रधानादि-
विच्यन्ते ॥ वालिशे । मूर्खे । गुह्यश-
स्त्रार्थपदेशरहिते । नविवेकी ।

अविशिष्टम् । वि । समाने । नविशिष्ट-
म् ।

अविशेषः । पुं । तन्मात्रेषु । तानि अस्म-
दादिभिः परस्परव्यावृत्तानि नानुभू-
यन्त इत्यविशेषाः सूक्ष्माश्चोच्यन्ते ।
निरूप्ये । विशेषाभावे । वि । वि-
शेषरहिते । तुल्ये ।

अविश्वम् । न । अनवरते । वि । वि-
श्वमधीने ॥

अविश्वस्तः । वि । प्रत्ययायोग्ये । विश्वा-
स्तान्ते ॥ यथा । नविश्वसेदविश्वस्ते वि-
श्वस्तेनातिविश्वसेत । विश्वासाङ्गयमु-
त्पन्नमूलान्यपि निवृत्ततीति ॥

अविश्वसा । स्त्री । चिरप्रवृत्तायांगति ।

अविषः । पुं । अर्थौ । राजनि । अव-
ति । अवरज्यादौ । अविमञ्जोष्टि-
यम् । वि । निर्विषे ।

अविषा । स्त्री । निर्विषावृत्ते ।

अविषी । स्त्री । नक्षत्रम् । ठिष्ठान्नीतिम् ।

अविशोक्तम् । न । अविशरीक्षे । अवे-

अवीरा

दुग्धम् । अवेर्दुग्धेऽसौ दुग्धसमरीस-
चोक्तव्याम् ॥

अविस्पष्टम् । न । श्लिष्टे । अस्पष्टवच-
ने । नविस्पष्टतेऽस्य । स्पष्टवाचनस्य
ग्रन्थोः । कर्मशक्तः । अविस्पष्टेति
निर्देशादिङ्भावः ।

अवीः । स्त्री । ऋतुसञ्चयम् ॥ अमति-
लज्जायाः । अवरज्यादौ । अविदृ-
ष्टतन्निर्भयः ।

अवीचिः । पुं । नरकभेदे । तरङ्गे ॥ ना-
स्तिवीचिः सुखमव । वि । तरङ्गशू-
न्ये ।

अवीचिमयः । पुं । नरकभेदे । यः सा-
क्षादावनृतं वदति स निरवसन्नेऽवी-
चिमयेऽधश्चिरानिपास्यते ॥ इति
श्रीभगवतम् ॥

अवीजा । स्त्री । ईषदीजायां द्राक्षाया-
म् । किस्मिन् इति लोके ।

अवीतम् । न । अनुमानप्रभेदे । अति-
रेकमुखेन प्रवर्तमाने निषेधके । त-
न्नावीतं शेषवत् । विशेषेण स्पष्टमितो-
वीतः स न भवतीत्यवीतः ॥

अवीरः । वि । निःसत्त्वे । निर्वीर्ये ।

अवीरा । स्त्री । निष्प्रतिमुतायाम् । वी-

रयति । वीरविक्रान्तौ । अच् । पति-

पुत्रवतीनारी वीराप्रोक्तामनीपि-

भिः । नवीराः । अजातापत्यविधवा-

अव्यक्तः

ऽवीरेति स्मृतिः ।

अवृजिनः । वि । यथोक्तकारितयानि-
ध्याये ॥अवेक्षणम् । न । दर्शने । ईक्षदर्शने ।
ल्युट् ।अवेक्षा । स्त्री । अवेक्षणे । प्रतिजागरे ।
अवधाने । अवेक्षणम् । ईक्षदर्शने ।
गुरोश्चक्षुरक्ष्यः । टाप् ।अवेक्षिता । न । अवेक्षके । अथक्षे ।
आयव्ययादिनिरीक्षके । अवेक्षते ।
ईक्ष् । लृच् ।अवेद्यः । पुं । गोवत्से । वि । अज्ञेये ।
अवेद्यः । पुं । अपलापे ॥ वि । वेला
शून्ये ।अवेद्या । स्त्री । पूगचर्विते । चवाई
सुपारी इति भाषा ।अवैधम् । वि । विधिविवर्जिते । विध्य
विषये । यथा । अवैधपञ्चमं कुर्वन्
रात्रोदण्डेन शुध्यतीति ॥अवेदम् । वि । अवक्लेदने । उन्दीक्लेद-
ने अवपूर्वे । भावेघञ् । अवेदैधौ
ईत्ति निपातनान्त्रलोपः ।अव्यक्तः । पुं । हरौ । स्मरहरे । सर्वका-
रणे । रूपादिहीनतया । चक्षुराद्य-
गोचरे योगाभासावसेये भावे ।
कल्पितेषु सर्वकार्येषु सद्रूपेणानुगते ।
हिरण्यगर्भे । सूक्ष्मशरीरे । स्वापा-

अव्यक्त

वस्थायाम् । निर्विकारे । शब्दप्रवृ-

त्तिनिमित्तैर्जातिगुणक्रियासम्बन्धै-
रहिते । व्यक्तः स्पष्टेनेत्यव्यक्तः ॥ यत्रध्वनावकारादबोवर्णा विशेषरूपेण
नव्यव्यन्तसध्वनिरव्यक्तः । मूर्खे ।कन्दर्पे ॥ न । प्रकृतौ । तन्माहि ।
यत् सर्वस्य जगतो धीजभूत मन्त्राकृ-तनामरूपसतत्वम् सर्वकार्यकारण-
शक्तिसमाहाररूपम् अव्यक्ताव्याकृता-काशादिनामवाच्यपरमात्मन्योतमो-
तभावेन समान्वितम् षट्कविकार्या-मिव षट्पञ्चशक्तिः । सत्त्वादिरूपेण
निरूप्यमाणे व्यतिरस्यनास्तोत्र-तम् । तदुक्तम् । हेतुमदनिश्च-
व्यापिसक्रियमनेकमाश्रितं विज्ञम् ।सावयवपरतन्त्रं व्यक्तं विधरीतम् । त-
मिति । साङ्ख्योक्तमहदादौ । आ-त्मनि । परमात्मनि । मायोपाधिके
ब्रह्मणि ॥ वि । अवयवरहिते । अ-व्यक्तमिति विधेयं लिङ्गग्राह्यमतीन्द्रि-
यम् । सूक्ष्मे । अविज्ञेये । अलुट् ।नव्यज्यते स्म । अव्यव्यक्त्यादौ । क्तः ।
अव्याकृतकार्यभूतसूक्ष्मे । भूतसू-क्ष्मण्याधिकरणे । नव्यतम इति वा ।
अव्यक्तमूलप्रभवः । पुं । संसारवृत्ते ।अव्यक्तरागः । पुं । अव्यक्तवर्गे । किञ्चि-
त्सोहिते । अव्यक्तीरागोवस्य ।

अव्ययि

अव्यक्तलिङ्गः । चि । अदभ्येनश्रुतिष्मृ
त्युक्तप्रकारेणाश्रमवति । नव्यक्तदभ्ये
नगृहोतंलिङ्गमाश्रमिस्त्वमनेन ।

अव्यग्रः । चि । अनाकुले । नव्यग्रः ॥

अव्यङ्गः । चि । अविकले । परिपूर्णः ।

अविकलाङ्गे । नव्यङ्गः ।

अव्यङ्गा । स्त्री । शूकशिम्ब्याम् ॥

अव्यञ्जन । पुं । शृङ्गहीनपशौ । चि ।

व्यक्ते । अस्फुटे । अविवक्षमानव्यञ्ज

कंयस्मयस्मिन्वा ।

अव्यञ्जडा । स्त्री । शूकशिम्ब्याम् । कैच

कृतिस्थातायाम् ॥ नविगतमण्ड

स्याः ।

तिकारः । पु । अप्रसङ्गे ।

वः । पुं । सर्पे । चि । निर्व्यथे । न

थायस्य । नव्यथते । व्यथभयसञ्च

लनयोः । पचाद्यच् ।

अव्यथा । स्त्री । पथ्यायाम् । चारव्या-

म् ॥ ओषधीभेदे । मुण्ड्याम् ॥ नव्य

थायस्याः । नव्यथते । व्यथ । पचाद्य

च् । टाप् ॥

अव्यथी । पुं । अश्ले । नव्यथते तच्छी

लः । व्यथ० । जिहृक्षिविन्त्रीयवमा

व्यथाभ्यमपरिभूम्नभ्यश्चेतोनिः ॥

अव्यथिषः । पुं । अर्थवे । स्तुर्वे । नव्य

थते । व्यथ० । नविध्ययेरितिटिक्क् ।

अव्यथिषी । स्त्री । वरायाम् । राजौ ॥

अव्यय

टिप्पान्डीप् ॥

अव्यभिचारी । चि । केनापिमतिकूले
न हेतुनानिवारयितुमशक्ये ॥

अव्ययः । पुं । न । स्वरादिशब्दे । पुं ।

विष्णौ । शिवे ॥ अनाद्यनन्तेदेहादि

सन्तानाश्रये आत्मज्ञानमन्तरेणानु

च्छेद्येमायामयेसंसारदृष्टे । चि ।

उत्पत्तिविनाशादिसर्वक्रियाशून्ये ।

नित्ये । अविनाशिनि । अपरिच्छि

न्ने । यथा । सदृशंविषुलिङ्गेषु सर्वा

सुचविभक्तिषु । वचनेषुचसर्वेषु यन्त्र

येति तदव्ययमिति ॥ नविद्यतेव्यथोऽ

वयवापचयोगुणा पचयोविनाशोवा

यस्य । यद्वा । नव्येति विकारं नभजत

इत्यव्ययम् । विपूर्वादिणः । पचाद्यच् ।

नव्ययः ।

अव्ययात्मा । पुं । अनश्वरस्वभावे ।

अव्ययीभावः । पु । प्रायः पूर्वपदार्थप्रज्ञा

नेसमासविशेषे ।

अव्यलीकः । पुं । सत्ये ।

अव्यवसायकान् । चि । शिकौ । व्यवसा

यरहिते । इतिचिकाण्डशेषः ।

अव्यवस्था । स्त्री । शास्त्रविरुद्धव्यवस्थाया

म् । अपसिद्धान्ते । अविधौ ।

अव्यवस्थितः । चि । नीतिशास्त्रादिव्य

वस्थानभिन्ने ॥ सिद्धान्तरहिते ।

अव्यवहार्यः । चि । अभिधानाभिधेयक

अव्यक्तः

ऽवीरेतिस्मृतिः ।

अवृजिनः । त्रि । यथोक्तशक्तिस्तयानि-
ध्याये ।अवेक्षणम् । न । दर्शने । ईक्षदर्शने ।
ल्युट् ।अवेक्षा । स्त्री । अवेक्षणे । प्रतिजागरे ।
अवधाने । अवेक्षणम् । ईक्षदर्शने ।
गुरोश्चक्षुःशब्दः । टाप् ।अवेक्षिता । न । अवेक्षके । अथ्यचे ।
आयव्ययादिनिरीक्षके । अवेक्षते ।
ईक्ष् । टृच् ।अवेक्षः । पुं । गोवत्से । त्रि । अन्नेये ।
अवेक्षः । पुं । अपलापे ॥ चि । वेक्षा
शून्ये ।अवेक्ष् । स्त्री । पूगचर्विते । चवाई
सुपारी इतिभाषा ।अवैधम् । चि । विधिविवर्जिते । विध्य
विषये । यथा । अवैधपञ्चमं कुर्वन्
राज्ञोदण्डेनशुध्यतीति ॥अवोदम् । चि । अवक्लेदने । उन्दीक्लेद-
ने अवपूर्वे । भावेघञ् । अवोदैघौ
द्वैतिजिपःतनाब्रलोपः ।अव्यक्तः । पुं । हरौ । स्मरहरे । सर्वका-
रणे । रूपादिहीनतया । चक्षुराद्य-
गोचरे यौगाभासावसेये भावे ।कल्पितेषुसर्वकार्येषुसद्रूपेयानुगते ।
हिरण्यगर्भे । सूक्ष्मशरीरे । स्वापा-

अव्यक्त

वस्थायाम् । निर्बिकारे । शब्दप्रवृ-

त्तिनिमित्तसैर्जातिगुणक्रियासम्बन्धै-
रहिते । व्यक्तः स्पष्टेनेत्यव्यक्तः ॥ यत्रध्वनावकाराद्बोवर्णाविशेषरूपेण
नव्यज्यन्तेसध्वनिरव्यक्तः । मूर्खे ।

कन्दर्पे ॥ न । प्रकृतौ । तन्माहि ।

यत् सर्वस्यजगतो बीजभूत मव्याकृ-
तनामरूपसतत्वम सर्वकार्यकारणशक्तिसमाहाररूपम् अव्यक्ताव्याकृता-
काशादिनामवाच्यं परमात्मन्योतमोतभावेनतमाश्रितम् षट्कविकार्या-
मिव षट्पञ्चशक्तिः । सत्त्वादिरूपेणनिरूप्यमाणे व्यक्तिरस्यनास्तोक्त-
तम् । तदुक्तम् । हेतुमदनिश्चव्यापिसक्रियमनेकमाश्रितं त्रिजग-
त्सावयवपरतन्त्रं व्यक्तं विपरीतम्मिति । साङ्ख्योक्तमहदादौ । आ-
त्मनि । परमात्मनि । मायोपाधिकेब्रह्मणि ॥ त्रि । अवयवरहिते । अ-
व्यक्तमिति विधेयं त्रिजगद्भ्रमतीन्द्रि-यम् । सूक्ष्मे । अविज्ञेये । अस्तुट् ॥
नव्यज्यतेस्म । अन्वव्यक्त्यादौ । क्तः ।अव्याकृतकार्यभूतसूक्ष्मे । भूतसू-
क्ष्मण्याधिकरणे । नव्यक्तम इतिवा ।अव्यक्तमूलप्रभवः । पुं । संसारवृत्ते ।
अव्यक्तरागः । पुं । अक्षयवर्षे । किञ्चि-

ल्लोहिते । अव्यक्तोरागोवस्य ।

अव्ययि

अव्यक्तलिङ्गः । वि । अदक्षेनश्रुतिस्मृ

त्युक्तप्रकारेणाश्रमवति । न व्यक्तदक्षे
न गृहोत्तलिङ्गमाश्रमिष्वमनेन ।

अव्ययः । वि । अनाकुले । नव्ययः ॥

अव्यङ्गः । वि । अविकले । परिपूर्णं ।

अविकलाङ्गे । नव्यङ्गः ।

अव्यङ्गा । स्त्री । शूकशिख्याम् ॥

अव्यञ्जनः । पुं । शृङ्गहीनपशौ । वि ।

व्यक्ते । अस्फुटे । अविवक्षितानव्यञ्ज
कस्यस्यसिन्वा ।

अव्यङ्गा । स्त्री । शूकशिख्याम् । कौच

कृतिस्थातायाम् ॥ नविगतमण्ड
प्याः ।

विकारः । पुं । अप्रसङ्गे ।

वः । पुं । सर्पे । वि । निर्व्यये । न

यायस्य । नव्ययते । व्ययभयसञ्च

लनयोः । पचाद्यच् ।

अव्यथा । स्त्री । पथ्यायाम् । चारव्या-

म् ॥ ओषधीभेदे । मुष्ट्याम् ॥ नव्य

वायस्याः । नव्ययते । व्यथ । पचाद्य

च् । टाप् ॥

अव्यथी । पुं । अक्षे । नव्ययते तच्छी

लः । व्यथः । जिहृक्षिवित्रीण्वमा

व्यथाभ्यमपरिभूषणभ्यश्चेतोनिः ॥

अव्यङ्गिषः । पुं । अर्कवे । सूर्ये । नव्य

यते । व्यङ्गः । नव्ययथेरिति टिप्पण्यः ।

अव्ययिणी । स्त्री । धरायाम् । रात्रौ ॥

अव्यय

टिप्पण्यङ्गीप् ॥

अव्यभिचारी । वि । केनापिप्रतिकूले
न हेतुनानिवारयितुमशक्ये ॥

अव्ययः । पुं । न । स्वरादिशब्दे । पुं ।

विष्णौ । शिवे ॥ अनाद्यनन्तेदेहादि

सन्तानाश्रये आत्मज्ञानमन्तरेणानु

च्छेद्येमायामयेसंसारदृष्टे । वि ।

उत्पत्तिविनाशादिसर्वक्रियाशून्ये ।

निश्चये । अविनाशिनि । अपरिच्छि

न्ने । यथा । सदृशंविषुलिङ्गेषु सर्वा

सुचविभक्तिषु । वचनेषुचसर्षेषु यन्त्र

येति तदव्ययमिति । नविद्यतेव्ययोऽ

वयवापचयोगुणा पचयोविनाशोवा

यस्य । यद्वा । नव्येति विकारं नभजत

इत्यव्ययम् । विपूर्वादिणः पचाद्यच् ।

नव्ययः ।

अव्ययात्मा । पुं । अनश्वरस्वभावे ।

अव्ययीभावः । पुं । प्रायः पूर्वपदार्थप्रधा

नेसमासविशेषे ।

अव्यलीकः । पुं । सन्धे ।

अव्यवसायकृन् । वि । शिकौ । व्यवसा

यरहिते । इतिषिकाण्डशेषः ।

अव्यवस्था । स्त्री । शास्त्रविरुद्धव्यवस्थाया

म् । अपसिद्धान्ते । अविधौ ।

अव्यवस्थितः । वि । नीतिशास्त्रादिव्य

वस्थानभिप्ते ॥ सिद्धान्तरहिते ।

अव्यवहार्यः । वि । अभिधानाभिधेयक

अव्युत्प

पयोर्वाङ्मनसयोरविषये ॥ व्यवहा
रायोग्ये । नव्य वहायः ॥

अव्यवहितम् । त्रि । व्यवधानशून्ये । संस
त्ते । अपदान्तरे । नव्यवधीयतेष्व ।
क्त । दधातेर्हिः ।

अव्याकृतः । पुं । बीजरूपे । अविवेके
। अव्यक्ते । मकृतौ । असम्भूतौ । सा
भासाज्ञाने । अनिर्वाच्ये । नव्याकृ
तः ॥

अव्याकृताकाशः । पुं । अव्यक्ते ।

अव्याजः । पुं । छत्वाभावे । शीघ्रे ।

अव्यापकम् । त्रि । परिच्छिन्ने । नव्या
पकम् ।

अव्यापि । न । व्यक्ते ।

अव्याप्यम् । त्रि । व्याप्तिरहिते । अव्या
पनीये । अनधीने ।

अव्याप्यवृत्तिः । त्रि । किञ्चिदवच्छिन्न
वृत्तौ । स्वसमानाधिकरणाभावप्र
तियोगिनि ॥ दैशिककालिकभेदेन
सद्विविधः । तत्पर्यायः । प्रादेशिकः
। आत्मनोविशेषगुणाः । बुद्धिसुख
दुःखेच्छादेषयत्नधर्माधर्मभावनाख्य-
संस्काराः ८ । आकाशस्यविशेषगुणाः
शब्द १० । सामान्यगुणौ संयोगवि
भागौ १२ । एते सर्वे अव्याप्यवृत्तयः
स्फुरितिन्यायभाषा ।

अव्युत्पन्नः । त्रि । अनभिज्ञे ।

अशक्तिः

अशक्तम् । त्रि । अक्षते ।

अशक्तुमी । स्त्री । पानीयपृष्ठजे । का
ईदृतिरस्याः प्रसिद्धिः ।

अशक्तः । त्रि । असमर्थे । सामर्थ्यहीने
॥ यथा । उपवासेष्वशक्तानां नक्तंभो
जनमिष्यत इति । नशक्तिरस्य । न
अदुःसुभ्यो हस्तिशक्त्योरिति पाठात्प-
क्षे अक्ष ।

अशक्तिः । स्त्री । करणवैकल्यहेतु
द्विधमे । साक्षाष्टाविंशतिभेदभिन्ना
। यथा । एकादशेन्द्रियवधाः सहबुद्धि
वधैरशक्तिरुद्दिष्टा । सप्तदशधाचबुद्धे
र्विपर्ययात्तुष्टिसिद्धीनामिति ।
दशेन्द्रियवधास्तु । बाधिर्ये कुष्ठर
त्वंजडताजिघ्रसा तथा । मूकत
यत्नपङ्क्त्युत्पत्तौदावर्तमत्तताः । वा
संख्यश्रोत्रादीनामिन्द्रियाणां वधाः ।
एतद्वेतुकाबुद्धेरशक्तिः स्वव्यापारेभ
वति । तथाचैकादशहेतुत्वादेकाद
शधाबुद्धेरशक्तिरुच्यते । हेतुहेतुम
तोरभेदविवक्षया सामानाधिकर-
ण्यम् । तदेवमिन्द्रियवधद्वारेण बुद्धे
रशक्तिमुक्त्वास्वरूपतोऽशक्तिमाह ।
सहबुद्धिवधैरिति । कतिबुद्धेः स्वरूप
तोवधा इत्यत आह । सप्तदशधाचबु
द्धेः । कुतः । विपर्ययात्तुष्टिसिद्धीनाम
। तुष्टयेन वेतितद्विपर्ययास्तन्निरूप

अशनिः

गान्धर्वभवन्ति । एवंसिद्धयोऽष्टाविति
 तद्विपर्ययास्तन्निरूपणादष्टौभवन्ति
 । इतिसांख्या. । अपिच । अशक्ति.
 कारकापायेसदर्याप्रभविष्णुता
 कारकाशान्त. करणवृद्धिस्वरणाना
 मपायेविनाशेसति विद्यमानेप्यर्थे
 अप्रभवनशीलत्वमशक्तिः । अन्यव
 थिरादेरिवरूपशब्दादाविति । ,
 अशक्यः । चि । असार्थे । अशकनीये ।
 अशयुः । पुं । चन्द्रे । त्रि । शयुरहिते
 । मित्रे ।
 अशनम् । न । ओदने । भक्षणे । अ
 शा० । ल्युट् । ज्वरान्ज्वरज्जितो
 प्रवालघुक्रुर्यादशनदिनात्यये ।
 नाया । स्त्री । बुभुक्षायाम् । च्छुधा
 गम् । अशितुमिच्छा अशनस्येच्छा
 वा अशनायतिवा । सुप्रवृत्तिक्यच् ।
 अशनायेति ईत्साभावः । अप्रत्यया
 दित्यः ।
 अशनायितम् । त्रि । क्षुधिते । अशन
 स्येच्छा । अशन येतिसाधुः । अश
 नायाजाताअस्य । तारकादि ।
 अशनिः । स्त्री । पुं । चञ्चलायाम् । वि
 द्युति । पवौ । वृक्षादिविनाशकेमे
 घोत्पन्नज्योतिषि । अश्नाति सङ्घा
 तं करोति । अश्यतेऽनेनेतिवा ।
 अर्त्तिसिद्धधृमीत्यादिना अनिः ।

अशस्त्र

अशस्त्रवर्षणे । उत्काविशेषे ।
 अशनिस्त्रिट । स्त्री । विद्युति । अशनेः
 त्विट् ।
 अशब्दः । पुं । न । अवेदमूलके ।
 अशमः । पुं । इदंवात्वेदंकरिष्यामीति
 सङ्कल्पप्रवाहानुपरमे ।
 अशय्य । पुं । तापसान्तरे । थ'कदा
 पिनशेते ।
 अशरीरः । पुं । स्वेनरूपेणाकाशकल्पे
 परमात्मनि । त्रि । शरीररहिते ॥ य
 था । प्रत्यग् ज्ञानशिखिध्वस्तेमिष्या
 ज्ञानेसहेतुके । नेतिनेतिस्वरूपत्वा
 दशरीरोभवत्ययमिति ।
 अशर्मा ॥ न । दु खे । चि । पीडायुक्ते
 । शर्ममुखम् तदिरुद्धम् । नञिस्तिन
 जसमासः ।
 अशाखा । स्त्री । शूलीतृणे ।
 अशान्तः । त्रि । इन्द्रियलौल्यादनुपरते
 । आत्मसाक्षात्कारशून्ये । नशान्तः ।
 अशाश्वतः । चि । अस्थिरे । दृष्टनष्टा
 ये । नशाश्वतः ॥
 अशास्त्रम् । न । वेदादिविरुद्धे । नशा
 स्त्रमस्मिन् ।
 अशास्त्रविहितम् । त्रि । वेदेनप्रत्यक्षा
 दिनावा अविहिते । बुद्ध्यागमवो
 धिते ॥ शास्त्रेणविहितम् । नशास्त्र
 विहितम् ।

अशुचिः

अशुचितः । वि । अनिपुणे । शिखा
रहिते ।

अशितम् । वि । भुक्ते । दृष्टे । अश्रुते
स्व । अशभोजने । क्तः ।

अशिवम् । वि । चैरे । पुं । चरौ । अ
श्रुतितेन । अशभोजने । अशिवदि
अश्वोत्रावितिद्वयप्रत्ययः ।

अशिरः । पुं । वीतिहेत्रे । राक्षसे ॥
भास्करे । वायौ । न । हीरके ।

अशिरा । स्त्री । अशिरराक्षसनार्याम् ।
अशिश्विका । स्त्री । पुत्ररहितायाम् ।
नशिशुर्यस्याः । सस्यशिश्वीतिसाधु ।
। स्वार्थे कन् ।

अशिश्वी । स्त्री । अशिश्विकायाम् । ना
स्त्वः शिशुरस्तीत्यर्थे सस्यशिश्वीति
भाषायामिति निपातनान् डोष् ।

अशीतिः । स्त्री । सङ्ख्याविशेषे ८० ।
सङ्ख्येये । अष्टदशतः परिमाणमस्य ।
पङ्क्तिविंशतिविंशच्चत्वारिंशत्पञ्चा
शत्षष्टिसप्तत्यशीतीत्यादिनानिपा
तनात्प्रकृतेरशीभावस्तिप्रत्ययश्च ।

अशीर्षिकः । वि । अशीर्षवति ॥ व्रीह्या
दिषुशीर्षादभद्रतिपाठादृक् ।

अशीलः । वि । दुःशीले ।

अशुचिः । पुं । विण्मूत्रक्षेमादौ । वि ।

अश्लोकशौचहीने । यथा । व्रताना
मुपवासानाश्वाहादीनाञ्चसङ्गमे ।

अशोक

करोतियः शौरकर्मसोऽशुचिः सर्वक
र्मस्त्विति ॥ नशुचिः ॥

अशुद्धः । वि । अज्ञानतत्कार्यमलद्युक्ते ।
अपवित्रे । अकृतशोधने । नशुद्धः ।

अशुभम् । न । पापे । अनिष्टकले । य
था । स्वेन्द्रियाणाञ्चसामर्थ्यस्वकर्मा
णिकृतानिच । मुहुर्मुहुश्चबिम्बशे
विरमे दशुभान्मनइति । अमङ्गले ।
वि । तद्युक्ते । नशुभम् ।

अशून्यशयनव्रतम् । न । आवणकृष्णादि
तीयायां कर्त्तव्ये मत्स्यपुराणोक्तेव्रतवि
शेषे ।

अशृतम् । वि । अपक्वे । नशृतम् ॥

अशेषः । वि । निशेषे । सम्पूर्णे । शेषोऽस्य ॥

अशोकः । पुं । कङ्क्रेक्षिपादपे । यत् ।

अशोकश्चरणाघाताज्जायते पुष्पव
त्तरइति । अस्यगुणायथा । अशोकः
शोतलस्तिक्तो ग्राहीवर्णः कषायकः
। दोषापचीटपादाहकुमिशोधवि
षास्त्वजिदिति । नशोकोऽस्मात् । व
कुलद्रुमे ॥ न । पारदे । पुष्पे । अ
शोकस्य पुष्पम् । पुष्पमूलेषु बहुल
मित्यणो विकारावयवार्थस्यलुक् ।
वि । सन्तापवर्जिते । निशोके ।

अशोकरोहिणी । स्त्री । कटुक्याम् । क
टुरोहिण्याम् । अशोकद्रवरोहिति । क

अश्लक्ष्ण

संयुक्तमनै इति खिनिः ॥

अशोकघण्टी । स्त्री । चैत्रशुक्लपुण्याम् ।

अशोका । स्त्री । कटुरोहिण्याम् । बुद्ध
स्य शासनदेवीविशेषे । नशोकोऽस्याः ॥

अशोकारिः । पुं । कदम्बद्रौ ।

अशोकाष्टमी । स्त्री । चैत्रशुक्लाष्टम्याम् ॥

अशोचः । पुं । अनहङ्कृतौ ।

अशौच्यः । वि । शोचितुमयोग्ये । निर-
पराधे ।

अशौचम् । न । आशौचे । वैदिकक-
र्मानर्हत्त्वप्रयोजके संस्कारविशेषे ।

विहितकर्मविरोध्यदृष्टविशेषे । शुचि-
त्वाभावे । यथा । क्रियाहीनस्य मूर्खस्य

चैत्रे गिरिण एव च । यथेष्टाचरणस्या
दुर्मरेणात्ममशौचकमिति । क्रिया

हीनस्य निश्चयैर्मित्तिकक्रियाननुष्ठा-
यिन् । मूर्खस्य गायत्रीरहितस्य सार्थ

गायत्रीरहितस्येति रुद्रधरः । महारो-
र्गिणः । उन्मादादिपापरोगाष्टकान्य

तमरोगवतः । यथेष्टाचरणस्य चूतने
श्याद्यासक्तस्येत्यर्थः । नशौचम् ।

अश्लक्ष्णदली । स्त्री । काष्ठकदल्याम् ।

अश्लक्ष्णीटः । पुं । नारकीटे ।

अश्लक्ष्णकुट्टः । न । तपोविशेषाल्लभ्यसंज्ञेता
पसान्तरे । भक्ष्यार्थं प्रियङ्गवादी

नश्लन्येव कुट्टयति । कुट्टं अच् ॥

अश्लक्ष्णकेतुः । पुं । क्षुद्रपाषाणभेदादृष्टे ।

अश्लक्ष्ण

अश्लक्ष्णगर्भः । पुं । हरिन्मयी । मरकते ॥

अश्लक्ष्णोर्गर्भः ।

अश्लक्ष्णगर्भजम् । पुं । पद्मादिति प्रसिद्धे म-
रकतमणौ ।

अश्लक्ष्णः । पुं । पाषाणभेदनदृष्टे । हा-
याजोडीति भाषा ।

अश्लक्ष्णजम् । वि । शिलाजाते ॥ न । शिल-
जतुनि । अश्लक्ष्णो जातम् । जनी प्रा-
दुर्भावे । पञ्चम्यामजाताविति उः ।
लोहे ।

अश्लक्ष्णजतुकम् । न । शिलाजतुनि ॥

अश्लक्ष्णजातिः । स्त्री । मरकतादिरत्ने ।
अश्लक्ष्णो जातिः ।

अश्लक्ष्णदारणः । पुं । टांकी इति प्रसिद्धे ।
टङ्गे । दारयति । दृ० । गयन्ताद्गुः ।

अश्लक्ष्णोदारणः । दारयते ऽनेन वा ।
गयन्ताद्गुट् ।

अश्लक्ष्णा । पुं । पाषाणे । अनुते । अश्ल-
क्ष्णासौ सङ्गाते च । अन्येभ्योऽपीति-
मनिन् ॥ अश्लक्ष्णकिम्बाछन्दसी तिम-
निन्वा । भाषायामपीष्यते छन्दसी
तितुशकिनैवान्नेति व्याख्यानात् ।

अश्लक्ष्णन्तम् । न । अश्लक्ष्णे । क्षुद्रायाम् । म-
रणे । अनवधौ । क्षेपे । अश्लक्ष्णोऽप्ये-
न्तो ऽव । शकम्भ्यादिः ।

अश्लक्ष्णन्तकः । पुं । न । उद्दाने । क्षुद्रायाम् ।
मल्लिकाच्छदने । दीपाधाराच्छादने

अश्लसा

। पुं । तृणविशेषे । अश्लोठके ॥ दृ
चान्तरे । आवुडेति प्रसिद्धे । इन्दुके ।
कुराख्याम् । अश्लपत्रे । कोविदारस
दृष्टे ।

अश्लपुष्पम् । न । शैलेये । कालानुसा
ये । शिलाजतुनि । अश्लनः पुष्पमिव ।
अश्लभाखम् । न । लौहभाण्डे । हमाम
दस्तेतिख्याते ॥

अश्लभित् । पुं । अश्लभेदे । पाषाणभे-
दे । वि । पाषाणभेदके । अश्लानं
भिनत्ति । भिदिरः । क्विप् तुक् ॥

अश्लभेदः । पुं । पाषाणभेदे । गुणास्तु
अश्लभेदोहिमस्तितः कषायोवस्ति-
शोधनः । भेदतोहन्तिदोषार्शोगुणम्
कृच्छ्राश्लहद्रुजः । येनिरोगान् प्रमे
हान्श्लीहशूलश्रगानिचेति ।

अश्लरः । पुं । पाषाणजाते । प्रस्तर
सम्बन्धिनि ।

अश्लरी । स्त्री । मूत्रकृच्छ्रे । अश्लानंरा
ति । रादाने । आतोनुपेतिकः । गौ
रादिः ।

अश्लरीमः । पुं । वरुणद्रौ ॥ अश्लरीह
न्ति । हनः । हन्ते रऽमनुष्यकर्तृके
चेतिटक् ।

अश्लरीहरः । पुं । देवधान्ये ।

अश्लसारः । पुं । न । लौहे । अश्लनः
सारः ॥

अश्रुतः

अश्लोरः । पुं । न । अश्लरीरोगे ।

अश्लोत्यम् । न । शिलाजतुनि ॥

अश्ल्यमानः । वि । भुज्यमाने ॥

अश्लम । न । नेत्राश्रुनि । अश्रुते कण्ठम्

अश्रुत्यासौ । अन्यवापीतिरक् ॥

अश्रद्धधानः । वि । अश्रद्धीमे । अपयक्ता

रिणि । असुरसम्पदमाकृते । गुरुचे

दान्तवाक्यार्थे इदमेवंतभवत्येवेति-

विपर्ययरूपानास्तिक्यबुद्धि रश्चङ्गात

वति ।

अश्रान्तम् । न । सन्तते । वि । अश्रीमे ।

अमृतपसिखेदेच । भावेत्तः । अनुना

सिकस्येतिदीर्घः । अविद्यमानंश्च म

मच । क्रियाविशेषणत्वेत्कीवृत्त

द्रव्यविशेषणे तुचिलिङ्गम् ।

अश्रिः । स्त्री । कोव्याम् । खड्गाद्यभरणे

। गृहादे. कोणे । अश्रान्तिअश्रुतेवा ।

अश्रभोजने अश्रुत्यासौवा । वङ्क्या

दिः । आश्रीयतेप्रहारार्थम् । आडि

श्रिहनिभ्यांह्रस्वश्चेतीण सचङित् ।

डित्त्वाट्टिलोपश्चाङोह्रस्वश्च ।

अश्रु । न । नेत्रजले । अश्रुते कण्ठम् ।

अश्रुत्यासौ । अश्रुदयश्चेति इत्यश्रु

यान्तसाधु । नञ्पूर्वाच्चायतर्तुपूर्वा

नञ्प्रयते इतिविग्रहः ।

अश्रुत । वि । मूर्खे । अकृतश्रुत्वा । अ

नाकर्णिते ।

अश्वक

अश्लीकम् । न । अश्लीके । श्लीमे । रेफ
स्थलकारः ॥

अश्लीलम् । न । ग्राम्यवाचि । भण्डादि
वचने ॥ श्रियंराति । आतोनुपेतिक ।
तद्भिन्नम् । कपिलकादी नामपसङ्
ख्यानमितिलत्वम् । श्रीशोभातस्या
सिद्धादित्वात्त्वम् । अश्लीलंतदमङ्ग
ल्यजुगुप्साबोडधीकरम् ॥

अश्लेषा । स्त्री । नवमनक्षत्रे । तत्रजात
स्यफलंयथा । वृथाटनस्यादितिदुष्ट-
चेताः कष्टप्रदश्चापिदयाजनानाम् ।
सर्वसद्वर्षोहिशठार्पितार्थं कन्दर्पसन्त
पन्ननामनुष्यइति । चि । श्लेषग्रन्थे ।
रभवः । पुं । केतुग्रहे । अश्लेषाया
पवोयस्य ॥

अश्लेषम् । पुं । केतुग्रहे ।

अश्वः । पुं । तुरगे । अस्यमांसगुणायथा ।
अश्वमांसंतुल्यवर्णं वह्निकृत्स्नफपित्तल
भावातद्दृढं हृद्यं वल्यं चतुर्ध्वं मधुरं लघु
॥ इति । उगधैमध्यगुहः । संज्ञायाम् ॥
पुं । तत्तत् । पुंजातिभेदे । यथा । का
ष्ठतुल्यकपर्धुगेमिष्याचारश्चनिर्मयः ।
दादंश्चक्रुमेदश्च दरिद्रश्चहवाम-
लः कश्चस्य लक्ष्यम् ॥ अश्वते । अ
श्व्याप्तौसंघातेच । अश्वमुषिलटी-
तिङ्गन् ।

अश्वकम्बिका । स्त्री । अश्वगन्धायाम् ।

अश्वः

अश्वकर्णः । पुं । शालवृक्षे । सखुआइति
ख्याते ॥ अश्वकर्णंरूपपत्रमस्य । अश्व
कर्णः कषायः स्याद्गन्धस्वेदकफकृमी
न् । वृषविद्रधिवा धिर्ययोनिकर्णगदा
नहरेत् ॥

अश्वकर्णक । पुं । शालवृक्षे । जरणद्रुमे ॥
अश्वकिनी । स्त्री । अश्वनीनक्षत्रे ।
अश्वखरजः । पुं । खेसरे । खञ्जर इति
भाषाप्रसिद्धे ॥

अश्वखुरः । पुं । नखीतिख्याते गन्धद्रव्ये ।
अश्वखुरा । स्त्री । अपराजितायाम् ।
अश्वगन्धा । स्त्री । बराहकण्ठायाम् । अ
सगन्धइतिख्यातौषधौ । अश्वगन्धा
निलश्लेष्मन्निवशोषक्षयापहा । बल्या
रसायनीतित्ता कषायोष्णतिशुक
ला ।

अश्वगन्धिका स्त्री । । अश्वगन्धायाम् ।
अश्वगन्धैव । स्वार्थकः ॥

अश्वगोयुगम् । न । अश्वयुग्मे ॥ द्वाव
श्वौ । द्वित्वेगोयुगच ॥

अश्वगोष्ठम् । न । मन्दुरायाम् ॥ अश्व
नांस्थानम् । गोष्ठजादूश्चानादि
पुपशुनामभ्य इतिगोष्ठश्चप्रच्ययः ।

अश्वग्रीव । पुं । प्रिणुवेष्ट्यसुरवर्ष ॥

अश्वघ्नः । पुं । करवीरे ॥ अश्वं हन्ति ।
हन० अिमनुष्यकर्तृके चेतितक ।

गमहनेत्युपधातोपः । कुत्त्वम् ॥ चि

अश्वत्थ

। हयघ्ने ।

अश्वतरः । पुं । गन्धर्वविशेषे । नागभेदे ॥ वेगसरे । गदभेनाश्वायामुत्पन्ने । घोटकाद्गदभीजाते । तनुरश्वः । वत्सोच्चाश्वर्षभेभ्यस्तनुत्वइति टरच् ॥ अखेनाश्वायामुत्पन्नोऽश्वः अश्वत्त्वञ्जातिः । तत्तद्वचरितस्योक्तधर्मस्य तनुत्वमन्यपिटृकत्वात् । डीषि । अश्वतरी ।

अश्वत्यः । पुं । पिप्पलद्रो । वृक्षादीनां मध्ये भगवद्भिभूतौ ॥ गर्हभाण्डे । मूले । पार्श्वपिप्पले । अश्वत्यंजलमस्यास्ति । मूले सितत्वात् । अर्शश्चाद्यच । अश्वत्यवत् कामकर्मवातेरिति त्यप्रचलितस्वभावत्वात् आशुविनाशित्वेन श्रोपिस्थास्यतीति विश्वासानर्हत्वाच्च मायामये संसारवृत्ते ॥ शास्त्रमखिवटाद्यपेक्षयान् अश्विरन्ति पृति अश्वइवति पृतिवा । प्रागतिर्न वृत्तो । पृषोदरादिच्चात्पूर्वोत्तरपदान्ताद्योः सकारयोस्तकारौ । सुपि स्थइतिकः । अश्विररूपेयं संसारवृत्तः । न । जले ।

अश्वत्यकम् । न । ऋणविशेषे । अश्वत्यकम् । तद्युक्तः काले । प्यश्व

अश्वत्ये अश्वत्यफलोत्पत्तिकाले देयमश्वम् । कस्याप्यश्वत्ययवमुसाधुन ।

अश्वत्यी

अश्वत्यफला । स्त्री । हवुषायाम् ॥

अश्वत्यभेदः । पुं । स्यालीटणे ॥

अश्वत्यव्रतम् । न । कन्यानां वाङ्मवैधव्यदोषनिवारके व्रतविशेषे ॥ यथा । सुजाताचित्रवस्त्राद्या कन्यापितृगृहाद्विः । करकेणाम्बुपूर्णे नसिन्ध्वे संप्रतिवासरम् । चैत्रे चाश्विनमासे षष्ठतीयासितपक्षतः । यावत्कृष्णतृतीयास्यान्मासमेकं यथाविधि । प्रह्णान् भोजयेन्नित्यं पूजनं वसमाचरेत् । तदा शिवामुयात् कन्यासौभाग्यं च सुखान्वितम् । प्रतिमां पार्वतीशयोर्वैष्णवे भाजने च येत् । चन्दमा न दूर्वाद्यैर्विलपचैर्यथाविधि । रैर्यथाभक्त्या नैवेद्यं प्रतिवासरं एवं व्रतप्रभावेण वा लवैधव्यनिवृत्तः जायते कन्यकानां व्रततः पाणिग्रहणं येति ।

अश्वत्या । स्त्री । पूर्णिमातिथौ ॥ इषयौर्णमास्याम् ।

अश्वत्यासा । पुं । द्रोणाचार्यपुत्रे । कपोलसौ ॥ अश्वत्येकस्यात्मकवस्य ।

पृषोदरादिच्चात् संज्ञात् । यथा । अश्वत्येति पृति । प्रागतिर्न वृत्तो ।

अश्वत्यिका । स्त्री । } वृक्षविशेषे । प

अश्वत्यी । स्त्री । } अश्वत्यिका । पिप्पलिवृक्षमश्वत्यिका । पिप्पलिवृक्षमश्वत्यिका ।

अश्वयु

अश्वनाह । पुं । अश्वपाले । अश्वान
वति । कर्मयुगम् ।

अश्वपति । पुं । रामायणप्रसिद्धे नृप
तौ । कैकेये-॥

अश्वपालः । पुं । घोटकरक्षके ।

अश्वपुच्छी । स्त्री । माघपण्यार्थम् ।

अश्ववालः । पुं । काशे । अश्वस्यवाले ।

अश्वमहिषिका । स्त्री । अश्वमहिषयोः
स्वाभाविकेवैरे । अश्वमहिषयोर्वैर
म् । इन्द्राद्गन्धर्वैरमैथुनिकयोः ।

अश्वमारः । पुं । करवीरे ।

अश्वमारकः । पुं । करवीरे ॥ अश्वानां
मारकः ।

मुखः । पुं । किन्नरे । अश्वस्येवमुख
मस्य ।

अश्वपुच्छी । स्त्री । किम्पुष्ययोषिति ।
अश्वस्येवमुखंयस्याः ।

अश्वमेधः । पुं । यागभेदे । क्रतुराजि ॥

अश्वमेधीयः । पुं । यवै । अश्वमेधा
श्चे । अश्वमेधायहित । अश्वमेधा
श्चे । अश्वलक्ष्ययथा । गोक्षीरस
मवर्णश्चक्रुन्देन्दुहिमसन्निभम् । पीत
पुच्छं श्यामकर्णं सर्वतो गतिमत्तमम्
श्यामं वापि महीयालयचेप्सिंस्तुर
गं विदुरिति ॥

अश्वयुग् । पुं । आश्विने । स्त्री । अश्वि
नीनक्षत्रे । अश्वयुनक्तिरूपेणानुकरे ।

अश्वशृ

ति । युजिर्योगे । सत्त्वितिक्रिप् ।

पि । अश्वयुजिजाते । जातार्थप्रत्य
यस्यवालुक् । मत्ते आश्वयुजः ।

अश्वयुजः । पुं । आश्विने । अश्वयुजायु
क्तापौर्यामास्यधिमस्ति । संज्ञापूर्व
कत्वाद्बृहद्भावः ॥

अश्वरोधक । पुं । करवीरदृष्टे ।

अश्वलः । पुं । वेदप्रसिद्धे ऋषिभेदे ।

अश्वलक्षणम् । न । घोटकलक्षणम् ।

अश्वलोमा । स्त्री । सर्पविशेषे । हला
हले ॥ अश्वलालेक्ष्यपिपाठः । इति
त्रिकाण्डशेषः ।

अश्ववत्तः । पुं । किन्नरे । अश्वस्येववत्त
मस्य ।

अश्ववारः । पुं । सादिनि । असवारश्च
तिख्याते । अश्वंवारयति । दृष्टम्
। अण् ।

अश्ववारणः । पुं । गवये । गोसदृशे ॥
इति हेमचन्द्रः ।

अश्ववाह । पुं । सादिनि ।

अश्ववित् । पुं । नले । दमयन्तीपतौ ।
पि । अश्वविद्यान्विते ॥

अश्ववैद्यः । पुं । घोटकचिकित्सके । शा
लिहोत्रिणि । सारोत्तरीतिख्याते ।

अश्वशाला । स्त्री । मन्दुरायाम् ।

अश्वशृगालिका । स्त्री । अश्वशृगालवैरे
। अश्वशृगालयोर्वैरम् । इन्द्राद्गन्धर्वै

अश्विनौ

रमैयुनिकयोरितिषुन् ।

अश्वषष्ठवम् । न । अश्वानांषट्के । अ

श्वानांषट्त्वम् । षट्त्वे षष्ठवच् ।

अश्वसेननृपनन्दनं । पुं । सनत्कुमारे ।

इतिहेमचन्द्रः ।

अश्वस्तन । पुं । वृत्तिविशेषे ।

अश्वस्तनिकः । पुं । एकदिननिर्वाहोचि

तान्ने । श्वोभवंश्वस्तनंभक्ततदस्यास्ती

ति मत्त्वर्थीयष्टुन् । नञ् समासः ।

अश्वः । स्त्री । वडवायाम् ॥ अजादिषु

पाठाद्वाप् ॥

अश्वः । पुं । देवसर्षपे ।

अश्वभिधानी । स्त्री । अश्ववन्धनरक्त्वा

त् ।

अश्वारिः । पुं । महिषे । अश्वस्यश्वरिः ।

अश्वारूढः । पुं । अश्वारोहे ।

अश्वारूढा । स्त्री । देवीविशेषे ।

अश्वारोहः । पुं । अश्ववारके । सादिनि

। त्रि । अश्ववाहके । अश्वमारोहति

। वृषवीजजन्मनि प्रादुर्भावेच । क-

र्मण्ययम् ।

अश्वारोहा । स्त्री । अश्वगन्धायाम् ।

अश्वारोहकः । पुं । अश्वगन्धायाम् ॥

अश्विजौ । पुं । द्विवचनान्तः । अश्विनी-

कुमारयोः ॥

अश्विनौ । पुं । स्वर्बैद्ययोः । अश्विनीकु-

मारयोः । तौचावियुक्तस्वमवौ । प्र-

अश्वेज्जि

शक्ता । अश्वः सन्ति ययोः । इनिः । य

दा । अश्विन्यांजातौ सन्धिवेले खयो

नक्षत्रेभ्यो बहुलमिति लुकि लुक्त्

द्वितलुकीति ङीप् लुक् । विशिष्टा

श्वयोः । यथा । कपोलयोस्तथापक्षौ

विद्येते वाजिनोर्यदि । तावन्निनावि

तिप्रोक्तौ राज्यवृद्धिकरौ पराविति ॥

अश्विनी । स्त्री । अश्वयुजि । प्रशमनश्च

चे । अस्यांजातस्यफलं यथा । रुदै

वदेवाभ्युदितो विनीतः सन्ध्याम्बितः

प्राप्तसमस्तसम्पत् । योषाविभूषात्स

जभूषितोयस्यादश्विनीजन्मनिमान

वस्येतिकोष्ठीमदीपः । अश्वः अश्व

पमस्यस्या । इनिः । द्यौः ।

अश्विनीकुमारौ । पुं । अश्विनीसुतः

अश्वीभूतसंज्ञानामसूर्यपत्न्याः ७ ।

जपुत्रौ तौचदेवचिकित्सकौ । नित्य

द्विवचनान्तोयम् ।

अश्विनीपुत्री । पुं । स्वर्बैद्ययोः ।

अश्विनीसुतौ । पुं । नासत्ययेः । स्व

र्बैद्ययोः । वडवारूपिणी संज्ञाऽश्वरू

पयोगादश्विनी । अश्विन्या सुतौ ।

अश्वीयम् । न । आम्ने । वाजिसङ्के । पि ।

अश्वहिते । अश्वानांसमूहः । केशा

श्वार्थायञ्कावन्यतरस्यामितिङ् । अ

श्वेभ्योऽङितंवा । अपूपादिच्चाच्छः ॥

अश्वेज्जितम् । न । घोटकेज्जिते ।

अष्टक

अश्वेरसम् । न । मुख्याश्वे । अश्वाना-
मुरद्व । अग्राख्यायामुरसद्वतिटच् ।
अश्वप्रम । त्रि । अश्वोये । अश्वेभ्योहित
म् । पक्षेयत् ।

अषड्चीणः । त्रि । तृतीयावेद्यमंचे ।
दाभ्यामेवकृतेमंचे ॥ अविद्यमानानि
षड्चीण्यत्र । अषड्चाशितङ्गदलङ्ग
मेतिख स्वार्थे । अक्षिशब्देचश्रोत्रे-
न्त्रियेवर्त्तते । बहुव्रीहौसक्यश्लो
रितिषच् ।

अषाढः । पुं । मासभेदे । घालाशदण्डे
। त्रि । अषाढायांजाते । अविष्ठाफ
लुनोत्थगोलुक् । लुक्तद्वितलुकि
स्त्रियाम् फलान्यषाढाभ्यामिच्छन्
टप् । अषाढा ॥

अषाढकः । पुं । अषाढार्थे ।

अषाढा । स्त्री । पूर्वाषाढायाम् । उत्तर
राषाढायाम् । अषाढायामुत्पन्नाया
म् ।

अष्टकम् । न । पाणिनेःसूत्रपाठे ॥ अष्टा
वध्यायाः परिमाणमस्य । सङ्ख्याया
अतिशदन्तायाः कन् । त्रि । अष्टसङ्-
ख्यायाम् । अष्टसङ्ख्याकाध्यायादिप
रिमितेग्रन्थे । अष्टसङ्ख्याविशिष्टे ।
यथा-गङ्गाष्टकं नामाष्टकमिति ।

अष्टकर्मा । पुं । अष्टकर्माणि ॥ अष्टैकर्मा-
अस्य ।

अष्टका

अष्टकर्मा । पुं । अष्टगतिकेनृपे । अ-
ष्टैकर्माण्यस्य । तानिचोक्तान्युग्रनसा
यथा । आदानेचविसर्गेचतथाप्रैष-
निषेधयोः । पञ्चमेचार्थवचनेव्यव-
हारस्यचक्षणे । दण्डशुद्धोः सदायु
क्तस्तेनाष्टगतिकेनृपः । अष्टकर्मादि
व्यातिराजाशक्राभिपूजितइतिमनुः
। तत्रादानंकरादीनाम् । विसर्गोभृ-
त्यादिभ्योधनदानम् । प्रैषोऽमात्या
दीनांष्टष्टाष्टानुष्ठानेषु । निषेधोऽष्ट
ष्टाष्टविरुद्धक्रियासु । अर्थवचनं का
र्यसन्देहेराजाश्रयैव तत्रनियमात् ।
व्यवहारेक्षणां प्रजानामृणादिविम-
तिपत्तौ । दण्डः पराजितानांशास्त्रो
क्तधनग्रहणम् । शुद्धिः पापेकर्मणि जा-
ते तत्रमायश्चित्तसम्पादनमितिक्ल-
ृकभङ्गाः । मेधातिथिस्तु । अकृता
रम्भः । कृतानुष्ठानम् । अनुष्ठित वि-
शेषणम् । कर्मफलसङ्ग्रहः । तथासा
मदानभेददण्डाः । एतदष्टविधं कर्म
त्याह । अथवावशिकपञ्चः । उदक-
सेतुबन्धनम् । दुर्गकरणम् । कृतस्य
संस्कारनिर्णयः । हस्तिबन्धनम् । ख-
निखननम् । सैन्यनिवेशनम् । दा-
हणवनच्छेदनञ्चेत्याह ।

अष्टका । स्त्री । सप्तम्यादिदिनचये । य-
था । अष्टकातुसमाख्यातासप्तम्यादि

अष्टमः

दिनचयम् । शास्त्रं तत्र नाधीयीत तत्र
वर्णविषयं वेदिति ब्रह्माण्डपुराणम् ।
आह भेदे । पौषादिमासत्रयाणां कृ-
ष्णाष्टम्याम् ॥ यथा । तिस्रोष्टका भव-
न्ति पूषाष्टका मासाष्टका शाकाष्टका-
चेति । तथा पूषस्यानुरूपतया तस्यै-
व तृप्तिश्च मतयामुत्पत्त्यम् । मांस-
शाकयोस्तूपकरणत्वेनान्वयो यथास-
ङ्गमष्टकादये मुख्यद्रव्यभेदादि-
कमेव । अश्वन्तिपितरोऽस्याम् । अश-
भोजने । इष्यश्विभ्यातकन् । अष्टका-
पितृदेवत्वे ॥

अष्टकाङ्गम् । न । नयपीठ्याम् । पा-
शारक्षत् इति गौडभाषा प्रसिद्धे । इ-
ति त्रिकाण्डशेषः ।

अष्टौ । त्रि । सङ्ख्याविशेषे ८ । सङ्-
ख्येये । अश्रुते । अश्रुत्याप्तौ सङ्घाते
च । सप्यश्रुभ्यां तुट्चेति कनिन् ।

अष्टपात् । पुं । शरभे । खूतायाम् ।

अष्टगाद् । पुं । किन्नरौ । ऊर्णनाभवि-
शेषे । शरभे ।

अष्टपादिका । स्त्री । हापरमाली इति
गौडभाषा प्रसिद्धे खताविशेषे ।

अष्टम । त्रि । अष्टानाम् पूरणे । तस्य पू-
रणे षट् । नात्तादसङ्ख्यादेर्मट् ।

पञ्चङ्गस्य भागे । मानपञ्चङ्गयोः कन्
खुकोचेति अस्य अनोवाखुक् ।

अष्टमू

अष्टमङ्गलम् । पुं । श्वेतोर. खुरमुच्छास्य
पृष्ठकेशतुरङ्गमे । न । द्रव्यान्तरे ॥ त-
द्यथा । मृगराजो ह्यधोनाग कलशो
व्यञ्जनं तथा । वैजयन्ती तथा भेरी दी-
प इत्यष्टमङ्गलमिति ॥ अन्यच्च । लो-
केस्मिन्मङ्गलान्यष्टौ ब्राह्मणो गौर्हुता-
शनः । हिरण्यं सर्पिरादित्य आपोरा-
जा तथाष्टम इति स्मृतिः । अष्टौ मङ्ग-
लानियस्य । अष्टानां मङ्गलानां समा-
हारः ॥ अष्टौ षड्युक्तपक्षघृते । यथा
हभावमिष्य । यचाकुपुंतया ब्राह्मी-
सिद्धार्थकमथापि च । सारिवा सैन्यव-
च्चैव पिप्पली घृतमष्टमम् । सिद्धं
मिदं मेध्यपिवेत् प्रातर्दिने दिने ।
स्मृतिः कुमारानां पिवतामष्टमम्
मिति ॥

अष्टमानम् । न । कुडवपरिमाणे । शरा-
बाह्वे ।

अष्टमिका । स्त्री । शुक्तिप्रिभाये
स्नेहले । इति वैद्यकपरिभाषा ।

अष्टमो । स्त्री । चीरकाकोल्याम् । ति-
थिविशेषे । अष्टानां पूरणी । डीप्
॥ अशजातस्य फलन्तु । भूपालतः प्रा-
सधन. कृशाङ्गं सुखी कृपालुर्युवति-
प्रियश्च । चतुष्पदाशोधनधान्ययुक्त-
स्यादष्टमीजोमनुजः सुधीर इति ।

अष्टमूर्तिः । पुं । शिवे । अष्टौ मूर्तं

अष्टव

योयस्य । यथा । पृथिवीसखिलंतेजो
वायुराकाशमेवच । सूर्याचन्द्रमसौ
याजिरष्टौशङ्करमूर्त्तयश्चतियादवः ।
चितिमूर्त्तिः सर्वः १ । जलमूर्त्तिर्भव
२ । अग्निमूर्त्तिर्ब्रह्म ३ । वायुमूर्त्तिर्ह
यः ४ । आकाशमूर्त्तिर्भीमः ५ । य
जमानमूर्त्तिः पशुपतिः ६ । चन्द्रमू
र्त्तिर्महादेवः ७ । सूर्यमूर्त्तिरीश
भः ८ । यथा, शरभमूर्त्तिश्चिवस्याष्ट
पादाः ।

अष्टरत्नं । पुं । मेघनादे ।

आ लोहकम् । न । अष्टसङ्ख्यकधातु
श्रेये । यथा । सुवर्णम् । रजतम् ।
व्रजम् । वज्रः । सीसम् । कान्तलो
हम् । मुण्डलोहम् । तीक्ष्णलोहमि
ति ॥

अष्टवर्गं । पुं । आदिकादिवर्गेषु ॥ जी
वकादौ । यथा । जीवकर्षभकौमेदे
काकोल्याष्टद्विवृद्धिके । अष्टवर्गोऽष्टभि
र्द्रव्यैः कथितश्चरकादिभिः । अष्टवर्गो
हिमः स्वादुर्वृद्ध्या शुक्ललोहुरः । भ
यसन्धानकृतस्तन्यवलासवलवर्द्धनः ।
वातपित्तास्त्रट्टदाहज्वरमेहक्षयप्र
णुत । रात्रामप्यष्टवर्गस्तु यतोयमति
दुर्लभः । तस्मादस्यप्रतिनिधिं गृह्णीया
त्तद्गुणंभिषक् । मेदाजीवककाको
ली ऋद्धिदन्देपिचासति । वरीविदा

अष्टाङ्ग.

यंश्वगन्धावाराहोश्चक्रमात्क्षिपेत् ।
मेदामहामेदास्थाने शतावरीमूल-
म् । जीवकर्षभयोः स्थानेविदारीमू
लम् । काकोलीचौरकाकोल्याः स्था
ने अश्वगन्धामूलम् । ऋद्धिद्वयोः स्था
नेष्वाराहो कन्दंक्षिपेत् ॥ नीतिवेदि
नां वर्गान्तरे । कृषिर्वैशिकपथोदुर्ग-
सेतुः कुञ्जरवन्धनम् । खन्याकरवला-
दानं सैन्यानां च निवेशनम् । अष्टवर्ग
मिमंसाधु समंष्टदोषिवर्द्धयेदिति ।
अष्टानावर्गः ।

अष्टश्रवाः । पुं । ब्रह्मणि । द्रुहिणे ॥

अष्टाकपाल । पुं । हविर्भेदे ॥ यथाष्ट
सुकपालेषु पुरोडाशः पक्वाहूयते-
तस्मिन् यज्ञे ॥ अष्टसुकपालेषु संस्कृ
तः । संस्कृतं भक्ष्यादित्यगोदिगोलुङ्ग-
नपत्यइतिलुक् । अष्टनं कपाले ह
विषीत्यात्वम् ।

अष्टाङ्गः । पुं । योगभेदे । अष्टअङ्गान्य
स्य । तानियथा । यमं नियममासन
शान्तायामौततपरम् । प्रत्याहारं
धारणाच्यानं सार्द्धं समाधिना । अ
ष्टाङ्गान्याहुरेतानियोगिनां योगसा
धने इति । पाश्चात्के । प्रणतिविशेषे
। यथा । जानुभ्याम्बुतथा पङ्क्त्यां पाणि
भ्यामुरसाधिया । शिरसावचसाह
ष्ठ्याप्रणामोऽष्टाङ्ग ईरित इति ॥

अष्टम

अष्टाङ्गार्थः । पु । अष्टद्वयघटितपूजोपक
रणविशेषे । यथा । आपःक्षीरं कुशा
ग्राणिदधिसर्पिः सतण्डुलाः । यवाः सि
द्ध्यर्थं काश्चैव अष्टाङ्गार्थः प्रकीर्तितद
तितन्त्रशास्त्रम् । अपिच । आपः क्षी
रं कुशाग्राणि घृतं मधु तथादधि । र
क्तानि करवीराणि तथारक्तचन्दनम्
॥ अष्टाङ्गस्य अर्थ्यैवैभानवेपरिकी-
र्तित ॥ इति काशीखण्डम् ।

अष्टादश । चि । अष्टादशानां पूरणे ।
डट ।

अष्टादश । वि । साष्टदशसङ्ख्यायाम् ।
साष्टदशसङ्ख्येये । अष्टौचदशच अ
ष्टाधिकादशेति वा । द्वाष्टनः सङ्ख्याया
मित्याश्रयम् । अथाष्टादशवाचकाः
शब्दाः ॥ दोषः । विद्या । पुराणम् ।
स्मृतिः । धान्यमिति ।

अष्टादशाङ्ग । पु । अष्टादशद्रव्यात्मके पा
चने ।

अष्टापदः । पु । न । कनके । शरीणां
खेलनाधारपट्टे । शरीणां फलके ।
पु । शरभे । मकटे । मकडी इति
भाषामसिद्धे । कृमौ । कैलाशे । की
लके ॥ पत्नी पत्नी अष्टौ पदान्यस्य ।
अष्टौधातवः पदान्यस्य ॥ अष्टसुधा
तुषुपदं प्रतिष्ठास्येति वा । अष्टनः
संज्ञायामिति दीध । यद्वा । अष्टाना

असः

मऽपदम् ।

अष्टापदी । स्त्री । चन्द्रमल्लाम् । लूता
याम् । अष्टौपादाः अस्याः । सङ्ख्या
सुपूर्वस्येति पादस्यान्तलोपे पादोन्य
तरस्यामिति ङीप्पादपत् ।

अष्टापाद्यम् । न । अष्टभिर्गुणिते । अष्ट
भिरापाद्यते गुण्यते इतितत् ।

अष्टारचक्रवान् । पुं । मञ्जुघोषे । जिन
विशेषे । अष्टारचक्रमस्यस्यमतुप् ।
अष्टिः । स्त्री । बीजे । अस्यते भूमौ चिष्य
ते । असुः । कर्मशक्तिनः । पृषोदरा
दि । षेडशाचरायां वृत्तौ । षेड-
शाङ्के ।

अष्टिदिनान्तरालः । चि । षोडश
साभ्यन्तरे ।

अष्टीला । स्त्री । नाभेरधोभागेण वाय
पिण्डिकावद्वातव्याधिविशेषे । यथा ।
आध्यापयन् बस्तिगुदं रुद्ध्वा वातश्ले
ष्मताम् । कुर्यात्तीव्रार्त्तिमष्टीलां मूत्र
विरण्मार्गरोधिनीमिति ॥ वर्तुले पा-
षाणखण्डे ।

अष्टीवत् । न । पुं । जानुनि । ऊरुपर्व-
णि । अतिशयितमस्थियस्मिन् । म
तुप् । आसन्दीवदष्टीवदिति निपात
नादस्थिशब्दस्याष्टीभावः । जानूर्वा
सन्धौ ।

असः । पुं । अन्यस्मिन् । सनभवति । न

असङ्ग

असमासः ।

असंवीतः । वि । नमे ।

असंस्कृतः । वि । गर्भाधानादिसंस्कार
विधुरे । अनुपनीते । नसंस्कृतः ।मुसंस्कृतः सुतः श्रेष्ठो नापरो वेदपा-
रगः ।असंस्तुतः । वि । अपरिचिते । नसं-
स्तुतः ।असंहतः । पुं । सेनानां पृथग्वृत्तिमति
व्यूहे । असंलग्ने ।असकृत् । १ । पौनःपुन्ये ॥ अनेकशः ।
नसकृत् ।क्तः । वि । सर्वसम्बन्धशून्ये ॥ फला
रक्षापरहिते कर्तृत्वाभिमानही
ने यथाविधिकर्मकर्त्तरि ॥ नसक्तः ।असः बुद्धिः । वि । अहमेषां ममैते इत्य
भिष्वङ्गरहितबुद्धौ । असक्ता बुद्धिर्यस्य ।असक्तात्मा । वि । अनासक्तचित्ते । वृ
ष्णाशून्यतयाविरक्ते । असक्तः आत्मा
अन्तःकरणयस्य ।असक्तिः । स्त्री । सङ्गाभावे । ममेदमि
त्येतावन्मात्रेण प्रीतिः सक्तिस्तदभावे
। नसक्तिः ।असङ्गसुक । वि । स्थिरमनसः । नसङ्ग
सुकः ।असङ्गुलः । पुं । गजाद्यध्वनि । विसृ
तेपथि । नसङ्गुलः ।

असङ्ग

असङ्क्रान्तमासः । पुं । मलमासे । म
लिखिते ॥असङ्ख्यः । वि । युद्धवर्जिते । परार्द्धाती
तसंख्यायाम् ॥ सामान्यतोगणना-
रहिते ।असङ्ख्यातः । वि । अकृतसङ्ख्ये । अन
गिने इति भाषा ।असङ्ख्येयः । पुं । परमात्मनि । हरौ ॥
यस्मिन्संख्यार्हनां मरूप भेदादि न वि
द्यते । ३ । सङ्ख्यातुमयोग्ये ।असङ्गः । पुं । सङ्गविरोधिनि । पुत्रवित्त
लोकैषणात्यागरूपे वैराग्ये ॥ नि
र्विषये चिदात्मनि ॥ यथा । आत्म
स्यामप्यविद्यातामसङ्गो न स्पृशत्यसौ
। दृष्ट्या तपैवियन्निष्ठावस्पृश्यौ विय
ता यथा । न दृष्ट्या क्लियते व्योमना
तपेनापिशुष्यति । अविद्यया विद्यया
ज्ञानात्मन्येति शयस्तथेति ॥ वि । र
गाभाववति । आशयात् निराशत्वं
मभावयातुभावना । अमनस्त्वमने
यातुतवासङ्गे न जीवतः ॥ नास्ति सङ्गो
यस्य ।असङ्गतः । वि । अनुचिते । नसङ्गतः ।
सङ्गतिरहिते । नासङ्गतं प्रयुञ्जीत ॥असङ्गतिः । स्त्री । अर्थालङ्कारभेदे ।
यथा । भिन्नदेशतयात्यन्तकार्यकार

णभूतयोः । युगपदुर्मयोर्यत्र स्याति ।

असत

सास्यादसङ्गतिः । इहयद्देशंकारणत
देशमेवकार्यमुत्पद्यमानं दृष्टम् । य
था धूमादि । यत्रहेतुफलरूपयोरपि
धर्मयोः केनाप्यतिशयेन नानादेश
तयायुगपद्वभासनंसातयोःस्थभा-
वोत्पन्न परस्परसङ्गतित्यागादसङ्ग-
तिः । उदाहरणम् । जस्ये अ वयो त
स्ये अ वेअणा भय इतं जयो अलिअम्
। दन्तकण्ठं कवोले बहुए वेअणासव
त्तीयम् । अस्यसंस्कृतं यथा । यस्यै
वव्रणस्तस्यैववेदनाभयतितज्जनो ऽ
लीकम् । दन्तक्षतं कपोले वध्वावेद
नासपत्नीनामिति ।

असत् । पुं । इन्द्रे । इतित्रिकाण्डशेषः ॥
त्रि । निरुपाख्ये । प्रागभावप्रतियोगि
नि । नि.स्वरूपे । यत्सम्बन्धितयाय
नविद्यते तत्तत्रासदित्युच्यते । नि
षेधमुखेन प्रतीयमाने अभावत्वाश्र-
ये । अश्रद्धयाहुतंदस्तपस्तप्तं कृतं
चयत् । असदित्युच्यतेपार्थ नचतत्
प्रेक्ष्येनो इह । यत्कालतो देशतो व
स्तुतोवा परिच्छिन्नं तदसत् । अवि
द्यमाने । प्रत्यक्षाद्यगोचरत्वादसत्
स्वभावमिववर्त्तमाने कारणात्मनि ॥
असज्जने । दुराचारा दुर्विचेष्टा दु
ष्प्रज्ञाः प्रियसाहसाः । असन्तस्त्विति
विख्याताः सन्तस्त्वा चारणक्षणा ॥

असन

सदत्यंताभावोऽसदितिबौद्धाः ।

असती । स्त्री । व्यभिचारिण्याम् । कु
लटायाम् । सत्याभिन्ना ।
असतीसुतः । पुं । स्त्री । कौलटेरे । अ
सत्यासुतः ।

असत्कृतः । त्रि । परिभूते । प्रियभाषण
पादप्रक्षाखनपूजादिसत्कारशून्ये ।
नसत्कृतः ।

असत्पथः । पुं । मन्दमार्गे । कुपथे । न
सत्पथः ।

असत्कथम् । त्रि । मिथ्यायाम् । सत्कथं ना
स्त्रियतस्मिन् ॥

असदध्येता । त्रि । कुपाठिनि । अजं
असदध्ययनशालिनि ॥ नसदध्ये

असद्ग्रहः । पुं । दुष्टग्रहे । नसद्ग्रहः ।

खट्वौ । बालकौकाहठ इतिभाष ।

असद्योनिः । स्त्री । पश्वादिद्योनौ । त
स्यांहितामसमनिष्टंफलंभुज्यते । न
सद्योनिः ।

असद्रूपः । त्रि । देहादिप्रपञ्चे । असद्वा
ध्यमन्तरूपं स्वरूपंयस्य ।

असनम् । न । क्षेपणे । पुं । जीवकद्रुमे ।
प्रियसालके । विजयसाराख्ये । अज
कर्णे । महासर्ज्जद्रुमे । अस्यते । अ
सुक्षेपणे । ल्युः ।

असनपर्णी । स्त्री । वातकट्ये । शीत
लवातके ।

असमा

असन्नदु । वि । समुद्भूते । पण्डितमन्ये
। दृष्टे । इतिजटाधरः । अकृतसन्नाहे
। नसन्नदुः ॥

असपत्न । वि । शत्रुवर्जिते ॥ नविद्य-
त्पत्नीयस्य ॥

अस्थः । वि । सभायामनर्हस्त्रीवर्ण
नादौ । सभायामनुपयुक्ते । खले ॥

असमः । पुं । बुद्धे । वि । विषमे । अतु-
ल्ये । नास्ति ते समोयस्य ॥

असमञ्जसम् । वि । अयुक्ते ॥ नसमञ्ज-
सम् । पुं । केशिन्यामुत्पन्नेसगरा-
त्मजे ॥

अर्थ । वि । सापेक्षे । अशक्ते । दु-
र्जे । नसमर्थः ॥

अवाधिकारणम् । न । कार्येणकार-
ण-वासहैकस्मिन्नर्थे समवेतत्वे सति
कारणे ॥ यथातन्तुसंयोगः पटस्य त-
न्तुरूपं पटरूपस्य । यथावा । परमा-
णुद्वयसंयोगो ह्यणुकस्य कपालरूपं च
घटरूपस्य । असमवाधिकारणन्तु स-
र्वत्रद्रव्ये गुणः गुणे गुणः कर्मच ॥ अस-
मवाधिच तत्कारणञ्च ॥

असमानयानकर्मा । पुं । सन्धेः प्रभेदे ।
यत्र त्वमत्रयाहि अहमत्रयास्यामीति
साम्प्रतिकोत्तरकालीनफलार्थितयै
वक्रियते सोऽसमानयानकर्मासन्धि-
र्वाध्यः ॥

असम्मा

असमाहितः । वि । अनेकाग्रमनसि ।

विचिस्रचित्ते ॥ नसमाहितः ॥

असमीक्ष्यकारी । वि । जाह्नवे । अवि-
चार्यकर्त्तरि ॥ असमीक्ष्याविचार्यक-
र्त्तुं शीलमस्य । सुपीतिणिनिः ॥

असमेष्टुः । पुं । अनङ्गे । असमाः इष-
वोयस्य ॥

असम्पृक्तः । वि । असम्बद्धे । नसंपृक्तः ।

असम्प्रज्ञातसमाधिः । पु । निर्विकल्पक
समाधौ । निवृत्तेचेतोव्यापारे य-
परमानन्दसाक्षात्कारः सौषुप्तान-
न्दसाक्षात्कारवत् सोऽसम्प्रज्ञातस-
माधिः ॥

असम्बद्धम् । वि । अवद्धे । अनर्थकवा-
क्ये । नसम्बद्धम् ॥

असम्बद्धप्रलापः । पुं । सत्यस्यापिराज-
देशपौरवार्त्तादेर्निष्प्रयोजनवर्णने
॥ वि । तद्वति ॥

असम्बाधः । वि । अन्योन्यपीडारहिते ।

असम्भूतिः । स्त्री । प्रकृतौ । चित्तव्या-
यांमायायां परमेश्वरत्वोपाधौ । स-
म्भवनं सम्भूतिः कार्यम् । तस्याः अन्या ॥

असम्भेदः । पु । अविदारणे । अविना-
शे ॥ सम्भेदनम् । भिदिरविदारणे
। घञ् । नसम्भेदः ॥

असम्मतम् । वि । प्रणायै । अनभिप्रेते
॥ नसम्मतम् ॥

असाधुः

असमूहः । वि । स्थितप्रज्ञे । सम्मोहव

र्जिते । भ्रान्तिरहिते । नसमूहः ।

असम्प्रोहः । पुं । प्रत्युत्पन्नेषुबोद्धव्येषु

कर्त्तव्येषुवा अभ्याकुलतयाविवेकेन

प्रवृत्तौ । नसम्प्रोहः । वि । तद्वति ।

असम्यग्व्ययः । पुं । आयतुरीयांशादधि

कथ्ये । व्यसनविषयव्यये ।

असहः । पुं । कुकरोंथा इतिविश्रुते

क्षुपे ।

असखम् । न । लौह्ये ॥ असखमन्त्रवि

शेषे ।

असहनः । पुं । स्त्री । शत्रौ ॥ अमर्षये ।

असाधारणम् । वि । तन्मात्रसम्बन्धि

नि ॥ साधारणाद्भिन्ने । विशेषे ।

न्यायमते साध्यव्यापकीभूताभावम

तियोगिनिहेतौ । यथा । वज्रिमान्

जलत्वादिख्यादि ।

असाधारणत्वम् । न । तद्वितरावृत्ति

त्वेसनिसकलतद्वृत्तित्वे ।

असाधारणानैकान्तिकः । पुं । हेत्वाभा

सविशेषे । सर्वसपक्षव्यावृत्ते । यथा

शब्दोनित्यः शब्दत्वादिति । शब्दत्वं

सर्वेभ्योनित्येभ्योव्यावृत्तं शब्दमाचवृ

त्ति ।

असाधुः । वि । खले ॥ सहजादृशत्वं

दुर्नये पररे । अणदिव्यचरुः ।

स्वगुणोच्चगिरो मुनिव्रता परवर्ण्य

असक्ती

हृणेष्वसाधवः ।

असाध्यः । वि । याप्ये । अप्रतिक्रिये । अ

साधनीये । बुद्धिमदसार्थनकिञ्चि-

दितिवात्स्यायनः ॥ नसाध्यः ।

असान्द्रम् । वि । विरले । नसान्द्रम् ।

असाम्प्रतम् । । अयुक्ते । यथा । १७ क

त्तिसर्वमर्यादानान्वयाद्यप्यपेक्षते ।

अस्यदग्धोदरस्यार्थेकोमकुर्यादसा-

म्प्रतमिति । नसाम्प्रतम् ।

असारः । पुं । एरण्डवृक्षे । न । अगुरु

णि ॥ वि । फलो । निस्सारे । नसारो

ऽव ।

असि । । त्वमित्यर्थे । यथा वेत्य - ।

वाक्यालङ्कारे ।

असिः । पुं । निखिगे । खण्डे ॥ स्त्री ।

दीपभेदे । अस्यते असुक्षेपम् । अ

सतिवा असदीप्तौ । सर्वधातुभ्यङ्

। खनिकष्यज्यसिवसीत्यादिनाङ्गम् ।

असिकम् । न । अधरचिबुकयोर्मध्य

भागे । इतिहेमचन्द्रः ।

असिकारः । पुं । खड्गकारिणि । असिं-

करोति । कृञ् । कर्मण्यण् ॥

असिक्रिका । स्त्री । असिकन्याम् । द्रो

स्याम् ॥ यथा । गतो गणस्तूर्यससि

क्रिकानामिति ॥

असिक्ती । स्त्री । अष्टद्वान् । पुरचरि

। ग्यांप्रेषायाम् । नदीभेदे । सिनोति

असिद्धि.

। पिबन्धने । अजिष्टभिः । य
द्वा । सीयतेष्व । तः । सिता शुक्ले
शातङ्गिन्ना । छन्दसिक्लमेकइतितस्य
क्ल । नान्तत्त्वान्डीप् । वीरिण्याम् ।
असिगण्डः । पुं । द्रोपधाने ॥ छोटा
सिर्हाना इति भाषा ।

असितः । पुं । श्यामवर्णे । व्यासशिष्ये
ऋषिदिशेषे । शनौ ॥ कृष्णपक्षे ।
न । कासोसे । त्रि० कृष्णवर्णवति
। श्यामले ॥ सितविरुद्धोऽसितः ।

असितफलः । पुं । मधुनालिकेरे ।
असिता । स्त्री । खड्गतायाम् । नील्या
। असितपलितयोः प्रतिषेधात् व
। दनुदात्तादितिङीष् तकारस्थान
कारादेशश्चन ।

असिताभ्रशेखरः । पुं । बुद्धभेदे ।

असितार्चिः । पुं । अनले । असिताञ्च
र्चिर्ज्वालाभस्य ।

असिताक्षुः । पुं । नीलाक्षौ ।

असितोत्पलम् । न । नीलोत्पले ।

असिदंष्ट्रः । पुं । मकराखेयादसि ।

असिदुः । पुं । हेत्वाभासविशेषे । सच
त्रिविधः । आश्रयासिदुः स्वरूपासिदुः
व्याप्यत्वासिदुश्चेति । त्रि । अपक्वे ।

अस्विन्ने । सिद्धिरहिते ।

असिद्धिः । स्त्री । अनिष्पत्तौ । न्यायम
तेसात्रिविधा । पञ्चासिद्धिः १ यथा

असिप

काञ्चनमयपर्वतो बह्निमानित्यादि ।
। स्वरूपासिद्धिः २ यथापर्वत काञ्च
नमयबह्निमानित्यादि । व्याप्यत्वा
सिद्धिः ३ यथा पर्वतोर्बह्निमान्ज्वल
त्वात् इत्यादि ।

असिधाराव्रतम् । न । असिधाराचक्रम
रणतुल्ये व्रतविशेषे । यथा । युवायु
वत्यासाहुं यन्मुग्धाभर्तृवदाचरेत् ।
अन्तर्निवृत्तसङ्गः स्यादसिधाराव्रतं हि
तदितियादयः ।

असिधाव । पुं । शस्त्राणांमार्जके । अ
सिंघावति । धावु० कर्मण्यण् ।

असिधावकः । पुं । शस्त्रमार्जके । असिं
धावति । धावुगतिशुद्धोः । कर्मण्य
ण् । स्वार्थेकन् । कुन्वा ।

असिधेनुः । स्त्री । कुरिकायाम् । असे
र्धेनुरिव । स्वल्पखड्गे ।

असिधेनुका । स्त्री । कुरिकायाम् । अ
सेर्धेनुकेव ।

असिपत्रः । पुं । इक्षौ । नरकान्तरे ॥
खड्गकोषे । गुण्डनामकटुणे । य
स्यकन्दः कशेरुः । खड्गाकारदलेवृ
क्षविशेषे । आसन्नघातुके ।

असिपत्रकः । पुं । इक्षौ ।

असिपत्रवनम् । न । नरकविशेषे । य
था । यस्त्विह वै निजवेदपथादनाप
द्यपगतः पाखण्ड्योपगतस्तमसिप

असु

वृषनं प्रवेश्य कश्यामहरन्ति तवासा
 वितस्ततोधावमान उभयतोधारैस्ता
 लवनासिपचैश्चि यमानसर्वाङ्गोहाह
 तोस्मीति परमयावेदनया मूर्च्छि
 त' पदेपदेनिपततिस्वधर्मत्यागीपा-
 खण्डानुगतं फलं भुङ्क्ते । इति ।
 असिपत्रव्रतम् । न । अश्वमेधेक्रियमा
 यो व्रतविशेषे ।
 असिपुच्छः । पुं । शिशुमारम् ॥
 असिपुष्पिका । स्त्री । कुरिकायाम् ।
 असेः पुत्रीव । स्वार्थे कन ।
 असिपुत्री । स्त्री । कुरिकायाम् । असेः
 पुत्रीव ॥
 असिमेदः । पुं । विट्खदिरे ।
 असिहेतिः । चि । खड्गबोहुरि । नैखिं
 शिके । असिर्हेतिर्यस्य ।
 असु । न । चित्ते । तापे । असवः पुं
 भूनि प्राणादिष्वप्रायुषु । अस्यन्ते
 अस्यन्तिवा । असुक्षेपयो । अस्यन्तेआ
 मिरितिवा । असदीप्तौ । अस्त्वृद्धि
 'हीत्यादिनाउ' । भूनिद्रायुः प्राणा
 दिष्वद्वाच्यआत्मात्मिकएकएव । प्रा
 णापीनायास्तु पञ्चतस्यष्टतयः । एवं
 चैकस्मिन्नपितृ नैखिलीतस्यदार
 ह्मत्वादिक्वहेवचनमेवप्रयोज्यम् प्रा
 णेनमवायुरित्यादौतुष्ट्यर्थः प्राण
 शब्द इतिनैकवचनंविबुध्यते ।

असूया

असूयम् । न । दुःखे ।
 असूतरः । चि । दुस्तरे । सुतरोनभव
 तीत्यसूतरः ।
 असुधारणम् । न । जीवने । असूनरं
 धारयाम् ।
 असुरः । पु । दैतेये । विरोचनादौ ।
 सुरत्यजि । राहुग्रहे । सूर्ये । अ
 स्यतिचिपतिदेवान् असुरः । असेर
 रक्षित्युरन् । वा । नसुरः असुरः ।
 नजीतितत्पुरुषः । अविद्यमानासु
 रायस्येतिवा ॥ असुपुरमतेवा । अ
 न्येभ्योपोतिडः । सुरेभ्योऽन्यो ।
 असुररिपुः । पुं । विष्णौ । कृष्णे ।
 सुराणारिपुः ।
 असुरा । स्त्री । राक्षी । राक्षी ।
 असुराङ्गम् । न । कांस्येइतिहेर्मचन्द्रः ।
 असूर्यः । चि । असुरेभ्योहिते । गृषा
 दित्वाद्यत् । असुराणांस्मभूतिर्ग
 असूय' । पुं । बाये । असूयन्मुसति ।
 पूमेरखे । सस्त्रुद्विषेत्यादिनाक्षिप्
 असूयकः । चि । असूयाशीले । अ
 सूयति । तच्छीलादिः । असुउपता
 ये । निन्दहिंसेतिबुञ् ।
 असूया । स्त्री । परयुक्तेषुदोषावि
 ष्कारे । अर्थदानादिगुणेषुदोषाभि
 र्त्वादिष्वपदोषारोपणम् । असूयनम्
 । असूय' असूयायाम् । कस्यडादि

असृक्

त्वाद्यकिञ्चिन्त्ययादित्य. ॥ रोषे ।

वधूरस्यैवाकुटिलं ददर्शति रघु' ।

असृयु । पुं । समस्तरे । असृयति ।

असृञ् उपतापे । मृगयादिच्चात्
साम्भु' ।असृर्चणम् । न । अनादरे । सृर्चश्चा
दरे सरेफः । तस्मात्सृट् । नञ्समा
सः ॥असृर्धर्म्यश्च । वि । सूर्यादर्शनि । गु
प्तिमरेप्रयोगोऽयम् । यदपरिहार्यदर्श
नं सूर्यमपिनपश्यतीति सत्यपिसूर्य
दर्शने प्रयोगोभवति । यदातुसूर्य
र्गनाभावमात्रम् सूर्यतरस्य चन्द्रा
र्शनं बाधिवञ्चितं तदाखञ्जनभव
त्तन्न अनभिधानात् । सूर्येनपश्यति ।
दृष्टिर्मेक्षणे । पात्राधोतिपश्यादे
शः ।

असृकरः । पुं । शरीरस्वरसंघातौ ।

असृक्पः । पुं । स्त्री । राक्षसे । असृक्
पिवति । पा० । क. ।असृग्दर । पुं । प्रदरे । फलितयोनेर
त्तादिधातुचरणे ॥असृग्धरा । स्त्री । त्वष्टि ॥ असृजोरक्त
स्थधरा ।असृक् । न । रक्ते । ताम्बूलरसादिबन्ध
धेनसृज्यते सहजत्वात् । नसृजति
वा । सृजविसर्गे । क्तिप् । किन् प्रत्य

अस्तक

यस्येति कुत्त्वम् । किन् प्रत्ययोऽयम्

दिति बहुव्रीहिः । सृत्त्वगित्यादि

नाहिसृजेः किन्विहितः ॥ यद्वा ।

अस्यते । असुक्षेपणे । वाहुलकात्

सृज । कुक्षे । षोडशेयोगे । तच्चजा

तस्यफलं यथा । धनीकुक्ष्य' कुमति

'दुरात्माविदेशगामीरुधिरप्रकोप' ।

महाप्रलोभी पुरुषोवलीयानसृक्-

प्रसृतौ किलयस्य जन्तोरिति ॥

असृष्टान्नम् । वि । अन्नदानहीने । अ

सृष्टमन्नं येनसः ।

असेचनकम् । वि । अत्यन्तप्रियदर्शने ।

यस्यदर्शनान्नवृष्यति किन्तुपुनः पुनः

दिदृक्षतएवतस्मिन् । तदसेचनक

वृत्तेर्नास्त्यन्तो यस्यदर्शनात् । नसिच्य

तेमनेऽत्र । विचक्षण्ये । करणेति

ल्युट् । सत्तायांकन ॥

असौम्यस्वरः । वि । मन्दस्वरे । अस्वरे ।

असौम्योऽरुचः स्वरोऽयस्यसः ।

असृक्लितः । वि । अप्रतिहतैः ।

अस्त । पु । चरमाचले । पश्चिमाच

ले । लग्नात्सप्तमे ॥ वि । चित्ते ।

अवसिते । अवसानमाप्ते । निस्त्रोच

ने ॥ अस्यतेऽस्य । असुक्षेपणे । क्तः ।

यद्वा । असतिस्म । असदीप्तौ । गत्य

र्थेतिक्तः । न । मृत्यौ । कालधर्मे ॥

अस्तक । पुं । निर्वाणे । मोक्षे ।

अस्तु

अस्तु तन्द्रि । वि । अनलसे । अस्तात

न्द्रिराखस्य यस्य ।

अस्तम् । । । विनाशे । अदर्शने । अस
नम् । असुक्ष्मे पणे । तम् प्रत्ययः ।

अस्तमनम् । न । स्वर्याद्यदर्शने । यथा ।
तिरोधानश्च यच्चैतितदेवास्तमनं रवे
। नैवास्तमनमर्कस्य नोदय' सर्वदा-
सत' । इति ।

अस्तमयः । पुं । प्रलये ॥ ग्रहाणां स्वर्य
प्रत्यासत्तौ । यथा । रविणास्तम
यो यो गोविद्योगस्तूदयो भवेदिति ।

अस्तमित' । वि । दरिद्रे ॥

अस्तसन्धा । स्त्री । अर्द्धार्कास्तमना
न् घटिकाचयसम्भिते काले ।

अस्ताचल । पुं । चरमाद्रौ । पश्चिम
पर्वते ॥ अस्तश्चासावचलश्च ॥

अस्ताद्रि । पुं । चरमाचले ।

अस्ति । । । विद्यमाने । सत्त्वे । यथा ।
अतिथिर्बालकश्चैव राजाभार्यातथै
वच । अस्ति नास्ति न जानन्ति देहि
देहि पुनः पुनरिति । असनम् । अ
सदीप्तौ । । तिचतिर्वा ।

अस्तिमान् । वि । धनिनि ॥

अस्तु । । । अभ्यनुष्ठाने । अङ्गीकारे ।

अस्त्यायाम् ॥ पीडायाम् । प्रतिचे
पे ॥ प्रशंसायाम् । प्रकर्षे ॥ लक्षणे ॥

असम्प्रत्यर्थे । अस्त्यापुर्वकाङ्गीकारे

अस्थान

। असति अस्थतिवा । तुन् ।

अस्तुक्कारः । पुं । अभ्युपगमे । अस्तु करो
ति । कर्मण्यण् । अस्तु इति तिङन्त
प्रतिरूपकमव्ययम् । अस्तोश्चेति वक्त
व्यमिति मुम् ॥

अस्तेयम् । न । अदत्तादानरूपपरस्वह
रणादिराहित्ये ।

अस्थानम् । न । निन्दायाम् । भर्त्सने ।
अस्त्रम् । न । क्षेप्यशरादौ । प्रहरणे ॥
चापे । करवाले । अस्थ ते । असुक्ष्मे प
णे । असतिवा । असदीप्तौ । सर्वधा
तुभ्यष्टुल् ॥

अस्त्रकण्टकः । पुं । बाणे ।

अस्त्रगृहम् । न । आयुधागारे ।

अस्त्रचिकित्सकः । पुं । शस्त्रवैद्ये

अस्त्रजित् । पु । कपाटवक्त्रे । कपोतव
क्त्रे ॥

अस्त्रमार्जः । पुं । अस्त्रसंस्कारिणि । श
स्त्रमार्जे । शास्त्राजीवे । अस्तिधावे ।

अस्तसायकः । पुं । नाराचास्त्रे । समुद्र
यलौहमयबाणे ।

अस्त्रागार' । पुं । अस्त्ररक्षणगृहे ।

अस्त्री । वि । धन्विनि । अस्त्रधनुरस्या
स्ति । अतश्च नि ।

अस्थागम् । वि । अतलस्पृशि । अगाधे ।

अस्थाघम । वि । अगाधे ।

अस्थानम् । वि । अतलस्पर्शे । न । म

अस्थिरः

न्दस्थले । अनधिकारिणि । अस्थाने
 हिस्थाप्यमाने च वाचामिति लक्ष्यम्
 अस्थायम् । त्रि । अगाधे ।
 अस्थायी । त्रि । नन्वरे । स्थितिरहिते ॥
 अस्थारम् । न । गभीरे ।
 अस्थावरम् । त्रि । स्थावरेतरद्रव्ये । ज
 ज्ञमवस्तुनि ।
 अस्थि । न । कीकसे । वीजे । अस्यते ।
 असुक्ष्मेपणे । असिसञ्जिभ्यां कथिन् ।
 अस्थीनि तरुण नलककपालरुचकव
 लयभेदात् पञ्चविधानि भवन्तीति वै
 द्याः ॥
 शकम् । न । अस्थिनि । स्वार्थे यावा
 त्वात्कन् ।
 शकृत् । पुं । शरीरस्थभेदोद्यतौ ।
 अस्थिजः । पुं । मज्जनि ।
 अस्थितुण्डः । पुं । स्त्री । पक्षिणि ।
 अस्थिधन्वा । पुं । शम्भौ ।
 अस्थिपञ्जरः । पुं । शरीरास्थिसमूहे ।
 करङ्गे ।
 अस्थिभक्षः । पुं । स्त्री । पक्षिभेदे । कु
 कुरे ।
 अस्थिभुक् । पुं । स्त्री । कुकुरे । शुनि ।
 अस्थिमाक्षी । पुं । रुद्रे । अस्त्रांमालासा
 ऽस्ति अस्य । ग्रीद्यादिस्त्रादिनिः ॥
 अस्थिरः । त्रि । चञ्चले । सङ्गसुक्ते । न
 स्थिरः ॥

अस्पर्श

अस्थिावग्रहः । पुं । भृङ्गरीटे । भृङ्गिना
 मकशिवद्वारपाले ॥
 अस्थिशृङ्खला । स्त्री । ग्रन्थिमति । अस्थि
 संहारे ।
 अस्थिसंहारः । पुं । हस्तिशुण्ड्याम् । ग्र
 न्थिमति । यथा । अस्थिसंहारकः सो
 तोवातश्चेष्महरोस्थियुक् । उष्णः सर
 कृमिघ्नश्च दुर्नामघ्नो चिरो गजित् ॥
 रुचः । स्वादुर्लघुर्दृढः पाचनः पित्त-
 लः स्मृतः । काण्डत्वकविरहितमस्थि
 शृङ्खलायामा धातुं द्विदलमकञ्चुकत
 दर्दुम । सम्पिष्टसुतनुततस्त्रिलस्य तै
 ले सम्पक्कवटकमतीव वातघारि ।
 अस्थिसंहारिका । स्त्री । ग्रन्थिमति । हा
 डजोडा इति ख्यातौषधौ ।
 अस्थिसंहारी । पुं । अस्थिसंहारके ग्र
 न्थिमति ।
 अस्थिसारः । पुं । मज्जायाम् ।
 अस्थिस्नेहसञ्चकः । मज्जनि । मज्जा-
 याम् ।
 अस्त्राविरम् । त्रि । शिरावर्जिते । स्थूल
 शरीरवर्जिते । अविद्यमानाः स्त्रावाः
 शिरा यस्मिन् ।
 अस्त्रिग्यदार । न । देवदारुप्रभेदे । दे
 वकाष्ठे ।
 अस्पर्शः । त्रि । स्पर्शाभाववति । सम्बन्ध
 शून्ये ।

अस्मि

अस्पर्शयोगः । पुं । ब्रह्मस्वभावे । स्पर्श
नस्पर्श सम्बन्धोनविद्यतेयस्ययोग-
स्य केनचित्तकदाचिदपिस. ॥ यथा
हुः । अस्पर्शयोगोवैनामसर्वसत्त्व-
सुखोहितः । अविवादोऽविरुद्धश्चदे-
शितस्तन्नमाय्यहमिति । अद्वैतानु-
भवाऽस्पर्शः । स एव योगो जीवस्य ब्र-
ह्मभावेनयोजनात् । सर्व सम्बन्धाख्य
स्पर्शवर्जितत्वात् अस्पर्श योगः ॥

अस्पृष्टम् । वि । अत्यक्ते ॥ नस्पृष्टम् ॥

अस्फुटम् । वि । अस्पृष्टे ॥ नस्फुटम् ॥

सर्व शब्दोवर्णात्मकएव व्यञ्जकविशे-
षाभावादस्फुट. ॥

अस्फुटवाक् । वि । अत्यक्तवाचि । लोह
ले ॥ नस्फुटावागस्य ॥

अहम् । वि । अस्मच्छब्दस्यप्रथमैकव-
चने । देहत्रयविशिष्टत्वेनाशुदेजीवे
। कर्त्तासुखीत्यादिव्यवह्नियमाणे ॥

अहंशब्दप्रत्ययालम्बने । अहंप्रत्यय
वेद्ये । अहंशब्दप्रत्ययालम्बनत्वेनप्र-
त्यये । सर्वदोषलब्धित्वरूपे प्रत्य-
यात्मनि ॥ अस्ति । असभुवि । युष्य
सिभ्यामदिक् ॥

अस्मि । ॥ अहमित्यर्थे ॥ यथा । दा-
सेकृतागसिभवत्युचितः प्रभूणां पा-
दमहार इति सुन्दरिनाम्नदूवे इति
॥ अस्मीत्यस्यदर्थानुवादेहमर्थेपी

अस्त्रो

तिगणव्याख्यानम् ॥

अस्त्रिता । स्त्री । दृग्दर्शनशक्त्योरे-
त्मतायाम् ॥ बुद्धिपुरुषयोरभेद-
भिमाने ॥ मोहो ॥ सयाष्टविधः । दे-
वाहिअष्टविधमैश्वर्यमासाद्याऽऽमृता-
भिमानिनोऽणिमादिकमात्मीयंशा-
श्वतमभिमन्यन्त इति । सोय मस्मि-
तामोहोऽष्टविधैश्वर्यविषयत्वाद्दष्टवि-
धः ॥

अस्तः । पुं । कोणे ॥ कचे ॥ न । अश्रु-
णि । शोणिते ॥ अस्यते । अमुचेप-
यो । बाहुलाकाद्रः ॥

अस्तकणः । पुं । शरे ॥ अस्तः कण्ठे र

अस्तखदिरः । पुं । रक्तखदिरवृक्षे

अस्तजम् । न । मांसे ॥

अस्तपः । पुं । राक्षसे ॥ अस्तं रक्तपिब-
ति । पा० । आतोनुपेतिकः । ॥ ११
मूलर्त्ते ॥

अस्तपत्रकः । पुं । भिण्डायाम् । भिण्डी
तिप्रसिद्धाके ॥

अस्तपा । स्त्री । जलौकायाम् ॥ अस्तं
पिबति । पा० । कः । टाप ॥

अस्तफला । स्त्री । सल्लकीवृक्षे ॥

अस्तविन्दुच्छदा । स्त्री । लच्छाखानाम्
कन्दे ॥

अस्तमाटका । स्त्री । शरीररसे ॥

अस्त्रोधिनी । स्त्री । लज्जालुलता-

अस्वामि

याम् ।

अस्त्रीः । पुं । श्वेततुल्यस्य ।
अस्त्रीः । वि । अस्त्वति । अस्त्वोत्थस्य ।
सुखादित्वादिनिः ।

असु । न । नेत्रजले । अस्त्वति । असु-
चेपणे । अश्वादिषु दन्त्यमध्यस्यापि
पाठात् साधु ।

अस्वच्छन्दः । वि । अतन्त्रे । अधीने ।
नस्वः छन्दोऽस्य ।

अस्वन्तम । न । अशुभे । चुल्याम् । म-
रणे । अनवधौ । चेपे । अस्त्नाम-
न्तोऽत्र ।

न्तरः । वि । अत्यन्तदुरन्ते ।

ः । पुं । देवतायाम् । वि । अनि-

विद्यमानः स्वप्नो निद्रा अस्तेति
विग्रहः ।

अस्वरः । वि । असौम्यस्वरे । काका-
दिबद्धस्वरे । अप्रशस्तः स्वरो यस्य ।

अस्वर्ग्यम् । वि । स्वर्गहेतुधर्मविरोधि-
नि । अस्वर्ग्यं लोकविद्विष्टधर्ममप्या-
चरेन्नतु ॥ स्वर्गायहितं न भवतीति ॥

अस्वादुकण्टकः । पु । गोचुरके । अ-
स्वादुः कण्टको यस्य सः ।

अस्वाध्यायः । पुं । विधिपूर्वकवेदाध्यय-
नवर्जिते । निराकृतौ ॥ नस्वाध्यायो-
वेदाध्ययनमस्य ।

अस्वामिकम् । वि । स्वामिरहिते वस्तु-

अहङ्कार

नि ॥ यथा । एतच्चाग्रदानं स्वभूमाव-

स्वामिकायाश्च न दद्यात् । अस्वामि

कान्यश्चयमः । अटथः पर्वताः पुण्या

नक्षस्तीर्थानियानि च । सर्वाण्यस्वा-

मिकान्याहुर्नहितेषु परिग्रहः ॥ पु-

ण्या इति विशेषणात् अटथो नैमिषा

द्याः । पर्वता हि माखयादयः । नद्यो

गङ्गाद्याः । तीर्थानि पुरुषोत्तमादि

चेत्राणि । वाराणस्याद्यायतनानि च ।

स्वाम्यभावे हेतुमाह नहितेष्विति ।

इति आदृतत्त्वम् ।

अस्वैरी । पुं । परतन्त्रे । नस्वैरी ।

अह । । प्रशंसायाम् । चेपणे । नि

योगे । विनिग्रहे । आचारातिक्रमे

॥ पूजायाम् ।

अहंयुः । वि । अहङ्कारिणि । अहमस्या

स्ति । अहमिति मान्तमथयम् । अ

हंशुभमोयुः ॥

अहङ्कारः । पुं । अहमितिकरणे । ग

र्वे । अहङ्कारश्च सर्वेषां पापबीजम

मङ्गलम् । ब्रह्माण्डेषु च सर्वेषां गर्वप

र्यन्तमुन्नतिः । सचद्विधः । विशे

षरूपः सामान्यरूपश्चेति । तत्राय

महमेतस्य पुत्रइत्येव व्यक्तमभिमन्य

माने विशेषरूपो व्यक्तहङ्कारः । अ

स्मीत्येतावन्मात्रमभिमन्यमानः सा

मान्यरूपः संप्रत्यहङ्कारः । सचहि

अहङ्का

रय्यगर्भोमहान् आत्मेति च सर्वानु-
स्यूतत्वादुच्यते । अयमेव पराहन्ता
रूपो बृहदारण्यके यो वेदाहं ब्रह्मा
स्मीति वृत्तिरूप उक्तः । अहमभिमा-
नरूपो यो हङ्कारः स सर्वसाधारणः ।
आरोपितैर्गुणैरात्मनो महत्त्वाऽभि-
माने । अहमेव श्रेष्ठ इति दुरभिमाने
॥ महाकुलप्रसूतो हं महतां शिष्यो
ऽतिविरक्तोऽस्मि नास्ति द्वितीयो म-
त्सम इत्यभिमाने । आत्मस्वाधना-
भावेऽपि मनसि प्रादुर्भूते हं सर्वोत्कृष्ट-
इति गर्वे ॥ महाभूतकारणभूतेऽभि-
मान लक्षणे ॥ अभिमानात्मिकाया
मन्त करणवृत्तौ ॥ कोनाममानवो-
लोके देवो वादानवोऽपि वा । अहङ्कार-
जयं कृत्वा सर्वदा सुखभाग्यभरेत् ॥ अ-
हङ्कारस्य मनस्यन्तर्भावः । तस्य सङ्क-
ल्पात्मन्त्वाविशेषात् । तथाहि मन-
सो वाद्य आभ्यन्तरस्य यथा योगस-
र्वविषयः । अहङ्कारस्य तु अनात्मो
परत आत्मैवेति अतो विषयभेदेऽपि स्व-
रूपाभेदाद्युक्तोन्तर्भावः ॥ पुराणमते
सात्त्विकराजसतामसभेदात् सविवि-
धः । तच्च सात्त्विका हङ्कारात् इन्द्रिया-
धिष्ठातारो देवा मनश्च जातम् । रा-
जसाद्दशेन्द्रियाणि जातानि । ताम-
सात्सूक्ष्मपञ्चभूतानि जातानीति ॥

अहम

यथोक्तं विष्णुपुराणे । वैकारिकस्तैज-
सश्च भूतादिश्चैव तामसः । विवि-
धो यमहङ्कारो महत्तत्त्वादजायते-
ति । वैकारिकः सात्त्विकाहङ्कारः ।
तैजसो राजस इन्द्रियादिश्च । भूतादि-
स्तामसः ।

अहङ्कारवान् । त्रि । अहं यौ ॥ अहङ्का-
रोऽस्यास्ति । मतुप् ।

अहङ्कारी । त्रि । अहङ्कारयुक्ते । अभि-
मानिनि ॥

अहङ्कृतः त्रि । अहङ्कारवति ।

अहङ्कृतिः । स्त्री । गर्वे । स्वरूपे ।

अहतम् । न । नूतनां सुके ॥ यथा
षड्वीतं न वश्वेतं सदृशं यन्मधारी
अहतं तं विजानीयात् पावनं सर्व-
स्विति । त्रि । अनाहते । अनुग्रहेते ।
अहः । न । दिवसे । नजहाति । ओहा-
कृत्यागे । नजिजहाते रितिकनिने ।
रोसुपीतिरः ।

अहन्ता । स्त्री । अहम्भावे ।

अहन्धीः । पुं । देहादावनात्मन्यात्म-
बुद्धौ ।

अहम् । । अहङ्कारार्थे । विभक्तिप्रति-
रूपकमव्ययम् ।

अहमहमिका । स्त्री । परस्परहङ्कारि ।

अहमहंशब्दोऽस्त्युच । वीक्षार्यादित्य-
म् । ब्रीह्यादित्वाट्टन् । अनित्यत्वा

अहर्दि

दृश्ययानामिति नटिलोपः ॥

अहमुत्तर । पुं । अभिमानाधिक्ययुक्ते ॥

अहमहंभावः अहंकार अभिमानउ
त्तरोऽधिकोयस्य ।

अहम्पूर्विका । स्त्री । अभिमानविशेषे ।

अहम्पूर्वमहम्पूर्वमितिर्योधानां धावन
क्रियायाम् । अहम्पूर्वमहम्पूर्वमित्य

हम्पूर्विकास्त्रीयामित्युक्तेः ॥ अहम्पूर्व-

म् । सुसुपेति समासः । स्वार्थे कन् ।

अहम्पूर्वमिच्छति यस्याम् । ठन्वा ।

अहम्यतिः । स्त्री । अज्ञाने । अविद्या

याम् ॥ अहमिति विभक्तिप्रतिरूपक

अस्मद्व्ययमहङ्कारार्थकम् । अहम्य

अस्वप्ननामतिः ।

गणः । पुं । मांसे । अङ्गां गणः ॥

गङ्गाणां मध्यादिज्ञानार्थं श्वेतव-

रं । इकल्पा वधिष्टष्वधिविब्रह्मसिद्धा

न्तोक्तकल्पावधिकस्याद्यब्दावधिवा इ

ष्टकालपर्यन्तं परिगणिते दिनसमू

हे । दिनपिण्डे । बुरुन्दे ।

अहर्जराः । पुं । संवत्सरे । वत्सरोहि अ

होभिः परिवर्त्तमानो लोकान् जरय

तीति अहानिवाऽस्मिन् जीर्यन्त्यन्तर्भ

वन्तीति भाष्यकृता व्याख्यानात् । औ

पनिषदोऽयं प्रयोगः ॥

अहर्दिवम् । न । अहन्यहनि ॥ अहनि

च दिवा च । अचतुरेत्यादिना वीक्षा

अहहा

यादन्तोऽचप्रत्ययश्च ।

अहर्पतिः । पुं । सूर्ये । अहःपतिः । अ

हरादीनां पत्न्यादिषु वारेफः । पक्षे

अहःपतिः ।

अहर्बान्धवः । पुं । दिवाकरे ।

अहर्मणिः । पुं । भास्करे ॥ अहोमणि

रिव । अर्कवृक्षे ॥

अहर्मुखम् । न । प्रत्यूषे । अहोमुखम् ।

रोऽसुपीतिरः ।

अहल्यम् । त्रि । हलानाकृष्टक्षेत्रे । दे

शभेदे ।

अहल्या । स्त्री । गौतमर्षिपत्न्याम् ।

इयम्यञ्चकन्यास्वेका । अश्वरोभेदे ।

अहस्कारः । पुं । भास्करे । अहःकरोति ।

दिवाविभेतिटः । कक्षादिच्चात्सः ।

अहस्यतिः । पुं । यदाक्षयमासो भवति

तदाक्षयमासस्य पूर्वोत्तरावधिमासौ

भवतः तयोः परस्मिन् अधिमासे ।

अहह । । अद्भुते । खेदे । परिक्षेपे ।

प्रकर्षे । सम्बोधने ॥ अहंजहाति

जिहीतेवा । ओहाकृत्यागे ओहाङ्

गते । अन्येभ्योपीतिङः । पृषोदरा

दिच्चात्सलोपः । भावेवाप्रत्ययः ।

अहहा । । अहहेत्यस्यार्थेषु । अहंजहा

तिजिहीतेवा । ओहाकृत्यागे ओहाङ्

ङ् गते । क्तिप् । पृषोदरादिच्चात्स

लोपः । भावेवाप्रत्ययः ।

अहिग	अहिप
<p>अहाय्यः । पुं । पर्वते । त्रि । हर्तुमशक्ये ॥ ह्रियते । हृज्हरणे । ऋहलोर्ग्य त् । नहाय्यः । अभेद्ये ।</p>	<p>म ऽ॥ प्रभेदे ॥ सर्पाणांसमृद्धे । अहिच्छत्रः । पुं । देशविशेषे । प्रत्यग्रथे ॥ मेषशृङ्गीरुच्छे ।</p>
<p>अहि । पुं । वृचासुरे ॥ सर्पे । सूर्ये । सीसके । राहौ । पथिके । खले । यथा ॥ विषधरतोप्यतिविषमः ख</p>	<p>अहिच्छत्रा । स्त्री । जदेशप्रसि द्वे पुगीविशेषे ति प्रसिद्धाया शर्करायाम्</p>
<p>लवृतिनमृषावदन्तिविद्वास' । यद हिनकुलद्वेषीस्वकुलद्वेषीपुन पिशुन इति । वप्रे । अश्लेषानक्षत्रे । अष्टमे । षण्माचिकस्य षष्ठे । ऽऽ । प्रभेदे । आ</p>	<p>अहिजित् । पुं । शके ॥ अहिंस र्पमिन्द्रवाऽजैषीत् । जिजये । क्रिप् ॥ अहिजिह्वा । स्त्री । नागजिह्वाख्यलता</p>
<p>हन्ति । हनहिंसागन्त्यो । आडिअ हनिभ्यांह्रस्वश्चेतीण् । सचडित । डित्त्वाट्टिलोपः । आडोह्रस्वश्च ॥</p>	<p>याम् । अहित' । त्रि । शत्रौ । अपथ्ये । नहित मस्मात् ।</p>
<p>अहिंसा । स्त्री । वाङ्मनःक्रयैः परपी- डावर्जने । प्राणिनापीडयानिदृ तौ । अशास्त्रीयप्राणिपीडनाभावे । यथाहमनु । यावेदविहिताहिंसानि</p>	<p>अहितुण्डिक' । पुं । व्यालग्राहिणि । भिक्षायसर्पखेलके । संपेलातम । ख्याते ॥ अहेस्तुण्डमुखम् तेन तीतिठक् । संचापूर्वकत्वाद्दृडा ग-</p>
<p>यतास्मिंश्चराचरे । अहिसामेवतां- विद्या हेदादुर्मो हिनिरभाविता । हिंसनम हिंसा । नहिंसा ॥</p>	<p>व ॥ अहिदिट् । पुं । गरुडे । शके । मयूरे । नकुले ॥ हरौ । अहिंदेष्टि । द्विष० । क्रिप् ॥</p>
<p>अहिंसा । स्त्री । ओषधिभेदे । कुलेखा डा इतिगौडभाषा । कुलिकट्टुमे । हिंसाख्यौषधिप्रभेदे ।</p>	<p>अहिनकुलिका । स्त्री । अहिनकुलयो वैरे ॥ अहिनकुलयोवरम् । इन्द्राहु न वैरजैद्युनिकयोगितिवुन् ।</p>
<p>अहिकः । पुं । ध्रुवर्चे । अहिका । स्त्री । शास्त्रमलितुमे ।</p>	<p>अहिनिर्लव्यनी । स्त्री । सर्पनिर्मोके । सर्पत्वचि ॥ अहिर्निर्लीयतेऽस्यां सा</p>
<p>अहिकात्तः । पुं । समीर ॥ अहे, कान्तः ॥ अहिगणः । पुं । पञ्चमाचिकस्य सप्त-</p>	<p>अहिनिर्लव्यनीति व्याख्याताग' ॥ अहिपतिः । पुं । वासुकिनागे । शेषना</p>

अहिल

गे । अहीनांपतिः

अहिपुत्रक' । पुं । तरालौ । नौकाज
लोत्सारके ॥

अहिपूतनः । पुं । क्षुद्ररोगविशेषे ॥

अहिफेनम् । न । आफूके । अफीमद्वि-
तिविश्रुते ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

अहिव्रधः । पुं । रुद्रविशेषे । शिवे ॥

अहिव्रधदेवता । स्त्री । उत्तरभाद्रपदा-
याम् । अहिव्रधोदेवताअस्याः ॥अहिभयम् । न । राक्षांस्वपक्षप्रभवेभये
॥ अहिरिवगृहस्थत्वात् आरुताका-
रत्वाच्च स्वस्थपक्षएवाहिः । अहेर्म-
'म् । निजोद्यमित्रसमाश्रितश्च-
बन्धतः कार्यसमुद्भवश्च । भृत्या-
दीतोविविधोपचारैः पक्षबुधाः स-
र्वविधंवदन्ति । सर्पभये ॥

अहिभयदा । स्त्री । भूम्यामलक्याम् ।

अहिभुक् । पुं । गरुडे ॥ बर्हिणि ॥ ना-
कुल्याम् । गन्धनाकुल्याम् । अहिं-
भुङ्क्ते । भुजअभ्यवहारे । क्षिप् ॥

अहिमः । चि । शीतस्पर्शशून्ये ॥

अहिमर्दनी । स्त्री । गन्धनाकुलीनाम-
कन्दे ॥अहिमारः । पुं । } अरिमेदकवृत्ते ।
अहिमेदक' । पुं । }अहिलता । स्त्री । नागवल्याम् । अहि-
लोकस्यपातालखलता । शाकपार्थिव

अहोरा

वादिः ॥ गन्धनाकुल्याम् ।

अहीनः । पुं । अहर्गणसाध्यसुत्याकक-
तौ । अङ्गांसमूहः । अङ्ग ख कतौ ।
अहीनयजनमशुचिकरमिति श्रुतिः
॥ अहिस्वामिनि ॥अहीरणिः । पुं । द्विवक्त्राहौ । द्विमुख-
सर्पे । इति चिकाण्डशेषः ॥

अहुतः । पुं । ब्रह्मयज्ञाख्येजपे ॥

अहे । ॥ ॥ छेपे । विद्योगे ।

अहेर' । स्त्री । शतमूल्याम् । नहिने-
ति । हिगतौ । बाहुलकाद्रुः ॥

अहैतुकः । त्रि । फलाभिसन्धानरहिते ॥

अहो । ॥ ॥ धिगर्थे । शोके । कल्या-
र्थे । विषादे । सम्बोधने । प्रशंसा-
याम् । विस्मये । पादपूरणे । अह-
यायाम् । वितर्के । अहानम् । ओ-
हाङ्गतौ । डोप्रत्ययः ॥अहोरात्रः । पुं । दिनरात्रिमात्रात्मके
काले । सूर्योदयद्वयपरिच्छिन्ने चिं-
शन्मुहूर्त्तात्मकेकाले । सच (मानुषा-
होरात्रः) षष्टिघटिकाभिर्भवति ।
यथा । अहोरात्रेविभजतेसूर्योमा-
नुषदैविके । रात्रिः स्वप्नायभूतानां
चेष्टायैकर्मणामह इति ॥ मतान्तरे
तुचतुर्विंशतिहोराभिर्मानुषाहोरा-
त्रोभवति । यथोक्तवज्रिपुराणेगणभे-
दनामाध्याये । चतुर्विंशतिवेलाभि

आ

रहोराचं प्रचक्षते । पश्चिमादर्द्धरा
त्राङ्गिहोराणां विद्यते क्रम इति ॥ (पै
त्राहोराचः) पैत्येरात्यहनीमासः प्र
विभागस्तु पक्षयोः । कर्मचेष्टास्वहः
कृष्णः शुक्लः स्वमायशर्वरी । (दैवा
होराचः) दैवेरात्यहनीवर्षं प्रविभा
गस्तयोः पुनः । अहस्तचोदगयनं रा
त्रिः स्यादक्षिणायनम् । (प्राजापत्या
होराचः) युगसहस्राभ्यां प्राजापत्य
मेकमहोरात्रम् । अहश्चरात्रिस्त
यो, समाहारः । रात्राङ्गाहाः पुंसि
। अहः सर्वैकदेशेऽप्यच् समासान्तः ॥
अहोवतः । । अनुकम्पायाम् । खेदे ।
सम्बोधने । अहोच वतच ।
अहोही । । चित्रे । अहोच हीच ।
अङ्गाय । । द्रुते । ऋवनम् । ऋङ् अप
नयने । बाहुलकाद्भावे घञ् । वृद्धिः
। पृषोदरादित्वाद्द्वयः । ततो नञ्
समासः ।

अङ्गीकः । पुं । अपणके ।

अक्षला । स्त्री । भस्मातकटुचे ।

आ

आ० स्मृतौ । स्मृतिस्मरणे यथा । आ

आकर्ष

एवं क्लृप्तम् । वाक्ये । वाक्यस्थान्य
याश्चेद्योत्ये यथा । आएवंमन्यसे । पू
र्बमैवंमंस्था इदानीं त्वेवंमन्यस इत्य-
र्थः । अनुकम्पायाम् । आदेवदत्तो
दरिद्रः ॥ समुच्चये । देवेभ्यश्चमिह
भ्यश्च आ । आप्नोति । आपृव्यासौ ।
क्लिप् । पृषोदरादित्वात् पलोपः ॥
स्वीकारे । अयं प्रगृह्य संज्ञकत्वात्पु
तप्रगृह्या अचीतिसन्धिं नयाति ।

आः । पुं । महेश्वरे । पितामहे ।

आकम्पितः । वि । कम्पविशिष्टे । प्रेखि
ते । आकर्ण्यतेऽस्य । कपिचलने ।
गच्छर्थेतिक्त् ।

आकरः । पुं । निवहे । धातुरत्न
तिस्थाने । खनौ । श्रेष्ठे ।
न्यत्र एत्यकुर्वन्ति व्यवहारमस्मिन्वा ।
डुकृञ्करणे । आकीर्यन्ते धातवो ऽव
वा । कृविच्चेपे । पुंसिसंज्ञायामिति
घः ।

आकरिकः । चि । आकरेनियुक्ते ॥ तत्र
नियुक्त इति ठक् ।

आकर्णनम् । न । ओत्रकर्मणि । अवये ।

आकर्णितः । वि । अवधृते । श्रुते ।

आकर्षः । पुं । ब्रूते ॥ इन्द्रिये । पाशके

। शारिफलके । धन्वाभ्यासाङ्गे । को

दण्डाभ्यासवस्तुनि । आकर्षणे । नि

कपोपले ॥ आकर्षणं आकृष्यते आ

आकषः

कर्षन्त्यग्निप्रन्वा । कृषविलेखने । घ
ञ् । काष्ठविशेषे । आकृष्यतेऽनेन
खलादिगतं धान्यमित्याकर्षः ॥

आकर्षकः । पुं । अयस्कान्ते । चुम्बके
। त्रि । कर्षके । आकर्षणकर्त्तरि । आ
कर्षेकुशले । आकर्षेकुशलः । आक
र्षादिभ्यः कन् ।

आकर्षणम् । न । आकर्षे । बलादान
ने ॥

। कर्षणी । स्त्री । फलपुष्पाद्याकर्षक
॥ यष्टिकाविशेषे । आकडाइतिभाषा ॥

३' कर्षिकः । पुं । वणिग्विशेषे । आक
कणचरति । आकर्षात् ण्वल् । स्त्री
। आकर्षिकी । डीष् ।

कलनम् । न । आकाङ्क्षायाम् ।
प रेसंख्याने । वन्धने । कलशब्दसं
ख्यानयोः । आङ्पूर्वादस्माद्भ्युट् ।

आकलितः । त्रि । अनुसृते । धृते ॥

आकल्पः । पुं । कल्पने ॥ वेधे । मण्ड
ने । आभरणे । त्रि । कल्पान्ताव-
धिके । आकल्पनम् । कृपूसामर्थ्ये ।

घञ् । कृपोरोलः । आकल्पतेवा ।
आकल्पयन्निवा स्वार्थगद्यन्तः ॥

आकल्पकः । पुं । तमोभोहग्रन्थौ । उ
तकलिकायाम् । मुदि ।

आकषः । पुं । निकषोपले । कसौटी
तिख्याते कषपाषाणे । आङ्पूर्वात्

आकार

कषेरच् ।

आकषकः । त्रि । आकषेकुशले । आ
कषादिभ्यः कन् ।

आकस्मिकम् । त्रि । अकस्माद्भवे ।

आकाङ्क्षा । स्त्री । अभिलाषे । वाक्यार्थ
ज्ञानहेतौ पदस्यपदान्तरव्यतिरेक
प्रयुक्तान्वयाभावे ॥ आकाङ्चारहितं
वाक्यं नप्रमाणम् । यथागौरव्यः पु
रुषो हस्तीति नप्रमाणमाकाङ्क्षावि
रहात् ॥ न्यायमते यत् पदस्य ते यत्प
दान्वयबोधो न भवति तत्पदे तत्पद
वत्तेति । प्रतीतपर्यवसानविरह इ
त्यालङ्कारिकाः ॥

आकायः । पुं । निवासे ।

आकारः । पुं । इज्जिते । अभिप्रायानु-
रूपचेष्टाविष्करणे ॥ आकृतौ । मुखं
प्रसादवैवर्ण्यादि रूपे प्रीत्य प्रीतिस्त्
चकेदेहधर्मे । मूर्त्तौ ॥ आकरणभ-
। घञ् । आकारश्चाद्यमानेऽपि नश
क्ये विनिगूहितुम् । वलाद्विविचरणो-
न्येवभावमन्तर्गतं नृणाम् ।

आकारकरभः । पुं । अकर्करा इति प्रसि
द्धे ।

आकारगुप्तिः । स्त्री । रत्याद्युत्तरागा
दिगोपने । अवहित्यायाम् ॥ आका
रस्यशोकादिजनितमुखान्धान्यादेर्गो
पनम् । क्तिन् ॥ रत्यादिस्त्वचकोमु-

अकाशः

खरागादिराकारः अङ्गवैकृतमिति
यावत् । गुप्तिर्गोपनम् । आकारस्यभ
यलज्जादिनागुप्तिराकारगुप्तिः ॥

अ कारगोपनम् । न । आकारगुप्तौ ॥
आकारणम् । न । आह्वाने । आकर-
णम् । आङ्पूर्वात् कृञोऽण्यन्ताद्युट् ।
आकारणा । स्त्री । आकारणार्थे । हू-
तौ । आकारणम् । कृञोऽण्यन्ताद्युच्-
। टाप् ।

आकारमौनम् । न । अवचनमात्रे ।
आकालिकम् । वि । क्षणध्वसिनि । आ-
शुविनाशिनि । पूर्वदिवसे मध्याह्ना-
दावुत्पद्यदिनान्तरेतच्चैव नश्वरे । स-
मानकालावाद्यन्तौ यस्य । आकालि-
कडाद्यन्तवचनइति समानकालस्या
कालादेशः इकट्प्रत्ययस्य निपातना-
त् । स्तनयित्रौ । अकालोत्पन्नवस्तु-
नि ॥ कालमर्यादीकृत्येत्याकालम् ।
अकालेभवम् । ठञ् ।

आकालिक-लयः । पुं । कपिलशापेन
काले जगत्प्रत्यनरूपे मलयविशेषे ॥
आकालिका । स्त्री । विद्युति । आका-
लाहंश्चेति ठन् ।

आकालिकी । स्त्री । सौदामिन्याम् । आ-
कालाहंश्चेति चकाराहञ् । डीप् ॥

आकाशः । पुं । न । शब्दतन्मात्रादुत्प-
न्ने । वियति ॥ आकाशगुणास्तु । श

आकाश

ब्दः श्रोत्रेन्द्रियश्चापिच्छिद्राणिचवि-
विक्रता । वियतः कथिता एते गुणा-
गुणविचारिभिरिति ॥ आसमन्ता-
त्काशते इतियोगाद्ब्रह्मणि । असङ्ग
स्वभावे ॥ यथाहः । आसमन्तात्का-
शतेयमित्याकाशत्वमात्मनः । जग-
त्कारणतातस्य सर्ववेदान्तसम्प्रतेति ।
आसमन्तात्काशन्ते सूर्यादयोऽव ।
काशदीप्तौ । हलश्चेति घञ् । रि-
ऽनतिरिक्तमेवाकाशमित्याहुः ॥

आकाशकल्पः । वि । आकाशादीष
उच्चमात्रांशेनन्यनेपरमात्मनि ।
याच्चात्तम् । निरंशत्वादिभुक्त्वा रे ।
याऽनश्वरभावतः । ब्रह्मव्योम्नोऽनि-
स्तिचैतन्यं ब्रह्मशोधिकमिति ॥

आकाशजननी । स्त्री । प्रगल्भः । अध-
स्थितजनानां वाह्यार्थदर्शनार्थेषु च
द्रच्छिद्रेषु ॥ यद्वारा ऽऽ ज्ञेयास्त्रगु-
का प्रक्षिप्यन्ते इति राजधर्मः ॥

आकाशनिलयः । पुं । तापसविशेषे ॥
यो ह्याकाश एव वायुधारणावलेन
निलीयते न भूमौ सः ॥

आकाशप्रदीयः । पुं । तुलाया दीयमा-
ने राधादामोदरसम्प्रदानके आ-
काशदीपे ॥

आकाशमांसी । स्त्री । निरालम्बाया-
म । खल्वजटामास्याम् । केदारे

आकुल

उत्पत्तिरस्याः ॥१॥

आकाशमूली । स्त्री । पाना इतिगौड
भषाप्रसिद्ध कुम्भिकायाम् ॥ जलव
त्कले ॥

आकाशरक्षी । पुं । प्रगण्डस्थितप्रणि
धौ । दुर्गवह्निः प्राचीरोपरिस्थिते
चरे । इतिराजधर्मः । मत्तर्थाय-
हन् ॥

आशवल्ली । स्त्री । अमरवेल आको
अश्ववेल इतिख्याते खताविशेषे । खव
न्याम ॥

आशवाणी । स्त्री । अशरीरिण्यांवा
। देववाण्याम् ॥

।सलिलम् । न । दिव्योदके ॥

।आशास्तिकायः । पु । अजीवपदार्थे
। २. च लोकाकाशास्तिकायोऽलो-
काकाशास्तिकायश्चेति द्विरूपः ॥

आकिञ्चन्यम् । न । अकिञ्चनिमनि ।

अकिञ्चनतायाम् ॥ भावे व्यञ्ज ।

आकीर्णम् । त्रि । व्यासे । सङ्कीर्णे । ना
नाजातीयसम्मिलिते ॥ आकीर्ण्यते-
स्म । क्वविच्छेपे । क्तः ॥

आकुञ्चनम् । न । न्यायमते पञ्चप्रका
रकर्मान्तर्गतकर्मविशेषे । सङ्कोचे ।

आकुञ्चितः । त्रि । आभुजे ।

आकुलम् । त्रि । व्यस्ते । व्याकुले ॥ कु
भिते । लोले ॥ आकोलति । कुल

आकेक

संस्थाने । इगुपधेतिकः ॥

आकुलाकुलम् । त्रि । आकुलप्रकारे ॥
प्रकारेगुणवचनस्येति द्विर्भावः ॥

आकुलितम् । त्रि । अभिते । आकुलो
कृते । सञ्चालिते ॥

आकूतम् । न । अभिप्राये । आशये ॥
इतिहेमचन्द्रः ॥

आकूतिः । स्त्री । स्वायम्भुवमनोः कन्या
याम् । क्रियायाम् ॥

आकूतिः । स्त्री । रूपे । वपुषि । जातौ ॥

अवयवसंस्थानविशेषे ॥ आकूतिर्जा

तिलिङ्गाख्या । न्यायसूत्रम् । जाति

लिङ्गमित्याख्या यस्याः जातेर्गोत्वा

देहिं साक्षादिसंस्थानविशेषो लिङ्ग

म् । तस्यच परम्परया द्रव्यवृत्तिस्त्वम् ।

।जातिर्द्रव्यासमवायिकारणतावच्छे

दिकालिङ्गं धर्मोयस्याः सेत्थर्थइति

कश्चित् । द्वाविंशत्यक्षरायांष्टसौ ।

आकरणम् । कृञ् । क्तिन् । आकि

यतेऽयंगौरयमन्व इतिव्यज्यतेऽनेने-

ति आकूतिःसंस्थानम् ॥

आकूतिच्छत्रा । स्त्री । घोषातक्याम् ॥

आकूटम् । त्रि । आकर्षिते । कृताक

र्षणे । आकूयतेस्म । कृषविलेख

ने क्तः ॥

आकेकरा । स्त्री । दृष्टिविशेषे ॥ यथा ।

दृष्टिराकेकराकिञ्चित्स्फुटापाङ्गे म

अक्रीडः

सारिता । मीलितार्द्धपुरालोकेता
राथावर्त्तनोत्तरेति नृत्यविलासो-
क्तेः ॥

आकोकेरः । पुं । मकरराशौ ॥

अकौशलम् । न । अकौशले ॥

आक्रन्दः । पुं । क्रन्दने । आह्वाने ॥ मि
षे । दारुणयुद्धे ॥ भ्रातरि । शब्दे

॥ पार्थिवाद्वात् परस्मिन् राक्षि । दे
शाक्रमणाद्याचरतः पार्थिवाद्वाद्यस्ये

नियामकस्तस्याऽनन्तरोन्वर्पतिरित्य
र्थः । न । दुःखिनारोदनस्थाने । सा

रावदिते । आक्रन्दनम् आक्रन्दते
आक्रन्द्यतेऽस्मिन् आक्रन्दयति वा ।

क्रदिआह्वानेरोदनेच । आङ् । क्रन्द
सातत्ये । घञ् ॥ पचाद्यञ्वा ॥

आक्रन्दिकः । त्रि । दुःखिनारोदनस्था
ने गमनकर्त्तरि । आक्रन्दधावति ।

आक्रन्दाच्चेतिठञ् । स्त्री । डीप् ॥

आक्रमः । पुं । अधिक्रमे ॥ आक्रमण
म् । आङ् पूर्वात्क्रमेर्भावेघञ् ॥

आक्रमणम् । न । आक्रमकरणे । व्या
पने ॥ आङ् क्रमेर्भावेत्युट् ॥

आक्रान्तः । त्रि । कृताक्रमणे । व्याप्ते
॥ अभिभूते ॥ आक्रामद्विस्त्र । क्रमु

पादविक्षेपे । कः ॥

आक्रीडः । पुं । उद्याने । राक्षःक्रीडा
साधनेसाधारणेवने । लीलास्थाने

अचारि

॥ आक्रीडन्त्यत्र । क्रीडुविहारे । ह
लश्चेतिघञ् ॥

आक्रुष्टः । त्रि । निन्दिते । क्रोशतेः क
र्मणिक्तः । ब्रश्चेतिघञ्छेष्टुत्त्वम् ॥

आक्रोशः । पुं । अभिशापे । शापे ।
विरुद्धानुधाने । आक्रोशनम् । कुश

आह्वाने । भावे घञ् ॥

आक्रोशनम् । न । अभीषङ्गे ॥ आ
क्रोशे । आङ्पूर्वात्क्रुशेत्लुट् ॥

आचक्षूतिकम् । न । अचक्षूतेन नि
त्तेवैरे । निर्दत्तेचक्षूतादिभ्यश्च

ठक् ॥

आचपाटिकः । पुं । अचदर्शके ।
यच्चे ॥

आचपादः । पुं । नैयायिके । न ।
यशास्त्रे ॥

आचारः । पुं । आचारणायाम् ॥

आचारणम् । न । मैथुनार्थाक्रोशे ।
चरसञ्चलने । प्रयोजकण्यन्ताङ्मुट् ॥

आचारणा । स्त्री । मैथुनप्रस्थाक्रोशे ।
परस्त्रीनिमित्तपुंस' परपुरुषनिमि

त्तस्त्रियावा दूषणे ॥ यथा कृताऽग
म्यागमनस्त्वं स्थानान्तरंगच्छेति ॥

आचारणम् । चरेः प्रयोजकण्यन्ता
त युच् ॥

अचारित' । त्रि । अभिशस्त । मिथ्याप
वाददृषिते । परस्त्रियां परपुरुषे वा

आक्षेपः

मैथुनं प्रति मिथ्या दृष्टिते । आक्षा-
र्यते स्म । चरेत्यन्तात् तः । आक्षा-
र सञ्जातो ऽस्येतितारकादिच्छादि-
तज्वा ।

आक्षिप्तः । पुं । आक्षेपगच्छ इतिगौड
श्रद्धा प्रसिद्धे आक्षु कटक्षे । रञ्जनद्रौ
। त्रि । अक्षदेविनि । अक्षैर्दीव्यति
अदेवीत् देविष्यति वा तैर्जयति
। तेन दीव्यतीति ठक् । अक्षै-
र्जते ।

आक्षिप्तः । त्रि । क्षिप्ते । आक्षिप्यते-
। क्षिपे. त् ।

वः । पुं । शोभाञ्जने । अक्षीवे ।
मत्ते । आक्षीवति आक्षीवय-
वा । क्षीवृ मदे । पचाद्यच् ।

आक्षेपः । न । अक्षेपक्षे ।

आक्षेपः । पुं । अपवादे । भर्त्सने ।
आकुट्टौ । धनादिन्यासकरणे । का-
व्याथालङ्कृतिप्रभेदे । यथा । निषे-
धोक्तु मिष्टस्ययो विशेषाभिधित्त-
या । वक्ष्यमाणोक्तविषयः स आक्षेपो
द्विधामतः ॥ विवक्षितस्य प्राकरणि-
कत्वा दन्तुपसर्जनीकार्यस्याशक्यवत्
व्यक्त मतिप्रसिद्धत्वं वा विशेषं वक्तुं
निषेधो निषेध इव यः स वक्ष्यमाण-
विषय उक्तविषयश्चेति द्विधा आक्षे-
पः । क्रमेणो दाहरणम् । एतद्दि किं

आक्षेप

पि कीदृश अविचारणिक्रिब भणामि अ-
लमहवा । अविचारिअकज्जार भ-
आरिणी मरउण भणिसम् । अस्य सं-
स्क्रुत्तं यथा । एतद्दि किमपि कस्या-
अपिकृते निष्कृप भणामि अलमय-
वा । अविचारितकार्यारम्भकारिणी
प्रियतां न भणिष्ये । एतत्तव्ययंसा-
नुनयसम्बोधने एतद्दिआगच्छ । एत्तिं
वीतिपाठे इदानीमपीत्यर्थः । अथ
वेतिपूर्वाक्षेपे । अलं न भणिष्यामी-
त्यर्थः । खेदातिशयात् पुनरुक्तिः ।
अलं व्यर्थमिति । अविचारितेतिस्व-
भावमनालोच्य अनुरागवर्द्धनपरे-
त्यर्थः । अत्रविरहदुर्दशातिशयोव-
क्ष्यमाणोक्तु मशक्य तयानिषिद्ध-
त्याक्षेपालङ्कारः । ज्योत्स्नाभौतिक
दामचन्दनरसः शीतांशुकान्तद्रवः
कर्पूरं कदलीमृणालवलयान्यम्भोजि-
नी पल्लवाः । अन्तर्मानसमाश्रय-
प्रभवतातस्या स्फुलिङ्गोत्तरथापारा
यभवन्ति हन्तकिमनेनोक्तेन न ब्रूमहे
इति । आक्षेपणम् । क्षिपमेरणं ।
घञ् ।

आक्षेपकः । पुं । निन्दाकरे । व्याधे ।
अनिलव्याधिविशेषे । तस्य कारणल-
क्षणे यथा । यदातु धमनीः सर्वाः कु-
पितोऽभ्येतिमारुतः । तदाक्षिपन्त्या

आखानः

मुहुर्मुहुर्देहं मुहुश्चरः ॥ मुहुर्मुहु-
स्तदा चेष्टादा चेष्टक इति स्मृत इति ॥

आक्षिपति । खलु ॥

आक्षोटः । पुं । शैलपीलौ ॥ अक्षोट ए
व । स्वार्थे अण् ॥

आक्षोडः । पुं । अक्षोटवृक्षे ॥

आखः । पुं । खनित्रे । आखनच्यनेन ।
खनु अवदारणे । खनेर्ङः ॥

आखण्डलः । पुं । सहस्राक्षे । आखण्ड
वति । खण्डि भेदने । ण्दिभ्यः क
कच् ॥

आखन' । पुं । खनित्रे । आखनच्यनेन
। खनु० । खनो घचेति घः ॥

आखनिकः । पुं । चैरे । शूकरे । मू-
षिके । देवताडवृक्षे । चि । खनित
रि । आखनति । खनु० । आडि-
पणिपनिपति खनिभ्य इति इकन् ॥

पुं । खनित्रे । आखनच्यनेन । खने
र्ङङरङ्कङ्कवकावा आइति इकप्र-
त्ययः ॥

आखनिकवकः । पु । खनित्रे । आखन-
च्यनेन । खनु० । इकवकप्रत्ययः ॥

आखरः । पुं । खनित्रे । आखनच्यनेन ।
खनु० । खनेर्ङङर इतिङर प्रत्ययः ॥

डित्त्वतामर्थाद्भस्यापिटेर्लोपः ॥

आखानः । पुं । आखने । आखनच्यनेन
। खनु० । खनो घचेति चकाराद्धञ् ॥

आखुपा

आखुः । पुं । मूषिके । शूकरे ॥ चैरे ॥

कृपणे ॥ यथा । विभवे सति नैवास्ति
नददाति जुहोति न । तमाहुराखुं त

स्यान्नं भुक्ता कृच्छ्रेण शुद्धातीति । देव
ताडवृक्षे । आखनति । खनु० । आ

ङ्परयोः खनिशब्धांङिञेति कुः ॥

आखुकर्णपरिष्का । स्त्री । आखुपर्या
म् ॥

आखुकर्णी । स्त्री । मूसाकानी इति भा
षाप्रसिद्धायां भूमिचर्याम् । मूषक
कर्णाम् । पाककर्णेति ङीष् ॥

आखुगः । पुं । गजानने । गणेशे ॥

अखुघातः । पुं । शूद्राद्यधमे । अ
न्ति । हन० । बाहुलकादण्

आखुपरिष्का । स्त्री । लताविशेष
पचित्रायाम् । वृषायाम् । ग्राधे
कः ॥

आखुपर्या । स्त्री । उंदुरकस्त्री इति प्रसि
द्धायां मूषकपर्याम् । वृषायाम् । आ
खुः पर्यामस्याः । तत्कर्णाकारपच
त्वात् । पाककर्णेति ङीष् । आखु
पर्या कटुस्तिक्ता कषाया शीतला ख
घु । विपाके कटुकामूषकफामयकृ
मिप्रणुत् ॥

आखुपाषाणः । पुं । पाषाणप्रभेदे ॥

आखुपाषाणनामायं लोह सङ्करका
रकः । इति राजनिर्घण्टः ॥

आख्यात

आखुभुक् । पुं । विडाले ॥ आखून् भु-
ङ्क्ते । भुजपाखनाभ्यवहारयोः । कि
प् ॥

आखुरथः । पुं । गणेशे । आखूरथेऽस्य ॥

आखुविषहा । पुं । देवताडहन्ते । देव
हाखी खतायाम् ॥

आखेटः । पुं । मृगयायाम् । आखिन्ध-
न्ते प्राणिनोऽत्र । खिटवासे । इलश्चे
ति घञ् ॥

आखेटकः । पुं । मृगयायाम् । स्वार्थे-
कन् ॥

आग्नीर्षकम् । न । शुडङ्ग इति मौड
। प्रसिद्धे कुट्टिमन्तरे । यथा ।
शीर्षे द्रुमशीर्षे तथाचाखेटशी
रसम् । इति कुट्टिमभेदाः । स्युः शाब्दि-
पैः समुदाहृता इति ।

आखेटिकः । पुं । विश्वकद्रौ । मृगयाकु-
शलकुक्षुरे ॥

आखोटः । पुं । अचोटे । पार्वतीये ।

आख्या । स्त्री । नान्वि । सञ्ज्ञायाम् । उ-
क्तौ । आख्यानम् । ख्याप्रकथने । आ-
तश्चोपसर्गइत्यङ् ॥

आख्यातम् । वि । कथिते । व्याख्याते ।
न । तिङि । क्रियाप्रधानमाख्यातमि-
ति वैयाकरणा । भावप्रधानमाख्यात-
मिति नैगमाः । आख्यायतेसा । ख्या-
 । चचिङ् आदेशोवा । क् ॥

आगम

आख्याता । वि । प्रतिपादयितरि । व
। करि टृच् ॥

आख्यानम् । न । सौपर्यं मैत्रावरुणा
द्युपाख्याने । आङ्पूर्वात्ख्यातेर्ल्युट् ॥

आख्यानकी । स्त्री । आख्यानकीतौजगु-
रुगञ्जो जतावनेजेजगुरुगुरुश्चे-
दिति खल्लय ललितेवृत्ते ।

आख्यायिका । स्त्री । उपलब्धार्थकथायाम्
। यथा । प्रबन्धकल्पनांस्तोकसत्त्वां प्रा-
प्ताः कथाविदुः । परस्परान्श्रयायास्या-
त्सामताख्यायिका कचिदिति ॥ ग-
द्यपद्यप्रबन्धे । त्रि । कथके । आच-
ष्टे । चचिङ् ख्याञ् । गनुल् ॥

आगतम् । वि । आयाते । उपस्थिते
॥ प्राप्ते ॥ गम् । क् ॥

आगतिः । स्त्री । आगमने । तिङन्त ।

आगन्तुः । त्रि । अतिथौ । आगमनशी-
ले । अनियते । आगन्तूनामन्ते सं-
निवेशः । आगच्छति । गन्तृगतौ
। सितनिगमीतितुन् ॥

आगन्तुकः । त्रि । अतिथौ । आहार्ये
। अनित्यस्यायिनि । स्वार्थेकन् ॥

आगमम् । न । तन्त्रशास्त्रे । अस्यार्थः ।
आगतं शिवस्त्रे भोगतश्च गिरिजामुखे
। सतं श्रीवासुदेवस्य तस्मादागममु-
च्यते इति । तस्य खल्लयं यथा । स्मृष्टि-
सुप्रख्यश्चैव देवतानां तथार्चनम् ।

आगंश

साधनञ्चैव सर्वेषांपुरश्चरण मेवच ।
 षट्कर्मसाधनञ्चैव ध्यानयोगस्तु-
 विधः । सप्तभिर्लक्षणैर्युक्तमागमंतद्वि-
 दुर्बुधा इति । अपिच । पु । सिद्धं सिद्धैः
 प्रमायैस्तुहितं चावपरचच । आग-
 मः शास्त्रमाप्तानामाप्तास्तत्त्वार्थवेदि-
 न इति । शास्त्रमात्रे । उपदेशपरम्परा-
 याम् । आगतौ । साक्षिपत्रादौ । वे-
 दे । प्रकृतिप्रत्ययानुपधातिनि का-
 र्ये । एकादशभवने ॥ आगमनम् ।
 गच्छुः । ग्रहदृष्टनिश्चिगमश्चेत्यप् ।
 आगमनम् । न । आगतौ । आवना इ-
 तिभाषा ।
 आगमवेदी । पुं । गौडपादाचार्ये । श-
 ङ्कराचार्यस्य परमगुरौ ।
 आगमापायी । त्रि । उत्पत्तिविनाशव-
 ति । आगमापायौ विद्येते अस्य ।
 इति ।
 आगमार्थः । पुं । अद्वैतदर्शने ।
 आगमावर्त्ता । स्त्री । विद्याटी इति गौ-
 डभाषा प्रसिद्धे चपविशेषे । वृष्णि-
 काख्याम् ।
 आगमितम् । त्रि । अधीते । पठिते ।
 अगरा । स्त्री । सुप्रपुरे । यथा । कालपी-
 नन्दिरे, बालपीनस्तनी जारपीता
 सवालपीतिप्रियम् । नागराजी
 मदीमिदिमदीस्विना मागराभागतः

आग्निमा

साहजल्लालदीतियवनाधिकारप्रसि-
 द्धेयंशब्दः ॥
 आगवीनः । त्रि । गोः प्रत्यर्पणपर्यन्तं क-
 र्मकर्त्तरि । आङ्मर्यादाभिर्विध्यो-
 रित्यव्ययीभावे उपसर्जनह्रस्वे चकृते
 आगवीन इति खः । गुणावादेशौ ।
 आगः । न । अपराधे । पापे । एति ।
 दृग्गतौ । दृग् आग अपराधे चेत्य-
 सुन् आगादेशश्च ।
 आगस्कृत् । त्रि । अपराधिनि ।
 आगस्थः । पुं । अगस्त्यतनये । अग-
 स्थापत्यम् । ऋष्यम् । बहुल्ये ग-
 स्तयः । न । अगस्तिकुसुमा-
 आगाधम् । न । अगाधे । अतिर-
 आगामी । त्रि । आगन्तुके । प्रवा-
 ॥ भविष्यत्काले । आगमिष्यति । ग-
 न्तुः । आडिणिदितिगमेरिति ।
 आगारम् । न । मन्दिरे । गृहे ॥ अ-
 ग्यते । अगकुटिलायांगतौ । कर्मणि
 भावेवाघञ् । आगमच्छति । ऋग-
 तौ । कर्मण्यण् ।
 आगू । स्त्री । प्रतिष्ठाने । आगमनम् ।
 आगमे क्विपि गमः कावित्यन्त-
 लोपे ऊचगमादीनामित्युकारदि-
 श् । ओः सुपीतियणि अग्नि शशिव ।
 आग्निम् आगः । शेषवधूवत् ॥
 आग्निमारुतम् । न । हविर्विशेषे । अ-

आग्नेया

अग्निमरुतौ देवते अस्य । सास्यदेवते
त्यण् । देवतादन्वे चेत्युभयपदवृद्धिः ।
आग्निष्टोमिकः । पुं । अग्निष्टोमविदि
॥ अग्निष्टोममधीते वेदेवा । क्रतू-
कथादीति ठक् । ग्रन्थे । अग्निष्टोमस्य
व्याख्यानस्तत्रमवोधा । क्रतुयज्ञेभ्यश्चे-
ति ठक् ।

आग्नीध्रः । पुं । प्रियव्रतपुत्रेण्डपतिविशेषे
आग्नीध्रो नाम ऋषिर्जम्बूनाथो म-
हाः कुले । तज्जातन्वपसंज्नाभिः कथ्य-
मारतादयः । न । हेतुर्गृहे । अ-
ग्निमेन्धे । निरन्धो दीप्तौ । क्तिप् ।
पः । अग्नीधः स्थानम् । अग्नी-
धो रथमभ्य । तांस्तस्यात्कृञ्छि-
ष्याग्नीध्र उच्यते । आग्नीध्रमाधार-
कृत्वा ऋत्विजितुङीपि आग्नीध्रीति
वोधम् ।

आग्नेयम् । न । स्वर्णे । रक्ते । महापुरा-
णे । यथा । अग्निनेोक्तं पुराणं यदा
अग्नेयं वेदस्तस्मिन् । भुक्तिमुक्तिप्रद-
पुण्यं पठतांशुखतान्दशामिति । दे-
वविशेषे । अग्निहिते । अग्निदेव-
ताके । स्थालीपाके । अग्निदेवता
अस्य अग्नायै देवता अस्य वा । अग्ने-
र्गति ठक् । मस्याठ इति पुं बहुवचनम् ।

आग्नेयास्तुम् । न । अग्निदेवताके अस्तु
विशेषे ।

आघातः

आग्नेयी । स्त्री । अग्निर्कोणे । अग्नि-
योषिति । स्वाहायाम् ॥ अग्निदे-
ताकायामृचि । ङीप् ।

आग्रयणम् । न । नवसंख्येष्टयाम् ।
आग्रहः । पुं । अनुग्रहे । आसङ्ग । अ-
क्रमे ॥ ग्रहणे ॥ आग्रहणम् । ग्रह-
पादाने । ग्रहट्टित्वप । आविशे
आग्रहायणः । पुं । मार्गशीर्षे । आ-
हायण्या युक्तापौर्णमासी अस्ति ।
स्मिन् । ज्योत्स्नादिच्छादय ।

आग्रहायणिकः । पुं । मार्गशीर्षे । अ-
ग्रहायण्या मृगशिरसा युक्तापौर्णमा-
सी अस्मिन् । आग्रहायण्यन्वत्याहुक्
मतान्तरे वक्षराद्यमासेयम् ।

आग्रहायणी । स्त्री । मार्गपूर्णिमायाम्
मृगशिरोनक्षत्रे । अग्नेहायनमस्य
मतमेदे मार्गशीर्षमारभ्य वर्षप्रद-
त्तेः । प्रज्ञादयः । पूर्वपदादिति खल-
म् । गौरादिच्छान्ङीप् । आग्रह-
यणीपौर्णमासी तद्योगान्नक्षत्रम-
पितथा ।

आग्रहारिकः । पुं । अग्रदानिनि ।
आघट्टकः । पुं । रक्तापाभार्म ।

आघाटः । पुं । सीमायाम् । अघामार्गः ।

आघातः । पुं । वधस्थाने । आघट्टन-
याम् । हनने । चोट इति भाषा ।
आहन्यते अत्र आहननं वा । हन०

आघ्रात

घञ् ॥

आघ्रातनम् । न । बधस्यले । इनने ।
 आघारः । पुं । घृते । वैदिकानां कर्म-
 विशेषे । ऋग्वेदिनां सुवेण चतुराज्यं
 सुचिन्त्वा प्रजापतिं मनसा ध्यात्वा-
 तूष्णीं ममेवायथ कोणादारभ्यामे-
 रीं यावद्विच्छिन्ना घृतधारा दाय-
 ते पुनश्च सुवेण चतुराज्यं सुचि-
 दत्त्वा इन्द्रं ध्यात्वा अमेनैर्ऋतीं दिश-
 मारभ्य ऐशानीं दिशमवधीकृत्य
 सन्तत्या घृतं चार्यते तस्मिन् कर्म-
 णि ॥ यजुर्वेदिनां तु सुवेण मन्त्रोच्चा-
 रणपूर्वकं पूर्वाक्तकमेव घृतधारा दाने
 । इति पशुपतिः । आघरणम् । घृच-
 रणदीप्त्योः । घञ् । सेके ।

आघारणम् । न । सेचने ।

आघूर्णितः । वि । आहते । घूर्णिते ।
 धामिते । घूर्णितनेत्रादौ ।

आघोष्टा । वि । ध्वन्यात्मकशब्दवत्-
 रि ।

आघ्राणम् । न । दृप्तिसामान्ये । गन्ध-
 ब्रह्म । आघ्रायतेऽस्य । घ्रायन्धोपा-
 दाने । क्तः । नुदविदेति वा नस्त्वम् ।

आघ्रातम् । वि । शिङ्गिते । घ्राणवि-
 षयीकृते ॥ आक्रान्ते । हस्ते । आ-
 घ्रायतेऽस्य । घ्रा० । क्तः । नुदविदे-
 त्वाघ्राद्भीष्मोऽन्यतरस्यामिति पाचि-

आचम

को नस्त्वभावः ।

आङ् । । सीमायाम् । मर्यादायाम् ।
 तेन विनेत्यर्थे । यथा । आसमुद्राक्षि-
 तीशानाम् ॥ अभिव्याप्तौ । तेन सहे-
 त्यर्थे । यथा । आकुमारं यशः । कि-
 यायोगे । धातुना योगे सति योर्थो-
 जायते तत्र । यथा । आरोहति । ई-
 षदर्थे । यथा । आपिङ्गलः । अतति-
 । अतसातत्त्वगमने । बाहुलात् । त-
 डाङ्प्रत्ययः ।

आङ्गम् । न । कोमलाङ्गे । वि । अ धि-
 कारीये । अङ्गसम्बन्धिनि । स्ते-
 दम् । अण् ।

आङ्गारम् । न । अङ्गारवन्दे ।

णां समूहः । भिक्षादिभ्याम् ॥

आङ्गिकः । वि । मार्दङ्गिके । अङ्ग, नघ
 अभावव्यञ्जकभूत्वेपादौ । अङ्गजा-
 ते । अङ्गेन हस्तादिना निर्वृत्तम् ।
 निर्वृत्तेऽस्य द्यूतादिभ्य इति ठक् ।

आङ्गिरस । पुं । वाचस्पतौ । जीवे । अ-
 ङ्गिरसोऽपत्यम् । ऋष्यन्धकेत्यण् ।
 बहुल्ये अत्रिभृग्वित्यणो लुक् । आ-
 ङ्गिरसः आङ्गिरसौ अङ्गिरसः ।

आचक्षाण । वि । ऋवाणे ।

आचमः । पुं । आचमने । जलप्राशने ॥

आचमनम् । न । उपसर्गे ॥ वैधकर्मा-
 रम्भात् पूर्वं दारवयजलपानानन्तरं-

आचम

यथा क्रमाष्टाङ्गस्पर्शरूपशुद्धिजनक-
क्रियायामित्यर्थः । अत्र प्रमाणम् ।
प्रक्षाल्यपाणीपादैश्चित्रिः पिवेदम्बु-
वीक्षितम् । सम्बृत्त्याङ्गुष्ठमूलेन द्विः
प्रमृज्यात् ततोमुखम् । संहृत्यति-
स्थिभिः पूर्वमास्थमेव मुपस्पृशेत् । अ-
ङ्गुष्ठेन प्रदेशिन्या घ्राणं पश्चादनन्तर-
म् ॥ अङ्गुष्ठानामिकाभ्याश्च चक्षुःश्रोत्रे
पुनःपुनः । त्र्यम्बकनिष्ठाङ्गुष्ठेन हृदयन्तु
तलेन वै । सर्वाभिश्च शिरःपश्चात् वा
ह्रस्वाग्रेण संस्पृशेत् । इति दक्षः । आ-
भृतं पर्वणां कृत्वा गोकर्णाकृतिवत् क-
रम् । सप्तताङ्गुलिना तोयं गृहीत्वा
पाणिना द्विजः । मुक्ताङ्गुष्ठकनिष्ठाभ्यां
षेणाचमनं चरेत् । माषमज्जनमा-
नः । स्तुसंगृह्य चित्रिः पिवेदपः । इति भार-
द्वाजः ॥ इच्छिणेनोदकं पीत्वा वामेन
संस्पृशेदुधः । तावन्नशुध्यते तोयं याव-
द्वामेन न स्पृशेदिति देवीभागवतम् ।
अङ्गिस्तु प्रकृतिस्थाभिर्हीनाभिः फेन-
बुद्बुदैः । इतः कण्ठतालुगभिश्च यथा
संख्यं द्विजातयः ॥ शुद्धेरन् स्त्री च शूद्र-
श्च सकृत्स्पृष्टाभिरन्ततः । इति याज्ञव-
ल्क्यः । स्त्रियास्तैश्चिकीर्षीर्षं शूद्र-
जातेस्तथैव च । सकृदाचमनाच्छु-
द्धिरेतयोरेव चोभयोरिति । चमुः
दने । भावे ल्युट् । अदनं चान्नं जलं

आचारः

स्यैवेति व्याख्यातारः । आचम्यते अ-
स्मोऽत्र । अधिकरणे बाल्युट् ।
आचमनकः । पुं । निष्ठीवनपात्रे । पत-
द्गृहे । प्रोक्षे ।
आचमनीयम् । न । मुखप्रक्षालनार्थं
जले । यथा । उदकं दीयते यत्पुंसस्य
अंफेनवर्जितम् । आचमनाय देवेभ्यः
स्तदाचमनमुच्यते इति ॥ कालिका-
पुराणम् ।
आचरणम् । न । आचारे । व्यवहारे
। आङ्पूर्वाच्चरतेर्भावे ल्युट् । रथा-
दैः ॥ आचरति गच्छत्यनेनेति कर-
णे ल्युट् ।
आचरितम् । चि । कृताचरणे । व्यवह-
रे ॥ पारिभाषिकस्तद्वया । दारपुत्र-
पशून् इत्याकृत्वा द्वारोपवेशनम् ।
आधी दाप्यते र्यं स्वं तदाचरितमुच्य-
ते । इति ।
आचर्यः । पुं । गन्तव्ये देशे । चरेरा-
चागुरावितियत् ।
आचान्तः । चि । कृताचमने ।
आचामः । पुं । आचमने । भक्तकण्ठे
। मासरे । आचम्यते । चमुः । अक-
र्त्तरीति घञ् । दृष्टिः । भाषेवाघञ् ।
आचारः । पुं । मन्वाद्युक्तकामाचमना-
दि व्यवहारे । चरिषे । शीले । सर्व-
वास्यग्राधान्नं यथा । सर्वाङ्गमात्मना

आचार्यः

चारःप्रथमं परिकल्पते । आचारप्रभ
बोधर्मो धर्मस्य प्रभुरच्युत इति महाभा
तम् । आचार. परमे धर्मः श्रुत्युक्तः
स्मार्त एव चेति मनु. । अपिच । आ-
चाराद्विच्युतो विप्रो न वेद फल मश्नुते
। आचारेण तु स युक्तः सम्पूर्ण फलभा
ग भवेत् । एवमाचारतो दृष्टा धर्मस्य
मुनयोगतिम् । सर्वस्य तपसो मूल
माचारं जगृहुः परमिति च ॥ आच
र्यते । चरण घञ् ॥

आचारवर्जितः । वि । आचारवहिर्भू
ते । आचरेण वर्जितः । आचार
हीने । लोकवाद्यव्यवहर्त्तरि ॥

आचारहीनः । वि । गुर्वतिथिप्रत्यु
त्यानाद्याचारवर्जिते । आचारेण आ
चाराद्वाहीनः । आचारहीनं न पुन
न्ति वेदाय दायधीताः सङ्घर्षङ्गिरङ्गे ॥

आचारी । वि । आचारवति । श्रुति
स्मृत्युक्ताचारयुक्ते । म० इतिः ॥

आचारी । स्त्री । हिलभोचिकायाम् ॥

आचार्यः । पुं । मन्त्रव्याख्याकृति । सा

ङ्ग कृतज्ञ वेदाध्यापयितरि । यथाहम-
नुः । उपनीयतु य. शिष्यं वेदमध्या
पयेद्विजः । सकल्पसरहस्यञ्चतमा-
चार्यं प्रचक्षते । इति । भोचसाधन
स्योपदेष्टरि श्रीगुरौ ॥ सचोक्तः कु
लार्णवे । स्वयमाचरते शिष्यानां चा

आच्छन्न

रे स्थापयत्यपि । आचिनोति हि-
शास्त्रार्थमाचार्यस्तेन कथ्यते ॥ आ
नायतत्त्व विज्ञानाच्चराचरसमानतः
। यमादिवोगसिद्धत्वादाचार्य इति क
थ्यते । इति ॥ श्रीशङ्कराचार्ये ॥ द्रो
णाचार्ये ॥ आचर्यते । चरेर्गर्थत ॥

आचार्यकम् । न । आचार्यकर्मणि ॥

योपधाङ्गुपोत्तमाङ्गुञ् ॥

आचार्यमिश्रः । पुं । गौरवान्विते ॥

आचार्या । स्त्री । स्वयंमन्त्रव्याख्यान
कारिण्याम् ॥ पुंयोगाभावान्नानुगा
गमोडीष्च । टाप् ॥

आचार्यानी । स्त्री । आचार्ययोषिति ॥

आचार्यस्य स्त्रीत्यर्थे इन्द्रवज्रगभव
शर्वेत्यादिना आचार्यशब्दस्याः

गमोडीष्च । आचार्यादगुत्वं चे
ति गत्वाभावः ॥

आचिख्यासा । स्त्री । आख्यातुमिच्छा
याम् ॥

आचितः । पुं । शकटोन्मये । शकटे
भारे । छकडेकाभार इति भाषा ॥

द्युतपले । न । दशभारपरिमा
णे । २५ मण इति भाषा ॥ वि । स

ङ्गृहीते । छन्ने । व्याप्ते ॥ आचीयते

स्स । चिञ् चयने । क्तः ॥ ग्रथिते ।

गुम्फिते ॥

आच्छन्नम् । वि । आच्छादिते । आवृ

आजम

ते ।

आच्छादः । पुं । वस्त्रे । इति हेमचन्द्रः ।

आच्छादनम् । न । पिधाने । वस्त्रे । अ

पटतिमात्रे । छादयति । छदअपवार

णे आङ्पूर्वः । गत्यन्ताष्टुट् । आच्छा

द्यते ऽनेनवा ।

आच्छादितः । वि । आद्यते । कृताच्छा
दने ।

अच्छिन्नः । वि । वलादुत्ते ।

आच्छुकः । पुं । आचगाढ इति गौड

भाषा प्रसिद्धे वृक्षविशेषे । पक्षी

के । रञ्जनद्रौ ।

आच्छुरितम् । न । सशब्दहास्ये ॥ नख

ब्राह्मे । नखाघातविशेषे । आच्छुर

म् । कुरच्छेदने । क्तः ।

आच्छुरितकम् । न । सशब्दहास्ये ॥ प

रस्यामर्षजनकेहास्ये । नखाघातवि

शेषे । आच्छुरणमपरच्छेदनम् । आ

कुरेर्भावेक्तः । स्वार्थेकः ।

आच्छेदनम् । न । मृगयायाम् । आ

च्छिद्यन्तेऽघ । छिदिर् । ल्युट् । पृषो

दरादिः ।

आजम् । न । धृते । णि । अजस्रमांसा

दौ ॥ यथा । तिलजतैलमुपाकमुपा

चितंकासमर्दसुरसेविमर्दितम् । सू

पभूपभवधूपधूपितं वस्त्रिमान्द्यजरणं

रुजापहम् । यादृशाघातबोनृणाम्

आजाने

जानामपितादृशा । अतोधातुविट्

द्वयर्थाजंमांसं प्रशस्यते । इति । अ

जस्येद मित्यर्थे अण् ।

आजकम् । न । कागवृन्दे । अजानास

मूहः । गोवीक्षोप्रेतिवृज् ।

आजकारः । पुं । भरोवृष । शिवस्यट्

पे ।

आजगवम् । न । शिवस्यधनुषि । अ

जगवे । प्रज्ञाद्यण् ।

आजन्मसुरभिपत्रः । पुं । मरुवके ॥

आजमीढ । पुं । युधिष्ठिरपाण्डवे ।

स्वार्थेऽण् ।

आजानम् । न । देवलोके । स्वभावे ।

आजानदेवः । पुं । देवताविशेषे ।

यथा । सृष्टेराजननादादौ देवत्वं ये

प्रपेदिरे । आजानदेवास्तेवस्युः पू-

र्वेभ्यः सूक्ष्ममूर्त्तयः इति । पूर्वभ्यः पू

र्वपूर्वेभ्यः । अपिच । कल्पादावेषदेव

त्वंगता आजानदेवता इति ।

आजानुवाहुः । णि । जानुपर्यन्तदीर्घ-

वाहुविशिष्टे ॥ यथा । आजानुवाहुः

सुगिराः सुललाटः सुविक्रम इति

रामायणम् ।

आजानेयः । पुं । स्त्री । कुलीनाश्वे । शो

भनाश्वे । यथा । शक्तिभिर्भिक्षहृद-

याः खलन्तस्वपदेपदे । आजानन्ति

यतः संचामाजानेयास्तत स्मृताः ।

आज्ञा

इत्यश्वशास्त्रम् । अजनम् । अजग
ति क्षेपणयोः । घञ् । आज्ञेन क्षेपे
ण अनेयः प्रापणीयः आयत्तो वा ।
आजिः । स्त्री । समभूमौ । सङ्ग्रामे ।
आक्षेपे । क्षणे । मर्यादायाम् । य-
था । आज्ञेः शरणम् । अजन्यस्या-
म् । अज० । अज्यतिम्याश्चेतीण् ।
अजनम् । इणजादिभ्यइतीण् विधा-
नसामर्थ्यादजेर्नवी । अन्यथा । व्यादि-
भ्यइत्येवावक्ष्यत । बहुलंतणीति वा ।
आजीवः । पुं । जीविकायाम् । आजी-
व्यते अनेन । जीवप्राणधारणे । इल
श्चेति घञ् ।

आजीवी । पुं । एकदण्डिनि ।

आजीव्यम् । न । उपजीव्ये ।

आजु । स्त्री । वेतनं विना कर्मकर्त्तरि ।
रेफान्तः ।

आजू । स्त्री । वेतनं विना कर्मकर्त्तरि ।
विष्टराम् ॥ वेठी देठु इ० हिमश्रे-
ण्यां प्रसिद्धम् । घेगारीत्यन्यत्र ॥ आज-
वति । जुगतौ । क्विप्त्वचिप्रच्छोतिक्वि
प् दीर्घा । हठादभृतिकः क्लेशो वि-
ष्टिराजूश्चकीर्त्यते ।

आज्ञप्तः । वि । आदेशिते । प्राप्ताक्षे ।

आज्ञा । स्त्री । निदेशे । शासने । ल-

भाह्शमस्थाने । आज्ञानम् । ज्ञा-

अवबोधने । आतश्चोपसर्गइत्यड् ।

आज्यपाः

टाप् ॥

आज्ञाकारी । वि । आज्ञानुवर्त्तिनि ।
आज्ञया कर्मकारिणि ।

आज्ञाचक्रम् । न । भुवोर्मध्ये । षट्च-
क्रान्तर्गतषष्ठ्यचक्रे । आज्ञासंज्ञक-
चक्रम् । यथा । आज्ञाचक्रंतदूर्ध्वेतु-
आत्मनाधिष्ठितं परम् । आज्ञासङ्क्रम-
णंतत्र तेनाच्चेति प्रकीर्तितम् । तत्र
निहितचित्तस्य पुरुषस्य सर्वपदार्थस्या-
ज्ञात्कारेण एवं भूतमेवं वर्त्तते एवं भ-
विष्यतीति ज्ञानेन आज्ञाया इतः परं
त्वयैवं कर्त्तव्यमिति परमेश्वराज्ञायाः
सङ्क्रमणं भवति तेन हेतुना तदाज्ञा-
चक्रमितिकीर्त्तितं मिथ्यार्थः ।

आज्ञापकः । वि । आज्ञाकर्त्तरि ।

आज्ञापचम् । न । आदेशलिपौ । नि-
देशलिखने । हुकम्नामा इति प्रा-
रस्यभाषा ।

आज्ञापनम् । न । विज्ञापने । जनाव-
ना इति भाषा ।

आज्ञाप्तः । वि । आज्ञाप्तिविशिष्टे । ल-
व्याच्चे ।

आज्यम् । न । घृते । आज्यतेऽनेन ।

अज् व्यक्तिसंज्ञकान्तिगतिषु । आ-

ङ्पूर्वादङ्गः संज्ञायामितिक्यप् । आ-

अनन्त्यनेन वा । श्रीवासे ।

आज्यपाः । पुं । पुण्ड्रस्य तनयेषु वैश्या-

आटिकी

नांपिहृषु । आज्यपिपात । पापाने ।
क्षिप् ।

आज्यभागः । पुं । वैदिकानामाहुति-
विशेषे । तष । ऋग्वेदिनामग्नेरुत्त-
रभागे स्तुवेणाग्निसम्प्रदानक घृताहु-
ति । तदक्षिणभागे सोमसम्प्रदान
काहुतिश्च । यजुर्वेदिनान्तुअग्नेरुत्त-
रदक्षिणयो पश्चिमादिप्राच्यन्तघृत-
गरेति पशुपतिः ।

आज्यस्तोत्रम् । न । सामगानां प्रातः
सवनेगायत्रसाम्नागीयमानेष चतु-
र्धस्तोत्रेषु ।

आञ्जनेयः । पुं । इन्मति । यथा । उ-
ल्लङ्घ्यसिन्धोः सखिलंसलीलंयः शो-
-वर्जिनकात्मजायाः । आदायतेनै-
व रदाहलङ्घनमामितंप्राञ्जलिराञ्ज-
नेयमिति । अञ्जनाया अपत्यम् ।
स्त्रीभ्योऽढक् ।

आञ्जनेयः । पुं । अञ्जनहारी इतिभा-
षाप्रसिद्धे जन्तुविशेषे । इतिशब्द-
माला ।

आटरूपः । पुं । दृषे । वासके । अटरु-
षण्व । स्वार्थेऽण् ॥

आटिः । पुं । शरारिपक्षिणि । आअट-
ति । अटगतौ । इन् ॥

आटिकी । स्त्री । अनुपजातपयोधरा-
दिस्त्रीव्यञ्जनायाम् ॥ गृहान्तराद्यट

आडू

नाहत्त्वादाटिकी ।

आटिक्यः । वि । अटन् प्रवृत्ते ॥

आटीकनम् । न । वत्सानांगमजे ॥ आ-
ईषत् । टीकगतौ । ल्युट् ॥

आटीकरः । पुं । दृषे ॥

आटीकलम् । न । वत्सानांकीडास्थ-
ल्यम् ॥

आटोपः । पुं । दर्पे । संरम्भे ॥ आजा-
हे । उदरेवायुजन्यगुडगुडाशब्दे ।

आडम्बरः । पुं । तूर्यस्वने । पञ्चम्यि ।
संरम्भे । कोपे । गजगर्जिते । युदुप-
टहे ॥ हर्षे । आरम्भे ॥ दर्पे ।

यथा । असारस्यपदार्थस्यमावेष्टाड-
म्बरोमहान् । नहितादृक् अग्निः-
स्वर्णयादृक्कांस्थेमजायते इति । आ-
डम्ब्यते । उविक्षेपे । चु० । घञ् । भा-
वेवा । आडम्बरति रायतिवा । आ-
तोनुपेतिकः । मूलविभुजेतिवाकः ।
आडम्बयतिवा । बाहुलकादरन् ॥

आडिः । स्त्री । शरालिखगे । स्वनाम्ना
ख्याते मत्स्यविशेषे । इति गौडाः ॥

आअडति । अडउडमने । इन् ॥

आडिका । स्त्री । शरारिविहगे ।

आडी । स्त्री । शरालिपक्षिणि । कृदि-
कारादितिडीष् ॥

आडू । पुं । उडुमे । भेले । जलप्लवद-
व्ये । डौंगा डौंगी इति भाषाप्रसिद्धे ॥

आढकी

अणति । अणशब्दे । अणोडश्चेत्युः ।
 आढकः । पुं । न । धान्यमानभेदे । स
 वर्तोदशाङ्गुलमाने । प्रस्थचतुष्टये ॥
 चतुःप्रस्थमथाढकमित्युक्तेः ॥ चतुः
 पुष्कलमिते धान्यमानपात्रे । पुष्कला
 नितुचत्वारिआढक परिकीर्तित-
 इतिवचनात् । द्रोणचतुर्थोभागइति
 लीलालती ॥ अष्टमुष्टिर्भवेत्कुञ्चि
 रिच्यादिवचनम् षट्पञ्चाशदधिक
 द्विशतमुष्टिर्भवति । व्यवहारे षोड
 शसेरोविशतिसेरोषा । वैश्वकमते
 षट्शरावपरिमाणम् । तत्पर्यायः ।
 पाचम् कतम् भाजनमितिपरिभा
 षा ॥ अपचयविवक्षायामाढकिके
 न्यपिस्यादितिसारसुन्दरी ॥

आढकिकः । त्रि । आढकपरिमितत्री
 द्यादिवापयोग्येच्छे । आढकस्यवा
 पः । तस्यधापइतिठञ् । आढकंपच
 ति । समवत्त्यवहरतिपचतीतिठञ्
 । टिट्ठेतिङीप् आढकिकी ।

आढकी । त्री । शमीधान्यविशेषे । तु
 त्र्याम । आहर इतिभाषा । अस्या
 गुणा यथा । आढकीतुवरारुक्षामधु
 राक्षीतलाक्षधु । ग्राहिणी वातजन
 नीवर्णोपित्तकफास्त्रजिदिति । चि

। परिमाणात्तरे । आसमन्तात्ढौ
 कते ढौक्यतेवा । ढौकृगतौ । अच

आणिः

यन्वा । पृषोदरादिः । आढकमस्ति
 अस्याःपरिच्छेदकत्वेन । अर्शआद्य
 ज्वा । गौरादित्वान्ङीष ।

आढकीनः । त्रि । आढकिके । आढकं
 समवति अवहरति पचतिवा । आढ
 काचितपात्रात् खान्यतरस्या मिति-
 खः ।

आण्यः । त्रि । युक्ते । विशिष्टे ॥ यथा गु
 णाण्यो धनाण्यइति । सम्पन्ने । हु
 धने । आध्यायति । ध्ये० । आतइति
 कः । पृषोदरादिः । यद्वा । आढौक
 ते जनायम् । ढौकृगतौ । बाहुल
 कात् व्यः । गृहंशरीरं मानुष्यगुणा
 न्यो ह्याण्युच्यते ।

आण्यचरः । त्रि । पूर्वमाण्ये । आभू
 तपूर्व । भूतपूर्वचरट् । ङीर् । आ
 न्यचरी ।

आणकः । त्रि । अधमे । अणकएव ।
 स्वार्थेअण् ।

आणवम् । न । अणिमनि । अणुत्वे ।
 अणोर्भावः । इगन्ताच्चेत्यण् ।

आणवीनम् । त्रि । अण्ये । अणुधान्यो
 ङ्गो चिनोचे ॥ अणूनां भवनं चे
 चम् । विभाषातिलमाधोमाभङ्गाणु
 म्यइतिङ् ।

आणिः । पुं । स्त्री । अचाग्रकीले । रथ
 चक्राग्रस्थितकीले । अग्र्याम । को

आतता

टौ । सीमनि ।

आण्डम् । वि । अण्डसम्भवे ।

आण्डजः । वि । अण्डजे ॥ स्वार्थे अण् ।

आण्डीरः । वि । आण्डवति । आण्डो
स्थस्य । काण्डाण्डादीरन्नीरचावि
तीरच् ।

आतः । । इतोपीत्यर्थे ।

आतङ्कः । पुं । रोगे । सन्तापे । शङ्का

याम् । मुरज्वध्वनौ ॥ भये । ज्वरे ॥

आतङ्कनम् । तत्किञ्च क्त्वा जीवने । घ

ञ् । हलश्चेतिकरणेवा ॥

आतञ्चनम् । न । प्रतीकापे । गलित

स्य स्वर्णादेर्द्रव्यान्तरेणाव चूर्णने ।

इति स्वामी । निःक्षेपणमिति सुभू

. ॥ । उपद्रव इति रायमुकुटः । द्र

व्यप्रक्षेपणोचित चूर्णमिति सार

सुन्दरी । दुग्धादौ दध्यादिभावार्थ

तत्कादि प्रक्षेपे । जवने । वेगे ॥ प्रा

पणे । आप्यायने । तच्चुगतौ । ल्युट् ।

आततः । वि । विस्तृते । व्याप्ते । आस

मन्तात्तत्तम् । आतन्यतेवा । तनु

विस्तारे । तन्निष्ठभ्यां किञ्चेतितन् ।

आतन्यतेऽस्यवा । क्तः । अनुदात्तोप

देशेति नलोपः ॥

आततायी । वि । वधोद्यते । सद्यथा ।

अग्निदेगर्दश्चैव शस्त्रपाणिर्धनाप-

हः । ह्येवदारापहारी च षडेते ह्यात

आतपे

तायिनः ॥ आततायिनमायान्त हन्या

देवाविचारयन् । नाततायिवधे दौ

घोहन्तुर्भवतिकश्चनेति । द्रौहकारि

णि । आततं यथा तथा अयितुशील

मस्य ।

आतपः । पुं । प्रकाशे । द्योते । सूर्या

लोके ॥ अस्यगुणा यथा । आतपः क

टुकोऽल्लः स्वेदमूर्च्छा तृषावह' । दा

हवैवर्ण्यजननो नेत्ररोग प्रकोपण-

इति । आतपति । तपसन्तापे । अच् ॥

आतपत्रम् । न । छ्वे ॥ आतपात् वा

यते । चैङ्पालने । आतोऽनुपेतिकः ।

सुपीतियोगविभागाद्वाक ।

आतपवारणम् । न । छ्वे ॥ आतपस्य

वारणम् ।

आतपाभाव' । पुं । छायायाम् ।

आतपोदकम् । न । स्रगृहणाजले ।

आतपेनोष्णोदके ॥ आतपस्य उदक

म् ।

आतरः । पुं । तरपण्ये । नद्यास्तरणा र

देयेकपर्दकादौ । यथा ॥ आतरला

घवहेतोर्मुंरिपुतरणीं तत्रावलम्ब्ये

हम् । अपठं पणमिह कुरुषे नाविक

पुरुषे न विश्वास इति ॥ आतरन्त्यने

न । पुंसिसंज्ञायामिति घ ।

आतर्पणम् । न । प्रीणने । तृप्तौ । मज्जला

लेपने । आङ्पूर्वात् तृपेर्भावे ल्युट् ।

आतुः

आतापी । पुं । असुरविशेषे ।

आतायी । पुं । चित्ते । चील इति प्र-
खगे । आतायते तच्छीलः । तायू-
न्तानपालनयोः । सुप्यजाताविति
णिनि । यद्यप्यववृत्तिकारादिभिरनु-
पसर्गे इत्युक्तम् तथापि भाष्ये उपसर्गे
णिनिः स्वीकृतः ।

आतारः । पुं । तरपण्ये । आतरे ।

आतिः । स्त्री । शरारिविहगे । आअत-
ति । अत० । अज्यतिभ्यांचेतीण ।
यद्वा । अतनम् । इणजादिभ्यतीण् ॥
आतिथेयम् । न । अतिथ्यर्थे । अतिथि-
भोजनादौ । णि । अतिथौ साधौ ।
अतिथिसेवके । तत्रसाधुरित्त्वधिका-
रे । पथ्यतिथिवसतिस्त्वपतेर्ढञ् । स्त्री
। ङीप् ॥

आतिथ्यः । पुं । अतिथौ । त्रि । अति-
थ्यर्थे वस्तुनिभस्य भोज्यादौ । अति-
थिसेवायाम् ॥ अतिथयेद्दम् । अ-
तिथेर्ध्वः ।

आतिवाहिकः । पुं । अर्चिरादिमार्गे ।
न । शरीरान्तरे । देवतायेन शरीरे
ण विशिष्टजीवं परलोकं नयतितदा
तिवाहिकं शरीरान्तरमिति व्याख्या-
नात् ॥

आतुः । पुं । उडुपे । भेलके । डौंगा डौं-
गी इति भाषा ।

आत्मगु

त्रि । आमयाविनि । रोगिणि
॥ कातरे । आतुतोर्त्ति । तुरस्वरणे
। आन्दसाप्रपिकचिद्भाषायां प्रयुज्य-
न्ते । इगुपधेतिकः ।

आतृप्यम् । न । आता इति गौडभाषा
प्रसिद्धे फलविशेषे । सरीफा इति भा-
षाप्रसिद्धे । अस्य गुणास्तु । तृप्तिजन-
कस्वरक्तवर्द्धकस्त्वस्वादुस्त्वशीतलस्त्वव-
लमांसकारिस्त्वहृद्यस्त्वदाहरतपित्त-
वायुनाशित्त्वानीति द्रव्यगुणः ।

आतोद्यम् । न । वीणावंश्यादिवाद्ये ।
तच्चतुर्विधं भवति यथा । ततवीणा-
दिकं वाद्यं मानदुंसुरजादिकम् । वं-
श्यादिकन्तुशुषिरं कांस्यतालादिकं-
वनमिति । आसमन्तात् तुच्चं आ-
व्यते । तुदव्ययने । गत्यत् ।

आत्तः । त्रि । गृहीते । ग्रस्ते ।

आत्तगन्धः । त्रि । दूरीभूताहङ्कारे । अ-
भिभूते । आत्तः अरिणा गृहीतः ग-
न्धो गर्वायस्यसः । गृहीतगन्धे ।

आत्तगर्वः । त्रि । भयाहङ्कारे । आत्त-
गन्धे । आत्तः वैरिणा गृहीतो गर्वा-
यस्य ।

आत्मगुणः । पुं । तार्किकसमयप्रसिद्धे
षु बुद्ध्यादिषु तद्दृशेषु ॥ ते चोक्ताः ।
बुद्ध्यादिषु तद्दृशेषु सङ्ख्यादिषु तद्दृशेषु भा-
वना तथा । धर्माधर्मौ गुणाएते

आत्मज

आत्मनःस्युत्तुर्दृशतेषुनवासाधारणगुणाः । पञ्चसाधारणगुणाः । इति । अत्राहुः । काणादजैमिनीवैर्येस्त्रिच्छ । आत्मनोगुणाः । उक्ताब्रह्मात्मनोनैतेकिन्तु लिङ्गात्मनोहिते-
इति ।

आत्मगुप्ता । स्त्री । कौचइति प्र० लता विशेषे । मर्कट्याम् । शूकशिरस्थ्याम् । आत्मनागुप्ता दुस्पर्शत्वात् । कर्तृकरणे इतिसमासः ॥ त्रि । स्वरचिते । अक्षराक्षरी । चि । कुचिम्बरौ । स्फोदरपूरके । स्वार्थिनि ।

आत्मघाती । त्रि । आत्महन्तरि । अवैधवृद्धिपूर्वकात्महनने । यथा । व्यादयेत् दृष्टात्मानस्वयंयोऽन्युदकादिभिः । विहितंतस्यनाशौचंनामिर्नाप्युदकादिकमिति कूर्मपुराणम् । आत्मघोषः । पुं । काके । कुक्कुटे । काकाइतिशब्दात् आत्मानं घोषयति । घुषिर्विशब्दे । अण् ।

आत्मचैतन्यम् । न । निश्चिन्तानस्वरूपे ।

आत्मजः । पु । तनये । पुत्रे । आत्मनो देहाज्जातः । पञ्चम्यामजाताविति जनेर्दः ।

आत्मजन्मा । पुं । पुत्रे । सुते । आत्मनोजन्मास्य ।

आत्मा

आत्मजा । स्त्री । कन्यायाम् । दुहितरि । वृद्धौ । आत्मनोजाता । डः । टाप् ।

आत्मतत्त्वम् । न । तत्तद्भासकेनित्यशुद्धबुद्धमुक्तसत्त्वस्वभावेप्रत्यक्चैतन्ये ॥ आत्मदः । पुं । अविद्यानिर्गमेनजीवस्वरूपाभिष्यञ्जकेश्रीगुरौ । हरौ ॥ आत्मानंददाति । डुदाब्दाने । आतइतिकः ॥

आत्मदर्शः । पु । दर्पणे । आत्मास्वरूपं दृश्यतेऽनेन अत्रवा । पुंसीतघ ॥

आत्मध्यानम् । न । आत्मनश्चिन्तने । ब्रह्मैवास्मीतिसद्बुद्ध्यानिरालम्बतया स्थितिः । ध्यानशब्देनविख्यातापरमानन्ददायिनी त्वाचार्योक्तेः ।

आत्मा । पुं । स्वभावे । यथा । पुण्यात्मा । प्रयत्ने । यथा । महात्मा । शरीरे । यथा । कृष्णात्मा ॥ परव्यावर्त्तने । यथा । मैत्रेणात्मनाकृतम् । मनसि । धृतौ । मनीषायाम् । अर्के । हुताग्ने ॥ वायौ ॥ जीवे । चेषन्ते । त्वंपदार्थे । निश्चोपलब्धिस्वभावे । प्रत्यगात्मनि ॥ यथा । प्रत्यग्रूपः पराग्रूपाद्ब्रह्मवृत्तीनुभवात्मकः । प्रथतेयः स आत्मेति प्राहुः । आत्मविदोबुधाइति ॥ अवस्थात्रयभावाभावसाक्षित्वेन सत्त्वज्ञानादिस्व

आत्मनी

रूपे । निरुपचरितस्वरूपे । ज्ञान
स्मृत्योराश्रये । सर्वजन्तूनां प्रत्यक्चे
तनेस्वसंवेद्ये प्रसिद्धे । मुख्यगौणमि
थ्येतिविविधेषु साक्षिपुत्रादिदेहादि
लक्षणेषु । भूतात्माचेन्द्रियात्माच
प्रधानात्मातथा भवान् । आत्माच
परमात्माचत्वमेकः पञ्चधास्थितः ।
त्यज्यमानेपिनित्यतः प्राप्यमाणेपि
नाप्यते । आगमापायसाक्षीयः स आ
त्मानुभवात्मकः । विशुद्धचिद्रूपे त्व
म्पदलक्ष्ये तुरीये । अहंप्रत्ययवेद्ये
। इच्छावेषप्रयत्नसुखदुःखज्ञानान्या
त्मनोलिङ्गम् । न्यायसूत्रम् । १।१०
। यच्चाप्नोति यदादत्ते यच्चाप्तिविष
यानिह । यच्चास्यसन्ततोभावस्तस्या
दात्मेतिकीर्तितः । अततिसन्तत
भावेवजाग्रदादिसर्वावस्थास्वनुवर्त्त
ते । अतसातत्यगमने । सातिथ्यां
मनिन्मनिणावितिमनिष् । भावे
। ब्रह्मणि ॥ यथा । आत्मैवेदंसर्वम् ।
हार्दाकाशे ।

आत्मनीनः । पुं । सुते । श्याले । मा
णधारे । विदूषके । त्रि । आत्मने
द्विती । यथा । अद्यापि नैवात्मनीनं
कृतंकर्मयातंजनः कापिलव्यंनवै श
र्म । किंदारदेहात्मजस्वर्यवृन्देनचे
तारतिविन्दसेचेन् मुकुन्देनेति ॥ प

आत्मभू

थे । आत्मनेहितम् । आत्मन्विश्व
जनभोगोत्तरपदात् खः ।

आत्मपरिज्ञानम् । न । ब्रह्मात्मैक्यसा
क्षात् कारे । आत्मनः परिज्ञानम् ।
आत्मप्रकाशः । पुं । आत्मनः प्रकाशे
। आत्मनस्तत्प्रकाशत्वंयत् पदार्था
वभामनम् । नाग्न्यादिदीप्तिवद्दी
प्तिर्भवत्त्वान्धंयतोनिशि ॥

आत्मवन्धुः । पुं । पितृष्वसुः पुत्रे । मा
तुलपुत्रे । मातृष्वसुः पुत्रे । आत्म
नेवन्धुः ।

आत्मवीरः । पुं । प्राणवति । श्याल
के ॥ विदूषके ।

आत्मभवः । पुं । सुरज्येष्ठे । शिरय्यग
र्भे । विष्णौ ।

आत्मभावः । पुं । मनोवृत्तौ ।

आत्मभूः । पुं । ब्रह्मणि । पितामहे ।
चतुरानने ॥ कामदेवे ॥ विष्णौ ।
शिवे । आत्मनेविष्णोः सकाशात्
आत्मनास्वयमेववाभवति । भू० ।
भुवःसंज्ञान्तरयोरितिक्रिप् ॥

आत्ममूली । पुं । दुरालभायाम् ।

आत्मस्मरिः । त्रि । स्वोदरपूरके । आ
त्मोदरमात्रस्य भरणकर्त्तरि । आ
त्मानंविभर्त्तीतिविग्रहे फलेग्रहिरा
त्मस्मरिश्चेतिआत्मनोमुखाग्रमोभू
जहन्मत्ययश्चनिपात्यते ॥

आत्मवा

आत्मयाजीः । त्रि । सर्वेष्वपरमात्मभा
वनापुरस्सरं निश्चयं विहितकर्मयोगे
प्रातरि । आत्मशुद्ध्यर्थं मेवस्वर्गाद्या
सङ्गहिच्चायोदेवान्यजतेसङ्गच्छर्थं ।
आत्मयापनम् । न । काश्चक्षेपे । शरी
ररक्षणे । आत्मनः स्वस्थयापनम् ।
आत्मयोगिनिः । पुं । कामदेवे । परमे
ष्ठिनि ॥ शिवे । विष्णौ । आत्मैव
योगिनिः उपादानकारणमस्य ।

आत्मरक्षा । स्त्री । महेन्द्रबाहणीदृष्टे
। आत्मनोरक्षणे ।

आत्मलामः । पुं । ज्ञाने । आत्मनो
द्युलाभोऽज्ञानमेव तस्यात ज्ञानमे
वोत्तमनोलामः । नद्यामाद्यनात्म
भवद्प्राप्तिसिद्धयश्चात्मलामः ल
ब्धुः अथयोभदाभावात् । आत्म
लामात्परोलाभोनास्तीति मुनयो
विदुः ।

आत्मलोकः । पुं । स्वस्वरूपे ॥ आत्मै
वलोकः ।

आत्मलोम । न । श्लक्ष्ण्यणि । स्वलोम
मात्रे ।

आत्मवान् । त्रि । अग्रमत्ते । अग्रमादि
नि । सर्वदासावधाने । ज्ञानिनि ।
स्वेमहिम्निसदामतिष्ठिते ॥ धृतिमति
। मनस्विनि । अक्षय्यैर्मनुष्यैः । आ
त्मवान्सत्त्ववानुत्तरेत्युत्पन्नवाला ।

आत्महा

आत्मवश्यः । त्रि । मनोधीने । स्वाधी
ने ॥ आत्मनोवश्यः । आत्मार्थयोग्य
स्यवा ।

आत्मवित्तुः । त्रि । मुक्त । आत्मभिस्वंग
ब्दादिर्विषयबुद्धिप्रत्ययसङ्गच्छिणं यो
वेदसतथा । कर्मिणि । आर्त्तमानशं
रीरेन्द्रियाद्यतिरिक्तनिश्चयाद्यकरणे
परलोकेदुःखभागिनवैत्ति विजाना
तीति तथा ॥

आत्मशल्या । स्त्री । शतावय्याम् ।

आत्मशुद्धिः । स्त्री । चित्तशुद्धौ । आ
त्मन शुद्धिः ।

आत्मसम्भाषितः । त्रि । सर्वगुणविशि
ष्टोऽस्मिन्त्यात्मनैव पूज्यताप्रापितो
नकैश्चित् साधुभिस्तत्र । आत्मनास
म्भाषितः ।

आत्मसाक्षी । त्रि । बुद्धिदृष्टिचे ।

आत्मस्थः । त्रि । हृदिस्थे ।

आत्महत्या । स्त्री । आत्मघाते । स्व
वधे ।

आत्महा । पुं । देवाजीवे । देवले । त्रि ।

आत्मघातिनि । उदरभेदिनि । अ
नात्मन्यात्माभिमानिनि । अविदुषि
। आत्मघातस्य प्राशस्त्यविधानाद
र्शनात् संसरणमेवफलं निश्चितम् ॥

आत्मानं हन्तिक्लिप् । आत्माज्ञानं सर्व
पापस्य मूलम् । अविद्यादोषेणविद्य

आत्माश्च

मानस्यात्मनस्तिरस्करणात् विद्यया
नस्यात्मनो यत्कार्यं फलमजरामर-
त्त्वदिसंवेदनादिलक्षणं तद्वत्तस्ये-
वतिरोभूत भवतीति प्राकृतोऽवि-
द्यानात्महेत्युच्यते । येयथासन्तमा-
त्मानमकर्तारं स्वयंप्रभुम् । कर्त्ता
भोक्तेतिमन्यन्तेतएवात्महोनोजनाः ।
यथाहु गार्ग्याः । त्वत्वाकथञ्चि-
न्नरजन्मदुर्लभं तत्रापिपुंस्त्वश्रुतिपा-
रदर्शनम् । यस्वात्ममुक्तौ नयतेतम्
दधी । सद्यात्महास्वं विनिहन्त्यसद्
ग्रहादिति । नृदेहमाद्यंसुखं सु-
दुर्लभं प्रवसुकल्पगुरुकर्णधारम् । म-
यानुकूलेन नभस्वतेरितं पुमानभ-
वाब्धिं नतरेत् सआत्महेति श्री-
भागवतम् ।

आत्माधीन । पुं । सुते । पुत्रे । प्राण-
धारे ॥ ज्येष्ठे । विदूषके । इतिहे-
मचन्द्रः । वि । स्वायत्ते । आत्मनो-
ऽधीनः ।

आत्माशी । पुं । मत्स्ये । इतित्रिकाण्ड-
शेषः ॥

आत्माश्रय । पुं । दोषविशेषे । स्वापे-
क्षत्त्वमात्माश्रयः । स्वस्यस्वामेक्षत्वे
ऽनिष्टप्रसङ्गमात्माश्रयः । सत्त्वोत्पत्ति-
स्थितिसत्तिहारोपेक्षा । यथा । यद्य-
यंघटं एतद्घटमन्यः सति सदा एतद्

आचेयी

घटानाधकरणक्षयोत्तरवर्त्ती नस्या-
त् । यद्ययंघटएतद्घटवृत्तिः स्यात् ए-
तद्घटव्याप्योनस्यात् । यद्ययंघट एत-
द्घटज्ञानाभिन्नः स्यात् ज्ञानसामग्री-
जन्यः स्यात् । एतद्घटभिन्नः स्यादि-
तिवासर्वत्रापाद्यम् ॥

आत्मीयः । वि । अन्तरङ्गे । स्वकीये ॥

आत्मोद्भवः । पुं । आत्मजे । पुत्रे ।

आत्मोद्भवा । स्त्री । दुहितरि । पुत्र्या-
म् । माघपण्याम् ।

आत्मोपजीवी । पुं । भारिकादौ । दे-
हकेशोपजीविनि । आत्मनादेहे-
नउपजीवितुं शीलमस्य । सुप्यजाता-
वितिणिनिः ।

आत्यन्तिकम् । वि । अतिशयेनज ॥

आत्ययिकः । वि । अत्ययः प्रणे । जनम-
स्येत्यर्थे । अत्ययार्थे । विनयादि-
त्वात् स्वार्थे ठक् ॥

आचेयः । पुं । अभिमुनेः पुत्रेषु । तेज-
वयः । दत्तोदुर्वासाश्चन्द्रश्चेति । अचे-
रपत्यम् । इतश्चानिजइतिठक् ॥ श-
रीरस्थरसधातौ । इतिहेमचन्द्रः ।

आचेयिका । स्त्री । ऋतुमत्त्याम् । इति-
ह्रस्वायुधः ।

आचेयी । स्त्री । ऋतुमत्त्याम् । पुष्पव-
त्त्याम् । नदीविशेषे । आचेयीवाऽ-
गम्यत्वात् । अपत्ये ठक् । डीप् ॥

आदानी

आदिता

आथर्वण । पुं । अथर्ववेदसंवाहणे ।	आदास्त्यजने । वि । गृहीप्यमाणे ।
पुरोहिते । आथर्वणिकस्यायं धर्मआ	आदि पु । प्रथमे । प्रागसत्त्ववस्थ-
न्नायोवा । आथर्वणिकस्येकलोपश्चे-	याम । नियतपृष्ठवृत्तिः कारणे । उन्म-
त्यण् इकोलोपश्च । न । अथर्वणास	त्तै हेतौ । आदिशब्द पदान्तेतुग-
महे ॥ भिक्षादिभ्योण् । शान्तिगृ	णस्यसूचकोमतः । यथा गर्गादि ।
हे ।	सामीप्येयव्यवस्थायां प्रकारेऽवयवेत
आथर्वणिक । पुं । अथर्वार्थध्यानपरे ।	या ॥ आदिशब्दन्तुमेधावीचतुर्वर्थे
अथर्वण मधीते । वसन्तादिभ्यण्क् ।	घुल्लयेत् । आप्रथमं दीयते गृह्यते
गण्डिनायनेति निपातनादिलोपो	। हुदाब् । उपसर्गे घो कि । यद्वा ।
न भवति ।	अदनम् । अट् । इणजादिभ्यदती
आददानः । वि । उपादानं कुर्वति ।	ण । पर्वकालवृत्तित्वमादित्वम् ।
आदमः । पुं । मुनिविशेषे ॥ अयच्छर-	आदिकर । पु । प्रथमकर्त्तरि । आ
मलप्रवर्त्तकोद्गापशान्तेवभूव ।	दे कर्त्तरि ॥ आदिकरोति । दिवावि
आदरः । पुं । आगमे । सन्माने । स	भेतिट् ।
रादरे । दृविदारणे । आदपूर्व	आदिकविः । पुं । ब्रह्मणि । वास्मीकि
कृत्लोपः ।	मुनौ । प्राचेतसे । आदौ कविः ॥
आदर्शः । पुं । टीकायाम् । दर्पणे । प्र	कर्मधारयोवा ॥
तिपुस्तके । आदृश्यते रूपमत्र । दृ	आदिकारणम् । न । पूर्वनिमित्ते । मूल
शिर्ग्रेक्षणे । हलश्चेति घञ् ।	हेतौ । निदाने । आदौ कारणम् ।
आदहः । उपक्रमे ॥ कुत्सने ॥ हिंसा	आदि मुख्यकारणम् ॥
याम ।	आदिगदाधर । पुं । गयास्थदेवतावि-
आदाता । वि । ग्रहीतरि ।	शेषे ।
आदानम । न । ग्रहणे । स्वीकारे । वा	आदिजिनः । पुं । ऋषभदेवे ।
जित्तामलङ्कारे । रोगलक्षणम् । आ-	आदितः । आदित्यार्थे । आद्यादि
ङ्पूर्वादाजो ल्युट् ।	भ्यउपसंख्यानात् तसिः
आदानी । स्त्री । ननुर्वा इति प्रसिद्धे	आदितालः । पुं । तालविशेषे । यथा
फलशाके । इति घोषायाम् ।	एकएव लघुर्यत्र आदितालः सकथ्यते

आदित्य

। गुरुस्तत् पुरतोवाच प्रायेणैतन्निद-
शनमिति सङ्गीतदामोदरः ॥

आदितेयः । पुं । देवे । अदित्या अप-
त्यम् । कृदिकारादक्तिन इति ङीष्-
न्तात् स्त्रीभ्यो ढक । तस्य एयादेशः ।

आदित्यः । पुं । सवितरि । सूर्ये ॥ दे-
वे ॥ आदित्याद्वादशप्रोक्ता इति वच-
नात् गणेष्वहुवचनान्तः । यथा । त-
त्र चद्वादशादित्याश्चैत्रादिषु तपन्ति
ये । विष्णुयमविवस्वन्तो शुमान् पर्ज-
न्य इत्यपि । वरुणेन्द्रधातुमिवा पूषा
त्वष्टाभग पर इति । विष्णौ । आदि-
त्यमण्डलान्तस्थे चिरसमये पुरुषे ।
अर्क इत्ये । अदिते रादित्यस्य वा अ-
पत्यमिन्त्यर्थे दित्यदित्येति शब्दः ॥
अदितेरखण्डितायामद्याः अयंपति-
रित्यर्थे वा मत्थयः । पुनर्वसुनक्षत्रे
दिवचनान्तः । न । उपपुराणविशे-
षे ॥

आदित्यपत्रः । पुं । कुपविशेषे । अर्क-
पत्रे ॥

आदित्यपुष्पिका । स्त्री । लोहितार्के ।
आदित्यभक्ता । स्त्री । सुवर्णलायाम् ।
हुल्हुल् इति प्रसिद्धे शब्दे ।

आदित्यभवमम् । न । उदयादौ । आ-

दित्योऽस्मिन् भवति प्रादुर्भवति ।

आदित्यवर्णः । त्रि । सर्वजमतोऽवभा-

आदिष्टी

सके स्वभानेऽन्यप्रकाशानपेक्षे । आ-
दित्यः वर्णोऽस्य ॥

आदित्यसूनुः । पुं । सुग्रीववानरे-
यमे । कर्णे । शनौ ॥ सावर्णिमनौ ।
॥ वैवस्वतमनौ । आदित्यस्य सूनुः ॥

आदिदेवः । पुं । देवदेवे । महादेवे ।
नारायणे । विष्णौ । जगदुपादाना-
दिगुणवति वासुदेवे । विधातुः ।
आदिः कारणम् सच्चदेवस्य ॥

आदिपुरुषः । पुं । ब्रह्मणि । चतुर्वक्त्रे ।

आदिवराहः । पुं । विष्णौ । हरौ ॥

आदिमम् । त्रि । आद्ये । प्रथमभवस्तु-
नि । आदौ भवम् । मथान्मरुत्य-
त्रादेशेति वचनात् मः । यद्वा । अ-
द्यादिपञ्चाङ्गिमच् ।

आदिमतः । त्रि । कार्ये । सकारखे ॥

आदिर्विद्यतेऽस्य । मतुप् ॥

आदिराजः । पुं । पृथुसंज्ञके ऋषे ।

आदौ राजा । टच् ।

आदिशक्तिः । स्त्री । परमात्मशक्तिः ।

आदिष्टम् । त्रि । आदेशिते । उपदिष्टे

। न । आचष्टे ॥ उच्छिष्टे । आदि-

श्यते । दिशः क्तः । आदिष्टमादेशि-

तेष्विषु । आचष्टोच्छिष्टयोः क्लीव-

मिति मेदिनी ।

आदिष्टी । त्रि । आदेशकर्तारि । आ-

दिष्टमनेन । इष्टादित्यश्चेति इतिः

आदेष्टा

॥ पुं । अक्षचारिणि । व्रतादेशनम आद । वि । प्रथमे । अदिभने । ३
 आदिष्टं तदस्य स्ति । इनि ।
 आदीनव । पुं । दोषे । परिक्रिष्टे । दु
 रन्ते । आदानम । दीड चये । भावे
 क । स्वादयश्चादित । आदितश्चे-
 तिनत्त्वम् । आदीनस्यवानम् । घञ
 र्थेकइति बाहुलकादाते क ॥
 आदीपनम । न । आलिम्पने । सन्दी
 र्ने ।
 आदृत । वि । कृतादरे । सादरे ।
 अर्चिते । पूजिते । आद्रियतेस्य ।
 दृङ्आदरे । क्त ।
 आदेश । पुं । आचारायाम् । शासने ।
 उपदेशे । शास्त्राचार्योपदेशगम्ये ।
 र्नासच्चारणे । ज्योतिष्शास्त्रफले ।
 वयस्यस्थाने वर्णान्तरोत्पत्तौ । प्रकृ
 तिप्रत्ययोपधातिकार्ये । आदेशनम्
 । आदिश्यते येनवा । दिश० घञ् ।
 आदेशी । पुं । दैवज्ञे । गणके । वि ।
 आदेशवति । म० इनि । उपदेशके
 । आदिशतितच्छील ।
 आदेष्टा । पुं । आदेशकर्त्तरि । व्रति
 नि । यजमाने । यागविषये समेष्ट
 सम्पादनाय यज्ञार्थं कर्मकुर्विति ऋ
 त्विजांमेरके । आदिशति ऋत्विजा
 दीन् यागादिस्वेष्टसम्पादनाय मेर
 यति । दिशअतिसर्जने । लृच् ॥

आद्यून

दनीये । न । धान्य । ५ दे ५२
 दिगादिभ्योयत ।
 आद्यकवि । पुं । धातरि । वाल्मीका ।
 आद्यमाषक । पुं । माषकपरिमाणे ।
 पञ्चगुञ्जासु ॥ दृक्पणलेसमधते वि
 ज्ञेयो दौष्यमाषक इत्यपिदर्शना
 त् । केचित् अद्यअस्मिन्कालेइत्या
 हुः । पूर्वतु माषकंसप्तकृष्णलाइति
 । मव्यते । मषडिंसायाम् । हलश्चे
 ति घञ । क । आद्योमुखश्चासौ
 माषकश्च ।
 आद्यबीजम् । न । आदिकारणे । नि
 मित्ते । आद्यमुखबीजम् ।
 आद्या । स्त्री । उमायाम् । दुर्गायाम् ।
 काल्याम् । तारायाम् । त्रिपुरसुन्दर्या
 म् । भुवनेश्वर्याम् । प्रकृतौ ॥ यथा ।
 सत्येतुसुन्दरी आद्या चेतायांभुवने
 श्वरी । द्वापरेतारिणी आद्याकलौ
 काली प्रकीर्त्तिंतेतिमुण्डमात्रात-
 न्त्रम् । आदौभवा । दिगौदिच्चाद्य
 त् । टाप् ।
 आद्याकाली । स्त्री । पलाय । प्रकृतौ ॥
 यथा । कालसङ्गसनात्कालीसर्वेषा
 मादिरूपिणी । कालच्चादादिभक्त
 त्वादाद्याकालीति गीयतइति श्री
 महानिर्वाणतन्त्रम् ।

आधारः

आद्यून । वि । आदिहीने । आदरिके ।
 विजिगीषाविवर्जिते ॥ विजिगीषा
 व्यवसायः कश्चित् प्रकर्षो वा आलस्या
 त् तेन विहीनेऽयं केवलमुदराधीन
 इति भरतः ॥ आदेवीत् । आङ् पू
 र्वादीभ्योऽन्तेऽर्कर्मकत्वात् क्तः । दिवो
 विजिगीषायामिति निष्ठातस्य नत्त्वम्
 । यस्य विभाषेति नेट् । ऋरिस्थूठ् ।
 आखोपान्तम् । न । पूर्वापरमित्यर्थः ।
 आधमनम् । न । बन्धके । इति ष्युतिः ।
 आधर्मिकः । त्रि । अधर्मशोले । अधर्मा
 चरति । अधर्माच्चेति वार्त्ति का ट्ठञ् ।
 चरति रिहासे वायाम् । नत्त्वनुष्ठान
 माचे । तेन दैववशात् अधर्मे प्रवृत्तो
 पिसुवृत्तः आधर्मिक इति नोच्यते ।
 आधर्षितः । त्रि । अवमानिते ।
 आधानम् । न । अग्न्याधाने । गर्भाधा
 ने । बीजप्रक्षेपकाले । आधीयते ।
 डुधाञ् । ल्युट् । बन्धके । स्थापित-
 द्रव्ये ।
 आधानिकम् । न । गर्भाधानसंस्कारे ।
 आधानम् प्रयोजनमस्य । प्रयोजन
 मिति ठक् ।
 आधारः । पुं । अधिकरणे । आश्रये ।
 औपक्षेपिके । वैषधिकेऽभिधायक
 श्वेत्त्याधारस्त्वुधा । यथा । कटे आ
 स्ते स्थाव्या पचन्तीत्यौपक्षेपिकस्यो-

आधिक्य

दाहरणम् । मोक्षे इच्छास्तीति वैष-
 यिकस्य । सर्वस्मिन्नात्मास्तीत्यभिधाय
 पकस्योदाहरणम् । अम्बुधारणे । क्षे
 त्वादिसेकार्थं सेतुना बहुनालंजलं
 निबध्य यत्र स्थाप्यते स आधारो बहुक
 न्द्रादिः बाधबन्ध इति ख्यात टाका
 इति चेति भरतः । मस्याद्यर्थं जल
 बन्धनमाधार इति वैकुण्ठः ॥ क्षेत्वा
 दिसेकार्थं जलाधारस्थानमाधार
 इति मधुः । आलवाले । आश्रियन्ते
 अस्मिन्निति आधारः । अध्यायन्या
 येति सूत्रे अवहाराधारे च पसंख्या
 नादधिकरणेष्वन ।
 आधारशक्तिः । स्त्री । सर्वाधारशक्तिरूपा
 यां परदेवतायाम् ।
 आधार्मिकः । त्रि । अधार्मिके ॥ इति
 चिकीर्णशेषः । नाधार्मिके वसे द्वा
 मे नव्याधिवहुले भृशम् ॥
 आधिः । पुं । मनःपीडायाम् । मन्थाञ्ज
 याम् । अधिष्ठाने ॥ बन्धके । यथा ।
 आधिर्विनश्येद्द्विगुणोऽग्नेर्यदि न मोक्ष्य
 ते इति । व्यसने । यथा । आधिप्रज्ञो
 यानमुद्योत् सधोरः । आधीयते दु
 खमनेन आधानं वा । डुधाञ् धारण
 प्रोषणयोः । उपसर्गघोः किः ॥
 आधिक्यम् । न । अतिशयतायाम् ।
 अधिकत्वे । अधिकस्य भावः । व्यञ्

आधिचे

आधिसः । वि । वक्रे ॥ व्यथिते । इत्य
जयपाल ।

आधिदैविकम् । वि । दाहशीताद्युत्पे
दुःखे । अतिवातातिदृष्यादिहेतु
केदुःखे । देवान् अग्निवाय्वादीन्
अधिकृत्यप्रवृत्तम् । अधिदेवंवाभ
वम् । अध्यात्मादेष्टुजिष्यते । अनुश
निकादीनाच्चेत्युभयपददृष्टि । यच्च
। चसविनायकग्रहाद्यावेशनिबन्धन
माधिदैविकदुःखमितिसाङ्ख्याः ।

आधिपत्यम् । न । अधपतिच्चे । प्रभु
च्चे । स्वामिन्ने । अधिपते. कर्मभावे
वा । ब्राह्मणादिस्वात् प्यञ् ।

आधिभोगः । पुं । वन्धकद्रव्यस्यभोगे ।
आधिभौतिकम् । वि । व्याघ्रसर्पादिप्र
युक्तदुःखादौ । भूतानिप्राणिनेधि
कृत्यप्रवृत्तमधिभूतंवाभवम् । अ-
ध्यात्मादेष्टुञ् । अनु० उ० ।

आधिमन्यवः । पुं । ज्वराम्नौ ।

आधिवेदनिकम् । न । स्त्रीधनविशेषे
। पितृमातृपतिभ्रातृदत्तमध्यग्न्यु
पागतम् । आधिवेदनिकश्चैवस्त्रीधनं
परिकीर्तितमिच्छन्नाधिवेदनिकस्य
पृथक्चेन्नोक्तत्वात् तत्स्वरूपमाह ।
द्वितीयस्त्रीविवाहार्थिनापूर्वस्त्रिवैपा
रितोषिकं धनंयदुक्तं तदाधिवेदनिक
मुच्यते । यथा । अधिविन्नस्त्रिवैदेय

आध्यानः

माधिवेदनिकं समम् । नदत्तस्त्रीध
नंयस्यैदत्तेत्तद्धं प्रकीर्तितम् । इति
याज्ञवल्क्यः ।

आधिस्तेनः । पुं । वन्धकचोरे । यथा ।
नभोक्तव्योवलादाधिर्भुञ्जानोवृद्धिमु
त्सृजेत् । मूल्येनतोषयेच्चैनमाधि
स्तेनोन्यथाभवेदितिमनुः ।

आधुतः । वि । आधूते । आधुयतेस्व
। धुञ्कम्पने । क्तः ॥

आधुनिकः । वि । इदानीन्तने । नथे ।
अधुनाजाते ॥ ठञ् ।

आधूतः । वि । ईषत् कम्पिते । आधू
यतेस्व । धूञ् कम्पने । क्तः । यस्य
विमाषेतिनेट् ।

आधेयम् । वि । आधारिणि । आधार
स्थितवस्तुनि । आधातुंयोग्यम् ।
अचोयत् । ईदति । उत्पाद्ये ॥ य
था पक्कमन्मयपात्रे रक्ततागुणः सव
हिसंयोगादिनानिष्याद्यते ।

आधोरणः । पुं । निषादिनि । हस्तिप
के ॥ आधोरयति । धोर्ऋगति चा
तुर्ये । ल्यु ।

आध्यातः । पुं । शब्दिते । दग्धे । वि ।
बातरोगविशेषविशिष्टे । यथा । सा
टोपमत्थुशब्दजमाध्यातमुदरं भृश-
मिति । जानीयादित्यन्वयः ॥

आध्यानः । पुं । वातव्याधिविशेषे । त

आनक	आनन्द
<p>सम्बहूपम् । साटोपमत्युग्रजमा भूतमुदरभृशम् । आप्थानमिति- जानीयाद्घोर वातनिरोधग्रमिति निदानम् । आनाहे ॥ आधुनी । स्त्री । नन्निजानामग्रन्थ द्वये ॥</p>	<p>तियोधान । आड पूर्वकात् अनप- णनइत्यस्मात् खुल् । आनकदुन्दुभिः । पुं । कृष्णजनके । इ सुदेवे । आनकैर्दुन्दुभिश्चोपलक्षित । वसुदेवजन्मनिदेवैरानकदुन्दुभि- वादनात् । पुं । स्त्री । वृहद्वक्त्रा याम् ।</p>
<p>आध्यात्मिकम् । न । शरीरादौ । शो- कमेव शरीरादेरगादिनिमित्त दखादौ ॥ इ खविशेषे ॥ आत्मा नन्वसङ्घातमधिकृत्य प्रवृत्तम् । अ ध्यात्मभवं । अध्यात्मादेष्टुञ् ॥ तद्विद्विधम् । शरीररुमानसश्च । त्वशरीराख्याद्युत्तम मानसंका माद्युत्तम् ।</p>	<p>आनतः । वि । नते । अवाये । अ मु खे । विनयनमे । आनमतिस्म । अ मप्रवृत्ते । गत्यर्थेति क । आनतिः । स्त्री । नप्रतायाम् । आनदुम् । न । चर्मवटुमुखवाद्यमात्रे मुरजपटहादौ । वेशभूषादिक ल्लमात्र । वि । सन्दिते । गणिते । वहे । व्यासे । यथा । आनदुःखि- तैर्दोषैरिति । आनद्यते । गावध्यते । गावन्धने । ह्राथ ॥</p>
<p>आधानम् । न । चिन्तने । उत्कृष्टा- पूर्वकस्मरणे । धैर्यचिन्तायाम् । आध्यापकः । पुं । अध्यापके । स्वार्थेण आध्वर्यवम् । न । यजुर्वेदविहिते अध्वर्युसम्बन्धिनि ॥ अध्वर्योरिदम् पञ्चाध्वर्युपरिषदश्चेत्यञ् । अध्व- र्योऽर्कमभावोवा । उद्गादादित्वा इज्ज ।</p>	<p>आननम् । न । मुखे । आ अनन्धनेन । अनप्राणने । छुट् ॥ आनन्तर्यम् । न । अनन्तरे । चतुर्व- र्णादित्वात् स्वार्थेणञ् । आनन्त्यम् । न । अनन्तमित्यर्थे । दे- शकालवस्तुपरिच्छेदशून्ये । अनन्त मेव । अनन्तावसथेतिह भेषजाञ् व्यः ॥</p>
<p>आन । पुं । अनन्तमुखश्चासे । उच्छासे आनक । पुं । पटहे । भैर्याम् । इद हे । ध्वनदम्बुदे । सशब्दमेधे । आ नयति प्राणयति स्वास्तेषान् वरा आनन्द । पुं । सम्प्रदे । हर्षे । सुखं</p>	<p>व्यः ॥</p>

आनन्द

। मये । छन्दोभेदे । ढगणेऽ । आदि
गुरुविकले । प्राक्पश्चिमोत्तरद्वार
गृहे । आत्मनि । बुद्ध्यादौप्रतिवि
म्बतयाऽ बस्थितस्यप्रियादिशब्दवा-
च्यस्य आनन्दमयस्यकारणभूते ।
ब्रह्मणि । आनन्दनम् । टुण्डिसम्
द्वौ । घञ् । ४८ वन्तरे । निष्पत्तिः ।
सर्वसंस्थानांसर्वशस्त्रसमार्थता । दृष्टंते
१. समंयाति आनन्देनन्दतिप्रजाइति
ततफलम् । वि । आनन्दविशिष्टे ।
सुखिनि । हर्षयुक्ते । आनन्दः स्वरूप
मयः । आनन्दोक्ति अस्य अस्मिन्
वा । अर्गआदिभ्योऽच् ।

आनन्दयुः । पुं । सुखे । आनन्दे ॥ वि ।

खनि । टुण्डि० । द्वितोऽयुच् ।

आनन्द इत्तः । पुं । मेहने ।

आनन्दनम् । न । गमनागमनसमये

सुखादेरगच्छिन्नारोग्यत्वागतादि

प्रसन्नानन्दोत्पादने । सभाज

ने । १. प्रश्न । टुण्डि० । ल्युट् ।

आनन्दपट । पुं । न । नवोढावस्त्रे ।

आनन्दप्रभञ्ज । न । रेतसि । वीर्ये ।

आनन्दात् प्रभवोऽस्य ।

आनन्दभुक् । पुं । प्राप्ते । यथा लोके

मिरायासंस्थितः सुखी आनन्दभुगुच्य

ते तथा सुषुप्तोपि आनन्दभुक् । अ

न्यन्तानायासरूपाहीयं सुषुप्तिरूपा

आनन्दी

स्थितिर्गनेन प्राप्तेनानुभूयते तस्या
दानन्दभुक् प्राप्ते ।

आनन्दमयः । पुं । जीवे । आनन्द प्र

चुरे । प्राप्ते । मनसोविषयविषय्या

कारणानन्दनायासदुःखाभावादानन्द

मय आनन्दमाय' प्राप्तोच्यते ।

कारणशरीरे सर्वोपरमत्वात् सुषु-

प्तौस्थूलसूक्ष्मप्रपञ्चलयस्थाने । पञ्च

मकोषे ॥ काचिदन्तर्मुखादृष्टिरान

न्दप्रतिबिम्बभाक् । पुण्यभोगे भोग

शान्तौ निद्रारूपेणवर्तते । कादा

चित्कृत्वतो नात्मा स्या दानन्दमयो

प्ययम् । प्राचुर्येमयट् । वि । आन

न्दप्रधाने । न । ब्रह्मणि ॥

आनन्दसम्प्रवः । पुं । परमानन्दे । आन

न्दसम्प्रवे खोनेनापश्यमुभयंमुने ॥

आनन्दा । स्त्री । विजयायाम् ॥ आरा

मशीतलायाम् ।

आनन्दार्णवः । पुं । परमेश्वरे । यात्रा

योगान्तरे । यथा । स्वाञ्चमूलत्रिको

णस्थः सौम्यः पापविवर्जितः । आनन्दा

र्णवयोगोय धर्मैर्गौवजयावह इति ॥

आनन्दिः । पुं । कौतुके । हर्षे ॥

आनन्दितः । वि । आनन्दयुक्ते । आह्ला

दिते । हृष्टे । आनन्दः सञ्जातोऽस्य

। तारकादिच्छादितच ।

आनन्दी । वि । सुखिनि । हृष्टे । आ

५०४४

आनाय

५ नन्दविशिष्टे ॥ सर्वसम्पदासम्भवे ।

५ नन्नेऽस्थास्ति । इति ।

आनन्दी । स्त्री । आकल्पना इति ।

गौडभाषा प्रसिद्धे वृत्तविशेषे ॥

आनमनस । न । सर्वतोभावेन नमने ।

आनमत् । वि । आवर्जिते ॥

आनय । पु । उपनयने ।

आनयनम् । न । स्थानान्तरगत स्थाना

न्तरगतीति । लाया इति भाषा ॥

आनर्त्तः । पुं । दारका इति ख्याते देशे ॥

यथा । आनर्त्तान्सउपब्रज्यस्वृष्टान

जनपदान् स्वकान् । दध्नीदरव-

रन्तेषांविषादं शमयन्निवेति । आ-

नर्त्तदेशवासिनिजने । जले । रणे-

॥ वृत्त्यशालायाम् । आनृत्यन्त्यच

। वृत्तीगात्रविशेषे । वनश्चेति घञ् ॥

आनर्त्तपुग्म । न । द्वारावत्स्यांपुर्याम् ।

आनर्त्तित । वि । कम्पिते ॥

आनाय । वि । अभिभवनीये । आ-

उ पूर्वस्य नमते अभिभवार्थे । प्रो-

गद्व्यधादितियतिप्राप्ते निपातना-

म्यत ॥

आनाय । पु । जालि ॥ नयनम् । गी-

अ प्राप्तये । अग्नीभुधेनुपसर्ग इ

तिघञ् । आसन्नतान्नायोऽनेन ।

यइ । आनर्त्तित मन्थाननेन । जा-

५ अनाज इति अजस्रेनिपातित ॥

आनुक

आनायः । पुं । दक्षिणामौ । आनी-

यते । गीज् ० । आनाय्योऽनित्ये

इत्याङ् पूर्वाक्षयतेर्ग्यदायादेशश्च

निपात्यतेदक्षिणादिष्विष्ये । दक्षि-

णाग्निर्हिगार्हपत्यादानीयते अनि-

त्यश्च सततमप्रज्वलनात् ॥

आनाह । पु । विष्णुत्रोधकरोगे । वि-

बन्धे । विष्टम्भे । तस्यसम्प्राप्तिरूपे य

था । आसंशकृद्वा निचितक्रमेण यूयो

विवडंविगुणानिलेन । पूर्वर्त्तमानं न

यथास्वमेनविकार मानाह मुदाह-

रन्तीतिनिदानम् । दैर्घ्ये । अ-

हनम् आनह्यतेऽनेनवा । गहबन्

ने । भावे करणे वा घञ् ॥

आनिलिः । पुं । हनमति । भीः ॥

अनिलस्यापत्यम् । अत इत् ॥

आनिली । स्त्री । स्वातिनक्षत्रे । अनि-

लोदेवता अस्या । अण् । डीप् ॥

आनीतः । वि । आहृते । आनीयतेस्य

। गीज् ० । क्त ॥

आनील । पुं । नीलघोटके । वि । ई-

षन्तीले ॥

आनुकल्पित । पुं । अनुकल्पने । अनु-

कल्पमधीने वेदना । उ । ठक् ॥

आनुकूलिक । वि । अनुकूले । अनुकू-

लं वर्त्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोक

कुरुमिति ठक् ॥

आनुश्र

आनुकूल्यम् । न । अनुकूलतायाम् ।

साहाय्ये ॥ भावे कर्मणि वा ष्यञ् ।

आनुपदिकः । त्रि । अनुपदं धावमाने

। अनुपदं धावति । साधोत्तरपदप

द्व्यनुपदं धावतीति । ठक् । अनुप

दमधीते । उ० ठक् ॥

आनुपूर्वम् । न । अनुक्रमे ॥ पूर्वं पूर्वं

पूर्वानुक्रमेणवा । वीक्षाया योग्यता

रां वा ऽव्ययीभावः । अनुपूर्वभावः

वर्णदृढादिभ्यः ष्यञ् चेति ष्यञ् । डी

ष् । हलस्तद्धितस्येतियलोपः । स्त्रियां

वेतिपक्षेक्लीवता ।

आनुपूर्वी । स्त्री । परिपाठ्याम् । मूला

वधिक्रमे ॥ अनुपूर्वं भावः । वर्णदृढा

भ्यः ष्यञ्चेति ष्यञ् । पितृत्वान् डी

ष् । यलोपः ।

आनुमानिकम् । न । प्रकृतौ । प्रधाने

॥ त्रि । युक्तिसिद्धे । लैङ्गज्ञाने ॥ अनु

मानविषयीभूते ॥ अनुमानसम्ब-

न्धीये ।

आनुरक्तिः । स्त्री । अनुरागे ।

आनुलोमिकः । चि । अनुलोमे ॥ अनु

लोमं वर्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमिच्छा

दिना ठक् ।

आनुश्रविकः । पुं । स्वर्गादिसाधनेकर्म

कलापे । शब्दप्रतिपक्षे स्वर्गभोगादौ ।

। गुरुपाठादनुश्रूयते इत्यनुश्रवावे-

आन्तर

दः । तत्र भवत्यर्थे ठक् प्रत्ययः ॥

आनुषक् । ा । आनुपूर्व्याम् ।

आनूपम् । न । भौमपानीयमभेदे ।

यथा । वल्लभ्वर्बहुवृत्तश्वातस्रस्त्राम

यान्वितः । देशो ऽनूपइतिस्थात आ

नूपं तद्भवंजलम् । आनूपवार्थमिष्य

न्दि स्वादुक्लिग्ध घनंगुरु । वक्लिहृत्

कफक्लिन्दि विकारान्कुरुतेबहूनि

ति । पुं । अनूपदेशस्यजन्तुभावे ।

आन्वत । त्रि । अन्वतस्वभावे । अन्वत

शीलमस्य । अन्वादिभ्योऽण् ।

आन्वशंस्यम् । न । अनुकम्पायाम् । अ

निष्ठुरतायाम् । भावेऽप्यञ् ।

आनेयः । पुं । भ्राष्ट्राद्वैश्यकुलाद्वा ओ

नीते दक्षिणामौ । त्रि । आनेतुंश्च

कोघटादौ । आनीयते । णीञ् ० ।

अचोयत् ।

आन्तरः । त्रि । अभ्यन्तरे ।

आन्तरप्रपञ्चः । पुं । अभ्यन्तरेऽतैवि

स्तारे । सचान्नमयादिपञ्चकोषशरी

रादिवयास्तीक्ष्णादिषड्भावविकार

त्वङ्मांसादिषाट्कौशिकाशनापि-

पासादिषड्भिर्भ्रान्तिनादिज्ञानेन्द्रिय-

पञ्चकवागादिकर्मेन्द्रियपञ्चकमाणा

दिवायुपञ्चकमनआद्यन्त । करणचतु

ष्टयसङ्ख्याद्यन्त । करणवृत्त्यवस्थात्र

यतद्यापारतदभिमानिविश्वतैजस-

आन्धसि

प्राप्तसमाधिमुच्छाकरणवटकाम -
 क्रोधाद्यरिषडुर्गसाधनचतुष्टयसा -
 त्तिकादिगुणत्रयसुखदुःखज्ञानाप्ता
 नपञ्चकेशमैत्र्यादिचैतुष्टययमाद्य-
 टाङ्गप्रत्यक्षादि प्रमाणचतुष्टयरो
 ग्युरोग्यादिसमुदायो यथायोग्य-
 विविधनामरूपगुणधर्मशक्त्याश्रयो -
 कोध्यः ।

आन्तरालः । पुं । आत्मनेऽणुत्त्ववादि
 नि ॥ अणुवदन्यान्तरालाः सूक्ष्मना
 डीप्रचारतः । रोमणः सहस्रभागेन
 तुल्यासु प्रचरत्ययम् ।

आन्तरीक्षम् । न । अन्तरीक्षे । गगने ।
 त्रि । अन्तरीक्षभववस्तुनि ।

आन्तिका । स्त्री । अन्तिकायाम् ।

आन्त्रम् । न । अन्त्रे । अमतिथनेनवा ।
 असंगतौ । अमिचिमीतिक्लः । अनु-
 द्यसिकस्यकिभ्रलोरितिदीर्घः । त्रि
 अस्त्रसम्बन्धिनि ॥

आन्दोलनम् । न । पुनःपुनरालोचना
 याम् । कम्पने । चलने ।

आन्दोषितम् । त्रि । कृतान्दोलने । क
 म्पितेन । चलिसेऽ

आन्धसिकः । त्रि । पाचके । रूपकारि ।
 अन्धोभक्तशिल्पमस्य । शिल्पमिति-
 ठक् ।

आपः । त्रि । अचलव्यरि । अचलव्या ।

आपक

अनासः ।

आन्यभाष्यम् । न । अन्यभावे । अन्यस्य
 भावोन्यभावः । ततोब्राह्मणादिच्चा
 त् स्वार्थे ष्यञ् । अथवा अन्योभावे
 ऽन्यद्वस्तु तस्यभावइति भावेऽप्यञ् ।

आन्वयिकः । त्रि । प्रशस्तकुलजे । सत्
 कुलोद्भवे । कैले । दिव्यभावरतेकु
 लाचारिणि साधके ॥ और्द्धस्त्रोतसि
 कःशैवःकौल आन्वयिकःस्मृत इति
 त्रिकाण्डशेषः । अन्वयेकुलेभवः ।
 ठक् ।

आन्वाहिकम् । त्रि । प्रतिदिनसम्पाद्ये
 पाकादौ ।

आन्वीक्षिकी । स्त्री । तर्कविद्यायाम् ।
 गौतमादिप्रणीते न्यायशास्त्रे सा
 त्तविद्यायाम् । अनुश्रवणोत्त मी-
 क्षणं परीक्षण मन्वीक्षा । सा प्रयोज
 न मस्या । प्रयोजनमिति ठञ् ।

आन्वीपिकः । त्रि । अनुकूले । अन्वीपं
 वर्त्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोमकू
 लमिति ठक् ।

आपः । पुं । अष्टवसुमध्ये वसुविशेषे ।
 न । अपांसमूहे । तस्यसमूहइत्य
 ण् ।

आपकम् । न । अभ्यूषे । भर्जितेहरित
 यवादौ । ईषत् पकम् । आङीपद
 र्थ इति समासः ।

आपद्

५ आपगा । स्त्री । नदीमात्रे । अपांसमूहः । आपम् । तेन गच्छति । गच्छृ० । अन्येभ्योपीतिङः ।

आपण । पुं । हट्टी हाट इति भाषाप्रसिद्धायां क्रयविक्रयशालायाम् । निषद्यायाम् । आसमन्तात्पणायन्तेऽत्र पणः । गोचरसम्पदरेति धान्तः साधुः ।

आपणिकः । पुं । वणिजि । पणयाजीवे । आपणो व्यवहारोऽस्यास्ति । अत इति ठन् ॥ आपणेन व्यवहरति इत्यर्थे वाठक् । यद्वा । आपणायत्ने । पणव्यवहारे । आडिपनिपतिखनिभ्य इति इकन् । आपणस्य धर्म्ये । तस्य धर्म्यमिति ठक् । आपणस्यावक्रये । व्यवक्रय इति ठक् ॥

आपति १. । पुं । श्येने । वाज इति भाषाप्रसिद्धखगे । चि । दैवायत्ते । आपतति । पतलृगत्तौ । आडिपणीति इकन् ।

आपत्तिः । स्त्री । आपदि । प्रापणे । दोषे । आपदनम् अनयावा । पदगत्तौ । स्त्रियांक्तिन् ।

आपत्प्राप्तः । चि । आपन्ने । विपद्भ्रूते ॥ आपदं प्राप्तः ।

आपद् । स्त्री । विपत्तौ । विपदि । लेशे । मनस्तापं न कुर्वीत आपदं प्राप्य पार्थिवः । समबुद्धिः प्रसन्नात्मा सुखदुः

आपमि

खेतमोभवेदित्युपदेशः ॥ आपदाम् । पङ्क्तारं दातार सर्वसम्पदाम् । लोकाभिरामं श्रीरामभूयोभूयो नमाम्यहम् ॥ आपदनमनयावा । पदे सम्पदादित्वात् क्तिप् । आपत्काशेन स्तिमर्यादा ।

आपदा । स्त्री । विपत्तौ । भागुरिमते हलन्तादपि टाप् ।

आपनम् । न । मरिचे । प्रापणे ॥

आपनिक । पुं । इन्द्रनीलमणौ । किराते । आपनायते । पनव्यवहारे । आडिपणिपनीति इकन् ।

आपनेयः । चि । प्रापणीये । हन्तव्ये ।

आपन्नः । चि । विपद्भ्रूते । आपत् प्राप्ते ॥ प्राप्ते ॥ यथा । आपन्नः संसृतिघोरां यन्नाम विवशो गृणन् । ततः सद्यो विमुच्येत यदि भेतिस्त्वं भयेमिति भागवतम् । आपद्यते स्म । पदगतौ । क्तः । आगते ।

आपन्नसत्त्वा । स्त्री । गर्भवच्छ्याम् । आपन्नः सत्त्वोजन्तुरनगा स्थावा ।

आपमिच्छकम् । न । विनिमयात् प्राप्ते । परिवर्तनेनाप्ते । बदले कर्केलयीजो वस्तु इति भाषा । अपमानम् । मेङ्गप्रदिहाने । उद्दीचां माडो व्यतीहारे इति क्त्वा । कुगतीतिसमासः । समासेऽनजिति ल्यवादेशः । म

आपात

यत्तेरिदन्यतरस्यामितीक्ष्णम् । अप-
मिच्य निर्वृत्तम् । अपमिच्ययाचि
ताभ्यां कक्कना वित्तिकक् ।

आपराक्षिकम् । चि । अपराक्षेतने । अ-
पराक्षेभवम् । काक्षादृज् ॥

आपव । पुं । वशिष्टमुनौ ।

आपः । न । जले । आपोभिर्माज्जनं कृ-
त्तेति स्मृतिः । आपोतेरसुनिसान्त-
क्तीवम् । आप. कर्माख्यायां ह्रस्वानु-
ट्चवेत्यत्र बाहुलकात् आप. आप-
सी इत्युक्तं कैमुद्याम् । तत्र बाहुल-
का दित्युपलक्षणम् ह्रस्वानुटौ वास्त-
इति व्याख्यानात् । तथाच ब्रुवते क-
तमेपि नपुंसकमाप इतिकोशमुदा-
हृत्य सर्वमापोमयं जगदिति म-
वेगो दुर्धटवृत्तौ समर्थित इति ।

अपस्तम्भः । पुं । कल्पसूत्रकारे । शा-
खान्तने ।

आपस्तम्भिनी । स्त्री । लिङ्गिन्यां लता-
याम् ।

आपाकः । पुं । आवा इति प्रसिद्धकुम्भका-
रस्य सत्पात्रदहनस्थाने । पवने ।

आपातः । पु । पतने । तत्काले । तदा-
त्वे । पातने । मार्गे । आपतन्ति
सम्पदन्ति अस्मिन् । घञ् ।

आपाततः । । अवधारणं विनेत्यर्थे ।
अकस्मादर्थे ।

आपूषि

आपानम् । न् । पानगोष्ठ्याम् । सुग-
पानायसम्भूयोपवेशने । मद्यपानार्थं
सभायाम् । आसम्भूय पिवन्त्यत्र ।
पापाने । लुट् ।

आपानभूमिः । स्त्री । मधुपानस्थाने ।
अपिञ्जरम् । न । स्वर्णे ।

आपीडः । पुं । श्रेखरे । शिखामाल्ये ।
शिरोभूषणे । वहिर्निःसृतदारुणि-
आपीडयति पीडयन्वाहने । पञ्चा-
दच् ।

आपीडितः । चि । आकृष्टे ॥ सम्भ्रा-
तपीडिते ॥

आपीतम् । न । माषिकधातौ ।

आपीनम् । न । ऊधसि । आप्यायते
स्म । आप्यायीदुदौ । गत्यर्थे ।
। प्यायःपी निष्ठायां । सोऽर्तस्युन-
। आङ्पूर्वस्यान्धुधसोः स्यादेवेति पी-

भावः । ओदितश्चेति निष्ठानन्त्यम् ।

पुं । अन्धौ । कूपे । इति वोपदेवः ॥
चि । अतिस्थूले । ईषत्स्थूले ।

आपूपिकम् । न । पिष्टकसमूहे । अ-
पूपानांसमूहः । अचित्तवृत्तिधेने ।

पुक् । चि । पिष्टकाजीवे । कान्दवि-
के । भक्ष्यकारे ॥ अपूपापण्यमस्य

। तदस्य पण्यमिति ठक् । यद्वा न अपू-
पभक्षणं शीलमस्य । शीलमिति अ-

पूपभक्षणं हितमस्य । हितं भक्ष्यं इ-

आप्तग	आप्तक
तिवाठक् । अपूपेसाधुर्वा । गुडादि अपृञ् ॥	आप्तजन । पुं । द्विते । द्वितोपदेष्टरि । आप्तस्यौजनश्च ।
आपूय् । पुं । सक्तुषु । अपूपार्थकपिष्टा दौ । चूर्णके ॥	आप्तवचनम् । न । आप्तश्रुतौ । शब्दे । आप्तस्यवचनम् । कर्मधारयोवा ॥
आपूरितः । वि । अभिव्याप्ते । परिपू र्णे । यथा । आपूरितं महापात्र मिति ।	आप्तवाक्यम् । न । आगमे । आप्तवाक । स्त्री । वेदे । कर्मधारयः ॥ बहुव्रीहिसामुनौ ॥ पुं ।
आपूर्तिः । स्त्री । ईषत्पूरणे । सम्यक् पूरणे ॥	आप्तश्रुति । स्त्री । आप्तवचने । वेदे । आप्तोच्चासौश्रुतिश्च ।
आपूषम् । न । रङ्गे । राँग इतिभाषा ॥	आप्ता । स्त्री । जटायाम् । इतिहारा- वली ।
आपृच्छा । स्त्री । आलापे । आभाषणे । आपृच्छनम् । पृच्छ° । गुरोश्चल इत्यः ।	आप्तिः । स्त्री । सम्बन्धे । योगे । लाभे । सम्प्राप्तौ ॥ व्याप्तौ । आप्यते । आ- पृ° । स्त्रियांक्तिनावादिभ्यः ।
आपृष्टः । वि । अनुज्ञाते ।	आप्तोक्तिः । स्त्री । राट्टे । सिद्धान्तवाक्ये ।
आप्तः । वि । प्रत्ययिते । विश्वासाधारे । प्राप्ते । लब्धे ॥ सत्ये ॥ रागद्वेषादिव र्जितेयथार्थवत्तरि ॥ द्वितोपदेष्टरि- । युक्ते । भ्रमादिशून्ये । तत्त्वार्थवेदि- नि ॥ पुं । भ्रमप्रमादविप्रलिप्साक रणापाठवरूपदोषचतुष्टयरहितेक्ष यादौ । आप्यतेस्म । आपृष्यासौ । क्तः । स्वस्मिन् । जिने ।	प्राप्यम् । न । कुष्ठौषधौ । वि । भ्रमा ये । जलविकारे फेनादौ । कर्मशे षभूते मन्त्रादौ । प्राप्तये । अपा विकार । तस्यविकारइत्यणन्ताच्च- तुर्वर्णादिच्चात्स्वार्थेष्ण् । स्त्री । आप्या ।
आप्तकामः । वि । प्राप्तस्वरूपानन्द वसे । आप्तः कामोयेन ।	आप्यायक । पुं । पुष्टिकरे । आप्यायनम् । न । तर्पणे । वसौ । प्री- यने ॥ परिपूके ।
आप्तगर्वः । वि । प्राप्ताङ्कारे ।	आप्यायितः । वि । वसे । प्रीते ॥ पू- रिते । आपृच्छनम् । न । आनन्दने । पृच्छ

आप्त

जीषायाम् । आङ्पूर्वायमानन्दना
र्थः । ल्युट् ।

आप्रदानम् । न । आदाने ॥

आप्रपदम् । न । पादाग्रपर्यन्ते ॥

आप्रपदीनम् । वि । पादाग्रपर्यन्तलम्ब
माने वस्त्रादौ । पादस्याग्र प्रपदम्
। तन्मर्यादीकृत्य आप्रपदम् । आ
प्रपदंप्राप्नोतीत्यर्थे अनेन खः ॥

आप्रवणम् । न । उत्प्रवने । उदुरणे ॥
वि । ईषदवनते ॥

आप्रवः । पुं । ज्ञाने ॥ आप्रवनम् । गृङ्
गतौ । घञभावपक्षे ऋदोरप् ।

आप्रवव्रती । पु । ज्ञातके । समाप्तवेदा
ध्ययनकृतज्ञाने । आप्रवते । गृङ् ।
अच् । आप्रवश्चासौव्रतीच ॥ आप्रवः
ज्ञानम् । तत्रव्रतीनित्यज्ञायीतिम्
कुटः ॥

आप्रावः । पुं । ज्ञाने । आप्रवनम् । गृङ्
० । विभाषाङ्ङिभुवोरिति वा घञ् ।
आप्राव्यम् । न । आप्रवे । आप्रवते । गृङ्
० । भव्यमेवेतिसाधु ॥

आप्तुतः । वि । ज्ञाते । कृतज्ञाने । पुं ।
ज्ञातके । आप्रवनम् । गृङ् । क्तः ॥
आप्तुतव्रती । पुं । श्रुतेः पाठात् ज्ञाते ।
ज्ञातके । आश्रमान्तरमगते समाप्त

वेदव्रते । आप्रवते । गृङ् । गन्धर्वा
कर्मकेतित्तः । सचासौव्रतीच । मुकु

आभर

टस्तु आप्तुतं ज्ञानं तत्रव्रती नित्यं
ज्ञायीत्याह ॥

आप्ता । पुं । वयौ । आप्नोर्त्तिसर्वम् ।

आप्तृ० । शेषवर्त्तितवन्नन्तः ॥

आफूकम् । न । अहिफेने । आफूकशो
षणं ग्राहिश्चेष्टममवातपित्तलम् । तथा
खसफले झूतवत्कलप्रायमित्यपि ॥

आवह्व । पु । दृढबन्धे । प्रेमिण ॥
अलङ्कारे । भूषणे । पु । योक्ते । चि
। आप्ते । आवध्यतेस्म । वध० क्तः ॥

अवन्धः । पुं । वन्धने । प्रेमिण । योक्ते ।
आवध्यते ऽनेन । वन्धवन्धने । हलश्चे
ति घञ् ॥

आवाधा । स्त्री । पीडायाम् । द'खे ॥
भूखण्डे । विकोणक्षेवमथरज्जुः । रे
पेण यत्खण्डद्वय जायते त'स्मिन् ।
वाधृलोडने । आङ्पूर्व गुरोश्चेत्यः ॥

आविलः । वि । अनच्छे । अप्रसन्ने । क
लुषे ॥ आविलति । विलभेदने । इ
गुपधेतिकः ॥

आविलकन्दः । पुं । मालाकन्दे ॥

आवुत्तः । पुं । नाव्योक्त्या भगिनीपतौ
॥ आपनम् आप् । सम्पदादिच्चात्
क्विप् । आपमुत्तनोति । अन्येभ्योपी
तिङः ॥

आभरणम् । न । निरुधये ॥
आभरणम् । न । अलङ्कारे । भूषणे ॥

आभिम

आभिरतेऽनेन । भृञ्भरणे । ल्युट् ।
 आभा । स्त्री । उपमायाम् । कान्याम् ।
 शेभायाम् । दीप्तौ । वबूले । आभा
 वल्लपर्यायः कथितः कोविदैरिहे
 ति । भावप्रकाशे वातव्याधौ त्रिकशू
 लचि कक्ता ॥

आभाति । स्त्री । छायायाम् ।
 आभाषणम् । न । आलापे । कथने ।
 भाषव्यक्तायावाचि । आङ्पूर्व ।
 ल्युट् ।
 आभाषितः । त्रि । अभिमुखीकृते ।
 आभासः । पुं । प्रतिविम्बे । दीप्तौ ।
 सदृशे ॥ आभिमुख्येनभासते । भास्व०
 । पचाद्यच् । ईषद्भासनवा ॥

आभ्यः । पुं । चतुष्पष्टिसङ्ख्यकग
 णैवताविशेषे ॥ आभास्वराश्चतुष्
 पष्टिरित्युक्ते ॥ द्वादशसङ्ख्यके गण
 देवताविशेषे ॥ आत्माज्ञातादमेदा
 न्तः शान्तिर्ज्ञानं शमस्तपः । कामः क्रो
 धोमदोमोहोद्वादशाऽऽभास्वरादमे
 । आसमन्ताद्भासनशीलः । भास्वदी
 प्तौ । स्थेयभासपिसकसोवरजितिव
 रच ॥

आभिजात्यम् । न । कैलीन्ये । पाण्डि
 न्ये । अभिजातस्यभावः । व्यञ्ज् ।

आभिमन्यवः । पुं । परीक्षिति नृपे ॥
 अभिमन्योरपत्यम् । अण् ।

आभीर

आभिरः । पुं । गोपे । आममन्तात भि
 यंरति । गदाने । आत इतिक ।
 आभिरूप्यम् । न । अभिरूपत्वे ।
 आभीक्ष्णम् । न । भृशे । अत्यन्ते ।
 अतिशये ॥ नित्ये । त्रि । तद्युक्त
 क्रियायाम् ॥

आभीक्ष्ण्यम् । न । पौनः पुन्ये । भृशा
 र्थे । भावेऽप्यञ् ।

आभीरः । पुं । अहीर इति प्रसिद्धे गोपे
 । ब्राह्मणादम्बुषायामुत्पन्ने । वैश्यमे
 दएव आभीरोगवाद्युपजीवोतिस्वा
 मी । देशविशेषे । यथा । श्रीकोङ्क
 णादधोभागेतापीतः पश्चिमेपरे ।
 आभीरदेशो देवेशिविन्ध्यशैलेष्वव
 स्थित इति शक्तिसङ्गमतन्त्रम् । न ।
 मात्रावृत्तप्रभेदे । यथा । एकादश
 कलधारिः कविकुलमानसहारिः ।
 इदमाभीरमवेहिजगन्मन्तमनुधे-
 हि । यथा । तरलनयनवलितेन म
 दमन्यरचलितेन । सुमुखिहृदय म
 भिलाषि सपदिनकस्यकरोषीति ॥
 आअभिर्हरयति । ईरगतौकम्पनेच ।
 पचाद्यच् ॥

आभीरपत्निः । स्त्री । गोपग्रामे ॥ गो
 पगृहपङ्क्तौ । आभीराणांपत्निः ।

आभीरपत्नी । स्त्री । गोपग्रामे । घो
 षे । अहीरवासा इति भाषा । आ

आम.

भीराणांपत्नी ।

आभीरी । स्त्री । महाशूद्रात् । अही
रन्तो इति भाषा । आभीरस्त्री जाती
या वा । पुंयोगादितिजातेरिति च
डीष ।

आभीक्ष्णम् । न । कृच्छ्रे । दुःखे । त्रि ।
कष्टयुक्तम् । भयानके । आसमन्तात्
भिर्यत्नाति । ला० । क. ।

आभयः । त्रि । ईषदक्ते । आकुञ्चिते ।

आभेरी । स्त्री । रागिणीविशेषे ।

आभोगः । पुं । वरुणस्य च्छेपे । परिपूर्ण
तायाम् । यत्ने । आभोजनम् । भु
जु० । भावे अधिकरणे वा घञ् । क
विनाभयुक्त गानसमापककाव्ये । य
था । यच्चैव कविनामस्यात्स आभोग-
इतीरितइतिसङ्गीतदामोदरः ।

आभ्यन्तरः । त्रि । अभ्यन्तरभवे । तत्रभ
व इत्यर्थः ।

आभ्युदयिकः । त्रि । अभ्युदयविमिते
आहुदिकर्मणि ।

आभ्रिम् । पुं । काष्ठकुहालेन खनन
कर्त्ता । अभ्र्याखनति । तेनदीप्य
तीतिदिनाठकम् ।

आभम् । न । अङ्गीकारे । जाने । निश्च
यस्मृतौ । प्रतिषधने । आभयति
। अभयगत्यादिषुगुण्यन्तः क्तिप् ।

आभम् । पुं । रोगमात्रे । रोगविशेषे

आमन्त्रि

। मलवैषम्यरोगे । न । षट्पकारा

जीर्णरोगमध्ये रोगविशेषे । आहा
रस्यरसःसारो योनपक्वोऽमिलाघ
वात् । आमसंज्ञां सलभते वद्व्याधि

समाश्रयः । आममन्त्रसंके । त् के
चित्तुमलसञ्चयम् । प्रयत्नादोषदु
ष्टिंवा केचिदामप्रचक्षते । आभ्य ।

अविपक्व मसंसतं दुर्गन्धिषुपिच्छि
लम् । सादनंसर्वगात्राणामाभिमि
त्यभिगन्धितम् । तेनामेन सट्टायु

क्तादोषादूष्यास्तदाहृष्टाः । तद्गुणमा
आमयाश्चसामादितिबुधैः स्मृताः ।
त्रि । अपक्वे । असिद्धे । पाकरहिते ।

आमगन्धि । न । शवाद्युत्पन्नगन्धयुक्ते ।
विश्वे । अपक्वमांसादिगन्धान्ते ॥

आमण्डः । पुं । शुक्लैरण्डे ।

आमनस्यम् । न । पीडायाम् । व्यथा
याम् । अमनसो भावः । ब्राह्मणा
दिस्वात् घञ् ।

आमन्त्रणम् । न । सम्बोधने । आनन्द
ने ॥ निमन्त्रणे । कामचारानुज्ञाया
म् । यस्याकरणे प्रत्यवायेनस्यात्

। यथा । इह शयीत भावन् । भवि
गुप्तभाषणे । आङ्पूर्वः । ल्युट् ॥

आमन्त्रणा । स्त्री । वृच्छायाम् ।

आमन्त्रितम् । न । सम्बोधनप्रथमा
याम् । त्रि । निमन्त्रिते ।

आमवा

आमन्दः । पुं । वासुदेवे ॥

आमन्दा । स्त्री । खट्वाभेदे ॥

आमयः । पुं । रोगे । असरोगे । भा

वे घञ् । आमयात्त्यनेन । याप्राप

णे । अन्येभ्योपीतिङ् । यद्वा । आम

यनमनेनवा । मीङ्ङित्सायाम् ।

एरच् । घोवा । न । कुष्ठौषधौ ।

आमयावी । त्रि । रोगिणि । मन्दान

लयुक्ते । विकृते । आमयो स्यास्ति

। आमयस्योपसंख्यानंदीर्घश्चेति-

विनि ।

आमर्शनम् । न । स्पर्शे ।

आमर्षः । पुं । कोपे । मर्षणम् । मृष

तितिच्चायाम् घञ् । नञ् समासः ।

। अन्येषामपीतिदीर्घः । निबद्धो

निरामर्षं निर्वीर्यमरिनन्दनमि-

तिप्रयोगः ।

आमलकः । पुं । वासकवृक्षे । न । धा

त्रीफले । क्षुद्रामलके । आमलते ।

मल । कुन्शिल्लिसंज्ञयोः । आ

मलक्या फलम् । फलेलुगितिपिका

रावयवप्रत्ययलुक् । चि । धात्री

द्रुमे । तिष्यफलायाम् ।

आमलकी । स्त्री । अमृतायाम् । तिष्य

फलाद्रुमे । आमलते । मलधारणे

। कुन् । जातेरितिङीष् ।

आमवातः । पु । स्वनामख्यातेरोगवि

आमिची

शेषे । तल्लक्षणं यथा । युगपत् कुपि

तावेतौ त्रिकसन्धिप्रवेशकौ । स्तब्ध

चक्रुतौ गात्रमामवात'सञ्च्यते ।

एतौवातकफौ । त्रिकसन्धिप्रवेशकौ

वेदनयेतिवोदृष्यौ ॥

आमश्चाद्रुमः । न । आमाम्नाविहितश्चा

द्रु । आपद्यनम्रौतीर्थे च चन्द्रसूय

ग्रहेतथा । आमश्चाद्रुं द्विजै कार्यं शूद्रे

णतुसदैवहि । अपत्नीक प्रवासी च

भार्यायस्यरजस्वला । आमश्चाद्रुं द्विजै

कार्यं शूद्रेणतुसदैवहीति च ।

आमातीसारः । पु । षट्प्रकारातीसा

रमध्येरोगविशेषे ॥

आमात्यः । पुं । अमात्ये ।

आमानस्यम् । न । पीडायाम् ॥

आमानमः । न । अपक्वतण्डुलाद्यमे ।

आमाशयः । पुं । नाभिस्तनयोर्मध्यभा

गे अपक्वस्थाने ।

आमिचा । स्त्री । वैश्वदेव्याम् । तस्मै प

क्षेत्रपयसि दधियोगेन जातायादु

ग्धविकृतौ । तत्रघर्नभूतः पिण्डश्चा

मिचा जलंवाजिनम् ॥ आमिष्यते ।

मिषुसेचने । त्राहुलकात्सक् । य

द्वा । आमक्षति । मक्षरोषे सञ्चया

ते च । अच् । पृषोदरादिः ॥

आमिचीयम् । न । आमिष्ये । दधि

नि । आमिचायैहितम् । विभाषा

आमिषि

विरूपादिभ्य इति छ ।

आमिष्यम् । न । आमिष्ये । आमि
चायैहितम् । यत् ।

आमिषम् । न । पुं । भोग्यवस्तुनि ॥

सम्भोगे ॥ उक्तोचे ॥ पल्लवे । मांसे

॥ सुन्दराकाररूपादौ । लोभस्त्व

ये । लाभे । कामगुणे । रूपे ।

भोजने । लोभ्यवस्तुनि । विषये ।

आमिषति । मिषस्पृष्टायाम् । मेष

तिवा । मिषु सेचने । इगुपधेतिक ।

यद्वा । अमति । अमगत्यादिषु ।

अमेदीर्घश्चेतिटिषच् ॥ यद्वा । आ

मिष्यते भुज्यते । मिषस्त्रेषणे । घ

ञ् । संज्ञापूर्वकत्वाच्चगुणः । घञर्थे

क' इतितुपरिगणनादयुक्तम् ।

आमिषप्रिय । चि । मांसाभिखाषिणि

॥ पुं । कङ्कपक्षिणि ।

आमिषभ्या । चि । मत्स्यमांसभोजन

शीले । शौक्ले ॥ आमिषमश्नाति ।

अशभोजे । सुपीतिणिनि ।

आमीक्षा । ख । आमिक्षायाम् । आङ्

पूर्वान्निहेदीर्घश्चेति स' ॥

आमुक्त । चि । पिनडे । परिहितवस्त्रा

दौ । परिहितकवचेजने । आमुच्य

तेस्स । मुहृमोचणे । क्त ।

आमुप' । पुं । कण्टकयुक्तवंशविशेषे ।

आमुषिक । चि । स्वर्गसुखाद्यनुभवे ।

आम्नायः

अमुष्मिन् परलोके भव' । ठक् ।

आमुप्यायण । चि । ख्यातवंशोद्भवे ।

सत्कुलजाते । अमुष्यापत्यम् । नडा

दिक्षात्फक् । षष्ठ्या अलुक् ॥

आमूलम् । न । मूलपथ्यन्ते ।

आमोद' । पुं । अतिदूरगामिनिगन्धे ।

गन्धे । हर्षे । निश्वासगन्धे ॥ सुमह

ङ्गन्धे । आमोदनम् आमोदयतिवा ।

मुदहर्षे । आङ्पूर्व' । भावे छञ् ।

स्वार्थेण्यन्तः । पचाद्यच्चा ।

आमोदनम् । न । आमोदकरणे । ल्यु

ट् ।

आमोदितः । चि । आनन्दिते । सहर्षे

सुगन्धिते । आमोद सञ्जातोऽस्य

। तारकादिच्चादितच् ।

आमोदी । चि । मुखवासने । व पूरा-

दिनानाद्रथरचितमुखवासार्हद्रव्ये

। आमोदो ऽस्ति अस्य अस्मिन्वा ।

इतिः ।

आम्नातः । चि । अभ्युक्ते । यथा । अना-

म्नातेष्वमन्त्रत्वमिति ।

आम्नाय । पुं । आगमे । निगमे । वेदे

। सम्प्रदाये । गुरुपरम्परागतसदुप

देशे । उपदेशे । वंशे । कथने । कुल

क्रमे । अभ्यासे । यथा । तस्य सन्दि

दिहे वुडिर्मुहु सीतानिरीक्ष्यच ।

अम्नायानामयोगेनविद्यां प्रशिक्षिता

आमः

मिवेति रामायणम् ॥ आम्नायते अ
भ्यस्यते । आ अभ्यासे । कर्मुणिघञ् ।
ज्याङ्घ्र्येतिष्ठा । आम्नानंवा । भावे
घञ् । आत इति युक् ।

आल्लिकेय । पु । गार्त्तिकेये । स्तन्वे ॥
धृतराष्ट्रे राजनि ॥ अम्बिकाया अप
त्यम् । स्त्रीभ्योऽठक् ।

आम्भसिक । पुं । मत्स्ये । अम्भसावर्त्त
त् । ओजस्सहोम्भसावर्त्तते इति ठक् ।
ठस्येक ।

आम्र । पु । चूते । रसाले । अथांस्त्र्यपु
ष्पादीनां गुणा । आम्रपुष्पमतीसा
रकफपित्तप्रमेहनुत् । अष्टक्दृष्टि
हरशीतं रुचिकृद् ग्राहिवातलम् ।

॥ आम्रशालकषायान्त्वं रुच्यंमारुत
पित्तकृत् । तरुणं तु तदत्यन्तरूचं
दोषत्रयास्तृकृत् ॥ * । आम्रमामल्ल
चाहीन मातपेतीवशेषितम् । अ
न्तत्वादुकषायस्याङ्गेदनकफवातजि
त । । पक्वन्तु मधुरं दृष्यन्निग्धं शुक्र
बलप्रदम् । गुरुवातहरहृद्यं वर्यं शी
तमपित्तलम् । कषायानुरसं वज्रि
श्लेष्मशुक्रविवर्द्धनम् ॥ * । तलेन वृक्ष
सम्पक्वं गुरुवातहरं परम् । मधुरा
न्लसरकिञ्चित् भवेत् पित्तप्रकोपन
म् । । आम्रं कृत्रिमपक्वं यत्तद्भवे
त् पित्तनाशनम् । रसस्यान्लस्यहाने

आमः

स्तुमाधुर्याच्च विशेषतः । चूषिततत
परश्चैव लवीयकरं लघु । शीतलम्
शीघ्रपाकिस्थो दातपित्तहरं सरम् ॥

। तद्रसो गालितो बल्यो गुरुवातहर
सरः । अह्वयस्तर्पणोऽतीव हृद्य -
कफवर्द्धनम् । । तस्य खण्डगुरुपररो
चनं चिरपाकिच । मधुरं वृंहणं बल्यं
शीतलं वातनाशनम् । वातपित्तह
रं रुच्यं हृद्यं बलवर्द्धनम् । दृढ्यं वर्यं
करस्वादुदुग्धाक्तगुरुशीतलम् ॥ * ॥

मन्दानलत्वं विषमज्वरश्चरक्तामय
बहुगुदोदग्गश्च । आम्रातिवोगोन
यनामयश्च करोति तस्या दतितानि
नाद्यात् । । एतदन्नामविषयमधुरा
मपरनतु । मधुरस्य परं नेत्रहितत्वा
द्यागुणायतः ॥ * । शुण्ठ्यन्लस्वनुपा
नस्य दास्राणा मतिभक्षणे । जीरक
वाप्रयोक्तव्यं सहसौवर्चलेन च ॥ * ।
आम्रवीजं कषायं स्याच्छर्बतीसार
नाशनम् । ईषदन्लश्चमधुरं तथा हृ
द्यदाहनुत् ॥ * ॥ आम्रस्य पल्लवं रुच्यं
कफपित्तविनाशनम् । पल्लवमचन
वदलम् । अस्य शाकप्रकारस्तु । स्वि
न्ना निष्पीडिता, कामकोकिलाहा
रपल्लवा । दृढसिन्धत्यसंसिद्धा रुच्या
रामठवासिता । सपिषा खण्डयक्ता
स्तेतलिताश्चाप्रपल्लवा । लवङ्गाद्रक

आम्र

सयुक्तामारीचैरुचिकारका ॥ * अ
स्यपल्लवमुकुलानां प्रकारस्तु । आम्र
स्यचैव नवताम्ररुचिप्रवाला खण्डी
कृताखण्डमिश्रितपिण्डिताम् । वा
ल्लोकधूपनजुषोघृतदुग्धसिद्धा सन्दी
पयन्ति पवनस्य सखिहृते । मुकुल
सहकारशाखिनः शृतखण्डीकृतसै
न्धवान्वितः । दधिमध्यमरीचसंस्कृत
स्मिरयातामरुचिच्छिनत्ति हि ॥ कफ
पित्तहरौ हृद्यौ मुखवैरस्यनाशनौ ।
वह्निस्सज्जननैरुच्यौ चूतजौ पुष्पपल्ल
वौ ॥ आम्रमामंजलस्विन्नमर्दितं
दृढपाणिना । सिताशीताम्बुसंयुक्तं
कर्पूरमरिचान्वितम् । प्रपानकमि
दं श्रेष्ठभीमसेनेन निर्मितम् । सद्यो रु
चिकरबल्यं शीघ्रमिन्द्रियतर्पणमिति
॥ अस्य ते । अमगत्या दौ । अमित-
स्योर्दीर्घश्चेति रक्दीर्घश्च ॥

आम्रगन्धकः । पुं । समष्टि लायाम् । शा
कविशेषे ।

आम्रपेधी । स्त्री । शुष्काम्रखण्डे ।

आम्ररसाकृतिः । स्त्री । रसालायाः प्र
भेदे । यथा । किञ्चित्कुङ्कुमसंयुक्त
विमस्तुदधिगालितम् । सशर्कर भवे
त् पीतापक्काम्ररससन्निभा । पीता
शिशिरिणीया सालब्धीवर्णवती हि-
सा । सुरच्यामधुरावल्यावातपित्तह

आम्राव

रापरेति ॥

आम्रवणम् । न । चूतवने । इति ।

शरेत्यादिनावननकारस्य

आम्रात । पुं । आम्रडा अम्बाडा इति ।

विश्रुते फलवृक्षविशेषे । कपीतने ।

पीतने । आम्रातमल्लवातमंगुरुष्णं रु

चिकृतपरम् । पक्कन्तुतुवरं स्वादुरस

पाकं हिमस्मृतम् । तर्पणं श्लेष्मलं क्षि

ग्धवृष्यं विष्टम्भिर्दृढणम् । गुरुबल्यं म

रुत्पित्तक्षतदाहक्षयास्त्रजित् ॥ अ

मावट इति ख्याते आम्रातके । रा-

जाम्ने ॥

आम्रातकः । पुं । आम्राते । कपीतने-

वृक्षे । अमौट इति ख्याते आम्रावर्त्ते

॥ पक्कस्य सहकारस्य कटे विस्ता

रसः । घर्मशुष्कोमुहुर्दत्त आम्रात-

क इति स्मृतः । आम्रमतति । अत

सातपत्यगमने । कृजादिस्त्राहुन ॥

आम्रातकेश्वरः । पुं । सिद्धस्थानविशेषे

॥ आम्रातकेश्वरे सृज्यासृज्याख्याप

रमेश्वरीत्यागमः । सृज्या आम्रात

केश्वरे इति देवीगीताय ॥

आम्रावर्त्तः । पुं । आम्रातके । अमावट

अमौट इति भाषाप्रसिद्धे । आम्रा

वर्त्तस्तृषाद्विधातपित्तहरः सरः ।

रुच्यः सूर्याग्निः पाकाह्वयश्च स हि-

कीर्तितः ॥

आयत

आग्नेडितम् । न । द्विस्त्रिहस्ते ॥ यथा ।

सर्पःसर्प इति । आग्नेयते आधिक्ये

नो च्यतेस्स । ग्रेडुउन्मादे । तः ॥

आन्लवेतसः । पुं । अन्लवेतसदृचे ।

आन्ला । स्त्री । अन्लिकायाम् । तित्ति

डीवृचे । श्रीवल्याम् ।

आन्लिका । स्त्री । चिच्चायाम् । अन्लो

ज्ञारे ।

आय । पुं । धनागमे । प्राप्तौ । लाभे

। एकादशभवने ॥ वास्तुविषये ध्व

जाद्यष्टसु ॥ आयाध्वजोधूमहरिश्च

गोखरेभध्वाङ्चकाः इत्युक्ते । ग्रा

मादिषुस्वामिग्राह्ये भागे । स्वयंगार

रचके ।

शूलिकः । त्रि । तीक्ष्णकर्माणि-

। तोक्षोपायेनयोऽन्विच्छेत्सआ-

यःशूलिकोजनः । अयः शूलेन अर्या

नन्विच्छति । अयः शूलदण्डाजिना-

र्धाठक् ठआवितिठक् ।

आयतः । त्रि । दीर्घे । लम्बा इति भा

षा ॥ आयम्यतेस्स । तः । आयतते

वा । यतीप्रयतने । पञ्चाद्यच् । आकृ

ष्टे ॥ अतिप्रसक्ते ।

आयतच्छदा । स्त्री । कदस्थाम् । आय

ताच्छदाः यस्याः सा ॥

आयतनम् । न । आश्रये । विश्रामस्था

ने । यज्ञस्थाने । चैत्ये । देवस्थाने-

आयस्तः

। आयतन्तेऽव । यती० । अधिकरणे

ल्युट् ।

आयतिः । स्त्री । दैर्घ्ये । प्रभावे । को

षदण्डजे तेजसि । उत्तरकाले । आ

गामिकाले । फलदानकाले । प्राप्ते

। सङ्गे । संयमे । आयम्यते अनया अ

त्रवा आयमनं वा । यमउपरमे । स्त्रि

यांक्तिन् । आयास्यतिवा । याते वा

हुलकाडुतिः ।

आयती । स्त्री । भविष्यत्काले । कृदि

कारादिति डीष् ।

आयस्तः । त्रि । अधीने । वशीभूते ।

आयततेस्स । यती० । अकर्मकत्वा-

त्कर्त्तरि क्तः ॥

आयस्तिः । स्त्री । स्नेहे । वशित्वे । वास

रे । वले । स्थासि । सामर्थ्ये । सीम

नि । आयतनम् । यती० । स्त्रिया ॥

क्तिन् ।

आयमनम् । न । आकर्षणे । यथादृढ

स्यधनुष आयमनमिति । आकृष्य

दीर्घीकरणे ।

आयल्लकम् । न । उक्तागुहायाम् ॥ इति

हेमचन्द्रः ॥

आयसम् । न । लौहे । त्रि । अयसो-

विकारे । अयोनिर्मिते ॥ अण् ।

आयसी । स्त्री । लोहमयकवचे । अङ्ग

रक्षिण्याम् । आशिकायाम् । डीप् ।

आय

आयस्त. । वि. तेजिज्ञे । शरणदिना-
तीक्ष्णीकृते । चित्ते ॥ कश्चित् । कु-
पिते । हते । उत्सुके । प्रयत्नपूर्वाये
॥ यमुप्रयत्ने । कत्तरित् ॥

आयस्थानम् । न । स्वामिग्राह्यभाग-
आय. स यस्मिन्नुत्पद्यते तस्मिन् ।

आयात. । पि. आगते ।

आयानम् । न । स्वभावे । इतिजटा-
धरः ॥

आयाम्. । पुं. दैर्घ्ये । आयम्यते अने-
न वा आयमनं वा । घञ् । यद्वा ।
आयाति । यङ् । अस्तिस्तु सुद्धिति
मन ।

आयामवान् । वि. आयामिनि । आ-
योमोऽस्ति अस्य अस्मिन् वा । वला-
दिभ्योऽस्तुवन्यतरस्यामिति मतुप् ।
आयामी । नि. आयामवति । पच्चे
इनिः ।

आयासः । पुं. आयामे । अमे । आय-
सनम् । यसु० । घञ् ।

आयी. । वि. आत्माभवति । मतुर्वर्धे इ-
निः ।

आयु. । पुं. छान्दसः । मनुष्ये । एति ।
इङ् । छान्दसीणइत्युङ् । बहुलव-
चनात् भाषायामपीति व्याख्यानकृ-

त् । जीवितव्याप्यकाले । आयुषि ॥
वायुनाजगदायुनेतिवर्णविवेक । मा

आयुर्वे

वधिष्ठाजटायुंमामितिर्भाट्टः । नटी-
विन्ध्यस्याद्रेरभजतजटायोः प्रथमं भज-
इत्यादिप्रयोगाश्चानुकूलस्तेषाम्
॥ अस्माति । या० । मृगव्यादिर्वा ।

आयुक्त. । वि. व्यापारिते । ईषद्युक्ते ।
कर्माध्यक्षे । नियोगिनि ॥

आयुत । वि. समन्तात्तुक्ते ।

आयुधम् । न । शस्त्रमात्रे ॥ आयुधाना-
त्रयोभेदः । प्रहरणानि पाणिमुक्तानि
यन्त्रमुक्तानि चेति । तत्र । प्रहरणानि
खट्वादीनि । पाणिमुक्तानि चक्रादी-
नि । यन्त्रमुक्तानि अश्वशरास्त्रादीनि
॥ आयुध्यन्ते ऽनेन । युधसम्प्रहारे
घञर्थे कविधानम् ॥

आयुधधर्मिणी । स्त्री । जयन्ती ॥

आयुधागारम् । न । अस्त्रगृहे ॥ अत्र
नियुक्तस्य लक्षणं मुक्तं मात्स्ये १८८ अ-
ध्याये । स्थापनाजातितत्त्वज्ञः सत-
तं प्रतिजागरः । रात्रिः स्वादायुधागा-
रे दक्षकर्म सुचेद्यत इति ।

आयुधिक. । पुं. अस्त्रजीविनि । शस्त्रा-
जीवे । काण्डपृष्ठे । अयुधेन जीवति
। आयुधाच्छचेति चाट्टङ् ।

आयुधीय. । पुं. आयुधिके ॥ आयुधे-
न जीवति । छः ॥

आयुर्द्रव्यम् । न । औषधे ।

आयुर्वेदः । पुं. अष्टादशविद्यान्तर्गतध-

आयुः

न्वन्तरिप्रणीत विज्ञाविशेषे । चिकि
त्साशास्त्रे । रोगोपशमपूर्वकानन्दफ
लके अष्टस्थानसंयुते अथर्ववेदस्योपा
ङ्गे । आयुःशरीरेन्द्रियसत्त्वात्मसंयोग
। तदस्मिन् विद्यते । अथवा आयुरने
नविन्दतीत्यायुर्वेदः । ऋग्वेदस्योप-
वेदे । इति शौनकोक्तचरणबूहः ॥

आयुर्वेदी । त्रि । आयुर्वेदश्चे । चिकित्स
के । वैद्ये ।

आयुर्योगः । पुं । औषधे ।

आयुष्मान् । त्रि । चिरजीविनि । दी
र्घा युधि । अतिशयित मायुरस्य ।
मतुप् । तस्यौमत्त्वर्थे ॥ पुं । तृतीय
योगे ॥ तच्चजातस्य फलं यथा । यस्या
। न जन्मकाले धनुष्मान् यानेयानं-
तस्य रेषु कार्यम् । कुर्याद्भूतं क्रीड
नं पुष्पवाद्यादासैर्बासैरन्वितो गर्वि-
तश्चेति ।

आयुष्यम् । त्रि । पथ्ये । आयुषोनिमि
त्ते । आयुषेहिते ॥ यत् ।

आयुः । न । जीवितकाले । परमायु
षि । पथ्याग्निनांशीलवर्तानराणांस
दृत्तिभाजांविजितेन्द्रियाणाम् । ए
वंविधानामिदमायुरत्रचिन्त्यं सदाह
दुमुनिप्रवादः । दृते । अष्टमभवने
। एति । इङ्गता । एतेर्णिञ्चेत्युसि
। णित्वाद्दृष्टौ कृतायामायादेशः ।

आरक्षः

आयुस्करः । त्रि । परमायुर्जनके ।
आयोग । पुं । गन्धमाल्योपहारे । व्या
घृतौ । व्यापारे । रोधे । आयोजन
म् । युजिर् । घञ् ॥

आयोगवः । पुं । शूद्राश्च श्यायामुत्पन्ने-
जातिविशेषे । काष्ठतक्षणमस्य क-
र्म ।

आयोजनम् । न । आहरणे । द्रव्यासा
दने । यथा । कुत्रचित्तण्डुला-स-
न्तिकवस्थालीकचेन्धनम् । तेषामा
योजनं कुर्वन् मुख्यकर्त्ताभिधीयत
इति ।

आयोधनम् । न । युद्धे । वधे । युधसम्प्र
हारे । भावे ल्युट् ।

आरः । पुं । मङ्गलग्रहे । शनिग्रहे । पित्त
ले । रेफल इति गौडभाषाप्रसिद्धे म
धुरान्नफले । दक्षविशेषे ॥ न । मुण्ड
लोहे । पित्तले । रीच्याम् ॥ कोणे ।
प्रान्तभागे । ऋगता । भावे घञ् ।

आरकूटः । पुं । न । पित्तले । रीच्या-
म् । यथा । अकाञ्चनेकाञ्चननायि-
काङ्गके किमारकूटाभरणेन न श्रि-
यइति ॥ आरंकूटयते । कूटदाहे । प
चाद्यच् ।

आरक्षः । पुं । हस्तिकुम्भाध स्थले । ग
जकुम्भसन्धौ । हस्तिशीर्षमर्मणि ।
सैन्ये ॥ त्रि । रक्षके ॥ रक्षणीये ।

आरण्य

। स्त्री । रक्षायाम् । आरक्षति । रक्षपालने । पचाद्यच् ।

आरग्वधः । पुं । धनवहेडा सेनाखु गिरमाखव अमलतास इतिभाषाप्रसिद्धे राजदृष्टे । व्याधिघाते । अस्यगुणाः । आरग्वधोगुरुः स्वादुःशीतलः स्तंसनोत्तमः । ज्वरहृद्दोगपित्ताक्ष्वातोदावर्त्तशूलनुत् । तत्फलं स्तंसनं कृच्छ्रपित्तकफापहम् । ज्वरे तु सततं पथ्यकोष्ठशुद्धिकरं परमिभिः । आरग्वधम् । रोगशङ्कायाम् । सम्पदादिच्चात् क्तिप् । आरग्वरोगशङ्कामपिहन्ति । कर्मण्यण् । बहुलं तणीति हस्तेर्वधः अदन्तः । यद्वा । रज्ज्वरागे । सम्पदादिच्चात् क्तिप् । आरज्वरोगशङ्कामपिहन्ति ।

आरङ्गः । पुं । अन्ययोनौ देशविशेषे । आरङ्गजः । पुं । आरङ्गदेशोद्भवघोटके । पारसीके । आरङ्गे जातः । जनी । डः ।

आरणिः । पुं । पयसां भ्रमे । आवर्त्ते । कुलहल्लङ्के । इतिहारावली ॥

आरण्यः । त्रि । दृष्टिपक्षिसृगादौ । अरण्ये भवः । अरण्यास्तः । गोमये । वागोमयेषु ।

आरण्यकः । पुं । पथि । अर्ध्याये । न्याये । मिहारे । मनुष्ये । इस्तिनि ।

आरना

गजे । अरण्ये भवः । पथ्यध्यायाद्यर्थे अरण्यान्मनुष्यइतिबुध् । गोमये । वा गोमयेषु । न । काखानर्त्तमाध्यन्दिनानाञ्चब्राह्मणविशेषः । अरण्ये नूच्यमानत्वात् तस्य । अरण्ये ध्ययनादेतदारण्यकमुदाहृतम् । आरण्यकुक्कुटः । पुं । वनकृकवाकौ । आरण्यकुक्कुटः क्षिप्रघाटं हणः स्नेहलो गुरुः । वातपित्तत्रयवमी विषज्ज्वरनाशनः ।

आरण्यपशुः । पुं । अरण्यजातपशौ । सचसप्तधा । यथा । महिषः । वानरः । ऋक्षः । सरीसृपः । क । पृषतः । मृगः । इतितिथ्यादितत्त्वे पैठीनसिः ॥

आरण्यमुक्ता । स्त्री । मुक्तपण्यम् ।

आरण्यराशिः । पुं । मेघे । वृषे ॥ सिंहे । मकरप्रथमार्द्धे ॥

आरतिः । स्त्री । उपरमे । निवृत्तौ । आरमणम् । रमक्रीडायाम् । क्तिन् ।

आरथः । पुं । एकाश्वगन्त्याम् ।

आरनालम् । न । काञ्जिके । आरुनालन्तुगोधूमैरामैः स्यान्निस्तुषीकृतैः । पक्षैर्वासन्धितैस्तत्तुसौवीरसदृशंगुणैः । आर्च्छति । ऋगतौ । अर्चनलति । गलगन्धे । जैलतीतिथः ।

आरम्भ

आरो नालोऽस्य ।

आरनालकम् । न । काञ्चिके । आरो
नालोऽस्य । शेषादिभाषेतिकम् ।
आरवी । स्त्री । आरवनाम्नोऽस्तेच्छवि-
शेषदेशस्यभाषायाम् । अस्यपठनमु-
हूर्त्तःपारसीवद्वोध् ।

आरब्धः । वि । कृतारम्भे । न । आरम्भे ।

आर । पुं । स्तेच्छदेशप्रभेदे ।

आर । ण । स्त्री । आरवीभाषा-
याम् ॥

आरभटी । स्त्री । नाव्यवृत्तौ ॥

आरम्भणम् । न । आरामे ।

आरम्भ । पुं । त्वरायाम् । उद्यमे ।
स्वार्थपरोपकारार्थवाग्वृत्तचैवादिस-
दनप्रयत्ने । वधे । दर्पे ॥ प्रस्ता-
वनम् । उपक्रमे । प्रथमकृतौ ।

प्रारम्भे । आरम्भणम् । रभराभस्ये ।

वज् । रभेरश्वलिङोरितिनुम् ।

आरम्भवाद । पुं । तार्किकाणां मीमां-
सकानाञ्चवादे ॥ सयथा । आत्मा
काशानुमुखतः कारणं पूर्वमिष्यते
। कुलाखादिव दण्डन्तुघटवज्जन्मना
शभाक् । पृथिव्यम्नोऽग्निवायूनां कर्म-
संयोजिताणवः । ह्यणुकादिक्रमेणा-
ण्डमारभन्तइदंमहदिति ।

आरम्भवादी । पुं । वैशेषिके । त्रि । त-
न्मतवादिनि ।

आराती

आरम्भसिद्धि । स्त्री । कार्यसिद्धौ ।

आरम्भी । पुं । आरम्भवादिनि । वैशे-
षिके । समवाय्यसमवायिनिमित्त-
कारणेभ्योभिन्नस्यकार्यस्ययोत्पत्ति-
स्तां योवक्तितस्मिन्नित्यर्थ । सचवै-
शेषिक ।

आरव । पुं । शब्दमात्रे ॥ आरवणम् ।
रुशब्दे । विभाषाङ्किरूपुवोरितिघ-
ञोभावेऽदोरप् ॥

आरा । स्त्री । चर्मप्रभेदकास्त्रे । चर्म-
प्रभेदिकायाम् । आर्ययर्त्ति ऋच्छ-
तिवा । ऋगतौ । अच् । आर्यतेवा-
। भिदादावाराशस्थ्यामितिपाठात्-
साधुः । प्रतोदे । अर्यन्तेऽनयाऽन्वा-
। आङ्पूर्वार्त्तिः । आङोर्त्तेश्च । उ-
पसर्गाद्वितीति वृद्धिः ॥

आराग्रम् । न । अर्द्धचन्द्राद्यस्त्रमुखे ॥
अर्द्धचन्द्रचुरादिधाराग्रंमुखमुच्यते
। आराग्रन्तुमुखन्तेषांपुष्पपत्रादिभेद-
तः । इतिहलायुधः ॥

आरात् । ण । दूरे । समीपे ॥ आरा-
ति । रादाने । बाहुलकादातिप्र-
त्ययः ।

आराति । पुं । अरौ । शत्रौ ।

आगतीयः । त्रि । दूरस्थे । निकटस्थे ॥

आरात्भवः जातः आगतोवा । वृद्धा-
च्छः ॥

आराम

आरात्रिकम् । न । नीराजनायाम् ।
नीराजननिमित्तदीपे । नीराजना
मचे । आदौ चतुष्पादतले च विष्णो
र्द्वौ नाभिदेशे मुखमण्डलैकम् । सर्वे
षु चाङ्गेष्वपि सप्तवारानारात्रिकं भक्त
जनस्तु कुर्यात् ।

आराधनम् । न । पचने । साधने । अ
वाप्तौ । तोषणे ॥ पूजने । असार-
संसारविवर्त्तनेषु मायात तोषप्रसभ
ब्रवीमि । सर्वत्र दैत्याः समतामुपेतस
मत्त्वमाराधनमच्युतस्येति प्रह्लादः ॥
असारोयं संसारस्तत्र विवर्त्तनानि देव
मनुष्यतिर्यगादिजन्मानि तेषु तत्तदु
चित्तैर्भोगैस्तोषमायात किन्तु सर्वत्र
सर्वेषु भूतेषु समतां समदर्शितामुपेत
प्रामुत । तदेवाच्युतस्य आराधनमि-
त्यर्थः । आराध्यतेऽनेन । राधसंसि
द्धौ । भावकरणादौ ल्युट् ॥

आराधना । स्त्री । साधनायाम् । से
वायाम् । परिचर्यायाम् । टाप् ।
आराधनीयः । चि । आराधयितुं योग्ये ॥
आराध्यः । चि । उपास्ये । सेव्ये ।
आरामः । पुं । उपवने । कृत्रिमवने ।
क्रीडार्थवने ॥ आरमन्त्यत्र । रमक्री
डायाम् । इत्यश्चेति घञ् ॥

आरामशीतला । स्त्री । सुगन्धिपत्रिवि
शेषे । आनन्द्याम् । गन्धाद्यायाम् ।

आरूढ.

आगालिकः । त्रि । पाचके । रूपकारे
॥ जिह्मगाभिनि ॥ अरालंकुटिलं
चरति । चरतीति ठक् ।

आराव । पुं । आगवे । निनादे । नि
स्वने । आगवणम् । कश्चदे । विभा
षाडिरुद्रो रिति घञ् ।

आरु । पुं । वृक्षविशेषे । कर्कटे । शू
करे ।

आरुणि । पु । उद्दामके । ॥
अरुणस्यापत्यम् । अत इज् ।
आरुणेय । पुं । श्वेतकेतुमुनौ । आ
रुणेरपत्यम् । ठक् ।

आरुरुक्षुः । त्रि । आरोढुमिच्छौ ।

आरुः । पुं । तरोर्भेदे । कर्कटे । दंष्ट्रि
णि । शूकरे । पिङ्गलवर्णे । चि ।
लवर्णवति ॥ ऋच्छति । अर् । वा ।
ऋगतिप्रापणयोः । णित्कसिपद्यर्त्त
रित्युः ।

आरूकम् । न । वीरसेनदृष्टे । आडू इ
ति भाषा । हिमाचलप्रसिद्धौषधी
विशेषे । आड इति गौडभाषा ॥ त
त्पत्रपुष्पादिभेदतश्चतुर्जाति ।

आरूढः । त्रि । कृतारोहणे ॥ उच्चस्थान
गते । आडू पूर्वाद्रुद्गेर्गत्यर्थेति क्त ।
। ठत्त्वधत्त्वट्त्वढलोपदीर्घाः ॥ आरू

ढौ नैष्ठिकंधर्मयस्तु प्रच्यवते पुनः ।
प्रायश्चित्तं न पश्यामियेन शुध्येत्स आ

आरोपि

तथा ।

आरेवतः । पुं । आरग्ध्रे । राजदृष्टे
। न । पारेवतदृष्टफले । आरेवय
ति निस्सारयतिमलम् सारकत्वात्
। रेवृप्रवगतौ । णिच् । विच् । अत
ति । अत० अच् । आरेवचासौ अ-
तश्च ।

आरोग्यम् । न । अनामये । लाघवे ।

। गराहित्ये । अरोगस्य भावः । रा
क्षणादित्वात्प्यञ् । रोगाभावसा
ने ।

आ ग्यशास्त्रा । स्त्री । चिकित्साश्रये
। यथा । धर्मार्थकाममोक्षाणामारो
ग्यंसाधनंयतः । अतस्त्वारोग्यदाता
रोभवति सर्वदः ॥ आरोग्यशा
स्त्रादुर्वीतमहौषधपरिच्छदाम् । वि
दग्धवैद्यसंयुक्तांबल्वरससंयुताम् ।
वैद्यस्तु शास्त्रवित् प्राज्ञोदृष्टौषधपरा
क्रमः । औषधीमूलतत्त्वज्ञः समुद्राण
कालवित् । बलवीर्यविपाकज्ञः शा
लिमांसौषधीगणे । त्यागिवहेहिनां
तद्वदनुकूलः प्रियंवदइतिवैद्यकम् ।

आरोपः । पुं । मिथ्यारोपणे । यथार
ज्जैसर्पारोपवत् वस्तुन्यबस्वारोपः
॥ मिथ्याविष्करणे ॥

आरोपणम् । न । न्यासे । संस्थापने ।

आरोपितः । त्रि । कल्पिते । कृतारो

आर्यम्

पये । निहिते । न्यस्ते ।

आरोहः । पुं । अर्बरोहो । वरारोहाक
टौ । वरस्त्रियाः श्रोण्याम् । आरोह
णे । गजारोहो । दीर्घत्वे । समुच्
ये ॥ परिमाणविशेषे । नित्यम् । आ
रुह्यते अनेनवा आरोहणम् आरो
हतिवा । रुह्येः करणेभावेवा घञ् ।
अच्वा ।

आरोहकः । त्रि । आरोहणकर्त्तरि ॥

आरोहणम् । न । सोपाने । पैडी इति
भाषा । पाषाणादिनिर्मिते सौधाद्यु
परिगमनमार्गे । समारोहो । नीचा
दूर्ध्वगमने । चढना इतिभाषा ।
प्ररोहणे । अङ्कुरादिजनने । आरुह्य
तेऽनेन । रुहप्रादुर्भावे । करण्येऽनुट् ।

आर्किः । पुं । अर्कपुत्रे । शनैश्चरे ।

आर्गवधः । पुं । राजदृष्टे । आरग्ध्रे ।

आर्घा । स्त्री । मधुमक्षिका विशेषे ।

यापीतादीर्घतुण्डा षट्पदसन्निभा
भवति ।

आर्यम् । न । मधुप्रभेदे । मधूकवृक्षा

निर्यासंजरत्नाब्जाश्चमोद्भवाः । स्त्रव

न्यार्थ्यं तदाख्यातं श्वेतकं मालवेपुन

। तीक्ष्णतुण्डास्तु या पीतामक्षिकाः

षट्पदोपमाः । आर्घास्तास्तत्कृतं

यत्तदार्थमिच्छ्यपरेजगु । आर्यम्

ध्वति चक्षुष्यं कफपित्तहरं परम ।

आर्त्तव

कषायं कटुकं पाके तित्तञ्चल पुष्टि
कृतम् ।

आर्त्तः । वि । अर्त्तावति । अर्त्तास्ति अस्य
अस्मिन्वा । प्रज्ञाअर्त्ताभ्योऽण इति
पार्चिकोऽणः ।

आर्त्तिकः । पुं । ऋचां व्याख्याने । वि ।
ऋक्षुभवे । द्रजृद्वाङ्मार्गकप्रथमाध्व
रपरश्चरणनामाख्याताङ्कः ।

आर्जवम् । न । अर्कौटिल्ये ॥ आर्जवंहि
कुटिलेषु न नोति । यथा हृदयवत्
हरणे । परप्रतारणाराहित्ये । पर
चित्तानुसारित्वे ॥ अदधानेषु ओट
घुस्वज्ञातार्थासङ्गोपने । विहितप्रति
षिद्धयोरेकहूपप्रवृत्तिनिवृत्तिशालि
त्वं शरीरमाजवम् । ऋजोर्भा
वः । इगन्ताञ्चलघुपूर्वादित्यम् ।

आर्त्तः । वि । पीडिते । असुखे । जरा
व्याधादिना ऽवशंप्राप्ते । दुःखाभि
भूते ॥ पुत्रवियोगादिदुःखिते ।

आर्त्तगलः । पुं । नीलभिएव्याम् । वा
णायाम् । आर्त्तः क्षीणोगलति । ग
लअदूने । प० अच् ।

आर्त्तभागः । पुं । ऋषिविशेषे । ऋतभा
गस्य गोत्रापत्यम् । विदाद्यञ् ।

आर्त्तवर्मम् । न । रजसि । स्त्रीपुष्पे । पु
ष्पे । वि । ऋतुजे । ऋतुसम्बन्धि
नि । ऋतुः प्राप्तोऽस्य । ऋतोरण

आर्थीभा

॥ ऋतुरेववा । प्रज्ञादिभ्यश्चेत्यण् ।

आर्त्तवी । स्त्री । घोटक्याम् । वाजि-
न्याम् ।

आर्त्तिः । स्त्री । पीडायाम् । रोगे ॥
आडक्छतेः क्तिनिउपसर्गादृती-
तिट्ठिः ।

आर्त्तिजीनः । पुं । ब्राह्मणे । यजमाने
॥ ऋत्तिकर्माहति । ऋत्तिजवा
अर्हति । यत्तर्त्तिग्न्याद्यखञात् । त
सूत्रेण यत्तर्त्तिग्न्यात्तत्कर्माहती-
तिचोपसङ्ख्या नमितिवात्ति न-
चखञ् । विद्वानयजेत विद्वाः या
जयेदितिद्वयोरपिविदुषोरधिकारा
त् । योवाइमां पदश म्बरशोचरशो
वाचविदधाति स आर्त्तिजीः
ति आर्त्तिजीनाः स्यामेत्यधेयं व्याक
रणमितिभाष्यम् ॥

आर्त्तिज्यम् । न । ऋत्तिकसाध्यकर्मणि
॥ ऋत्तिजः कर्म । व्यञ् ।

आर्थिकः । वि । अर्थग्राहके । अर्थादा
गते ॥ अर्थगृह्णाति । प्रतिपण्यार्थ
ललामञ्चेतिठक् ॥

आर्थीभावना । स्त्री । भावनाविशेषे
॥ प्रयोजनेच्छाजनितयागादित्रिये
च्छाविषयव्यापार आर्थीभावना ।

साक्षाख्यातत्वांशेनोच्यते । आख्यात
सामान्यस्य व्यापारवाचित्वात् । सा

आर्द्रक

चांशत्रयमपेक्षते । साध्यंसाधनमि-
तिकर्तव्यताञ्च । किम्भावयेत् केन
भावयेत् कथंभावयेदिति । तत्रसा-
ध्याकाङ्क्षायां स्वर्गादिफलंसाध्यत्वे-
नान्वेति । साधनाकाङ्क्षायांयागा-
दि करणत्वेनान्वेति । इतिकर्त-
व्यताकाङ्क्षाया प्रयाजाद्यङ्गजात-
मितिकर्तव्यतात्वेनान्वेति ॥

आर्द्रुकः । पु । कृषके ॥

आर्द्र । त्रि । सजलवस्तुनि । क्लिप्ते ।
स्तिमिते । भीजागोला इतिभाषा ।
अर्द्यतेस्म । अर्दगता । अर्द्धदीर्घ-
श्चेतिरक ॥ आर्द्रद्रव्यंविधामोक्तं सर-
संनिरसंतथा । सदुग्धंगुप्तरसकंवि-
निरसमुच्यते । वास्तूकंसार्धपंशा-
कंनिर्गुण्ण्येरण्डमार्धकम् । धत्तूरा-
द्यमिदंसर्वमार्द्रंसरसमुच्यते । वटाम्ब-
त्यकरीराद्यमार्द्रद्रव्यन्तुनिरसम् ।
सदुग्धन्तुविधामोक्तंमृदुतीक्ष्णमिति
क्रमात् । शातलावज्जसीहुण्डसैरि-
ण्याद्यास्तुतीक्ष्णकाः । दुग्धिकार्क-
चीरिण्याद्यामृदुदुग्धा. प्रकीर्त्ति-
ताः ॥

आर्द्रकम् । न । मूलविशेषे । अपाकशा-
के । शृङ्गवेरे । अदरख इतिभाषा
। आर्द्रिकाभेदिनीगुर्वीतीक्ष्णोष्णा
दीपनीचसा । कटुकामधुरापाके

आर्द्रक

रूक्षावातकफापहा ॥ येगुणाः कथि-
ताःशुण्ठ्यास्तेपिसन्त्यार्द्रकेखिला ।
भोजनाग्रेसदापथ्यंलवणार्द्रक भक्ष्य-
म् । अग्निसन्दीपनंरुच्यं जिह्वाकण-
विशोधनम् ॥ कुष्ठेपाण्डुमधेकृच्छ्रे-
रक्तपित्तेकफज्वरे । दाहेनिदाघेश-
रदिनैषपूजितमार्द्रकम् ॥ अपिच ।
चक्षुष्यंरोचनंस्वर्थंविकाशिविशदंस-
रम् । स्तम्भाटोपानिलघ्नञ्चलवणार्द्र-
कभक्ष्यम् ॥ गुडार्द्रकवातहरंचक्षु-
ष्यंपित्तनाशनम् । ज्वरघ्नंचातिहृष्य-
ञ्चवर्चोभेदिकफापहम् ॥ मृत्त्वचा-
रहितमङ्कुरत.सत्क्षालितंविमलकै-
र्वहुतोयैः । मिश्रितंलवणनिम्बपयो-
भिर्वीलमार्द्रकमुपैतियोग्यताम् ॥
तैलामुरीरजनिसिन्धुजपङ्कसङ्गिप्र-
स्यन्दमाननवनिम्बुरसप्रसक्तम् । स्वा-
दुस्तरांशिशिरवासरभोजनेषु कस्यै-
तिवर्णनपथंखलुशृङ्गवेरम् ॥ दृष्यो-
ष्णंदीपनंहृद्यंस्फेहंलघुपाचनम् ।
रोचनंतर्पणंदलंचार्द्रकंपरिकीर्त्ति-
तम् ॥ वातपित्तकफेभानांशरीरव-
नचारिणाम् । एकएवनिहन्तास्ति-
लवणार्द्रककेशरी ॥ आर्द्रायाजातम्
। पूर्वाह्णापराह्णार्द्रेतिबुन् ॥ आर्द्रं
यतिजिह्वायांवा । कुन ॥ आर्द्रसंज्ञ-
कंवासंज्ञायामितिकन् । अर्द्यतिक

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

आर्थकः

आर्थिका

फवा । अर्दं । अर्दं दीर्घश्चेतिरक् ।

त्रिकाण्डशेषः ॥

३६० ।

आर्द्रकवटः । पुं । मुहूर्द्रकवटे ।

आर्थिका । स्त्री । श्रेष्ठायां नार्थ्याम् ।

आर्द्रतामि स्त्री । पङ्क्तिश्च ॥

उदीचामात इति मच्चेइत्त्वभावः ।

आर्द्रपटवासाः । पुं । तापसविशेषे ।

आर्थगृह्यः । वि । आर्यपञ्चाश्रिते । आ

आर्द्रपटवासआच्छादनयस्य ।

र्यैर्गृह्यते । पदास्वरिवाद्यापद्येषु च

आर्द्रभाषा । स्त्री । भाषाणीति गौड

तिग्रहेः पद्येक्यप् ।

भाषा मत्तिदु भाषपण्याम् ।

आर्थधर्माः । पु । सदाचारे । वि । त

आर्द्रशकम् । न । आर्द्रके ।

इति ।

आर्द्रा । स्त्री । षष्ठ्यन्तश्च । तच्चजात

आर्थपुत्रः । पुं । भर्त्तरि । गुरुपुत्रे ।

स्यफलं यथा । चुधाधिको रक्ताशरी

आर्थमिश्रः । वि । गौरवयुक्ते ।

रकान्तिः कलिप्रियः कोपयुतोऽविनी

आर्थहलम् । । बलात्कारे ।

तः । प्रसूतिकाले च भवेत्किलार्द्रान

आर्थ्या । स्त्री । उमायाम् । गौर्थ्याम्

चार्यचेताः शरणागतेपीति । टाप् ।

पार्वत्याम् । मात्रावृत्तप्रभेदे । य

आर्द्रालुब्धकः । पुं । केतुग्रहे ।

था । पादेद्वादशविषमे मात्राश्चा

आर्द्राष्टिः । स्त्री । अष्ट्यादरे । टी । स्त्री ।

ष्टादशद्वितीये हि । पञ्चदशचे

आर्थ्यः । पुं । स्वामिनि । बहु । गुरौ ॥

ये कथितागाथा तथैवार्था । सान

सुहृदि । वि । श्रेष्ठकुलोत्पन्ने । मत्कु

वधा । पथ्या विपुला चपला मुखचप

लोद्भवे ॥ पूज्ये । श्रेष्ठे । सङ्गते । ना

ला जघनचपला च । गीत्युपगीत्यु

न्योक्त्या मान्ये । उक्त्या नित्ये । न्य

ज्ञातय आर्यागीतिश्च नवधार्या इति

च्छस्वान्ते । कर्त्तव्यमाचरन् काम

आर्थवर्त्तः । पुं । देशविशेषे । पुराणभू

मकर्त्तव्यमनाचरन् । तिष्ठान्तप्रवृत्ता

मौ । यथा । आसमुद्रात्तुवैपूर्वादा

चारे सतु आर्य इति स्मृत । अर्त्तुं यो

समुद्रात्तु पश्चिमात् । हिमवद्विन्ध्य

ग्यः अर्थ्यतेवा । ऋग्तौ । ऋहलो

योर्मध्य भार्यावर्त्तमनुर्जगौ ॥ आ

र्यते ।

र्याः आसमन्तात् वर्त्तन्ते पुनः पुन

आर्थकः । पुं । पितामहे । मातामहे ।

वद्भवन्त्यप । वृत्तुं । इत्यश्चेति घञ् ।

न । पिण्डपात्रादिपितृकार्ये । इति

आर्थिका । स्त्री । आर्थकायाम् । उदी

चामिति मच्चेइत्त्वम् ।

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

आर्हन्ती

आर्षः । त्रि । ऋषिमणीते । वेदोक्ते ॥

पुं । विवाहविशेषे । वरात् गोदयं गृहीत्वा तेनैवसह कन्यादाने ॥ यत्र स्थायर्त्विजेदैव आर्ष आदाय गोयुगम् । चतुर्दशप्रथमज. पुनात्युत्तरजश्चषट् । इति याज्ञवल्क्य. ॥ ऋषेरिवायम् । अण् । ऋषिणाप्रोक्तम् । तेनप्रोक्तमित्यण् ॥

॥ धर्मः । पुं । मन्त्रत्रिविष्णुहारीतयाज्ञवल्क्यादिप्रणीतेधर्मो ॥

आर्षभिः । पुं । चक्रवर्त्तिनि । भरते । ऋषभस्यापत्यम् । अतइञ् ॥

आर्षभी । स्त्री । कपिकच्छाम् ॥ मध्यममार्गे नक्षत्रविशेषाणांसंज्ञाविशेषे ॥

। । तथादेचापिफल्गुन्यौमघाचैर्वार्षभीमतेति ।

आर्षभ्यः । पुं । षण्डतायोग्येष्टषे । ऋषभस्यप्रकृतिः । ऋषभेऽपानहोर्भ्यः ।

आर्ष्टिषेणः । पुं । मुनिविशेषे ॥ ऋष्टिषेणस्यगोत्रापत्यम् । विदाद्यञ् । अपत्यसामान्ये शिवाद्यण् ॥

आर्हतः । पुं । सप्तपदार्थवादिनिजिनविशेषे । वादवादिनि ।

आर्हन्ती । स्त्री । योग्यतायाम् ॥ अर्हतोभावः । ब्राह्मणादिषु अर्हतेनानुमचेतिनु मागम. घञ्च । ङीष् ।

आलय

यलोपः ।

आर्हन्त्यम् । न । योग्यत्वे । अर्हतोभावः । नुम्ष्यञौ ॥

आलयम् । न । हरिताले । त्रि । अनलो । आआलयति । अलभूषादौ । अच् । आलातिवा । ला० आतश्चोपेतिक. ॥

आलयितः । त्रि । ज्ञाते । आलगर्हः । पुं । अलगर्ह । स्वार्थेऽङ् ॥

आलयनम् । न । स्पर्शने । आलय्य. । पुं । अवलम्बे । आश्रये । घञ् ॥

आलयनम् । न । आश्रये । विभावविशेषे । लविअवसंसने । आङपूर्वाद् आङ्युट् ॥

आलयितः । त्रि । धृतैः । आलयी । त्रि । आलयितुंशीले । ल-

वि० । सुपीतिणिनि. ॥ आलयः । पुं । वधे । मारणे । स्पर्शे ।

आलयनम् । डुलभम् प्राप्तौ । घञ् । लभेय । उपसर्गात् खलघञोरिति नुम् ॥

आलयभ्यः । त्रि । वधाह्ने । आलयः । पुं । गृहे । आलीयतेऽङ् ।

लील्लेषणे । पुंसीतिघः । आलयम् । । । मोक्षपर्यन्ते । लयंमर्यादीकृत्य ।

आलयविज्ञानम् । न । अहङ्कारास्पदे

आलापः

पूर्वापरानुसन्धातरि ।

आलवालम् । न । वृक्षमूलसेकार्थं स्व
लज्जलखाते । आवाले । आसमन्ता
ज्जलस्यलवमालाति । लाआदाने ।
मूलविभुजादित्वात्कः ।

आलसः । वि । अलसे । क्रियामन्दे । आ
लसति । लसश्लेषणे । पचाद्यच् ।

आलस्यम् । न । अलसत्त्वे । सतिसाम
र्थे अवश्यकर्तव्यकरणानुत्साहलक्ष
णे । कौसीद्ये । सत्त्यामप्यौदासीन्य
प्रच्युतौ कफादिना तमसाच कायचि
त्तयोर्गुरुत्वे ॥ व्याधित्वेनाप्रसिद्धम
पियोगविषये प्रवृत्तिविरोधिनि ॥
प्रवृत्त्यसामर्थ्यरजः कार्यविरोधि आ
लस्यम् ॥ वि । अलसयुक्ते । तुन्दपरि
मृजे । मन्दे । आलसएव । स्वार्थे ष्यञ्
। अलसस्य कर्मभावोवा । ब्राह्मणा-
दित्वात् ष्यञ् ॥ आलस्यमस्यास्ति ।
अ० अज्या ।

आलातम् । न । अङ्गारे ॥ स्वार्थे ऽण् ॥

आलानम् । न । करिणी वन्धनस्तम्भे ॥
गजवन्धनरज्जौ । वन्धने । आलीय
तेऽव । लीड् श्लेषणे । अधिकरणेल्यु
ट् । विभाषालीयतेरित्यात्वम् ।

आलापः । पु । आभाषणे । कथोपक
थने । सम्भाषणे । आलपनम् । लपे
र्घञ् ।

आलिङ्गि

आलाप्यः । वि । आलापयोग्ये ।

आलावर्त्तम् । न । वस्तुनिर्मितव्यजने ।
आलावुः । स्त्री । } अलावाम् । तुम्व्याम् ।
आलावूः । स्त्री । }

आलास्यः । पुं । कुम्भीरे । इतिहेमच-
न्द्रः ॥

आलिः । पुं । भ्रमरे ॥ वृश्चिके । स्त्री ।
वयस्यायाम् । सख्याम् । सेतौ । लु
द्रसेतौ । आगन्तुजलवारणार्थं वा-
वृतौ । सस्यार्थजलधारणे । पङ्क्तौ
। आरामस्थपुष्पादिगुल्मपङ्क्त्याम्
। सन्ततौ ॥ वि । विशदाशये । शुद्धा-
न्तकरणे ॥ अनर्थे । अलति दंशेसम
र्थो भवति । अलेर्वाहुलकदिग्य् ।
आलयति । अलभूषणे । क् ॥
आ अलत्त्वम् । अलवारणे । सर्वधा
तुभ्यइन् । अल्यतेऽनयावा । अलभू
षादौ । इजजादिभ्यः ॥ आलति ।
आडिइन् ॥

आलिङ्गनम् । न । प्रीतिपूर्वकमिथोदे
हसंश्लेषे । उपगूहने । परिरम्भे ॥ का
मशास्त्रे तत्सप्तधा । यथा । आमो
दालिङ्गनम् । मुदितालिङ्गनम् । प्रे
मालिङ्गनम् । आनन्दालिङ्गनम् । रु
च्यालिङ्गनम् । मदनालिङ्गनम् ।
विनोदालिङ्गनमिति ।

आलिङ्गितः । वि । आश्लिष्टे ॥

आलीढ

आलिङ्गी । पुं । मृदङ्गविशेषे । आलिङ्ग्ये ।

आलिङ्ग्यः । पुं । यवाकृतिमृदङ्गे । गोपुच्छाकृतिरालिङ्ग्यः ॥ शब्दार्णवेतु । चतुरङ्गुलहीनोङ्गान्मुखेचैकाङ्गुलेनय । यवाकृतिः सआलिङ्ग्य-आलिङ्ग्यसहिवाच्यते इत्युक्तम् । आलिङ्ग्यते । लिगिगत्तौ । ऋह-शोर्ग्यत ।

अलिङ्गरः । पुं । माट कुण्डा गोल जाला इत्यादि भाषामसिद्धे मणिके । जलभाण्डे । अलिङ्गरयव । स्वार्थे अण् ॥

आलिन्दः । पुं । अलिन्दे । स्वार्थे प्र० ।

आलिम्पनम् । न । मङ्गलालेपने । आर्तर्पणे । मण्डोदके । इतित्रिकाण्ड-शेषः ॥

आली । स्त्री । आलिशब्दार्थे ॥ कृदि कारादितिडीष ।

आलीढम् । न । धन्विनः पादन्यासप्रभेदे । दक्षपत्सङ्कोचान्यपादप्रसारणे । दक्षिणजङ्घाप्रसारवामपादसङ्कोचरूपावस्थानेच । लक्षणं यथा । नमितापूर्वजङ्घाच पश्चिमाग्रगुणाभवेत् । असमोमध्यकायश्चस्यादालीढस्य लक्षणमिति । वि । अ

आलुः

शिते । भुक्ते ॥ चते । सेनान्यमालीढमिवासुरास्त्रे रितिचतेलक्षम् । आलेहनम् । लिङ्हेनपुंसकेभावे क्तः ।

आलीढकम् । न । तर्गकानांस्थलीषु क्रीडने ।

आलीनकम् । न । रङ्गे । राङ्ग इति-भाषा ।

आलुः । पु । कौकणदेशप्रसिद्धे कन्दविशेषे । कासकन्दे । कासालौ । विशालपत्रे । पेचके ॥ स्त्री । भारी इति भाषामसिद्धे सनाजजलपात्रे । कर्कश्याम् ॥ न । कचालू इत्यादिप्रसिद्धेषु मूलविशेषेषु । अपोच्यते । कन्दोवहुविधोलोकेआलुशब्देनभण्यते । कञ्जालुचैवघण्टालुपिण्डालुशर्करादिकम् ॥ इङ्गे जैर्यत्समानीतंविज्ञातीपदपूर्वकम् कोषादिषुनदृष्टंतत्भक्षितश्चाविवेकिभिः ॥ निघण्टौनास्यपर्यायानगुणापरिकीर्तिताः । स्मार्त्तेनैतद्व्यवहृतमभक्ष्यंतद्वितार्थिभि । सावूदानायथाऽभक्ष्यस्तथैतत्कथितंयुधै । निजधर्ममजानङ्गिर्गृहीतवालिशैर्वृथेति । भेलके । आलाति । ला० । मितङ्गादिच्चात् 'डु' । इयर्त्ति अर्यतेवा । ऋ० । चोरश्चलइत्यत्र चोरितिह्रिच्चाकृधातेरपि म

आलूक

शेषात्तु जितिकेचित् ।

आलूकः । पु । नागाधिपे । शेषनागे । कासालौ । न । मूलविशेषे । तदिवरणं यथा । आलूकमप्यालूकं तत्कथितं वीरसेनस्य । काष्ठालूकं शङ्खालूकं हस्त्यालूकानि कथ्यन्ते । पिण्डालूकमध्वालूकरत्नालूकानि कथितानि । काष्ठालूकं काठिन्ययुक्तं कठारं । शङ्खालूकं श्वेततायुक्तं सांख्यं । हस्त्यालूकं दीर्घतयुक्तं महाशरीरम् । पिण्डालूकं वर्तुलं । सुथनी । मध्वालूकं मधुरतायुक्तं रोमाञ्जितदीर्घं सुथनी । रत्नालूकं रतारं रतखडा इति च । रत्नाङ्गुणाः । आलूकं शीतलसर्वविष्टम्भिर्मधुरं गुरु । सृष्टमूत्रमलं हृत्तदुर्जरं रक्तापित्तनुत् । कफानिलकरं वल्यं वृष्यं स्तन्यविवर्द्धनमिति भावप्रकाशः । एलवालूके । आलूकी । स्त्री । अलूकं घृष्टा इति ख्याते । रत्नालूकप्रभेदे । रत्नालूके देयाद्दीर्घतन्वी च प्रथितालूकी । आलूकी वल्लकृत् त्रिंशद्गुर्वीहृत्कफनाशिनी । विष्टम्भकारिणी तैलैस्तुलितातिरुचिप्रदा ।

आलूः । स्त्री । आलूशब्दार्थे । आलूनाति । लूज्० । क्विप् ।

आलूकम् । न । आलूके । वीरसेने ॥

आवप

आलूकं शीतलं सर्वविष्टम्भिर्मधुरं गुरु ।

रु । सृष्टमूत्रमलं हृत्तदुर्जरं रक्तपित्तनुत् । कफानिलकरं वल्यं वृष्यं स्तन्यविवर्द्धनम् । एलवालूके ।

आलूतः । चि । छिन्ने ।

आलेख्यम् । न । चिषे ॥ नानार्थे ॥

आलेख्यशेषः । दि । मृते ।

आलेपः । पुं । उपलेपे ।

आलोकः । पुं । द्योते । प्रकाशे । आदनादिति भाषा । दर्शने । देखन इति भाषा । वन्दिभाषणे । स्तुतावितियावत् । आलोकनम् । लोकाद्दर्शने । घञ् ।

आलोकनम् । न । दर्शने । लोकात् ल्युट् ।

आलोकितः । चि । दर्शिते ॥

आलोचनम् । न । दर्शने । विवेचने ।

आलोचितः । चि । विवेचिते । कृतालोचने । इतिकर्तव्यतया प्रेरिते ॥

आवनेयः । पुं । भौमग्रहं । चि । अवनीसम्भूते ॥

आवन्त्यः । पुं । वाटधानेन । ब्राह्म्याद्वा ह्यस्ति सवर्णार्थमिति ॥

आवपनम् । न । इत्युत्थापनपाचे । भाण्डे । ग्राह्याम् । येषमक्षिप्य धान्यादिनीयते तस्यामित्यर्थः । ओ

प्यते निक्षिप्यते धान्यमच । टुवप्वी

आवर्जि

जतन्तुसन्ताने । ल्युट् ॥ वपने । सम्य
क्चुरिकर्मणि ॥

आवरकः । पुं । अपवरके । आच्छादके
॥ आत्रियतेऽनेन । वृज् । कृञादि
भ्यःसञ्चायावुन् ॥

आवरणम् । न । ढाल इतिप्रसिद्धफ
लके ॥ आच्छादने । अविद्यादिव
न्धने । अञ्जने ॥

आवरणच्युतिः । स्त्री । बन्धनाशे ॥

आवरणशक्तिः । स्त्री । अज्ञानशक्तौ ।
यथा ऽल्योपिमेधोऽनेकयोजन माय
तमादिस्थमण्डल भवलोकयित्वा
यनपथपिधायकतयाच्छादयतीव त
था ऽज्ञानपरिच्छिन्नमपि आत्मा-
न् परिच्छिन्नम संसारिण भवलो-
कयित्वाबुद्धिपिधायकतयाच्छादयती
वतादृशं सामर्थ्यम् । अनया आवर-
णशक्त्या ऽऽवृतस्यात्मन कर्तृत्वभो-
क्तृत्व सुखित्वदुःखित्वादिसंसारस-
म्भावनापि भवति । यथा स्वाज्ञाने
नावृतायारज्जौ सर्पत्वसम्भावना भ-
वति । अन्तर्दृश्ययोर्भेदं बहिःस्वप्न
क्षसर्गयोर्भेदं वा स्वात्मावलोकयित्वा
बुद्धिमखण्डसञ्चिदानन्दस्वरूपं वा आ-
वृणोति । वृज्वरणे । कर्त्तरिल्युट् ।
तदेवशक्तिः ॥

आवर्जितः । वि । आहृते । प्रखिप्ते ॥

आवर्त्त

यथा । हविरावर्जितं होतस्वयावधि
वदग्नियिति । आनमिते ॥

आवर्त्तः । पुं । चक्राकारेवारिभ्रमे ॥

ध्रुवाख्येरोमसंस्थानविशेषे । आव-
र्त्तने । चिन्तने ॥ राजावर्त्तना-
मोपरत्ने ॥ मेघनायकचतुष्टयान्त
र्गतमेघाधिपविशेषे । आवर्त्तानि
र्जलोमेघः ॥ न । मात्तिकधातौ ।

आवर्त्तनम् । वृत् ० । भावेवज् ॥

आवर्त्तकी । स्त्री । लताविशेषे । भग
तवल्ली इति कोकणेप्रसिद्धायाम् ।
मनोज्ञायाम् । रक्तपुष्प्याम् ॥

आवर्त्तनम् । न । अङ्गोमध्यमागे । ह्यर्थ
स्यपश्चिमदिगवस्थितच्छायायाः पूर्व-
दिग्गमनारम्भसमये । आवर्त्तनात्तु
पूर्वाङ्गोऽपराङ्गस्ततःपरम । दुग्धा
देरालोडने । औटाना इतिभाषा
। धातुद्रव्यस्यद्रवीकरणे । गलावना
इतिभाषा ॥ पुं । जम्बुद्वीपोपद्वीप
विशेषे । श्रीहरौ । पुनःपुनर्जनन
मरणसृष्टिप्रलयादिरूपसंसारचक्रे
मावर्त्तयति । वृत् ० । बहुलमन्यत्रा-
पीतियुच् ॥

आवर्त्तनमणिः । पुं । राजावर्त्तनामो
परत्ने ॥

आवर्त्तनी । स्त्री । ताम्रादिधातुद्रव्यद्रा-
वणार्थं मृतपात्रविशेषे । तैजसावर्त्त

आवस

न्याम् । मूषायाम् ।

आवर्त्तितः । त्रि । गुणिते ॥

आवर्त्ती । त्रि । आवर्त्तनशीले । आव

र्त्तवति ॥ प्रशंसायां गिनिः ।

आवर्त्तिनी । स्त्री । अजशृङ्गीवृत्ते ।

आवर्हः । पुं । उत्पाटने । आवर्हणम् ।

हृहउद्यमे । घञ् ॥

आवर्हितः । त्रि । उत्पाटिते । उन्मू

लिते ।

आवर्त्तिः । स्त्री । वीथ्याम् । श्रेण्याम् ।

हृक्षादिपङ्क्तौ ॥ आवर्त्तति । वल्

सम्बरणे । आडि इन् । परम्परा-

वाम् ।

आवर्त्तितः । त्रि । चञ्चले ।

आवर्त्ती । स्त्री । आवर्त्तौ । श्रेण्याम् ।

आवर्त्त्यम् । न । दौर्बल्ये । भावेऽप्यञ् ।

आवश्यकम् । न । अवश्यभावे । मने

त्रादिच्चाहुञ् । अव्ययानां भमात्र

इतिटिलोपः । अवश्यकर्त्तव्ये ।

आवसथ । पुं । गृहे । वेश्मनि । आ

र्याकोषे । आर्याछन्दसि ग्रन्थभेदे ।

व्रतविशेषे । न । गृहे । गेहे । द्व

सिते । वसतिस्थाने । विश्रामस्था

ने ॥ आवसन्त्यश्च एत्थ वसन्तिवचना

वसनिवासे । उपसर्गवसेरित्यर्थः ।

आवसथिकः । पुं । गृहस्थे । त्रि । गृहे

वासिनि । आवसथे वसति । आवस

आवाप

थात्ठल् । स्त्री । डीष् ।

आवसथ्यः । पुं । आवसथसम्बन्धिनिलै

किकेनौ ॥ आवसथयव । अनन्तावस

थेतिहभेषजाज्ज्यः ।

आवसितम् । त्रि । ऋद्धे । निष्पन्नधा

न्ये ॥ आअवसीयतेऽस्म । घोन्तकर्म

णि । क्तः । रक्षार्थमाच्छादितेधान्ये

॥ आवस्यतेऽस्म । वसआच्छादने ।

क्तः । मर्दनानन्तरमपनीतदृशे । ह

लीकरणयोग्ये धान्यराश्यावितिह

यमुकुटः ।

आवहः । पुं । कामदे । वायोः प्रथम

गणे । भूमिवायो ॥ यथा । द्यौश्चुक्ते

ज्योतिरादिस्थौ नन्दोहरिस्तथास्त

था । चिबज्योतिः सत्त्वज्यो । गो

तिष्ठान्स्त्वान्धआवहइति । आभिमुख्ये

नवहतीति । अभिमुखमागच्छन्वा

वायुरावहः ॥ पचाद्यच् ॥

आवहमानः । त्रि । क्रमागतै ।

आवापः । पुं । अलिवाले । पानभेदे

। प्रचेपे । भाण्डपवने । आपाके ॥

वलये । शबुचिन्तने । परराष्ट्रचिन्ता

याम् । निन्नोद्यभूमौ ॥ प्रधानहोमे

। आवपन्तिजलमञ्च । टुवृषवीजतन्तु

सन्ताने । हस्तश्चेति घञ् ।

आवापकः । पुं । वलये । प्रकौटोभरणे

। आउप्यते । टुवप० । कर्मविधौ

आविक

। स्मार्थं संज्ञायां वाकन् ।

आवापनम् । न । सूत्रयन्त्रे । तांस्त इति
भाषा ॥

आवापस्थानम् । न । आहुतिप्रक्षेपम्
द्वेषे ॥

आवारि । न । हृद्गालये । हृद्गवेषमनि ।
हाटघर इति भाषा । इत्युणादिको
ष ॥

आधारितः । चि । छादिते ।

आवालम् । । । वालमभिधाय्येत्यर्थे-
। आङ्मर्यादाभिविध्योरित्यव्ययी
भावः ।

आवालम् । न । आलवाले । वृक्षमूल-
कृतजलाधारे । आवलते ऽश्वोनेन
संवरणे । हलश्चेति घञ् । आ
ईषत्वासाट्छाः अत्रवा ।

आवास' । पुं । गेहे । वासस्थाने । आ
वसत्यप । वसेर्हलश्चेति घञ् ।

आवाहनम् । न । आह्वाने । यथा ।
विनायकं तथा दुर्गा वायु माकाशमे-
व । आवाहयेद्वा इति भिस्त्वैवा-
न्निष्कुमारकाविति मत्स्यपुराणम् । नि
मन्त्रयो ।

आवाहनी । स्त्री । पूजायामुद्राविशेषे ।

आविक । पुं । कम्बले । त्रि । मेघस
न्मिनिमांसादौ । मेडीदुग्धे ।
आविकं लवणं स्वादुस्निग्धोष्णं चाग्नि-

आविष्क

रीप्रणुत् । अहर्द्यतर्गणं केश्यंशु
पित्तकफप्रदम् । गुहकासेनिलो-
द्भूते केवले चानिले वरम् ।

आविज्ज । पुं । करमर्द्धे । करोँदा इति
भाषा । आविजतेस्स । आविजीभ
यच्चलनयोः । आङ्पूर्व । गत्यर्थी
कर्मकेति क्तः । ओदितश्चेन्नित्यम्
भीते ।

आविद्धः । त्रि । कुटिली । पराहते । चिं
से । मूर्खे । अभिभूते । विद्धे अ
विद्यतेस्स । व्यधेः क्तः । सूम्प्रसारण-
म् ।

आविट्टकर्णी । स्त्री । पाठायास्
आविधः । पुं । वेधनास्ते । वेधसाधने
सूच्यादौ । भ्रमरसूच्यादौ । वर्मा इ
ति भाषा । आविध्यन्त्यनेन आविध्य
ते येनवा । व्यधः । घञर्थकः

आविध्यः । पु । रावणमन्त्रिद्वये ।

आवि । । । प्राकाशे । प्रादुः । अवते ।
उङ्शब्दे । इर् ।

आविर्भावः । पुं । प्रकाशः । दुर्भावे ।
देवावतरणे । उत्पत्तौ ।

आविर्भूतः । चि । प्रकाशिते । प्रसुभूते
। अवतीर्णः ।

आविष्कारः । पुं । प्रकाशे ।

आविष्कृतः । चि । प्रकटिते । प्रकटीकृ-
ते । आविः अकारि । उङ्शब्दे । क्तः

आवृतः

। आविः क्रियतेस्मदा ।

आविष्टः । चि । प्रेतवाहिते । भूतादि-
ग्रस्ते । आवेशयुक्ते । निविष्टे । व्याप्ते ।

आविष्टः । । प्राकाशये । स्फुटत्वे । प्रा-
दुः ॥ अयं निपातः प्रकाशवाची ॥

आवीतः । पुं । व्यतिरेकन्याये । य-
था । यत्कृतकं तदनिर्नित्यमित्यन्व-
यादनित्यत्वमवगम्य यन्नानित्यं नत
तत्कृतकमिति व्यतिरेक इति । विशेषे
ण स्थष्टमितो वीतः स न भवति इत्यवी-
तः । अवीत एव आवीतः ।

आवीरचूर्णम् । न । फाग इति आवीर इ-
ति च भाषाविहिते फलानि ॥ यथा
। चन्दनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमद्रवसंयु-
तम् । आवीरचूर्णं रुचिरगुह्यतापर-
मेन्द्रेति ब्रह्मवैवर्ते श्रीकृष्णजन्म
खण्डे ८ अध्यायः ।

आवुकः । पुं । नाव्योक्त्या जनके । अव-
ति । अव० । बाहुलकादुण् । शिखा
दुपधाट्टिः ।

आवृत् । स्त्री । अनुक्रमे । परिपाण्याम्
। आवर्त्तनमत्रवा । वृत्तवर्त्तने ।
सम्पदादिङिप् ।

आवृतः । त्रि । कृतावरणे । आच्छादि-
ते । वेष्टिते । संवीते । आव्रियते
अ । वृज्वरणे । क्तः । ब्राह्मणादुग्र
कन्यायामुत्पन्ने ।

आवेश

आवृत्तिः । स्त्री । आवरणे ।

आवृत्तः । त्रि । व्यावृत्ते । निवृत्ते ॥
यथा । आवृत्तानां गुरुकुलादिप्राणां
पूजको भवेदिति । कृतावरणे । आ-
वर्त्ततेस्म । वृत्तु० । क्तः ।

आवृत्तचक्षुः । चि । कार्यकारणभावा
दुपरतकरणग्रामे ॥ आवृत्तानि वि-
मुखीकृतानि विषयेभ्यश्चक्षुषि कर-
णानियेन चक्षुर्ग्रहणस्योपलक्ष्यार्थ-
त्वात् ॥ निवृत्तचक्षुषि ।

आवृत्ति । स्त्री । अभ्यासे । पुनरुच्चारणे
। आवर्त्तनम् । वृत्तु० । क्तिन् । ध्याने ।
आवेगः । पुं । त्वरायाम् । वेगे । आवे-
जनम् । आविजी० घञ् ।
आवेगी । स्त्री । वृद्धदारकवृत्ते गवे-
गोऽस्त्यस्याः । अर्श आद्यच् । गौर-
दिः ॥

आवेदनम् । न । निवेदने । आङ्पूर्वा
दिदेत्युट् ।

आवेशः । पुं । अहङ्कारविशेषे । आटो-
पे । संरम्भे । अभिनिवेशे । सङ्गे ।
अनुप्रवेशे ॥ ग्रहामये । भूतसञ्चारे ।
भूतादिनारोगे । अपस्माररोगे ।
आवेशनम् । विश० घञ् ।

आवेशनम् । न । शिल्पशालायाम् ।
गृहादन्यस्मिन् कारूणां कर्मस्थाने ॥
भूतावेशे । प्रवेशे ॥ कोपे । परिवेशे ।

आशक्तः

। सूर्यादिपरिधौ । आविशन्त्यत्र ।

विशप्रवेशने । करणेति ल्युट् युच्वा ।

आवेशिक । वि । अतिथौ । असाधा

रणे । स्वीये । अवेशे अगृहे भव ।

अध्यात्मादिस्वाट्टञ् ।

आवेशितः । वि । निवेशिते । स्थापिते

। यथा । नमय्यावेशितधियां कामः

कामायकल्पते । भर्जिता कथिताधा

० । प्रायोबीजायनेशते इति श्रीभा-

गवतेश्रीकृष्णोक्तिः । मयि परमात्म

नीत्यर्थः ।

आवेष्टकः । पुं । प्राचीरादौ । घेर इ

तिभाषा ।

आशंसा । स्त्री । इच्छायाम् । स्पृहाया

। अप्राप्तप्राप्तीच्छायाम् ॥ आशं

स र् । शंसुस्तुतौ । गुरोश्चेत्यः ।

टाप् ।

आशंसितः । वि । वाञ्छिते । आख्या

ते । उक्ते । नपुंसके भावेक्तः ॥

आशंसिता । वि । इच्छावति । आका

ङ्क्षाशीले । आशंसते । आङ् । शा

सुइच्छायाम् । टन् ॥

आशंसुः । वि । इच्छे । इच्छाशीले

। इष्टार्थप्राप्तीच्छौ । आशंसितरि ।

आशंसते । आङ् । शा० । सनाशंसे

त्युः ।

आशक्तः । वि । सम्यक्शक्तिविशिष्टे ।

आशा

आशङ्का । स्त्री । भये । चासे । सङ्कोचे

॥ ईषद्वितर्के ।

आशनः । पुं । असनवृत्ते ।

आशयः । पुं । अभिप्राये । पुनसे । आ

धारे ॥ विभवे । अजीर्णे । चेतसि

॥ वासनाख्ये संस्कारे । आपल्लविपा

काच्चित्तभूमौशेते इति व्याख्यानात्

। कोष्ठागारे ॥ सक्ताने । आशयवि

ज्ञाने । आशेरते ऽस्मिन् कर्मानुभव

वासना इत्यर्थात् । किम्पज्ञाने ॥ ध

र्माधर्मे । अदृष्टे ॥ श्रयणे ॥ आशय

नम् । श्रीङ्त्वमे । एरच् ॥ इहेशे ॥

यथा । अहमात्मागुडाकेशसर्वभूता

शयस्थितइति ।

आशयाश । पुं । पावके । वङ्गौ । आ

शेरते ऽचेत्याशयः । एरच् । आधारः

। तमश्नाति । कर्मण्यण् ।

आशयिता । वि । भोजयितरि । अशे-

र्यन्तात् टच् ।

आशरः । पुं । अग्नौ । राक्षसे । आश्र

णाति । शृङ्गिंसायाम् । पचाद्यच् ।

आशा । स्त्री । दीर्घाकाङ्क्षायाम् ।

अशक्योपायार्थविषयायां टृष्णाया

म् । अनवगतोपायार्थविषयायां-

वामार्थनायाम् । अप्राप्तवत्त्वाकाङ्

क्षायाम् । अनिर्ज्ञातप्राप्तीष्टार्थमा

र्थनायाम् । आयतार्याटृष्णायाम् ॥

आशित

यथा । पिशाचमोचनं तीर्थं कतिधा-
नावगाहितम् । तथाप्याशा पिशा-
चीनामाशामिश्रं नमुञ्चतीति । ह-
रिति । दिशि । आसमन्तादश्नुते ।
अशूड्याप्तौ । पचाद्यच् ।

आशापुरसम्भवः । पुं । भूमिजगुगुलौ
। आसापुरीधूप इति भाषा ॥

आशावन्धः । पुं । समाश्रये । मर्कट
जालके । दिग्वन्धे । आशयावन्ध ।
आशायाः बन्धोवा ॥

आशान्वरः । त्रि । दिगन्वरे ।

आशास्यम् । त्रि । आशंसनीये । आ-
शीःसाथे ।

आशितः । त्रि । अशिते । भुक्ते । आ-
शायतेस्म । श्रोतनूकरणे । क्तः । आ-
शोरन्यतरस्यामितीत्वम् ।

आशितङ्गवीनम् । त्रि । पुरागोस्तृप्ति
कृतस्थले । पहलैगायजहाँचरी है
इति भाषा । त्रिष्वाशितङ्गवीनं तत्त
गोत्रेभ्यश्चाशिताः पुरा । आशिताः-
भोजिताः गावोयव । अषड्चाशित
ङ्ग्वल्गमितिष्ठः । निपातनात्पूर्वस्य
भुम् ।

आशितम् । पुं । तृप्तौ । न । अन्ना
दैः । आशितेभ्यः भवत्यनेन आशि
तस्य भवनं वैतिविग्रहे । आशिते भु-
वः करणभावयोरित्याशितशब्दोप-

आशी

पदाङ्गवतेः करणभावयोः खच्प्रत्य-
यः । मुमागमः पूर्णपदस्य । यावता
ऽन्नेनातिथ्यादिर्भोजितो भवतिसण-
वमुच्यते । भावे आशितस्यवम् ॥

आशिता । त्रि । अद्वारे । बहुभोजन
शीले ।

आशिरः । पुं । अग्नौ । सूर्ये । रा-
क्षसे । अश्नुते । अशूड्याप्तौ सङ्घा-
तेच । अश्रातिवा । अशभोजने ।
अश्रेयिर्दितिकिरच ।

आशी । स्त्री । हितस्याशंसने । मस्य
यदपेक्षितं तन्ममति तदभिष्टुष्टिप्रार्थ-
ने । आशीर्वादे ॥ सर्पतालुगद्वर्त्ते ।
आशीस्तालुगतादंष्ट्रा तयाविदेन-
जीवति । इति विषविद्या ॥ उ-
ष्णायाम् । अमासप्रार्थने । ह नामौ-
षधौ । आशास्ते इति विग्रहे । आ-
शुसुहृच्छायाम् । शशुअनुशिष्टौ ।
अस्मात् क्विप्चेति क्विप् । आशासः
कौ उपधायाश्चत्वम् । यदा आशासनं
मनयावा । सम्पदादिः । आशासः क्त-
विसीत्वम् ।

आशीः । स्त्री । सर्पदंष्ट्रायाम् । सप्तविधे ॥
हितशंसने ॥ आशीमिवकला मि-
थ्योरितिराजशेखरोक्त्वा ईकला-
स्तोयम् । आशीराश्यादिदंष्ट्रायामिति
द्विरूपकोशात् ।

आशुशु

आशीर्वादः । पुं । आशीर्बचने । मङ्गलप्रार्थनायाम् । आशिषोवाद ।
 आशीविषः । पुं । विषधरे । सर्पे । आशिषि विषमस्य । पृषोदरादिः ।
 आशु । ॥ छिप्रे ।
 आशुः । पुं । न । ब्रीहिप्रभेदे । वर्षाभवाधान्येषष्टिकादौ । पाटले ब्रीहौ ।
 न । द्रुते । शीघ्रे । शीघ्रेक्रियाविशेषणत्वेऽस्तीवम् । सत्त्वगामित्वे वाच्यलिङ्गम् । अश्रुते । अशूड्याप्तौ ।
 कृवापाजिमिस्वदिसाथशून्यउण् इत्युण् ।
 आशुगः । पुं । वायौ ॥ वाणे । शरे । अर्के । त्रि । शीघ्रगामिनि । आशुः ।
 इति । अन्यचापीतिगमेर्डः ।
 आशुतोषः । पुं । महादेवे । महेश्वरे । चि । शीघ्रंशन्तुष्टे । आशुशीघ्रतोषस्तुष्टिर्वस्य ।
 आशुपत्नी । स्त्री । गजभक्ष्यायाम् । शङ्खकीलतायाम् ।
 आशुब्रीहिः । पुं । आशुधान्ये । पाटले । आशुसंज्ञकोब्रीहिः ॥
 आशुशुचिः । पुं । अग्नौ । वायौ । आसमन्तात् शोष्टुमिच्छति । आङ्पूर्वाच्छुष्यतेः सजन्तात् आङिशुषेः सनश्चन्दसीत्यनिः । छान्दसानामपिकचिङ्गावायां प्रयोगः ।

आश्रम

आश्रेकुटी । पुं । पर्वते । इति शब्दमाला ।
 आशौचम् । न । अशुद्धौ । वर्णाश्रमविहितकर्मानुष्ठानसङ्कोचावस्थायाम् ।
 अशौचमेव । स्वार्थे अण् ।
 आश्रयम् । न । अपूर्वे । अद्भुते । चिचे । विस्मये ॥ त्रि । अद्भुतवति ॥
 आश्रयतिचर्यते अभिनीयते । आश्रयमनित्य इति अभूततद्भावेऽसुट्निपात्यते । यथा । आश्रयं यदि सभुञ्जीत । अद्भुतमित्यर्थः ।
 आश्रमः । पुं । अश्रमनोविकारे । तस्यविकारइत्यण् ।
 आश्रानः । पुं । अरण्ये । सूर्यसारथौ ।
 आश्रमरथः । पुं । ऋषिविशेषे । अश्रमरथस्य गोत्रापत्यम् । गंगादिभ्यो यञ् ॥
 आश्रयानः । त्रि । शोषिते ॥
 आश्रमः । पुं । न । ब्रह्मचारिणि । गृहिणि । वानप्रस्थे । भिक्षौ । यथा । ब्रह्मचारीगृहस्थस्त्वानप्रस्थोयतिस्तथा । एतेगृहस्थप्रभवाश्चत्वारः पृथगाश्रमाः । सर्वेपिकमशस्वेते यथाकालंनिषेविताः । यथोक्तकारिणं विप्रंनयन्ति परमाङ्गतिमिति । अत्रकलौविशेषो यथा । ब्रह्मचर्याश्रमोनास्तिवानप्रस्थोपनिषे । गार्ह-

आश्रम

स्थोभैक्षुवश्चैव आश्रमौ द्वौकलौ
यगे इति ॥ वने । मठे ॥ मुनीनां वा
स्थाने । आश्रमन्त्यवानेन वा । अ
भुत्पास खेदे च । घञ् । नोदात्तो
यदेशुत्येतिट्ठिर्न । यद्वा । आसम
न्ताश्चमौ ऽव स्वधर्मसाधनक्लेशात् ॥
परमात्मनि । आश्रमवत् सर्वेषां स
सारारण्ये भ्रमतां विश्रामस्थानं त्वा-
दाश्रमः परमात्मा । अस्यार्थः । आ
श्रमवदाश्रमः यथारण्ये चरतामाश्र-
मश्चायादानां दश्रामस्थानम् एवं
संसारारण्ये भ्रमतां प्राणिनां सुषुप्ते
मोक्षे च विश्रामस्थानं भवति परमे-
श्वर इति ।

आश्रमधर्मः । पुं । आश्रमाणां ब्रह्मचा-
रिप्रभृतीनां शास्त्रविहिते साधने ।
यथा । ब्रह्मचारिणः स्वाध्यायः । गृ-
हस्थस्य दानं दमश्च यज्ञश्च । वानप्रस्थ-
स्य तपः । परिव्राजकस्य अभयसत्त्वसं-
शुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिरिति । य-
स्त्वाश्रमसमाश्रित्य अधिकारः प्रवर्त-
ते । स खल्व्वाश्रमधर्मस्तु भिन्नादण्डा-
दिको यथा । यतीनान्तुश्रमो धर्मो
नियमो वनवासिनाम् । दानमेव गृ-
हस्थानां शुश्रूषा ब्रह्मचारिणामिति
श्रुतिः । महानिर्वाणेतु । पुरैव कथितं
तावत्कलिसम्भवचेष्टितम् । तपः स्वा-

आश्रमाः

ध्यायहीनानां नृणामस्यायुषामपि-
। क्लेशप्रयासाशक्तानां कुतो देहपरिश्र-
मः । ब्रह्मचर्याश्रमेनास्तिवानप्रस्थो-
ऽपि न प्रिये । गार्हस्थोभैक्षुकश्चैव आ-
श्रमौ द्वौकलौयुगे । गृहस्थस्य क्रियाः
सर्वा आगमोक्ता । कलौ शिवे । नान्य-
मार्गैः क्रियासिद्धि कदापि गृहमेधि-
नाम् ॥ भैक्षुके प्याश्रमे देवि वेदात्तं
दण्डधारणम् । कलौ नास्त्येव तं ने-
यतस्तच्छ्रौत संस्कृतिः । शैवसंस्कार-
विधिनावधूताश्रमधारणम् । तदे-
व कथितं भट्टे संन्यासग्रहणं कलौ ।
विप्राणामितरेषाञ्च वर्णानां प्रवले-
कलौ । उभयवाश्रमे देविसर्वेषा-
मधिकारिता । सर्वेषामेव सं-
कर्माणि शैववर्त्मना । विप्राणामितरे-
षाञ्च कर्मलिङ्गं पृथक् पृथक् । इत्यु-
क्ते रागमोक्त एव आश्रमधर्मः कला-
वनुष्ठेयः । स च तस्मादेव तन्त्रोत्तम-
दनुसन्धेयः ।

आश्रमवित् । पुं । दशप्रभृतिषु । तैश्चि-
आश्रमाः परमार्था इति समर्थयन्ते ।
तदसत् । वेदस्याश्रमशब्दार्थत्वे श्रद्धा-
देरपि वसङ्गात् । जातेषु दुर्विवेचन-
त्वात् । तन्मूलस्याश्रमस्य दर्शयितुम-
शक्यत्वात् । सस्कारस्य च देहसमवा-
यित्वे पारलौकिकत्वायोगात् । अस-

आश्रितः

ज्ञेयात्मनितदसम्भवात् ।

आश्रमिकः । चि । आश्रमयुक्ते ।

आश्रमी । पुं । ब्रह्मचर्याद्याश्रमविशिष्टे । अनाश्रमी न तिष्ठेत दिनमेकमपि द्विजः ।

आश्रयः । पुं । व्यपदेशे । सामीप्ये ।

आधारे । अवलम्बे । यथा । परिजनस्य राजादिः ॥ निकीर्त्ते । आयतने ।

गृहे । रात्रां सन्त्यादिषड्गुणान्तर्गतगुणविशेषे । अरिणापीक्ष्यमानस्य जिगीषोर्वल्लब्दाश्रयणे । विषये ।

आश्रयणम् । अञ्ज वरच् ।

आश्रयाश्र । पुं । अग्रौ । पावके । चिच

कटचे । त्रि । आश्रयनाश्रके । आ

वसिनि । आश्रयमाधारमश्रान्ति अश्रभोजने । कर्मण्यण् ।

आश्रयासिद्धः । पुं । हेत्वाभासविशेषे ।

यथा । गगनारविन्दं सुरभि अरविन्दं स्वान् सरोजारविन्दवत् इति । अच

गगनारविन्दमाश्रयः सचनाख्येव ।

आश्रयः असिद्धोयस्यसः ।

आश्रवः । पुं । अङ्गीकृतौ । क्लेशे । त्रि ।

प्रवृत्तिनिवृत्त्योर्विधातुंशक्ये । वचनस्थिते ॥ आश्रुषोतिकाक्यम् । शु

अवसे । पचाद्यच् । आङ्पूर्वाच् । शृणोतेर्द्देशोऽरब्बा ।

आश्रितः । त्रि । आश्रयप्राप्ते । शरणान्

आश्रय

ते । आधेये । उपविष्टे ॥ न्यायमतेप

रमाणवाकाशादिनिश्चयद्रव्यभिन्नस-

र्वद्रव्याणामाश्रितत्वंसाधर्म्यम् । आ

श्रयति आश्रीयतेत्यवा । अञ्ज ।

गच्छर्थेति कर्मणिवा क्त ।

आश्रुतः । चि । अङ्गीकृते । स्वीकृते ।

कृतश्रवणे । आकर्णिते । आश्रूयते

स्य । श्रुश्रवणे । क्तः ।

आश्लिष्टः । त्रि । आलिङ्गिते । श्लिषआ

लिङ्गने । गच्छर्थार्कर्मकेति क्तः ।

आश्लेषः । पुं । आलिङ्गने । एकदेशस

न्वन्धे । आश्लेषणम् । श्लिष । घञ् ।

आश्रम् । न । अश्रीये । अश्रवृन्दे । अ

श्रानांसमूहः । हस्याभावे अण् ।

अश्रस्यकर्मभावयोः । प्राणभृज्जाति

त्वात् अञ् । चि । रथादौ । अश्रैव

ह्यते । शेष इत्यण् ।

आश्रतराश्रिः । पुं । बुद्धिबलमुनौ । अ

श्रतराश्रस्यापत्यम् । इङ् ।

आश्रय्यम् । न । अश्रय्यद्वयफले । अ

श्रयस्यफलम् । प्रक्षादिभ्योश्च विधे-

र्न लुक् ।

आश्रयुजः । पुं । आश्रिनमासे । अश्र

युजीपौर्णमास्यस्मिन्नस्ति । सास्मि

नपौर्णमासीति अण् ।

आश्रयुजो । स्त्री । आश्रिनपूर्णिमायाम्

। अश्रयुजायुक्तापौर्णमासी । नञ्

आषाढ

वेणुयुक्तकाल इत्यण् । टिट्ठेति-
डीप् ।

आश्वलायनः । पु । ऋषिविशेषे । अ-
श्वलस्यगोत्रापत्यम् । नडादिभ्यः
फक् ।

आश्वस्तः । चि । जातविश्वासे ।

आश्वसः । पु । निर्हतौ । आश्वयिका
परिच्छेदे । आश्वयप्रदाने । आश्व-
सनम् । श्वसप्राणने । घञ् ।

आश्वसकः । चि । आश्वसकारिणि ।

आश्विनः । पुं । शरद प्रथमेमासे । इषे
॥ तत्रजातस्यफलम् । रात्रांप्रियः का-
व्यकलाविदग्धः स्याद्दर्भगर्भाग्रसुती
क्षुब्धः । सुखीवदान्योबहुमान-
शाली भक्तो भवेदाश्विनमासजन्मे-
ति । अश्विन्यायुक्तापौर्णमासी अ-
स्मिन्नस्ति । सास्मिन्पौर्णमासीत्य-
ण् । रवेःकन्याराशिस्थितिकाले ।

आश्विनेयौ । पुं । अश्विनीकुमारवोः ।
स्वर्बैद्ययोः । अश्विन्याः अपत्ये । स्त्री
भ्योठक् । नित्यदिवचनान्तः ।

आश्वीनः । चि । एकाहेनैकाश्वगम्य
मार्गे । अश्वेनैकाहेनातिक्रम्यते ।
अश्वस्यैकाहगम इति खञ् ।

आषाढः । पुं । ग्रीष्मद्वितीयमासे । शु-
चौ । आषाढीपौर्णमासी अस्मिन्
। सास्मिन्पौर्णमासीत्यण् । तत्र

आश

जातस्यफलम् । अनल्पजल्पी प्रमदा-
भिलाषी प्रमादशीलोगुरुवत्सलश्च
। बहुव्ययो मन्दहुताशनस्या दाषा-
ढमासप्रभवोमनुष्यइति । व्रतिनां
पालाशदण्डे । आषाढीपूर्णिमाप्र-
योजनमस्य । विशाखाषाढादण् म-
न्यदण्डयोरित्यण् । मलयचले ॥
रवेर्मिथुनराशि स्थितिकाले ।

आषाढकः । पुं । आषाढमासे ।

आषाढभवः । पुं । भौमग्रहे । चि ।
आषाढजाते ।

आषाढभूः । पुं । कुजे । मङ्गलग्रहे ॥

आषाढा । स्त्री । पूर्वाषाढायाम् ॥ उ-
त्तराषाढायाम् ॥

आषाढाभूः । पुं । मङ्गलग्रहे ।

आषाढिः । पुं । रतिदेव्यास्थाने ॥

आषाढी । स्त्री । आषाढमासस्यपूर्णि-
मायाम् । आषाढयायुक्ता पौर्णमा-
सी । नक्षत्रेणयुक्तकालइत्यण् । त-
तो डीप् ।

आषाढीयः । चि । आषाढायांजाते ।
अविष्ठाषाढास्यांछण् वक्तव्यः ।

आष्टम् । न । आकाशे । वियति । अ-
श्रुते अश्रूयासी सङ्घातेच । अश्ना-
तिवा । अशभोजने । भ्रातृजगमिन-
मीत्यादिनाष्टन्वृद्धिश्च ।

आश । । स्वरणे ॥ अपाकरणे ॥ को-

आसक्तिः

पे॥आःरचस्तिष्ठतिष्ठ॥ सन्तापे । य
था । विद्यामातर माः प्रदर्श्यन्तपशू-
नभिज्जामहे निखुपाइति । पीडाया
म् । आ शीतम् । क्रोधाविष्कारे ॥ सा
टोपतर्जने । आस्ते । आसउपवेशने
। किप् । आङ्पूर्वादसतेर्वा ।

आस । ॥ । बभूवेत्यर्थे ॥

आसः । पुं । धनुषि । अस्यन्तेशरा अने
॥ असु० । अकर्त्तरिचकारकेसं-
ज्ञायामिति घञ् ।

आसक्तः । वि । आसक्तिविशिष्टे । विष-
यान्तरपरिहारेण सर्वदानिविष्टे । त-
त्परे । प्रसिते । अत्यन्तरते । न ।
नित्ये । अनवरते । आसज्जि । षञ्
ङ् । कर्मणि क्तः ॥

आसक्तिः । स्त्री । अनुरागे । प्रीतौ ।
आनुरक्तौ । आङ्पूर्वात्षञ्जे क्तिन् ।
आसङ्गम् । न । अनवरते । नित्ये ॥ पुं ।
अभिनिवेशे । परिष्वङ्गे । प्राप्तस्यो-
पस्थितेपि विनाशे संरक्षणाभिलाषे
। कर्तृत्वाभिमाने । भोगाभिलाषे
। वि । तद्युक्ते । स्त्री । तुवर्थ्याम् ।
सौराष्ट्रमदि । आसज्जनम । षञ्
घञ् ।

आसज्जिनी । स्त्री । वातभ्रमे । वाच्या-
याम् ।

आसक्तिः । स्त्री । सङ्गमे । लाभे । स

आसनः

त्रिघौ ॥ पदसन्निधानकारणे । यत्
पदार्थस्ययत्पदार्थेनान्वयोपेक्षित-
स्तयोर व्यवधानेनोपस्थितिकारण-
मिति न्यायमुक्तावली ।

आसन । पुं । जीवकद्रुमे । अस्थिति ।
असुक्षेपणे । ल्युः । प्रज्ञाद्यण् । न
। विरदस्तन्वदेशे । यच्चमहामात्रो
निवसति । पीठा चौकी इत्यादिभा-
षाप्रसिद्धे पीठे । विष्टरे । विजिगीषो
दुर्गादीनवर्द्धयत स्थितौ । याचानि
वर्त्तने । अरिविजिगीष्वोः प्रतिवद्गुण
तथो । कालप्रतीक्षयातूष्णीमवस्थाने
। यथा । परस्वस्यसैन्यानां साम्यज्ञा-
त्वाविचक्षणः । आसनं स्वामिनेब्रूया-
न्मन्त्रीस्वामिहितेरतइति ॥ अष्टाङ्ग-
योगस्यतृतीययोगाङ्गे । पञ्चप्रकार-
करचरणादि सस्थानविशेषे । यथा ।
पद्मासनंस्वस्तिकास्यं भद्रंवज्रासन त-
था । वीरासनमितिप्रोक्तं क्रमादास-
नपञ्चकमिति ॥ एषालक्षणां य-
थास्थानेद्रष्टव्यानि । अन्यच्च । आस-
नानिक्कुलेशानि यावन्तो जीवज-
न्तवः । चतुरशीति लक्षाणि चैकैक-
समुदाहृतम् । आसनेभ्यःसमस्तेभ्य-
साम्प्रतंद्वयमुच्यते । एकंसिद्धासनना-
मद्वितीयंकमलासनम् ॥ इतिनिरु-
त्तरतन्त्रम् । स्थिरमुखमासनमिति

आसवः

पतञ्जलिः ॥ सुखेनैव भवेद्यस्मिन्नज
स्त्रं ह्यस्मिन्ननम् । आसनं तद्विजानी
यान्नंतरत्सुखनाशनमिति पूज्यपा
दः । आस्यतेऽत्र । आस उपवेशने
। कर्णेति ल्युट् । शृङ्गारासनानि
बन्धशब्देद्रष्टव्यानि ।

आसनबन्ध । पु । उपवेशने ।

आसना । स्त्री । स्थितौ । आस्यतेऽस्या

म । आस० ग्यासश्चोयुच् ।

आसनी । स्त्री । विपणौ ॥ स्थितौ ।

आसन्दः । पु । वासुदेवे । श्रीकृष्णे ।

आसन्दो । स्त्री । क्षुद्रखट्वायाम् । पीठ

कायाम् । सभामध्यवेदिकायाम् ।

आस्यतेऽस्याम् । आस० । अब्दादय

श्चेति साधुः ।

आसन्नः । त्रि । निकटे । उपस्थिते ॥ आ

सीदति स्म । गत्यर्थेति क्तः । आसा

द्यते स्मेति वा । क्तः ।

आसन्यः । पु । प्राये । त्रि । आस्यभवे ।

आस्येभवः । यत् । पद्वन्नेत्यासन्नादे

शः प्रभृतिग्रहणस्य प्रकारार्थत्वात् ॥

आसवः । पुं । मद्यमात्रे । मद्यविशेषे ।

मैरेवे । शीघ्रौ । शीघुरिक्षुरसैः प

क्षैर्यक्षैरासवो भवेत् । मैरेयं धात

क्नीपुष्पगुडधानास्त्रसंहितमिति मा

श्वेन भेद इति । आर्षेरासावयेतु ।

शर्करासवमात्रीकाः पुष्पासवफला

आसित

सवाः । वासचूर्णे श्वविधैर्दृष्टास्तैस्तैः

पृथक् पृथगित्युक्तम् । कुङ्कुमभट्टस्तु ।

आस्यते इत्यासवो मद्यानामवस्था-

विशेषः सद्यः कृतसंसाधनः सञ्जातम-

द्यभाव इत्याह ॥ यदपक्षौषधाम्बुध्या

सिद्धं मद्यं स आसवः । आसवस्य गुणा

चेयावीजद्रव्यगुणैः समाः । आस्ये

यते । घृज् अभिषवे । ऋदोरप् ॥

आसवद्रुः । पु । तालवृक्षे ।

आसादनम् । न । सन्निधापने । स्थापने ॥

आसादितः । त्रि । प्राप्ते । लब्धे । आलि

वंशीधरे कामकेलीपरे । किं मया सा

दितं मौनमारोपितम् । आयेजिते

। सन्निधापिते ॥ आसाद्यते स्म ।

घट्ट० । ग्यन्तः । क्तः ।

आसारः । पुं । धारासम्पाते । वेगवृष्टौ

। सुहृदले । प्रसरणे । सैन्यानां सर्व

तोत्थासौ । अन्वागच्छदले । आस

रणम् । आस्रियतेनेन वा । वृगती ।

घञ् ।

आसिकः । त्रि । खड्गधारिणि । आसि-

प्रहरणमस्य । प्रहरणमिति ठक् ।

आसिका । स्त्री । आसने । आसद्यवे

शने । धात्वर्थनिर्देशेण लृट् ॥

आसिकः । त्रि । ईषत्सिक्के ॥

आसितम् । न । स्थानविशेषे । आस्यते

ऽस्मिन् । आस० । तोषिकरस्ये चेत्य

आसुर

धिकरणे क्तः ॥

आसीनः । पि । उपविष्टे । वैठा इति भाषा । आसने उपविष्टे । अचले ॥ बुद्धावभिव्यक्तविज्ञानप्रकाशने । आस्ते । आस० लटः शानच् । ईदासः ।

आसीनप्रचलायितम् । न । उपविश्य निद्रावशेन दोलने । ऊँघना इति भाषा ॥

आसुतिः । पुं । अभिषवे । मद्यसन्धाने । मदचुवाना इति भाषा । पुञ्० क्तिन् ॥

आसुतीवलः । पुं । कन्यापाले । शूद्रजातिविशेषे ॥ यज्वनि । शौण्डिके । आसुतिरस्यास्ति । रजःकृष्यासुतिपरिषदोवलच् । वले इति दीर्घः ।

सुरः । पुं । असुरे । प्रजापत्ये । ब्राह्मणवृद्धविवाहान्तर्गतविवाहविशेषे । आसुरेद्रविणादानात् इति याज्ञवल्क्यः । आतिथ्योद्रविणदत्त्वा कन्यायै चैव शक्तिः । कन्याप्रदानं स्वाच्छन्द्यादासुरो धर्म उच्यते इति मनुः । अस्य मानुष इत्यपि संज्ञा । शुक्लेन मानुष इति हारीतक्यात् । असुराणामिवायम् । अश् । न । विडलवणे । असुरस्य कर्मभावयोः । वि । असुरसम्बन्धिनि । अण् । सुरनिश्चयः । पु । वेदार्थविरोधिनि निश्चये । आसुरो विपर्यासरूपो वेदार्थविरोधी निश्चयो यस्य ॥

आसुरी

आसुरभावः । पुं । हिंसावृत्तादिस्वभावे ।

आसुराणां मसुरप्रकृतीनां भावः स्वभावः ।

आसुरस्वम् । न । अयज्वनांधने । यागादिगून्यानां वित्ते । अयज्वनान्तयद् वित्तमासुरस्वं तदुच्यते इति मनोः । आसुराणां स्वम् ॥

आसुरिः । पुं । कपिलमुनेः शिष्ये ब्राह्मणे ॥

आसुरी । स्त्री । राजिकायाम् । छेदभेदाद्यात्मिकायां चिकित्सायाम् । असुरस्येयम् । तस्येदमित्यण् । अम्यतिवा । असेवरन । प्रज्ञाद्यण् । टिट्ठेति ङीप् ॥

आसुरीप्रकृतिः । स्त्री । आस्त्रान्मथनुजातविषयभोगहेतुरागप्रधानायां राजस्यां प्रकृतौ । वैदिकनिषेधात् क्रमेण स्वभावसिद्धरागवेषानुसारि सर्वानर्थहेतुप्रवृत्तिहेतुभूतायां राजस्यां प्रकृतौ । विषयभोगप्राधान्येन रागप्रावल्यादासुरीत्वम् ।

आसुरीसम्पत् । स्त्री । असुररम्यहेतुभूतायां रजस्तमोमय्या सम्पदि । अशुभवासनासन्ततौ यथा । दम्भोदर्पोभिमानश्चक्रोधः पातुष्यमेव च । अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थसम्पदमासुरीमिति । शरीरारम्भकाले पापकर्मभि

आस्कन्दि

रभिव्यक्ता मभिव्यक्त्यजातस्य कुपुरुष
स्य दम्भाद्या अज्ञानान्तादौ घाएव भव
न्ति न च्चभयाद्या गुणा इत्यर्थः ।

असिकः । पुं । आसेचने ॥

आसेक्यः । पुं । नपुंसकविशेषे । तल्ल
क्षणं यथा । पित्रोस्तु स्वल्पवीर्यत्वादा
सेक्यः पुरुषो भवेत् । स शुक्रं प्राप्य
लभते ध्वजावतिमसंशयमिति ॥

आसेचनः । त्रि । अट्टसिक्कति । असे
चनके । न आसिच्यते मनेत्र । धि
चक्षरणे । करणेति ल्युट् ।

आसेचनकम् । त्रि । असेचनके । आसे
चने ॥ संघायांकन् । तदासेचनकं
दत्तेर्नास्त्यन्तो यस्य दर्शनात् ।

आसेदिवान् । त्रि । आसने ।

आसेधः । पुं । राजाज्ञया ऽवरोधे ।

आसेवनम् । न । पौनः पुन्ये ॥

आसेवा । स्त्री । स्वारसिक्यां प्रवृत्तौ ।

आस्कन्दनम् । न । तिरस्कारे । रणे ।
संशोषय । स्कन्दिर्गतिशोषणयोः
भावे ल्युट् ।

आस्कन्दितम् । न । अश्वगतिविशेषे ।
उत्तेरिताख्ये वेगे ॥ स च सम्यग्गतिः ।
आस्कन्दने । स्कन्देः स्वार्थण्यन्तात्
भावेत्तः । आस्कन्द सञ्जातोऽस्य ।
तारकादिच्चादितज्वा ।

आस्कन्दितकम् । न । आस्कन्दिते । अ

आस्तिका

श्वानां पञ्चममतौ । उत्तेरिते । उप
कण्ठे ।

आस्तः । वि । चित्ते ।

आस्तरः । पुं । करिकम्बले । वस्त्राद्या
स्तरणे ।

आस्तरणम् । न । हस्तिपृष्ठस्थितचित्र
कम्बले । प्रवेण्याम् । भूल इति भा
षा । आस्तीर्यते ऽनेन वा । स्तृञ् आ
च्छादने । कर्मणि करणे वा ल्युट् ।

आस्तारकः । पुं । माषेण्डरीप्रभृति
खाद्यद्रव्यसिद्ध्यर्थं स्थालीस्थजलोप-
रिदीवमाने दृणादौ । थर इति-
भाषा ॥

आस्तावः । पुं । यक्षीयदेशविशेषे । या
क्षिकानां संवाददेशे ॥ आगत्य
वन्त्यस्मिन् । टुञ्स्तुतौ । घञ् ।

आस्तिकः । पुं । मुनिविशेषे । सतुजर
त्कारमुनेः पुषः । तत्पिता गर्भस्थं तं
आत्मा अस्तीत्युक्त्वा गत इत्यस्मा-
दास्तिकः । इति महाभारतम् ॥ आ
स्तीके ॥ त्रि । नास्तिकभिन्ने । वेद
प्रमाणवादिनि । अद्वालौ । अस्तिप
रलोक इत्येवं मतिर्यस्य सः । अस्ति
नास्ति द्विष्टं मतिरिति अस्तीति निपा
तात् यदा वचनसामर्थ्या दस्तीत्या
ख्यातात् ठक् ।

आस्तिकार्थदः । पुं । जनमेजयेराज्ञि ॥

आस्पद

आस्तिक्यम् । न । अद्यायाम् । आस्ति
कस्यकर्म भावि वा । पुरो० यक् ।
आस्तीकं । पुं । मनसापुत्रे आस्तिक
मुनौ ।

आस्तीकजननी । स्त्री । मनसादेव्या
म् ।

आस्था । स्त्री । आलम्बनायाम् । स्था
ने । यत्ने । अवेक्षायाम् ॥ आस्था
न्याम् । आतिष्ठन्त्यस्थाम् आस्थानं वा
। ष्टा० । आतश्चोपेक्ष्यङ् । टाप् । ता
त्पर्येषवर्त्तने ।

आस्थानम् । न । सभायाम् ॥ निवास
स्थाने । आतिष्ठन्त्यस्मिन् । ष्टा० अ
धिकश्चे ल्युट् । यत्ने ॥

अस्पान्तिकेतनाजिरम् । न । सभाम्
गडपाकमे ।

आस्थानी । स्त्री । सभायाम् । आति
ष्ठन्त्यस्थाम् । ष्टा० । अधिकरणे ल्युट्
। ङीप् ।

आस्थानाधूर्तः । वि । सभाधूर्तः ।

आस्थितः । वि । आरूढे । प्राप्ते ॥ आ
डपूर्वातिष्ठतेर्गन्त्यर्थेतिक्तः । यति
स्यतीतीक्ष्णम् । अङ्गीकृतवति ।

आस्थितिः । स्त्री । आस्थायाम् । तात्
पर्येषवर्त्तने ।

आस्पदम् । न । यदे । स्थाने । प्रतिष्ठा
याम् । यथा । अनुवाद्यमनुक्तात् न

आस्फोटा

विधेयमुदीरयेत् । न ह्यलव्यास्पदं
किञ्चित्कुञ्चित् प्रतितिष्ठतीति* ।
कृत्ये । प्रभुत्वे । दशमगृहे ॥ आ
पद्यते ऽस्मिन् । आत्मनः पदस्थानं-
वा । आस्पदं प्रतिष्ठायामितिनिपा
तनात् सुट् ।

आस्पन्दनम् । न । कम्पने । स्पन्दने ।

आस्फालः । पुं । हस्ति कर्षास्फालने ।
भालम्भलायाम् ।

आस्फालनम् । न । ताडने । आटोपे
। प्रागल्भ्ये ।

आस्फुजित् । पुं । शुक्राचार्ये ।

आस्फोटः । पुं । अर्कद्रुमे । शूरादेर्वा
ह्वादिशब्दे । आस्फोटयति । स्फुटि
र विकसने । अच् ।

आस्फोटकः । पुं । खरोट इति भाषाप्र
सिद्धे शैलपीलौ ।

आस्फोटनम् । न । मुद्रणे ॥ विकाशे
। वाह्वादिशब्दे । स्फुटने । आ स्फुटे
ल्युट् ॥

आस्फोटनी । स्त्री । वेधनिकायाम् ।
मुक्तादिवेधिन्याम् ॥ आस्फुत्यते ऽन
या । स्फुटभेदनेचुरादि* । करणे-
ल्युट् ।

आस्फोटा । स्त्री । नवमह्याम् । वनम
ह्याम् । आस्फोटयति । स्फुटिर* ।
पचाद्यच् ॥

आस्था

आस्फोटितम् । न । करास्फोटे ।

आस्फोतः । पुं । अर्कदृचे ॥ कोविदा-

रे । भूपलाशदृचे ॥ आस्फोटयति ।

स्फुटिर्० । पचाद्यच् । पृषोदरादिः ।

आस्फोतकः । पुं । अर्कपर्णे ।

आस्फोता । स्त्री । अपराजितायाम् ॥ व

नमन्याम् । सारिवायाम् । हापर-

मास्तीति गौडभाषाप्रसिद्धदृचवि-

शेषे । कुष्ठविषरोगनाशित्वं मस्यगु-

णः ॥ टाप् ।

आस्माक' । त्रि । अस्मत्सम्बन्धिनि । यु

ष्मदस्मादेरितिपक्षेऽण् । तस्मिन्नणि

चयुष्माकास्माकौ ।

आस्यम् । न । मुखे । मुखमथ्ये । त्रि ।

मुखमथ्यभवे । आस्यन्दते अन्नादि

ना प्रस्रवति । आस्यन्दतेवा अन्ना

दिना द्रवीक्रियते । स्यन्दप्रस्रवणे ।

अन्येभ्योपीतिङः । यद्वा । अस्यते व

र्णोऽयेन अस्यतेग्रासेऽस्मिन्वा । असु

क्षेपणे । कृत्स्नल्युट इति श्यत् ।

आस्यपचम् । न । पक्ने । आस्यमिवाच्चा

गयस्य ॥

आस्यचाङ्गलः । पुं । शूकरे ।

आस्यलोमः । न । श्लश्रुणि ।

आस्यशुद्धिः । स्त्री । मुखस्यप्रकृतरस

त्वे ।

आस्था । स्त्री । स्थितौ । आसनम् । आ

आहतः

सउपवेशने । ऋहलोऽर्थत् । बाहु

लकात् यग्वा ।

आस्थासवः । पुं । खालायाम् ।

आस्त्रपः । पुं । मूलनक्षत्रे ।

आस्त्रवः । पुं । क्लेशे । अनेकान्तवादि

नां पदार्थान्तरे । चक्षुरादीन्द्रियप

ञ्चकस्य यथास्वं प्रवृत्तौ ॥ वृत्तिः

पञ्चविकल्पा ध्रुवोऽध्रुवा चक्षुरादिव-

र्गस्य । यैषास्त्रवत्यजस्रंयतस्त तो

साविहास्त्रवः प्रोक्त इत्याहुः ।

आस्वादः । पुं । रसे । रसानुभवे ।

आस्वादवान् । त्रि । रसवति । स्वाधु

युक्ते ।

आस्वादितः । त्रि । भुक्ते । लीढे ।

आह । अ । क्षेपे । नियोगे । दृढ आ

वने ॥ उवाचेत्यर्थे ॥ कालमात्रेनि

पातोऽयम् ॥

आहकज्वरः । पुं । नासाज्वरइतिप्रसिद्ध

नासारोगविशेषे । तल्लक्षणं यथा ।

तनुनारक्तशोथेन युक्तोनासापुटान्त

रे । गात्रशूलज्वरकरः श्लेष्मणाह्या

हकज्वरइति ॥

आहत' । त्रि । गुणिते । ताडिते । मि

थ्योक्ते । स्वार्थके । वन्ध्यासुतोसी

त्यादिवचने । चाते ॥ पुं । आनके ।

ढक्कायाम् । न । पुरातनेवस्त्रे । नू

तनेवस्त्रे । स्वार्थकवाक्ये । आधू

आहरः

शिते । आहन्यतेऽस्य । हन० क्तः ॥

आहतलक्षणः । वि । कृतलक्षणे । गुणैः
प्रसिद्धे । आहतमभ्यस्तलक्षणं यस्य ॥

आहरः । पुं । उच्छ्वासे । अन्तर्मुखश्वासे ॥

आहरणम् । न । द्रव्याद्यानयने । अ-
मानीते ।

आहव० । पुं । युद्धे । यज्ञे ॥ आह्वानम्
आहूयते ऽस्मिन्निति वा । ह्वेञ्-स्प-
र्द्धायांशब्देच । आडियुद्ध इत्यप्स-
म्यसारणञ्च ।

आहवनम् । न । यागे । आसमस्तात्
जुहोत्यस्मिन् । ल्युट् ।

आहवनीयः । पुं । यज्ञाग्निविशेषे । हो-
मार्हे । आहुत्यधिकरणे । गार्हप-
थ्याग्नेरुद्धृत्यहोमार्थं योग्निः संसृजि-
यते तस्मिन् । आहूयते प्रीण्यते प्र-
क्षिप्यते वा हविरच । कृत्यल्युट् इत्य-
धिकरणे अनीयर् । यद्वा । आहवन-
मर्हति । तदर्हतीतिङ् ।

आहाः । पुं । अभियोक्तारि । आजिही-
ते । ओहाङ्गता । विच् । विश्वपा-
वत्प्रक्रिया ।

आहारः । पुं । द्रव्यगलापः । करणे । जे-
मने । भोजने । चर्ष्यचोष्यलेह्यपे-
यात्मके दृष्टफले । सात्त्विकराजस-
तामसभेदात्त्रिविधे । आहरणम्
हृञ् । घञ् । यद्वा । आहरन्ति

आहित

रसमस्मात् । अकर्त्तरिचेति घञ् ॥

आह्रियते इ० व्यु० अन्ने । हारे ।
आहरणे ।

आहारसम्भवः । पुं । शरीरस्थरसधातौ ।

आहार्यम् । चि । आगन्तुके । आहर-
णीये । आरौप्यमाणे । आहर्त्तुं
योग्यः । हृञ् । ऋहलोर्यत् । पुं ।
नाभ्योक्तौ भूषादिना रचिते व्यञ्जक-
विशेषे ।

आहार्यशोभा । स्त्री । कृत्रिमशोभा-
याम् । चित्रभूषादिना कृतद्युतौ ।

आहावः । पुं । निपाने । कूपसमीपे
पञ्चादीनां जलपानाय प्रस्तरादि-
निर्मिते जलाशये । खेत्त इतिभाषा
॥ आह्वाने ॥ युद्धे । विग्रहे । आहूयन्ते
ऽच । ह्वेञ् स्पर्द्धायांशब्देच । निपा-
नमाहाव इति ह्वेञ् । सम्प्रसारण-
मप्रच्ययश्च निपाने निपात्यते ।

आहिकः । पुं । पाणिनिमुनौ ॥ केतुग्रहे ॥

आहिण्डकः । पुं । निषादेन वैदेह्याज-
निते अन्त्यजविशेषे । अस्थिच बन्ध-
नस्थानेषु बाह्यसंरक्षणा दाहिण्डि-
कानामित्यौशनसेवृत्तिरुक्ता । का-
रावराहिण्डकयोः समानमातापि
तृकक्षेपि वृत्तिभेदात् संज्ञाभेदः ।

आहितः । चि । अर्पिते । निहिते ।
न्यस्ते । स्थापिते । संपादिते । कृते ।

आहुल्य

यथा । आहितोजयविपर्ययोपिमे
 स्नाय्य एव परमेष्ठिनात्वयेति रघु-
 वंशे रामं प्रतिभार्गववाक्यम् । आधी-
 यतेस्म । दुधाञ्० क्तः । दधातेर्हि ।
 आहितलक्षणः । चि । सौन्दर्यादिगुण
 विशिष्टे । गुणैः प्रतीते । प्रख्यातगु-
 णे । आहितानिलक्षणाणि यस्मिन् ॥
 आहिताग्निः । पुं । अग्निहेचिणि । सा
 ग्निके ॥ आहितः अग्निर्येन । बाहि
 ताग्न्यादिः ।
 आहितुण्डकः । चि । व्यालगाहिणि ॥
 अहेस्तुण्डं मुखं तेन दीव्यति । तेन
 दीव्यतीति ठक् ॥
 आहुकः । पुं । उग्रसेने ।
 आहुतम् । न । भूतयज्ञे । पञ्चमहा-
 यज्ञान्तर्गतन्ययज्ञे । चि । हुतव-
 स्तुनि । समिधादिहविर्भिराभिमुख्ये
 नहुते ।
 आहुतिः । स्त्री । देवयज्ञे । हेम । देव
 मुद्दिष्यमन्त्रोच्चारणपूर्वकाम्नौ ह-
 विर्निक्षेपे । तत्रविशेषो यथा । अलो
 रुद्धेसस्कुलिङ्गेवामावर्त्ते भयानके
 । आर्द्रकाष्ठैः समुत्पन्ने फुत्कारवति
 पावके । कृष्णार्चिषि सुदुर्गन्धे तथा
 लिहतिमेदिनीम् । आहुतिं जुहु
 याद्यस्तु तस्यनाशोभवेद्भुवमिति ।

आहुल्यम् । न । तरवट इ० काश्मीरा-

आहोस्वि

दिषु प्रसिद्धेषुपविशेषे । काञ्चनपु
 ष्ये । शिन्वीफले ।

आहूतः । चि । कृताह्वाने । ह्वयतेः
 कर्मणिक्तेसम्प्रसारणदीर्घा ।

आहूतसम्प्रवः । चि । प्रलयकालपर्य
 न्ते । आहूतस्य विश्वस्य सम्प्रवःसखि
 ले सम्यक् प्रवर्तनं यच्च ।

आहूतिः । स्त्री । आह्वाने । आहुपूर्वात्
 ह्वेञ् स्त्रियांक्तिन्निति भावेक्तिन ।
 सम्प्रसारणम् ।

आहृतः । चि । आनीते ।

आहेयम् । चि । अहिसम्बन्धिविषास्थ्या
 दौ ॥ अहौभवम् । इतिकुक्षीत्या
 दिना ठक् । स्त्री । आहेयी ।

आहो । अ । मन्त्रे ॥ विकल्पे । चि ।
 । आहन्ति । इन्तेर्डा मत्त्यय ।

आहोपुरुषिका । स्त्री । दर्पोत्यात्मस-
 भावनायाम् । आत्मनि शक्त्याविष्कर
 णे । अहो अहम्पुरुषः । शुशुपेति स
 मासः । अहोइति अहमिच्छर्थे । मयू
 रय्यंसकादित्वादासमासः । अहोपु
 रुषस्यभावः मनो० वुज । आहोपुरुषि
 कादर्पाद्यास्यात् सम्भावनात्मनीत्य-
 मर ।

आहोस्वित् । अ । विकल्पे । आहो ।
 आहो चम्बितच ।

आहू । पुं । अह्नां समूहे । खण्डिका

इ

दिक्त्वा दञ् । अङ्गष्टखारेवेति नियमा
ट्टिलेप्पेन ।

आङ्गिकः । दिननिर्वर्त्ये । दिनसाध्ये ।
दिनसम्बन्धिनि । न । प्रकरणसमू
हे । ग्रन्थभागे । भोजने । नित्यक्रि
यायाम् । अङ्गानिर्वृत्तम् । तेननि
र्वृत्तमिति दञ् । आङ्गिकश्चिसन्धा-
न्तंभवति ।

आशब्दः । पुं । मेघशब्दे । स्तनने ।
आशब्दः । पुं । आनन्दे । इषे ।
आशब्दितः । त्रि । आनन्दिते । हृष्टे ।
आशब्दयः । पुं । नामनि । आशब्दयति-
इत्याशब्दः । आतोनुपसर्ग इति के
प्राप्ते कविषौ सर्वत्रप्रसारणिभ्योड
तडः । तैर्यायते प्राप्यते । या० ।
घञर्थकः ॥

आशब्दा । स्त्री । नाम्नि । संज्ञायाम् ।
आशब्दान्माशब्दा । आतश्चोपसर्ग
इत्यड् ॥

आशब्दानञ् । न । आवाहने । आका
रणे । हूतौ ॥ नामनि । आङ्पूर्वा
त ह्वेओ ल्युट् ।

इः

इक्षुः

अनुकम्पायाम् । खेदे ॥ सम्बोधने ।
जुगुप्सायाम् ॥ विस्मये ॥ प्रत्यक्षस
न्निधावितिकश्चित् ।

इः । पुं । कामदेवे । मदने । इकारे ।

इकटः । पुं । वंशाङ्कुरे ।

इकटः । पु । तृणविशेषे । बहुमूले ।

इक्षवः । पुं । इक्षुमात्रे । इतिशब्दरत्ना
वली ॥

इक्षुशिका । स्त्री । अनिष्टौ ।

इक्षु । पुं । ईख इतिस्वनामप्रसिद्धेरसा
ले । मधुतृणे । गुडतृणे । असिपत्रे । मृ
त्पुष्पे । अथगुणाः । इक्षुवोरक्तपि
त्तग्रावल्यादृष्याः कफप्रदाः । स्वादु
पाकरसाः क्षिग्धागुरवोमूत्रलाहिमाः
॥ अस्यभेदाः । पौण्ड्रकोभीरुकश्चा
पिबंशकः शतपोरकः । कान्तारस्ता
पसेक्षुश्चकाण्डेक्षु सूचिपत्रकः । नै
पालोदीर्घपषच्चनीलपोरोथकोश-
कृत् । इक्ष्येताजातयस्तेषांगुणावो
ध्यायथास्थलम् ॥ वालइक्षुः कफंक्षु
र्यान्मेदोमेहकरश्चसः । युवातुवा
तह्वत्स्वादुरीषक्षी क्षणश्चपित्तनुत
। रक्तपित्तहरोवृद्ध चतह्वद्वलवीर्य-
कृत् । मूलेतुमधुरोत्थर्थं मध्ये पि-
मधुरः स्मृतः । अग्रेग्रन्थिषुचक्षेयइ
क्षुः पटुरसोजनैः ॥ * ॥ दन्तनिष्पी
डितस्येक्षोरसः पित्तास्त्रनाशनः ।

इ । अ । भेदे । रूषोक्तौ । अपाकरणे ॥

इक्षुग

शर्करासमवीर्यः स्याद्विदाहीकफ-
प्रदः । मूलाग्रजन्तुग्रन्थादिपीडना-
नमलसङ्करात् । किञ्चित्कालंविधृ-
त्याचविकृतिंयाति यान्त्रिकः । त-
स्याद्विदाहीविष्टभीगुरुः स्याद्यान्त्रि-
कोरसः । रसः पथ्युषितोनेष्टोद्य-
न्तोवातापहोगुरुः । कफपित्तकरः
शोषीभेदनश्चातिमूचल । * । प-
कोरसोगुरुः सिग्धः सुतीक्ष्णः कफवा-
तनुत । गुल्मानाहप्रशमनः किञ्चित्
पित्तहरः स्मृतः । * । इक्षोर्विकारा-
स्तृट्दाहमूर्च्छापित्तास्त्रनाशनाः ।
गुरुवोमधुरावल्याः सिग्धावातहराः
सराः । वृष्यामोहहराः शीताघृह-
णाविषहारिण इति ॥ इष्यते । इषद-
क्षायाम् । इषेः क्तुः । षढोः कः सि-
। आदेशप्रत्यययोः । कषयेगेचः
। अस्यविकाराः । खसीकाफाणित-
गुडखण्डमत्स्यण्डकासिताः । निम्ब-
खालघवो ज्ञेयाः शोतवीर्यायथोक्तर-
मिति ॥ कोकिलाचटचे ।
इक्षुकाण्डः । पुं । मुञ्जे । काशतृणे ॥
इक्षुकुट्टकः । पुं । गौडिके । इक्षून्कुट्ट-
यति । कुट्टच्छेदने । कुन्शिलिपि-
ज्ञेयोर पूर्वस्यापि ॥

इक्षुगन्धः । पु । काशतृणे । क्षुद्रगो-
क्षरे ।

इक्षुय

इक्षुगन्धा । स्त्री । कोकिलाचे । क्रोष्टृ-
म् । शुक्लविदार्याम् । कृष्णभूमिकू-
ष्माण्डे । काशे ॥ गोक्षुरे । इक्षुग-
न्धद्रवगन्धोऽस्याः । वा इक्षु. गन्धो
ऽस्याः । इक्षुशब्दस्तन्मसदृशे गौर्ग-
इक्षुगन्धिका । स्त्री । भूमिकूष्माण्डे । इ-
क्षुगन्धैव ।
इक्षुज. । पुं । फाणितादिषु । फाणित-
चैवमत्स्यण्डगुडः खण्डकमेव च ।
सितासितोपलाचैते षड्भेदा इक्षुजा-
मताः ।

इक्षुतुल्या । स्त्री । आनाखु इति गौड-
भाषाप्रसिद्धे तृणविशेषे । इक्षुवालि-
कायाम् ।

इक्षुदर्भा । स्त्री । तृणविशेषे
त्रिकायाम् । सुदर्भायाम् ।

इक्षुनेत्रम् । न । इक्षुमूले ।

इक्षुपत्रः । पुं । जुन्हरीजुवार इति च
प्रसिद्धे धान्ये । यावनाले ।

इक्षुप्रः । पुं । शरतृणे ॥

इक्षुवालिका । स्त्री । तालमखाणाद-
तिप्रसिद्धे चुरके । इक्षुवालिकायाम् ।
काशे ॥

इक्षुमती । स्त्री । सरिद्विशेषे ।

इक्षुमूलम् । न । मोरटके । वंशनेत्रे वृक्षे ॥

इक्षुयन्त्रम् । न । कोल्हू वेल्ना इति-
चप्रसिद्धे इक्षुनिष्पीडनयन्त्रे ॥

इक्ष्वाकुः

इक्षुयेनिः । पुं । पुण्ड्रकेचौ ।

इक्षुर' । पुं । गोक्षुरे । तालमखाया
इतिभाषामसिद्धे कोकिलाच्चे । का
शे ॥ इक्षुम् इक्षुगन्धं राति । रादाने
। आतेननुपेतिकः ।

इक्षुरक' । पुं । कोकिलाचष्टच्चे । स्थूल
शरे । काशटये ।

इक्षुरम्नः । पुं । काशटये ।

इक्षुरसकायः । पुं । गुडे ।

इक्षुरसोद' । पुं । इक्षुसमुद्रे ।

इक्षुवल्ली । स्त्री । } क्षीरकन्दे । क्षीर
इक्षुवल्ली । स्त्री । }

विदार्याम् । सिराले इतिहिमगिरि
भाषा ।

इक्षु' टिक । स्त्री । }

इक्षुवाटी । स्त्री । } पुण्ड्रके ।

इक्षुवेष्टनः । पुं । भद्रमुञ्जे ।

इक्षुशरः । पुं । काशे ।

इक्षुशाकटम् । न । इक्षुक्षेपे । इक्षुणां
भवनं क्षेपम् । भवने क्षेपेशाकटशा
क्रिनौ ।

इक्षुशाकिनम् । न । इक्षुशाकटे । शा
किनः ।

इक्षुसौरः । पुं । गुडे ।

इक्ष्वाकु' । पुं । वैवस्वतमनुपुषे । सतु
सत्ययुगे अयोध्यायांस्वर्यवंशीयश्चा
दिराजः । स्त्री । कटुतुम्ब्याम् । इ

इक्षुदः

क्षुमाकरोति । मितक्षादिच्छाट् डुः

॥ इक्षुइतिशब्दमकति । अकगतौ ।

वाहुलकादुष्वा ॥

इक्षारिः । पुं । } काशटये ।
इक्षालिकः । पुं । }

इक्षालिका । स्त्री । इक्षुतुल्यायाम् ।

इक्ष' । पुं । अङ्गुते । आने । अङ्गमे
इङ्गिते । इङ्गनम् । इङ्गितौ । घञ्
। कृतिवा । पचाद्यच् ।

इङ्गना । स्त्री । संज्ञायाम् ॥

इङ्गितम् । न । इङ्गतेभावे । चेष्टाया
म् । अभिप्रायसूचकेवचनस्वरादौ
शरीरव्यापारे । आकारे । अभिप्रा
यानुरूपचेष्टाविक्रमणे । इङ्गनम् ।
इङ्गि० क्तः । इङ्गिताकाराभ्याश्च भा
वज्ञानमिच्छादौ तु गोवलीवर्द्धन्या
येन इङ्गितं चेष्टितम् आकारो मुख
रागादिरिच्छभियुक्ताः ॥ गमने ।

इङ्गितञः । त्रि । भावञे ॥ इङ्गितं जा
नाति । आ० । आतइति कः । नही
ङ्गितञोऽवसरेऽवसीदति ।

इक्षुद' । पुं । इक्षुदीष्टच्चे । इङ्गुआ हि
गोटा इतिच० प्रसिद्धे तापसतरौ ॥

इक्षुंयति । दोषवखण्डने । आतौ
नुपेतिकः । पृ० । इक्षुदः कुष्ठभूतादि
ग्रहव्रणविषकृमीन् । हन्त्युष्णः श्वित्र
शूलघ्नस्तिककः कटुपाकवान् ।

इच्छा

इङ्गुदी । स्त्री । तापसतरौ । तनुपचे । विषकण्टे । तैलफले । हिंगोटा इतिभाषा । इङ्गुदाज्जातेरिति-
ङ्गीष् ।

इङ्गुलः । पुं । } इङ्गुदस्यार्थे ।
इङ्गुली । स्त्री । }

इङ्गेजः । पुं । लखड्जजने । लेखड्जे ॥
यथा । पूर्वाभाये नवव्रतं षडशीतिः ।
मकीर्तिताः । फिरङ्गभाषय रन्ना
स्तेषांसंसाधनात् कलौ । अधिगाम
खड्गानाञ्च सङ्ग्रामे च्चपराजिताः ।
इङ्गेजा नवषट्पञ्चलेखड्जाश्चाधिभा
विन इतिमेवतन्त्रे २३ मकाशः ॥

इच्छकः । पुं । रुचके । टावानेषू इति
गौडभाषामसिद्धे । त्रि । इच्छायुक्ते ।

इच्छा । स्त्री । मनोधर्मविशेषे । वाञ्छा
याम् । लिप्सायाम् । सुखे तत्साधने
चेदमे भूयादिति स्पृहात्माचित्तिट-
त्तिः कामइति रागइतिचेच्यते । न्या
यमते अस्या कारणम् । निर्दुःख
त्वे सुखे चेच्छातजज्ञानादेवजायते
। इच्छातुतदुपायेस्यादिष्टोपायत्वे
धीर्यदि । चिकीर्षाकृतिसाध्यत्वप्रका
रेच्छातुयाभवेत् । तद्वेतु कृतिसा-
ध्येष्टसाधनत्वमतिर्भवेत् ॥ अस्याः-

प्रतिबन्धः । बलवद्विष्टहेतुत्वमति-
स्यात् प्रतिबन्धिकेति भाषापरिच्छे

इज्याशी

दः । एषममिच्छा । इच्छेतिस्त्वेत्य-
इषेः शप्रत्ययेनिपातितः ॥

इच्छावती । स्त्री । धनादीच्छायुक्तायां
स्त्रियाम् । कामुकायाम् । इच्छास्त्र-
स्याः । मतुप् ।

इच्छावसुः । पुं । कुवेरे ।

इच्छितः । त्रि । वाञ्छिते ॥ इच्छासं
जाताऽस्य । ता० इतच् ।

इच्छुः । त्रि । इच्छाविशिष्टे । आकाङ्क्षा
युक्ते ॥ इच्छाशीले ॥ इच्छतितच्छी-
लः । इषइच्छायाम् । विन्दुरिच्छु-
रितिसाधुः ।

इज्जलः । पुं । हिज्जलवृत्ते । निचुले ।
इति । इण० । क्तिप् तुक् । इत् जल
मस्य ।

इज्यः । पुं । सुरगुरौ । वृहस्पतौ । पु
ष्यनक्षत्रे । श्रीहरौ । येयजन्तिमस्यै-
पुण्यैर्देवतादीन् बहूनपि । आत्मान
मात्मनानिच्छं विष्णुमेवयजन्तिते ॥
इतिहरिवंश' । त्रि । पूज्ये । श्रीगु-
रौ ॥ इज्याऽस्यास्ति । अर्शआद्यच् ॥

इज्या । स्त्री । दाने । अध्वरे ॥ अर्चायां
म् । सङ्ग्रामे । गवि । कुट्टन्याम् ।
यजनम् । यजदेवपूजासङ्गतिकरण
दानेषु । ब्रजयजोर्भावेक्यप् । वधि
स्वपीच्यादिनासम्प्रसारणम् । टाप् ॥

इज्याशीलः । पुं । यायजूके । पुनः पुनः

इतः

यन्नकर्त्तरि॥ इज्याशीलमस्य॥ इज्यां
शीलति शीलयतिवा॥ शीलसमाधौ
। शीलिकामिभक्ष्याचारिभ्योश्च इति
यः॥

इच्चाकः॥ पुं॥ इच्छला मोचाचिङ्डी
इतिगौडभाषा प्रसिद्धे मत्स्यविशेषे॥
इट्चर॥ पुं॥ षण्डे॥ गोपतौ॥ एषण
म्॥ इट्॥ इष० क्तिप्॥ इषाचरति
। पचाद्यच्॥

इडविडा॥ स्त्री॥ पुलस्त्यभार्यायाम्॥
इड्डा॥ स्त्री॥ इक्ष्वाकोस्तनयायाम्॥
बुधग्रहस्यभार्यायाम्॥ गवि॥ सौर
भेद्याम्॥ वचने॥ भूमौ॥ वसुमत्या
म्॥ स्वर्गे॥ नाडीविशेषे॥ वाममु
क्ताधस्ताधनुर्वक्त्रावामनासापर्यन्तं-
गताया नाडीसेडेऽप्युच्यते॥

इडाचिका॥ स्त्री॥ गन्धोल्याम्॥ वर
व्याम्॥ ततैयावरडै भिरडचिम्डी
इत्यादिभाषाप्रसिद्धायाम्॥

इडावत्सरः॥ पुं॥ संबत्सरे॥

इडिका॥ स्त्री॥ भूमौ॥ इडैव॥ स्वार्थे
कः॥ इत्त्वम्॥

इडिक्कः॥ पुं॥ वनच्छगले॥ इतिहेमच
न्द्रः॥

इडुत्सरः॥ पुं॥ संबत्सरे॥

इत्॥ अ॥ इत्यमेव॥

इतः॥ त्रि॥ गते॥ स्मृते॥ इण्॥ गत्य

इतः

र्थे तित्॥ प्राप्ते॥ ज्ञाते॥ एतेःक
र्त्तरित्॥

इतरः॥ चि॥ अन्यस्मिन्॥ पामरे॥ नी
चे॥ तरणंतर॥ तू॥ ऋदोरप्॥ एः
कामस्यतरः॥ इनाकामेन तीर्यते
वातरतिवा॥ पचाद्यच्॥ यद्वा॥ इतंग
मनं करोति॥ तत्करोतीतिणिच्॥
यद्वा॥ इतेनज्ञानेनचीयते॥ प्रातिप
दिकाद्वात्त्वर्थ इतिणिच्॥ बाहुलका
दरः॥ यद्वा॥ इत्यव्ययमपकर्षे॥ द्वि
वचनेतितरप् द्व्यप्रकर्षत्त्वान्नाम्॥

इतरविशेषः॥ पुं॥ अन्यप्रभेदे॥

इतरेतरम्॥ त्रि॥ अन्योन्यस्मिन्॥ पर
स्यरे॥

इतरेतरयोगः॥ पुं॥ सङ्कल्पप्राधान्ये चा
र्थविशेषे॥ यथा॥ प्रक्षश्चन्यग्रोधश्च
प्रक्षन्यग्रोधौ॥ धवश्च खदिरश्च पुलाश्च
श्च धवखदिरपलाशा॥

इतरेतराश्रयः॥ पुं॥ इतरेतरयोरश्र-
ये॥

इतरेद्युः॥ अ॥ अन्यदिने॥ इतरस्मिन्न
क्षनि॥ सद्यःपरत् परार्थैर्षमइत्या
दिना इतरशब्दादेद्युसू प्रत्ययः॥
इतश्चेतश्च॥ अ॥ अवियतदिग्देशे॥

इतस्ततः॥ अ॥ अपतत्त्वे॥

इतः॥ अ॥ अपादानार्थे॥ पञ्चम्यर्थे॥ अ
स्मात्॥ पञ्चम्यास्तसिङ् इदमइण्॥

इत्कटः

इति । अ । हेतौ । प्रकाशने । निदर्श
ने । प्रकारे । परवृत्तौ । अनुकर्षे ।
समाप्तौ । प्रकरणे । स्वहृषे । सा
न्निध्यं । विवचानियमे । मते ॥
प्रत्यक्षे । अवधारणे । व्यवस्थायाम् ।
विवक्ष्यमाणे ॥ परामर्शे । माने ।
इत्यमर्शे । एवमर्थे । प्रकर्षे । उक्त
क्रमे । एति अयतिवा । इण् । क्ति
च् ।

इतिकथः । त्रि । अपार्थवाच्चि । अश्रद्धेये ।
जष्टे । इतिइत्यम्प्रकारेणकथायस्य ।
इतिकर्षयता । स्त्री । कल्पो । यद्वृत्तौ ।
इतिह । अ । उपदेशपारम्पर्ये । ऐतिह्ये ॥

इति एवम् इ किञ्च ।

इतिहा । अ । पारम्पर्यप्राप्तोपदेशे ॥

इतिहासः । पुं । पूर्वर्षाकथायाम् ॥ पुरा
वृत्ते । व्यासादिप्रणीते पुरावृत्तप्र-
काशनि भारतादिग्रन्थे । धर्मार्थका
ममोच्चाया मुपदेशसमन्वितम् ।
पूर्ववृत्तकथायुक्तमितिहासंप्रचक्ष-
ते । इतिस्मृतिः । इतिहइतिपारम्प-
र्योपदेशेऽयम् । सञ्जास्तेऽस्मिन्स ।
आसः । इलश्चेति घञ् ।

इतिहासपुराणम् । न । आथर्वणब्राह्म-
णभागे ॥ प्रसिद्धयोरितिहासपुराण-
योः ।

इत्कटः । पुं । ओकडा इति गौडभाषा

इदम्

प्रसिद्धेवृत्तविशेषे । बहुमूले । खर
च्छदे ।

इत्किळा । स्त्री । रोचनायाम् । गन्धद्र-
व्यविशेषे ।

इत्यम् । अ । एवम्प्रकारे । अनेन एतेन
वा प्रकारेणेत्यर्थे इदमस्थमुपच्यय
। एतेतौरयोरितिइदादेशः ॥

इत्यम्भूतः । त्रि । एवम्प्रकारसमे । क-
श्चित् प्रकारंप्राप्ते । इममेतत्वा प्रका-
रमापन्नः । द्वितीयान्तादपिथमु ।
तथाच सौत्रीव्यवहारः । सच्येत्यम्भू-
ताख्यानेत्यादिः । एतेन कथम्भूतो
व्याख्यातः ।

इत्या । अ । इत्यमर्थे । अनेन एतेनवा
प्रकारेणेत्यर्थे प्रकारवचने याम् ।

इत्थः । त्रि । गम्ये ॥

इत्या । स्त्री । शिविकायाम् । ईयते ।
नया । इण् । संचायांसमजेतिकथप् ।

इत्खरः । त्रि । क्रूरकर्मणि । पथिके ।
दुर्विधे । नीचे । पुं । षण्डे । एति
तच्छीलः । इण् । इण् न गजिसर्पि-
भ्यः करप् ।

इत्खरी । स्त्री । अभिसारिकायाम् । अ-
सत्थाम् । एतितच्छीला । इण् । क-
रप् । टिट्ठेतिङीप् ।

इत्त्वा । स्त्री । गन्ध्याम् ।

इदम् । त्रि । पुरोवर्तिनि । दृश्येचराच

इध्मम्

रात्मके जगति । सन्निकर्षे । सन्नि
धानादनन्तरात्तमिदमेविषयः । ए
ति । इण्गता । इणोदमुगितिदश
पादीष्टतिः । इन्दति । इदिपरमै-
श्वर्ये । इन्द. कर्मिनलोपश्चेतिदीचि
त' । पुं । प्रथमैकवचने । अयम् ।
तथैतद्देशकालादौ दृष्टोयमितिकी
र्त्यते । स्त्री । प्रथमैकवचने । इयम् ।

इद्वार्था । स्त्री । दुरालभायाम् ।

इदानीम् । अ । सम्प्रत्यर्थे । वाक्याल
ङ्कारे । अस्मिन्काले । दानीम् ।
इदमदृशम् ।

इदानीन्तनः । वि । आधुनिके । सम्प्र
तिजाते । इदानीन्भवः । सायम्भिर
नित्यादिनाभ्युः ।

इदावन्तरः । पु । संवत्सरादिपञ्चान्तर्ग
तवन्तरविशेषे ।

इदुम् । न । आतपे । दीप्ते । आश्वर्ये
। वि । निर्मले । वर्द्धिते । जिहन्धी
दीप्तौ । अतःकइतिवर्त्तमानेकः ।

इदुशासनः । वि । अग्रतिष्ठतात्ते ।

इद्वा । अ । प्राकाश्ये । समिदुमिद्वेशम
होददासि ।

इध्मम् । न । समिधि । अग्निसन्दीपन
काष्ठे । इध्यते अग्निरनेन । जिहन्धी
। इषियुधीतिमर्क् । अनदितामिति
नलोपः ।

इन्दुः

इनः । पुं । अर्के । सूर्ये । पत्न्यौ । प्रभौ
। नृपभेदे । यति ईयतेवा । इण् ।
इण्षिञ्जिति नक् ॥

इनानी । स्त्री । वटपत्रीवृक्षे ॥

इन्दम्बरम् । न । इन्दीवरे । नीलोत्पले ॥

इन्दिन्दिरः । पुं । भ्रमरे । षट्पदे ॥

इन्दिरा । स्त्री । श्रियाम् । लक्ष्म्याम् ।

इन्दिरामन्दिरम् । न । विष्णो । इति

राजवल्लभः ॥

इन्दिरालयम् । न । पद्मे ॥ इन्दिरायाश्चा

लयः । क्लीवस्त्वमभिधानात् ।

इन्दिरावरम् । न । नीलोत्पले ॥ इन्दि

रायावरम् प्रियमिष्टमितियावत् ।

इन्दिवरम् । न । नीलोत्पले ॥ इन्दति-

। इदिपरमैश्वर्ये । इणुपधात् किदि-

ति इन् । इन्दिः लक्ष्मीः तस्याः वर

मिष्टम् ।

इन्दीवरम् । न । कुवलये । नीलाम्भो-

जे । इन्देरिन्नन्तात् कृदिकारादिति

ङीष् । इन्दी लक्ष्मीस्तस्याः वरमि

ष्टम् ।

इन्दीवरिणी । स्त्री । उत्पलिन्याम् ।

इन्दीवरी । स्त्री । शतमूल्याम् । शता

वर्थाम् । इन्दीवरमस्त्यस्याः । अर्श-

आद्यच् । गौ । ङीष् ॥

इन्दुः । पुं । चन्द्रमसि । कर्पूरे ॥ मृग-

शिरोनक्षत्रे । एकाङ्के । उनत्ति अ-

इन्दुले

मृतरसेनैर्बर्णमपिभुवन्किञ्चां करो
ति । उन्दीक्रेदने । उन्देरिञ्चादेशइ
त्युः ।

इन्दुकः । पुं । अश्रमन्तकटचे ॥

इन्दुकमलम् । न । सितोत्पले ।

इन्दुकलिका । स्त्री । केतक्याम् ।

इन्दुकान्तः । पुं । चन्द्रकान्तमणौ । इ
न्दुःकान्तोऽस्य ।

इन्दुकान्ता । स्त्री । रजन्याम् । इन्दुःका
न्तोयस्याः ॥

इन्दुक्षयः । पुं । अमावास्यायाम् ।

इन्दुजनकः । पुं । समुद्रे । इदोः जनकः ।

इन्दुजा । स्त्री । नर्मदायाम् । सोमो
द्गवायाम् ।

इन्दुपुत्रः । पुं । वृधग्रहे । इन्दोः पुत्रः ।

इन्दुपुष्पिका । स्त्री । विषलाङ्गला इति
विषलाङ्गलिया इतिच गौडभाषा-
प्रसिद्धे कलिकारीटचे । स्वर्णपुष्पा
याम् ।

इन्दुभम् । न । मृगशिरोनक्षत्रे ।

इन्दुभा । स्त्री । कामुद्याम् । ज्योत्स्ना-
याम् ।

इन्दुभृत् । पुं । शिवे । इन्दुर्बिभर्ति । उ
भृज् । क्तिप् ।

इन्दुमती । स्त्री । पूर्णिमायाम् ।

इन्दुरत्नम् । न । मुक्तायाम् ।

इन्दुलेखा । स्त्री । अमृतायाम् । गुड

इन्द्रकु

चाम् । सोमलतायाम् ॥ शशिनः क
लायाम् ॥ यमानिकायाम् । इन्द्रो
र्लेखेव ।

इन्दुलोहकम् । न । रौप्ये ।

इन्दुवल्ली । स्त्री । सोमलतायाम् । गुड
चाम् ॥

इन्दुव्रतम् । न । चान्द्रायणे ।

इन्दूरः । पुं । मूषिके ।

इन्द्रः । पुं । देवराजे । पुरन्दरे । श-ने ।

अन्तरात्मनि । परमेश्वरे । इन्द्रोमा

याभिः पुरुषैर्द्रव्यते इतिश्रुतौपरमे
श्वरस्य प्रकरणात् ॥ आदिच्यविशेषे

। कुटजटचे । रात्रौ । भारतवर्षोप
दीप विशेषे । षण्मात्रस्यचतुर्थे ॥ ५ ॥ ५

प्रभेदे । ज्येष्ठानक्षत्रे । विष्कादि
षु षड्विंशयोगे । तत्रजातस्यफलम्

। प्रतापशीलोवलवान्गुणज्ञः श्लेष्मा
धिकःश्रीकमलाम्युपेतः । किलेन्द्र

योगो यदिजन्मकालेमहेन्द्रतुल्यःपु
रुषः प्रसन्न इति । इन्द्रति । इदि०

। ऋज्वेन्द्रेत्यादिनारन् ॥

इद्रकम् । न । सभागृहे । इतिहेम
चन्द्रः ।

इन्द्रकीलः । पुं । हिमवतोदक्षिणकुला-
न्तपीठसन्निहितेद्रिविशेषे । मन्दर

पर्वते ॥

इन्द्रकुञ्जरः । पुं । ऐरावते ॥ इन्द्रस्यकु

इन्द्रजि

जरः ।

इन्द्रकोषः । पुं । मञ्चके । खड्गायाम् ।
इन्द्रगेष्मपं । तीज इति बीरबहुद्वी
इति च भाषाप्रसिद्धे वर्षाभवरक्तवर्ण
कीटे । शक्रगेष्मे । अग्निके । इन्द्रो
गेष्मेऽस्य ।

इन्द्रचन्दनम् । न । हरिचन्दने ॥

इन्द्रचिर्भिटी । स्त्री । खताविशेषे । यु

ग्मफलायाम् । दीर्घवृन्तायाम् ॥

इन्द्रच्छदः । न । सहस्रगुच्छे हारे ॥

इन्द्रजालम् । न । कुहके । जाले । कु
हृतौ । मन्त्रौषधादिना यथास्थित
स्यस्तनोऽन्यथाप्रत्यायने । माया
कर्मणि । भानुमतीकाखेल इति भा

॥ वृद्धास्तु । एतस्मात्किमि वेन्द्र
जालमपर यन्नर्भवासस्थितं रेतश्चे-
तति हस्तमस्तकपदप्रोद्भूतनानाङ्कुर
म् । पर्यायेण शिशुत्वयौवनजरारवे
पैरनेतैर्वृतं पश्यत्यक्षिशृणोतिजि
घृतितथागच्छत्यथागच्छतीत्या

हु' । इन्द्रेण योगविशेषेण जालम् ।

क्षुद्रोपायविशेषे ॥

इन्द्रजालिकः । पुं । कुहककारिणि ।

शैभिके । भानुमती इति भाषा ।

इन्द्रजित । पुं । रावणात्मजे । मेघना

दे । इन्द्रमजैषीत् । जि० । क्षिप्तु

कौ ।

इन्द्रपु

इन्द्रजिद्विजयी । पुं । लक्ष्मणे ।

इन्द्रतूलम् । न । आकाशे उट्डीयमा
ने सूचे । ग्रीष्महासे । वंशकर्णे ॥

इन्द्रतूलकम् । न । इन्द्रतूले ।

इन्द्रदारु । न । देवदारुणि ॥

इन्द्रदिक् । स्त्री । पूर्वदिशि ॥

इन्द्रद्युम्नः । पुं । ऋषिबिशेषे । भाल्लवे
ये । नृपतिविशेषे ॥

इन्द्रद्रुः । पुं । अर्जुनवृक्षे । कुटजवृक्षे ॥

इन्द्रस्यद्रुः ॥

इन्द्रधनुः । न । वक्त्रीभूते रोहिते । शक्र
धनुषि । रविकिरणा बहुवर्णावाते
नविलोडितानभसि । शक्रायुधसंस्था
नादृश्यन्ते तत्तु इन्द्रधनुः ।

इन्द्रध्वजः । पुं । राज्ञा वृष्यार्थं क्रियमा
णो उत्सवविशेषे । शक्रध्वजे । यद्यो
क्तं भविष्योत्तरपुराणे । एवंयः कुरुते
यात्रामिन्द्रकेतोर्युधिष्ठिर । पर्जन्य
कामवर्षीस्यात्तस्मिन् राज्येन संशय
इति ॥

इन्द्रनील । पुं । पद्मा इति भाषाप्रसि
द्धे मरकतमयोः । चीरमध्ये चिमेन्नी
लं चीरश्चेन्नीलतां व्रजेत् । इन्द्रनी
लमिति ख्यातमिति परीक्षा ॥

इन्द्रपुष्पा । स्त्री । लाङ्गलिकीवृक्षे । वि
षलाङ्गला इति गौडभाषा प्रसिद्धे ॥

इन्द्रपुष्पिका । स्त्री । विषलाङ्गला इति

इन्द्रलु

गौड भाषा प्रसिद्धे कलिकारो वृत्ते ॥

इन्द्रमस्यः । पुं । न । युधिष्ठिरनिर्मितेपुरो
त्तमे । वज्रराजधान्याम् । पार्थनग
रे । दिक्षो इतियवनभाषा ॥इन्द्रमहरणम् । न । पवौ । वज्रे ॥ इन्द्र
स्यप्रहरणम् ।

इन्द्रभम् । न । ज्येष्ठानक्षत्रे ॥

इन्द्रभूतिः । पुं । अहतांगणाधिपभेदे ॥

इन्द्रभेषजम् । न । शुश्रूष्याम् ।

इन्द्रमहकामुकः । पुं । कुकुरे ॥

इन्द्रयवः । पुं । न । इन्द्रजौ इतिभाषा
प्रसिद्धेतित्तवोजविशेषे । कलिङ्गे ।
भद्रयवे । कुटजवोजे । ऐन्द्रयवंचि
दोपमसङ्गाह कटुशीतलम् । ज्व
रातिसाररक्तार्शः कुमिवीसर्पकुष्ठनु
त् । दोपनगुदकोलास्रवातास्रक्षे
ष्मशूलजित । यवाकारबीजत्वात् य
वम् । इन्द्रसंस्यष्टचस्य यवम् ॥इन्द्रलुप्तः । पुं । केशनाशकरोगे ।
केशमे । न । मस्तकोद्भवरोगविशेषे
। खालत्वे । तस्यलक्षणम् । रोम
कूपानुगं रक्तं पित्तेन सह मूर्च्छितम्
। प्रच्यावयति रोमाणिततः स्नेहास
शोणितः । रुणद्धिरोमकूपांस्तुततो
न्येषामसम्भवः । तदिन्द्रलुप्तं खालत्वं
रुज्येति च विभाष्यते ॥ खालत्वं रुज्ये
तितस्य पर्यायकथनम् । तथा च भो

इन्द्रवा

जः । तदिन्द्रलुप्तमित्याहुः खल्लीर
ज्याश्च केचनेति । कार्तिकस्रवाह । इ
न्द्रलुप्तं शश्रुणि भवति खालत्वं शि
रोरुहेष्वेव रुज्यासवेदनेति आगम
स्तवनास्तोति नि । नटीका ॥

इन्द्रलुप्तकम् । न । इन्द्रलुप्तरोगे ॥

इन्द्रलुप्तिकः । वि । इन्द्रलुप्तरुजान्विते
। निष्केशशिरसि ॥इन्द्रवंशा । स्त्री । वर्णवृत्तविशेषे । वंश
स्थलत्वे यदि पूर्वमक्षरं दीर्घं प्रयुक्तं क-
वितावतारकैः । गौडावनीनाथ कु
लप्रकाशक स्यादिन्द्रवंशेऽप्यभिधान
तस्तदा ।इन्द्रव्रजा । स्त्री । वर्णवृत्तविशेषे । क
र्णाध्वजौ गण्डमृगेन्द्रहारा राजनिय
स्याश्चरणे समस्ते । तामिन्द्रवध्याम-
तिमाप्रकान्तां भोगीन्द्रवक्त्राजमर
न्दधाराम् । यथा । रक्ताम्बुने नोदि
तलम्बमाला शीतांशुचण्डातपकु-
ण्डलाभ्याम् । तारांशुतारावलिह
र्यहारैः स्वीयांश्चि यम्भूषयतीवस-
न्येति ।

इन्द्रवज्राहतपक्षः । पुं पर्वते ॥

इन्द्रवारुणिका । स्त्री । इन्द्रवारुण्याम् ॥

इन्द्रवारुणी । स्त्री । राखालससा इति
गौडप्रसिद्धतायाम् । विशाला-
याम् । पीतपुष्पायाम् । तोसतुंवी

इन्द्रसू

कीजड जोश्वेतवर्ण और अतिकड
बोहोती है इन्द्राण्योतिचभाषा ।
इन्द्रं वारयति । वृज्० । चु० । कृवृदा
रीतिबाहुलकस्यन्तादुनन् ।

इन्द्रवृक्षः । पुं । देवदारुणि ।

इन्द्रवृद्धा । स्त्री । ब्रणरोगविशेषे । तल्लक्ष
णम् । पद्मकर्णिकवन्मध्येषिडकापि
डकाचिताम् । इन्द्रवृद्धान्तुतांविद्या-
दातपित्तोत्थितांभिषगिति ।

इन्द्रव्रतम् । न । राक्षोव्रतविशेषे । यथा ।
वार्षिकौश्वतुरोमासान् यथेन्द्रोऽभि
प्रवर्षति । तथाभिवर्षेत्स्वराष्ट्रकामै-
रिन्द्रव्रतंचरन्निति ।

इन्द्रशत्रुः । पुं । वृत्रासुरे । इन्द्रस्यशत्रुः शा
यिता हन्तेतिषष्ठीसमासेन वृत्रस्ये
न्द्रहन्तृत्वम् । इन्द्रे ॥ इन्द्रःशत्रुर्यस्ये
तिवहुव्रीहिट्वस्येन्नेणवध्यत्वात् ।

इन्द्रसावर्णिः । पुं । चतुर्दशेनै ।

इन्द्रसुतः । पुं । जयन्ते । वालिनामवा
नरराजे । अर्जुनपाण्डवे । अर्जुनवृ
क्षे । इन्द्रस्यसुतः ।

इन्द्रसुरसः । पुं । इन्द्रसुरिसे ।

इन्द्रसुरिसः । पुं । निर्गुण्याम् । सिन्दु-
वारे । म्यौडी इति काशी भाषा ।
सभालू इति भाषा । वन्हाँ इति पर्व
तभाषा ।

इन्द्रसूनुः । पुं । इन्द्रसुतस्यार्थे ।

इन्द्रास

इन्द्रसेनः । पुं । मन्त्रदीपस्थेऽद्विविशेषे ।

इन्द्रा । स्त्री । फणिज्जकेवृक्षे ॥

इन्द्राक्षः । पुं । कृषमौषधौ ।

इन्द्राग्निधूमः । पुं । हिमे ।

इन्द्राणिका । स्त्री । इन्द्रसुरिसे । निर्गु
ण्याम् । इन्द्रस्यजन्या । इन्द्रवरुणे-
तिङीषानुकौ । जन्यजनकलक्षणो
पिपुंयोगस्तत्रगृह्यते । कन् । ह्रस्व
त्वञ्च । यद्वा । इन्द्रमानयति । अने
र्यन्तात् कर्मण्यण् । डः । कन् ।
ह्रस्वः ।

इन्द्राणी । स्त्री । इन्द्रपत्न्याम् । शच्या
म् । इन्द्रस्यस्त्री । इन्द्रवरुणंति डी
षानुकौ । दुर्गायाम् । यथा । ऐश्व
र्यं परमंयस्याःवशेचै वसुरासुरा । इ
दिच परमैश्वर्ये इन्द्राणीतेनसाशिवे
तिदेवी पुराणम् । इन्द्रसुरिसे । स्त्री
णांकरणे । नीलसिन्दुवारे । स्रज्ज्यौ
लायाम् । स्थूलैलायाम् । मातृका
विशेषे ॥

इन्द्रानुजः । पुं । विष्णौ ।

इन्द्रायुधम् । न । इन्द्रधनुषि । शक्रायुधे ।

इन्द्रारिः । पुं । असुरे । इन्द्रस्यअरिः ।

इन्द्रावरजः । पुं । विष्णौ । इन्द्रस्यावरं
जातः । अन्येष्वपीतिङः ।

इन्द्राशनः । पुं । भङ्गायाम् । संविदि ।

इन्द्रासनम् । न । पञ्चमात्रिकस्यप्रथमे

इन्द्रिय

। ११ प्रभेदे ।

इन्द्रियम् । न । विषयिणि । हृषीके ।
 चक्षुरादिषु । सात्त्विकाहङ्कारोपा-
 दानानि इन्द्रियाणि । तानि च बुद्धी-
 न्द्रियकर्मेन्द्रियभेदाद्विविधानि ।
 उभयमपि इन्द्रस्यात्मनो विषयोपल-
 ध्यकरणातया लिङ्गत्वादिन्द्रियमुच्य-
 ते । तत्र श्रोत्रस्त्वक्चक्षूरसनाघ्राणा-
 ख्यानि ज्ञानेन्द्रियाणि भवन्ति । वा-
 क्पाणिपादपायूपस्थानि च कर्मेन्द्रि-
 याणि प्रवर्तन्ति । उभयात्मकमनः ।
 अलिङ्गत्वेकादशानीन्द्रियाणि भव-
 न्ति ॥ भूतमकृतिकानीन्द्रियाणीति
 नैयायिकाः । तथाच गौतमप्रणी-
 तं सूत्रम् । घ्राणरसनचक्षुस्त्वक्-
 श्रोत्राणीन्द्रियाणि भूतेभ्यः । १। १२।
 विषयग्रहणकार्यानुभेयकरणमि-
 न्द्रियम् । इन्द्रस्यात्मनो लिङ्गम् इ-
 न्द्रेणदृष्टं ज्ञातं ममचक्षुर्मम श्रोत्र-
 मित्यादिक्रमेण इन्द्रेणदृष्टम् इन्द्रे-
 णजुष्टम् प्रीणितं सेवितं वा इन्द्रेणद-
 त्तं यथायथंविषयेभ्यः । इतिशब्द-
 ह्वाते प्रकृते तेनइन्द्रेण दुर्जयम् इ-
 'शाक्यैष इन्द्रियमिन्द्रेलिङ्गेत्यादि-
 निपातनादिन्द्रशब्दात्षच् । रेतसि
 । वीर्ये ।

इन्द्रियकर्मा । न । वाह्यानांश्रोत्रवागा

इन्द्रिय

दीना मान्तरयोश्चमनोबुद्धोःकर्म-
 सु । तानिचशब्दश्रवणस्पर्शग्रहण
 रूपदर्शनरसग्रहणगन्धग्रहणानि व-
 चना दानगमनविसर्गानन्दाख्यानानि
 सङ्कल्पाध्यवसायौ च यथासङ्गमभव-
 न्ति ॥

इन्द्रियग्रामः । पुं । इन्द्रियसमूहे ।

इन्द्रियनिग्रहः । पुं । विषयेभ्यश्चक्षुरा-
 दिवारणे । चक्षुश्श्रोत्रादिज्ञाने-
 न्द्रियाणां वाक्पाण्यादिकर्मेन्द्रिया-
 णाञ्च तत्तज्ज्ञेयकोपरोधमाचेषाह-
 ठान्निरोधइत्यर्थः ॥ इन्द्रियाणान्तु
 सर्वेषांयद्येकं चरतीन्द्रियम् । तेना-
 स्य चरतिप्रचादृतेःपात्रादिवोदक-
 म् ।

इन्द्रियबधः । पुं । एकादशविधे इन्द्रिया-
 णान्बधे । यथा । बाधिर्यं कुष्ठतान्ध-
 त्वं जडताऽजिघत्सा तथा । भूकता
 कौण्डपङ्गुत्वकैव्योदावर्त्तमत्तताः ।
 यथा सङ्गमेकादशाना मेकादशव-
 धाभवन्ति ॥

इन्द्रियवृत्तिः । स्त्री । श्रोत्रादीनांशब्दा-
 दिषु । वागादीनां वचन्यादिषु । म-
 नोबुद्धोः सङ्कल्पाध्यवसाययोः ॥ य-
 थाहुः साङ्ख्याः । शब्दादिषुपञ्चाना
 मालोचनमात्रमिष्यतेवृत्तिः । वच-
 नादानविहरणोत्सर्गानन्दाश्चपञ्चा

इन्द्रिया

नाम् ॥ बुद्ध्याणां सम्बन्धवस्तुमा
त्रदर्शनमालोचन मुक्तम् । यथाहुः ॥
सम्बन्धं वस्तुमात्रं प्राग्गृह्णात्य
विकल्पितम् । तत्सामान्यविशेषा
भ्यां कल्पयन्ति मनीषिण इति । त
था । अस्ति ह्यालोचनं ज्ञानं प्रथमं नि
र्विकल्पकम् । बालमूकादिबिज्ञान
सदृशं शुद्धवस्तुजम् ॥ तत्परं पुनर्ब
स्तुधर्मेर्जात्यादिभिर्यथा । बुद्ध्यावसी
यते सापिप्रत्यक्षत्वेन सम्मतेति ।

इन्द्रियत्वापः । पुं । प्रलये ।

इन्द्रियात्मा । पुं । इन्द्रियेषु ।

इन्द्रियादिः । पुं । इन्द्रियाणां कारणे रा
जसाहङ्कारे ॥

इन्द्रियार्थः । पुं । शब्दस्पर्शरूपरसग
न्धाख्ये । विषये । गोचरे । गन्धर
सरूपस्पर्शशब्दाः पृथिव्यादिगुणास्त
दर्थः । इति न्यायसूत्रम् । १ । १४

॥ वै गेषिकाणां द्रव्यगुणकर्मसु अर्थ-
शब्दाभिधेयत्वम् । अतः पञ्चानां गन्धा
दीनामेव कथं तत्त्वमित्याशङ्कानिरा
सायकदर्थोदित्युक्तम् । तेषामिन्द्रि
याणामर्थाविषया उद्दिष्टा अपि तए
वेत्याशयः । इत्युक्तदर्थत्वं लक्ष्य
मिति मन्यम् । तच्छब्देन वहिरि
न्द्रियाणि परामृश्यन्ते । तथाच एकै
कवहिरिन्द्रियमात्राद्विशेषगुण-

इभद

त्वं वहिरिन्द्रियद्वयाग्राह्यवहिरिन्द्रि
यग्राह्यगुणत्वं वातदर्थः । पृथिव्यादि
गुणा इति लक्ष्यनिर्देशः । तेके गुणा
इत्याकाङ्क्षायां गन्धेत्यादि । पृथि
व्यादीनां गुणा इति षष्ठीसंज्ञास्ये भा
ष्यसम्मत । तेन गुणगुणिनोरभेदे
नेति सूचितम् ॥ इन्द्रियैरर्थ्यते । अ
र्थयाज्जायाम् । कर्मणि घञ् ॥

इन्द्रियायतनम् । न । शरीरे ।

इन्द्रियार्थसन्निकर्षः । पुं । प्रत्यक्षज्ञान
हेतौ । सच षड्विधः । संयोगः । सं
युक्तसमवायः । संयुक्तसमवेतसमवा
यः । समवायः । समवेतसमवायः ।
विशेषणविशेष्यभावश्चेति ॥

इन्द्रियेशः । पुं । आत्मनि । जीवे ॥

इन्द्रेज्यः । पुं । बृहस्पतौ । इन्द्रस्येज्यः ॥

इन्धनम् । न । वह्निसन्दीपनार्थद्वयं का
ष्ठयोः । पाकार्ककाष्ठे । एधसि । इ
न्द्रेऽग्निरनेन । अइन्धी० । करणेति
ल्युट् ।

इभः । पुं । गजे । इस्तिनि ॥ उत्तरप
दस्यः श्रेष्ठे । अष्टमे । एति ईयतेषा
। इण्० । इणः किदितिभ् ॥

इभकणा । स्त्री । गजपिपल्याम् । इभइ
वकणा ॥

इभदन्ता । स्त्री । नागदन्त्याम् । पर्वपु
ष्प्याम् । विषौषधौ ॥

इभनिमीलिका । स्त्री । भङ्ग्याम् ॥

छलंमिषञ्चवैदग्धीभङ्गिश्चेभनिमी
लिकेतिषिकाखड्गशेषः ॥

इभपालकः । पुं । हस्तिपके ।

इभभरः । पुं । गजसमूहे ॥ इभानां-
भरः ॥

इभमात्रलः । पुं सिंहे ।

इभया । स्त्री । स्वर्गक्षीरीवृक्षे ॥

इभाख्यः । पुं । नागकेशरष्टके ॥

इभोषणा । स्त्री । गजपिप्पल्याम् ।

इभ्यः । त्रि । आद्ये । धनवति । पुं । रा-
क्षि । हस्तिपके । इभमर्हति । द-
ण्डादिस्त्रात्यत् । यद्वा । एःकामा-
त भ्यसते । भ्यसभये । अन्वेभ्योपी-
तिङ् ॥

इभ्यग्रामः । पुं । हस्तिपकानांसवसथे ।
इभ्या । स्त्री । शङ्खकीवृक्षे ॥ करेण्वाम्
। टाप् ॥

इभ्यिका । स्त्री । इभ्यायाम् । इभ्यैव ।
स्वार्थेकम् । उद्दीक्षामितीहा देशः ।
पञ्चे इभ्यका ॥

इयत । त्रि । इदम्परिमाणविशिष्टे । ए-
तावति । इदम्परिमाणमस्य । कि-
मिदम्भाविषइतिवत्तुप् बस्यचघः ।
इदङ्मिमीरीश्वकी । यस्येतिलोपः ।

प्रख्ययमाचमवशिष्यते । पठन्तिचा-
पवैयाकरणाचौपनिषदाश्च । उदि-

इराव

तवतिपरस्मिन्प्रत्ययेशास्त्रयोनौग

तवतिविलयञ्चमाकृतेपिमपञ्चे । स

पदिपदमुदीतं केवलं-प्रत्ययोयत्

तदियदितिमिमीतेकोऽहदापण्डि-

तोपीति । पुं । इयान् । स्त्री । इयती ॥

इयत्ता । स्त्री । सीमायाम् । परिमा-

ये । संख्यायाम् ॥ इयतोभावः । त

ख् ॥

इरम्भदः । पुं । मेघज्योतिषि । वज्राम्भौ

। इराउदकम् तेनमाद्यतिदीप्यते

अविन्यनस्त्रात् इत्यर्थेऽग्रम्पश्येरम्भ

देच्यादिनाखश् प्रत्ययोभुमामम-

स्त्रिपातितः । वाडवोपिइरम्भद-

इतिकेचित् ।

इरा । स्त्री । भुवि । वाचि । वाण्यां

। सुरायाम् । इं कामंरति । रा

दाने । आतोनुपेतिकः । अम्बुनि ।

जले । इयगता । एति इयतेवा ।

जङ्जेन्द्राग्रेसिताधुः । निपातनाहुया

भावः । अन्वे ॥

इराचरम् । न । करकायाम् । वर्षोप

ले । त्रि । भूचरे । अम्बुचरे । इरा

यांचरति । चरेष्टः ।

इराजः । पुं । कन्दर्पे ।

इरावती । स्त्री । वटपत्नीवृक्षे । पद्मा

गमेदीविशेषे । परीक्षितृपतेर्भाया-

याम् ॥

इलावृ

इरिणम । न । ऊषरभूमौ । शून्ये ।
निराश्रये । ऋच्छति । ऋगतिमा
पणयोः । अर्त्तं किदिच्चेतिइनन् ।
इरिमेद । पुं । अरिमेदे । विट्खदिरे
। इरिमेद । कषायेष्णोमुखदन्तग
दास्त्रवित् । हन्तिकण्डुविषश्लेष्मक
मिकुष्ठविषग्रहान् ।

इरवेक्षिका । स्त्री । मस्तकोद्भवग्रण
जन्यपीडाविशेषे । तल्लक्षणम् । पि
डकामुत्तमाङ्गस्याटत्तामुग्ररुजाज्व-
राम् । सर्वात्मिकासर्वलिङ्गाजानी
यादिसिरेक्षिकामिति ।

इरेशः । पुं । विष्णौ । वरुणे । वागीशे
। रात्रि । इरायाः ईशः ।

इर्व । स्त्री । कर्कश्याम् ।

इर्वाशुक्तिका । स्त्री । फूट इतिभाषा
प्रसिद्धे इर्वाशुविशेषे । निर्भिन्नकर्क
श्याम् ॥

इलः । त्रि । प्रेरके ॥ इलति प्रेरणां क
रोति । इलप्रेरणे । इगुपधलक्ष-
णः कः ।

इलविना । स्त्री । पुलक्यभार्यायाम् ।
हविर्भुवि । कुवेरस्यजनन्याम् ।

इला । स्त्री । सौम्यकलचे । वृधयोवि
ति ॥ धरित्व्याम् । गवि । वाचि ।

इलति । इलउत्तच्चेपे । इगुपधेतिकः ॥

इलावृतम् । न । जम्बुदीपस्य नववर्षा ।

इल्ललाः

न्तर्गतवर्षविशेषे । तच्चसुमेरुसंवे-
ष्ट्यास्ते । पश्चान्मात्यवतः प्राच्यांग-
न्धमादनश्चैलतः । इलावृतं नीलगिरे-
र्याम्यतो निषधादुदक् ।

इल्लिका । स्त्री । अचलाग्राम् । भुवि ।
इल्लैव । स्वार्थेकः ।

इल्ली । स्त्री । ईल्याम् । करवालिकाया
म् । कटारी हाथकुरी इतिभाषा ।
इल्लगतौ चेपेच । इन् । कूदिकारा-
दितिवाडीष ।

इल्लीशः । पुं । इल्लिशे । हिल्लशे माच
इतिगौडभाषाप्रसिद्धे मत्स्यविशेषे ।

इल्लिशः । पुं । इल्लीशे । इल्लिशोमधुरः
क्षिग्धोरोचनो वज्रिवर्द्धनः । पित्तहृत्
कफकृत् किञ्चित्तघुर्दध्योनिस्त्रापहः ।

इल्लीशः । पुं । इल्लिशे ।

इल्लकाः । स्त्री । इल्ललासु । नित्यं बहु
वचनान्तः ।

इल्ललः । पुं । वातापेर्भातरि दैत्य
विशेषे । मत्स्यप्रभेदे । पक्षिविशेषे ।
इल्लति । इल्लस्वमे चेपयेच । सान-
सिवर्णसि पर्यसीत्यादिनावलच ॥ गु-
णाभावश्च निपात्यते ।

इल्ललाः । स्त्री । मृगशिरःशिरोदेश-
स्थतारकासु । मृगशिर शिरस्था

नां पञ्चानां स्वल्पतारकाणां यस्तार-
कास्तच्छिरोदेशे निवसन्ति ताः इल्ल

इषुः

लाः । इलन्ति । इल० । निपातनाद्
लच् गुणाभावश्च । निवृत्तवहुवचना
न्तोयम् ॥

इष । अ । उपमायाम् । सादृश्ये । साम्ये ।
ईषदर्थे । उत्प्रेक्षायाम् । वाक्याल
ङ्कारे ।

इषः । पुं । आश्विनमासि । इषगतौ । ए
षणम् इट्यात्रा । भावेक्तिप् । साऽस्मि
नस्ति जिगीषूयाम् । अर्श आद्यच् ॥
इषिका । स्त्री । गजाक्षिगोलके ॥ ईष्य
ते । ईषउञ्छे । ईषगतिहिंसादर्शने
षु । ईषेः किद्रुस्वश्चेतीकन् । धातो
र्ह्रस्वश्च । तूष्णिकायाम् ॥ इष्यते । इ
षगत्यादौ । कृजादिभ्योवुन् ।

इषितः । चि । अभिप्रेते । इष्टे ।

इषिरः । पुं । अग्नौ । इष्यति । इषग-
तौ । इच्छतिवा । इषइच्छायाम् ।
इषमदीत्यादिना किरच् ।

इषीका । स्त्री । काशे । मुञ्जामध्यवर्त्ति
तृण्ये । सीक तुली इतिचमाषा । ई
षति । ईषतेवा । ईषउञ्छे । ईषगति
हिंसादर्शनेषु । ईषेः किद्रुस्वश्चेतिई
कन् ॥ दर्भशलाकायाम् ।

इषुः । पुं । स्त्री । वाणे । सायके । प-
ञ्चसु । ईष्यतेऽनेन । ईषगत्यादौ ।
ईषते हिंसेतिवा । ईषेः किञ्चेत्युरा
देरित्त्वञ्च ।

इष्टका

इषुधिः । पुं । स्त्री । इषूणांस्थाने । तूणी
रे । इषबोधीयन्तेऽत्र । डुधाञ्० । क
र्मण्यधिकरणेचेतिकिः ॥

इषुपुङ्गा । स्त्री । शरपुङ्खायाम् ।

इषुमाला । स्त्री । शराबल्याम् ।

इषूपलयन्त्रम् । न । शरशिलाक्षेपके
यन्त्रविशेषे ।

इष्टम् । चि । आर्शसिते । पूजिते ॥ प्र
ये । इष्यमाणे । इष्यते । इषइच्छाया
म् । मतिबुद्धीतिक्तः । पुं । ससतन्तौ
। यज्ञे ॥ एरण्डवृक्षे । न । संस्कारे ।
क्रतुकर्मणि ॥ क्रतुर्यज्ञः कर्मचदाना
दि तयोः समाहारः तदिष्टशब्दवा-
च्यम् । अतएव मनुः । एकाग्रिकर्म
हवनं ज्ञेतायां यच्चहूयते । अन्वया
व्यहानमिष्टन्तदभिधीयते इति ।
अग्निहोचंतपः सत्यंवेदानाञ्चार्थ-
पालनम् । आतिथ्यं वैश्वदेवश्चप्राहु
रिष्टश्चनाकदम् । यजनम् । यजदे-
वपूजादौ । नपुंसके भावेक्तः । अनु
कूलवेदनीयेदेवादिखल्लक्षणेयागादि
फले । ईश्वराराधनादौ । एषणम् ।
इषेः क्तः । परमानन्दरूपत्वेन सर्वेषां
प्रियत्वादिष्टः परमात्मैव ।

इष्टका । स्त्री । गृहादिनिर्माणाथेदग्ध
मृत्खण्डविशेषे । ईटइतिप्रसिद्धे ।
इष्यते । इष० । इष्यसिध्यांतकैर्न ।

इष्टिः

इष्टकेषीकामाखानामिति निर्देशात्
प्रत्ययस्थादिति नेत्वम् ॥

इष्टकापथम् । न । इष्टकाभिर्निर्मितैप-
थि । उशीरे । वीर्यमूले । इष्टका
पथमस्य अधोवायुकरत्वात् । यद्वा ।
इष्टकेष्वदृढः पन्थायस्य । इष्टकाया-
मपि पन्थायस्येति वा ॥

इष्टकामधुक् । वि । अभीष्टभोगप्रदे ।

इष्टानां कामधुक् ।

काव । वि । इष्टकावति । इष्टकाः
सन्त्यस्यास्मिन् वा । अन्येभ्योऽपि दृश्य
तद्विषयमन्त्ययः ।

गन्धः । चि । सुगन्धौ । न । बालुके ।

इष्टश्चासौ गन्धश्च । इष्टेऽगन्धोऽयस्य
सन् वा ।

इष्टा । स्त्री । शमीष्ट्ये ।

इष्टापूर्तम् । न । यच्चखातादिकर्मणि-

॥ यथा । अग्निहोषंतपः सत्यं वेदानां

ज्वानुपाखनम् । आतिथ्यं वैश्वदेवश्च

इष्टमित्यभिधीयते । वापीकूपतडा

गादिदेवतायतनानि च । अन्नप्रदा

नमारामः पूर्तमित्यभिधीयते ।

इष्टञ्च पूर्तञ्च अनयोः समाहारः ।

इष्टार्थोऽयुक्तः । वि । उत्सुके । उत्साह

युक्ते । इष्टेऽसावर्थश्च तत्रोऽयुक्तः ।

इष्टिः । स्त्री । यागे । दर्शपूर्णमासेष्व्या

म् । अभिलाषे ॥ श्लोकसङ्ग्रहे ॥ य

इष्टत्यः

पथम् । इष० । तिन । इज्यतेऽनये

ति वा । यज० तिन ॥

इष्टिकापथिकम् । न । सामञ्जकदृष्टे
। इतिराजनिर्घसटः ।

इष्टिपथः । पुं । दैत्ये । दनुजे ।

इष्टिमुट् । पुं । दैत्ये । इष्टिमुष्प्रति ।
मुष्प्रतेये । क्तिप् ।

इष्टुः । स्त्री । इच्छाविशेषे ॥

इष्मः । पुं । कामे । वसन्ते । इष्यति ।

इषगतौ । इच्छति वा । इषइच्छाया

म् । इषियुधीति मक् ।

इष्यः । पुं । वसन्तर्त्तौ ॥

इष्वः । वि । उपदेष्टरि । इष्यतेऽसौ ।

इष० । सर्वनिष्ठस्वरिष्वलष्वशिवपद

प्रक्षेप्त्वा अतन्त्रेऽस्मिन् गुणाभावश्च-

निपात्यते ।

इष्वसनः । पुं । चापे । अस्यति अनेने-

त्यसनः । इषूनामसनः ।

इष्वासः । पुं । धनुषि । चि । इषुक्षेप

के । धन्विनि । इषवो वाणा अस्य-

न्ते अनेन । असु० । इल्लश्चेति घञ् ।

इ३ । अ । दुःखभावनायाम् ॥ सन्तापे ।

कोपे ।

इष्ट । अ । अस्मिन् । अच । अधिकरणे

। व्यवहारभूमौ । अस्मिन् । इद

मेष्टः । इदमष्टम् ।

इष्टत्यः । वि । इष्टमवे । इष्टजातादौ

ईच्छाया

१ अथयान्त्यप् ।

इहामुचार्थफलभोगविरागः । पुं । ए
द्विकपारत्रिकविषयभोगेभ्योनित-
राविरतौ । मुक्तेर्द्वितीयसाधने । ऐ
द्विकानांस्त्रक्चन्दमादिविषयभोगा
नाङ्गमजन्तया अनित्यत्ववत् आ
मुष्मिकाणामप्यमृतादिविषयभोगा
नामनित्यतया तेभ्यो नितराविर-
तौ ।

इहो । अ । त्वङ्गच्छेत्यर्थे । इन्तप्रतिरु
पकम् ।

ईः

—><—

ई । अ । त्रिषादे । दुःखभाषने । अनु
कम्पायाम् । क्रोधे । प्रत्यक्षे । सन्नि
धौ । सम्बोधने ॥

ईः । स्त्री । लक्ष्म्याम् । अस्य स्त्री । डोष् ॥
ईच्छाम् । न । दर्शने । चक्षुषि । दृशि
॥ ईच्छतेऽनेन । ईच्छद् । ल्युट् ।

ईच्छणिकः । पुं । हस्तरेखाद्यवलोकनपू
र्वकशुभाशुभफलकथनेनजीविनि ।
शुभाशुभयोरीक्षणमल्लस्य ठन् ।

ईच्छणिका । स्त्री । देवतायाम् । लक्ष
णादिना जनानांशुभाशुभनिरूपि
ण्याम् । म० ठन् । ईच्छते । ईच्छ

ईदृक्

दर्शनाङ्गनयोः । खलुर्त्वा ॥

ईच्छणीयः । चि । शोभमाने ॥ ईच्छितु
योग्यः । अनीयर् ॥ अवलोकनीये ।
ईच्छा । स्त्री । दृष्टौ । ईच्छणम् । ईच्छ०
गुरोश्चेत्यः । टाप् ।

ईच्छितः । चि । अवलोकिते । ईच्छ०
नपुंसके भावेक्तः ।

ईजान् । पुं । यजमाने । कर्मिणि ।
जते । ईज० । शानच् ।

ईडा । स्त्री । स्तुतौ । ईडनम् ।
स्तुतौ । गुरोश्चेत्यः । टाप् ॥

ईडितः । चि । स्तुते । कृतस्तवे । ई श
तेस्म । ईड० । क्तः ।

ईड्यः । चि । स्तुत्ये । वन्द्ये । स्तुत्ये ।
ईडितुंयोग्यः । ग्यत् ॥

ईतिः । स्त्री । डिम्बे । अन्त्ये । उत्पा
ते ॥ प्रवासे । कृषे । षट्प्रकारोपद्र
वविशेषे । यथा । अतिदृष्टिरनादृ
ष्टिः शलभामूषकाः शुकाः । अत्या
सन्नाश्वराजानः षडेता ईतयः स्मृ-
ताः इति । ईयतेऽनया । ईड् गतौ
। क्तिन् ।

ईदृचः । चि । ईदृशे । दृचेचेतिईश् ॥

ईदृक् । चि । ईदृशे । इस्केन्याय इस्
प्रकार इतिभाषा ॥ अयमिवदृश्यते
। इदमिवपश्यतिवा । दृशिरप्ठे ।
त्यदादिषुदृशइतिक्तिन् । इदंकिमे

ईर्या

रीशकी ।

ईदृशः । चि । ईदृशि ॥ अयमिव दृश्य
ते । इदमिव पश्यति वा । दृशेत्यदा
दिधितिकञ् । इदम् ईश् ।

ईसा । स्त्री । आसुमिच्छायाम् ॥

ईक्षितं चि । अपेक्षिते ॥ अभिप्रेते
॥ इष्टे । आसुमिष्टम् । आपृव्यासौ
। सन् । क्त । आपृवृधामोत् । अ
त्रलोपेभ्यासस्येत्थभ्यासलोप ।

ईसु । चि । आसुमिच्छौ ।

ईयिवान् । चि । उपगते । इण् । उपे
यिवाननाश्वाननूचानश्चेति खिटः
कमुर्द्धिच्चमभ्यासदीर्घत्वं वसोरिट् च
निपात्यते । सूचे उपदन्त्यविवचि
म् ।

ईरणः । पुं । वायौ । ईरति ईरयति वा
। ईर० । युच् । ल्युर्वा । न । चलने ।
ईरितम् । चि । प्रोक्ते । प्रेरिते ॥ खिते
। ईर्यतेस्म । ईरण्तौ कम्पनेच ।
क्तः ।

ईरितात्मा । पुं । प्रकटितस्वरूपे ।

ईर्यम् । न । ब्रणे । ईरति सुखम् । ईर
गतिप्रेरणयोः । बाहुलकान्मक् ।
ईर्या । स्त्री । ध्यानमौनादिकस्य भिक्षु
व्रतस्यानुष्ठाने । चर्यायाम् ॥ चर्या
न्वीर्याविदुर्बुधाः । ईर्यते । ईरण्तौ
। झहलोर्ण्यत् ।

ईक्षितः

ईर्यापथ । पुं । ध्यानाद्युपाये । ईर्या

याः पन्याः । कृत्पूर्वित्यः ॥

ईर्षा । पुं । स्त्री । कर्कष्याम् । ईरण
म् । ईर० । स० क्तिप् । ईरदृणोति
वारयति वा । वृञ् । बाहुलका
दुण् ।

ईर्षा । स्त्री । अक्षमायाम् ।

ईर्षालु । पुं । अक्षमे । ईर्षायुक्ते ॥

ईर्ष्यकः । पुं । दृष्टियोन्याख्यक्तीवे । दृ
ष्ट्याव्यवायमन्येषां व्यवायेयः प्रवर्तते
। ईर्ष्यकः सतुविज्ञेयोदृष्टियोनिश्च
सम्पृतः ॥

ईर्या । स्त्री । अक्षान्तौ । परोत्कर्षास
हिष्णुत्वे । परोत्कर्षाऽक्षमेर्ष्यास्यादौ
जन्यान्मन्यतोपिच । ईर्ष्यणम् । ई
र्ष्यईर्यायाम् । गुरोश्चेत्यः ॥

ईर्ष्यालुः । चि । अक्षान्तिशीले । कुह
ने । सेष्ये । ईर्ष्यालाति । ला । मि
तद्वादिच्चाङ्ङुः ।

ईला । स्त्री । धरित्याम् । गवि ॥ वा
चि । सौम्यकलचे ।

ईलिः । स्त्री । ह्रस्वगदाकारेहस्तदण्डे ।
करपालिकायाम् । कटारी कटार
इत्यादिभाषा । ईर्त्ते ईर्यतेवा ।
ईर० । इन् । कपिलकादि । ईर्यते
वा । ईड० । डलयोगभेदः ।

ईक्षितः । चि । स्तुते । ईर्यतेस्म ।

ईशानः

उ० । त्तः । उलयोरभेदाक्षः ॥

ईली । स्त्री । ह्रस्वगदाकारे हस्तदण्डे । करपालिकायाम् । कृदिकारादि तिपाच्चिकोडीष् ।

ईट् । पुं । परमेश्वरे ॥ ईष्टे । ईश ऐश्वर्ये । क्तिप् ।

ईशः । पुं । महादेवे । सदाशिवे । ईशानकोणाधिपतौ ॥ सर्वेषामीशितरि । विशुद्धसत्त्वप्रधानमायोपाधिके परमेश्वरे । हिरण्यगर्भे । चि । प्रभौ । स्वामिनि । एकादशसु । ईष्टे । ईश० । इगुपधेतिकः ॥

ईशवलम् । न । पाशुपतानां द्वितीये पाशे । ईष्टे स्वातन्त्र्येण इति ईशः । तद्दीयं वर्णरोधशक्तिर्द्वितीयः पाशः । तथाचोक्तम् । तासां माहेश्वरीशक्तिः सर्वानुग्रहिका शिवा । धर्मानुवर्त्तनादेव पाशवृत्त्युपचर्यते इति ।

वैशमखा । पु । कुबेरे । ईशः सखास्य ॥ ईशा । स्त्री । पार्वत्याम् । दुर्गायाम् । ईष्टे । ईश० । काम्नाट्टाप ।

ईशानः । पुं । शिवे । महादेवे ॥ एकादशरुद्रान्तर्गत रुद्रविशेषे ॥ शिवाष्टमूर्त्यन्तर्गतमूर्त्यमूर्त्तौ । शमीवृक्षे । न । ज्योतिषि । चि । ईशितरि ।

नियन्तरि । स्वामिनि । ईष्टे तच्छील । ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषु

ईश्वरः

चानश् ।

ईशानी । स्त्री । स्कन्दमातरि । दुर्गायाम् । ईशानस्य स्त्री । पुंयोगलक्षणो डीष् ॥ शमीवृक्षे ।

ईशिता । स्त्री । ईशित्वे । अशिमाद्यष्टैश्वर्यान्तर्गतैश्वर्यविशेषे । प्रभुत्वे ॥ येन स्थावराज्ज्यान्नाकारिणो भवन्ति ॥ ईशोऽस्यास्ति । अत इनिठनाविति इनिः । ईशिनेो भावः । तस्य भावस्त्वतलावितितल ॥

ईशिता । चि । ईश्वरे । अधिपतौ । प्रभौ । नियन्तरि । ईष्टे । ईश० । त्वन तृज्वा ।

ईशित्वम् । न । ईशितायाम् । देवानामष्टैश्वर्यान्तर्गतैश्वर्यविशेषे ॥ प्रभूतभौतिकानां प्रभवव्यूहव्ययानां मीशिताभवति । ईशिनेो भावः । त्वः ॥

ईश्वरः । पु । शिवे । मन्मथे । विशुद्धसत्त्वप्रधानाज्ञानोपहितचैतन्ये । ईशनादिशक्तियुक्ते जगदधिष्ठातरि । हिरण्यगर्भे । विचित्रशक्तित्वात् सर्वसमर्थे सर्वनियन्तरि नारायणे । उक्तञ्चाच देवीगीतायाम् । तत्र या प्रकृतिः प्रोक्ता साराजं विविधा मता ।

सत्त्वात्मिका तु माया स्यादविद्या गुणमिश्रिता । स्वाश्रयं यातु संरक्षत सा मायेति निगद्यते । तस्यां यत्प्रति

ईश्वर

बिम्बस्याद्विम्बभूतस्य चेशितुः । सर्व-
 श्वरः समाख्यातः स्वाश्रयज्ञानवान्-
 परः ॥ तस्यां स्वाश्रयाव्यामोहकास्ति-
 ग्यां शुद्धसत्त्वप्रधानायां मायायामी-
 शितुः परमात्मनोयत् प्रतिबिम्बपत-
 ति तत् प्रतिबिम्बमीश्वरः । सचे-
 रः स्वाश्रयं व्यापकं ब्रह्मतज्ज्ञान-
 वानभवति माययातदाधारब्रह्मणो-
 नावरयात् । सर्वज्ञः सर्वकर्त्ता च स-
 र्बानुग्रहकारकः । इति । देहेन्द्रिय-
 सङ्घातस्य स्वामिनिजीवे ॥ ईश-
 शीले । समर्थे । सर्वान्तर्यामिणि ।
 क्लेशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टः पुरु-
 षविशेष ईश्वरः इति पतञ्जलिः । ईश-
 वाहमन्त्यर्थे न च मामीशते परः । द-
 दामि च सदैश्वर्यमीश्वरस्तेन कीर्त्ति-
 तः । प्रभवादिष्वेकादशेऽब्दे । सु-
 भिक्षे ममारोग्यं कार्पासस्य महार्घ-
 ता । लेबणं मधुगव्यञ्च ईश्वरे दुर्लभं
 प्रिये । त्रि । आद्ये । स्वामिनि । ई-
 शितुं शीलमस्येति । स्वेशभासपि स-
 कसेावरच् इति वरच् । ईष्टे । ईश-
 वरच् ॥ यद्वा । अश्रुते । अश्रूया-
 सौ सङ्घाते च । अश्रुतेराशु कर्म-
 णिवरट्चेति वरट् । आदुप्रभाया ई-
 श्वरः ।

ईश्वरप्रणिधानम् । न । शौचादिपञ्च-

ईषत्क

नियमेषु पञ्चमे नियमे । ईश्वरस्य मा-
 नसैरुपचारैरभ्यर्चने । सर्वकर्मणां-
 तस्मिन् परमगुरौ फलनिरपेक्षत-
 या अर्पणे ॥ ईश्वरे प्रणिधानम् ।

ईश्वरभावः । पुं । प्रजापालनार्थमीशि-
 तव्येषु प्रभुशक्तिप्रकटीकरणे ।

ईश्वररथचरणः । पुं । कालचक्रे । ईश-
 वररथस्य चरणः ।

ईश्वरसेतुः । पुं । मर्यादायाम् । वर्या-
 अमादिधर्मः । ईश्वरस्य सेतुरिव ।

ईश्वरा । स्त्री । उमायाम् । श्रीवाग्या-
 दिशक्तिषु । वरजन्तादीश्वरशब्दात्
 टाप् । पुंयोगविवक्षाभावान् न
 ङीप् ।

ईश्वरी । स्त्री । गौर्याम् । दुगायाम्
 । श्रीवाग्यादिशक्तिषु । अश्रुते वि-
 श्रम् । वरजन्तादीश्वरान् ङीप् ।
 यद्वा । ईष्टे । ईश- वनिप् । वनेर-
 चेति ङीव्री ॥ लिङ्गिनीवृत्ते । वन्द्या-
 कर्कोटक्याम् । रुद्रजटालतायाम् ।
 नाकुलीकन्दे ॥

ईषत् । अ । अलो । किञ्चित् । ईषण-
 म् । ईषगत्यादौ । अत्प्रत्ययः ।

ईषत्कार । पुं । अत्यलो । अनुबन्धे ।
 गन्धे । लेशे । त्रि । ईषत्क्रियमाणे

वस्तुनि । ईषत्क्रियते । ईषद्ः सुप्ति-
 तिभावे कर्मणि वा अकृच्छार्थेषु ख-

ईषीका

ख् प्रत्ययः ॥

ईषत्पाण्डुः । पुं । धूसरवर्णे ॥

ईषदुष्णम् । न । कवोष्णे । मन्दोष्णे ॥

षि । तद्वति । ईषञ्चतदुष्णञ्च ।

ईषद्दास्यम् । न । मन्दहास्ये । स्मिते ॥

ईषञ्चतद्दास्यञ्च । षि । तद्वति ।

ईषद्रक्तः । पुं । अरुणे । त्रि । तद्वति ।

ईषा । स्त्री । हलयुगयोर्मध्यस्थकाष्ठे ।

लाङ्गलदण्डे ॥ ईषते । ईषगन्त्यादैः ।

। इगुपधेतिकः । करणे गुरोश्चेत्यो

वा ॥

ईषादन्तः । पुं । दीर्घदन्तगजे । उदग्र

दन्ते । ईषेवदन्तावस्य ।

ईषिका । स्त्री । अक्षिकूटे । गजाक्षिगे ।

खके । ईषालाङ्गलकीलिका सेव ।

इषेप्रतिकृतावितिकन् । तूष्णिकाया

म् । अक्षविशेषे । यथा । सेभिम्

न्त्यशरेषीका मीषिकास्त्रेणवीर्य-

वान् । काकंतमभिसन्धायससर्जपु

रुषर्षभः ॥ इतिरामायणम् ॥ ईष्य

ते ईषतिवा । ईषगन्त्यादैः ईषउ-

ञ्छेवा । कृन् ।

ईषिरः । पुं । अयौ । पावके ॥

ईषीका । स्त्री । ईषीकायाम् । तूष्णि-

कायाम् । ईषीकास्यादिषीकापी-

ति द्विरूपकोषः । पर्फरीकादिस्त्वा

त् साधुः ॥

उः

ईषः । पुं । कामदेवे । वसन्तर्त्ता । ईष

ति ईषतेवा । ईषउञ्छे ईषीगतिहिं

सादर्शनेषु । इषियुधीत्यत्र ईषीति

दीर्घादि पाठस्याप्युक्तत्त्वान् मेक् ॥

ईषा । स्त्री । उदमे । चेष्टायाम् ॥ वा

ञ्छायाम् ॥ ईहचेष्टायाम् । गुरो-

श्चेत्यः । टाप् ॥

ईहामृगः । पुं । कृत्रिममृगे । नाटक

रूपकभेदे । कोके । टके । भेडि

या इतिभाषा ॥ ईहा मृगेष्वस्य ।

ईहां मृगयते वा । मृगअन्वेषणे । क

र्मण्यम् ॥ ईहाप्रधानो मृगोवा । शा

कपार्थिबादिः ।

ईहितः । षि । अपेक्षिते । न । उद्योगे ।

चरिते ।

उः

.....

उ । अ । सम्बोधने । रोषोक्तौ । अनुक

म्पायाम् । नियोगे । पदपूरणे ॥

पादपूरणे । विस्मये । अवनम् । उ

ञ्छ शब्दे । क्तिप् । तुङ् ।

उः । पुं । शम्भौ । चन्द्रमौलौ । शिवे ।

उकारे ।

उच्चय

उकनाहः । पुं । पीतरक्तवर्णे तुरङ्गे ।

उक्तः । वि । कथिते । भाषिते । जल्पिते । अभिहिते । न । एकाचरायां वृत्तौ । श्रीछन्दसि । उच्यतेऽस्य । वचपरिभाषणे । ब्रूजोवचिर्वा । क्तः । सम्प्रसारणम् ।

उक्तिः । स्त्री । व्याहारे । वचने । वचः । क्तिन् । सम्प्रसारणम् ।

उक्त्यः । पुं । यच्चविशेषे । न । प्राणे । सामभक्तौ । सामवेदे । वचायची यात्परैणं यानिसामानिगीयन्ते तान्युक्त्यानि । महाव्रताख्येकतौ प्रधानभूतंशस्त्वमुक्त्यशब्दार्थः । उच्यते । वचः । पाठतुदीत्यादिनायकः ।

उक्त्यशाः । पुं । यजमाने । उक्त्यानि उक्त्यैवां शंसति । शंसुस्तुतौ । मन्त्रे श्वेतवह्नीकथ्यशस्पुरोडाशोऽग्निरुच्यते । श्वेतवह्नादीनां डस पदस्येति वक्तव्यम् । यत्रपदस्त्वभावि तत्रडस् । उक्त्यशोभ्याम् । अन्यत्रग्विः । उक्त्यशोऽसौ उक्त्यशसद्वत्यादिवोधम् ।

उक्त्या । स्त्री । एकाचरवृत्ते । साद्विविधा । श्रीः १ सर्वगुरुः । श्रीस्ते सास्ताम् ॥ उः २ सर्वलघुः । उरवतु ।

उक्तेदः । पुं । वान्तौ ।

उच्चः । वि । सिते । धौते ।

उच्चयम् । न । सेचने ।

उग्रः

उच्चतरः । पुं । तृतीयवयःप्राप्तवृष्टे ।

तनुरुचा । वत्सोच्चाश्वर्षमेव्यश्चतनुच्च इतिष्ठरच् । डीषि । उच्चतरी ॥

उच्चा । पु । वलीवर्दे । वृषे । उच्चति उच्चसेचने । श्वकुचन्नितिकनिन । ऋममौषधौ । वि । सेत्तरि ।

उच्चितः । वि । सिते ॥ लिप्ते ।

उखर्बलः । पुं । तृणविषे । भूरिपत्रे । सुतृणे ।

उखलः । पुं । उखर्बले । तृणोत्तमे ।

उखा । स्त्री । पिठरे । रन्धनस्थाल्याम् । झाँडी भरथिया भाडू इत्यादिभाषा । ओखति । उखगतौ । इगुपधेतिक । उखन्यतेवा । खनुअवदारणे । अन्येभ्योपीतिडः । टाप् ।

उख्यम् । वि । पैठरे । उखायां पक्केमांसादौ । उखायां संस्कृतम् । शूलोखाद्यत् ॥

उग्रः । पुं । महादेवे । रुद्रे । वायुमूर्तिरयम् । चत्रियाच्छूद्राबामूढायामुत्पन्ने । आगुरि इतिगौडभाषामसिद्धे जातिविषे । चत्रियाच्छूद्रकन्यायांक्रूराचारविहारवान् । चत्रशूद्रवपुर्जन्तुरग्रेनामप्रजावते । चत्रुग्रपुक्कसानान्तुविलौकोवधबन्धनमिति - मनः । करणेनसमाचास्यवृत्तिर्भागवनिर्मिता । शोभाञ्जनद्रुमे । वेर

उग्रशे

लदेशे ॥ याष्टीके ॥ न । क्रूरसंज्ञक-
नक्षत्रेषु । पूर्वोत्तरद्वारगृहे ॥ वस्तु-
नामाख्यविषे ॥ त्रि । उत्कटे । दाह-
णकर्मकर्त्तरि । उच्यति क्रुधासम्बध्य-
ते । उच्यते समवाये । ऋज्वेन्द्रेत्यादि-
नारक् गश्चान्तादेशः ।

उग्रकम्प्या । पुं । हिंसे । उग्रकर्मास्य ॥

उग्रकाण्डः । पुं । कारवेस्त्रे ।

उग्रगन्धः । पुं । चम्पके । कटफले । अ-
र्जकवृक्षे । लघुने ॥ न । हिङ्गुनि ।
त्रि । उत्कटगन्धयुक्ते । उग्रोगन्धो-
ऽस्य ।

उग्रगन्धा । स्त्री । अजमोदायाम् । व-
चायाम् । छिक्कि कौषधौ । अजग-
न्धायाम् । यवान्याम् । उग्रोगन्धोऽ-
स्याः ।

उग्रचण्डा । स्त्री । देवीविशेषे ।

उग्रतारा । स्त्री । देवीविशेषे । उग्राद-
पिभयात् प्राति यस्माद्भक्तान् सदा-
न्विकेनिरुक्तिः ।

उग्रत्वम् । न । उग्रतायाम् । चण्डता-
याम् । उग्रस्य भावः । त्वः ।

उग्रधन्वा । पुं । इन्द्रे । शत्रुबधायोद्यत-
धनुष्के । उग्रधनुर्यस्य । धनुषश्चेति-
नेङ् ।

उग्रनास्तिकः । त्रि । दीर्घनासाविशिष्टे ॥

उग्रशेखरा । स्त्री । भीष्ममार्त्तरि । ग-

उञ्चटा

ज्ञायाम् ।

उग्रश्रवा । पुं । रोमहर्षणमुते । हृते ।

उग्रसेनः । पुं । आहुके । कंसवनके ।

उग्रसेनमुतः । पुं । कंसे ॥

उग्रा । स्त्री । कनखलाधिष्ठात्र्याऽम्ब्या-
याम् । वचायाम् । यवान्याम् । छि-
क्कि कौषधौ । उग्रजातेर्भार्यायाम् ॥

धन्याके । प्रखरायां नार्याम् ॥ टापः ।
उचितम् । त्रि । न्यस्ते । परिमिते । स-
मञ्जसे । ग्राह्ये । उच्यते । वचपरि-

भाषणे । रुचिषचिकुचिकुटिभ्यः कि-
तच् । युक्ते ॥ ज्ञाते । विदिते ।

उञ्चः । त्रि । उच्यते । तुङ्गे । प्रांशौ ॥

उञ्चिनेति । चिञ् । अन्येऽप्योपी-

तिङ् ॥ उञ्चैस्त्वम् अस्ति अचवा । अ-

र्श आद्यच् । अव्ययानामिति टिलोप-

। नालिकेरे ।

उञ्चकैः । अ । अतिशयोक्ते । उञ्चैः ।

अव्ययसर्वनामामिति प्राग्वीबेधर्थे

घुटेः प्रागकच् ।

उञ्चटा । स्त्री । दम्भे ॥ चर्यायाम् । ल-

शुनप्रभेदे । गुञ्जायाम् । भूम्याम्

लक्ष्याम् । नागरमुस्तायाम् । जटि-

लौषधौ । चूडाखायाम् । मुस्तावि-

शेषे । खेतागुञ्जोञ्चटाप्रोक्तेति भाव-

प्रकाशः । उञ्चटति । चटगतौ । अ-

न्तर्भावितशब्दार्थः । अच् ।

उच्चाक

उच्चण्डः । वि । त्वरायुक्ते । अविलम्बिते । प्रचण्डे । उच्चण्डनम् । चडिकोपे । घञ् ।

उच्चतकः । पुं । नारिकेले ।

उच्चतालम् । न । पानगोष्ण्या नृत्ये ॥ इति हेमचन्द्रः ।

उच्चदेशः । पुं । श्रीकृष्णे । गोविन्दे ।

उच्चन्द्रः । पुं । रात्रिशेषे ।

उच्चयः । पुं । नीष्याम् । परिधानवस्त्रग्रन्थौ । इति हेमचन्द्रः ।

उच्चलम् । न । मनसि । चञ्चले । पुं । ध्वजस्योर्द्विकूर्चे ।

उच्चललाटा । स्त्री । उन्नतललाटवत्याम् ।

उच्चाजतः । वि । प्रस्थिते ॥

उच्चाटनम् । न । वैरिण एकदेशेऽनवस्थाकरणे ॥ उच्चाटनं स्वदेशादे भ्रंसं नंपरिकीर्तितमिति शारदातन्त्रम् ॥

उच्चारः । पुं । उच्चारणे । विद्यायाम् । उच्चार्यते त्यज्यते । चरगतौ । गत्यन्तः । घञ् ॥

उच्चारणम् । न । कथने । शब्दप्रयोगे ।

उच्चारितः । वि । उदाहृते ॥ प्रकाशिते ॥

उच्चावचः । वि । बहुविधे । नैकभेदे । उत्कृष्टापकृष्टे । उदक्च अयाक्च । मयूरव्यंसकादित्वात्साधुः ।

उच्छ्र

उच्चिकमिषा । स्त्री । उत्क्रान्तमिच्छायाम् । उठवेकी इच्छा इति भाषा ।

उच्चिन्नटः । पुं । तृणगडमत्स्ये । वि । कोपनपुरुषे ।

उच्चूडः । पुं । उच्चूले । अस्योच्चूडात्तच्चूडाख्याबूर्द्धाघो मुखचूडकाविति ध्वजाङ्गेषु हलायुधः ।

उच्चूखः । पुं । ध्वजस्योर्द्विकूर्चे । भ्रण्डकीपाघ इति भाषा ॥

उच्चैःश्रवाः । पुं । श्वेतवर्णसमुद्रमन्यनोत्थिते इन्द्रस्य घोटके ।

उच्चैर्घुष्टम् । न । घोषणायाम् । उच्चैर्घुष्यते स्म । घुषिर् विशब्दने । क्तः ।

उच्चैश्श्रवाः । पुं । इन्द्रस्यान्ते । अश्वानां मध्ये भगवतो विभूतौ । अयंसप्तमुखः ।

यथोक्तं भागवते । गृहीतोऽश्वसप्तमुखस्त्वयान्वपवलात् किलेति । उच्चैर्महान्श्रवो यशोयस्य । उच्चैःश्रवः सीयस्य वा । यद्वा । उच्चैः शृणोति ।

श्रुश्रवणे । असुन् । उच्चैश्श्रवससञ्चतुप्रणिपत्य समर्पिता प्रत्यक्षतुष्टुषो

दरादित्वाद्गागमोपोध्यः । आकाशस्यैर्दिवौकसैरिति हरिवंशोक्तिवत् ।

वि । वधिरे ॥

उच्चैः । अ । अत्यर्थे । महति । उन्नते । उच्चैः । अ । अत्यर्थे । महति । उन्नते ।

उच्चैः । अ । अत्यर्थे । महति । उन्नते । उच्चैः । अ । अत्यर्थे । महति । उन्नते ।

उच्छ्रनः

उच्छ्रलत् । वि । उत्पतति ।

उच्छ्रितः । वि । उल्लङ्घिते । शशम् ।
तगताविच्यस्मात् । कः ॥

उच्छादनम् । न । उक्तादने । उद्वर्त-
ने । गन्धद्रव्यद्वाराशरीरनिर्मलीक-
रणे ।

उच्छास्त्रम् । वि । शास्त्रप्रतिषिद्धे ।
शास्त्रविरुद्धे । उन्नतं शास्त्रात् ।

उच्छिखः । वि । उन्नतज्वाले ।

उच्छ्रित्तिः । स्त्री । उच्छेदे । उच्छेद-
नम् । त्तिन् ।

उच्छ्रिन्नः । वि । नष्टे । उच्छेदिते ।
उच्छ्रित्यतेस्म । छिदिरद्वैधीकरणे ।
क्तः ।

उच्छ्रिलीन्त्रम् । न । छत्राके । छत्रिका-
याम् ।

उच्छ्रिष्टः । वि । भुक्तावशेषे । ऊठ ऊठ-
न ऊठा इतिभाषा ॥ त्यक्ते ।

उच्छ्रिष्टभोजनम् । वि । देवनैवेद्यवलि-
भोजनकर्त्तवि । इति हेमचन्द्रः ।

उच्छ्रिष्टभेदनम् । न । सिक्त्यके । मै-
ण सित्या इतिभाषा ।

उच्छीर्षकम् । न । शिरःप्रदेशे । उप-
धाने । सिराहना इतिभाषा ।

उच्छ्रूनः । वि । स्फीते । उन्नने । वर्द्धिते ।
अवीदाहगन्ति प्राचीनाः । कामि-

न्याः कियदुच्छ्रूनमुरः प्रेयानसमीक्ष-

उच्छ्रसि

ते । नव्यशालिमि बोत्पन्नमतिदी-

नः कृषीवलइति । उत्प्रेष्यतेस्म ।
दुःश्रित्तिगतिदृष्ट्याः । क्तः । ओदित-
श्चेतितस्यनः । यजादित्वा त्स्मसा-
रणे पूर्वहृषेचहल इतिदीर्घः ॥

उच्छ्रूनता । स्त्री । जृम्भणे । भावेतल् ।

उच्छ्रृङ्खलः । वि । अवाधे । बन्धनर-
हिते । अनियन्तवस्तुनि । निरर्ग-
ले । उन्नतंशृङ्खलंनिगडयस्य ।

उच्छेदः । पुं । विनाशे ।

उच्छेदी । वि । विनाशिनि ॥

उच्छेषयाम् । न । उच्छिष्टे ।

उच्छेषणः । वि । सन्तापकरे ॥

उच्छ्रयः । पुं । द्रुमादीनामुच्चनायाम् ।
उत्सेधे । उच्छ्रयणम् । श्रिज से-
वायाम् । बाहुलकादेरच् ।

उच्छ्रायः । पुं । उच्छ्रये । उच्छ्रयणम् ।
श्रिज् ० । उद्दिश्यति यौतीति घञ् ।
उच्छ्रष्टः आयोवा ।

उच्छ्रितः । वि । सज्जाते । समुन्नते ।
उन्नते । प्रवृद्धे । उच्छ्रयति उच्छ्री-
यतेस्मवा । श्रिजोगत्यर्थेति कर्मणि
वा क्तः ।

उच्छ्रित्य । अ । सन्तत्येत्यर्थे ॥ निख-
न्येत्यर्थे ॥

उच्छ्रित्तः । वि । प्रफुल्ले । विकसिते ।
जीविते ॥ स्फुरणे । फरकना इति

उज्जितः

भाषा । उत्सृष्टसिति । स्वसः । कः ।
उज्ज्वासः । पुं । अन्तर्मुख्यासे । आहरे
। प्राणने । आख्यायिकापरिच्छेदे ।
औश्यासे । उज्जसनम् । स्वसप्राणने ।
घञ् ।

उज्जयनी । स्त्री । विशालायां पुरि । अ
वन्त्याम् ।

उज्जयन्तः । पुं । रैवतपर्वते ।

उज्जयिनी । स्त्री । महाकालपुर्याम् ।
अवन्तिकायाम् ।

उज्जासनम् । न । वधे । मारणे । जसुहिं
सायाम् । स्वार्थपुण्यन्त । भावे ल्युट् ।

उज्जृम्भः । वि । प्रफुल्ले । मस्फुटिते ।
इतिहेमचन्द्रः ॥ उज्जृम्भणम् । जृ-
भि० । घञ् ॥

उज्जृम्भणम् । न । उज्जृम्भे ॥

उज्जृम्भितः । वि । प्रफुल्ले । न । चेष्टा
याम् । उज्जृम्भःसञ्जातोऽस्य । तार-
कादिह्लादितच् ।

उज्ज्वलः । पुं । शृङ्गाररसे । न । स्वर्णे
। वि । दीप्ते ॥ विशदे ॥ विकाशिनि ।
उज्ज्वलति प्रकाशते । ज्वलदीप्तौ ।
अच् । नतुज्वलितीतिशः । तत्राऽनु-
पसर्गादिस्थनुवृत्तेः ।

उज्ज्वलः । पुं । त्यागे । विसर्जने ।

उज्जितः । वि । उज्जृष्टे । त्यक्ते । व-
र्जिते ।

उडुः

उड् । अ । सतर्के । सम्बोधने । पूरणे ।

उड्कः । पुं । उड्कशिले । ऋते । धान्य
कणोच्चये । कणशम्राहाने ॥ अबाधि
तस्थानेषु पथिवा चेत्तेषुवा अप्रति
हतावकाशेषु यत्रयत्रौषधयो विद्यन्ते
तत्रतत्राङ्गुलीभ्यामेकैककर्णं समुच्च-
यित्वेतिवैधायनस्मृतेर्दर्शनात् एकै
कधान्यगुडकोच्चयनमुड्कः । उड्क
नम् । उड्किते । घञ् ।

उड्कनम् । न । आपणादिपतितृकणो
पादाने । उड्कना इतिभाषा । ल्युट् ।

उड्कशिलम् । न । आक्षयस्यात् चेत्त्रा
च्छस्यस्यसम्बन्धे । ऋतदृष्टौ ॥

उड्कश्च शिलश्चेत्येकवद्भावः ।

उड्कशीलः । वि । उड्कजीविनि । उ-
डृतशस्यस्यशेषाहरणकर्त्तरि ।

उटः । पुं । दृग्यपर्णादौ ।

उटजः । पुं । न । मुनीनां दृग्यपर्णादिर
चितालये । पर्णाशालायाम् । उटा
ज्जायते । जनी० । अन्यभाषीतिडः ।

उडु । न । भे । तारकायाम् । जले ।
उ रोषोक्तिपूर्वकं डयते । डीङ् वि०
। मितद्वादित्वात् डु प्रत्ययः ।

उडु । स्त्री । नक्षत्रे । ऋचे । अवति
इति उः । डयते डुः । डीङो मित-
द्वादित्वात्डुः । उश्चासौडु श्वेतिवि-
ग्रहः । उडुः उडू । उडवः इत्यादि

उत्

धेनूवत् ।

उडुपः । पुं । न । प्रगे । कोले । भेले ॥

चर्मावनद्धे यानपाचे ॥ पुं । चन्द्रे ॥

उडुनेके त पति । पारक्षणे ।

सुपिस्थइत्यवमुपीति योगविभागा

त कः । उडुनि जले पातीति वा ॥

उडुपतिः । पुं । चन्द्रे । उडूनाम्पतिः ॥

उडुपथः । पुं । आकाशे ।

उडुराट् । पुं । चन्द्रे । उडुषु नक्षत्रेषु

राजते । राजृ० । क्रिप् ॥

उडूपः । पुं । न । उडुपे । पुं । चमन्द्रसि ।

उडुयनम् । न । नभोगतौ । उडान इ

तिभाषा ॥

उडुमरः । वि । अष्टे । उडुटे । पुं । त

न्त्रदिशेषे ॥

उडुनम् । न । खगानामूर्ध्वगतौ । उ

डुडयनम् । डीड्० । नपुसके भावे

क्तः । स्वादयश्चेदितइत्योदित्त्वान्नि

ष्ठानत्वम् ॥

उडुयमानः । वि । उडुयनविशिष्टे ख-

गे । उडन्त उडता इतिभाषा ।

उडुशः । पुं । आगमशास्त्रविशेषे ॥ च

खडीशे । शिवे ॥

उत् । अ । प्रश्ने । वितर्के । संशये ॥ अ

न्यर्थे । भृशे । ऊर्ध्वे । अप्यर्थे ।

उत् । अ । अन्यर्थे । विकल्पे ॥ समुच्च

ये । वितर्के । प्रश्ने । पदपूरणे ॥ अ

उत्कटः

पर्थे । एवार्थे । ऊयते स्म । उड्

शब्दे । क्तः ॥

रनम् । वि । सूते । वुना इतिभाषा ॥

ऊयते स्म । वेज्० । क्तः । यजादि-

त्त्वात्सम्पसारणम् ॥

उतथ्यः । पुं । गौतमपितरि मुनिविश्वे-

षे । अङ्गिरसः अद्यायामुत्पन्नेवृहस्प

तेर्ज्येष्ठभ्रातरि ॥

उतथ्यतनयः । पुं । गौतममुनौ ।

उतथ्यानुजः । पुं । देवाचार्ये । दृहस्प

तौ ॥

उतथ्यानुजन्मा । पु । दृहस्पतौ । जीवे ।

उताहो । अ । परिमन्त्रे । विचारे । वि

कल्पे । उतच आहोच अनयोः स-

माहारः ॥

उत्कटः । वि । अन्यमनस्के । उन्मनसि ।

उद्गतमनो ऽस्य । उत्कटमनाइतिउ

द्गतमनस्कदृक्तेरुच्छब्दात् स्वार्थेक-

न् ॥

उत्कटः । पुं । मत्तेभे । रक्तेभ्यौ । शरे ।

न । त्वक्पक्षे । गुडत्वचि । तजाख्यौ-

षधौ । दारचीनी इतिभाषा । अ-

न्यत उत्कटसुगन्धित्वात्स्वार्थे उच्छ

ब्दात् कटच् । वि । तीव्रे । मत्ते ।

विषमे । उद्गतः कटआवरणम् आ

वरकोवाअस्य । यद्वा । उद्गतमदृ-

क्तेरुच्छब्दात्स्वार्थे सम्प्रोदश्चेतिक-

उत्कर्षः.

टक् ।

उत्कर्षकौसनः । चि । विषमासने ।

उत्कर्षटा । स्त्री । सैहलीलतायाम् ॥

उत्कर्षः । पुं । शृङ्गारस्य षोडशवन्धा-
न्तर्गतबन्धविशेषे । आसनइति यस्य
प्रसिद्धिः । तल्लक्षणम् । नारीपादौ
चहस्तेनधारयेज्जलके पुनः । स्तना-
पितकरः कामी बन्धश्चोत्कर्षसञ्च-
नः इति ॥

उत्कर्षा । स्त्री । उत्कलिकायाम् । इ-
ष्टलाभे कालक्षेपासहिष्णुतायाम् ॥
उत्कर्षणम् । कठिशोके । गुरोश्चह-
लइत्यम् ॥ आकाङ्क्षायाम् ॥

उत्कर्षितः । चि । उत्सुके । उत्कर्षा-
यते ॥ उत्कर्षासञ्जातास्य । तारका-
दिस्त्वादितच् ॥

उत्कर्षिता । स्त्री । स्वीयादिनायिका-
भेदे ॥

उत्कर्षता । स्त्री । गजपिप्पल्याम् । उत्क-
रुणायाम् ॥

उत्कर्षः । पुं । धान्यादिराशौ । सूप्ते ।
अवकरे । हस्तपादादिविचेषे । उ-
त्कीर्यते । ह्वाविशेषे । ऋदोरप् ॥

उत्कर्षः । पुं । अतिशये ॥ स्वकालात्
परकालकर्त्तव्ये । इतिस्मृतिः । अवि-
द्यमानधर्मारोपे । उत्कर्षणम् । कृ-
षवि० घञ् । चि । अतिशययुक्ते ।

उत्कारः.

उत्कलः । पुं । औद्गदेशे । उडीसाइति

भा० यथा । जगन्नाथमान्तरदेश्चैक-
लः परिकीर्तितइति । व्याघ्रे । चि ।
भारवाहके । मोटिया इति भाषा ॥

उत्कलिका । स्त्री । उत्कण्ठायाम् । इष्ट-
प्राप्तौ कालक्षेपासहिष्णुत्वे । कामा-
दिजातस्मृतौ ॥ कालिकायाम् ॥ हे-
लायाम् । सलिलतरङ्गे ॥ उत्पूर्वा-
त्कले । कृजादिभ्योबुन् । कुन्वा ॥

उत्कलिकाप्रायम् । न । गद्यप्रभेदे । यथा
। भवेदुत्कलिकाप्रायसमीसार्यं दृढा-
चरमिति यथा । प्रणिपातप्रबलसमधा-
नाशेषसुरासुरादिदृन्दसौन्दर्यप्रकट-
किरीटकोटिनिविष्टस्रष्टमणिमयूख-
च्छटाच्छुरितचरणनखचक्रविक्रमो-
द्दामवामपादाङ्गुष्ठनखशिखरखण्डि-
तब्रह्माण्डविवरनिस्सरच्छरदम्बतक-
रप्रकरभास्वरसुरवाहिनीप्रबाहप-
विचीकृतपिष्टपत्रितयकैटभारे क्रूर-
तरसंसारसागरनानामकारावर्त्तवि-
र्त्तमानविग्रहं मामनुगृहाणेति ।

उत्कलितः । चि । उन्मनसि । वृद्धिमति ।

उत्कलितः । चि । उद्दृष्टे ॥

उत्का । स्त्री । उत्कर्षितायां नायिका-
याम् ।

उत्कारः । पुं । धान्यस्योर्ध्वक्षेपणे । नि-
कारे । धान्यस्यगशीकरणे । उत्कर-

उत्क्रोशः

गम् । हविचेपे । हृधान्ये इति घञ् ।
 उत्क्राग । स्त्री । प्रतिवर्षमसूताया-
 ङ्गवि ॥
 उत्क्रासिका । स्त्री । वमनव्याधौ ।
 उत्क्रिर । चि । निःचेपकर्त्तरि । उत्क्रि-
 रति विक्षिपति । कृ० । इगुपधेतिक० ।
 उत्क्रोर्ण । चि । उत्क्रिखिते । कृतवेधने
 । उत्क्रोर्ण्यतेऽस्म । कृ० । क्तः । नचम् ।
 उत्क्रुटम् । न । उत्क्रान्तशयने ।
 उत्क्रुणः । पुं । उर्द्ध्वे । मत्क्रुणे ।
 उत्क्रूट । पुं । ऊचे ॥ इति हारावली ।
 उत्क्रुतिः । स्त्री । षड्विंशत्यक्षरायां-
 दृत्तौ ।
 उत्क्रुष्टः । चि । प्रशस्ते । उत्क्रमे । अ-
 तिप्रशयुक्ते । उत्कर्षविशिष्टे । उत्क्रु-
 ष्यतेऽयम् । कृषेः कर्मणिक्तः ।
 उत्क्रोचः । पुं । स्त्री । उपदायाम् । ठौ
 कने ।
 उत्क्रोचकः । चि । कार्यिभ्योर्धङ्गृहीत्वा
 अयुक्तकार्यं कुर्वाणे ।
 उत्क्रमः । पुं । व्यतिक्रमे । व्युत्क्रमे ।
 उत्क्रमणम् । न । उत्क्रान्तौ ।
 उत्क्रान्तः । चि । निर्गते ।
 उत्क्रान्तिः । स्त्री । उत्क्रमणे ।
 उत्क्रोशः । पुं । स्त्री । पक्षिविशेषे । कु-
 ररे ॥ उत्क्रोशति । कुशआह्वाने ।
 पञ्चाक्षम् ।

उत्खात

उत्क्षेदः । पुं । वमनोपस्थिताविवेच्य-
 र्थे । उत्कलाद् इति यस्यप्रसिद्धिः ।
 उत्क्षेपः । पुं । पीडायाम् । वमनाद्ये ।
 पस्थितौ । उत्कलाद् इति भाषा । य-
 था । कफोत्क्षेपः । कफस्य वमनाद्ये
 पस्थितिः । उत्क्षेपः । उत्क्षिप्याकृतं
 निर्गच्छेत् प्रसेकं षोडशनेरितम् । हृदयं
 पीड्यते चास्य तमुत्क्षेपं विनिर्दिशेदि-
 ति ॥ उत्क्षेप इत्येके ॥
 उत्क्षिप्तः । पुं । धत्तूरफले ॥ चि । ऊ-
 र्वक्षिप्ते ।
 उत्क्षिप्तिका । स्त्री । कर्णाभरणविशेषे
 । ललाम्याम् । कर्णादौ । कानतड-
 का इति भाषा ।
 उत्क्षेपः । पुं । ऊर्द्ध्वचेपणे । उत्क्षेपना
 इति भाषा ॥
 उत्क्षेपकः । चि । उत्क्षेपकर्त्तरि ॥
 उत्क्षेपणम् । न । व्यजने । धान्यमर्दन-
 वस्तुनि । षोडशपणे । उदञ्चने ।
 ऊर्द्ध्वदेशसंयोगहेतौ । ऊर्द्ध्वचेपे । अ-
 धःस्थितस्य वस्तुन ऊर्द्ध्वनयने । उत्-
 ऊर्द्ध्वचेपणम् ।
 उत्खला । स्त्री । मुरानामगन्धद्रव्ये । तां-
 लपण्यम् ।
 उत्खातः । चि । उन्मूलिते । उखाडा
 इति भाषा ।
 उत्खातकेलिः । स्त्री । वप्रकीडायाम् ।

उत्तमः

यथा । उल्लातकेलिः शृङ्गाद्यैर्बप्रकी
डानिद्यते इति शब्दार्थावः ।

उत्तः । चि । आर्द्रवस्तुनि । क्लिन्ने । भी
जा इति भाषा ॥ उनत्तिस्त् । उ
न्दीक्तेदने । अकर्मकत्वात्कर्त्तरिक्तः ।
। नुदविदेति पक्षेनत्वाभावः ।

उत्तंसः । पुं । कर्णपूरे । कर्णभरणे ।
श्रेखरे । शिरोभूषणे । उत्तंसयति
उत्तंस्यतेनेनवा । तसि । सौचोभूषा
र्थः । पचाद्यच् । हलश्चेति घञ्वा ।

उत्तप्तः । त्रि । सन्तप्ते ॥ परिप्लुते । न ।
शुष्कमांसे । उत्तप्यतेस्त् । तप० ।
क्तः ॥ चञ्चले ॥

उत्तप्यः । त्रि । उत्तप्तिते ॥ उत् ऊर्ध्व
धः ॥

उत्तभितम् । चि । उन्नमिते ॥

उत्तमः । चि । उत्कृष्टे । अनुत्तमे ।
बरेण्ये ॥ पुं । प्रियव्रतराजः पुत्रे तृ
तीयमनौ ॥ वैशिकाख्यनायके ॥
अतिशयेन उत्कृष्टः । उत्कृष्टार्थवृत्ते
रुच्छब्दात्तमप् । द्रव्यप्रकर्षार्थत्वा
न्नाम् । यद्वा । उत्ताम्यति । तमु ।
अच् ॥ उत्तम्यतेवा । घञ् । नोदा
त्तेति नष्टदिः ।

उत्तमः श्लोकः । त्रि । पुण्ययशसि । श्री ह
रौ ॥ उन्नच्छतितमोयस्मात्स उत्त
माः । उत्तमाः श्लोकोयशोयस्य ।

उत्तमा

उत्तमफलिनी । स्त्री । दुग्धिकावृक्षे ॥

उत्तमर्गः । पुं । ऋणदे । ऋणस्य दात
रि । धनस्वामिनि । महाजन इति
भाषा ॥ उत्तममृगमस्य । ऋणमाध
मर्ग्ये इति सूत्रे आधमर्ग्यशब्देन व्यव
हारविशेषो लक्ष्यते । तेनोत्तमर्गो
पिसिध्यति । लक्षणायां धारेरुक्त
मर्ग्येति निर्देशो लिङ्गम् । देवर्षिपि
तृण्ये ॥

उत्तमश्लोकः । त्रि । पुण्ययशसि ॥

उत्तमसङ्ग्रहः । पुं । सम्यक्सङ्ग्रहणे ।
निर्जने परभार्यया सह केशाकेशिप
रस्परालिङ्गनसहासनादिरूपमिष्टु
नीभावे । इति मिताचरा ।

उत्तमसाहसः । पुं । दण्डविशेषे । साशी
तिपणसाहस्ये ॥ साशीतिपणसाहस्यो
दण्डउत्तमसाहसः । इति याज्ञव-
ल्क्योक्तेः । सहस्रपणमिते । यथा ह
मनुः । पणानां द्वे शते सार्द्धे प्रथमः सा
हसः स्मृतः । मध्यमः पञ्चविंशेयः स
हस्रं त्वेव चोत्तम इति ।

उत्तमा । स्त्री । उत्कृष्टार्थं नार्थ्याम् ।
वरारोहायाम् ॥ दुग्धिकौषधौ । स्त्री
यादिनायिकाप्रभेदे । अहितकारि
ण्यपि प्रिये हितकारिण्याम् । टाप् ।

उत्तमाङ्गम् । न । मस्तके ॥ उत्तमञ्च
तदङ्गञ्च । सन्महदितिसमासः ॥

उत्तर

उत्तमाम् । न । नवविधास्तुष्टिषु तुष्टिविशेषे । नानुपहृत्यभूतानि विषयोपभोगोभवतीति हिंसादोषदर्शनाद्विषयोपरमेसति यातुष्टिः सा पञ्चमी उत्तमाम् उच्यते ।

उत्तमारणी । स्त्री । इन्दीवर्याम् ।

उत्तमः । पुं । स्वतः फलतो वा तथाऽनर्थानुबन्धितशङ्कायाः प्रवृत्तिप्रतिबन्धिकाया विगमे ।

उत्तमनम् । न । वर्द्धने । उत्तमनम् । उदः स्यात्तम्भोः पूर्वस्य ।

उत्तम्वितः । त्रि । विधृते । उत्तम्वितः ।

उत्तरम् । न । प्रतिवाक्ये । वदन् इति भाषाप्रसिद्धे प्रश्नस्य भञ्जने । प्रश्नश्चेद्यधियापृच्छा तस्य भञ्जनमुत्तरम् ॥ उत्तीर्यते निस्तीर्यते प्रकृताभियो गोऽनेन । तस्य स्वरूपम् । पञ्चस्य व्यापकं सारमसन्दिग्धमनाकुलम् । अव्याख्यागम्यमित्येवमुत्तरं तद्विदो विदुरिति । तस्य भेदाः । मिथ्यासम्प्रतिपत्तिश्च प्रत्यवस्कन्दनं तथा । प्राङ्न्यायश्चोत्तराः प्रोक्ताश्चत्वारः शास्त्रवेदिभिः । इति मारदः । काश्चायनेनापि व्यवहारविषये चतुर्विधमुत्तरमुक्तम् । तत्तन्मिथ्योत्तरञ्चैव प्रत्यवस्कन्दनं तथा । पूर्वन्यायविधिश्चैव

उत्तर

मुत्तरं स्याच्चतुर्विधमिति ॥ सिद्धान्तानुक्रमतर्कोपन्यासे । उत्तरणम् । ऋदोरप् । पुं । सदाशिवे । हरौ । संसारसागरादुत्तारयतीति व्युत्पत्तेः । विराटराजमुते । त्रि । ऊर्द्धे । उदीचे ॥ प्रवरे । श्रेष्ठे । अनन्तरे । दिव्ये । वामभागे । उत्तरति । तृप्वनतरणयोः । पचाद्यच् । यद्वा । अतिशयेनोक्तः । तरप् । द्रव्यम् । च्छान्नम् ।

उत्तरकालः । पुं । भविष्यत्काले । गौणकाले ॥ यथा १ एव मागामिया गीयमुख्यकालादधस्तनः । न्यकालादुत्तरो गौणः कालः पूर्वस्य कर्मण इति हरिहरपटुतिः ।

उत्तरकुक्षः । पुं । जम्बुद्वीपस्य नववर्षान्तर्गतवर्षविशेषे । रम्यकश्चोत्तरं वर्षं तस्यैवान्तर्हिरण्यम् । उत्तराः कुक्षवश्चैव यथावै भारतंतथा । उत्तरमेरोः ।

उत्तरकोशला । स्त्री । अयोध्यायाम् । रामपुरि । साकेतम् । अवधपुरी इति भाषा ।

उत्तरक्रिया । स्त्री । अन्तिमक्रियायाम् । सांवत्सरिकश्राद्धादिमित्यक्रियायाम् ॥ यथा । प्रेतेष्वित्युत्तरमापन्नेस पिण्डीकरणादनु । क्रियन्ते या, क्रि

उत्तर

याः पित्र्याः प्रोच्यन्ते तादृशोत्तरा इति
विष्णुपुराणम् ।

उत्तरज्जम् । न । द्वारोर्द्वयक्रदाक्षिणि ।
त्रि । उत्तरतत्तरज्ञे ।

उत्तरच्छदः । पुं । शब्दाया उपस्थास्तर
णवस्त्रे । निचोले ।

उत्तरकम् । न । नद्यादिपारगमने । उ
त्तरणा इतिभाषा ।

उत्तरतः । अ । उत्तरादिस्वर्थे । दि-
शिदेशेकालेषवाच्ये । दक्षिणोत्तरा-
भ्यामतस्तुच् स्वार्थे । उत्तरतोषस
त्यागतोरमणीयंवा ।

उत्तरपक्षः । पुं । विचारसिद्धान्ते । स
माधाने । कृतान्ते । समाधौ । सि-
त् न्तानुकूलतर्कोपन्यासे ॥ उत्तरस्या
पक्षश्च ।

उत्तरपादः । पुं । चतुष्पादव्यवहारान्त
र्गतद्वितीयपादे । उत्तरे ॥

उत्तरपूर्वा । स्त्री । ईशानकोशे । उत्तर
स्याः पूर्वस्याश्चदिशोन्तरालम् । दि
ङ्मामान्यन्तराल इतिसमासः ।

उत्तरफल्गुनी । स्त्री । द्वादशेनक्षत्रे ।
अस्याः स्वरूपम् । दक्षिणोत्तरमिलित
तारकादयम् ॥ पर्यङ्करूपंतारकादय
श्च । अस्यांजातस्यफलम् । दाता द
यालु स्वजने सुशीले । विशालकी-
र्त्तिः सुमतिः प्रधानः । धीरोऽनरोऽ

उत्तर

न्यन्तमदुस्वभाव श्वेदुत्तराफल्गुनि
कामप्रवृत्तिरिति ।

उत्तरफल्गुनी । स्त्री । अयमदेवायाम्
। उत्तरफल्गुन्याम् ।

उत्तरभाद्रपद । स्त्री । उत्तरभाद्रपदाया
म् ।

उत्तरभाद्रपदा । स्त्री । अहिब्रह्मदेवता
याम् । प्रौष्ठपदायाम् । अस्यारूपम्
। उत्तरेसुमुखि भारमूर्त्तिभृत्युत्तमा
क्रमिलितेदितारके । नीलचामरक
चेन्दुगुप्तोत्तोलोचमाचलकक्षाः वस्त्रा
यिताइति काचिदासः । पर्यङ्करूपम्
ष्टतारात्मकमितिदीपिका । चवजा
तस्यफलम् । धनीकुलीनः कुलशः क्रि
यादौभूपालमान्योवसवान्महिजाः ।
सत्कर्मकर्त्तानिज वन्धुभक्तोवर्षुत्त-
राभाद्रपदाप्रवृत्तः इति ।

उत्तरमीमांसा । स्त्री । ब्रह्ममीमांसा
याम् ।

उत्तरवादी । त्रि । उत्तरस्यवक्ता । आ
सामी इतिभाषा ।

उत्तरसाक्षी । त्रि । स्वपक्षसम्बन्धिसा
ध्येपरिभाषतां साक्षिणा सत्यमंशु-
बोतिपर्यिनाशायतेवा सत्यार्थः ।
तथाच न रदः । साक्षिणापि सा
क्ष्यंस्वपक्षपरिभाषताम् । अवस्थाच
क्यावशाद्वापिससाध्युत्तरसंश्लेषकइति

उत्तरा

॥ परसाक्षी इति गौड भाषा ॥

उत्तरसाधकः । पुं । साधकसहाये । स
हकारिणि ॥उत्तरा । अ । उत्तराहि अर्थे । उत्त
राच्चेति पक्षे आच् ।उत्तरा । स्त्री । उदीच्यान्दिशि । कैवे
र्याम् । उत्तरफाल्गुन्याम् ॥ परी
क्षिन्मातरि । वैराग्याम् । उत् ऊर्द्धं
तरत्यत्र । तृ० । ऋदोरप् ।उत्तरात् । अ । दिशि । देशे ॥ काले
॥ उत्तरात् वसति आगतो रम
णीयंवा । उत्तराधरदक्षिणादातिरि
तिस्वार्थे आतिः ।उत्तराधिकारी । वि । प्रथमाधिकारि
णः पश्चादधिकारिणि । दायादे ।
अंसी इति भाषा ॥उत्तरापथजन्मा । पु । जातिविशेषे ।
यथा । उत्तरापथजन्मान् कीर्त्तयि-
ष्यामितानपि । यैः न कान्बोजगान्धा
राः किरातावर्बदैः सह । एते पापकृ
तस्तातचरन्ति पृथिवीमिमामिति ।

उत्तरापेशानम् । न । हस्तावसेचने ।

उत्तराभासः । पुं । दुष्टोत्तरे ॥ तथा च
कात्यायनः । प्रकृतेन त्वसम्बन्धमत्य
ल्पमतिभूरि च । पक्षैकदेशव्याप्येव
तच्च नैवोत्तरं भवेदिति ।

उत्तरायणम् । न । साधादिषण्मासा

उत्तरी

त्मके स्वर्यस्योत्तरदिग्गमनकाले ।

देवानामहनि । माघादिमासयग्नै
स्तु ऋतवः षट्क्रमादितः । उत्तरा
यणमाद्यैस्तैस्त्रिभिः स्यादक्षिणायन-
मिष्यते । मकरसङ्क्रान्तौ ।

उत्तराशापतिः । पुं । कुबेरे ॥

उत्तराषाढा । स्त्री । एकविंशतितमे
नक्षत्रे । वैश्वदेवे । अस्यारूपम
सूर्याकृतिताराचतुष्टयात्मकमिति-
कालिदासः । गजदन्तवदष्टताराम
यमिति दीपिकाटीका ॥ तच्च जात
त्यफलम् । दाता दयावान् विजयी-
विनीतः सत्कर्मचेता विभवैः समेतः
। कान्तासुतावासमुखो नितान्तं वैश्वे
सुवेशः पुरुषो मनीषीति ।उत्तरासङ्गः । पुं । प्रावारे । उत्त
शुके । उत्तरे ऊर्द्धभागे आसज्यते ।
पञ्चसङ्गे । घञ् ।उत्तराहि । अ । उत्तरादर्थे । अस्ताते
विषये उत्तराच्चेत्याहिप्रत्ययः दूरे
चेदवधिमान् । उत्तराहि वसति र
मणीयंवा ।उत्तरीयम् । न । संथाने । उत्तरासङ्गे
। उपवीतवद्भुतवस्त्रे ॥ उत्तरेऽस्मिन्
देहभागे भवम् । गृहादित्वाच्छ् ।
यथायज्ञोपवीतं हि धार्यते च द्विजोत्त
मैः । तथा सन्धार्यते यत्रादुत्तराच्छ् ।

उत्तापः

दनंशुभमितिस्मृतिः॥ एकश्चेद्वासेभ
वति'तस्योत्तराहुन प्रच्छादयतीति
पारस्कर. ॥ नस्यात्कर्मणिकञ्चुकी ।
उत्तरेण । अ । उत्तरदिग्देशकालेषु ।
एनबन्धतरस्यामदूरेऽपञ्चम्या इति
स्वार्थे एनप् अदूरेचेदवधिमानवधे
वर्त्तते । उत्तरेण वसति रमणीयंवा ।
उत्तरेणुः । अ । आगामिदिने । उत्त
रस्मिन्नहनि इत्यर्थेसद्य परादितिउ
त्तरशब्दादेशुस् प्रत्ययेनिपाति-
तः ।

उत्तलितः । वि । उत्तचित्ते ।

उत्तस्थूः । वि । उत्थिते ॥

उत्तानः । वि । अगभीरे । ऊर्द्धगुखश
ते ॥ उन्नतस्तानोविस्तारोस्मात् ।

उत्तानकः । पुं । उच्चटायाम् ।

उत्तानपत्रकः । पुं । रत्नैरण्डे ।

उत्तानपादः । पुं । स्वायम्भुवमनोःपुत्रे
नृपतिविशेषे ।

उत्तानपादजः । पुं । उत्तानपादस्यपुत्रे ।
ज्योतीरथे । ग्रहाधारे । ध्रुवे ॥

उत्तानशयः । वि । अतिशिशौ । डिम्भे
। स्तनपे ॥ उत्तानःशेते । ग्रीडस्व
मे । पार्श्वदिषूपसंस्थानमिच्छत् ।

उत्तानशया । स्त्री । स्तनन्ययाम् ॥ टा
प् ।

उत्तापः । पुं । उष्णतायाम् । तेजसि ।

उत्तोलि

सन्तापे । उत्तापयति । तपेर्गन्तात्
पचाद्यच् ॥

उत्तारः । वि । वङ्निर्गन्तनेचे । मङ्
ति । उद्गटे । उदारे ।

उत्तारी । वि । चपले । इतिभूरिप्रयो
गः ।

उत्तालः । वि । उल्लटे । श्रेष्ठे । विकरा
ले । प्रवङ्गमे ॥ त्वरिते । उन्नते ।

उत्तिष्ठोमः । पुं । वषट्कारप्रयोगा
न्ते ॥ याज्यापुरोनुवाक्यान्ते ॥

उत्तिष्ठमानः । वि । वर्द्धमाने ।

उत्तीर्णः । जि । मुक्ते । पारगते ।

उत्तुङ्गः । वि । उच्चैः । उन्नते ।

उत्तुण्डितः । वि । अनिर्गतशल्येव्रणे ।

उत्तुषः । पुं । भृष्टधान्ये । खान्तिके । ला
जाम् । खील इतिभाषा ॥

उत्तेजना । स्त्री । प्रेरणायाम् । व्यग्रकर
णे ।

उत्तेजितम् । न । अश्वचतुर्थगतौ । रे
चिते ॥ उत्तेजितमध्यवेगंयोजनंस्त्र
यवल्लगयेत्युक्तेः । वि । प्रेरिते ॥

उत्तेरितम् । न । अश्वपञ्चमगतौ । आ
स्क्रन्दिते । उपकण्ठे । उत्तेरितोति
वेगान्धोनश्रणोतिनपश्यति ।

उत्तोवनम् । न । ऊर्द्धनयने । उठावना
इतिभाषा ॥

उत्तोवितः । वि । उदस्ते ।

उत्पत्ति

उत्पत्तिः । वि । ऊर्ध्वचिन्ते । परिच्यते ।

उत्पासः । पुं । भये ।

उत्थानम् । न । उत्थमे । तन्त्रे । पौरु
षे ॥ पुस्तके । रणे । प्राङ्गणे । उन्न
मे ॥ हर्षे । मलरोगे । मलोत्सर्गे ।
वास्वन्ते । चैत्ये । सन्निविष्टोन्नमे ।
उत्थीयतेऽच । षागतिनिवृत्तौ । अ-
धिकरणे भावे वा ल्युट् ।

उत्थानैकादशी । स्त्री । कार्तिकशुक्लै-
कादश्याम् ।

उत्थापनम् । न । उत्थोत्तने ॥

उत्थितः । वि । उत्पन्ने ॥ प्रोच्यते । वृद्धि-
मति ॥ उत्तिष्ठतिस्स । षा० गत्यर्थे
ति क्त ।

उत्थिताङ्गुलिः । पुं । चपेटे । विस्तृताङ्गु-
लिकरतले । चपेटा प्राप इतिभा-
षा ।

उत्पतः । पुं । खगे । पक्षिणि ।

उत्पतनम् । न । उत्पत्तौ । ऊर्ध्वगम-
ने ॥ कूर्ध्वने ॥

उत्पतितः । वि । उन्नते । उत्पन्ने । उ-
च्छ्रिते ॥

उत्पतिता । वि । ऊर्ध्वगमनशोले । उ-
त्पतिष्ठा । उत्पतति तच्छील । प-
तल्लुगतौ । वृत् ।

उत्पतिष्णुः । वि । समुन्नते । उत्पतित-
रि । ऊर्ध्वपतनशोले । उत्पतति ।

उत्पत्ति

पतल्लुगतौ । अलङ्कृतितीष्णुच् ।

उत्पत्तिः । स्त्री । देहसम्बन्धे । जन्मनि
॥ आविर्भावे । सत्कार्यवादे हि मृत्पि
ण्डे विद्यमानस्य घटस्याविर्भाव एवो-
त्पत्तिर्यथा तथैव कारणात्मना विद्य-
मानानां तत्त्वानामाविर्भाव एवोत्प-
त्तिर्विवक्षिता । उत्पदनम् । पदग-
तौ । क्तिन् ।

उत्पत्तिक्रमः । पुं । उत्पत्तेरनुक्रमे ॥ स
यथा । आत्मन आकाशः आकाशा
द्वायुः वायोरग्निः अग्नेरापः अद्भ्यः
पृथिवी पृथिव्या ओषधयः ओषधी
भ्योऽन्नम् अन्नात्सर्वाणि भूतानीति
श्रुतिप्रसिद्धः ॥

उत्पत्तिमत् । वि । अनित्येवस्तु ॥

उत्पत्तिविधिः । पुं । कर्मस्वरूपमात्रवा-
धकेविधौ ॥ यथा । आग्नेयोऽष्टाक
पालोभवति । यथावा । अग्निहो-
त्रं जुहोतीति । अत्रचविधौ कर्मण
कर्तृत्वेनान्वयः । अग्निहोत्रहोत्रे
नेष्टस्मावयेदिति । ननु यागस्य द्वेरु-
मे द्रव्यं देवता च । तथा च रूपाश्रव-
णे अग्निहोत्रं जुहोतीति कथमुत्प-
त्तिविधिः अग्निहोत्रशब्दस्य तत्प्र-
त्ययान्वयेन नामधेयत्वादिति चेन्न ।
रूपाश्रवणेष्वस्योत्पत्तिविधिश्चात् ।

अन्यथारूपश्रवणादभाजुहोतीत्य-

उत्पल

यमेवेत्युत्पत्तिविधिः स्यात् । तथाचा-
ग्निहोत्रं जुहोतीतिवाक्यमनर्थकं-
स्यात् ।

उत्पत्तिव्युत्क्रमः । पु । उत्पत्तेर्विप-
र्यस्तक्रमे ॥ अयमर्थः । पृथिवीगन्ध-
तन्मात्रात्मिका रसतन्मात्रात्मिकाप-
मात्रमभवति । आपश्चता रूपतन्मा-
त्रमात्मकतेजोमात्रं भवन्ति । तच्च ते-
जः स्पर्शतन्मात्रात्मकवायुमात्रं भव-
ति । सच वायुः शब्दतन्मात्रात्मका-
काशमात्रं भवति । सचाऽऽकाश-
स्वकारणभूताऽज्ञानोपहितचैतन्य-
मत्र भवतीति ॥

उत्पन्नः । त्रि । प्राप्तजन्मनि । उद्भूते ।
यते ॥ उत्पद्यतेस्म । पद० । क्तः ।
राम्यामिति नञ्चम् ।

उत्पलम् । न । इन्दीवरे । नीलकमले
॥ कुष्ठौषधौ ॥ जलजपुष्पमात्रे ।
कुवलये ॥ जलजपुष्पविशेषे । कां-
जि इतिभाषा ॥ चि । मांसशून्ये ॥
उत्पलति । पलगतौ । पचाद्यच् ॥

उत्पलगन्धिकम् । न । चन्दनविशेषे ।
वृष्णताम्रे । गोशीर्षे ॥

उत्पलपत्रम् । न । कुवलयदले ॥ स्त्री
नखक्षते । तिलके ॥

उत्पलशारिवा । स्त्री । अनन्तायाम् ।
श्यामालतायाम् । उत्पलमस्त्यस्याः ।

उत्पाटि

उत्पलाकारपुष्पत्वात् । अर्शआद्यच्
॥ यद्वा । उद्यतपलमनया । उत्पला-
चासौशारिवाच ॥

उत्पलाची । स्त्री । सुपर्णाख्यतीर्थदे-
व्याम् ॥

उत्पलिनी । स्त्री । कैरविण्ड्याम् । छो-
टीकोची इतिभाषा ॥ पद्मसमूहे
। उत्पलाकरे ॥ उत्पलानि सन्त्यस्या-
म् । पुष्करादिभ्योदेशे इति इनिः ॥

उत्पली । स्त्री । तुषचर्पव्याम् ॥
उत्पाटः । पुं । वृक्षनिर्यासे ॥ वैदिको-
यम् ॥

उत्पवनम् । न । कुशण्डिकायांपवित्र-
मध्येन जलादेरुत्क्षेपणे ॥

उत्पश्यः । त्रि । उन्मुखे । ऊर्ध्वदृष्टिवि-
शिष्टे ॥

उत्पाटः । पुं । योगविशेषे ॥ यथा । र-
वौविशाखा सोमे पूर्वाषाढा सौमे-
धनिष्ठा बुधरेवती गुरौरोहिणी
शुक्रपुष्या शनावुचराफाल्गुनी चे-
दुत्पाटयोगः ॥

उत्पाटनम् । न । उन्मूलने-उपाडना-
इति भाषा ॥

उत्पाटिका । स्त्री । वृक्षस्यनीरसाया-
स्त्वचि ॥ वैदिकोऽयम् ॥

उत्पाटितः । चि । उन्मूलिते । उपाडा-
इतिभाषा ॥

उत्पातः

उत्पातः । पुं । अजन्ये । उपद्रवे । दि
 व्यान्तरीक्ष्यभूमिजोपसर्गे ॥ तच्चदि
 व्यो यथा । अपर्वणिचन्द्रादित्यग्रा
 सः । आन्तरीक्ष्यो यथा । उत्कापा
 तनिर्घातादिः । भौमो यथा भूकम्पा
 दिः । आध्यात्मिकाधिदैविकाधि-
 भौतिकभेदभिन्ने प्राणिनां शुभाशुभ
 सूचके महाभूतविकारे ॥ * अचोत्पा
 ताध्यायः । यानचेरुत्पातान् गर्गः
 प्रोवाच तानहंवक्ष्ये । तेषां सङ्क्षेपो
 यं प्रकृतेरन्यत्त्वमुत्पातः । अपचा
 रेण नराणां मुपसर्गः पापसञ्चयाद्भवति । संसृजयन्ति दिव्यान्तरिक्षभौ-
 मास्तमुत्पाताः । मनुजानामपचा
 रादपरत्तादेवताः सृजन्ये तान् । त-
 त्प्रतिघाताय नृपः शान्तिं राष्ट्रे प्रयु-
 ञ्जीत ॥ दिव्यग्रहर्चवैकृतमुत्क्रान्ति-
 र्घातपवनपरिवेषाः । गन्धर्वपुरपुर-
 न्दरचापादियदान्तरिच्यतत् । भौमं
 चरस्थिरभवंतच्छान्तिभिराहतं शम-
 मुपैति । नाभसमुपैति स्रुतांशम्य-
 तिनो दिव्यमित्येके । दिव्यमपिशम-
 मुपैति मभूतकनकाक्षगोमहीदानैः
 । रुद्राय तने भूमौ गोदोहात्कोटि-
 होमाञ्च । आत्मसुतकोशवाहनपु-
 रदारपुरोहितेषु लोकेषु । पाकमु-
 पयाति दैवं परिकल्पितमष्टधान्यप-

उत्पातः

तेः । अनिमित्तभङ्गचलनस्वेदास्तु-
 निपातजल्पनाद्यानि । लिङ्गाचार्य
 तनानां नाशाय नरेशदेशानाम् । दै-
 वतयाचाशकटाचचक्रयुग केतुभङ्ग
 पतनानि । समपर्यासनसादनसङ्गा-
 श्वनदेशनृपशुभदाः ॥ ऋषिधर्मपितृ
 ब्रह्ममोक्षतंवैकृतं द्विजातीनाम् । यद्रु-
 द्रलोकपालोद्भवपशूनामनिर्घतत् ।
 गुरुसितशनैश्चरोत्परोधसांविभ्युज-
 श्व लोकानाम् । स्कन्दविशाखसमुत्थ
 माण्डलिकानां नरेन्द्राणाम् । वेद-
 व्यासेमन्त्रिणि विनायकेवैकृतंचमू-
 नाथे । विधातरिसविश्वकर्मणिलो-
 काभावयनिर्दिष्टम् । देवकुमारकु-
 मारीवनिताप्रेष्येषु वैकृतं यत्त्यज ॥
 तन्नरपते कुमारकुमारिकास्तु । नर-
 जनानाम् । रक्षःपिशाचगुह्यकना-
 गानामेव मेव निर्दिष्टः । मासै-
 श्चाप्यष्टाभिः सर्वेषामेव फलपाकः ।
 बुद्धादेवविकारं शुचिः पुरोधाव्यहो-
 धितः स्नातः । स्नानकुसुमानुलेपनव-
 स्त्रैरभ्यर्चयेत्प्रतिमाम् । मधुपर्केण
 पुरोधामर्च्यैर्वलिभिश्च विधिवदुपति-
 ष्ठेत् । स्थालीपाकं जुहुयाद्विधिवन्म-
 न्वैश्चतस्त्रिजैः ॥ इति विबुधविकारेशा-
 न्तयस्सप्तारचं द्विजविबुधगणार्चागी-
 तनृच्योक्तवाञ्छ । विधिवद्वनिपा-

उत्पातः

क्षैर्यैः प्रयुक्तान्तेषां भवति दुरितपा-
 कोदक्षिणाभिश्चरुः । राष्ट्रेयस्यानग्निः
 प्रदीप्यते दीप्यते च तेन नवान् । मनु-
 जेश्वरस्य पीडा तस्य च राष्ट्रस्य विघ्नेया
 ॥ जलमांसाद्रज्ज्वलेन पतिवधः प्रह-
 रणे रणो रौद्रः । क्षैत्र्यामपुरेषु च ना-
 शो वक्त्रे भवं कुरुते । प्रासादं भवनतो-
 रणकेत्वादिषु चानलेन दग्धेषु । त-
 तावापणमासात् परचक्रस्यागमो-
 नियमात् ॥ धूमेन ग्निसमुत्थोरज-
 स्तस्य ज्वालिजं महाभयदम् । व्यभेनि-
 श्चुनाशो दर्शनमपि चाङ्गिदोषक-
 रम् ॥ नगरचतुष्पादण्डजमनुजा-
 नां भयकरं ज्वलनमाहुः । धूमाग्नि-
 ि तृप्तिः शय्यान्वरकेशजैर्मृत्युः ॥
 आयुधज्वलनसर्पणस्वनाः कोपनि-
 र्गमनवेपनानिवा । वैकुटानियन्त्रि-
 वायुषेप । ग्याशु रौद्ररणसङ्कुलं वदे-
 त् ॥ मन्त्रैराग्नेयैः क्षीरवृक्षात्समि-
 द्धिर्होतव्यो मि तर्पिषा च ।
 अग्नादीनां च ज्ञान्तिरेवंदेय-

॥ शा

के ज्वाहृ चाणां निर्दिष्टे रणो-
 योः । हस्ते देवभङ्गं रुदिते च-
 क्क मन्त्रस्य ॥ राष्ट्रविभेदस्त्वन्-
 द्रव्यमन्त्रोत्पीवकुसुमितेवाले । वृ-
 क्षात् क्षीरस्रावे सर्वद्रव्यं च यो भवति

उत्पातः

॥ मध्ये वाहननाशः सङ्ग्रामः शीघ्रिते-
 सधुनि रोधः । क्षेहे दुर्भिक्षं भयं मह-
 ज्जयं निस्सृते सखिले ॥ शुष्कविरोहे-
 वीर्यासङ्ख्यः शोषणेष्वविरुजाना-
 स् । पतितानामुत्थाने स्वयम्भयं दैव-
 जनितम् ॥ पूजितवृक्षे ह्यन्वतौ कुसु-
 मफलं नृपप्रदाय निर्दिष्टम् । धूमस्त-
 स्मिन् ज्वालायवा भवेन्नुपप्रदायैव ॥
 सर्पस्तु तरुषु जल्यत्सु वापि जनसङ्घ-
 यो विनिर्दिष्टः । वृक्षाणां वैकुण्ठे दश-
 भिर्मासैः फलविपाकः ॥ स्वर्गान्धू-
 पाग्वरपूजितस्य लक्षं विधायोपरि पा-
 दपथ । कृत्वा शिवं रुद्रजपो वका-
 र्योरुद्रेभ्यश्च त्र्यष्टवे होमः ॥ पाय-
 सेन मधुना च भोजयेद्वा ह्यथानघृत-
 युतेन भूपतिः । मेदिनीनिगदिता च-
 दक्षिणा वैकुण्ठे तत्तत्कृते हितार्थिभिः
 नालेऽज्जयवा दोना मे कस्मिन् दि-
 विसम्भवे मरणम् । कथयति तदधि-
 पती नांयमलं जातं च कुसुमफलम् ॥
 अतिरुद्धिः सस्यानां नानाफलकुसुम-
 सम्भवे वृक्षे । भवति हि यद्येकस्मिन्
 परचक्रस्यागमो नियमात् ॥ अर्धेन
 यदा तैलं भवति तिलानामतैलता-
 वासात् । अन्नस्य च वैरस्यं दातुं विद्या-
 द्भयं सुमहत् ॥ विहृतकुसुमफलं
 वाग्रामादथवा पुराद्विष्कार्यम् ।

उत्पत्तः

सौम्योन्नतः कार्योनिर्वाहोवापशुः
 शान्त्यै ॥ सस्येचदृष्टाविकृतिप्रदेयं त
 तत्तत्तमेवंप्रथमं द्विजेभ्यः । तस्यैवम
 ध्येचरुमचभौमंकृत्त्वानदोषसमुपै-
 तितज्जम् ॥ दुर्भिक्षमनावृष्टावति
 वृष्टौचुङ्गयपरभयम् । रोगोद्यन्तु
 भवायान्दपतिवधोऽनभ्रजातायाम् ॥
 श्रीतोष्णविपर्यासो नोसम्यगृतुषुस-
 म्यवृत्तेषु । षण्मासाद्राष्टम्यंरोगभ
 यदैवजनितम् ॥ अन्यत्तौससाहंप्र
 वन्धवर्षेप्रधानन्दपमरणमारक्तेश्वरो
 द्योगोमांसास्त्रिवसादिभिर्मरकः ।
 ॥ धान्यहिरण्यस्वक्फलकुसुमाद्यैर्व
 र्धितेभयंविद्यात् । अङ्गारपांसुवर्षे
 विनाशमायातितन्नगरम् ॥ उपला
 विनाजलधरैर्विकृतावाप्राणिनेय
 दावृष्टाः । छिद्रंवाप्यतिष्ठैसस्याना
 मीतिसञ्जननम् ॥ यद्यमलेर्केछाया
 नदृश्यते दृश्यतेप्रतीपावा । देशस्य
 तदासुमहद्भयमायातंविनिर्हस्यम् ॥
 व्यधेनभसीन्द्रधनुर्दिवायदादृश्यते
 यवारात्रौ । प्राच्यामपरस्यां वातदा
 भवेत्तुङ्गयंसुमहत् ॥ सूर्येन्दुपज
 न्यसमीरणानां यागः स्मृतोवृष्टिवि
 कारकाले । धान्यान्नगोकाञ्चनद
 क्षिणाश्च देयास्ततः शान्तिमुपैतिपा
 पम् ॥ अपसर्पणं नदीनां नगरादचि

उत्पत्तः

रेणशून्यतांकुरुते । शोषाश्वाशोषा
 णामन्येषांवाहदादीनाम् ॥ स्नेहा
 सृङ्मांसवहाः सङ्कुलकलुषाः प्रती
 पगाश्चापि । परचक्रस्यागमनंनद्यः
 कथन्तिषण्मासात् ॥ ज्वालाधूमक्वा
 था*रुदितोत्कृष्टानिचैवकूपानाम् ।
 गीतमजल्पितानिचजनमरकायोप
 दिष्टानि ॥ सलिलोत्पत्तिरखाते-
 गन्धरसविपर्ययेचतोयानाम् । ताल
 लाशयानां विकृतौ महद्भयं तत्रशा-
 न्तिमिमाम् ॥ सलिलविकारेकुर्यात्पू
 जांवरुणस्य वारुणैर्मन्त्रैः । तैरेवचज
 पहेमंशममेव पापमुपयाति ॥ प्र-
 सवविकारेस्त्रीणां दितिचतुष्प्रभृति
 सम्प्रसूतौवा । हीनातिरिक्त ने-
 चदेशकुलसङ्क्षयो भवति ॥ बड-
 वोष्ट्रमहिषगोहस्तिनीपयमलोद्भ-
 वमरणमेषाम् । षण्मासात् सृति
 फलंशास्त्रोक्षौकौचगर्गीतौ ॥ ना-
 र्यः परस्यविषयेत्यक्तव्यास्तद्वितार्थि
 ना । तर्पयेच्चद्विजानकामैः शान्ति-
 चैवावकारयेत् ॥ १ ॥
 यूथेभ्यस्तथाः परंभूमिं नगरं
 स्वामिनंयूथमन्यथातुविन । २ ॥
 २ ॥ परयोनावभिगमनं भव । शान्ति-
 रश्चामसाधुधेनूनाम् । उच्चाणो । १-
 न्योन्यं पिबतिश्वावासुरभिपुत्रम् ॥

उत्पातः

मासचयेणविद्यात्तस्मिन्निः संशयंप-
रागमनम् । तत प्रतिघातायैतौश्लो
कौगर्गेणनिर्दिष्टौ ॥ त्यागोविवास-
नंदानंतत्तस्याशु शुभं भवेत् । तर्पये
द्वाह्याणांश्चावजपं ह्येवमश्वकारयेत् ॥
१ ॥ स्थाली पाकेन घातारं पशुना-
चपुरोहितः । प्राजापत्येनमन्त्रेणय
जैश्चक्षुर्नदक्षिणम् ॥ २ ॥ यानंवाह
। पुक्तंयदिगच्छेन्नज्जैश्चवाहयुतम् ।
राष्ट्रभयंभवतितदाचक्राणांसादभङ्गे
च ॥ अनभिहततूर्थनादः शब्दोवाता
डितेषुयदिनस्यात् । व्युत्पत्तौवातेषां
परागमोन्वपतिमरणंवा ॥ गीतरव
तूर्थशब्दानभसियदावाचरस्थिरान्य
॥ ३ ॥ मृच्युस्तदागदावाविस्वरतू-
र्थ्यपराभिभवः ॥ गोलार्द्धलयाः सङ्गे
दर्वीशूर्पाद्युपस्तरविकारे । क्रोष्टुक
नादेच तथा शस्त्रभयंमुनिवचश्चेद-
म् ॥ वायव्येष्वेवन्वपतिर्वायुंसक्तुभि-
रर्जयेत् । आवायोइति पञ्चर्चाजस
व्यः प्रयतैर्दिजैः ॥ ब्राह्मणान्परमान्ने
क्षणाभिस्तर्पयेत् । वक्षुर्नद-
क्षिणोह्येवमः कर्त्तव्यश्चमयन्नतः ॥ पुर
पक्षिणोवनचरावन्यावानिर्भयाविश
न्तिपुरम् । नर्तवादिबसचराः चपा
चरावाचरन्त्यहनि ॥ सन्ध्याद्वयेपि
मण्डलमावभन्तो मृगाविहङ्गावा ।

उत्पातः

दीप्तायांदिश्यथवाक्रोशन्तः संहता-
भयदाः ॥ श्येनाः प्ररुदन्तश्चद्वारेक्रो-
शन्तिजम्बुकादीप्ताः । प्रविशेन्नरेन्द्रभ
वनेकपोतकः कौशिकोयदिवा ॥ कु
कुटरुतंप्रदोषेहेमन्तादौच कौकि
लालापा । प्रतिलोममण्डलचराः-
श्येनाद्याश्चाम्बरेभयदाः ॥ गृहचैत्य-
तोरणेषु द्वारेषुचपक्षिसङ्घसम्पातः ।
मधुवल्मीकामोरुहसमुद्भवश्चापिना
शाय ॥ श्वभिरस्थिशवावयवप्रवेशनं
मन्दिरेषुमरकाय । पशुशस्त्रव्याहृ
रेन्वपमृच्युर्मुनिवचश्चेदम् ॥ मृग
पक्षिविकारेषु कुर्याद्भोमान्सदक्षि-
णान् । देवाः कपोतइतिचजसव्याः प
क्षभिर्दिजैः ॥ १ ॥ सुदेवाइतिचैकेन-
देयागावश्चदक्षिणाः । जमेच्छाकुन
सूक्तं वामने वेदशिरांसिच ॥ २ ॥
शक्रध्वजेन्द्रकीलस्तम्भद्वारमपातभ-
ङ्गेषु । तद्वत्कवाटतोरणकेतूनांनरप
तेर्मरणम् ॥ सन्ध्याद्वयस्यदीप्तिर्धूमे
त्पत्तिश्चकाननेनग्नौ । छिद्राभावेभू
मेर्दरण्यंकम्पश्चभयकारी ॥ पाषण्डा
नानास्तिकानाञ्चभक्तः साध्वचारप्रो
ज्जितः क्रोधशीलः । ईर्ष्यः क्रूरोविग्रहा
सक्तचेतायस्मिन् राजा तस्यदेशस्थना
शः ॥ प्रहरहरच्छिन्धिभिन्धीत्यायुधका
ष्ठाश्मपाणयोबालाः । निगदन्तः प्रह-

उत्पातः

रन्तेतवापिभयं भवत्त्याशु ॥ अङ्गार
 रैरिकाद्यैर्विब्रूतप्रेताभिलेखनं य-
 स्मिन् । नायकचिचितमथवाचयेच्च
 यंयातिनचिरेण ॥ खूतापटाङ्गशव-
 ल्नसन्ध्ययोः पूजितंकलहयुक्तम् ।
 नित्योच्छिष्टस्त्रीकञ्चयद्गृहं तत्क्षयं
 याति ॥ दृष्टेषुयातुधानेषुनिर्दिष्टे
 न्मरकमाशुसम्प्राप्तम् । प्रतिघाता
 यैतेषांगर्गशान्तिश्चकारेमाम् ॥ म
 हाशान्त्योथवल्लयो भोज्यानिमुमहा
 न्तिच । कारयेतमहेन्द्रश्चमाहेन्द्री
 च्समर्चयेत् ॥ * ॥ अथयत्रकालेउत्पा
 तादृष्टाविफलाभवन्तितत् प्रदर्शना-
 यमाह ॥ नरपतिदेशविनाशकेतो
 रुदयेथवाग्रहेकेन्दौः । उत्पातानां
 प्रभवःस्वर्तुभवस्याप्यदोषाय ॥ येच
 नदोषानजनय न्युत्पातास्तावदुस्व
 भावकृतान् । ऋषिपुत्रकृतैःशोकैर्वि
 द्यादेतैःसमासेतैः ॥ * ॥ तत्रवसन्ते ॥ व
 ज्राशुनिसङ्गीकम्पसन्थानिर्घातनि
 स्वनाः । परिवेशरजोधसरत्ताकास्त
 मयोदयाः ॥ द्रुसेज्योन्नरसस्त्रेवहु-
 पुष्पफलोद्गमाः । गोपशिमददृष्टिश्च
 शिवाग्रसधुमाधवे ॥ * ॥ ग्रीष्मे ॥ तारो
 क्ताप्रतकलुषंकपिलाकैर्द्रुमखल-
 म । अजस्रिज्जलनस्फोटधूमरेखनि
 लाहृतम् ॥ रक्तपद्माकृणासन्थानमः

उत्पातः

क्षुब्धार्थवोपमम् । सरितांचाम्बुसंशो
 षट्दृष्टाग्रीष्मेऽशुभंवदेत् ॥ * ॥ वर्षासु ॥
 शक्रायुधपरिवेशैर्विद्युच्छ्वावि रोह
 णाम् । कम्पोदत्तनवैकृत्यरसनं दर
 णांचिते ॥ स रोन्द्युदपानानांबुद्धिं
 तरणप्रवाः । शरणांचाद्रिगेहानांवर्षा
 मुन्मथावहम् ॥ * ॥ शरदि ॥ दिव्यस्त्री
 भूतगन्धर्वविमानाङ्गतदर्शनम् । ग्रह
 नचत्रताराणांदर्शनश्चदिवाम्ब ॥
 गीतवादित्रनिर्घोषावनपर्वतसानुषु
 । सस्यदृष्टिरपांशानिरपापाः शरदि
 स्मृताः ॥ * ॥ हेमन्ते ॥ शीतानिलतुषा
 रस्त्वेनर्दनंमृगपक्षिणाम् । रक्षोयक्षा
 दिसत्त्वानांदर्शनंवागमानुषी ॥ दि
 शोधूमान्धकाराश्च सन्भोग-पर्व-
 ताः । उच्चैःसूर्योदयास्तौचहेमन्ते-
 शोभनाःस्मृताः ॥ * ॥ शिशिरे ॥ शिम
 पाताऽनिलोत्पाताविरूपाङ्गतदर्शन
 म् । कुष्णाञ्जनाभमाकाशतारोत्का
 पातपिञ्जरम् ॥ चित्रगर्भेऽङ्गवाः स्त्री
 पुगेज्जाश्चमृगपक्षिषु । पत्राङ्गुरल
 तानाञ्चविकाराः शिशिरे शुभम् ॥ * ॥
 अत्रविशेषमाह ॥ ऋतुस्वभावजाद्ये
 तेदृष्टाःस्वर्तैःशुभप्रदाः । ऋतोरन्यत्र
 चेत्पातादृष्टास्तेचातिदायकाः ॥ य
 द्दिशेषेणफलप्रदंभवतितत्तदाह ॥
 उन्मत्तानाञ्चया गाथाः शिशूनाञ्च

उत्पादि

भाषितम् । खिद्योयच्चप्रभाषन्तेतस्य
नास्तिव्यतिक्रमः ॥ येनकारणेनैतत्
सत्यरूपं भवति तत्प्रदर्शनार्थमाह
॥ यर्वचरतिदेवेषु पश्चाच्चरतिमानुषा
न् । ज्ञाचेदितावाग्वदति सत्याहो
षासरस्वती ॥ उत्पातशास्त्रस्य प्र
भावमाह ॥ उत्पातान् गणितविव
र्जितोपिवुद्धाविख्यातो भवतिनरेन्द्र
वक्त्रभश्च । एतत् तन्मुनिवचनं रहस्य
मुक्तं यज्ज्ञात्वा भवतिनरस्त्रिकाखद-
र्शी ॥ इतिबाराह्याचतुश्चत्वारिंशोऽ
ध्यायः ॥ ४४ ॥ अकस्मादायाति ॥
उत्पतनम् । पतलुगता । घञ् ।
उत्पतति वा । ज्वलतीतिशः ॥

भम् । न । यस्मिन्नचवेउत्पातः
सम्भूतस्तस्मिन् ॥

उत्पादः । पुं । उत्पादने ॥

उत्पादकः । पुं । पशुविशेषे । कुञ्जरारा
तौ । शरभे ॥ चि । उत्पादयितरि ।
जनके ॥ उत्पादयति । षट् । शबु
ल ॥

उत्पादनम् । न । उत्पन्नकरणे ॥

उत्पादना । स्त्री । क्रियायाम् । भावना
याम् ॥

उत्पादशयनः । पुं । स्त्री । टिट्ठिभप-
क्षिणि ॥

उत्पादिका । स्त्री । देविकानामकीटे

उत्प्रेक्षा

॥ पूतिकायाम् ॥ हिलभोचिका-
याम् ॥

उत्पाद्यः । पुं । पुरोडाशादिकर्मविशे
षे ॥ चि । उत्पादितुंयोग्ये ॥

उत्पाखी । स्त्री । आरोग्ये । मुख्यताया
म् ॥

उत्पिञ्जलः । चि । भृशमाकुले । समु
त्पिञ्चे । अतिशयव्याकुले ॥

उत्पित्तुः । चि । उत्पतितुमिच्छौ । पत
तेः सन्नन्तादुप्रत्ययः । सनिमीमेती
सादेशः । अवलोपोभ्यासस्य ॥

उत्प्रासः । पुं । उपः ॥ उत्प्रासन-
म् । असुक्ष्मेपणे असगतिदीप्त्यादा
नेषुवा । घञ् ॥

उत्प्रेक्षा । स्त्री । अनवधाने ॥ काव्या
लङ्कारविशेषे ॥ यथा । सम्भावनमथो
त्प्रेक्षाप्रकृतस्यसमेनयत् । अस्यार्थः
। प्रकृतस्य उपमेयस्यसमेन उपमा
नेन यत्सम्भावनम् मिथ्यात्वेनवर्णन
मिति । उदाहरणम् उन्मेषंयोनं
मनसहते जातिवैरी निशाया मि-
न्दो रिन्दीवरदलदृशा तस्य सौन्द-
र्यदर्पः । नीतः शान्तिप्रसभमनया व
क्तकान्ये तिहर्षाह्लया मन्ये ललित
तनु ते पादयोः पद्मलक्ष्मीः ॥ लिम्प
तीवतमोज्ञानिवर्षतीवाञ्जननभः ।
असत् पुरुषसेवेषदृष्टिर्निष्कलताङ्ग

उत्सवः

ता ॥ उत्प्रेक्षयम् । ईशदृशनाङ्गन-
योः । गुरोश्चेत्त्वः । टाप् ॥

उत्प्रेक्षायञ्चकम् । न । शब्दविशेषे ॥ य
था । मन्येशङ्के भ्रुवं नूनं किंवा प्रायो-
नु वेद्विच । ननु नानाविजानामि उ
त्प्रेक्षायञ्चकानि चेति ॥

उत्प्लवनम् । न । उत्प्लङ्घने । फलाङ्
ना इति भाषा ॥

उत्प्लवा । स्त्री । नौकाप्रभेदे ॥

उत्फालः । पुं । लम्फे ॥

उत्फुल्लः । त्रि । प्रफुल्ले । विकसिते पु
ष्पे । दृष्ट्वा न्योन्यविशेषे ॥ उत्ता
ले ॥ न । स्त्रीणां करणे ॥ उत्फल
ति । अिफला० । अीतः क्तः । आ
दितश्चेतीडभावः । उफुल्लसम्फुल्ल
योः अपसख्यानमिति निष्ठातस्य च ॥

उत्सः । पुं । प्रस्रवणे । पर्वतात्स्त्रवज्ज
लस्य पातस्थाने ॥ स्त्रवज्जले ॥ गिरे
रुपरिनिभराद्युत्थाम्बुसङ्घे ॥ उन
तिजलेन । उन्दी० । उन्दिगुभिकु
षिभ्यश्चेतिसः । किदिस्थनुष्टप्तेन
लोप ॥

उत्सङ्गः । पुं । अङ्गे । क्रोडे ॥ चि । अ
सङ्गे ॥

उत्सङ्गवर्ची । त्रि । क्रोडस्थिते ॥

उत्सप्तिः । स्त्री । उच्छेदे ॥

उत्सवः । त्रि । उद्गते ॥ नष्टे ॥

उत्साद

उत्सर्गः । पुं । सामान्ये । सामान्यवि-

धौ ॥ न्याये ॥ त्यागे ॥ दाने ॥ वर्ज
ने ॥ सामिकर्तव्यक्रियाविशेषे ॥ नी
लोद्वाहादौ ॥ अपानवायोर्वापारे
॥ बाहुल्यदृष्ट्यवसवस्ते ॥ उत्सर्ज
नम् उत्सृज्यतेषां । घञ् ॥

उत्सर्जनम् । त्रि । शब्दकुर्वति ॥

उत्सर्जनम् । न । अपवर्जने । विहापि
ते । दाने । त्यागे ॥ उत्सर्ज० ।
स्थुट् ॥

उत्सर्पणम् । न । उत्प्लङ्घने ॥ उत्सृ
ज्यपुरतो गमने ॥

उत्सर्पिणी । स्त्री । जिनानां काशचक्रा
ऽवयवे ॥

उत्सर्पितः । चि । उपरिभावं प्राप्ता

उत्सर्पी । चि । ऊर्ध्वप्रसारिणि ॥

उत्सवः । पुं । नियताङ्गादजनकव्यापा
री उपनयनविवाहादौ । महे । उ
द्भवे । उत्सेके ॥ इच्छाप्रसरे ॥ को
पे ॥ उत्सुवति । प्रेरणे । प्रसाद्य-
च ॥ यदा । उत्सवनम् । प्रसवैश्व
र्ययोः । ऋदोरप् ॥

उत्सवसङ्केतः । पुं । पार्वतीयानां गण्ये ॥

यथा । गणानुत्सवसङ्केतानजयत स
सपाण्डव इति महाभारतम् ॥

उत्सादनम् । न । समुल्लेखे ॥ उद्वाह
ने ॥ उद्घर्षने ॥ उत्साद्यतेऽनेन । च

उत्साह

इ० । गत्यन्तः । ल्युट् ॥

उत्सादितः । चि । कृतोत्सादने । उद्घ-
र्त्तिते । निर्मलीकृतशरीरे ॥

उत्सारकः । पुं । द्वारपाले ॥ चि । उत्सा-
रणकर्त्तरि ॥

उत्सारणम् । न । दूरीकरणे ॥ चाल-
ने ॥ स्थानान्तरप्रापणे ॥

उत्सारितः । चि । अपसारिते ॥

उत्साहः । पुं । उद्यमे । अध्यवसाये ।

इदमहङ्करिष्याम्येवेति निश्चयात्मिक-
बुद्ध्याधृतिहेतुभूते ॥ कर्त्तव्यार्थेषु स्वे-
यसि प्रयत्ने । उत्साहो मन्त्रमूलं स्या-
दिति नीतिविदां मतम् । प्रभुशक्ति-
मन्त्रमूलात्सादुत्साहवान् भवेत् ॥

। कोत्तरेषु कार्येषु स्वेयसि प्रयत्ने ॥
रूपे ॥ उत्साहनम् उत्साह्यते अने-
न वा । षड् ॥ हलश्चेति घञ् ॥ क-
र्मसु सुकरप्रत्ययः दृढयत्नकारको-
भावो वा उत्साहः ॥ सङ्गीतोक्ते श्रु-
तविशेषे ॥

उत्साहवान् । चि । उत्साहविशिष्टे ।

उत्साहिनि ॥ उत्साहोऽस्त्यस्य । व-
लादिभ्यो मतु वन्यतरस्याम् ॥

उत्साहवर्द्धनः । पुं । उद्यमवृद्धौ । वी-

ररसे ॥ उत्साहेन वर्द्धते । वृधु० ।

अनुदात्तेतश्च हलादेरित्युच् ॥ उ-
त्साहवर्द्धयतीति वा । ल्युः ॥

उत्सृष्टः

उत्साहशक्तिः । स्त्री । राज्ञां शक्तिविशेषे

षे ॥ विक्रमवलमुत्साहशक्तिरित्यु-
क्ते ।

उत्साही । चि । उत्साहवति ॥ यथा

दिभ्यो मतु वन्यतरस्यामिति पञ्चे इ-
नि ॥

उत्सिक्तः । चि । उद्धते ॥ गर्विते ॥ व-

र्द्धिते ॥ उद्रिते ॥ उपप्लुते ॥ त्यक्तम-

र्यादे ॥ उत्पूर्वात् सिचिः क्तः ॥ सिते ॥

उत्सिच्यमानः । चि । उद्रिच्यमाने । दृढि-
मिति ॥

उत्सुकः । चि । ईषितकर्माद्युक्ते । इष्टा-

र्थाद्युक्ते ॥ अद्यममगुरागमिष्यती-

त्युत्कण्ठाविशिष्टे । उत्कण्ठिते ॥ उत्-

उद्योगं श्रुवति सौति स्मृनोति वा । घु-

प्रसवैश्वर्ययोः घुञ् ० । विधिसंज्ञा-

पूर्वकत्वात् गुणाभावः । क्षिपिआग-

मशास्त्रस्यानिश्चयत्वात्तुग भावो वा ।

ततः संज्ञायां कन् ॥ यद्वा । उत्सुवति

। घूप्रेरणे । मितद्वादिस्त्वाङ् ॥ स-

त्स्विति क्तिबवा । कनि केण इति ह्रस्वः ॥

उत्सूरः । पुं । दिनावसाने ॥ इति हेम-

चन्द्रः ॥

उत्सृष्टः । चि । कृतोत्सर्गे । त्यक्ते । वि-

धूते ॥ यथा । आमं गृहस्य पक्वां प-

क्वमुत्सृष्टमुच्यते इति ॥ उत्सृज्यते

स्य । सृजवि० । क्तः ॥

उदकि

उत्सेकः । पुं । उत्सेचनेन शोषणे ॥ उदृ
 त्यवहिःसेचने ॥ उद्रेके ॥ उत्सेच-
 नम् । पिचक्ष० । घञ् ॥
 उत्सेचनम् । न । उर्ध्वसेके ॥
 उत्सेधः । पुं । गिरिद्रुमादीनामुन्नतौ ।
 उच्छेये ॥ न । शरीरे । संहनने ॥
 उत्सेधनम् अनेनवा । पिधुग० ।
 घञ् ॥

उत्खनः । पुं । उच्चशब्दे । चि । तद्वति ॥
 उद् । अ । प्रकाशे ॥ विभागे ॥ प्रावत्ये ॥
 अस्यास्थ्ये ॥ शक्त्याम् । प्राधान्ये ॥ व
 न्यने ॥ भावे ॥ मोक्षे । लाभे ॥ ऊ
 र्ध्वकर्मणि ॥ ऊर्ध्व ॥ उत्कर्षे ॥ प्राकच्ये
 ॥ नैकच्ये ॥

उदम् । न । जले ॥ जगत्त्रयान्तोदधिस
 सम्प्रवेदेनारायणस्योदरनाभिना-
 लादिति भागवतोक्तेः ॥

उदकम् । न । जले । वारिणि ॥ उन-
 ति । उन्दीक्रे ० । उदकमित्युणादि
 सूत्रेण साधु ॥

उदककुम्भः । पुं । उदकुम्भे ॥ उदकस्य
 कुम्भः ॥

उदकपरीक्षा । स्त्री । दिव्यविशेषे ॥

उदकलोर्लः । चि । जलप्रिये ॥

उदकिणः । चि । उदकवति ॥ उदकम्
 त्वस्य अस्मिन्वा ॥ पिच्छादिच्वादि
 लच् ॥

उदङ्कः

उदकीर्णः । पुं । महाकरञ्जे ॥

उदकीर्थः । पुं । डालकरम्चा डहर
 करञ्ज इति गौडभाषामसिद्धं करञ्ज
 विशेषे ॥

उदकुम्भः । पुं । जलकलशे ॥ उदकस्य
 कुम्भः । एकहलादाविच्युदादेशः ॥

उदक्तम् । चि । कृपादिभ्यउत्थितेजला
 दौ ॥ उत्पूर्वादञ्चतेः क्तः ॥

उदक्या । स्त्री । ऋतुमत्त्याम् । रजस्व
 लायाम् ॥ उदकमर्हति । संज्ञाया
 मितियत् ॥ चि । जलार्हे ॥ दण्डादि
 च्वाद्यत् ॥

उदगद्रिः । पुं । हिमालयपर्वते ॥

उदगयनम् । न । उत्तरायणे । देवानां
 दिवसे ॥

उदगाहः । पुं । जलावगाहने । उदक
 स्यगाहः अवगाहनम् । मन्यौदनेत्या
 दिनोदादेशः ।

उदग्भूमः । पुं । उत्कृष्टस्थाने । सङ्गमौ
 ॥ कृष्णोदकपाण्डुसंख्यापूर्वायाभूमे-
 रजिष्यते ॥

उदग्रः । चि । उच्चे ॥ उन्नतमग्रमस्य ॥

उदग्रदन् । पुं । उच्चदन्तेहस्तिनि ॥ चि ।
 घृहदन्तयुक्ते ॥ उदग्रौदन्तावस्य ।
 अग्रान्तशुद्धशुभ्रदृषवराहेभ्यश्चेति द
 न्तस्यदट् ॥

उदङ्कः । पुं । चर्ममयेष्टतादिपात्रे ॥ उ

उदधिः

दध्यते उद्वियतेऽस्मिन् । अञ्चु० ।
उदङ्कोऽनुदकइतिघञ् । तैलोदङ्क
घतोदङ्कः ।

उदक् । अ । उदग्दिग्भवे ॥ उदग्देशो
ङ्गवे ॥ उदक्कालोत्पन्ने ॥ उदीच्यां
दिशि उदीच्याः दिशः उदीचीदिग्वा
। दिक्शब्देभ्यः सप्तमीपञ्चमीप्रथमा
भ्योदिग्देशकालेष्वस्तातिः ॥ अञ्चेलुं
गित्यस्तातेर्लुक् । एवंदेशेकालेच ॥
उदङ् । पुं । दिशि ॥ देशे ॥ काले ॥ त्रि
। तङ्गवे ॥ उत्कृष्टमञ्चति । अञ्चु० ।
ऋत्विगितिक्विन् । नलोपः । नुम् ।
संयोगान्तलोपः । कुत्त्वम् ॥

उदज् । पुं । पशुप्रेरणे ॥ उदजनम् ।
जज० । समुदोरजःपशुष्वित्यप् । अ
घञ्प्रोरितिपर्युदासाद्वीभावान् ॥

उदञ्चनः । पुं । भाण्डे ॥ न । पिधाना
र्थपाचे । ढक्ना ढक्नी इतिभाषा ॥
उदञ्चतेऽस्मिन् । अञ्चु० । ल्युट् । उद
कोदञ्चनम् ॥ ऊर्ध्वचेपये ॥

उदञ्चितः । त्रि । ऊर्ध्वचित्ते ॥ पूजिते ।
उत्ऊर्ध्वमञ्चितम् ॥

उदण्डपालः । पुं । मत्स्यविशेषे ॥ सर्प
प्रभेदे ॥

उदथा । स्त्री । तैलपिपीलिकायाम् ॥

उदधिः । पुं । समुद्रे ॥ उदकानिधीयन्तेऽ
त्र । कर्मण्यधिकरणेचेतिधाञःकिः ॥

उदयः

घटे ॥

उदधिमलः । पु । समुद्रफेने ॥

उदधिमखला । स्त्री । पृथिव्याम् ॥

उदन्तः । पुं । वार्त्तायाम् । वृत्तान्ते ॥

साधौ ॥ उन्नतोन्नोयस्य ॥

उदन्तकः । पुं । उदन्तार्थे ॥ स्वार्थेकन् ॥

उदन्तिका । स्त्री । तृप्ता ॥

उदन्या । स्त्री । पिपासायाम् ॥ उदन्य
ति उदकस्येच्छावा । सुपञ्चात्मनः क्य
च् । अशनायोदन्येति ईत्वाभावः क्य
चि उदकस्य उदन्भावश्च निपात्यते ।
अप्रत्ययादिभ्यः ॥

उदन्वान् । पु । उदधौ । पारावारे ।
समुद्रे ॥ उदकानिसन्त्यत्र । उदन्वानु
दधौचेत्युदकस्योदन्भावो निपाति-
तो मतुपि ॥ ऋषिविशेषे ॥

उदपानः । पुं । न । कूपे ॥ क्षुद्रजला-
शये ॥ उदकं पिवन्त्यस्मिन् । अधिक
रणेल्युट् । उदकस्योदः ॥

उदमानः । पुं । आढकस्यपञ्चाशत्तमे-
भागे ॥ कुल्यास्यादष्टभिर्द्रोणैर्द्रोण-
पादेनचाढकः । अतोर्दृशतिकोभा-
ग उदमान उदाहृत इत्युक्तेः ॥

उदमेयः । चि । उदकं मेयं यस्य तस्मिन् ॥

उदकस्योदः संज्ञायाम् ॥

उदयः । पुं । पूर्वपर्वते । उदयाचले ॥

उदयाऽचलसमन्धे । लगे ॥ दैत्यञ्जट

उदर

श्यते भास्वान् सतेषामुदयः स्मृतः ।
तिरोधानश्चयैति तदेवास्तमनं र-
त्रे ॥ नैवास्तमनमर्कस्य नोदयः स-
र्वदासतः । उदयास्तमनेनामदर्शना-
दर्शने रवेः ॥ उदयन्ति ग्रहा अस्मा-
त् । इण्० । एरच् ॥ वृद्धौ । समुन्नतौ
॥ मङ्गिनि ॥ उत्पत्तौ ॥

उदयनः । पुं । वत्सराजे । वत्सेशे ॥ अ-
गच्छे । घटोद्भवे । कुसुमाञ्जलिग्र-
न्थकर्त्तारि । उदयनाचार्ये ॥ न । उ-
दये ॥

उदयसन्ध्या । स्त्री । अर्द्धार्कौदयात् प्रा-
तर्घटिकाचये ॥

उदरम् । न । जठरे । तुन्दे । कुक्षौ ।
नाभिस्तनयोर्मध्यभागे ॥ अन्तःसुषि-
रे ॥ युधि । रणे । पुं । उदररोगे ।
उत्प्लव्णोति । जहगौ । अच । य-
द्वा । उदृच्छति । उद्दिशति वा । कृ-
गतौ । अच् ॥ यद्वा । दृशाति । दृ-
विदारणे । उद्दिष्टातेरजलौपूर्वप-
दान्त्यलोपश्च ॥

उदरग्रन्थिः । पुं । गुल्मवृजि ।

उदरवाणम् । न । उदरबन्धवद्वाटौ ।
नागोदे । पेटी कमरबन्ध इति भा-
षा ॥ उदरस्य चाण्येन ॥

उदरधिः । पुं । समुद्रे ॥ वियन्मणौ ।
वृथे ॥ उत्प्लव्णोति उदर्यते वा ।

उदरि

ऋ० । उदर्येऽसिद्धितिगधिन् ॥

उदरपिशाचः । वि । सर्वान्नभक्षके ।

सर्वान्नीने ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

उदरभेदी । त्रि । आत्महनि ॥

उदरभरिः । वि । स्वोदरमात्रपूरके ।

आत्मभरौ ॥ उदरम्बिमर्त्ति इति

विग्रहे उदरस्यमुमागमेमृज इन्-

प्रत्ययश्च निपातसिद्धः ॥

उदररोगः । पुं । जठरव्याधिविशेषे ।

उदरी इति भाषाप्रसिद्धे ॥

उदरव्याधिः । पुं । उदररोगविशेषे ॥

यथा । कदलीयवक्षारक्तुपानीयेन

प्रसाधितम् । तदास्वादनाशयन्ति

उदरव्याधयोऽखिला इति गाढडे-

१८४ अध्यायः ॥

उदरशण्डिल्यः । पुं । उपनिषद्प्ररि-

हे अतिधन्वनः शिष्येऽपि विशेषे ॥

उदरामयः । पुं । अन्नगन्धौ । अतिसा-

ररोगे ॥

उदरावर्त्तः । पुं । नाभौ । तुन्दकूप्या-

म् ॥

उदरिकः । वि । उदरिले ॥ ठक् ॥

उदरिणी । स्त्री । गर्भवत्याम् ॥

उदरी । वि । तुन्दिले । पिचिण्डिले ॥

अतिशयितमुदरमस्य । तुन्दादिभ्य-

इणञ्चेति चकारादिनिः ॥

उदरिखः । वि । वृहत्कुक्षौ । उदरिणि

उदन्वि

॥ अतिशयितमुदरमस्य । तुन्दादि
म्यङ्गलक्षेतिइत्यत्र ॥

उदर्कः । पुं । एष्यत्काशीनफले । भा
विनिकर्मफले ॥ मयनफल इतिप्रसि
द्धे मदनपृथस्य कण्टके ॥ उदर्कते
। अर्कस्तवने । घञ् ॥ उदर्क्यते वा
। अर्चपूजायाम् । उदृच्यते वा । ञ्
चस्तुतौ । घञ् ॥ भविष्यत्काले ॥
उदर्शः । पुं । अग्नौ ॥ शिवे । हरे ॥
कन्दर्पे । दर्पके ॥ त्रि । उत्तमे ॥ उ
त् ऊर्द्धमर्ची रश्मिर्यस्वसः ॥

उदर्हः । पुं । रोगविशेषे ॥ तल्लक्षणम्
। वरटीदृष्टसंस्थानः शोथः संजाय
तेवहिः । सकण्डुस्तोदवहुक्कहि
ज्वरविदाहवान् ॥ उदर्हमिति तं वि
द्याच्छीतपित्तमथापरे । वाताधिकं
ग्रीतपित्तमुदर्हश्चकफाधिकमिति ॥

उद्वेषावणिकम् । त्रि । लवणाभसासि
द्धेव्यज्जनादौ ॥

उद्वसितम् । न । आलये । भवने । गृ
हे ॥ उत् ऊर्द्धमवसीयते स्म । षोड
शकर्मणि घिञ्बन्धने वा । क्तः । अ
तिस्थतीतीत्यम् ॥

उदन्वित् । न । अर्द्धजलयुक्ते घाले ॥ त
क्रांद्दुदन्विन्मथितं पादाम्बुर्दुग्धनि
र्जलमिच्छुक्तेः ॥ छच्छिकायाम् ॥ उ
दकेनश्वयतिवर्धते । टुञ्चोन्विगतिह

उदायु

ह्योः । क्षिप् तुक् । उदकेस्योदः सं
ज्ञा । अम् । उदन्वितइतिनिर्देशादस
म्यसारणम् ॥ उदन्वित्कफकृदर्थं
अमभ्रंपरमंतम् ॥

उदसनम् । न । अपनयने ॥ उत्चेपणे ॥
उदस्तः । त्रि । उत्तोलिते ॥ उच्चिसे ॥
उदाजः । पुं । पशुभिन्नानांप्रेरणे ॥ उ
दजनम् । अज० । घञ् । अघजपो
रिच्युक्ते र्भीभावो न ॥

उदात्तः । पुं । स्वरप्रभेदे ॥ उच्चैरुदात्त
इतितत्स्वरूपम् । उत् उच्चैरादीय
तेषां । क्तः । अचउपसर्गात् इतिता
देशः ॥ काव्यालङ्कारविशेषे । उ
दात्तवस्तुनः सम्पत् । समुद्रिमदस्तु
वर्णनमुदात्तः । इत्यलङ्कारस्त्वम् ॥
षि । दयात्यागादिसम्पन्ने ॥ महति
॥ ह्ये ॥ दातरि ॥

उदानः । पुं । कण्टदेशस्थेवायौ । कण्ट
स्थानीये ऊर्द्धगमनवत्युत्क्रमणावा
यौ । सन्दयत्यधरंचक्रानेष्वभागप्र
कोपनम् । उद्वेजयति मर्माणिद्यु
दानेनाम मादतः ॥ उदानोद्वल्क
णता लुभूमधमूर्द्धवृत्तिर्वायुः ॥ ऊ
र्द्धेन अनिति अनेन । अन० । हल
श्चेति घञ् ॥ उदरावर्त्ते ॥ भुजङ्ग
मविशेषे ॥

उदायुधः । षि । गृहीतशस्त्रे ॥

उदासी

उदारः । त्रि । दातरि ॥ महति ॥ ऋ
ज्वाशये । दक्षिणे । सरले ॥ गम्भी
रे ॥ असाधारणे । उत्कृष्टमासमन्ता
त् राति । रा । आतश्चेतिकः ॥ उ
दर्यते । ऋगतिप्रापणयोः । कर्म
णि घञ्वा ॥ उदुम्बरासमन्तात् ऋ
च्छति । पञ्चाद्यच् ॥

उदारधीः । त्रि । महाबुद्धौ ॥ उदारा
धीर्यस्य ॥

उदावत्सरः । पुं । संवत्सरादिपञ्चान्त
र्गतवत्सरविशेषे ॥

उदावर्त्तः । पुं । रोगविशेषे । गुदग्रहे ॥
मलमूत्रवायुरोधकरो रोग इति स्पष्टा-
र्थः ॥ यत्रोर्द्धं जायते वायोरावर्त्तः स-
चिकित्सकैः । उदावर्त्त इति प्रोक्तो-
व्याधिलक्षणानि लः प्रभुः । अपिच । वा
तविष्णुमूत्रजृम्भास्तु च बोझारवमीन्द्रि-
यैः । [*] क्षुत्पणोक्तासनिद्राणां धृ-
त्योदावर्त्तसम्भवः ॥ जलावर्त्तः ॥

उदावृत्तः । त्रि । ऊर्द्धनीते ।

उदासः । पुं । उत्क्षेपे ॥ उद्भावे ।

उदासीनः । त्रि । परतरे । शत्रुमित्रभि-
न्ने । शत्रुमित्राभ्यां परस्मिन् राजनि
॥ विजिगीषोः शत्रुमित्रभूमितो व्य-
वहिते ॥ व्यवहितत्वादेव नोपकारी
नाप्यपकारी केवलमूर्द्धमासीन इव ।

इति भरतः ॥ अनुत्यशुभाशुभे । वि-

उतपातः

वदमानयोः भयोरप्युपेक्षके । योनौ
कस्यचिन्मित्रादेः पक्षं भजते मध्यस्थे
॥ उदास्ते । आस ॥ खटः शानच् । ई
दास इति ईत्त्वम् ॥ विषयानन्तरो रा
जाशत्रुर्मित्रमतः परम् । उदासीनः
परतरोन्नेयः कार्यविशारदैः ॥

उदास्थितः । पुं । द्वारपाले । प्रतीहा
रे ॥ अर्धक्षेत्रे । पञ्चवर्गान्तर्गतचारवि-
शेषे । प्रव्रज्यावसिते प्रव्रज्याकृष्टपति-
ते नष्टसन्ध्यासे । प्रव्रज्याकृष्टपति-
त उदास्थितः । तं लोकेषु विदित-
दोषं प्रज्ञाशौचयुक्तं दृत्त्यर्थिनं चा-
त्वा रहसिराजा ब्रूयान् । यस्य दु-
र्दन्तं पश्यसि तत् तदानीमेव मयि-
वक्तव्यमिति । तच्च ब्रूत्पत्तिकर्महेत्या-
पयेत् । प्रचुरसंस्थोत्पत्तिकर्मभूम्य-त-
रच्च तद्वृत्त्यर्थमुपकल्पयेत् । सचा-
न्येषामपि प्रव्रजितानां राजचारकर्म-
कारिणां ग्रसाच्छादनादिकं दद्यात् ॥
२ ॥ उदाङ्पूर्वात् छाधातोर्गत्त्यर्था
कर्मकेतिकः । अतिस्थतीतीत्त्वम् ॥

उदाहरणम् । न । उपोद्वाते । दृष्टान्ते
। एकदेशप्रसिद्ध्याऽशेषप्रसिद्ध्यर्थं यदु-
दाह्रियते तस्मिन् ॥ उदाङ्पूर्वाद्धर-
तेत्युट् ॥

उदाहारः । पुं । उपोद्वाते । उदाहृतौ ॥
उदाहरणम् । घञ् ॥

उदीचीः

उदाहृतः । वि । उद्धारिते ॥

उदाहृतिः । स्त्री । उदाहरणे ॥ उदा-
हृत्पूर्वात् कृञः शिवात्तिन् ।उदितः । वि । उक्ते ॥ उद्यतेः । वद-
व्य० । क्तः । इट् । वचिस्वपीतिसम्प्र-
सारणम् ॥ उद्गते । उद्गते ॥ यथा ।
उदिते अगतीनाथे य कुर्यादन्तधा
वृन्म । सपापिष्ठ'कथंभूते मूजयामि
अनार्दनमिति । वहे ॥ उज्जिते ॥
उद्यतेः । हो अ० क्तः । चतिस्थती
तीक्ष्णम् ।

उदितोदित' । वि । शास्त्रे ।

उदीची । स्त्री । उत्तरदिशि । उत्-उ-
त्तर मन्वत्यर्कम् । उत्क्रान्तं दृष्टिपथ
मन्वति सूर्येवा । उदर्दिक्ष्य चेरतर्-
कारः । ऋत्विगादिनाकिन् । उगि
तश्चेति छीप ।उदीचीनः । वि । उद्गभवे । उदक् ।
विभाषाश्चेरिति खः ।उदीच्यः । पुं । शरावत्या पश्चिमोत्तर
देशे ॥ अथोदीच्यदेशाः । वाङ्मयीका
वाटधानाश्च आभीराः काखतोयकाः
। परन्ध्राश्चैव शूद्राश्च पञ्चवासात्मख
ण्डिकाः ॥ गान्धाराजवनाश्चैव सि
न्धुसौवीरमद्रकाः । शकाद्रुद्रा.पुलि
न्धाश्च पारदाहारमूर्त्तिकाः ॥ रामठाः
कण्टकाराश्च केकयादेशमानिकाः ।

उदुम्ब

अचियोपनिवेशाश्च वैश्यशूद्रकुला-
निच ॥ आभेयोयभरद्वाज'प्रस्थलाः
सदशेरकाः । लम्पकास्तलगानाश्चै
निकाः सहसाकुजैः ॥ एते देशा उदी-
चास्तु पुराणे मत्स्यसंज्ञके ॥ न । वा-
लनामगन्धद्रव्ये । ह्रीवेरे ॥ चि । उ
द्गभवे ॥ उदीचि जाते ॥ उदीची
भव'जात आगतोवा । सुप्रागपागु-
दक्प्रतीचोयत् ॥उदीरणम् । न । कथने । उद्धारणे ॥
उदीरितः । वि । उक्ते ॥ उदीपिते ॥ उ
द्दीपिते ॥ उद्गते ॥ उदीर्वतेः ।
ईर् । क्तः ॥

उदीर्यः । वि । उदारे । महति ॥

उदुत्तमः । वि । अतिशयेनोत्तमे ॥ उ
त्तमै रत्तमः ॥उदुम्बरः । पुं । अनुफलवृक्षे । यच्चाङ्गे
। हेमदुग्धे । उमरइति भाषा । उ
दुम्बरोहिमोरुचोगुरुः पित्तकफा-
स्त्रनुत् । मधुरस्तुबरोवर्णोऽग्न्यशोध-
नरोपणः ॥ देहल्यम् । गृहावग्रह
ण्यम् ॥ पण्डके । नपुंसके ॥ कुष्ठ-
विशेषे ॥ न । ताम्रे ॥ यथा । यदुदु
म्बरवर्णानां घटीनां मण्डलं महत् ।
पीतं नगमयेत स्वर्गं किन्तत् क्रतुगतं
न वेदित्ययं श्लोकः सौत्राभ्यामीयाने-
सुरापानस्य दुष्टत्वं मुद्गावयति । तत्र

उदूख

महाभाष्यकारआह । प्रमत्तगीतए
षः तत्रभवतोयस्वप्रमत्तगीतस्तत्
प्रमाद्यमिति । प्रमत्तगीतइति । प्र
मादेनविप्रतिपन्नत्वेनगीत इत्यर्थइ
तिकैयटः । विप्रतिपन्नत्वेन वेदविष
यविप्रतिपत्त्याश्रयत्वेन तत्त्वंस्वस्मि
न्नारोप्यदैश्वर्यानायाय पूज्यस्यापिभग
वतईश्वरस्यतथोक्तिरिति सन प्रमा
द्यमितिभाव इतिविवरणकारः ॥ उं-
शम्भुं वृणोति । वृण्० । संघावांभृ-
तुवृणीतिखच् । अर्द्धिषदितिमुम् ।
उत्कृष्टम् उम्बरम् । प्रादिसमासः ।
उल्लङ्घितमम्बरमनेन ॥ उदतिशये-
नान्वते वा । अविशब्दे । बाहुचका
दरन् । वृषोदरादिः ॥ अशीतिरक्ति
कापरिमिते । कर्षे ॥

उदुम्बरदद्या । स्त्री । दन्तीष्टचे ॥ उदु
म्बरस्येवदद्यान्वस्थाः ॥

उदुम्बरपर्णी । स्त्री । दन्तिकौषधौ ॥ उ
दुम्बरस्येवपर्णान्वस्थाः । पाककर्षेति
ङीष् ॥

उदूखलम् । न । तण्डुलादिकण्डनार्थं
काष्ठादिनिर्मिते कण्डनसाधने । उ
खल्ले । उखल इतिभाषा ॥ गुग्गु
ले । गुग्गुलौ ॥ ऊर्द्धं चतत्खल्व् । ऊ
र्द्धं चाति । आ आ० । आतोनुमेति
कः । वृषोदरादिः ॥

उद्गाता

उदूढः । चि । ऊढे ॥ स्थूले ॥ उदुद्यते
स्म । वह० कः ॥

उद्गतः । चि । उत्पन्ने । उदिते ॥ ऊर्द्धग
ते ॥ उद्गान्ते । ऊर्द्धितवस्तुनि ॥ नि
स्थूते ॥ यथा । वदनोद्गतावासी । उ
द्गम्यते स्म । गन्धृ० । कः ॥

उद्गता । स्त्री । विषमवृत्तविशेषे ॥ स
जसादिमेसखधुकेष नसजगुरुकेष्य
योद्गता । अंघ्रिगतमनजसागयुता । त
जसाजगौचरयमेकतः पठेत् । इति
तल्लक्ष्यम् ॥

उद्गमः । पुं । आविर्भावे । उदये ।
ऊर्द्धगमने ॥ उद्गमनम् । गन्धृ० ।
ग्रहवृष्टिनिधिगमश्चेत्यप् ॥

उद्गमनम् । न । ऊर्द्धगमने ॥ स्थुट् ॥

उद्गमनीयम् । न । प्रधासितांशुक . ५
॥ उद्गम्यते अभिलष्यते । गन्धृ० । अ
नीयर् । इयद्रथ्यविवक्षितम् । गृही
तवन्युद्गमनीयवस्ये । इतिदर्शनात् ॥
चि । ऊर्द्धगमे ॥

उद्गरणम् । न । उद्गारे ॥

उद्गाढम् । न । अतिशये । अत्यर्थे ॥ चि
। अतिशययुक्ते ॥ उद्गाहतेस्म । गा-
हूवि० । कः ॥ क्रियाविशेषखल्वे लीव
त्त्वम् । द्रव्यविशेषखल्वेतुवाच्यलिङ्ग-
ता ॥

उद्गाता । पुं । सामवेदप्रतिनिधिः ॥ उद्गा

उद्गीर्णः

यतिसाम । गौशब्दे । दृन्तृचौशसि
शब्दादिभ्यः संज्ञायाश्चानिटौ ॥

उद्गारः । पुं । उद्गमने ॥ उकार इतिभा
षाप्रसिद्धनागवायोः कर्मणि । कण्ठ
गर्जने ॥ उद्गरयम् । गृशब्दे । उद्गो
र्गइति घञ् ॥

उद्गारशुद्धिः । पुं । सधूमान्दोद्गाराभा-
वे ॥

उद्गारशोधनः । पुं । कृष्णजीरके ॥

उद्गिरयम् । न । अर्द्धमुखस्य वायोः-
क्रियायाम् । छर्दै । उद्गमउद्गिरये
इतिधातुपाठेन निपातनात् गिर-
तेः ऋतइत्त्वम् । अन्यथागुणेसति उ
द्गरयमिति स्यात् । यद्यप्यर्धनिर्देश-
काधुनिकः तथासति वृषोदरादि
श्वेवोध्यम् ॥

उद्गीतम् । वि । उद्गैर्गीते ॥

उद्गीतिः । स्त्री । उद्गैर्गाने ॥ आर्याप्रभे
दे ॥ यथा । नारायणस्यसन्तत मुञ्जी
ति. संस्पृतिर्भक्त्या । अर्चाया मास
क्ति दुस्तरसंसारसागरे तरयिरि
ति ॥ उद्गुञ्जैर्गीतिः गानम् ॥

उद्गीयः । पुं । प्रशवे ॥ सान्त्वामुद्गाने ॥
सामविशेषे ॥ पाञ्चभक्तिकस्य सान्त्वो
द्वितीयार्था तृतीयार्था वा भक्तौ ॥
उद्गीयतेसौ । गश्चेदीति घञ् ॥

उद्गीर्णः । वि । उद्गमिते ॥ भक्षितस्या

उद्गुनः

पकर्षणे ॥

उद्गुर्णः । वि । उद्यते । उद्योषिते । उ
त्तोल्यधृतेवखादैौ । उद्गुर्णतेषा ।
गूरीउद्यमे । क्तः ॥

उद्गुन्यः । वि । उत्तुङ्गे ॥

उद्गुहयम् । न । उद्ग्राहे । ऊर्द्धग्रहणे ॥
उपसंहरणे ॥ उत्ऊर्द्धग्रहयम् ।

उद्ग्राहः । पुं । वादप्रभेदे । विस्र-
विचारे ॥ उद्ग्राहये । ऊर्द्धीकृत्यक-
स्यचिद्ग्रहणे ॥ उद्ग्राहयम् । ग्रहउपा
दाने । उद्दिग्रहइति घञ् ॥

उद्ग्राहमङ्गः । वि । वादसमर्थे ॥ उद्ग्रा
हेमङ्गइव ॥

उद्ग्राहिणी । स्त्री । पात्राख्यरञ्जौ । फां
सा इतिभाषा ॥

उद्ग्राहितः । वि । उपन्यक्ते । बन्धे ॥ उ
द्ग्राहे ॥ ग्राहिते ॥ प्रख्यायिते ॥

उद्गुः । पुं । इक्षुपुटे ॥ वक्रौ ॥ स्नाघा-
याम् ॥ उद्गुन्यते उत्कृष्टोच्चायते ।
इन्तेः कर्मण्यप् टिलोपायस्त्वन्निपा
तनात् ॥ देहजानिले ॥ वि । प्रका
खे । प्रशस्ते ॥ उद्गुन्तिनीचताम् ।
उत्पूर्वाद्गुन्तेः सङ्गोद्गौ गद्यप्रशंसयो
रितिनिपातितः । मनुष्योद्गुः । अ
स्यकृतिशब्दज्जात् प्रशंसावचनैश्चे-
तिसमासः । प्रशस्तोमनुष्यइत्यर्थः ॥

उद्गुनः । पुं । काष्ठनक्षत्रसाधने । अथः

उद्घाटि

काष्ठे ॥ निधायतच्यते यत्रकाष्ठे का
ष्ठसंउद्घनः । ऊर्द्ध्वन्यते ऽस्मिन् । उ
द्घनोच्चाधानमिति अधिकरणेअप॥
उद्घर्षः । पुं । घर्षणे । भ्रामकेन गाचा
दिघर्षणे ॥

उद्घर्षणम् । न । भ्रामकेन पादादिगा
चघर्षणे ॥ इष्टकयोद्घर्षणे गुणा ।
कण्डुकोठनाशित्वम् त्वग्गताम्रिते
जनत्वम् । शिरासुखकारकत्वम् ॥

उद्घसम् । न । मांसे ॥ इतिहारावली ॥

उद्घाटः । पुं । उद्घाटने ॥ गृहविशेषे ।
चौकीकाघर इतिभाषा ॥

उद्घाटकम् । न । पुं । कूपाज्जलोद्घृत्य
र्थेयन्तविशेषे । घटीयन्त्रे । अरहट
इतिभाषा । घिनी इतिच ॥

उद्घाटनम् । न । कूपाज्जलोत्तोलनार्थे
यन्त्रे । घटीयन्त्रे । अरहटर्हटइतिच
भाषा ॥ कूपातसलिलमुद्घाद्यतेऽ
नेनवा । घटसङ्घाते । ग्यन्तः । ल्युट् ॥

उद्घाटितः । चि । अपावृते । कृतोद्घा
टने । उघाडा खुलाइतिभाषा ॥ गृ
हेऽनुद्घाटितद्वारिनाहूतः प्रविशन्न
र । वारितार्थप्रवक्तापिपञ्चाहमश
नंत्यजेदितितन्त्रशास्त्रम् ॥ घटेः क्तः
। इट् ॥

उद्घाटिताङ्गः । पुं । प्राप्ते ॥ त्रि । अना
दृतगात्रे ॥ ऊर्द्ध्वघाटितानिअङ्गन्यस्या ॥

उद्घान

उद्घातः । पुं । पादस्खलने ॥ समुप
क्रमे ॥ पवनाभ्यासयोगायकुम्भकादि
त्रये । पवनाभ्यासयोगस्यकालभेदे
॥ नाभिमूलात् प्रेरितस्यवायोर्विवि
च्यमानस्यशिरस्यभिहनन मुद्घात
इत्युच्यतेसेयंकालपरीक्षा । प्राणेन
प्रेर्यमाणेनअपानपीड्यतेयदि । ग
त्वाचोर्द्ध्वनिवर्त्तत एतदुद्घातलक्ष
णम् । उत्तुङ्गे ॥ मुङ्गरे ॥ आरम्भे ॥
शस्त्रे ॥ ग्रन्थपरिच्छेदे ॥ उत्हनन
म् । हन० । घञ् । हनस्तोषिणलोः
॥ पाषाणादिभिःप्रतिघाते । ठोकर
आखलीत्यादिभाषाप्रसिद्धे ॥ यथा
। यवावनुद्घातमुखेन मार्गमिति
रघुः ॥

उद्घुष्टः । त्रि । उद्घोषिते । नार्त्ते ॥

उद्घोषः । पुं । उद्घोषणे ॥ घुषघुष्टौ
। घञ् ॥

उद्घोषितः । त्रि । उद्घुष्टे ।

उद्घंशः । पुं । उत्कृष्टे । मत्कृष्टे । कोण
कृष्टे । किटिभे ॥ उत्कृष्टोद्घंशः ॥

उद्घण्डपाणः । पुं । सर्पविशेषे ॥ मत्स्य
प्रभेदे ॥

उद्घन्तुरः । त्रि । उत्तुङ्गे ॥ कराले ॥ उ
त्कटदन्ते ॥

उद्घानम् । न । बन्धने ॥ उत्पूर्वात्त्य
तेर्भावेत्युट् ॥

उद्दीप

उद्दान्तः । चि । उल्कृष्टमिमे ॥

उद्दामः । पुं । प्रचेतसि । वरुणे ॥ प-
ञ्चचत्वारिंशदक्षरायां वृत्तौ ॥ त्रि ।
अप्रतिबद्धे । बन्धरहिते ॥ स्वतन्त्रे ॥
महति ॥ यथा । उद्दामदन्तुरविधु
न्तुददन्तघातैः । इतिप्रव्रज्या ॥ गम्भी
रे ॥

उद्दामगीः । चि । प्रगल्भवाचि ।

उद्दालः । पुं । बहुवारके । लसौडा इ
तिभाषा ॥ वनकोद्रवे ॥ उद्दालस्तु
भवेदुष्णोऽग्राहीवातकरोभृशम् ॥ उ
द्दालयति । दलविशरणे । शिजन्ता-
दच् ॥

उद्दालकः । पुं । वेदादिषुप्रसिद्धे ऋषिचि
न्नेषे । श्वेतकेतोःपितरि ॥ बहुवार
कवृत्ते ॥ स्वार्थकः ।

उद्दालकपुष्पभञ्जिका । स्त्री । क्रीडा
विशेषे ॥ यथा । विधिविष्णुमुखाम
रोदयस्थितिनाशेषुशिवोप्यनीश्वरः ।
जगदम्बतवत्त्वयङ्क्रमः क्षणमुद्दाल
कपुष्पभञ्जिकेति ॥ उद्दालकस्यश्वे-
ष्मातकस्यपुष्पाणिभज्यन्तेयस्यांकी-
डायां सा । संज्ञायामितिखुल् ॥ नि
न्यङ्कीडाजीविकयोरिति षष्ठीसमा
सः ॥

उद्दिष्टः । त्रि । उपदिष्टे ॥

उद्दीपकः । त्रि । उद्दीपनकर्त्तरि ।

उद्गतः

उद्दीपनम् । न । प्रकाशने ॥ विभाव
विशेषे ॥

उद्दीपितः । त्रि । प्ररोचिते ॥ व्यक्ते ॥

उद्दीप्तम् । चि । अतिप्रकाशिते ॥ उद्दी
प्यतेऽस्म । दीपोदीप्तौ । क्तः ॥

उद्देशः । पुं । अनुसन्धाने । अन्वेषणे ॥

सोपपत्तिकस्वरूपसङ्क्षेपे ॥ कीर्त्त

ने ॥ यथा । नवने नन्दनोद्देशे नचै

त्रयसंश्रये । इतिरामायणेप्रयोगः

॥ उद्दिश्यते । दिशअतिसर्जने । इल

श्चेतिघञ् ॥

उद्देशकः । त्रि । उद्देशकर्त्तरि ॥ उदाह
रणे ॥

उद्देशतः । अ । एकदेशेन ॥ सार्वविभ
क्तिकस्तसिल् ॥

उद्देश्यः । त्रि । उद्दिष्ट्ये । उद्देशनीये ।

प्रयोजने ॥ यमुद्दिश्यविधेयस्यप्रवृ

त्तिर्भवाति ॥

उद्देशिका । स्त्री । कीटविशेषे । उपाज

ह्निकायाम् ॥

उद्द्योतः । पु । प्रकाशे ॥ उद्द्योतनम् ।

द्युतः । घञ् ॥

उद्द्रावः । पुं । पलायने । सन्द्रावे ॥ उद्द्राव

णम् । द्रुगतौ । उद्दिश्ययतिवैतिपू

द्रुवइति घञ् ॥

उद्गतः । पुं । राजमन्त्रे ॥ त्रि । चञ्चले ।

वाक्पाणिपादचापलवति । अविनी

उद्धारः

ते । अशान्ते ॥ प्रगल्भे ॥ आहतं ॥

उद्धतमनस्त्वम । न । अभिमाने । न
वे ॥

उद्धतिः । स्त्री । उद्धतौ ।

उद्धरणम् । न । उद्दारे । मुक्तौ ॥ वान्ता
म् ॥ उन्मूलने ॥ अग्राशुद्धौ ॥ उज्जये

॥ उद्ध्रियते । उद्धरते स्त्रीः भावेवा ॥

उद्धर्षः । पुं । उत्सवे । उद्धर्षयति । इ
-पुष्पस्त्रीकेणिकम् । उद्धतोद्धर्षोपेति
वा । घञ् ॥

उद्धर्षणम् । न । रोमाञ्चे ।

उद्धवः । पुं । कृष्णमातुले । कृष्णशिथ्ये
। दृष्टीनांसम्यतो मन्त्री कृष्णस्यद
धितः सखा । शिथ्योदृष्टस्यतेः साक्षा
उद्धवे । बुद्धिसत्तम इति श्रीविष्णुभाग-
वत्तम ॥ उत्सवे । महे ॥ क्रतुपावके
। यज्ञात्मौ ॥ उद्धुनोति दुःखम् । धू
ञ् कम्पने पचाद्यच् ॥उद्धातम् । न । चुष्ट्याम् ॥ उद्धीयतेऽङ्
। उधाञ् । ल्युट् ॥ वि । उद्धते ।
वर्जिते ॥उद्धारः । पुं । उद्धतौ । मुक्तौ ॥ यथा ।
यच्छित्तोपि हि मूर्खोऽसौ शक्तियुक्तोऽप्य
शक्तिकः । यः संसाराज्जात्मानं समु
त्सृज्यितुं चम इति ब्रह्मपुराणम् ।
उद्धृते ॥ परवस्तगतद्रव्यस्य पुनरादा
ने ॥ उद्ध्रियते । इङ् । धृञ् । वा ।

उद्धृतिः

कर्मणि घञ् ॥

उद्धरणम् । न । उद्धारकरण ॥

उद्धुरः । वि । निर्भरेः । दृढे ॥ अकूप
रित्यादिनासमासान्तः ॥

उद्धृतः । वि । अतिश्रियते ॥ उत्थापिते ॥

उद्धूननम् । न । उद्धर्षप्रचेपणे ॥

उद्धूलनम् । न । व्यञ्जनोपकरणभूतेषु
र्णे ॥ यथा । यन्नासवङ्गकपूर्वकस्तू
रीमरिचस्त्वचाम् । सूर्यस्योद्धूलनं
देयं भोज्येच्छीरेषु सम्भवे ॥ व्यञ्जनेषु
च सर्वेषु शाकजेष्वनजेषु च । मांस
मत्स्यभवेष्वेवंप्रलेहतत्त्वनादिषु ॥ आ
दायेव पचेत्स्नेहे ततो हि द्रुदकं क्षिपे
त् । वेसवारं सखयश्चिह्नातत्पि
शितं पचेत् ॥ अर्द्धस्त्रिद्वेष्टियेत्तत्र म
यवा दाडिमोरसम् । सिद्धे पाके
च दातव्यं चूर्णमुद्धूलनस्य तदिति ॥उद्धूषणम् । न । रोमाञ्चे ॥ इति हला
युधः ॥उद्धृतः । वि । उत्क्षिप्ते ॥ परिभुक्तौ
जिह्वते ॥ कृतोद्धरणे । समुद्धृते । उ
ठाया इति भाषा । पृथक्कृते ॥ उच्छे
दिते ॥ उद्ध्रियते स्त्री । इङ् । धृञ्
वा । क्तः ।उद्धृतपाणिः । वि । उत्तरीयादक्षिण
तदक्षिणबाहौ ॥ उद्धृतः पाणिर्यम ॥

उद्धृतिः । स्त्री । उद्दारे ॥ धृञ् क्तिन् ।

उद्भासि

उद्धानम् । न । चुल्लिखाचे । चूलहा
भट्टी इतिभाषा ॥ उत् ध्यायतेऽग्निर
त्र । ध्याशब्दाग्निसंयोगयोः । ल्यु
ट् ॥

उद्घा । पुं । नदे ॥ उज्ज्वल्युदकम् । उ
ज्ज्वल्युत्सर्गे । भिक्षोद्घानदे इति क
र्त्तरिक्यप् उज्ज्वल्युत्सर्गनिपात्यते ॥

उद्बन्धनम् । न । उज्ज्वल्युत्सर्गे । गलेमेर
खीदेकरखटकमर्ना फांसी इति-
भाषा ॥

उद्बुद्धः । त्रि । विकसिते ॥ इतिचक्षायु-
धः ॥

उद्बोधः । पुं । किञ्चिद्बोधने ॥

उद्बुद्धः । पुं । कच्छपे ॥ गूर्पे । प्रस्फो
र्त्तने । रूप इतिभाषा ॥ ग्रन्थाद्वि-
भूतश्लोके ॥ त्रि । अष्टाशये । महा-
शये । महात्मनि ॥ प्रवरे ॥

उद्भवः । पुं । जन्मनि । उत्पत्तौ ॥ उ-
त्कर्षेभगवद्विभूतिशब्दिते ॥ उद्भवन
म् । उद्भवत्यस्यादितिवा । भू० । ऋ
दोरप् ॥ हरौ ॥ प्रपञ्चप्रत्युपादा
नकारणत्वात् । उद्भवतोभवात् संसा
राद्वा । उत्कृष्टजन्मत्वेच्छयाभजते इ
ति वा ॥

उद्भावनम् । न । कल्पने ॥

उद्भावितः । त्रि । उत्थापिते ॥

उद्भासितः । त्रि । प्रकाशिते ॥

उद्भेदः

उद्भिज्जः । त्रि । उद्भिज्जजाते । बीजका
ण्डप्ररोहिस्थावरमात्रे । भूमिमुद्भि-
ज्जजातेतृणवृक्षादौ ॥ यथा । उद्भि
ज्जा स्थावराः सर्वे बीजकाण्डप्ररो-
हिण इतिमनुः ॥ उद्भेदनमुद्भित् ।
सम्पदादिक्रिप् । उद्भिदोजातम् । प
ञ्चम्यामजातावितिउ ॥

उद्भिद् । पुं । यागविशेषस्थानानि ॥
उद्भिज्जते पशुफलमनेन यागेनेति-
निरुक्तेः ॥ त्रि । उद्भिज्जे ॥ तत्पञ्च
विधम् । तृणवृक्षगुल्मलतावल्लीभे-
दात् ॥ भुवमुद्भिज्जति । भिदिरवि०
। इगुपधेतिकः ॥

उद्भूतम् । त्रि । उत्पन्ने । जाते ॥ उद्भ
वतिस्म । भू० । क्तः ॥ प्रत्यययोग्ये ॥

उद्भिदम् । त्रि । तरुगुल्मादौ । उद्भि-
ज्जे ॥ न । पांशुलवणे ॥ उद्भिज्जति-
। भिदिर० । इगुपधेतिकः ॥

उद्भूतरूपम् । न । नयनगोचररूपे ॥
यथा । उद्भूतरूपंनयनस्यगोचरोद्र-
व्याणितवन्तिपृथक्सङ्ख्ये । विभाग
संयोगपरापरस्वस्वेद्रवत्वं परिमा-
णयुक्तम् ॥ क्रियांजातिंयोग्यवृत्तिंसं
मवायव्यतादृशम् । गृह्णातिचक्षुस्य
मन्वादालोकोद्भूतरूपयोरितिका-
रिकावली ॥

उद्भेदः । पुं । रोमाञ्चे ॥ उद्भिज्जतेऽ

उद्योगः

स्मिन्वा । अकर्त्तरि चेति घञ् ॥ स्फु
रणे ॥

उद्गमः । पुं । उद्गेजने । उद्गेगे ॥ उद्गम
णम् । भ्रमुन्नवस्थाने । घञ् । नेदा
त्तोपदेशेति न वृद्धिः ॥

उद्गन्तः । वि । भ्रमान्विते । भ्रान्तिमा
पन्ने ॥ न । बाहुमुद्यम्य मण्डलाका
रेण खण्डभ्रामणे ॥

उद्यतः । वि । प्रवृत्ते ॥ उद्गूर्णे ॥ उद्गूर्ण-
कृते ॥ पुं । ग्रन्थपरिच्छेदे ॥ उद्यम्य
तेऽस्य । यमउप० । क्तः ॥

उद्यमः । पुं । उद्योगे । गुरणे ॥ उद्यम
नम् । यमउपरमे । घञ् । संज्ञापू
र्वकत्वाद्बृहद्भावाः । अउउद्यमइति-
निर्देशाद्वा ॥

उद्यमनम् । न । उत्क्षेपणे ॥

उद्यमितः । वि । प्रेरिते ॥

उद्यानम् । न । निस्सरणे ॥ प्रयोजने ॥
आम्नीडे । फलप्रधानेरात्रः सर्वोप-
भोगयोग्येवने ॥ उद्गमे ॥ उद्यान्त्यने
न अस्मिन्वा । या प्रापणे । करणेत्यु-
ट् ॥

उद्यानपात्रः । पुं । मात्री इतिख्याते
ध्मात्रीहरचके ॥ उद्यानाध्यक्षे ॥

उद्युक्तः । वि । उद्यमयुक्ते । उद्योगवि-
शिष्टे । उद्योगिनि ॥

उद्योगः । उद्यमे । यत्ने । चेष्टायाम् ॥

उद्घर्षः

यथा । उद्घोगादनिवृत्तस्य सुसङ्गा
यस्य धीमतः । छायेवानुगतातस्य
नित्यंश्रीः सहचारिणीति ॥

उद्योगी । वि । उद्योगयुक्ते । उद्यमिनि
॥ यथा । उद्योगिनंपुरुषसिंहमुपैति
सत्त्वदीर्घेन देयमितिकापुरुषावद-
न्ति । दैर्घ्यनिहत्यक्रूरपौरुषमात्मश-
क्त्या यत्ने कृते यदि न सिद्ध्यति कोऽवदो
ष इति ।

उद्योजकः । वि । प्रवर्त्तके ॥

उद्गः । पुं । जलजन्तुविशेषे । अम्बुविडा
ल ओडविडाल इति च भाषा ॥ उन
त्ति । उन्दी० । स्फापीतिरक् ॥

उद्गङ्गः । पुं । } प्रतिमार्गके । वङ्गे ॥
उद्गङ्गः । पुं । }

उद्गद्यः । पुं । रतकीले ॥ ताम्रचूडखगे ॥

उद्गिक्तः । वि । स्पष्टे । स्फुटे ॥ उद्गि च्यते
अस्य । रिच० । क्तः ॥

उद्ग्रेकः । पुं । अतिशये । वृद्धौ ॥ उपक्र-
मे ॥

उद्ग्रेका । स्त्री । महानिम्ये । डेक वका
यन इति च भाषा ॥

उद्गत्तरः । पुं । वत्सरे ॥

उद्गमनम् । न । उद्गरणे ॥

उद्घर्षः । वि । अतिरिक्ते । उधरा इति
भाषा ॥ यथा । उद्घर्षेऽभिधान्यः सम-

धिकफलमाचष्टे ॥

उद्वाह

उद्धर्तनम् । न । उत्पतने । ऊर्ध्वगतौ ॥
 ॥ विलेपने ॥ घर्षणे ॥ उक्तादने ।
 शरीरनिर्मलीकरणगन्धद्रव्यादौ ।
 उवटना इतिभाषा ॥ उद्धर्त्यतेऽने
 न । हतुव० ग्यन्तः । ल्युट् ॥

उद्धर्तितः । वि । उद्गामिते ॥
 उद्धर्तनम् । न । अन्तर्हासे ॥
 उद्धर्तितः । वि । उद्धृते ।
 उद्धसनः । वि । वासोरहिते ॥
 उद्धहः । पुं । पुषे ॥ सप्तवाय्वन्तर्गतवा
 युविशेषे ॥ सप्तप्रवहवायोर्लुङ्गस्थि
 तः ॥ इतिशिरोमणिः ॥ उत्ऊर्ध्वेन
 वहति । वहप्रापये । पचाद्यच् ॥ ना
 यके ॥

उद्ध । स्त्री । कन्यायाम् । पुत्र्याम् ॥
 उद्धान्तः । पुं । निर्मदेगजे ॥ उन्नतवान्त
 मन्तर्मदं वमनमस्मात् ॥ वि । उद्ध
 मिते । उन्नते । वमिष्वान्त्यक्तेऽत्रादौ
 ॥ उद्धम्यतेस्स । टुवम् उ० । क्त ॥

उद्धासनम् । न । वधे । मारये । वास
 च्छेदने । चुरादिः । भावे ल्युट् ॥
 उद्धाहः । पुं । विवाहे । दारपरिग्रहे ।
 भार्यास्त्वसम्पादकग्रहणे । परिणये
 ॥ उत्कृष्टं वहनम् । वह० । घञ् ॥

उद्धाहनम् । न । विवाहे । रणरणे ॥
 द्विगुणाकृते । द्विसीत्ये । द्विवारकृ
 टेच्चेवे ॥

उद्देगः

उद्धाहनी । स्त्री । रज्जौ । वराटके । र
 स्त्रीइतिभाषा ॥

उद्धाहितः । पुं । परिणीते ॥
 उद्धाहिता । स्त्री । परिणीतायाम् ॥
 कषिकाले आगमेत्तान्धमार्गेण वि
 वाहितागर्हिता भवति । यथा । उद्धा
 हितापियानारीजानीयात्सातुग-
 र्हितेत्या गमसिद्धान्तः ॥

उद्धाहुः । वि । ऊर्ध्ववाहुपुरुषे । उद्ध
 तहस्ते ॥ उद्धाहुरिववामनः ॥
 उद्धिमः । वि । क्षुभिते । उद्देगयुक्ते ।
 दुःखपरिहाराद्यमतया व्याकुलचित्ति
 चे ॥ भीते । आविजीभवचलनयोः
 । क्तः । ओदितश्चेति तस्य न । स्त्री
 दितइतिनेट् ॥

उद्धिममनाः । वि । कम्पितहृदये ॥
 उद्धिवर्धयाम् । न । उद्धुरणे ॥
 उद्धृत्तः । वि । उत्क्षिप्ते । उत्क्षिते ॥
 परिभुक्तोज्झिते ॥ दुर्दृष्टे ॥

उद्देगः । पुं । उद्देजने । उद्गमे । एका
 कीविजने कथं सर्वपरिग्रहशून्योजी
 विद्यामीत्येवंविधे व्याकुलतारूपे
 चित्तवृत्तिविशेषे ॥ विरहजन्येदु खे ।
 उद्देमने ॥ भये ॥ न । गुहाकफले ।
 सुपारी इतिभाषा ॥ उद्देतोवेगोऽ-
 स्मात् ॥ वि । स्तिमिते ॥ शीघ्रगा-
 मिनि ॥ उद्धाहौ ॥ उद्देजनम् ।

उच्च'

ॐ विजी० । धञ् ॥

उच्चजनम् । न । उच्चगे ॥

उच्चजनीयः । वि । उच्चगकरे ॥

उच्चस । वि । वेखामुल्लङ्घ्यवर्त्तमाने
सिन्धौ ॥ उच्चतो वेखाम् । अत्थाद
य इत्तिसमासः ॥उच्चष्टवम् । न । हस्तपादयोर्दत्तौ । वां
जटा सरस्वी इतिभाषा ॥ उन्मुक्तव-
न्धविशेषे ॥उच्चोढा । पुं । परिणेतारि ॥ कलिकाले
आगमोक्तान्यमागण विवाहकुर्वा-
योगर्हितोभवति । यथा । उच्चोढापि
मन्त्रेत् पापी संसर्गात् कुलनायिके ।
वेश्यागमनजं पापं तस्यपुंसोदिनेदि-
ने । इतिमहानिर्वाणतन्त्रम् ॥

उच्च । वि । निकृष्टे ॥

उच्चनुन्नः । वि । निकृष्टेन विद्धे ॥

उच्चः । पुं । क्लेदने । आर्द्रभावे ॥

उच्चनम् । न । क्लेदने ॥

उच्चः । पुं । मूषिके ॥ इतिद्विरूपकोषः ॥

उच्चुरः । पुं । मूषिके ॥

उच्चुरः । पुं । आखौ । मूषिके ॥ उन्नति

। उन्दी० । बाहुलकादुच्चः ॥

उच्चुरकर्त्री । स्त्री । आखुर्कर्त्रीकता
धाम् ॥

उच्चुरः । पुं । मूषिके ॥ इतिहेमचन्द्र ॥

उच्चः । वि । क्लिप्ते ॥ इथापरे ॥ उन्नति

उच्चादः

स्य । उन्दीक्ते० । कर्त्तरिक्तः । नुद्-

विदेतिपञ्चे मत्त्वम् ॥

उच्चतः । वि । उच्चे । प्रांशौ ॥ उच्चम

तिष्ठ । शमप्रहृत्ते । गत्यर्थेतिक्तः ॥

महति ॥ उच्चताना मनुगमने खलु

सम्पदेऽद्यतःस्थाः ॥

उच्चतनाभिः । वि । वृद्धनाभौ ॥

उच्चतभूतलम् । न । माले ॥ उच्चतश्च

तत्भूतलम् ॥ क्षेत्रमाहृत्तमाहृत् ॥

उच्चतानतम् । वि । उच्चनीचस्थानादौ

। वन्द्युरे ॥ उच्चतश्चतदानतम् ॥

उच्चतिः । स्त्री । उदये ॥ समुद्रौ ॥ ग

हृत्तभार्यायाम् ॥

उच्चतीश' । पुं । गरुडे । वैनतेये ॥ स

मुद्दे ॥

उच्चदुः । वि । उक्तटे ॥ उच्चडे ॥

उच्चमितः । वि । उत्तोलिते ॥ ऊर्ध्वीकृ

ते ॥

उच्चयः । पुं । कृपादेर्जलादे हृद्भन-

यने ॥ उच्चयनम् । शीञ्० । कच्चि-

दपवादविषयेषु त्सर्गोभिनिक्षिप्ते-

इत्येवम् ॥

उच्चयनम् । न । वितर्के ॥ उच्चये ॥ वि

। शोभके ॥ शीञ्० । स्फुट् ॥

उच्चसा । वि । उच्चतनासिके ॥ उच्चतान्ना

सिकाऽस्य । उपसर्गाच्चेतिनसादिशः ॥

उच्चादः । पुं । महच्छब्दे ॥

उन्मादि

उन्माय । पुं । ऊर्ध्वनयने । उन्नये । उ
ठाना इतिभाषा ॥ उन्नयनम् । शी
घ्र प्रापणे । अवोदोर्निय इतिघञ् ॥

उन्माहम् । न । काञ्जिके ॥

उन्मिद्र । त्रि । उत्फुल्ले । विकसिते ।
प्रवृद्धे ॥ अग्रनादुद्धे ॥

उन्मज्जकः । पुं । तप्तेविशेषास्तव्यसंचे
तापसविशेषे ॥ कस्यदमज्जलेस्थित्वा
तपःकुर्वन्प्रवर्तते । उन्मज्जकः स-
विज्ञेयस्तापसोऽस्त्रोकपूजितः ॥

उन्मत्त । पुं । धूलूरे । धूसूरे ॥ मुचु
कुन्दवृक्षे ॥ त्रि । उन्माद्वति । अश्ववा
ताद्यावेशवति ॥ उन्माद्वतिश्च । म
दीर्घर्षे ॥ गत्यर्थेति क्तः । नया
येति न नञ्चम् ॥ उन्मत्तयतिवा ।
तर्करोतीतिणिच् । पचाद्यच् ॥

उन्मत्तकः । पुं । तापसान्तरे ॥ उन्नतो
मत्तो मत्तस्त्वयस्यसः । स्वार्थेकः ॥

उन्मयनम् । त्रि । व्यथके ॥ बाहुल
कात्कर्त्तरि ल्युट् ॥

उन्मथित । त्रि । उद्धर्षिते ॥

उन्माद । वि । उन्मादविशिष्टे । उन्मादि
ष्यो ॥ उन्नतोमदेर्हर्षोऽस्य ॥ मद
करे । उन्मादयति । पचाद्यच् ॥

उन्मादिष्णुः । वि । उन्मादशीले । उन्मा
दे ॥ उन्मादनशीलः । मदीर्घर्षे
अलङ्कुजीनीणुच् ॥

उन्माद

उन्मनाः । वि । उत्के । उत्कृष्टमन
सि ॥ उन्नतमनोऽस्य ॥

उन्मनी । स्त्री । योगिनोवस्थाविशेषे ।
यथाहुः पूज्यपादाः । उन्मन्यवस्थाधि
गमायविद्वन्प्राथमेकतन्मनिर्दिशा-
मः । पश्यन्मुदासीनदृशाप्रमत्तसङ्क
ल्पमुन्मुखवसारुधानइति ॥

उन्मन्यः । पुं । मधे । मारणे ॥

उन्माश्रः । पु । कूटयन्त्रे । शृगादिषधोप
युक्ते यन्त्रे । आभिषंदस्वास्त्रगपचि
बन्धनार्थं यत्सन्ध्यामयन्त्रं निवेश्यते-
तस्मिन् ॥ उन्मथ्यतेऽमेन । मयेवि-
लोडने । हलश्चेति घञ् ॥ मारणे
॥ घातके ॥ उन्मथयन्म् । अयहिंसा
याम् । घञ् ॥

उन्मादः । पुं । चित्तविभ्रमे ॥ भूतान्धा
वेशाच्चित्तानवस्थितौ ॥ मिरक्षिणः
कस्मिंश्चिदवस्थाविशेषे ॥ घातिकरो
गविशेषे । मतिभ्रंशे ॥ मद्भयन्युज्ज
तादोषायस्मादुन्मार्ममास्थिता
मानसोयमतौ व्याधिरुन्मादइति की
र्त्तितः ॥ उन्मादनम् । मदीर्घर्षे
घञ् ॥

उन्मादक । वि । उन्मत्तताजनकोधन
रादौ ॥

उन्मादन । पुं । स्मरस्यपञ्चवाक्यान्तर्ग
तवागविशेषे ॥

उन्मूलि

उन्मादवान् । चि । उन्मत्ते । वातकृत
चित्तविभ्रमे ॥ उन्मादोऽस्यास्ति । म
तुप् ॥

उन्मादी । वि । उन्मदिष्ये ॥ उत्पूर्वा
न्मदेः शमित्यष्टाभ्योऽधिनुष् ॥

उन्मानम् । न । ऊर्द्धमाने ॥ द्रव्यान्त
रपरिच्छिन्नगुरुत्वेन पलादिशब्दवा
च्येन पाषाणादिना तुलादावारोपि
तेन येन सुवर्णादेर्गुरुत्वं मुन्मीयते
तदूर्द्धारोपणादूर्द्धमानमिति शब्देन
विवक्षितं तदुन्मानमिति ऊर्द्धमानं
क्विलोन्मानमिति वार्तिकार्थे दीक्षि
तोक्तेः ॥ वैद्यकपरिभाषया तु द्रोण
परिमाणे ॥ सामान्यतो लोकव्यव-
हारेण तु परिमाणमात्रे ॥

उन्मिषितः । चि । प्रफुल्ले । विकसिते ।

उन्मीलनम् । न । उन्मेषे । विकासने
॥ उन्मीलनं चित्तकुतूहलानाम् ।
मीलनिमेषणे ल्युट् ॥

उन्मीलितः । वि । प्रस्फुटिते । विक
सिते ।

उन्मुखः । चि । उत्पश्ये । ऊर्द्धास्ये ॥ उ
दूर्द्धं मुखं यस्य ॥ उद्युक्ते ॥

उन्मुद्रः । चि । प्रफुल्ले । विकसिते ॥

उन्मूलनम् । न । उपाटने ॥ उन्मूलनं
पात्रविनिन्दकानाम् ॥

उन्मूलितः । चि । उत्पाटिते । कृतो

उपका

त्पाटने ॥

उन्मेषः । पुं । चक्षुषोरुन्मीलने ॥ उ-
न्मिषति । मिषश्लेषणे । इगुषधे-
तिकः ॥

उप । अ । अधिकार्थे ॥ हीनार्थे ॥ आस-
न्ने । सामीप्ये ॥ सादृश्ये ॥ प्रतियन्ने ।
गुणाधाने ॥ व्याप्तौ ॥ पूजायाम् ॥
शक्तौ ॥ आरम्भे ॥ दाने ॥ दोषा-
ख्याने ॥ आश्चर्यकरणे ॥ अत्यये ॥
निदर्शने ॥ उद्योगे ॥

उपकण्ठम् । न । ग्रामान्ते । उपग्र-
न्थे ॥ अश्वस्य यन्मगतौ । आश्वन्दिने
॥ कण्ठासन्ने ॥ चि । निकटे । समीपे
॥ उपगतः कण्ठम् । अत्यादय इति
समासः । उपगतः कण्ठः सामीप्य-
स्येति वा ॥

उपकरणम् । न । नृपादीनां कृष्याम
रादैः । परिच्छदे ॥ साधनसामग्र्या
म् ॥ यथा । भोजनादौ व्यञ्जनादि ।
पूजायां गन्धादि । रणे शस्त्रादि । मृ-
गवन्धनादौ वागुरादि । एवमन्यद्-
प्यूह्यम् ॥ उपक्रियते । कृ० । ल्युट् ॥

उपकर्त्ता । चि । प्रतिकर्त्तरि ॥ उपका-
रकारिणि ॥

उपकल्पितः । चि । समर्पिते ॥

उपकारः । पुं । उपकृतौ ॥ विकीर्णकु-
सुमादिषु ॥ उपकरणम् । कृञ् ।

उपकु

घञ् ॥

उपकारिका । स्त्री । उपकारकर्त्र्याम् ॥
पिष्टभेदे ॥ सामान्यनृपालये । पठ
मण्डपादिराजसदने । उपकरोति-
। खुल् । इत्थम् ॥

उपकारी । वि । उपकारकर्त्तरि । उप
कारविशिष्टे । उपकारिणि मित्रेणे
नापकुर्यात्कथञ्चन । तंधिगस्तुनरंदे
दौ भवेच्चट्टणवद्भुवि ॥ देवौनासत्त्या
वितिसंबोध व्यवनोक्तिः ॥ म० इति ॥

उपकारी । स्त्री । सामान्यसौधे । पठ
मण्डपादिराजसदने ॥ उपकारय
ति । पचाद्यजन्तात् गौरादित्त्वान्-
डीष ॥

उ - र्थः । वि । उपकारयोग्ये ॥ कृ-
ञ्जोऽयत् ॥

उपकार्या । स्त्री । नृपालये । सामान्य
राजगृहे ॥ पठमण्डपादिराजसदने
। पठभवने ॥ उपक्रियते । कर्मणि
क्वृहलोऽयत् । टाप् ॥

उपकुञ्चिः । स्त्री । कृष्णाजीरके ॥ कला
जाज्याम् ॥

उपकुञ्चिका । स्त्री । कृष्णाजीरके ॥
कलाजाज्याम् ॥ तुल्यायाम् । सूक्ष्मै
लायाम् ॥ उपकुञ्चति । कुञ्चकौटि
ल्ये । खुल् ॥

उपकुर्वाणः । पुं । सावधिब्रह्मचर्यवति ।

उपक्रम

स्वाध्यायग्रन्थार्थिनि ॥

उपकुल्या । स्त्री । वैदेह्याम् । पिप्पल्या
म् ॥ उपकोऽयति । कुलसत्स्थानेऽन्धु
षुच । अघ्न्यादिः ॥ वि । कुल्यामिन्ने
॥ उपगता कुल्याम् ॥

उपकूजितम् । वि । नादिते । शब्दिते ॥
उपकूपः । पुं । कूपसमीपस्थजलाशये ।
आहावे ॥ उपगतः कूपम् ॥ न । कू
पसमीपे ॥

उपकृतिः । स्त्री । उपकारे ॥ उपकरण
म् । स्त्रियां क्तिन् ॥

उपकोसलः । पुं । वेदप्रसिद्धे कामला-
यनर्षी ॥

उपक्रमः । पुं । उपधायाम् । राज्ञा धर्मा-
र्थकामभयैरमात्यादेः परीक्षणं ॥
उपधाऽमृत्त्यपरीक्षणमिति स्वामी-
। उक्तोच इति न्यायः ॥ ज्ञात्वा रम्भे
। अयमस्योपायः अनेनैतत् सिद्धास्ती
तिसात्त्वा प्रथमारम्भे ॥ यथा माने
नन्दस्य प्रथमारम्भः उपक्रमः सुः । उ
पायपूर्वमारम्भे ॥ प्रथमारम्भे ॥ बिक्र
मे ॥ चिकित्सायाम् ॥ उपक्रमणम्
अनेनवा । क्रमु० । भावे घञ् । उपक्रा
म्यते इतिकर्मणिवा घञ् । नोदात्तो
पदेशस्येति नवृद्धिः ॥

उपक्रमोपसंहारौ । पुं । तात्पर्यनिर्णाय
कषड्विधलिङ्गेषु प्रथमलिङ्गयोः ॥ प्र

उपग

काणप्रतिपाद्यस्यार्थस्य तदाद्यन्तयो
रुपादनमुपक्रमोपसंहारौ । यथा
छान्दोग्ये षष्ठप्रपाठके प्रकरणप्रतिपा
द्यस्याद्वितीयवस्तुन' एकमेवाद्विती
यमित्यादौ । ऐतदात्म्यमिदंसर्वमि
त्यन्तेचप्रतिपादनम् ॥ उपक्रमश्च
उपसंहारश्चतौ ॥

उपक्रान्तः । वि । तते । विस्तृते ॥

उपक्रोशः । पुं । निन्दायाम् । परीवा
दे ॥ उपक्रोशनम् । क्रुशआह्वाने ।
भावे घञ् ॥ न । क्रोशासन्ने ॥

उपक्रोष्टा । पु । स्त्री । गर्हभे ॥ वि ।
निन्दके ॥

उपकृतः । चि । विन्यस्ते ॥ उपभोगा
र्थकृतसंस्कारे ॥ रचिते ॥

उपकेशः । पुं । मदादिषु ॥

उपकणः । पुं । वीणानिनदे ॥

उपकाणः । पुं । वीणायाः कणिते ॥
कणशब्दे । कणोवीणायाश्चेतिपा
क्षिको घञ् ॥

उपचेपणधर्मः । पुं । शूद्रस्वामिकामा
न्नस्य पाकार्थं ब्राह्मणगृहे समर्पणे ॥
इति शुद्धितत्त्वैकव्यतरः ॥

उपमतः । वि । स्वीकृते ॥ आसन्ने ॥
जाते ॥ उपगम्यतेस्य । गन्तृ० । क्तः
। माप्ते ॥

उपगतिः । स्त्री । उपाये ॥ उपगम्यतेऽ

उपग्रा

नया । गन्तृ० । त्तिन् ॥

उपगमः । पुं । अन्तिकगतौ । समीपग
मने ॥ अङ्गीकारे ॥ उद्गमनम् ।
गन्तृ० । ग्रहवृद्धिनिश्चिगमश्च ल्यप् ॥

उपगीतिः । स्त्री । आर्याप्रभेदः । आर्या
पराईसदृशं प्रथमार्द्धमपीरितयस्या
म् । उपगीतिर्यश्वन्तक्षितिनायक
सोदिताकविभिः ॥ नवगेपसुन्दरी
णां रासोक्तासेमुरारातिम् । अस्या
रयदुपगीतिः स्वर्गकुस्कीटशांगी
तिम् ॥

उपगूढः । चि । गृहीते ॥ उपगूहने ।
उपगूहनम् । न । आक्षेपे । परिरम्भे ॥
गुहू० । ल्युट् ॥

उपग्रहः । पुं । प्रग्रहे । कर्त्तुः । ग्रहः । रौ
। वन्दीवान् वंदुवा इतिप्रघा । व
द्ग्राम् ॥ उपयोगे ॥ अनुकूलने ॥
अनुकूलवति ॥ सवत्तभद्रचक्रोक्तो
त्कादौ ॥ उपगृह्यते । ग्रहउपादा
ने । ग्रहवृद्धित्यप् ॥

उपग्रहणम् । न । उपग्रहे ॥

उपग्रामम् । च । ग्रामाधिकारे ॥ ग्रा
मेदित्यर्थे ॥ ग्रामे इति । विभक्त्यर्थे
व्ययीभावः ॥

उपग्राह्यम् । न । उपायने । उपढौक
ने । भेट इतिभाषा ॥ उपगृह्यते ।
ग्रह० । गत्यत् ॥

उपचा

उपघातः । पुं । रोगे ॥ अपकारे ॥ उप
पहननम् । उपहन्यतेऽनेन वा भावे
करणे वा हन्तेर्घञ् ॥

उपघ्नः । पुं । निकटाश्रये ॥ उपहन्यते
उपहननं वा । उपघ्नश्चाश्रयइति-
साधुः ॥

उपचक्रः । पुं । चक्रधाक-प्रचिणि ॥

उपचक्रः । पुं । उन्नतौ । उन्नतौ ॥ अरि-
कर्मभदुश्चिकित्सकगृहेषु । न-
चैङ्गवन्ति ते दृष्टाः पापस्वस्वामिशु-
भिः ॥ उपचयनम् । चिञ् । एरच् ॥
उपचरितः । पि । उपासिते । सुश्रूषि-
ते । सेविते ॥ उपचर्यतेऽस्मै । चर० ।
क्तः ॥

उपचर्यः । पि । उपचरणीये ॥

उपचर्या । स्त्री । चिकित्सायाम् ॥ उ-
पसमीपे चर्या ॥

उपचायः । पुं । यज्ञाग्नौ ॥ अग्निधार-
णार्थस्थलविशेषे ॥ उपचीयते अग्नि-
धारणार्थमिष्टकाचयनेन निर्मितं स्थ-
लमग्निः तस्मिन्मभिधेये उपपूर्वाञ्चि-
नेतेः अग्नौपरिचाय्योपचाय्यसमूह्या-
इतिपुनरादायादेशौनिपात्येते ॥

उपचारः । पुं । रक्प्रतिक्रियायाम् । नि-
ग्रहे । रोगप्रतीकारे । चिकित्साया-
म् ॥ सेवायाम् ॥ व्यवहारे ॥ उक्तो-
चे ॥ पूजाद्रव्ये ॥ उपचर्यते उपचर-

उपचि

गंवा । चर० । घञ् ॥

उपचारच्छलम् । न । धर्मविकल्पनिर्दे-
शेऽर्थसङ्गावप्रतिषेधे ॥ तथाहि । ध-
र्मशब्दस्याऽर्थेनसम्बन्धः तस्य विक-
ल्पो विविधः कल्पः शक्तिलक्षणान्य-
तररूपः । तथाचशक्तिलक्षणयो-
रेकतरदृष्ट्याप्रयुक्ते शब्दे तदपरवृ-
त्त्यायःप्रतिषेधः सउपचारच्छलम् ।
यथा । मन्त्राः क्रोशन्ति नीलोघट-
इत्यादौ मन्त्रस्या एवक्रोशन्ति नतु
मन्त्राः एवंघटस्य कथं नीलरूपामेद-
म् । एवमहंनिच्यइतिशक्त्याप्रयुक्ते अमु-
कस्मादुत्पन्नस्त्वंकथंनिच्यइतिप्रति-
षेधोऽप्युपचारच्छलम् । वाच्यभिप्रेता-
र्थस्यादूषणेन छलस्यासदुत्तरत्वम् ।
नचस्निष्टलाक्षणिके प्रयोगाद्वादिन-
अपराधःस्यादितिवाच्यम् । तत्तदर्थ-
बोधकतयाप्रसिद्धस्य शब्दस्य प्रयोगो-
वादिनोऽनपराधात् । अन्यथापर्वतो-
वङ्गिमानिच्युक्ते पर्वतोऽयं कथमवङ्गि-
मानिच्य्यादिदूषणेनानुमानाद्युच्छे-
दः स्यात् ॥

उपचार्यः । पुं । चिकित्सायाम् । रोग-
प्रतीकारे ॥

उपचितः । त्रि । दग्धे ॥ समुद्रे ॥ समा-
हिते ॥ निदिग्धे ॥ लेपादिनावर्द्धिते
॥ पुष्टे ॥ सञ्चिते ॥ उपचीयतेऽस्मै ।

उपजा

चिञ्० । क्तः ॥

उपचितिः । स्त्री । पूजायाम् ॥

उपचित्रम् । न । एकादशाक्षरवृत्तवि-
शेषे ॥ यथा । मुरवैरिवपुस्तनुतां-
मुदं हेमनिभांशुकचन्दनलिसम् ।
गगनंचपलामिलितं यथा शारदनी
रधरै रुपचित्रमिति ।

उपचित्रा । स्त्री । मूषिकपण्थाम् ॥ द-
न्तीवृक्षे ॥ स्वातीनक्षत्रे ॥ उपगता
चित्राम् ॥

उपच्छन्नः । वि । गूढे ॥

उपजनः । पुं । नानाविधदेहभेदसङ्ग्र-
हे ॥ समीपजने ॥ उपसमीपेजनः ॥

उपजप्यः । पुं । उपजापार्हे ॥ रिपुर्वश्या
राज्यार्थिनः चुञ्चामात्त्याश्वोपजापा
हंभवन्ति ॥

उपजातिः । स्त्री । वर्णवृत्तप्रभेदे ॥ य-
था उपेन्द्रवज्रापदसङ्गतानि यदी-
न्द्रवज्राचरणानिसन्ति । तदोपजा-
तिः कथिता कवीन्द्रभेदाभवन्तीह च
तुर्हशास्याइति ॥

उपजपः । पुं । खलादीनां मिथोभेद-
कभाषिते । भेदे । विच्छेदे ॥ उपां-
शुजपनम् । जपव्यक्तायां वाचि । ज-
पमाप्तसेच । घञ् ॥

उपजापसह । वि । भेदयोग्ये ॥ सह-
ते । षष्ठमर्षणे । पचाद्यच् । उपजामे उपतन्त्रम् । न । शास्त्रविशेषे ॥ यथा ।

उपत

सहः ॥

उपजिह्वा । स्त्री । कीटविशेषे । वम्या-
म् ॥ दीमक स्त्रीमक इति च भाषा ॥
इति हेमचन्द्रः ॥

उपजिह्विका । स्त्री । प्रतिजिह्वायाम् ।
घण्टिकायाम् ॥ कीटविशेषे । उत्पा-
दिकायाम् ॥

उपजीविका । स्त्री । उपजीव्ये । जीव-
नोपाये ॥ उपजीव्यते ऽनया । जीव-
प्रा० । गुरोश्चेत्यः । संज्ञाणां कन् कु-
न्वा ॥

उपजीवी । वि । आश्रिते ॥

उपजीव्यम् । न । उपजीविकायाम् ॥

उपजोषम् । अ । आनन्दे । सु० ॥ क-
ल्याणार्थे ॥ उपजोषणम् । जु० प्री-
तिसेवनयोः ॥ अमप्रत्ययः ॥ यथा
कर्मभोगमित्यर्थे ॥

उपजोषणम् । न । सेवने ॥

उपज्ञा । स्त्री । आद्यज्ञाने ॥ यथा पाणि-
नेर्याकरणस्य वाचमीकेऽश्लोकनिर्मा-
णस्य । उपज्ञायते । ज्ञात्तवबोधने ।
आतश्चोपसर्ग इति कर्मण्यङ् । उप-
ज्ञानं वा ॥ विनोपदेशेनाद्यज्ञाने ॥

उपज्ञातः । वि । विनोपदेशेन ज्ञाते ॥

उपहौकनम् । न । पारितोषिकद्रव्ये ।

उपहारे । उपायने ।

उपतन्त्रम् । न । शास्त्रविशेषे ॥ यथा ।

उपता

सैद्धोक्तान्युपतन्त्राणि कापिलोक्तानि
यानिच । अङ्गुतानिचतन्त्राणिजैमि
न्युक्तानियानिच । वशिष्ठ. कपिलश्चै
वनारदोगर्गएवच । पुलस्त्यो भार्ग
वः सिद्धोयाज्ञवल्क्यो भृगुस्तथा ॥ यु
क्रोवृहस्पतिश्चैव अन्ये ये मुनिसत्त
माः । एभिः प्रणीतान्यन्यानि उप
तन्त्राणियानिच ॥ न सङ्ख्यातानि
तान्यत्र धर्मविद्भिर्महात्मभिः । सा
रात्सारतराण्येव सङ्ख्यातानिनि
बोधतेति वाराहीतन्त्रम् ॥

उपतपनम् । न । सन्तापकरे ॥ तपस
न्तापे । करणे ल्युट् ॥

उपतप्ता । पुं । उपतापकमात्रे । स्पृष्टरि
उपतपति । तप० । टच् । उपत
पनम् । कृत्यल्युटोवहुलमितिभा
वे टच्वा ॥

उपतापः । पु । त्वरायाम् ॥ उत्तापे ॥
उपघाते । गदे ॥ इष्टवियोगादिना
मानसपीडायाम् ॥ उपतापयति ।
तपदाहे । चुरादि । अच् ॥ उपत
पनं वा । तपसन्तापे । घञ् । यथा ।
परोपतापनं कर्म न कर्त्तव्यं कदाचन-
। न सुखं विन्दते प्राणी परपीडापराय
ण इति ॥

उपतापी । वि । ज्वराद्युपतापवति
॥ म० इतिः ॥

उपदी

उपत्यका । स्त्री । अद्रेरासन्नायांभूमौ ॥
तराई इतितखटोदूय इतिचभाषा
॥ उपासन्ना । उपाधिभ्यांत्यकन्नासन्ना
हृढयोरिति त्यकन् । त्यकनश्च निषे
धइतीत्याभावः ॥

उपदंशः । पुं । अवदंशे । मद्यपानरोच
के भक्ष्यद्रव्ये ॥ मेढ्ररोगविशेषे ॥ त
स्यनिदानम् । हस्ताभिघातान्नखद
न्तघाता दधा वनादक्षुपसेवनाद्वा ।
योनिप्रदे । पाञ्चभवन्तिशिश्रे पञ्चोप
दंशाविविधापचारैरिति ॥ समष्टिख
टच्चे । शिशुटच्चे ॥ दंशने ॥ उपदश्यते
। दंशदशने । कमणिभावे वाघञ् ॥

उपदर्शकः । पुं । द्वारपाले ॥ दर्शयि
तरि ॥

उपदा । स्त्री । उत्कोचे ॥ उपायने ॥
उपदीयते । डुदाञ् । आतश्चोपस
र्गइत्यङ् ॥

उपदानम् । न । उत्कोचे ॥ उपायने ॥
उपदीयते । डुदाञ् । ल्युट् ॥

उपदानकम् । न । उपदाने ॥ स्वार्थे कः ॥

उपदिका । स्त्री । वम्याम् ॥ इति हेम-
चन्द्रः ॥

उपदिष्टः । वि । देशिते । प्राप्तोपदेशे ॥
उक्ते ॥ उपदिश्यते । दिशअतिसर्ज
ने । क्तः ॥

उपदी । स्त्री । वन्दायाम् । वन्दाके ।

उपद्र

उपदेशः । पुं । अनुशासने ॥ चोदना
याम् । प्रवर्त्तकवाक्ये ॥ हितकथने ॥
मन्त्रकथने । दीक्षायाम् ॥ यथा ।
चन्द्रसूर्यग्रहेतीर्थे सिद्धिच्छेने शिवा
लये । मन्त्रमात्रप्रकथनमुपदेशः -
सञ्च्यत इतिरामार्चनचन्द्रिका ॥
गुरुसम्पदाये ॥ यथापेक्षितस्यार्थजा
तस्य प्रतिपादकोग्रन्थसन्दर्भः पठ्यते
स उपदेशः ॥ उपदेशनम् । दिशः
घञ् ॥ साधनहीनायोपदेशो निर-
र्थकः ॥

उपदेशः । पुं । उपदेशकर्त्तरि । आचा-
र्ये ॥ उपदिशति । दिशः । टच् ॥ आ-
चार्यद्वारा आत्मसुखोपदेशके चि-
द्रूपे ॥

उपदेशः । पुं । वृद्धौ ॥

उपदेशिका । स्त्री । कीटविशेषे । उप-
जिह्वायाम् । दीमक इति भाषा ॥
उपद्रवः । पुं । उत्पाते ॥ रोगारम्भक
दोषप्रकोपजन्येऽन्यस्मिन् विकारे ॥
यथा । यो व्याधिरस्तस्यो हेतुर्दोषस्त-
स्य प्रकोपः । योऽन्यो विकारो भवति
स उपद्रव उच्यते ॥ उपद्रवणम् । द्रुग-
। ऋदोरप् ॥

उपद्रष्टा । त्रि । उपदर्शके । उदासीन
बोधरूपत्वेन गुणप्रचारदर्शिनि ॥
देहचक्षुर्मनोबुद्ध्यात्मसु द्रष्टृसु मध्ये-

उपधा

वाद्यान्देशादीनपेक्ष्याऽत्यव्यवहि-
ते द्रष्टात्मनि पुरुषे । साक्षिपुरुषे ॥
यथा । ऋत्विग्यजमानेषु यजनक-
र्मव्यापृतेषु तत्समीपस्थोऽन्यः स्वय-
मव्यापृतो यत्तद्विद्याकुशलत्वात् ऋ-
त्विग्यजमानव्यापारगुणदोषाणा-
मीक्षिता तद्वत् कार्यकरणव्यापारे-
षु स्वयमव्यापृतो विलक्षणस्तेषां का-
र्यकरणानां सव्यापाराणां समीपस्था
द्रष्टा उपद्रष्टा साक्षिपुरुषः ॥ उपप-
श्यति । टशिरः । बाहुलकात् टन् ॥

उपद्रुतः । चि । व्याकुले ॥

उपधर्माः । पुं । पाषण्डे ॥ इति श्रीभाग-
वतम् ॥

उपधा । अ । भेदे ॥

उपधा । स्त्री । पदोपान्त्यवर्णे ॥ धर्मा-
द्यैः परीक्षणे । राज्ञा धर्मार्थकाम-
भयोपन्यासेन अमात्यादीनामा-
शयान्वेषणे । यथोक्तं 'कालिका-
पुराणे । धर्मार्थकाममोक्षैश्च प्रत्येकं
परिशोधनैः । उपेत्यधीयते यस्मा
दुपधापरिकीर्तिता ॥ अर्थकामोप-
धाभ्योऽनु भार्याः पुत्रांस्तु शोधयेत् ।
धर्मोपधाभिर्विष्वांस्तु सर्वाभिः सचि-
वान पुनरिति ॥ उपधीयते शुद्धिज्ञा-
नमत्र । दुधाञ् । प्रातश्चोपसर्गद-
त्यङ् । टाप् ॥ ॥

उपधा

उपधातुः । पुं । अष्टप्रधानधातुसदृशेषु

स्वर्णमाक्षिकादिसप्तसु ॥ यथा । स
सोपधातवः स्वर्णमाक्षिकं तारमा-
क्षिकम् । तुल्यं कांस्यञ्चरी तिस्रः सिन्दू-
रञ्चशिलाजतु ॥ उपधातुषु सर्वेषु त-
त्तदातुगुणा अपि । सन्ति किन्वेषु ते
गौणास्तत्तदशांशभावत इति ॥ श-
रीरस्थधातुभेदोपधातवश्च सप्त । य-
था । रसात् स्तनदुग्धम् १ । रक्तात्
स्त्रीरज २ । मांसात् वसा ३ । मेद-
सो घर्मः ४ । अस्थोदन्तः ५ । मज्ज-
नः केशः ६ । शुक्रात् श्लोमः ७ इति
वैद्याः ॥

उपधानम् । न । विषे ॥ गण्डौ । उप-
धातुः । सिराहना इति भाषा ॥ प्रण-
ये ॥ ब्रते ॥ उपधीयते आरोप्यते शि-
रोऽत्र । डुधाञ् ० । करणेति ल्युट् ॥
विशेषे ॥

उपधानीयम् । न । उपवर्हे । शिरोधा-
ने ॥

उपधिः । पुं । कपटे । व्याजे ॥ रथचक्रे
॥ उपधीयते आरोप्यतेऽनेन । डुधा-
ञ् ० । उपसर्गघोः किः ॥

उपधूपितः । चि । आसन्नमरणे ॥ परि-
धूपिते ॥

उपधृतिः । स्त्री । किरणे ॥

उपधानीयः । पुं । पफयोः पूर्वमर्द्धवि-

उन्मूलि

सर्गसदृशे विसर्गविशेषे ॥

उपनतः । चि । उपस्थिते ॥ प्राप्ते ॥

उपनयः । पुं । उपनयने ॥ यथा । गृह्यो-

क्तकर्मणा येन समीपं नीयते श्रोत्रो ।

। वालो वेदा यतद्योगाद्वाल्स्योपनयं

विदुरिति स्मृतिः ॥ अत्र विशेषेण य-

था । उदाहरणपेक्षस्तथेष्टपक्षहा-

रो न तथेति वा साध्यस्योपनयः ॥ नैऋ-

तृ १ । ३७ साध्यस्य पक्षस्य उदाह-

रणपेक्ष उदाहरणानुसारी ये उपसं-

हारः उपन्यासः प्रकृतोदाहरणोपद-

र्शितव्याप्तिविशिष्टहेतुविशिष्टपक्षवि-

शिष्टबोधजनकोपायावयव इत्यर्थः ।

निगमनं हेतुविशिष्टत्वेन न पक्षबोध-

कम् किन्तु पक्षवृत्तिहेतुबोधकमिति

तद्व्युदासः । अत्र च अन्वयव्यतिरे-

कव्याप्त्योरन्यतरत्वादिना भुगमः का-

र्यः । उदाहरणोपदर्शितेति तु परिचा-

यकमात्रमिति तु न वैच्यम् । उदाहर-

णविपरीतव्याप्त्येष्टदर्शकोपनयवार-

कत्वात् । वस्तुतोऽवयवयदेनैव तद्व्यु-

दासः । सचोपनयो द्विविधोऽन्वयि-

व्यतिरेकिभेदात् । तथेति साध्यस्यो-

पसंहारोन्वयुपनयः । न तथेति सा-

ध्यस्योपसंहारोव्यतिरेकुपनयः । अ-

त्र च तथा शब्दप्रयोगावश्यकत्वे न ता-

त्पर्यम् किन्तु व्याप्तिविशिष्टवत्त्वबोधे-

उपना

। तथाचवह्निष्याप्यधूमवांश्चायमि-
तिवा तथाचायमिति वोपन्यासः । एवं
अतिरेकिण्यपि बह्व्रवभावव्यापकी
भूताभावप्रतियोगिधूमवांश्चायमि-
तिवा नतथेति वोपन्यासः ॥

उपनयनम् । न । आन्नायैर्वटुकृत्त्याया-
म् । ब्राह्मणश्चित्रविशं यज्ञसूत्र-
धारणादिरूपप्रधानसंस्कारे । व्रतव-
न्धे । अथयनार्थमाचार्यस्य उपसमी-
पनीयते येन कर्मणा तस्मिन् ॥ गी-
जोत्युट् ॥ पादयोर्निपतने ॥ प्रापणे ॥
उपनागरिका । स्त्री । वृत्त्यनुप्रासघट-
कवृत्तिप्रभेदे ॥ माधुर्यव्यञ्जकैर्बर्णैश्च
पनागरिकेयते ॥ उदाहरणम् । अ-
पसारय घनसारं कुरुहारंदूरएवकिं
कमलैः । अलमलमालिमृणालैरि-
तिवदति दिवानिशंवालेति ॥ वैद-
र्भीरीतौ ॥

उपनायः । पुं । उपनयने ॥

उपनायनम् । न । उपनयने ॥ उपनय-
नमेव । अन्येष्वपि दृश्यत इति दर्श-
यः ॥

उपनाहः । पुं । ब्रह्मलेपनपिण्डे । प्र-
लेपइति भाषा ॥ बीणायां यवतन्त्री
निबध्यते तस्योर्ध्वभागे । निबन्धने
॥ बीणादितन्त्रबन्धनस्थाने ॥ उपन-
यतेस्मिन् । यज्ञः । हस्तश्चेति-

उपनि

घञ् ॥

उपनिधिः । पुं । विन्दास् । निवस्तुनि ।
उपन्यस्तवस्तुनि । न्यासे । वासन-
स्वमनाख्याय हस्ते न्यस्यदर्पितम्
। द्रव्यमुपनिधिः प्रोक्तः स्मृतिषु स्मृ-
तिवेदिभिः ॥ उपनिधीयते । डुधा-
ञ् ० । उपसर्गघोः किः ॥

उपनिषत् । स्त्री । वेदशिरोभागे ॥ त-
न्नाशीतिसहितशताधिकसहस्रस-
ङ्ख्याका उपनिषदश्चतुर्णां वेदाना-
म् । तथाहि । ऋचएकविंशतिः । यजु-
षोनवाधिकशतम् । साम्नः सहस्रम् ।
यच्चाशदुपनिषदोऽथर्वणस्य ॥ ब्रह्म-
विद्यायाम् । ब्रह्मात्मैक्यसाक्षात्कारे
॥ यथाहुः । अत्रचोपनिषच्छब्दोऽप्य-
विद्यैकगोचरः । तच्छब्दावयवैर्यस्य
विद्यायामेव सम्भवात् ॥ उपोपसर्गः
सामीप्ये तत्प्रतीचिसमाप्यते । सा-
मीप्यतारतम्यस्य विश्रान्ते । स्वात्मनी-
चक्षात् ॥ त्रिविधस्य सदर्थस्य निशब्दे
पिविशेषणम् । उपनीयत मात्मानं
ब्रह्मापास्तद्वयंयतः ॥ निहन्त्यविद्यां-
तज्जञ्चतस्मादुपनिषद्भवेत् । निह-
त्यानर्थमूलं स्वाविद्यां प्रत्यक्षयापर-
म ॥ गमयत्यस्तसम्भेदमतोवोपनि-
षद्भवेत् ॥ प्रवृत्तिहेतूनिःशेषांस्तन्मू-
लोच्छेदकत्वतः । यतोऽवसादयेद्वि-

उपन्य

द्यातस्मात्पनिषद्भवेत् ॥ यथोक्तवि
द्याहेतुर्त्वाङ्गन्योपितदभेदतः ॥ भवेदु
पनिषन्नामात्वाङ्गलं जीवनंयथेति ॥
उपनिषदनम् उपनिषीदति श्रेयो-
ऽस्यांवा ॥ षड्विंशत्यवसादने
यु । सं० क्षिप् सत्सूक्ष्म इतिवा-
। सदिरप्रतेरितिषः ॥ धर्म्ये ॥ नि
र्जनस्थाने । रहसि ॥ समीपसद-
ने ॥ व्रतविशेषे ॥ रक्षस्यग्रन्थे पुराणोप-
निषदादौ ॥

उपनिष्करम् । न । महति राजमार्गे । पु-
रस्यघण्टापथे ॥ उपनिष्करन्ति सैन्या-
न्यत्र । हविर्घोषे । घः ऋदोरपत्तुन ।
अपोवाधकस्यल्युटोपि घस्याऽपवाद-
त् ॥ यद्वा । उपनिष्कीर्यते सैन्ये
र्हन्यते । कृहिसायाम् । कर्मण्यप ।
इदु दुपधस्येति घः ॥

उपनिष्क मणम् । न । निष्क मणायसं-
स्कारे ॥ प्रधानमार्गे । राजपथे ॥

उपनिष्पूर्वात्क्रमे ल्युट् ॥

उपनिहितः । चि । निचिप्ते ॥

उपनीतः । पुं । कृतोपनयने ॥ चि ।
प्रापिते ॥ समर्पिते ॥ उपपूर्वात्त्रय-
तेः क्तः ॥

उपनेचम् । अ । स्फटिकादिनिर्मितेने-
त्रोपकारके ॥ नेचयोः समीपम् ॥

उपन्यस्तः । चि । समर्पिते ॥

उपपा

उपन्यासः । पुं । वाङ्मये । वाक्योपक्रमे-
॥ उपन्यसनम् । असुक्ष्मेपथे । घञ् ।
उपपत्तिः । पुं । जारे ॥ उपमितः पत्न्या
। अवादयः कृष्टार्थे तृतीययेतिस-
मासः । उपसृष्टः पतिरनेनवा । मा-
दिभ्योधातुजस्यवाच्योवाचोत्तरपद-
लोपश्चेतिसमासः ।

उपपत्तिः । स्त्री । सङ्गतौ ॥ समाधाने
। सिद्धान्ते ॥ अनुग्राहिकायां युक्तौ ।
युक्तौ ॥ षड्विधलिङ्गेषु षष्ठलिङ्गे ॥ य-
था । प्रकरणप्रतिपाद्यार्थसाधने तच्च
श्रूयमाणा युक्तिरुपपत्तिः । यथा ।
छान्दोग्येषष्ठेप्रपाठके यथासोम्यैके
न सृत्पिण्डेन सर्वमन्त्रं विचारं तस्या-
त्वाचारम्भं विकारो नामधेयं मृ-
त्तिकेत्येव सत्यमित्यादावद्वितीय-
वस्तुसाधने विकारस्य वाचारम्भणमा-
वृत्त्युक्तिः श्रूयते ॥ उपपदनम् । पद-
गतौ । स्त्रियां क्तिन् ॥

उपपत्तिमत् । चि । युक्तियुक्ते ॥

उपपदम् । न । पदस्य समीपपदे । समी-
पोच्चारितेपदे । व्यावर्त्तके ॥ यथाना-
मोत्तरे शर्मावर्मादि ॥ लेशे ॥ समभि-
व्याहृतस्वार्थप्रोषकपदे ॥ यथा प्रहा-
रादौ प्रादि ॥ उपोच्चारितं पदम् ॥

उपपन्नः । चि । अर्ह ॥ युक्ते । सङ्गते ॥

उपपातकम् । न । पापविशेषे ॥ यथा ॥

उपपा

मनु । गोवधोऽयाज्यसंयाज्यपार-
 दार्थात्मविक्रयाः । गुरुमातृपितृ
 त्यागः स्वाध्यायाग्न्योः सुतस्य च ॥
 परिवर्त्तितानुजेनोढे परिवेदनमे-
 व च । तयोर्दानश्च कन्यायास्तयोरेव
 च याजनम् । कन्यायादूषणञ्चैव वा
 दुष्कृतं व्रतलोपनम् । तडागारामदा-
 राणामपत्यस्य च विक्रयः ॥ ब्राह्म्यता
 बान्धवत्यागो भृत्याध्यापनमेव च ।
 भृताश्चाध्ययनादानं मण्ड्यानाञ्च-
 विक्रयः ॥ सर्वाकरेष्वधीकारो महा-
 यन्त्रप्रवर्त्तनम् । हिंसोषधीनां स्त्र्या-
 जीवोऽभिचारो मूलकर्म च ॥ इन्ध-
 नार्थमशुष्काणां द्रुमाणां मवपातनम्
 । आत्मार्थञ्च क्रियारम्भो निन्दिता-
 न्नादनं तथा ॥ अनाहिताग्नितास्तेय-
 म्पणानामनपक्रिया । असच्छास्त्राधि-
 गमनं कौशील्यस्य च क्रिया ॥ धा-
 न्यकुप्यपशुस्तेयं मद्यपस्त्रीनिषेवण-
 म् । स्त्रीशूद्रविट्चण्वधो नास्ति
 कश्चोपपातकमिति ॥ अस्यार्थः । गो-
 वधनम् १ । जातिकर्मदुष्टानां याजन-
 म् २ । परपत्नीगमनम् ३ । आत्म-
 विक्रयः ४ । गुरुत्यागो मातृत्यागः
 पितृत्यागः ७ । गुर्वादीनां शूश्रूषाद्य-
 करणमिच्छार्थः ॥ सर्वदा ब्रह्मयज्ञत्या-
 गः ८ । अग्नेश्च सार्वार्थस्य त्यागः ९ । सु-

उपपा

तस्य च संस्कारभरणाद्यकरणरूप -
 ख्यागः १० ॥ कनिष्ठेनादौ विवाहे
 कृते ज्येष्ठस्य परिवर्त्तिता भवति
 ११ । अकृतदारज्येष्ठस्य कृतदा-
 रस्य कनिष्ठस्य परिवेदनम् १२-
 । तयोश्च कन्यादानम् १३ । तयोरे-
 व विवाहहेमादियागेष्वात्स्त्रियम्-
 १४ ॥ कन्याया मैथुवर्जमङ्गुलीप्रचे-
 पादिना दूषणम् १५ । वृद्धिजीवन-
 म् १६ । व्रतलोपनं ब्रह्मचारिणो मै-
 थुनम् १७ । तडागविक्रयः १८ । आ-
 रामविक्रयः १९ । भार्याविक्रयः २०
 अपत्यविक्रयः २१ ॥ यथाकालमनु-
 पनयनं ब्राह्म्यता २२ । बान्धवानां
 पितृव्यादीनामननुवृत्तिः २३ । ति-
 नियतवेतनग्रहणपूर्वकमध्यापनं भृ-
 त्याध्यापनम् २४ । प्रतिनियतवेत-
 नप्रदानपूर्वकं मध्ययनञ्च भृतादध्य-
 यनादानम् २५ । अविक्रयाणां तिल-
 लाक्षागोरसादीनां विक्रयः २६ ॥
 सुवर्णाद्युत्पत्तिस्थानेषु राजाक्षयाऽ-
 धिकारः २७ । महतां जलप्रवाहप्रति-
 बन्धहेतूनां यन्त्राणां सेतुबन्धादीनां
 प्रवर्त्तनम् २८ । ओषधीनां जाति-
 मात्रादीनां हरितानां धान्यानां हिं-
 सनं नाशः २९ । भार्यादिस्त्रीणां वेश्या-
 स्त्वं कृत्वा तदुपजीवनं स्त्र्याजीवः ३०

उपपा

श्येनादियज्ञेनानघरादस्य भारणम
भिचारः ३१ । मन्त्रीषधादिना व
शीकरणमूलकर्म ३२ ॥ इन्धनार्थम
शुष्काणां द्रुमाणां छेदनम् ३३ ।
अनातुरस्य देवपित्राद्युद्देशमन्तरेण
पर्वाद्यनुष्ठानमात्मार्थं क्रियारम्भः
३४ । निन्दितस्य लशुनादेर्भक्षणं
जिन्दितान्नादनम् ३५ ॥ सत्यधिका
ऽग्न्यनाधानमनाहिताग्निता ३६
स्तेयं सुवर्णादन्यस्य सारद्रव्यस्या
पहारः ३७ । देवर्षिपितृणामृणस्य
अनपक्रियाऽशोधनम् ३८ । असच्छा
स्त्रस्य श्रुतिस्मृतिविरुद्धस्य शिक्षणं
३९ । कौशिल्यस्य तैर्यविकस्य उप
नमं सततानुष्ठानम् ४० ॥ धान्य
स्तेयम् ४१ । कुप्यस्य ताप्रलोहादे
शौर्यम् ४२ । पशूनांचौर्यम् ४३ ।
द्विजातीनां पीतमद्यायां स्त्रियां ग
मनम् ४४ । स्त्रीवधः ४५ । शूद्रवधः ४६
वैश्यवधः ४७ । क्षत्रियवधः ४८ । अ
ष्टार्थकर्माभावबुद्धिर्नास्तिक्यम्
४९ । एतत् प्रत्येकमुपपातकमि
त्यर्थः ॥

उपपादनम् । न । सम्यक्कथने ॥

उपपादितः । वि । सम्यक्कथिते ॥ सम

पिते ॥

उपपादी । वि । उपपादनशीले ॥

उपजा

उपपापम् । न । उपपातके ॥

उपपुरम् । न । शाखानगरे ॥ पुरसन्नि
धौ ॥ उपसमीपे पुरम् ॥

उपपुराणम् । न । व्यासोक्ताष्टादशपुरा
णसदृशनानामुनिप्रणीताष्टादशपु
राणेषु ॥ तानियथा । आद्यं सनत्कु
मारोक्तं १ नारसिंहमतः परम् २ ।
तृतीयं वायवीयञ्च ३ कुमारणानु
भाषितम् । चतुर्थं शिवधर्माख्यं ४
साक्षान्नन्दीशभाषितम् । दुर्वासो
क्तमाश्वर्य्यं ५ नारदीयमतः परम् ६
॥ नन्दिकेश्वरयुग्मञ्च ७ तथैवोशन
सेरितम् ८ । कापिलं ९ वाक्यं १०
शार्ङ्गं ११ काण्विकाह्वयमेवञ्च १२ ॥
माहेश्वरं १३ तथापाद्यं १४ दैव
सर्वार्थसाधकम् १५ । पराशरोक्तम्
परं १६ मारीच १७ भास्कराह्वय
म् १८ ॥ इतिकूर्मपुराणम् ॥ दैवं
देवीपुराणम् ॥

उपपुष्टिका । स्त्री । जृम्भायाम् । डा
फिकायाम् ॥ इतिहारावली ॥

उपप्रदानम् । न । उत्कोचे ॥ उपसमी
पेप्रदाम् ॥ दानाख्यउपाये ॥ भूमि
धनादीनांप्रदानमुपप्रदानम् ॥

उपप्रवः । पु । सैहिकेये ॥ विप्रैः ॥ उ
त्पाते ॥ ग्रहणे ॥ यथा । उपप्रवेचन
मस्यारवेश्चेति स्मृतिः ॥ उपप्रवणम्

उपमा

। मुङ्गतौ । ऋदोरप् ॥

उपपत्ती । वि । सभये ।

उपपुत । वि । ऋदिते ॥ प्रवमाने ॥
पीडिते ॥

उपहंसितः । वि । वर्द्धिते ॥

उपभुक्तिः । स्त्री । उपभोगे ॥ उपभो
जनम् । भुज० । क्तिन् ॥

उपभूषणम् । न । घण्टाचामरादि
षु ॥ यथा । घण्टाचामरकुम्भादि
पात्रोपकरणादिकम् । तद्भूषणान्त
रेदं ज्ञायमानम् । तदुपभूषणमिति ॥
प्रावरः । पानपात्रचण्डोको गृहमे
व च । पर्यङ्गादियदन्यच्च सर्वतदुपभू-
षणमिति कालिकापुराणे ६८ अ-
ध्यायः ॥

उपभृत् । स्त्री । स्रुचेभेदे । चक्राका
रेण चपात्रे ॥ आश्रय्युपभृदित्याप
स्तम्बः ॥ उपविभक्तिः । उभृज् । क्तिप् ॥

उपभोगः । पुं । निर्वेशे । भोजनप्रतिरि-
क्तभोगे ॥ उपभोजनम् । भुज० ।
घञ् ॥

उपसन्त्रणम् । न । रहस्युपच्छन्दने ॥

उपसन्नुः । पुं । मुनिविशेषे ॥

उपसर्गः । पु । धर्मनिवृत्तौ धर्म्यन्तरप्र-
योगे ॥ यथा अस्तेर्भूः ॥ अभावे ॥

उपमा । स्त्री । उपमाने । सादृश्ये ॥
अलङ्कारविशेषे । यथा । उपमायत्र

उपमा

सादृश्यलक्ष्मीरुल्लसति द्वयोः । हंसी
वक्त्राणां ते कीर्त्तिः स्वर्गज्ञावगाहते-
॥ यत्रोपमानोपमेययोः सहृदयहृद-
याङ्गादिच्छेन चासादृश्यमुद्भूततयो
ल्लसति व्यङ्ग्यमर्यादाविनास्यष्टप्र-
काशते तत्रोपमालङ्कारः । हंसीवे-
त्युदाहरणम् । इयञ्च पूर्णोपमेत्यु-
च्यते । हंसीकीर्त्तिः स्वर्गज्ञावगाहन
मिव शब्दश्चेत्येतेषां मुपमानोपमे-
यसाधारणधर्मोपमावाचकानाञ्च-
तुर्णामप्युपादानात् ॥ यथावा । गु-
णदोषौ बुधो गच्छन्निन्दुक्ष्णोऽविवे-
च्यरः ॥ शिरसास्त्राघते पूर्वपरकर्णौ नि-
यच्छति ॥ अत्र यद्यप्युपमानोपमेययो-
र्नैकसाधारणधर्मः । उपमाः स्वरे
चन्द्रगरलयोर्ग्रहणमुपादानं तयोर्म-
ध्ये पूर्वस्य चन्द्रस्य शिरसास्त्राघनं बह-
नम् । उत्तरस्य गरलस्य कर्णे निय-
मनं स्थापनम् । उपमेये बुधे गुणदो-
षयोर्ग्रहणं ज्ञानं तयोर्मध्ये पूर्वस्य गु-
णस्य शिरसास्त्राघनं शिरःकम्पनेना-
भिनन्दनम् । उत्तरस्य दोषस्य कर्णे नि-
यमनं कर्णादुपरि वाचा अनुद्घाट-
नमिति भेदात् । तथापि चन्द्रगरल-
योर्गुणदोषयोश्च विस्वप्रतिविम्बभा-
वेनाभेदात् उपादानज्ञानादीनां ग-
च्छन्नित्याद्येकशब्दोपादानेनाभेदात्

उपमा

श्रुवसायाञ्च साधारणधर्मतेति पूर्व
स्माद्विशेषे । वस्तुतोभिन्नयोरप्युप
मानोपमेयधर्मयोः परस्परसादृश्या
दभिन्नयोः पृथगुपादानं विन्मप्रति
विन्मभाव इत्याखण्डकारिक समयः ॥
* ॥ उपमाने ॥ उपपूर्वान्माडोभावे
करणेवा अङ् ॥ उपमानं येनोपमी
यते याचोपमिति. सोपमेत्यर्थः ॥

उपमाता । स्त्री । मातुस्तुल्यायाम् ॥
सौषड्विधा । यथा । मातुः स्वसा-
मातुलानो पितृथस्त्री पितृष्वसा ।
श्वश्रूः पूर्वजपत्नी च मातृतुल्या प्रकी
र्तिताः इति स्मृतिः ॥ धाय इति भाष-
याभाषितायां धाव्याम् ॥ त्रि । उप-
मानकर्त्तरि ॥

उपमानम् । न । उपमायाम् । सादृश्ये
॥ अधिकगुणे चन्द्रादौ ॥ सादृश्यज्ञा
ने । उपमितिकरणे । यथा गौ गवय
स्तथेति वाक्ये ॥ प्रसिद्धसाधर्म्यात् सा
ध्यसाधनमुपमानमिति न्यायसूत्रम्
। १ । ६ । प्रसिद्धस्य पूर्वप्रमितस्य गवा
देः साधर्म्यात् सादृश्यात् तज्ज्ञाना
त् साध्यस्य गवयादिपदवाच्यत्वस्य सा
धनसिद्धिरुपमानं मुपमितिर्यत इ-
त्यध्याहारेण च करणलक्षणम् । अ
थवा साध्यसाधनमिति करणल्युटा
करणलक्षणमेवेदम् । अत्र च वैधर्म्यो

उपमि

पमिति मपिमन्यन्ते टोकाकृतः । य
थाच अतिदोर्घग्रीवत्वादिपम्यन्ता ।
वैधर्म्यज्ञानादुपेकरभपदवाच्यताग्र-
हः । एवमन्योप्युपमानस्य विषय
इति भाष्यम् । तथामुङ्गपणी सदृसी
ओषधी विषहन्तीत्यतिदेशवाक्या
र्थे ज्ञाते मुङ्गपणी सादृश्यज्ञाने जा-
ते इयमोषधी विषहरणीत्युपमि-
त्या विषयी क्रियते इत्यादि ॥ उप
मितौ । उपमित्यनुयोगिनि ॥ उप
मीयते येन तदुपमानम् । उपपूर्वा
न्माडः करणे ल्युट् । प्रादिसमासः ।
उपपूर्वकोमाड् सादृश्यहेतुके परि
च्छेदेरुहः । येन वस्त्वन्तरं सादृश्ये-
न परिच्छिद्यते तदुपमानमित्यर्थः ।
यथा गौरिव गवयः । इह हि गौः करण
म् । सादृश्यहेतुः । पुरुष परिच्छेत्ता
। सहिगोसादृश्येन गवयं परिच्छिन-
त्ति ॥

उपमितः । त्रि । सादृश्यज्ञते ॥ उपमे-
ये ॥

उपमिति । स्त्री । उपमायाम् ॥ मिति
भेदे । संज्ञासंज्ञिसम्बन्धज्ञाने ॥ न्या
यमतेन सादृश्यज्ञानजन्यज्ञाने । उ
पमाने ॥ यथा गोसदृशो गवयपद-
वाच्य इत्याकारशक्तिज्ञानम् । अस्य
करणगवासि सादृश्यवत् पिण्डप्रत्य

उपमे

क्षम् । अस्य व्यापारः अतिदिष्टवाक्या
र्थस्मरणम् । इत्युपमानखण्डम् ॥
अपिच । ग्रामीणस्य प्रथमतः पश्यतो
गवयादिकम् । सादृश्यधीर्गवादी-
नां यास्यात्सोपमितिः स्मृता ॥ वा-
क्यार्थस्यातिदेशस्य स्मृतिव्यापारउ-
च्यते । गवयादिपदानान्तु शक्तिधी-
रूपमाफलम् ॥ पदज्ञानन्तुकरणं श-
क्तिधीरूपमाफलमिति भाषापरि-
च्छेदः ॥ उपमानम् । उमिञ् ।
क्तिन् ॥

उपमेतः । पुं । शालवृक्षे ॥ इतिशब्दच-
न्द्रिका ॥

उपमेयम् । वि । उपमिते ॥ उपमीय-
ते यत् तत् । माङ् । अचोयत् । ई-
यति ॥

उपमेयोपमा । स्त्री । अर्थालङ्कारविशे-
षे ॥ यथा । पर्यायेण द्वयोस्तु द्वेदुपमे-
योपमासता । धर्मार्थद्वयपूर्णश्रीर-
र्थो धर्मद्वयवत्त्वयि ॥ द्वयोः पर्यायेणोप-
मानोपमेयत्वकल्पनं तृतीयसादृश्य-
व्यवच्छेदार्थम् । धर्मार्थम् । धर्मार्थ-
योर्द्विकस्य चित् केनचित्सादृश्ये व-
र्णिते तस्याप्यनेन सादृश्य मर्थसिद्ध-
मपि मुखतो वक्ष्यमानं तृतीयसादृ-
श्यव्यवच्छेदार्थफलति । यथावा ।
खमिव जलं जलमिव खं हंसश्चन्द्रश्च

उपया

चन्द्रश्च हंसः । कुमुदाकारास्तारा-
स्ताराकाराणि कुमुदानि ॥ पूर्वपू-
र्णश्रीरिति धर्मोपात्तः इहामखत्वा-
दिधर्मोपात्त इति भेदः । उदाह-
रणद्वयेऽपि प्रकृतयोरेवोपमानोपमे-
यत्वकल्पनम् । राक्षि धर्मार्थसमृद्धे-
शरदि गगनसलिलादिनैर्मल्यस्य च-
वर्णनीयत्वात् । प्रकृताप्रकृतयोरप्ये-
षा सम्भवति । यथा । गिरिरिव गज-
राजोऽयं गजराज इवोच्चकैर्बिभाति-
गिरिः । निर्भर इव मन्दधारा मन्दधा-
रे वास्य निर्भरः स्रवतीति ॥

उपयन्ता । पुं । दयिते । पत्न्यौ ॥ उपय-
च्छति । यमउपरमे । तृच् ॥

उपयमः । पुं । विवाहे ॥ उपयमनम् ॥
यम० । यमः समुपनिविष्टुचेत्य ॥

उपयमनम् । न । विवाहे ॥

उपयाचकः । वि । समीपे याज्जाकर्त्त-
रि ॥

उपयाचितः । वि । दिव्यदोहदे । स्वे-
ष्टार्थसिद्धये देवाय देवे वस्तुनि ॥ प्रा-
र्थिते ॥

उपयाचितकम् । वि । उपयाचिते । स्वे-
ष्टलब्धये देवदेवे ॥

उपयाजः । पुं । यज्ञाङ्गे ॥ एकादशोप-
याजाः । उपपूर्वाद्यजेर्धञि प्रयाजानु-
याजयोः प्रदर्शनार्थत्वात्कुत्वाभावः ॥

उपरा

उपग्रामः । पुं । विवाहे ॥ उपयमनम

यमः । यमः समुपनिविष्टचेतिपक्षे
घञ् ॥उपयुक्त । वि । उचिते । योग्ये ॥ उ
पयुज्यते । युजिर० । क्त ॥उपयोग । पु । आचरणे ॥ इष्टसिद्धि-
र्थव्यापारे ॥ उपयुज्यते । युज० ।
घञ् ॥उपयोगिता । स्त्री । आनुकूल्ये । प्रयो
जने । फलसाधनतायाम् ॥ उपयो
गिनो भाव । तल् ॥उपयोगी । त्रि । अनुकूले । उपयुक्तद्र
व्यादौ । क्रियासाधने ॥ उपयोगो
ऽस्ति अस्यास्मिन् वा । अतइनिठना
वित्तीनि ॥उपरक्त । पु । स्वर्भानौ । राक्षसौ ॥ रा
हुग्रस्ते इन्दौ स्वर्गे च । राहुकर्त्तृक
ग्रहणकर्मीभूते चन्द्रे अर्के च ॥ त्रि ।
व्यसनार्त्ते । दैवमानुषान्यतरपीडा
युक्ते ॥ आसक्ते ॥ उपरज्यतेस्त्र । र
ज्जरागे । कर्मणिक्त ॥

उपरक्षक । त्रि । रक्षितरि ॥

उपरक्षणम् । न । रक्षायै सैन्यविन्या-
से । सज्जने । चौकी पहरा इति
च भाषा ॥उपरत । त्रि । सर्वेषणाबिनिर्मुक्तेपरि
ब्राजि । संन्यासिनि ॥ मृते ॥ विरते

उपर

निवृत्ते ॥

उपरतस्तृह । त्रि । इच्छासहिते ॥ स
त्थपिसत्त्वे स्वगतधनेच्छारहिते ॥उपरति । स्त्री । विषयेभ्य इन्द्रियाणां
परावृत्तौ । निवर्त्तितानामेषाश्चो-
न्नादिपञ्चेन्द्रियाणां श्रवणादिव्यति-
रिक्तविषयेभ्य उपरमणे ॥ विहितता
नां कर्मणा विधिनापरिह्यागे ॥ पुम
र्थ कर्मणानेति धीरेषोपरतिर्भवेदि
त्युक्ते ॥ लाभप्राप्तावौदासीन्ये ॥
विरतौ ॥ उपरमणम् । रमक्रीडायाम्
म् । क्तिन् ॥उपरत्नम् । न । गौरवत्वे ॥ तानियूथा
। उपरत्नानिकाचश्च कर्पूराश्चातथै
वच । मुक्ताशुक्तिस्तथाशङ्खरत्न्यादी
निवहून्यपि ॥ गुणायथैवरत्नानाम्
परत्नेषु ते तथा । किन्तुकिञ्चित्ततो
हीनाविशेषोयमुदाहृत इति ॥

उपरथा । स्त्री । क्षुद्रवीथिकायाम् ॥

उपरन्ध्रम् । न । अश्वस्यरन्ध्रोपरिभागे
॥ यथोक्तम् । कुक्षिनाभ्यन्तरेरन्ध्र-
मुपरन्ध्रंतथोपरीति ॥

उपरम । पुं । उपरतौ । वैराग्ये ॥

उपरमणम् । रम० । घञ् । यमः
उपरमेइति निपातनान्नदृष्टिः ॥ ना
शे ॥ उपरमतेऽस्मिन्वा ॥

उपरमणम् । न । परावृत्तौ ॥

उपरा

उपरस । पुं । गन्धकादिषु ॥ यथा ।

गन्धोहिङ्गुलमभ्रतालकशिलास्त्रो-
तोऽनंतङ्गुणं राजावर्त्तकचुम्बकौ स्फ-
टिकयाशङ्खः खटीगैरिकम् । कासी
संरसकंकपद्मसिकताबोलाशुककुंठ-
कं सौराष्ट्रोच्चमताग्रमोउपरसाः सू-
तस्यकिञ्चिज्ज्ञैः ॥ अथैषांशोधनवि-
धिः । सूर्यावर्त्तावज्जकन्दः कदली
देवदालिका । शिशुकोषातकीव-
न्याकाकमाचोच्चवालुकम् ॥ एषा
मेकरसेनैव त्रिचरैर्लवणैः सह ।
भावयेदक्षवर्गैश्चदिनमेक प्रयत्नतः
॥ ततः पचेच्चतुर्द्रवैर्दोषायास्तेदिनं
सुधीः । एवं शुद्धान्तिते सर्वे प्रोक्ता उ-
परसाद्विये ॥ विशेषश्च । कङ्कुठगै-
रिकशङ्खकासीसंतङ्गुणंतथा । नीला
अनंतशुक्तिमेदाः चुल्लकाः सवराटि-
काः ॥ जम्बोरवारिणास्त्रिन्नाः चालि-
ताः कोष्णवारिणा । निच्यमायान्य
मोयोज्याभिषग्भिर्योगसिद्धयेइति ॥

उपरागः । पुं । ग्रहणे । राहुग्रस्तार्कच-
न्द्रयोः । राहुकर्तृकचन्द्रादिकर्मक
ग्रहणरूपक्रियायाम् ॥ दुर्नये ॥ ग्रह-
कल्लोले ॥ व्यसने ॥ विगाने । नि-
न्दायाम् ॥ उपरज्यतेऽनेन सूर्यश्चन्द्र-
श्च । रज्जुरागे । हलश्चेति घञ् ।
घञिचभावकरणयोरिति नलोपः ॥

उपरी

सम्बन्धे ॥ यथा । गुणोपरागः स्वेच्छा-
त पुरुषस्य कल्पत इतिसहस्रनाम्
भाष्यम् ॥

उपराम । पुं । निवृत्तौ । विरतौ ॥

उपरमणम् । रम० । घञ् । रमे-
रनुदात्तोपदेशत्वाच्च वृद्धिनिषेधः ॥
निरहङ्कारच्चे ॥

उपरि । अ । ऊर्ध्वे ॥ ऊर्ध्वे ऊर्ध्वाया-
म् ऊर्ध्वात् ऊर्ध्वाया ऊर्ध्वमूर्ध्वावा-
वसत्यागतोरमणीयंवा । उपर्युप-
रिष्ठादिति ऊर्ध्वस्योपादेशोरित् प्र-
त्ययश्च ॥

उपरिचरः । पुं । वसुविशेषे ॥ विमाने-
नेर्द्धनिरन्तरंगमनादुपरिचर इति
नामास्य । न्वयति एव चेदिदेशाधिप-
तिरासीत् ॥

उपरिवुद्धिः । चि । उत्तानबुद्धौ ॥ उप-
र्युपरिवुद्धीनां चरन्तीश्चरवुद्धयश्च
चउपरिवुद्धीनामुत्तानबुद्धीनामु-
परिचरन्तीत्यर्थात् ॥

उपरिष्ठात् । अ । ऊर्ध्वे ॥ ऊर्ध्वे ऊर्ध्वाया-
म् ऊर्ध्वात् ऊर्ध्वायाः ऊर्ध्वम् ऊर्ध्वा-
वावसति आगतो रमणीयंवा । उ-
परिउपरिष्ठादित्यूर्ध्वस्य उपादेशो-
रिष्ठात्तिल्च प्रत्ययः ॥

उपरीतक । पु । शृङ्गारबन्धविशेषे ॥
तल्लक्षणं यथा एकपादमुरौ कृत्वा

उपल

द्वितीयं स्वस्थसंस्थितम् । नारीका
मयतेकामीवन्धःस्था दुपरीतकइति
॥ अत्रविपरीतको पिपाठः ॥

उपरुद्धः । वि । मूत्रादिवेगवति ॥

उपरूपकम् । न । नाटकप्रभेदे । स
चाष्टादशविधो यथा । नाटिका चोट
कंगोष्ठी सदृकं नाट्यरासकम् स्था
नेोक्ताप्यकाव्यानि प्रेङ्खणं रासकं
तथा ॥ संलापक श्रीगदितं शिल्पक
अविलासिका । दुर्मल्लिकाप्रकरणी
हल्लीशोभाणिकेति च ॥ अष्टादशमा
हुरूपरूपकाणिमनीषिणः । विनावि
शेषं सर्वेषां लक्ष्यनाटकवन्मतमिति-
साहित्यदर्पणे ई परिच्छेद ॥

उपरोधः । पुं । अनुरोधे ॥ उपरोधन
म् । रुधिरं । घञ् ॥

उपरोधकम् । पुं । न । गर्भागारे । वास
गृहे ॥ वि । उपरोधकर्त्तरि ॥

उपल' । पुं । पाषाणे । प्रस्तरे ॥ मणौ
। रत्ने ॥ उपलति । लादाने । आ-
तइतिकः ॥ उंशम्भुप्रति औशम्भौ वा
पलति । पलगतौ । पचाद्यच् ॥ औः
शम्भोः पल. बोधको वा ॥

उपलचकः । वि । लचयितरि ॥

उपलक्षणम् । न । अजहतस्वार्थलक्षणा

याम् । एकपदेन तदर्थान्यपदार्थक
यने ॥ यथा । देशान्तरे मते प्रत्ये

उपल

साध्वी तत्पादुकादयम् । निधायोर-
सिसंशुद्धा प्रविशेज्जातवेदसम् ॥ अ
त्रपादुकादयमित्युपलक्षणम् । द्रव्या
न्तरस्यापि ॥ उपसमीपस्थं लक्षणमा
लोचनंयत्र ॥ स्वसिद्धयेपराक्षेपःपरा
र्थस्वसमर्पणम् । उपादानंलक्षणमे
त्युक्ताशुद्धैवसाद्विधा ॥ यथाकुन्ताःम
विशन्तीत्युपादानम् । गङ्गायां घोष
इत्युपलक्षणमिति काव्यप्रकाशः ॥

उपलक्षणभावः । पु । शक्यतावच्छेदक
त्वे ॥

उपलक्षित' । चि । बोधिते ॥ ज्ञाते ॥
उपलक्षिप्रियः । पुं । चमराख्यवनजन्तौ
॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

उपलब्धः । वि । दृष्टे ॥

उपलब्धार्थः । चि । अनुभूते ॥ उपल
ब्धः अर्थोऽस्य ॥

उपलब्धार्था । स्त्री । आख्यायिकायाम् ॥
उपलब्धः केनापि प्रमाणेन अर्थोऽभि
धेयं यस्याः सा । भूतार्थाशब्दरचने-
ति यावत् ॥

उपलब्धिः । स्त्री । मत्स्याम् ॥ प्राप्तौ ॥
ज्ञाने ॥ उपलम्भे ॥ उपलभ्यते ऽन-
या । दुलभषण् । पिच्छात् प्राप्तमड-
वाधित्वा बाहुलकात् क्तिन् ॥

उपलब्धा । पुं । आत्मनि ॥

उपलभेदी । पुं । पाषाणभेदिनि स्था-

उपव

वरे ॥

उपलम्भः । पु । उपलब्धौ । अनुभवे ॥

उपलम्भनम् । डुलभष् प्राप्ता । घञ् ।

उपसर्गात् खल्वजोरितिनुम् ॥

उपलम्भनम् । न । उपलम्भे ॥ उपलम्भ

ते । डुलभष् । कर्मणिभावेवाल्युट् ॥

उपलम्भितः । वि । ज्ञापिते ॥

उपलम्भ्यः । वि । स्तवोपयुक्ते । स्तव्ये

॥ यथा । उपलम्भ्यः साधु । इति

मुग्धबोधव्याकरणम् ॥

उपल्ला । स्त्री । अश्लक्ष्णपायांस्तदि ॥ श

र्करायाम् ॥ उपल्लाति । लाआदाने

। आतश्चोपसर्गइतिक' । उंशर्मुं प्रति

चौ शम्भौवा । पलति । पलगतौ ।

पचाद्यच् । टाप् ॥

उपलिङ्गम् । न । अरिष्टे । उपद्रवे ॥

इति हेमचन्द्र' ॥

उपलेपः । पु । उपलेपने ॥

उपलेपनम् । न । गोमयादिना आले

पे । उपाञ्जने ॥ उपलिप्यते । लि-

पउपदेहे । कर्मणि ल्युट् ॥

उपवट' । पुं । प्रियालवृत्ते । पियाले ॥

उपवनम् । न । आगमे । कृत्रिमेष्टच्-

समूहे ॥ पुष्पप्रधाने रोपितवृक्षस-

मूहे ॥ उपगत वनम् । प्रादयोगता

द्वय इतिसमास' ॥

उपवर्त्तनम् । न । देशे । विषये । स्था

उपवा

नमाचे ॥ उपवर्त्तन्तेऽत्र । वृत्तु ॥ घ

जोल्युटोपवादत्वादन्वयापीतियुच् ॥

उपवर्षः । पुं । मुनिविशेषे । कृतकोटौ ॥

उपवर्हः । पुं । शिरोधाने । उपर्धाने ॥

उपवृद्धतेऽवानेनवा । वृद्धवृद्धौ वृद्ध

उद्यमनेवा । घञ् ॥

उपवर्हणम् । न । उपवर्हे । उच्छीर्ष-

के ॥ उप वृह' । ल्युट् ॥

उपवह्निका । स्त्री । अमृतस्रवाणता-

याम् ॥

उपवसथः । पुं । ग्रामे ॥ उपवसन्ति यत्र

। वस' । उपसर्गेवसेरित्यथ' ॥

उपवस्तम् । न । उपवासे । उप तन

म् । वसुस्तम्भे । भावे क्तः । अनेका

र्यत्त्वादभोजनेवृत्तिः ॥

उपवासः । पुं । उपवस्ते । अहोरात्रभो

जनाभावे ॥ तपनोदयमारभ्य यामा

ष्टकमभोजनम् । उपवासः सविज्ञेय

प्रायश्चित्तविधीयते । शास्त्रोदिते नि

त्ये काम्येवा अहोरात्रभोजने ॥ वै

धोपवासे भोजनचतुष्टयनिवृत्तिरु-

क्तामहाभारते । सायमाद्यन्तयोर

होः सायम्यातश्च मध्यमे । उपवास

फलं प्रेक्षोर्वर्ज्यं भक्तचतुष्टयमिति ॥

काम्योपवासाश्च महाभारते । त्रिरा

त्रं पञ्चरात्रं वा पञ्चस्तमथापि वा । मा

सोपवासान् कुर्याद्वाचान्द्रागणमथा

उपवा

ऽपिवेति ॥ उपावृत्तस्य पापेभ्योयस्तु
 वासोगुणैः सह । उपवासः सविज्ञे-
 यः सर्वभोगविवर्जितः ॥ उपावृत्तस्य
 नित्तवृत्तस्य । पापेभ्यः पापकर्मभ्यः । गु-
 णाः सः । तेषु दया चान्तिः अनसूया
 शौचम् अनायासः मङ्गलम् अकार्प-
 ण्यम् अस्पृहा च । सर्वभोगविवर्जितः
 शास्त्राननुमतः च्यगीतादिमुखर-
 हित इत्यर्थः ॥ उपवासासामर्थ्य-
 प्रतिनिधयः स्कन्दपुराणे । पुत्रं वा वि-
 नयोपेतं भगिनीं भ्रातरं तथा । एषा
 मभावएवान्यं ब्राह्मणं विनियोजयेत्
 ॥ गरुडपुराणे । भार्याभर्तृव्रतं कु-
 र्यात् भार्यायाश्च पतिस्तथा । असा-
 र्थं द्वयोस्ताभ्यां व्रतभङ्गो न जायते ॥
 अनकल्पमाह वायुपुराणे । नक्तं हवि-
 विध्यान्नमनेऽनश्च फलं तिला ची-
 रमथाम्बुचाज्यम् । यत् पञ्चगव्यय-
 दिवाथवायः प्रशस्तमचोत्तरमुत्तरञ्चे-
 ति ॥ उपवासासमर्थे विशेषमाह ब्रह्म-
 वैवर्ते । उपवासासमर्थश्चेदेकविप्र-
 न्तुभोजयेत् । तावदुना विवादद्याद्य-
 द्भक्ताद्भिगुणं भवेत् ॥ सहस्रसन्नि-
 तादेर्वीक्ष्य मेधा प्राणसंयमान । कु-
 योद्वा दशसंख्याकान्यथा शक्तिव्रतेन
 रः ॥ वैश्यायनस्वाह । अष्टौ तान्यव-
 तन्नानि आपोमूलं फलं पयः । हवि-

उपवि

ब्राह्मणकाम्याच गुरोर्वचनमौषध-
 मिति ॥ अत्र श्रीसदाशिवः ॥ क-
 लावन्नगताः प्राणानोपवासः प्रश-
 स्यते । उपवासप्रतिनिधावेकं दानं वि-
 धीयते इति ॥ उपवसनम् । वसनि-
 वासे । घञ् ॥ उपवासफलं नश्येद्दि-
 वास्वप्नाच्च मैथुनात् । स्त्रीणां सम्ये च
 णात्स्यर्शात् ताभिः सङ्गथनादपीत्ये-
 कादशीतत्त्वम् । सङ्गथनम् । सम्यग्-
 भाषणम् ॥

उपवासी । चि । उपवासयुक्ते । व्रतोप-
 वासनिष्ठे तपस्विनि ॥ उपवासोऽस्या-
 स्ति । इति ॥

उपवाह्यः । पुं । राजवाहकहस्तिनि ।
 राजवाह्ये ॥

उपविषम् । न । कृत्रिमविषे । गरे । चा-
 रे ॥ पुं । गौणविषे ॥ अर्कचीरं स्तु-
 हीचीरं तथैव कलिहारिका । करवी-
 रोथधत्तूरः पञ्चोपविषाः स्मृताः
 ॥ तत्र तच्च गुणाह्वेषां द्रष्टव्याः सुवि-
 चक्षणैः ॥

उपविषा । स्त्री । महौषधे । शृङ्ग्या-
 म् । अतीस इति भाषा ॥ विषमुपग-
 तां । शुक्लकन्दाचोपविषा भङ्गुराद्यु-
 वल्लभा ॥

उपविष्टः । चि । आसीत्ते । आसनाव-
 स्थिते । समासीने । वैठा इति भा-

उपवे:

उपविशतैः ॥

उपविष्टहोमः । पुं । स्वाहाकारप्रयोगा-
न्ते याज्यापुरोनुवाक्यारहिते होमे ॥उपविष्टिः । स्त्री । आस्थायाम् । स्थि-
तौ ॥उपवीतम् । न । वामांसस्थापिते यज्ञ-
क्षेत्रे । यज्ञोपवीते । त्रिगुणीकृत्य-
त्रिगुणितेकार्पासादिस्त्रयविशेषे ॥
तदुक्तं छन्दोगपरिशिष्टे । ऊर्ध्वन्तुचिवृ-
तं कार्यं तन्तुत्रयमधोऽष्टतम् । त्रिवृ-
तञ्चोपवीतं स्यात् तस्यैकोऽग्रन्यिरिष्य-
त इति ॥ उपवीयते स्म । अजग० अजे-
र्यघञपोः । वीगत्यादिषु वा । क्तः ॥
यद्वा । उपाजतिस्म उपवेतिस्मवा ।
गन्त्यर्थेति क्तः ॥ उपवीतं यज्ञस्त्रयं-
प्रोद्धृते दक्षिणे करे । प्रोद्धृते वद्विस्त्रु-
ते सति वामस्त्रुन्धार्पित इत्यर्थः ॥उपवीती । पुं । उपवीतवति द्विजे ॥ उ-
द्धृते दक्षिणे पायावुपवीत्युच्यते द्विजः ।
दक्षिणे पाणौ । उद्धृते वामस्त्रुन्धस्थि-
ते दक्षिणकक्षावल्ग्वे यज्ञस्त्रुधेवस्त्रे-
वा उपवीती द्विजः कथ्यत इत्यर्थः ।
उपवीतमस्यास्ति । अत इति ठनावि-
तीति ॥

उपवृद्धितः । चि । वर्द्धिते ॥

उपवेदः । पु । प्रधानवेदाति रिक्ते वेदे ॥
सचतुर्विधः । आयुर्वेदो धनुर्वेदो गा-

उपश

अथर्ववेदोऽर्थशास्त्रमिति भेदात् । त-
त्तर्ग्वेदस्यायुर्वेदोऽपवेदः । यजुर्वेदस्य
धनुर्वेदः । सामवेदस्य गान्धर्ववेदः ।
अथर्ववेदस्य शस्त्रशास्त्राणीति शौन-
कोक्तचरणव्यूहः ॥

उपवेशनम् । न । स्थितौ ॥

उपस्थाघः । पुं । मृगान्तके । चित्रके ।
चीता इति भाषा सिद्धे ॥

उपस्थाख्यानम् । न । विस्पष्टप्रकथने ॥

उपशमः । पुं । शमे । इन्द्रियाणां संयमे
। तृष्णाक्षये ॥ यतेरुपशमो धर्म इति
स्मृतिः ॥ अभावे । प्रतीकारे ॥ सा-
वशेषनाशे ॥ उपशमनम् । शम ।
भावे घञ् ॥ उपशम्यत्यनेन वा । ह-
लश्चेति घञ् ॥उपशयः । पुं । निदानपञ्चकान्तर्गतरो-
गज्ञानजनके ॥ तत्तत्क्षणम् । हेतु-
व्याधिविपर्यस्तविपर्यस्तार्थकारिणाम् ।
औषधान्नविहारानामुपयोगं सु-
खावहम् ॥ विद्यादुपशयव्याधेः सहि-
सात्म्यमिति स्मृतः ॥ इति निदानम्
॥ व्याधिहेतुविपरीतौषधादितः सु-
खावहोपयोगे ॥ न । समीपशयने
॥ त्रि । शयमाप्ते ॥ उपशयनम् । शी-
ङ् ॥ एरच् ॥उपशल्यम् । ण । ग्रामान्ते । ग्रामान्तभा-
गे ॥ शल्यमुपगतम् । प्रादिसमासः ॥

उपसं

उपशान्तः । चि । बाधिते । सम्यग्बाधि
ते ॥ यथा । उपशान्तजगज्जीवशि
ष्याचार्यश्वरभूममिति ॥

उपशान्तिः । स्त्री । शमे ॥ उपशमनम्
। शम० । स्त्रियां क्तिन् ॥

उपशायः । पुं । प्रहरिणां क्रमेण शयने ।
विश्राये ॥ उपशयनम् । शीङ्० । व्यु
पयोः शनेः पर्याये इति घञ् । तवा
शराजोपशायः ।

उपश्रुतम् । चि । अङ्गीकृते । स्वीकृते ॥
उपश्रूयते स्म । श्रुश्रवणे । क्त ॥

उपश्रुतिः । स्त्री । दैवप्रश्ने ॥ यथा । न
क्तनिर्गत्ययत्किञ्चिच्छुभाशुभकरं व
चः । श्रूयते तद्विदुर्धीरः । दैवप्रश्नं मुप
श्रुतिमिति ॥ उपश्रूयते । श्रु० । कर्म
श्चित्र्यां क्तिन् ॥

उपश्रवः । पुं । सम्बन्धविशेषे ॥ यथा-
आधाराधेययोरन्यत्रसिद्धयोः प्रादे
शिक्र सम्बन्ध उपश्रवः । कटेआस्ते
स्थाल्यापचतीत्यचौपश्रविकाधिक-
रणे सप्तमी ॥

उपश्रवकुम् । न । स्थूणायाम् ॥ पु । आ
धिक्ये ॥

उपसंयमः । पुं । उपसंहारे ॥

उपसंस्थानम् । न । परिधानांशुके । अ
न्तरीये ॥ उपसंवीयते ऽनेन वा । व्ये
ञ् संवरणे । कृत्त्यल्युटइतिल्युट् ॥

उपस

उपसंहरणम् । न । उपसंहारे ॥ ल्युट् ॥

उपसंहारः । पुं । समाप्तौ ॥ सङ्गृहे ॥

उपसंहरणम् । हञ्० । घञ् ॥

उपसङ्ग्रहः । पुं । अभिवादे । पादम्भश
पूर्वकनमस्कारे । पादग्रहणे ॥ मल्ल
ने ॥ उपसङ्ग्रहणम् । ग्रहउपादादे
। ग्रहवृट्निश्चिगमश्चेत्यप् ।

उपसङ्ग्राह्यः । चि । अभिवाद्ये । उपस
ङ्ग्रहणीये ॥

उपसत्तिः । स्त्री । सेवायाम् ॥ सङ्गमाचे
॥ प्रतिपादने ॥ उपसदेर्भावेक्तिन् ॥

उपसद् । पुं । प्रवर्ग्याहः प्रसिद्धायामि
ष्टौ ॥ गार्हपत्यादित्रयभिन्नेऽग्नौ ॥
यथा । गार्हपत्यादिच्छिणामिस्तथैवा
हवनीयकः । एतेऽग्नयस्त्वयोमुख्याः
शेषाश्चोपसदस्त्वयइतिवक्त्रिपुराणे ग
णभेदनामाध्यायः ॥

उपसद्गती । पुं । उपसत्सु इष्टिषुव्रतंप-
योमात्रमक्षयतदुपेतं ॥

उपसन्नः । त्रि । उपनते । उपस्थिते ॥
यथा । भगवन्नुद्धौ मृतिजन्मजले
सुखदुःखभक्षे पतितं व्यथितम् । कृप-
याशरणागतं मुद्गरमा मनुशाध्युप
सन्नमनन्यगतिमितितोऽटकाचार्या
॥ शरणागते ॥ उपासदत उपसो
दतिस्सवा । षड्० । गत्यर्थेतिक्तः ॥

उपसमाधानम् । न । राशीकरणे ॥

उपस

उपसम्पन्नः । वि । प्रमीते । प्रोक्षिते ।
यन्नार्थहतपशौ ॥ प्रणीते । सुसंस्कृ-
ते । पाकेनसंस्कृते मांसादौ ॥ पर्या-
से ॥ प्राप्ते ॥ मृते ॥ उपसम्पद्यते स्म ।
तौपदग । कर्त्तरि कर्मणि वा गत्यर्थ-
तिक्ताः ॥

उपसम्भाषा । स्त्री । उपसान्त्वने ॥ स-
म्भाषणे ॥

उपसरः । पुं । स्त्रीगव्यादिषु पुंङ्गवादी-
नां प्रथमगर्भाधानाय मैथुनाभियो-
गे । प्रजने ॥ उपसरणम् । स्मृतौ ।
प्रजनेसर्त्तेरित्यप् । यथा गवामुप-
सरः ॥

उपसरणम् । न । समीपगमने ॥ उप-
सर्त्तव्ये ॥ स्मृ० । ल्युट् । उपसमीपे स-
रणम् ॥

उपसर्गः । पुं । रोगप्रभेदे ॥ उपप्रवे ।
उत्पाते । उपह्वे । शुभाशुभसूचक-
महाभूतविकारे ॥ क्रियायोगे प्रपरा-
दिषु ॥ यथा । निपाताश्चादयोऽप्येया-
उपसर्गास्तु प्रादयः । स्रोतकक्षात्
क्रियायोगे लोकादवगतादमे ॥ स-
विधा । धात्वर्थे वा धते कश्चित् क-
श्चित्तमनुवर्त्तते । तमेवविशिष्टप्र-
त्ययउपसर्गगतिस्त्रिधा ॥ क्रमेणोदाहर-
णानि यथा । आदत्ते प्रसूते प्रथम-
तीति ॥ अपिच । उपसर्गेण धात्वर्थो

उपसृ

बलादन्यत्रनीयते । प्रहाराहारसंहा-
रविहारपरिहारवत् ॥ उपसर्जनम्
उपसृज्यते वा । स्मृज० । घञ् ॥

उपसर्जनम् । न । प्रधानभिन्ने । गौ-
शे । अप्राग्ने । अमुख्ये । विशेषणे ॥
त्यागे ॥ उपसृज्यते । स्मृज० । कर्म-
णि ल्युट् ॥

उपसर्त्तव्यम् । वि । उपगन्तव्ये ॥

उपसर्पकः । वि । उपासके । उपसर्प-
णकर्त्तरि ॥

उपसर्पणम् । न । अनुगमने । अनुवृ-
त्तौ ॥ स्मृगतौ ल्युट् ॥

उपसर्था । स्त्री । ऋतुमर्त्या गवि । का-
ल्यायाम् । गर्भाधानार्थं वृषभेणोप-
गन्तुं योग्यायाम् ॥ उपस्त्रियते वृषे-
ण । स्मृगतौ । उपसर्थाकाल्याप्र-
जने इति साधुः । काल्यापसर्थाप्रजने इ-
त्यमरः ॥

उपसादितः । वि । प्रापिते ॥

उपसार्थः । वि । समीपगमनीये ॥
प्राप्तव्ये ॥ कर्मणि गत्यत् ॥

उपसुन्दः । पुं । रामायणप्रसिद्धे सुन्द-
भ्रातरिराक्षसे ॥

उपसूर्यकम् । न । चन्द्रार्कमण्डले ।
चन्द्रार्कसमीपवर्तिनिमण्डले ॥ उप-

गतंसूर्यम् । उपसूर्यम् । प्रादिसमा-
सः । ततःस्वार्थकम् । चन्द्रपक्षे उप-

उपस्था

सूर्यमिव । इवार्थे कन् ॥

उपस्थार्थक मण्डलम् । न । परिवेषे ॥

उपस्थप्यः । चि । गम्य ॥

उपस्थष्टम् । न । मैथुने । सुरते ॥ त्रि

। उपसर्गयुक्ते । विस्मृष्टे ॥

उपसेकः । पुं । सेचनेन मृदुकरणे ॥

उपसेचनम् । न । दृते ॥ उपसिच्यते ।

षिचचरणे । ल्युट् ॥

उपस्कारः । पुं । कटककुण्डलहारादौ

॥ वस्त्रवारे । व्यञ्जनादिसंस्कारार्थं ध

न्याकसर्षपादिपिष्टे ॥ दृशदुपलक्ष-

र्पादौ । गृहोपकरणकुण्डसम्भार्ज

न्यादौ ॥ उपकरोति व्यञ्जनेन सम

वैति । डुकृञ् । समवायेचेतिमुट् ॥

उपस्कारणम् । न । परिकरे ॥

उपस्कृतः । त्रि । मण्डिते ॥

उपस्तरणम् । न । आस्तरणे ॥ उपस्ती

र्यते । स्तृञ् । ल्युट् ॥

उपस्थः । पुं । न । लिङ्गे । शेफसि ॥ भ

गे । मदनागारे ॥ क्रोडे ॥ चि । स

मीपस्थे ॥ उपतिष्ठते । ष्टा० । सुपी-

तिकः । श्रुद्धिर्चादिः ॥

उपस्थपत्रः । पुं । भाण्डरीरे । वटे ॥

उपस्थाता । त्रि । भृत्ये । सेवके ॥

उपस्थानम् । न । नमस्कारणे ॥ उपेत्य

स्थानम् ॥ उपस्थीयते । ष्टा० । ल्यु

ट् ॥ सङ्गतौ ॥

उपहा

उपस्थितः । चि । आगते ॥ निकटस्थि

ते । उपसन्ने ॥ प्राप्ते ॥ उपपूर्वात्-

तिष्ठते गन्धर्वाकर्मकेति क्तः । द्यति

स्यतीतीत्वम् ॥

उपस्पर्शः । पुं । स्पर्शमात्रे ॥ स्नाने ॥ आ

चमने ॥ उपस्पर्शनम् । स्पृशस्पर्शे ।

घञ् ॥ उपस्पृश्यन्ते खान्यच्च । हल-

श्चेत्यधिकरणे घञ्वा ॥

उपस्पर्शनम् । न । उपस्पर्शे ॥ स्पृशे

ल्युट् ॥

उपस्पृष्टः । त्रि । आचान्ते ॥ सन्निधिमा

त्रेण सेविते ॥ उपस्पृशेः क्तः ॥

उपस्वत्वम् । न । उत्पन्ने । लभ्ये । त-

द्भिन्ने ततएवोपजाते स्वत्वास्पदीभू

तभूम्यादिलब्धनादौ ॥

उपहतः । चि । तिरस्कृते ॥ विघट्टिते

॥ अशुद्रद्रव्ये ॥ उत्पातग्रस्ते ॥ नष्टे ॥

यथा । कृत्वाशस्त्रविभीषिकां कति

पयग्रामेषु दीनाः प्रजा मग्नन्तो विटञ्

ल्लितैरुपहताः क्षोणीभुजस्ते किल

। विद्वांसोऽपि वयं किल विजगताः स

र्गस्थितिव्यापदामीशस्तत्परिचर्यया

न गणितोऽयैरेष नारायणः इति ॥

उपहसितम् । न । हास्यप्रभेदे ॥

उपहारः । पुं । उपायने । भेट इति भा

षा ॥ नैवेद्यादिपूजासामग्र्याम् ॥ उ

पह्रियते । हृञ् । घञ् ॥

उपाक

उपहारपाणिः । त्रि । उपायनहस्ते

॥ उपहारः पाणौ यस्य ॥

उपहासकः । पुं । कुन्तलाख्यदेशे ॥

उपहासः । पुं । परीहासे । निन्दार्थवा

क्यादौ । हांसी ठट्टा इति भाषा ॥

उपहासाय किं न स्यादसत्सङ्गो म

नीषिणाम् ॥

उपाहतः । त्रि । आहिते ॥ उपधीयते

स्य । दुधाज् ० क्तः । दधातेर्हिरिति-

प्रकृतेर्हिरादेशः ॥

उपहतः । त्रि । समर्पिते ॥

उपह्वरः । पुं । रथे ॥ न । एकान्ते । र

इति ॥ निकटे ॥ उपह्वरे गन्तव्ये स

मीपदेशे इति वेदभाष्यम् ॥ उपह्वर

न्यत्र । ह्रुकैटिल्ये । पुंसीति घः ॥

उपांशुः । अ । विजने । रहसि ॥ अप्र-

काशोच्चारणे ॥

उपांशुः । पुं । जपविशेषे ॥ यत्समीप

स्थोपिपरोनशृणोति तदुपांशुरित्यु

च्यते । यत्तदोक्तञ्चारणमर्थः । जिह्वौ

ष्ठीचालयेत् किञ्चिद्देवतागतमान-

सः । निजश्रवणयोग्यः स्यादुपांशुः

सजपः स्मृतः ॥ विधियज्ञाज्जपयज्ञो

विशिष्टोदशभिर्गुणैः । उपांशुः स्या-

च्छतगुणः ॥ उपगताः अंशवो यत्र ॥

उपाकरणम् । न । श्रुते । संस्कारपूर्वग्र

हये स ॥ स्कार उपनयनं पूर्ववत् तत्

उपाजे

तच्चतुर्दशयम् । संस्कारपूर्वग्रहयस्या

दुपाकरणं श्रुतेरित्यमरः ॥ आवय्या

दिविधातव्ये संस्कारविशेषे ॥ प्रारम्भे

॥ संस्कारपूर्वपशूनां हनने ॥ उपा

क्रियतेऽनेन तत् । कुञ्जो ल्युट् ॥

उपाकर्म्म । न । उपाकरणे ॥

उपाकृतः । पुं । अध्वरे अभिमन्त्र्यहते-

पशौ ॥ उपद्रवे ॥ चि । उपद्रुते ॥

प्रारब्धे ॥ उपाक्रियते स्य । कुञ्ज् हिं-

सायाम् । क्त ॥

उपाख्यः । चि । प्रत्यक्षत उपलब्धे । प्र

त्यक्षे ॥ उप आख्यायते । ख्या ० । आ

तश्चोपसर्गश्च्यङ् ॥

उपाख्यानम् । न । आख्याने । पुराणा

दिग्रथितवार्त्तायाम् । वर्णने ॥ उपा

ङ्पूर्वात्ख्यातेर्ल्युट् ॥ विशेषकचने ॥

उपागमः । पुं । समोपगमने ॥ स्वीका

रे ॥ उपागमनम् । गन्तृ ० । ग्रहवृद्धि

त्यादिना अप् ॥

उपाङ्गः । पु । तिलके । तमालपत्रके ।

पत्रलेखायाम् ॥

उपाजे । अ । दुर्बलस्य सामर्थ्याधाने ॥ स

समीप्रतिरूपकोऽयं निपातः ॥

उपाजेकृत्य । अ । दुर्बलस्य बलमाधा

येत्यर्थः ॥ उपाजेऽन्वाजे इति गतिसं

ज्ञा । कुगतीतिसमासः ॥

उपाजेकृत्वा । अ । उपाजेऽशब्दार्थे ॥

उपादे

उपाञ्जनम् । न । उपलेपने ॥

उपात्तः । पुं । निर्मदहस्तिनि ॥ त्रि । गृहीते । स्वीकृते ॥ प्राप्ते ॥ चयंकेचिदुपात्तस्यदुरितस्यप्रचक्षते ॥

उपात्त्ययः । पु । शास्त्रतो लोकव्यवहारान्न व्यतिक्रमे ॥ अतिक्रमे । क्रमोक्तङ्घने ॥ उपात्त्ययनम् । इण् ० । एरच । उपगतस्यातिक्रम्यायनं वा ॥

उपादानम् । न । स्वस्वविषयेभ्य इन्द्रियाणां विकर्षणे । प्रत्याहारे ॥ हेतौ ॥ ग्रहणे ॥ अननुष्ठितस्यानुष्ठाने ॥ समवायिकारणे ॥ प्रवृत्तिजनकक्षाने ॥ उत्पादके । उत्पत्तिस्थितिनाशकारणे ॥ उपादानोल्युट् ॥ आरम्भे ॥

उपादानाख्या । स्त्री । तुष्टे । प्रभेदे ॥ यातुप्रकृत्यापि विवेकख्याति' नसा प्रकृतिमात्राद्भवति मास्मभूत् सर्वस्य सर्वदातन्मात्रस्यसर्वान् प्रत्यविशेषात् । प्रब्रज्यायास्तुसा भवति तस्मात् प्रब्रज्यामाददीयाः कृतं ते ध्यानाभ्यासे नेत्यायुषमन्त्रित्युपदेशे या आध्यात्मिकातुष्टिः सा उपादानाख्या नामद्वितीया सलिलमुच्यते ॥ उपादानमित्याख्यायस्याः ॥

उपादिकः । पुं । कीटविशेषे । वय्याम् । देहिकायाम् ॥

उपादेयः । त्रि । उत्कृष्टे । उत्तमे । शा

उपाध्या

ह्ये ॥

उपाधिः । पुं । धर्मचिन्तायाम् ॥ कुटुम्बव्याधृते ॥ छले ॥ विशेषणे ॥ यथा । शर्मादेवश्च विप्रस्य वर्मावाताच भूभुजः । भूतिर्दत्तसुवैश्यस्यदासः शूद्रस्यकारयेदिति ॥ यः स्वधर्ममन्यनिष्ठतया भासयतिसः । उपाधेः प्रतिविम्बप्रक्षपातिच्छन्नविम्बप्रक्षपातिच्छम् । लक्षयन्तु । यावत्कार्यमवस्थायिभेदहेतो रूपाधितेति ॥ अयथार्थव्यवहृतौ ॥ साध्यव्यापकत्वे सतिहेतो रव्यापके ॥ यथा । धूमवान् वक्त्रिरित्यत्र आर्द्रकाष्ठमुपाधिः । यच्च धूमस्तत्रार्द्रेन्धनसंयोगइति साध्यव्यापकता । यच्चवक्त्रिस्तत्रार्द्रेन्धन संयोगइतिनास्ति अयोगोलकेआर्द्रेन्धनाभावात् । अस्यप्रयोजनम् । व्यभिचारस्यानुमानम् ॥ समीपआधे' । उपपन्नआधिर्वा । आधानमाधिः । उपसर्गेघोः किः । उपगत आधिम् । अत्यादय इति समासः । उपधीयतेऽनेनेतिवा ॥

उपाध्यायः । पुं । अथापके ॥ वेदैकदेशाध्यापके ॥ यथाह मनुः । एकदेशन्तुवेदस्यवेदाङ्गान्यपिवापुनः । यो ध्यापयतिह त्वर्थमुपाध्यायः स उच्यते इति ॥ उपेत्यास्मादधीयतेइतिवि-

उपान

ग्रहः । इडश्चेति घञ् ॥

उपाध्याया । स्त्री । उपाध्याय्याम् । स्व
यंविद्योपदेशिन्याम् ॥ उपेत्याधीय
तेऽस्या । इडश्चेतिस्त्वे अपादाने
स्त्रियामुपसङ्ख्यानतदन्ताच्चवाडी
षित्तिघञ् । टाप् ॥

उपाध्यायानो । स्त्री । उपाध्यायपत्न्या
म् ॥ उपपाध्यायस्य स्त्री । मातुलोपा
ध्याययोरानुग

उपाध्यायी । स्त्री । उपाध्यायायाम् ।
स्वयंविद्योपदेशिन्याम् ॥ उपेत्यअ-
स्याअधीयतेइति विश्रुते यातुस्वयमे
वाध्यापिकातत्रवाडीष्वाच्यइति इ-
डश्चेतिस्त्वेत्यवर्त्तिकात् घञ्पञ्चे
डोष् ॥ उपाध्यायान्याम् ॥ उपाध्या
यस्य स्त्री । मातुलोपाध्याययोरानुग
देत्त्वानुगभावः ॥

उपावती स्त्री । पन्नध्याम् । पादुकाया
म् । वर्षादिनिर्मितेपादकौषे ॥ अ-
स्या धारणविधिर्यथा । वर्षातपादिके
कञ्चो दण्डी रात्र्यटवीषुच । शरीर
चाणक्यमोवै सोपानत्कसदात्रजेदि
ति ॥ गुणायथा । पादूग्रधारणं वृथ्य
मोजस्यं चक्षुषोर्हितम् । सुखमचा
रमायुष्यं वल्यं पादद्वजापहमिति ॥

पादे उपनद्यते वध्यते । पादम् उप
नद्यतिवा । गङ्गवन्धने । सम्पदादि

उपाय

त्वात् क्तिप्चेतिवाक्तिप् । नष्टिवृत्ति
वृषीतिपूर्वपदस्यदीर्घः ॥

उपान्तः । त्रि । निकटे ॥ प्रान्ते ॥

उपान्त्यम् । त्रि । अन्यसमीपे ॥ उत्तर
भाद्रपदायाम् ॥

उपायः । पुं । राजादीनामरिवशीकर
णहेतौ सामादिचतुष्टये । भेदोद-
ण्डःसामदानमित्युपायचतुष्टयमि-
त्युक्ते ॥ कश्चित् सप्तोपाया अप्युक्ताः
। यथा । सामदानञ्चभेदश्चदण्डश्चे
तिचतुष्टयम् । मायोपेक्षेन्द्रजाल-
ञ्चसप्तोपायाः प्रकीर्त्तिताइति । शृ-
ङ्गारेतुपुराविद्विषपायौदौ प्रकीर्त्ति-
तौ ॥ यथा । उपायौदौप्रयोक्तव्यौ
कान्तासु सुविचक्षणैः । सामदानवि-
तिप्राहुः । शृङ्गाररसकोविदाः ॥ भेदे
प्रयुज्यमानेहि रसाभासस्तु जायते ।
निग्रहेरसभङ्गस्यात्तस्यास्तौदूषि-
तौबुधे ॥ भेदेकपटस्यावय्वं जायमा-
नत्वात् कपटंविनाभेदासम्भवात् स-
तितस्मिन्कपटे रसाभास एव ॥ उ-
पगतौ ॥ स्वार्थसम्पादके । साधने ।
पुरुषकारे ॥ उपायतेऽनेन । अयं
। इडश्चेति घञ् ॥

उपायज्ञः । त्रि । कार्यसाधनकुशले ॥

उपायनम् । न । तोषकारिणि । उपहा-
रे ॥ व्रतादिप्रतिष्ठायाम् ॥ उपगमने

उपास

॥ उपेयते उपाय्यते वा । इण्गतौ अ
यणतौ वा । कर्मणि ल्युट् ॥

उपारतः । वि । सन्निवृत्ते ॥

उपाज्जनम् । न । उद्योगादिना ऽर्थस
ङ्गहे । अज्जने ॥ स्वस्वहेतुभूतव्यापा
रे इति स्मृतिः ॥

उपाज्जितः । वि । कृतोपाज्जने ॥

उपालम्भः । वि । अधिचिन्ते ॥

उपालम्भः । पुं । दुर्वचने । दुर्वाक्ये ॥

सचगुणाविष्करणेन स्तुतिपूर्वकः । य
था । महाकुलस्य भवतः किमिदमु
चितमिति । निन्दापूर्वकश्च । यथा ।
बन्धकीसुतस्य भवतः स्तदिदमुचित
मिति ॥ परपक्षदूषणे ॥ उपालभ्य
ते । लभ० । घञ् । उपसर्गात् खल्
घञोरिति नुम् ॥

उपावृत्तः । वि । अमशान्तर्यं मुहुर्भू
मौ लुठिताखे । लुठिते ॥ पुनरागते
॥ निवृत्ते ॥ उपावृत्तस्य पापेभ्यः पा
पेभ्यो निवृत्तस्येत्यर्थात् ॥ उपावर्त्त
तेस्म । वृत्० । क्त ॥

उपाश्रयः । पुं । आश्रये ॥ उपाश्रयण
म् । श्रिञ्० । एरच् ॥

उपाश्रितः । वि । एकान्तप्रेमभक्त्या श
रणङ्गते ॥ उपाश्रयति उपाश्रियते स्म
वा । श्रिञ्० । गत्यर्थेति कर्मणि क्तः ॥

उपासकः । पुं । स्त्री । शूद्रे । सेवके ॥

-उपास

वि । उपासनाकर्त्तरि ॥ शाक्लः शेषा
वैष्णवश्च सौरोगाणपतस्तथा । दि
व्योवीरः पशुश्चैव तेषु भावा स्तुये
मताः ॥ सात्त्विकादिविभेदेन पुनश्चै
ते विभेदिताः ॥ उपासते । उप आ
स० । खुल् ॥

उपासङ्गः । पु । तूणीरे ॥ उपासज्यन्ते
शराः अत्र । षञ्सङ्गे । हलश्चेति
घञ् ॥

उपासनम् । न । शराभ्यासे ॥ उप असुचे
पणे । भावे ल्युट् ॥ उपास्तौ ॥ आस
ने ॥ सगुणब्रह्मविषयकमानसव्या
पाररूपे शण्डिल्यविद्यादौ ॥ शुश्रू
षानमस्कारादिप्रयोगेण सेवने ॥
भावनायाम् ॥ लौकिकात्माभिमान
वत् यावत्तत्तद्देवतादिस्वरूपात्मा
भिमानाभिप्यक्ति स्तावत्लौकिकप्रत्य
याऽव्यवधानेन स्वेष्टदेवतादिरूपं म
नसोपगम्य आसनं चिन्तनमिच्छयः ॥
नकैवल्यमुपासनात् ॥ आस उपवेश
ने । भावे ल्युट् ॥

उपासना । स्त्री । वरिवस्यायाम् । शु
श्रूषायाम् । परिचर्यायाम् ॥ देवा
राधने । देवताचिन्तने ॥ अचोक्तं
श्रीदेवीभागवते । नु विष्णुपासना
निष्ठ्यु वेदेनोक्तातु कुवचित् । नवि
ष्णुदीक्षानिष्ठ्यास्तिशिवस्यापि सचैव

उपाह

च ॥ गायत्र्युपासनानि न्यासर्ववेदैः
समीरिता । यथाविना त्वधः पातौ-
ब्राह्मणस्यास्तिसर्वथा ॥ तावता कृत
कृत्यत्वं नान्यापेक्षाद्विजस्यहि । गा
यत्रीमाचनिष्णातो द्विजो मोक्षम-
वाप्नुयात् ॥ कुर्यादन्यत्रवा कुर्यादि-
ति प्राहमनुस्ववम् । विहायतान्तुगा
यत्रीविष्णुपास्तिपरायणः ॥ शिवो-
पास्तिरतोविप्रोनरकंयातिसर्वथा ।
तस्मादाद्युगोराजन् गायत्रीजपत
त्पराः ॥ देवीपादाम्बुजरता आसन्
सवद्विजोत्तमाः ॥ इति ॥ उपासना
प्रयोजनं चित्तैकाग्र्यम् सूक्ष्मार्था
वधारणसमर्थत्वम् । सत्यलोकप्राप्ति
रुपासनाया अवान्तरफलम् ॥ उपास
नम् । आस० गद्यासेतियुच् । टाप ॥
उपासितः । वि । बरिवसिते । सेविते ।
कृतोपासने ॥ उपास्यते स्म । आस०
। गत्यर्थेति क्तः ॥

उपासीनः । वि । समीपस्थे ॥ उपसमी
पे आसीनः ॥ कृतोपासने ॥

उपास्तिः । स्त्री । सेवायाम् । तात्पर्ये-
वानुष्ठाने ॥ उप आस० क्तिन् ॥

उपास्यः । वि । आराधये ॥ ध्येये ॥ उपा
सितुं योग्यः । ग्यत् ॥ उपास्यं यन्नत

द्रह्यतस्त्वमित्येषडिण्डिमः ॥

उपाहतम् । वि । ताडिते ॥ उपाहन्य

उपेन्द्रः

ते स्म । हन । क्तः ॥

उपाहितः । पुं । अनलोत्पाते । उत्का
पातादौ । अग्न्युत्पाते ॥ उपआस
नमाहितंफलं यस्य ॥ वि । आरोपि
ते ॥ संयोजिते ॥ उपाधीयते स्म । द
धातेर्हिः । क्तः ॥

उपाह्वयः । पुं । उपनामनि ॥

उपेक्षकः । वि । द्वयोर्विवदमग्नयोर्जय
पराजयासंसर्गिणि । तत्कृतवर्षविधा
दाभ्यामसंसृष्टे । उदासीने ॥ प्रती
काररहिते ॥

उपेक्षणम् । न । त्यजने । वर्जने ॥

उपेक्षा । स्त्री । क्षुद्रोपायभेदे । त्यागे ॥
अयन्तुयुद्धविषये ॥ औदासीन्ये । अ
नपेक्षणे ॥ यथा । अपुस्त्यवस्तुचौदा
सीन्यमेवभावये ज्ञानुमोदनं नवाह
षम् ॥ उपेक्षणम् । ईच् ० । गुरोश्चे
त्त्वः । टाप ॥

उपेक्षिता । वि । उपेक्षायाः कर्त्तरि ॥

उपेक्ष्य' । वि । उपेक्षाबुद्धिविषये । य
चेष्टाद्वेषयो रभावस्तस्मिन् ॥

उपेतः । वि । युक्ते ॥ अनुगते ।

उपेता । पुं । उपायेनोपेयस्य साधके-
आत्मनि ॥

उपेन्द्रः । पुं । केशवे । विष्णौ ॥ इन्द्रमु

पगतोऽनुजत्वात् । कुगतीतिसमा

सः ॥ इन्द्रलोकादप्युपरिलोकेवर्त्त

उपोद्

मानस्त्राद्वा । समोपरियथेन्द्रस्त्वस्या
पितोगोभिरीश्वरः । उपेन्द्रइतिक्व-
ष्णत्वां गाक्षन्ति दिविदेवताः । इति
हरिवंशः ॥ न । इन्द्रसन्निधौ ॥ श्रव
णार्च ॥

उपेन्द्रवज्रा । स्त्री । त्रिष्टुभेदे । एकाद
शाक्षराष्टतिविशेषे ॥ यथा । यदी-
न्द्रवज्रा चरणाद्यवर्णा नरेन्द्रसर्वेष्व
वो भवन्ति । उपेन्द्रतुल्यामलशील-
शाखिन्नुपेन्द्रवज्राभिहितातदानीम्
॥ यथा । उपेन्द्रवज्रादिमणिच्छटाभि
र्विभूषणानां कुरितं वपुस्ते । स्मरामि
गोपीभिरुपास्यमानं सुरद्रुमूलेमणि
मण्डपस्थमिति ॥

उपोः । वि । उपायसाधे । प्राप्तये ॥
उपेयिवान् । वि । उपगते ॥ उपेयिवा
ननाश्चाननूचानश्चेति कसुप्रत्यया-
न्तो निपातः ॥

उपेयुषी । स्त्री । सङ्गतायाम् ॥ कसुप्र
त्ययान्ता दुगितश्चेति ङीप् ॥

उपोढः । पुं । वलविन्यासे । ब्यूहे ॥ त्रि ।
निकटे ॥ ऊढे । विवाहिते ॥ वहेः
कर्त्तरि क्तः ॥

उपोती । स्त्री । पूतिकायाम् । पोईशा
क ॥

उपोत्तमम् । न । अन्त्यस्य समीपे ॥

उपोदकी । स्त्री । पूतिकायाम् ॥

उपोष

उपोदिका । स्त्री । पोतक्याम् । मोह-
न्याम् । पोई इतिप्रसिद्धे पञ्चशाके
॥ यथा । एकाहं षडुसोपेता किम
न्यै व्यञ्जनान्तरैः । तण्डुलैरानतया
जैर्हसत्येषा उपोदिका ॥ वटपत्रव
च्छुभपत्रिका परितप्ततैलमुषाचि
ता । नवहिङ्गुवाससुवासिता पार
भोक्तृचित्तविकासिका ॥ सुतप्ततै
लविपाचिता सुधनाम्लतक्रविपाचि
ता । सुपोलिकाज्यविभर्जिता भो-
क्तुराशुरसनाग्रनर्त्तकी ॥ पोदिका-
शीतलावल्याश्चैषलावातपित्तहा ।
यथाचदोषशमनी निद्रापुष्टिकरी-
मतेति ॥ उपाधिक मुदकमस्याम् ।
उत्तरपदस्यचेत्युदकस्योदादेशः ।
कप् । टाप् ॥

उपोदीका । स्त्री । पोतक्याम् ॥

उपोद्घातः । पु । उदाहारे । प्रकृतोप
पादके । प्रकृत्यर्थवर्णयितुमर्थान्त
रवर्णने । प्रस्तोष्यमाणोपपादके
प्रतिपाद्यमर्थं बुद्धौ सङ्गृह्य तदर्थम-
र्थान्तरवर्णने । युक्त्याप्तार्थनिदर्शने ॥
चिन्ताप्रकृतसिद्ध्यर्थामुपोद्घातं विदु
र्बुधाः ॥ उपसमीपे उद्घननं ज्ञापन
म् । घञ् ॥ निर्दिष्टोपपादकस्यमु-
पोद्घात इति जगदीशतर्कालङ्कारः ॥

उपोषणम् । न । उपवासे । अभोजने

उभयः

॥ उषदाहे । ल्युट् ॥

उपोषितम् । न । उपवासे ॥ उपवसन
म् । वसनिवासे । भावे गत्यर्थेति
क्तः । वसतिचु घोरितीट् । शासिव
सीति षः ॥ त्रि । कृतोपवासे ॥

उत्तः । चि । कृतवपने । वोया । इति
भाषा ॥ अवकीर्ण । वखेरा । इति
भाषा ॥ उष्यते । टुवप् । क्त' ॥ मु
ण्डते ॥

उत्तकृष्टम् । चि । सवीजकृष्टचेचे । वी
जवपमानन्तरं कर्षितचेचे । बीजा
कृते ॥ उत्तकृतत् कृष्टम् । पूर्वका
लेति समासः ॥

उत्ति । स्त्री । वपने ॥ टुवप् । क्तिन् ॥
उभौ । त्रि । द्वयोः ॥ द्वित्वविशिष्टस्य वा
चकोनित्यद्विवचनान्तोर्यशब्दः ॥

उभय । त्रि । द्विवचनोज्झितद्वयोः । यु
गले । दो इतिभाषा ॥ उभौ अवय
वौ अस्या तयप् । उभादुदात्तोनिच्य
मितितयपोऽयजादेशः । कथमुभये
देवमनुष्या इति यतोवहूनामुभावय
वौ नघटतः । नैषदोष । अत्रहि द्वौ
राशीसमुदायस्यावयवौ । एकोदेवा
नाम् अपरोमनुष्याणामिति ॥ उभा
दुदात्तोनिच्यमितिनित्यग्रहणस्येद
मप्रयोगजनम् वृत्तिविषये उभयशब्द
प्रयोगोभाभूत् उभयशब्दस्यैव यथा

उमागु

स्यादिति ॥

उभयतः । अ । पार्श्वद्वये ॥ सर्वतः ॥

उभयस्मात् । तसिल् ॥

उभयथा । अ । उभयप्रकारे ॥ उभयैः
प्रकारैः । प्रकारवचनेयाल् ॥

उभयद्युः । अ । उभयदिने । उभयोर
ङ्गोः ॥ द्युसोभयाद्वक्तव्यइतिसाधुः ॥

उभयेद्युः । अ । दिनद्वये । उभयोर-
ङ्गोः ॥ सद्यःपरुदिति उभया देद्युस्
निपातितः ॥

उम् । अ । रोषे ॥ अङ्गीकृतौ ॥ प्रप्ते ॥
अवनम् । उङ् शब्दे । उम्प्रत्ययः ॥

उमा । स्त्री । कात्यायन्याम् । दुर्माया
म् ॥ ओर्महेशस्य मा लक्ष्मीः ॥ उमे
ति मात्रा तपसेनिषिद्धत्वाद्वा । अ क्
रान्तादपिटाप् । टायामिति भाष्य-
प्रयोगात् । अजादित्वाद्वा ॥ उंशिवं
माति । मामाने मिसीतेवा । मा
ङ्मानेशब्देच । आतोनुपसर्गेतिकः
। अजादित्वाद्वाप् ॥ अवति जयते
वा । उङ् शब्दे । विभाषातिङ्मा-
घोमेतिनिपातनान् मक् ॥ अत-
स्याम् ॥ हरिद्रायाम् ॥ कीर्त्तौ ॥
कान्त्याम् ॥ शान्तौ ॥

उमाकटम् । न । हरिद्रादिरजसि ॥ उ
मायारजः । अलावृत्तिर्लेतिकटच् ॥

उमागुरुः । पुं । हिमालयाचले ॥

उरगः

उमाचतुर्थी । स्त्री । ज्येष्ठशुक्लचतुर्थ्या
म् ॥ यथोक्तं ब्रह्मपुराणे । ज्येष्ठशुक्ल
चतुर्थ्यान्तुजाता पूर्वमुमासती । त
स्मात्सातवसम्पूज्या स्त्रीभिः सौभा
ग्यदृष्टये इति ॥

उमाधवः । पुं । सदाशिवे ॥ उमाया
धवः ॥

उमापति । पुं । शिवे ॥ उमायाःपतिः
उमावनम् । न । बाणपुर्थ्याम् । शोणि
तपुरे । देवी कोटे

उमासुतः । पुं । } कार्तिकेये ॥ षष्ठी

उमासूनुः । पुं । } समासः ॥

उमेशः । पुं । } महादेवे । ईश्वरे ॥

उमेश्वरः । पुं । } षष्ठीसमासः ॥

उमरः । पुं । द्वारोर्द्धकाष्ठे ॥ देहल्याम् ॥

उम्बी । स्त्री । उम्बीतिलोकप्रसिद्धे च
बेणे ॥ मञ्जरीत्त्वर्द्धपक्षा या यवगोधू

मयोर्भवेत् । तृणानलेनसम्भृष्टा बुधै

रुम्बीतिसांभृता ॥ उम्बीकफप्रदा

वल्यालक्ष्मीपित्तानिलापहा ॥

उम्यम् । न । उमाक्षेत्रे । औमीने ॥

उमानां भवनंक्षेत्रम् । विभाषाति

लमाषोमेतियत् ॥

उरःसूचिका । स्त्री । मुक्ताकृतहार

विशेषे ॥ उरसः सूचमिव । इवेप्र

तिकृतावितिकम् ॥

उरगः । पु । वासुकिप्रभृतौ पन्नगे ॥

उररी

उरसागच्छति । उरसोलोपश्चेति
उग्रन्त्ययः सकारलोपश्च ॥ सीसके
॥ खले ।

उरगस्थानम् । न । पाताले ॥

उरगाशनः । पुं । गरुडे ॥ उरगानन्ना
ति । अश्व० । ल्यु ॥ उरगा अशनम
स्येतिवा ॥

उरणः । पुं । मेघे ॥ ऋच्छति अर्थते
वा । ऋगतौ । अर्त्तं कुरुश्चेति कुरु
रादेशः ॥

उरणाक्षः । पुं । पद्माढौषधौ । दद्रुमे
॥ उरणस्य मेघस्याक्षिइवाक्षि यस्य
तत्तुल्यपुष्पत्वात् । अक्षोदर्शनादि
त्यच् ॥

उरणाख्यः । पुं । पद्माटे । चक्रमर्दके
। पत्रांड इतिभाषा ॥ उरणस्यमेघ-
स्यआख्या आख्याऽस्य ॥

उरभ्रः । पुं । स्त्री । मेघे ॥ उरभ्रमति
। भ्रमुचलने । अन्येभ्योऽपीतिङः ।
पृ० ॥ यद्वा । उनाशम्मुनारभ्यते ।
रभराभस्ये । बाहुलकाद्रक् ॥

उररी । अ । अङ्गीकृतौ ॥ विस्तारे ॥
वयतेर्बाहुलकात् ररीक् । सम्प्रसा
रणश्च ॥

उररीकारः । पुं । अङ्गीकारे ॥

उररीकृतम् । त्रि । अङ्गीकृते । स्वीकृते
॥ विस्तृते ॥ उररीक्रियतेत्य । क्तः ॥

उरस्वा

उरश्चदः । पुं । कवचे ॥ उरश्चाद्यते
ऽनेन । छदप्रवारणे । पुंसीतिघ ।
छादेर्घइतिह्रस्व ॥

उरः । न । वच्च स्थले । वच्चसि ॥ श्रेष्ठे
॥ इयर्त्ति । ऋगतौ । अर्त्तेरुच्चेत्य-
सुन् । उरादेशः किञ्च ॥

उरसिजः । पुं । स्त्रीस्तने ॥ उरसिजाय
ते । जनो० । सप्तम्यामितिङः । ह
खदन्तादित्यलुक् ॥

उरसिलः । वि । प्रशस्तवचोयुक्ते । उर
स्वति ॥ प्रशस्त मतिशयितंवा उरो
वलयस्य । पिच्छादिच्चादिजच् । उ
रसावलं लक्ष्यते इतिस्वामी ॥

उरस्कट' । पुं । वालानामुत्तरीयविशे
षे । वालयश्चोपवीतके । पञ्चवटे ।
मुक्वाञ्छाड इतिगौडभाषाप्रसिद्धे ।
गाती इतिभाषा ॥

उरस्वम् । न । उरश्चदे ॥

उरस्वाणम् । न । नागोदरे । वच्चस्वा
यकवचे ॥

उरस्यः । वि । औरसेपुषे । भ्वजाते ॥
उरसानिर्मित. पुत्रः । उरसोऽण्यचे
तियत् ॥ उरसा एकदिक्वा । उरसो
यश्चेतियत् ॥ चाचसिः । उरस्त. ॥
उरस्वका । शाखादिभ्योयः ॥

उरस्वान् । वि । उरसिले ॥ प्रशस्तम
तिशयितंवा उरोयस्य विशालत्वात्

उरोजः

। मतुप् । मादुपधाया इतिवः ॥
उरी । अ । अङ्गीकारे ॥ विस्तारे ॥ व
यतेरीक । सम्प्रसारणञ्च बाहुल
कात् ॥

उरीकारः । पुं । स्वीकारे ॥ विस्तारे ॥
उरीकृत. । वि । स्वीकृते ॥ विस्तृते ॥
उरीक्रियतेस्म । क्तः ॥

उरु. । वि । विशाले । विपुले । महति
। वडे ॥ ऊर्णोति । ऊर्णूज्० । मह
तिह्रस्वश्चे तिकुप्रत्ययो नुलोपो ह्र
स्वश्च ॥

उरुकाल' । पुं । } महाकाललतावाम् ।
उरुकालकः । पुं । }

उरुक्रमः । वि । भगवति ॥ उरुर्महान्
क्रमः शक्ति र्यल्य ॥

उरुगायः । पुं । श्रीकृष्णे ॥ बहुकीर्त्ति
मति ॥

उरुचक्षाः । वि । विस्तीर्णतेजसि ॥

उरुमान. । पुं । पूजायाम् ॥

उरुरी । अ । अङ्गीकारे ॥ विस्तारे ॥

उरुवुकः । पुं । रत्नैरण्डे ॥

उरुवूक' । पुं । सरण्डे ॥ रत्नैरण्डे ॥

उरुमहान्तं वायति । औवैशेषणे ।

उलूकादयश्चेत्यूकः ॥ कायेऽस्यमूलं
ग्राह्यम् ॥

उरुव्यचाः । पुं । राक्षसे ॥

उरोजः । पुं । स्तने ॥

उर्वी

उर्जितः । चि । वर्द्धिते ॥

उर्द्रः । पुं । उद्रे । अम्बुविडाले ॥

उर्बटः । पुं । वत्सरे ॥ इतिचिकाण्ड
शेषः ॥

उर्वरा । स्त्री । सर्वशस्याद्यभूमौ ॥ भू-
मिमात्रे ॥ ऋच्छति । ऋगतौ । प-
चाद्यच । यद्वा ईर्यते । ऋदोरप् ।
उरूणा मरा ॥ यद्वा । उर्यते । उर्वीहि
सायाम् । खनोद्यचेति घः । उपधा-
याच्चेतिदीर्घ स्तुसंज्ञापूर्वकत्वात् ।
उर्वराति । कः ॥ यद्वा । सम्पदा-
दिच्चात्किप् । राज्ञोप- ॥ उर्चा-
सौवराच । ऊर्षुवरा वा ॥

उर्वरितः । चि । परिशिष्टे । अवशिष्टे ।
लवरा इतिभाषा ॥ शेषिते ॥

उर्वशी । स्त्री । स्वर्गवेश्यायाम् ॥ उरून्
महतोऽश्रुते व्याप्नोति वशीकरोती-
तियावत् । मू० कः । उरू अस्नाती
तिवा ॥

उर्वशीरमणः । पुं । चन्द्रवंशीयनृपति
विशेषे । पुरुवरसि । एले ॥

उर्वशीवल्लभः । पुं । पुरुवरसि । वैधे ॥

उर्वाकः । पुं । कर्कश्याम् ॥ स्वादुर्कर्क-
श्याम् ॥

उर्वाककः । पुं । कर्कटिकाख्येचिभिर्भटिका
ख्येषा फलविशेषे ॥

उर्वी । स्त्री । भूमौ ॥ ऊर्णति । ऊर्णञ्० ॥

उलूख

महतिह्रस्वश्चेतिकुर्नुलोपोह्रस्वश्च ।

वोतोगुणवचनादिति डीष् ॥

उलूपः । पुं । न । गुल्मिन्याम् । शाखा
पत्रप्रचयवत्यां खतायाम् । वीरुधि
॥ पुं । कोमले तृणविशेषे । वल्लजे-
षु । उलूखड इतिगौडभाषा ॥ वल-
ति । वलसंवरणे । विटपविष्टपविशि
पोलपा इतिवलेः सम्प्रसारणं कप-
श्च ॥ उल्यते । उल सौत्रः आवरणा-
र्थोदाहार्योवा । कपश्चाक्रवर्मणश्चे-
तिकपो वा ॥

उलिन्दः । पुं । देशविशेषे ॥ इत्युणादि-
कोषः ॥

उलूकः । पु । पेचके । घूके । दिवान्धे
। कौशिके । उल्लू इति भाषा ॥ इ-
न्द्रे ॥ शकुनिपुत्रे । भारतयोधिनि ॥
न । तृणविशेषे ॥ उचति । उचस-
मवाये । उलूकादय इतिसाधुः ॥
यद्वा । वलते । वल० । उलूकादिच्चा-
द्वलेः सम्प्रसारणमूकश्च ॥

उलूकी । स्त्री । ताम्रायां सुता शुकी-
तस्याः कन्यायाम् ॥ शुकी शुकान-
जनयत् उलूकीप्रत्युलूकानिति
विष्णुपुराणे १ अशे २१ अध्यायः ॥

उलूखलम् । न । उदूखले ॥ गुग्गुलौ
॥ ऊर्द्धखमुलूखम् । पृषोदरादि ।

उलूखं खाति खात्रादाने । आतो

उल्का

नुपेति कः ॥

उलूखलकम् । न । उलूखलार्थे ॥ स्वा
र्थे कः ॥

उलूतः । पुं । अजगरसर्पे ॥

उलूपी । पुं । शिशुके । शोशु इति प्रसिद्धे
मत्स्यप्रभेदे ॥ चुलुम्पिनि । गौडभा
षायाम् उपल इति प्रसिद्धे अतिचञ्च
ले मत्स्यविशेषे ॥ शिशुमाराकृतौ म
त्स्यविशेषे ॥ उ विस्मयजनकरूपम-
स्यास्ति । अत इनि । रलयोरैक्यम् ।
ओग्रश्मोः रूपमस्यास्तीति वा ॥

उलूपी । स्त्री । अर्जुनभार्यायाम् । कै
रथनाम्नो नागस्य कन्यायाम् ॥

उलूलुः । पुं । उत्सवकालिके गौडादि
देशप्रसिद्धे स्त्रीभिः क्रियमाणे शब्द
विशेषे ॥

उल्का । स्त्री । अग्निनिर्गतज्वालायाम् ॥
अनले ॥ तेजःपुञ्जे । रेखाकारेऽन्त
रीक्षात् पतञ्ज्योतिषि ॥ अस्यारु
पप्रदर्शनन्तु । दिविभुक्तशुभफलानां
पततां रूपाणि यानि तान्युल्काः । धि
ष्णोल्काशनिविद्युत्तारा इति पञ्च
धाभिन्नाः ॥ अस्यालक्षणम् । उल्का
शिरसिविशाला निपतन्ती वर्द्धते प्र
तनुपच्छा । दीर्घा च भवति पुरुषं न
द्वाद्विबो भवन्त्यस्याः ॥ काश्यपेऽपि ।
उज्ज्वला च स्रज्ज्वाला रक्तनीलशि

उल्लाघः

खोज्जला । पौरुषीयप्रभेदेन उल्का

नानाविधा स्मृता । इति ॥ ओषति ।

उषदाहे । अयंते वा । वृगतौ । शु

कवल्कोल्का इति साधुः ॥

उल्कापातः । पुं । अग्निशिखावह्नेजः

पाते ॥ उल्काया पातः ॥

उल्कामुखी । स्त्री । खिखौ । लोमा-

शिकायाम् । दीप्तजिह्वायाम् । लो

मडी इति भाषा ॥ उल्कामुखे अस्याः ॥

उल्मुकम् । न । अङ्गारे । अलाते ॥

ओषति । उषः । उल्मुकदर्वीति नि

पातनाद्वातो षस्यलः मुकप्रत्य

यश्च ॥

उल्लङ्घनम् । न । अतिक्रमणे ॥ अन्यथा

करणे ॥ उत्लघेर्लुट् ॥

उल्ललः । त्रि । रोमशे । बहुरोमयुक्ते ॥

उल्ललन् । त्रि । उत्प्लवमाने ॥

उल्ललितः । त्रि । आन्दोलिते । नरलि
ते ॥ चलिते ॥

उल्लसन् । त्रि । शोभमाने ॥

उल्लसनकम् । न । रोमाश्चे ॥

उल्लसितः । त्रि । उडते ॥ उडूते ॥ वि
चित्रिते ॥

उल्लाघः । त्रि । शुचौ ॥ कुण्डो । मरिचे

॥ दध्ने ॥ गदान्निर्गते । नीरोगे ॥

उल्लाघतेऽस्य । लाघसामर्थ्ये । गत्य

र्थेति क्तः । उल्लाघ्यतेऽस्य । अनुपसर्गा

उल्लेख

तु फुल्लचीवेतिवा साधुः ॥

उल्लापः । पुं । काकुवाचि । शोकरोगा
दिनाध्वनेर्विकारे ॥

उल्लापनम् । न । वर्त्तिकादिक्लृजुकर
ये ॥

उल्लासः । पुं । ग्रन्थपरिच्छेदे ॥ प्रकाशे
॥ आह्लादे ॥ वृद्धौ ॥ उल्लसनम् ।
खसश्लेषक्रीडनयोः । घञ् ॥ अल
ङ्कारविशेषे । एकस्यगुणदोषाभ्या
मुल्लासोन्यस्यतौ यदि ॥

उल्लिखितः । त्रि । उल्लिखिते ॥ तनूकृते
॥ उपरिलिखिते ॥ चित्रिते ॥

उल्लिङ्गितः । पि । भङ्गिभिरेवसम्यगव
ज्ञाते ॥

उल्लेखः । पुं । उच्चारणे । कथने ॥ अ
लङ्कारविशेषे । बहुभिर्वहु घेःल्लेखा
देकस्योल्लेखइष्यते । एकेनबहुघेः
ल्लेखोप्यसौविषयभेदतः ॥ स्त्रीभिः
कामोऽर्थिभिःस्वर्द्रु कालः शत्रुभि
रैक्षि स' । गुरुर्वचस्यर्जुनोऽयंकी-
र्त्तौभीष्मः शरासने ॥ उल्लेखनम् ।
उत् लिखेर्घञ् ॥

उल्लेखनम् । न । वमने ॥ खनने ॥ उ
च्चारणे ॥ यथा । मासपक्षतिथीना
म्निमित्तानाम्बसर्वशः । उल्लेखन-
मकुर्वाणोनतस्यफलभाग्भवेदिति
॥ लिख० । ल्युट् ॥

उशना

उल्लोचः । पुं । धिताने । चन्द्रातपे । चं
दोष्वा इतिभाषा ॥ ऊर्द्धं लोचति ।
लोचृभासने । अञ् ॥ ऊर्द्धं लोच्यते
वा । लोचृदर्शने । घञ् ॥ कुल्लन्तुन
निष्ठायामनिट इतिवचनात् । अस्
तुतन्न सेट्त्वात् ॥

उल्लोलः । पु । कल्लोले । महेर्मा ।
बडढेउ इतिगौडभाषा ॥ उत्लो
डयति । लोडृउन्मादे । णिच् । प
चाद्यच् । उल्लयोरेकत्वम् ॥

उल्लुम् । न । जरायौ । गर्भवेष्टनच
र्मणि ॥ कल्ले ॥ गर्त्ते ॥ उल्लीयते
। लीडृस्त्रेषणे । उल्ल्वादयश्चेति सा
धु । यद्वा । ओलति उल्लयतेवा । उ
ल्लू सौचोदाहे । वल्लयते वा वल्लप्राण
ने । अथवा उच्यतिउच्यते समवैत्य
त्र वा । उचसमवाये । प्राग्वत् ॥

उल्लूणः । त्रि । व्यक्ते । स्पष्टे ॥ उद्गण
ति वणशब्दे । पचाद्यच् । पृषोद-
रादिः ॥

उशनः । पि । कामयमाने ॥

उशनसः । त्रि । कमनीये ॥

उशना । पुं । भार्गवे । शुक्रे ॥ वष्टि ।
वशकान्तौ । वशेः कनसिः । अश्या
दिस्त्रात सम्प्रसारणम् । ऋदुशन्-
सिच्यनङ् । उशना उशनसौ । अ
स्यसमुद्गौ वा अनङ् नलोपश्चवा । ते

उषः

न । हेउशनन् हेउशन हेउशनः॥
 उशिक् । पुं । अग्नौ । वीतिहोत्रे ॥ घृ
 ते ॥ चि । कमनीये ॥ यथा । न
 यद्वचश्चिपदंहरेर्यशोजगत्पविचंप्र-
 गृणीत कर्हिचित् । तद्वायसंतीर्थं
 मुशन्तिमानसा न यत्रहंसा निरम-
 न्युशिकक्षया इतिश्रीभागवतम् ॥
 वष्टि उश्यतेषा । वश० । वशःकिदि
 तिइजिप्रत्ययः ॥

उशीः । स्त्री । वाञ्छाविशेषे ॥

उशीनरः । पुं । गान्धाराख्ये देशविशे-
 षे । खन्धारइति प्रसिद्धे ॥ चन्द्रवंशो
 द्भवस्यशिविन्दपतेः पितरि ॥

उशीरः । पुं । न । वीरणाह्वौ । नल
 दे । खस् इतिप्रसिद्धे ॥ उश्यते । व
 श० । वशः किदितीरन् अस्य गुणा
 यथा । उशीरं पाचनं शीतंस्नानं
 खघुतिक्तकम् । मधुरं ज्वरहृद्वान्ति
 मदनुत्कफपित्तहृत् ॥ तृष्णास्रवि-
 र्षवीसर्पदाहकृच्छ्रवणापहमिति ॥

उशीरिक । चि । उशीरविक्रेतरि ॥
 उशीरंपण्य मस्य । किसरादिभ्यः
 षन् ॥

उशीरी । स्त्री । खघुकाशे । नीरजे ॥
 उशीरीमधुराशीतापित्तदाहक्षया
 न्हरेत् ॥

उषः । पुं । कामिनि ॥ गुग्गुलौ ॥ रा

उषः

विशेषे ॥ न । पांशुलवणे ॥

उषणम् । न । मरिचे ॥ पिप्पलीमूले
 ॥ ओषति । उष० । बाहुलांतक्य
 न् । ल्युङ्गा । संज्ञापूर्वकत्वात् गुणा
 भावः ॥

उषणा । स्त्री । कणायाम् । पिप्पल्या
 म् ॥ शुण्ठ्याम् ॥ टाप् ॥ चविके ॥
 उषती । स्त्री । अकल्याणवचसि । नि
 न्दार्थायांवाचि ॥ उषेःशतरि आग
 मशासनस्यानित्यत्वात्नुमभावः ॥
 चि । अशुभयुक्तेवचसि ॥ उषन् थो
 हारः उषतवचः ॥

उषपः । पुं । सूर्ये ॥ अग्नौ ॥ ओषति
 । उष० । उषिकुटिदलिकचिखजि
 भ्यः कषन् ॥

उषर्बुधः । पुं । कुशानौ । पावके ॥ र
 क्तचित्रके ॥ उषसि सन्ध्यायां बुध्यते
 प्रकाशते । बुध० । इगुपधत्वात्कः ।
 अहारादीनामित्यस्य व्यवस्थितवि
 भाषात्त्वान्नित्यंरः ॥

उषः । न । प्रत्यूषसि । अहर्मुखे ॥ एत
 स्यस्वरूपन्तु पञ्चपञ्चउषः कालइति
 । पञ्चपञ्चाशत्घटिकोत्तरमुषः का
 लइत्यर्थः ॥ ओषत्यन्धकारम् । उ
 षदाहे । उषःकिदित्यसिः ॥ दश
 पाद्यान्तुषसः किदितिपाठः । वसति
 सूर्येणसहेति उषाः । अपोभीति

उषा

स्ववस्वतवसोमोसउषसश्च
तद्रूप्यते इतिवार्त्तिकस्य समुपद्भिरि
त्युदाहरणं विवृण्वद्भिर्हरदत्तादि-
भिरयं पाठः पुरस्कृतः ॥ स्त्री । दिवो
दुहितरि देवतायाम् ॥

उषसी । स्त्री । पितृप्रस्वाम् । सायंस
न्यायाम् ॥

उषस्मिः । पुं । ऋषिविशेषे । चाक्रा
यणे ॥

उषस्यम् । न । हविर्विशेषे ॥ चि । तद्दे
वताकद्रव्ये ॥ उषस् शब्दोदिवोदुहि
तरं देवता माचष्टे । सा देवता अस्य
। वाय्वृतुपिचुषसो यत् ॥

उषा । अ । रात्रौ ॥ रात्र्यन्ते ॥ ओष
ति । उष० । काप्रत्ययः ॥ सातु न
चत्रतेजः परिहानिमागम्य भानोर
र्द्धादयं यावद्भवति । यथाह वराहः ।
अर्द्धास्तमयात् सन्ध्याव्यक्तीभूता न
तारकायावत् । तेज परिहानि क
षाभानोरर्द्धादयं यावदिति ॥

उषा । स्त्री । वाणासुरमुतायाम् । अ
निरुद्धस्य भार्यायाम् ॥ रात्रौ । धे
नौ ॥ सायंसन्ध्यायाम् ॥ ओषति ।
उष० । इगुपधेतिकः । टाप॥ यात्रामु
द्धर्त्तान्तरे ॥ यथा । प्रभ्रष्टद्युतितार
कास्फुटतटी प्राचीभवे निर्मलात्वी
षद्वक्तविलोहितान्तधवलादेवैः सदा

उषगे

वाञ्छिता । नो वारं न तिथिं न योगक
करणं लग्नं नाप्रेक्ष्यते हस्ता देव
सहस्रसम्बन्धमुषा नूनं करोत्युन्नति
ति ॥

उषाकलः । पुं । कुकुटे । ताम्रचूडे ॥

उषायां कलोऽस्य ॥

उषापतिः । पुं । अनिरुद्धे । कामात्मजे
॥ उषाया पतिः ॥

उषारमणः । पुं । अनिरुद्धे । कन्दर्पत
नये ॥ उषायाः रमणः ॥

उषितः । चि । व्युषिते । पथ्युषिते ।
वुसाइतिभाषा ॥ मुष्टे । दग्धे ॥ स्थि
ते । कृतनिवासे ॥ त्वरिते ॥ उष्य
तेऽस्य । उष० । क्तः ॥ वसेर्गन्धर्था
कर्मकेतिकः । यजादि । अनुदात्त
त्वादिट् प्रतिषेधे प्राप्ते वसतिचुधो
रितीट् ॥

उषेशः । पुं । अनिरुद्धे ॥

उषः । पुं । कण्टकाशने । मरुद्विपे ।
क्रमेणके । लम्बोष्ठे ॥ ओषति उष्य
तेवा । उष० । उषिखनिभ्यां किदि
तिष्टन् । वाद्यारथे ॥ इतिधरणी ॥

उषकाण्डी । स्त्री । रक्तपुष्प्याम् । कर्ण
पुष्प्याम् ॥ उंठाटी इति गौडभाषा ॥

उषगेयुगम् । न । उष्येयः ॥ द्वाबुधौ ।
द्वित्वेगोयुगञ् ॥

उषगेष्ठम् । न । उष्यशाखायाम् ॥ उष्या

उषः

न । हेउशनन् हेउशन हेउशनः॥
 उशिक् । पुं । अग्रौ । वीतिहोत्रे ॥ छ
 ते ॥ चि । कमनीये ॥ यथा । न
 यद्वचश्चिपदंहरेर्यशोजगत्पविचंप्र-
 गृणीत कर्हिचित् । तदायसंतीर्थ
 मुशन्तिमानसा न यत्रहंसा निरम
 न्युशिकक्षया इतिश्रीभागवतम् ॥
 वष्टि उश्यतेषा । वश० । वशःकिदि
 तिद्वजिप्रच्ययः ॥

उशी । स्त्री । वान्छाविशेषे ॥

उशीनरः । पुं । गान्धाराख्ये देशविशे
 षे । खन्धारइति प्रसिद्धे ॥ चन्द्रवंशो
 द्भवस्यशिविन्दपतेः पितरि ॥

उशीरः । पुं । न । वीरणाडौ । नल
 दे । खस् इतिप्रसिद्धे ॥ उश्यते । व
 श० । वशः किदितीरन् अस्य गुणा
 यथा । उशीरं पाचनं शीतंस्तम्भनं
 लघुतिक्तकम् । मधुरं ज्वरहृद्धान्ति
 मदनुत्कफपित्तहृत् ॥ तृष्णास्त्वि
 र्षवीसर्पदाहकृच्छ्रव्यापहमिति ॥

उशीरिक । चि । उशीरविक्रेतरि ॥
 उशीरपण्य मस्य । किसरादिभ्यः
 छन् ॥

उशीरी । स्त्री । लघुकाशे । नीरजे ॥
 उशीरीमधुराशीतापित्तदाहक्षया
 न्दरेत् ॥

उषः । पुं । कामिनि ॥ गुग्गुलौ ॥ रा

उषः

विशेषे ॥ न । पांशुलवणे ॥

उषणम् । न । मरिचे ॥ पिप्पलीमूले
 ॥ ओषति । उष० । बाहुलांतक्य
 न् । ल्युङ् । संज्ञापूर्वकत्वात् गुणा
 भावः ॥

उषणा । स्त्री । कणायाम् । पिप्पल्या
 म् ॥ शुण्ठ्याम् ॥ टाप् ॥ चविके ॥
 उषती । स्त्री । अकल्याणवचसि । नि
 न्दार्थायांवाचि ॥ उषेःशतरि आग
 मशासनस्यानित्यत्वात्नुमभावः ॥
 चि । अशुभयुक्तेवचसि ॥ उषन् व्यो
 हारः उषतवचः ॥

उषपः । पुं । सूर्ये ॥ अग्रौ ॥ ओषति
 । उष० । उषिकुटिदलिकचिखलि
 भ्यः कषन् ॥

उषर्बुधः । पुं । कुशानौ । पावके ॥ र
 क्तचित्रके ॥ उषसि सन्ध्यायां बुध्यते
 प्रकाशते । बुध० । इगुपधत्वात्कः ।
 अहारादीनामिच्छस्य व्यवस्थितवि
 भाषात्त्वान्नित्यंरः ॥

उषः । न । प्रच्युषसि । अहर्मुखे ॥ एत
 स्यस्वरूपपन्तु पञ्चपञ्चउषः कालइति
 । पञ्चपञ्चाशत्घटिकोत्तरमुषः का
 लइत्यर्थः ॥ ओषत्यन्धकारम् । उ
 षदाहे । उषःकिदित्यसिः ॥ दश
 पाद्यान्तुवसः किदितिपाठः । वसति
 सूर्येणसहेति उषाः । अपोभीति

उषा

मन्त्रं स्ववस्स्वतवसोर्मासउषसश्च
तद्व्यते इतिवार्त्तिकस्य समुपज्ञिरि
त्युदाहरणं विवृण्वद्भिर्हरदत्तादि-
भिर्य पाठः पुरस्कृतः ॥ स्त्री । दिवो
दुहितरि देवतायाम् ॥

उषसी । स्त्री । पितृप्रस्वाम् । सायंस
न्यायाम् ॥

उषस्मिः । पुं । ऋषिविशेषे । चाक्रा
यणे ॥

उषस्यम् । न । हविर्विशेषे ॥ चि । तद्दे
वताकद्रव्ये ॥ उषस् शब्दोदिवोदुहि
तरं देवता माचष्टे । सा देवता अस्य
। वाय्वृतुपिचुषसो यत् ।

उषा । अ । रात्रौ ॥ रात्र्यन्ते ॥ ओष
ति । उष० । का प्रच्ययः ॥ सातु न
क्षत्रतेजः परिहानिमागम्य भानोर
र्द्धोदयं यावद्भवति । यथाह वराहः ।
कर्तुस्ममयात् सन्ध्याव्यतीभूता न
तारकायावत् । तेज परिहानि ह
षा भानोरर्द्धोदयं यावदिति ॥

उषा । स्त्री । वाणासुरसुतायाम् । अ
निरुद्धस्य भार्यायाम् ॥ रात्रौ । धे
नौ ॥ सायंसन्ध्यायाम् ॥ ओषति ।
उष० । इगुपधेति कः । टाप् ॥ यात्रामु
द्धर्त्तान्तरे ॥ यथा । प्रभ्रष्टयुतितार
कास्फुटतटी प्राचीभवे निर्मला त्वी
षद्वत्तविलोहितान्तधवलादेवैः सदा

उष्रगो

वाञ्छिता । नो वारं न तिथिं न योजके
करणं लग्नं नामेच्यते हत्वा देवः
सहस्रसञ्चयमुषानूनं करोत्युच्यति
ति ॥

उषाकलः । पु । कुकुटे । ताम्रचूडे ॥

उषायां कलोऽस्य ॥

उषापतिः । पु । अनिरुद्धे । कामात्मजे
॥ उषाया पतिः ॥

उषारमणः । पुं । अनिरुद्धे । कन्दर्पत
नये ॥ उषायाः रमणः ॥

उषितः । चि । व्युषिते । पर्युषिते ।
वुसाइतिभाषा ॥ मुष्टे । दग्धे ॥ स्थि
ते । कृतनिवासे ॥ त्वरिते ॥ उष्य
तेस्म । उष० । क्तः ॥ वसेर्गन्त्यर्था
कर्मकेतिक्तः । यजादि । अनुदात्त
स्वादिट् प्रतिषेधे प्राप्ते वसतिचुघो
रितीट् ॥

उषेशः । पुं । अनिरुद्धे ॥

उष्रः । पुं । कण्टकाशने । मरुद्विषे ।
क्रमेणके । लम्बोष्ठे ॥ ओषति उष्य
तेवा । उष० । उषिखनिभ्यां किदि
तिष्ठन् । वाह्यरथे ॥ इतिधरणी ॥

उष्रकाण्डी । स्त्री । रक्तपुष्प्याम् । कर्ण
पुष्प्याम् ॥ उंटाटी इति गौडभाषा ॥

उष्रगोयुगम् । न । उष्रयोः ॥ द्वावुष्रौ ।
द्वित्वेगोयुगच् ॥

उष्रगोष्ठम् । न । उष्रशालायाम् ॥ उष्रा

उष्णकः

शांस्थानम् । गोष्ठञ् ॥

उष्ट्रधूसरपुच्छिका । स्त्री । विह्वती वि
चिटीति गौडभाषाप्रसिद्धे वृक्षवि
शेषे ॥उष्ट्रपादिका । स्त्री । मदनमालोतिगौ
डभाषाप्रसिद्धे वृक्षविशेषे । भूमि
मत्तायाम् ॥उष्ट्रशिरोधरम् । न । उष्ट्रग्रीवसंचे भ
गन्दरोगविशेषे ॥ तस्यलक्षणम् ।
प्रकोपणैः पित्तमतिप्रकोपितं करो
तिरक्तापिटकांगुदागताम् । तदाशु
पाकाहिमपूतिवाहिनी भगन्दरन्तू
ष्ट्रशिरोधरं वदेतिनिदानम् ॥उष्ट्रिका । स्त्री । मृद्गाण्डप्रभेदे । मृन्म
येमद्यभाण्डे ॥ करभयोषिति । ऊं
टिनीइतिभाषा ॥ वृश्चिकालीवृक्षे ॥
उष्ट्री । स्त्री । मृद्गाण्डविशेषे ॥ करभ्या
म् । वाय्याम् ॥ उष्ट्रेः प्रकृतान्डीष् ॥
उष्णः । पुं । ग्रीष्मर्तौ । निदाघे ॥ आ
तपे ॥ पलाण्डौ ॥ नरकान्तरे ॥ त्रि
। अशीते ॥ ओषति । उष० । इण्
षिञ्जिदीडुष्यविभ्योनगितिनक् ॥
निरालस्ये । क्षतुरे । दक्षे ॥ उष्ण
त्वंशीघ्रकारित्वमस्यास्ति । अर्श-
आद्यञ् ॥उष्णकः । पुं । निदाघे ॥ ज्वरे ॥ त्रि । क्षिप्र
कारिणि ॥ आतुरे ॥ उष्णमिव उष्णम्

उष्णिक्

। तंकारोति । शीतोष्णाभ्यांकारि
णीतिकन् ॥ उष्णं कार्यमस्य । कालप्र
योजनाद्रोगे इतिकम् ॥ यावादिषु
क्षृता वृष्णशीतइतिस्वार्थेकनवा ॥उष्णगुः । पुं । सूर्ये ॥ उष्णागावोऽस्य ॥
उष्णनदी । स्त्री । वैतरिण्याम् ॥
उष्णरश्मिः । पुं । सूर्ये ॥ उष्णारश्म
योऽस्य ॥उष्णवातः । पुं । मूत्राघातविशेषे ॥
उष्णवारणम् । न । आतपचे । छचे ॥
उष्णवीर्यं । पुं । शिशुमारो ॥ त्रि । वी
र्योष्णवस्तुनि ॥ उष्णं वीर्यमस्य ॥
उष्णा । स्त्री । जयव्याघौ ॥ सन्तापे ॥
पित्ते ॥उष्णांशुः । पु । सूर्ये ॥
उष्णागमः । पुं । निदाघकाले ॥ उष्ण
स्य आगमो यस्मिन् ॥उष्णाखुः । त्रि । उष्णपीडिते ॥ उष्णं
नसहते । शीतोष्णोत्थाखुः ॥
उष्णासहः । पु । हेमन्तर्तौ ॥उष्णिका । स्त्री । यवागदाम् । जाउ इ-
तिगौडभाषा ॥ अल्पमन्त्रमस्याम् ।
प्राक्ष्यणक्रोष्णिकेसंज्ञायामितिकन् ।
निपातनादन्नशब्दस्योष्णादेशः ॥ द
क्षायाम् ॥उष्णिक् । स्त्री । सप्ताक्षरायांष्टौ ॥ य
था । रङ्गे बाहुविक्रयात् कुम्भीन्द्रा

उष्मकः

नमदलेखा । लयनाभून्मुरश्वो क
स्तूरीरसचर्चा इति ॥ उत् स्त्रिह्यति ।
स्त्रिह्यप्रीतौ । ऋत्विगित्यादिना उत्पू
र्वीत् स्त्रिह्येः कि न् । निपातनादुपस
र्गान्तलोपः षत्वञ्च । किञ्चन्तत्त्वात्
कुत्त्वेनहस्य घ ॥

उष्णीषः । पुं । न । शिरोवेष्टनवस्त्रे ।

पाघ पघडी इति भाषा ॥ कस्य गुणा
यथा । उष्णीषं कान्तिकृत् केश्यं रजो
वातकफापहम् । लघुचेच्छस्यते
यस्माद्गुरुपित्ताक्षिरोगकृदिति भा
वप्रकाशः ॥ किरीटे ॥ लक्षणात्
ते ॥ उष्णमीषतेष्वनस्ति । ईषगति
हिंसादर्शनेषु । इगुपधेतिकः । श
कम्वादिः ॥

उष्णोदकम् । न । तप्तजले ॥ काप्य
भानपादावशेषादूर्वावशेषपादहीन-
जले । अस्य गुणाः । तत्पादहीनं वा
तघ्नं मध्यहीनन्तुपित्तनुत् । कफघ्नं
पादशेषस्थं पानीयं लघुदीपनमि-
ति ॥ उष्णञ्चतत् उदकञ्च ॥

उष्णोपगमः । पुं । निदाघे ॥ उष्णः उप
गमोऽत्र ॥

उष्मः । पुं । निदाघे ॥ आतपे ॥ वसन्त
काले ॥

उष्मकः । पुं । ग्रीष्मर्तौ । ऊषति रुज
ति । ऊषरजायाम् । अन्येभ्योपीति

उहः

मनिन् । याषादित्त्वात् कन् ॥

उष्मपाः । पुं । पितृगणविशेषे ॥ उष्म
पास्तुकवे. पुत्राः ॥ उष्माणपिवन्ति
। पापाने । किप् ॥ या वदुष्णं भवत्य
अं यावदस्नन्ति वाग्यताः । पितरस्ता
वदस्नन्तियावन्नोक्ता हविर्गुणा. इति
स्मृतिः ॥

उष्मागमः । पुं । आतपे । निदाघे ॥
ओषतीत्युष्मा । अन्येभ्य इति मनि
न् । आगच्छतीत्यागमः । अच् ।
उष्माताप आगमोऽत्र ॥

उस्त्र. । पुं । दृषे ॥ मयूखे । किरणे ॥
वसन्ति रसा अस्मिन् । वस० स्फाधि
तच्चीतिरक् । यजादित्त्वात् सम्प्रसा
रणम् । नरपरेति षत्त्वाभावः ॥

उस्त्रा । स्त्री । अर्जुन्याम् । गवि ॥ उप
चित्रायाम् ॥ वसति चीरमस्याम ।
उस्त्राट्टाप ॥

उह । अ । सम्बोधनाय ॥ एवार्थे ॥ उ
च हचेति विशदः ॥

उहह । अ । सम्बोधने ॥ उहच हच ॥

उहानः । पुं । देशविशेषे ॥

उह्यमानः । वि । आकृष्यमाणे ॥ वहने
नप्राप्यमाणे ॥ वह्नेः कर्मणि शानच् ॥

उहः । पुं । अनुहुहि ॥ वहति । वह० ।

दशपाद्यां स्फायितच्चीतिरक् चेदभि
वद्विबसीति पाठात् रक् ॥

करुपर्षा । पुं । न । जानुनि । अष्टीर्षति
। घौंठू घुटना इति भाषा ॥ करो
पर्व ॥

ऊर्जस्व

ऊर्जरी । अ । अङ्गीकारे ॥ विस्तारे ॥

ऊर्जस्तम्भः । पुं । रोगविशेषे ॥ तस्य रूपम् । परकीया विषगुरुस्यातामतिशयथै । धानाङ्गमर्दस्तैमित्यतन्नाश्वर्यवृत्तिवैः ॥ संयुतौ पादसदनकृच्छ्रोद्वरणसुप्तिभिः । तमूर्जस्तम्भमित्याहु राश्ववातमथापरेइति ॥

ऊर्जस्तम्भा । स्त्री । कदलीवृक्षे ॥

ऊर्ज् । न । बले ॥ अन्ने ॥ ऊर्जस्तच्छीलादिषु भ्राजभासेति क्विप् ॥ अमृतशब्दाभिधेयोऽत्यन्तसारभूतः सूक्ष्मोन्नरस ऊर्गुच्यते इतिमीमांसकाः ॥

ऊर्जः । पुं । कार्तिकमासे ॥ उत्साहे ॥ बले ॥ प्राणने ॥ कार्तिकनामिवर्षविशेषे ॥ न । जले । पानीये ॥ ऊर्जयति उत्साहयति जिगीषून् । ऊर्ज्वलप्राणनयोः । एयन्तात् पचाद्यच् ॥ असुनि सान्तोप्ययम् ॥

ऊर्जस्वलः । त्रि । वलाधिके । ऊर्जस्विनि ॥ अतिशयितः ऊर्जोवलमस्यास्ति । ज्योत्स्नातमिस्त्रेति ऊर्जोवलञ्च । अदन्त ऊर्जशब्दाद्वलचि सगपिनिपात्यः ॥ अलङ्कारविशेषे ॥ रसभेदतदाभासतत्प्रकाशमानानिवन्धनेन रसवत् प्रापक ऊर्जस्वलाङ्कार इति सूत्रात् । तत्प्रकाशमा

ऊर्जना

नवन्धने समाहितालङ्कारइत्यर्थः ॥

ऊर्जस्वी । चि । वलाधिके । ऊर्जस्वले ॥ अतिशयित ऊर्जोवलमस्यास्ति । ज्योत्स्नातमिस्त्रेति विनिः । अदन्तात् विनिवृत्ते सगपिनिपात्यः ॥ न । अलङ्कारविशेषे ॥ ऊर्जस्विरुढालङ्कारमिति तस्यलक्षणम् । साहङ्कारवस्त्वभिधानमित्यर्थः ॥

ऊर्जितः । चि । वलाद्यतिशययुक्ते । वलप्रकर्षशालिनि ॥ वलार्थादूर्जशब्दाक्षारकादित्वादित्च् ॥ वलार्थादूर्जोर्गन्त्यर्थाकर्मकेत्यादिनाकर्त्तरित्तो वा ॥

ऊर्जितशासनः । पुं । नारायणे ॥ श्रुतिस्मृतिवचनमूर्जितशासनमस्य । यथा । श्रुतिस्मृती ममैवाचे यस्ते उल्लङ्घ्यवर्त्तते । आसाहेदी ममदेषो मङ्गलोपि न वैष्णवः ॥ इति भगवद्वचनम् ॥

ऊर्जिति । स्त्री । उत्कर्षे ॥

ऊर्जनाभः । पुं । मर्कटके । लूतायाम् । तन्तुसर्जने प्रसिद्धजीवे । मर्कटी इतिभाषा ॥ ऊर्जोव तन्तुर्नाभावस्य । अजितियोगविभागादच् । डयापौरितिह्रस्वः ॥

ऊर्जनाभिः । पुं । लूतायाम् ॥ ऊर्जनाभावस्य ॥

ऊर्ध्वकः

ऊर्णा। स्त्री। मेघादिलोमि। जनइति
भाषा॥ भुवोरन्तरावर्त्त॥ सतुभूदय
मध्ये मृणास्तन्तुसूक्ष्मः शुभायतय
क प्रशस्तावर्त्तो महापुरुषलक्षणम्
। चक्रवर्त्यादीनां महायोगिनाञ्च
भवति ॥ ऊर्णाति। ऊर्णुज्०। अ
न्येभ्योपीतिङः। ऊर्णातेर्ङ इतिङो
वा ॥

ऊर्णायु। पुं। चणभङ्गे। ऊर्णनाभे ॥
मेघे ॥ मेघलोमकम्बले। पट्टूदेव
डु लोर्ध्वं पुक्खी इतिभाषा ॥ ऊर्णा
अस्यास्ति। ऊर्णायायुस्। सिद्धात्
पदञ्चम्। तेनयस्येतिलोपोन ॥

ऊर्हरः। पुं। राक्षसे ॥ गूरे ॥ ऊर्जम
जट्टणाति। दृ०। ऊर्जट्टणातेरल-
चौपूर्वपदान्त्यलोपश्च। अलचोःस्वरे
भेदः ॥

ऊर्ध्वः। वि। उच्छ्रिते ॥ तुङ्गे ॥ उपरि
ष्टात् उपर्यर्थे ॥ दण्डवत् स्थिते ॥
ऊर्ध्वशब्दो दीघादिनिर्बकारः सव-
कारश्चदृश्यते ॥

ऊर्ध्वकः। पुं। मृदङ्गविशेषे ॥ यवमधा
कृतिर्हर्षकः ॥ शब्दार्णवस्तु। ऊर्ध्व
को गोपुच्छवत् सत्रितालोऽष्टाङ्गुलो
मुखे। धृत्वोर्ध्ववाचते तेषां वादनं दु-
र्जनं नना ॥ इति ॥ अपिच। हरीत
क्याकृतिस्वङ्गस्तथाखिडग्योयवाकृ

ऊर्ध्वपुं

ति। ऊर्ध्वकोदण्डतुल्यः स्यान्मुरजा
भेदतोमताः ॥ ऊर्ध्वःकायति। कै
शब्दे। सुपीतिकः ॥

ऊर्ध्वकण्ठी। स्त्री। महाशतावर्याम् ॥
ऊर्ध्वज्जमः। पु। ऊर्ध्वस्ये ॥ इतित्रिका-
ण्डशेषः ॥

ऊर्ध्वजानुः। वि। उपरिभागेस्थूलजा
नुर्के। ऊर्ध्वघ्नौ ॥ उर्ध्वजानुनीयस्य ॥

ऊर्ध्वघ्नः। वि। ऊर्ध्वजानुनि ॥

ऊर्ध्वचु। वि। ऊर्ध्वजानुनि ॥ ऊर्ध्व-
जानुनीयस्य। ऊर्ध्वादिभाषेतिपञ्चे
चुः ॥

ऊर्ध्वदेवः। पुं। विष्णौ। हरौ ॥

ऊर्ध्वपादः। पुं। शरभे ॥

ऊर्ध्वपुण्ड्रः। पु। तिलकविशेषे ॥ सलो
ब्राह्मणललाटे पुण्ड्रेक्षुवत् चन्दना
दिनाकृतोर्ध्वरेखात्रयरूपः। यथा।
ऊर्ध्वपुण्ड्रेत्रिपुण्ड्रं स्यात् त्रिपुण्ड्रेनोर्ध्व
पुण्ड्रकमिति। ऊर्ध्वपुण्ड्रं द्विजः कुर्या
द्वारिमृदङ्गस्य चन्दनैरित्यादिष्ववह-
वः। ऊर्ध्वपुण्ड्रं मृदाकुर्यात् त्रिपुण्ड्रं
भस्मानासदा। तिलकं वै द्विजः कुर्या
श्चन्दनेन यदृच्छया ॥ ऊर्ध्वपुण्ड्रं द्वि-
जः कुर्यात् क्षत्रियस्तु त्रिपुण्ड्रकम्।
ऊर्ध्वचन्द्रस्तु वैश्यश्च त्रुलं शूद्रयोनि
जः ॥ इति ब्रह्माण्डपुराणम्। अशु-
चिर्वाप्यनाचारो मनसा पापमाचरे-

जडम्

त। शुचिरेवमवेन्नित्यमूर्द्धपुण्ड्राङ्गि
 तोनरः ॥ ऊर्द्धपुण्ड्रधरोमर्त्याभिय
 तेयचकुवचित् । अपाकोपिविमा-
 नस्थो ममलोकेमहीयते । इति ॥
 वैदिकातिरिक्तएवास्याधिकारी ॥
 यथोक्तदेवीभागवते श्रीनारायणेन
 । ऊर्द्धपुण्ड्रं विशूलववस्तुलं चतुरस्र
 कम् । ऊर्द्धचन्द्रादिकं लिङ्गं वेदनिष्ठो
 नधारयेत् ॥ जन्मना लब्धजातिस्तु-
 वेदपन्यासमाश्रितः । पुण्ड्रान्तरं भ्र-
 माद्वापि ललाटे नैवधारयेत् ॥ स्था-
 तिकान्त्यादिसिद्ध्यर्थं चापि विष्णवाग
 मादिषु । स्थितं पुण्ड्रान्तरं नैवधारये
 वैदिकोजनइत्यादि ॥ ऊर्द्धश्चासौ
 पुण्ड्रश्च ॥

ऊर्द्धम् । अ । ऊर्द्धशब्दार्थः ।

ऊर्द्धमानम् । न । उन्माने ॥ पलादि
 शब्दवार्चनपाषाणादिना तुलादावा
 रोपितेन येन सुवर्णादेर्गुरुत्वमुन्मी
 यते तदूर्द्धारोपणादूर्द्धमानमिति श
 ब्देन विवक्षितम् । वट्ट घाट इति च य
 स्यभाषा ॥ ऊर्वादेः ॥ ऊर्द्धावस्थि
 तेन येन मीयते तत् । प्रथमश्च द्विती
 यश्च ऊर्द्धमाने मतौ ममेति महाभा
 ष्योक्तेः । प्रथमद्वितीयौ द्वयसज्द-
 म्रचौ ॥

ऊर्द्धमुखम् । न । नक्षत्रविशेषेषु । य-

जर्म्भिः

या । आर्द्रापुष्या धनिष्ठा च प्रताख्या
 श्रवणा तथा । रोहिणी च्युत्तरा चैव-
 नवैवोर्द्धमुखाः स्मृता इति ॥

ऊर्द्धमूलः । पुं । संसारवृक्षे ॥ ऊर्द्धमु
 त्कृष्टं कारणं कार्योपेक्षया परम
 व्याकृतं मूलमस्येति । अस्ति हि संसा-
 रस्य मूलम् । नेदममूलं भविष्यती
 ति श्रुतेः ॥

ऊर्द्धरेताः । पुं । महादेवे । सदाशिवे
 ॥ मुनिविशेषे । सनकादिषु ॥ भि-
 षे ॥ सन्न्यासिनि ॥ ऊर्द्धरेतो यस्य
 सः । न पतति वीर्यं यस्येत्यर्थः ॥

ऊर्द्धलिङ्गः । पुं । महेशे । देवदेवे ।
 शिवे ॥

ऊर्द्धलोकः । पुं । दिवि । स्वर्गे ॥

ऊर्द्धस्थः । वि । उपनिस्थिते ॥ ऊर्द्धेति
 छति । छा० । सुपि स्थितिक ॥

ऊर्द्धस्थितिः । स्त्री । उपनिस्थितौ ॥

ऊर्द्धावर्त्तः ॥ सतु अश्वस्य पृष्ठस्थानम् ॥

ऊर्द्धासितः । पुं । तरमुञ्जे ॥ कारवेक्षे
 ॥ वि । ऊर्द्धोपवेशिते ॥ ऊर्द्धमसि-
 तः आसितो वा ॥

जर्म्भिः । पुं । स्त्री । वीच्याम् ॥ प्रकाशे ॥

वेगे ॥ भङ्गे । स्वल्पतरङ्गे ॥ वक्षस-

ङ्गोचरे खायाम् ॥ वेदनायाम् ॥ पी-

डायाम् ॥ उत्कण्ठायाम् ॥ वृभक्षा

दिषट्सु । वृभक्षाच पिपासाच मा

ऊर्ध्वसी

यस्य मनसः स्मृतौ । शोकमोहौ शरीरस्य जरामृत्यूषडूर्मयद्वयमुक्तैः ॥ ऋच्छति । ऋगतौ । अर्त्तं रुद्धेति मिः । अर्त्तं ह्युरादेशः ॥ अश्वगतिविशेषे ॥ यथा । पङ्कीकृतानां मन्थानां नमनोन्नमनाकृतिः । अतिवेगसमायुक्ता गतिरुर्मिरुदाहृतेति वैजयन्ती ॥

ऊर्ध्विका । स्त्री । अङ्गुलीये ॥ वस्त्रभङ्गे ॥ तरङ्गे ॥ उत्कण्ठायाम् ॥ भृङ्गनादे ॥ ऊर्मिरिष । इवेप्रतिकृतावितिकन् । ऊर्मिं प्रकाशं कायति वा । कै० । आतोनुपेतिक० ॥

ऊर्ध्वमान् । वि । वक्त्रे । अराले । वाँकादतिभाषा ॥ तरङ्गिणि ॥ ऊर्मिरस्यास्ति । मतुप् । यवादिः ॥

ऊर्ध्वमासी । पुं । समुद्रे । अङ्गुपारे ॥ ऊर्ध्वमांशालासा अस्ति अस्य । इनिः ॥

ऊर्ध्वला । स्त्री । सरिति ॥ लङ्गाणभार्यायाम् ॥ काचमालायाम् ॥ ऊर्ध्वलाति । आतोनुपेतिकः ॥

ऊर्ध्वरा । स्त्री । उर्वरायाम् नैः ॥

ऊर्ध्वसी । स्त्री । नारायणोऽर्धनिर्भयसम्भूता वस्त्रार्थिनीति हरिवंशप्रसिद्धायां स्वर्गवेश्यायाम् । उर्वश्याम् ॥ ऊरौ उषितेति । वसनि० । ऊर्ध्वसी दीर्घादिर्दन्त्यान्तापृषोदरादिषु व्यु-

ऊष्मा

त्पादिता ॥

ऊर्ध्वजम् । न । गोमयच्छत्रिकायाम् । शिखीन्धके ॥

ऊषः । पुं । चारुमृदि ॥ प्रभाते ॥ प्रातःसन्ध्यायाम् ॥ रन्ध्रे ॥ चन्दनाद्रौ ॥ श्रवोविले ॥ ऊषति । ऊषरुजायाम् । इगुपधेतिक० ॥

ऊषकम् । न । ऊषे । स्वार्थे कन् ॥

ऊषणम् । न । मरिचे ॥ पिप्पलीमूले ॥ शुण्ठायाम् ॥ पुं । चित्रके ॥ ऊषति । ऊष० बाहुलकात्क्युन् ल्युङ् ॥

ऊषणा । स्त्री । पिप्पल्याम् ॥ चथे ॥ टाप् ॥

ऊषरः । पुं । चारुभूमौ । ऊषवति ॥ यचबीजमुत्संन प्ररोहति तस्मिन्नि-त्यर्थः ॥ ऊषोऽस्यस्मिन् । ऊषमुषीतिरः ॥ रेणुकादिनवतीर्थेषु ॥ यथा । रेणुका हूकरः काशी काली कालौ वटेश्वरौ । कालिञ्जरोऽमराकाशऊषरानवमुक्तिदा इति वराहपुराणम् ॥

ऊषरजम् । न । पांशवलवणे ॥ रोमकनामायस्कान्तभेदे ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

ऊषवान् । वि । ऊषरे ॥ मत्तुप् ॥

ऊषा । स्त्री । वाणमुतायाम् ॥

ऊष्मा । पुं । निदाघे ॥ ऊष्माणः शयस-

ऊहः

हाः । ऊष्मावायुस्तत्प्रधाना इत्यर्थः ।
एतच्चसोष्माण इत्यस्य वायुनासहव
र्त्तन्त इत्यर्थ इति प्रातिशाख्यभाष्ये-
स्पष्टम् ॥

ऊष्मा । स्त्री । ऊष्मणि ॥ टावन्तः । ऊ
ष्मया सार्द्धमृक्का पीतिद्विरूपः ॥
ऊहः । पु । अध्याहारे । तर्कः ॥ अपूर्वो
त्प्रेक्ष्यो इतिजैमिनिः ॥ आगमाः
विरोधिना न्यायेन आगमार्थपरी
क्षणे ॥ परीक्षणञ्च संशय पूर्वपक्षनि
राकरणेनोत्तरपक्षव्यवस्थापनम् ।
तदिदं मननमाचक्षते आगमिनः
सा तृतीया सिद्धिः तारतारमुच्यते
। अन्येतुव्याचक्षते । विनोपदेशादि
राप्राग्भवीयाभ्यासवशात् तत्त्वस्य
स्वयं मूहनंयत् सा सिद्धिरुह इति ।
विमर्शात्मकतर्कः ॥ समूहे ॥ असम

ऊहा

वेतार्थकपदव्यागपूर्वकसमवेतार्थ-
कपदसमभिव्याहारकरणे ॥ साका
ङ्गवाक्यस्य पदान्तरेणाकाङ्क्षापूर-
णे ॥ आरोपे ॥ ऊहनम् । ऊहवि-
तर्कः । भावे घञ् ॥

ऊहत्वम् । न । मानसस्त्वव्याप्ये जाति
विशेषे । तर्कवासीत्यनुभवसिद्धे ॥
अन्यथाश्रुतस्यशब्दस्य अन्यथा लि
ङ्गवचनादिभेदेन विपरिणामनमू-
हस्तस्यभावे ॥

ऊहनम् । न । ऊहे ॥

ऊहनी । स्त्री । शोधन्याम् । सम्मार्ज-
न्याम् ॥

ऊहा । स्त्री । अध्याहृतौ ॥ ऊहनम् ।
ऊह० । गुरोश्चक्षुष इत्यप्रत्ययः ।
टाप ॥

कृच्छ्रग

कृः

—००००—

कृ । अ । गर्हणे ॥ वाक्ये ॥ मन्त्रस्तोभ
वचने ॥ कृकारे ॥ स्त्री । देवान्वा
याम् ॥ पुं । स्वर्गे ॥

कृक्क्यम् । न । धने ॥ स्वर्णे ॥ कृच्यते-
कृच्छ्रशब्दे । बाहुलकात् थक् ॥

कृच्चः । पुं । गिरिविशेषे ॥ तापीप
योष्णीनिर्विन्ध्याप्रमुखा कृच्चसम्म-
वाः ॥ भक्तूके ॥ शोणके । श्योनाक
प्रभेदे ॥ पुं । न । नक्षत्रे । भे ॥ मे
षादिराशौ ॥ वि । कृतवेधने ॥
अच्छे ॥ कृषति । कृषीगतौ । कृष
श्विक्कृष्यधिभ्यः किदिति कृषे जातौ
सः । षढोःक्रासि ॥ यद्वा । कृच्छ्रणो-
ति । कृच्छ्रिंसायाम् । अच् ॥

कृच्छ्रगन्ध्रा । स्त्री । कृषिजाङ्गलिक्याम्
। कृषिजाङ्गल इति गौडभाषाप्रसि
द्धायाम् ॥ क्षीरविदार्याम् । महाश्वे
तायाम् ॥ वृद्धदारके । कृगलाव्याम् ।
वीरताड इति गौडभाषा ॥ कृच्छ्रान्
गन्धयति । गन्धग्रहणे । मूलविभुजा
दिस्त्रात्कः ॥ यद्वा । कृच्छ्रोगन्धोऽ
स्याः । कृच्छ्रशब्दस्तद्वन्धसदृशे गौणः ।
कृच्छ्रस्येव गन्धोऽस्याः । समासान्तस्या
निच्यत्वात् उपमानाच्चेति नेकारः ॥

कृक्

कृच्छ्रगन्धिका । स्त्री । क्षीरविदार्याम् ॥

श्वेतभूकृष्णाण्डे ॥ कृच्छ्रगन्धार्थे ॥

कृच्छ्रगन्धैव स्वार्थे कन् ॥

कृच्छ्रगिरिः । पुं । कृच्छ्राभिधे कुलाच
ले ॥

कृच्छ्ररः । पु । कृच्छ्रिजि ॥ न । वारिधा
रायाम् ॥ कृषति । कृषीगतौ । त
नृधिभ्यां कृषरन् ॥ कृच्छ्ररः कण्टक-
इति वेदभाष्यम् ॥

कृच्छ्रराजः । पुं । जाम्बवति ॥ चन्द्रे ॥

कृच्छ्राणां राजा । टच् ॥

कृच्छ्रवान् । पु । नर्मदातीरस्थे पर्वतवि
शेषे ॥ कृच्छ्राः सन्त्यस्मिन् । मतुप् ॥

कृच्छ्रविडम्बी । पुं । नक्षत्रहृत्तके ॥

कृच्छ्रहरीश्वरः । पु । सुश्रीवे ॥

कृच्छ्रेशः । पुं । चन्द्रमसि । सोमे ॥

कृच्छ्रोदः । पु । पर्वतविशेषे ॥

कृच्छ्रदेदः । पुं । देवदैवत्ये कृच्छ्राङ्गायस
मुदाये । कृच्चि ॥

कृच्छ्रदेदाधिपतिः । पुं । गुरौ । वृद्धस्यतौ ॥

यथा । कृच्छ्रदेदाधिपतिर्जीवः सामवे

दाधिपः कुजः । यजुर्वेदाधिपः शुक्रः

शश्विजोऽथर्ववेदराट् । इति ॥

कृक् । स्त्री । नियताक्षरपादयुते देव
दैवत्ये एकविंतिशाखात्मके वेदभा

गे । समानाक्षरपाद्वन्धसमन्विते-

मन्त्रविशेषे ॥ तस्य लक्षणम् । यद्वा

ऋजु.

यथशेन षादव्यवस्थितिः । अस्यार्थः ।
यत्रार्थवशेन एकान्वयित्वेनानुष्टुपा
दिपादस्थितिः । इति जैमिनिः ॥
ऋच्यन्ते स्तूयन्ते देवा अनया । ऋचस्तु
तौ । क्षिप् ॥

ऋचीषम् । न । पिष्टपचनपाचे ॥ ऋच
ति । ऋचशब्दे । बाहुलकात् की
षन् ॥

ऋच्छरा । स्त्री । वेश्यायाम् ॥ ऋच्छति ।
ऋच्छगतीन्द्रियमलयमूर्तिभावेषु ।
ऋच्छेररः ॥

ऋजिमा । पुं । आर्जवे ॥ ऋजोर्भावः ।
इमानि च ॥

ऋजीकः । चि । दुष्टे ॥ तपोधने ॥ अ
जते । ऋजगतिस्थानार्जनोपार्जनेषु
। ऋजेश्चेति ईकन् ॥ यदा । ऋजे
कीकन् । ऋजीक इन्द्रो धूमश्चेति
कौमिदी ॥

ऋजीषम् । न । कटाहिकातन्त्रिकादौ
पिष्टभर्जनपाचे । पिष्टपचने ॥ धने ॥
उद्धृतरसि सोमलतायाः शेषे । एत
च्चमन्त्रभाष्ये स्पष्टम् ॥ नरकविशेषे ॥
अचपिष्टपचन प्रक्षेपः ॥ अर्ज्यते । अ
र्ज्यर्जने । अर्जे ऋजचेति ईषन् ॥

ऋजुः । चि । अवक्त्रे । अजिह्वे । प्रगुणे
। प्राञ्जले । सीधा इति भाषा ॥ ऋज
वोहिब्राह्मणा नेतरे स्वभावतः ॥ अ

ऋजुश्च

र्जति । ऋर्जमजने । अजिह्वीति
साधु । अर्जयति गुणान्वा ॥ .

ऋजुकायः । पुं । कश्यपमुनैः ॥ त्रि । अ
वक्त्रशरीरे ॥ ऋजु कायेत्य ॥

ऋज्वः । त्रि । गतिमति । ऋज्वान् इति
मन्त्रे ऋज्वा गतिमन्तोऽन्वायस्येति वे
दभाष्यात् ॥ नायके ॥ अर्जयते अ
र्जयतिवा । ऋजगत्यादिषु । ऋजे
न्द्रेतिरन् । निपातनानुगुणाभावः ॥

ऋज्जसानः । पुं । मेघे ॥ ऋज्जते । ऋ
जिभर्जने । ऋज्जिवृधीति असानच्
कित् । वेदभाष्ये तु यौगिकार्थ एव
पुरस्कृतः ॥

ऋजम् । न । अधमर्गो नोत्तमर्गात् पुन
र्देयतयास्वीकृत्यगृहीते धने । पर्यु
दचने । उद्धारे । उधार इति भाषा ॥
जले ॥ दुर्गे ॥ दुर्गभूमौ ॥ अर्यते स्म ।
ऋगतौ । क्त । ऋणमाधमर्ग्ये इति
णत्वम् ॥

ऋणचयम् । न । त्रिविधे ऋणविशेषे ॥ य
था । देवानाञ्च पितॄणाञ्च ऋणीणा
ञ्च तथानर । ऋणवान् जायते यस्या
त्तन्मोक्षे प्रयतन्तः सदा ॥ तत्परिशो
धनस्तु । देवानां मन्त्राणां जन्तु र्यज्ञै-
र्भवति मानवः । अल्पवित्तश्च पूजाभि
रुपवासव्रतैस्तथा ॥ आद्वेन प्रजया चै
व पितॄणामन्त्राणां भवेत् । ऋणीणां

कथादा

ब्रह्मचर्येण श्रुतेन तपसा तथा ॥ इ
तिविष्णुधर्मोत्तरम् ॥

कृणमत्कुणः । पुं । प्रतिभुवि । सम
कृणमार्गणः । पुं । के । जामिन्
जमान इतिचभाषा ॥

कृणमुक्तिः । स्त्री । विगणने । कृणप
रिशोधने । कृणस्य कृणादामुक्तिः ॥

कृणमोक्षः । पुं । कृणमुक्तौ ॥

कृणहर्ता । पुं । भौमे ॥ कृणस्यहर्ता ॥

कृणादानम् । न । उत्तमर्गोनाधमर्गा
तत्सखाभधनग्रहणे । व्यवहारविशेषे
॥ तत्सप्तविधम् । यथा । ईदृशम
यंदेयम् १ । ईदृशमदेयम् २ । अ
नेनाधिकारिणादेयम् ३ । अस्मिन्
समये देयम् ४ । अनेनप्रकारेणदेय
म् ५ । इत्यधमर्गोपचविधम् । उत्त
मर्गस्तु दानविधिः ६ । आदानविधि
श्च ७ । इतिषिविधम् । तथाच नार
दः ॥ कृणं देयमदेयञ्च येन यत्र यथा
भवेत् । दानग्रहणधर्माश्च कृणादा
नमितिस्मृतम् ॥ अदेयमितियदुक्तं
तदाहकात्यायनः । नस्त्रीभ्योदास
वालेभ्यः प्रदद्यात् किञ्चिदुदुतम् ।
दातानलभतेतत्तुतेभ्योदत्तन्तु त
दसु ॥ तत्रविशेषमाह दृश्यतिः । प
रिपूर्णगृहीत्वा धिं बन्धवा साधुलया
कम् । लेखारूढं साक्षिमहा कृणंद

कृतप

द्या दुनीसदा ॥ इतिविवादार्यवसे
तुः ॥

कृतान्तकः । पु । कुजे । मङ्गलग्रहे ॥

कृणापनोदनम् । न । कृणापनयने ॥

कृणिकः । त्रि । अधमर्ग ॥

कृणी । त्रि । कृणवति । अधमर्ग ॥ क
राग्रस्ते ॥

कृणोग्राहणम् । न । अधमर्गगृहीतार्थ
ग्रहणे ॥

कृतम् । न । ब्राह्मणस्योत्तमवृत्तौ । उ
च्छ्रिते ॥ कृतमुच्छ्रितं ज्ञेयमित्यु
क्तेः ॥ जले ॥ सत्ये ॥ मोक्षे ॥ कर्म
फले ॥ सन्ध्यायांवाचि ॥ यथाशास्त्रे
यथाकर्त्तव्ये बुद्धौ सुपरिनिश्चितेर्षे ॥
अवितथस्वभावे परमार्थभूतवस्तुनि
॥ मानससत्ये ॥ त्रि । दीप्ते ॥ पूजि
ते ॥ अर्थतेस्य कृच्छ्रतिवा । कृतौ
। निष्ठेति गत्वर्थेतिवाऽर्त्तः क्त ॥

कृतजित् । पुं । यच्चविशेषे ॥

कृतधामा । पुं । विष्णौ ॥ कृतं सत्यं धा
म अस्य ॥

कृतपः । पुं । संसारिणिजीवे ॥ कृतं क
र्मफलं पिवति । पा० । कः ॥

कृतपर्णः । पुं । राजर्षिविशेषे ॥ यथा ।
कर्कोटकस्यनागस्य दमयन्त्यानस्य
च । कृतपर्णस्य राजर्षेः कीर्त्तनं क
श्चिनाशन मितिमहाभारतम् ॥

ऋतुः

ऋतम् । ओ । सत्यमित्यर्थे ॥

ऋतम्भरा । स्त्री । प्रज्ञाविशेषे ॥ ऋतं
अत्रमेव विभर्ति नतच विपर्यासग
न्धोप्यस्तीति यौगिक्येवेयं समाख्या ॥
प्रक्षदीपस्य नदीविशेषे ॥

ऋतव्यम् । त्रि । ऋतुदेवताके हविरा
दौ ॥ ऋतुर्देवतास्य । वाय्वृतुपितु
षसेयत् । गुणावादेशौ ॥

ऋतिः । स्त्री । कल्याणे ॥ वर्त्मनि ॥ जु
गुप्सायाम् ॥ स्पर्द्धायाम् ॥ गतौ ॥
अशुभे ॥ ऋगतौ । क्तिन् ॥

ऋतीया । स्त्री । अर्चने । जुगुप्सायाम्
॥ ऋतिः सौत्रः । ईयङ्पच्चे । अप्रत्य
यादित्यः । टाप् ॥

ऋतुः । पुं । कालविशेषे ॥ सतु शिशिरा
दिभेदात् षड्विधः । यथा । मासद्वया
त्मकः कालऋतुः प्रोक्तो विचक्षणैरिति
। मलमासेतु मासद्वयात्मक एकोमा
सः तेन मासद्वयात्मकत्वमविरुद्धम्

। षष्ठ्यातुदिवसैर्मासः कथितो वाद
रायणैरित्युक्ते ॥ शिशिरः पुष्पसम
यो ग्रीष्मो वर्षाशरद्धिमः । माघादि
मासयुग्मैस्तु ऋतवः षट्क्रमादितः ॥
उत्तरायणमाद्यैस्तैस्त्रिभिः स्याद्वि
षादनमिति ॥ ऋतूनां व्यत्यये जाते
यदुक्तं तद्विलिख्यते । यद्वा । ग्रीष्मे
ष्वातां विपर्यासे ऋतूनां विपुर्जं भवम्

ऋतुः

। पुष्पफले च विकृते राक्षीमृत्तुंतथा
दिशेदिति ॥ सत्रिवधोपि । कार्त्ति
काग्रहायणपौषमाघाः शीतः १
फाल्गुनचैत्रवैशाखज्येष्ठाः ग्रीष्मः २
आषाढश्रावणभाद्राश्विनाः वर्षाः ३ ॥
द्विविधोपि । कार्त्तिकदिषण्मासा
शीतः । १ । वैशाखादिषण्मासाः
ग्रीष्मः । २ । इति स्मृतिः ॥ स्त्रीपुष्पे
आर्त्तवे । रजसि । शोणितदर्शने-
पलक्षिते गर्भधारणयोग्ये स्त्रीणां स
वस्थाविशेषे ॥ ऋतुः स्वाभाविकः स्त्री
णां रात्रयः षोडशस्मृताः चतुर्भिरि
तरैः सार्द्धं महेभिः सदिगर्हितैः ॥
दीप्तौ ॥ सुवीरे ॥ मासे ॥ इयर्त्ति
गच्छति असाधारणं लिङ्गम् । ऋग
तौ । अर्त्तेश्वतुरितितुः । चात्कि
त्वम् । ऋच्छति वा ॥

ऋतुमासः । त्रि । फलितरौ । फलेग्रहौ
। अवन्ध्यष्ट्यादौ ॥ ऋतुः प्राप्तिने-
न ॥

ऋतुमती । स्त्री । रजस्वलायाम् । उद
क्यायाम् ॥ ऋतुरख्यस्याः । मतुप् ।
ङीप् ॥

ऋतुराजः । पुं । वसन्ते ॥ ऋतूनां राजा
। राजाहः सखिभ्यष्टच ॥

ऋतुवृत्तिः । पुं । वर्षे । संवत्सरे ॥ ऋ
तुवृत्तिरस्य ॥

ऋत्विक्

ऋतुसन्धि । पु । ऋतुद्वयसन्धिकाले । ऋत्त्वोरन्यादिसप्ताहयोः ॥ आहवाचवामभट् । ऋत्त्वोरन्यादिसप्ताहादृतुसन्धिरिति स्मृतः । तत्रपूर्वाविधिस्त्याज्य सेवनोपपरोविधिरिति ॥

ऋतुज्ञानम् । न । रजस्वलायाश्चतुर्थी ऋकर्त्तव्येज्ञाने ॥ तत्तत्ज्ञानानन्तरं भर्त्तुं मुखद्रष्टव्यम् । नान्यस्य । भ । सन्निधाने भर्त्तारं मनसि ध्यात्वा सूर्ये वि लोकयेदितिकाशोखण्डम् ॥

ऋते । अ । वर्जने । विना ॥ ऋतीयते । ऋतिः सौचोधातुः । ततः के प्रत्ययः ॥

ऋत्विक् । पुं । पुरोहिते । याजके ॥ ऋतैयजति ऋतुं यजति ऋतुप्रयुक्तो वायजति । रुद्धिरेषा यथा कथञ्चिद्भुत्पाद्या । यजदेवपूजादौ । ऋत्विगादिना किन्नन्तो निपातितः ॥ अग्न्याघेयं पाकयज्ञानग्निष्टोमादिकान्मखान् । यः करोति वृत्तौ यस्य सतस्य त्विगिहोच्यते इति मनु ॥ ते च यज्ञे षोडश भवन्ति । तेषां नामानि यथा । अश्वर्युः १ । प्रस्थाता २ । नेष्टा ३ । उन्नेता ४ । ब्रह्मा ५ । ब्राह्मणा चरंसी ६ । अग्नीध्रः ७ । पोता ८ । उक्ताता ९ । प्रस्तीता १० । प्रतिष्ठ

ऋनामा

र्त्ता ११ । अस्तु ब्राह्मणः १२ । हेता १३ । भैषावरुणः १४ । अच्छावाकः १५ । ग्रावस्तुत् १६ । इति ॥ ऋडम् । न । आवसिते धान्ये । सम्पन्नधान्ये ॥ परिपक्वमर्दितधान्ये ॥ सिद्धान्ते ॥ त्रि । सुसम्पन्ने ॥ ऋध्यति स्म । ऋधुवृद्धौ । क्तः ॥

ऋद्भिः । स्त्री । सम्पद्भौ ॥ देवताविशेषे । पार्वत्याम् ॥ अष्टवर्गान्तर्गतौ षधिविशेषे । लक्ष्याम् । सिद्धौ ॥ अस्याः स्वरूपम् । यथा । ऋद्भिर्दुश्चकन्दौ द्वौ भवतः कोषयामले । श्वेतलोमान्वितः कन्दोलताजाल सरम्भकः ॥ स एव ऋद्भिर्दुश्चभेदमप्येतयोर्बुवे । तूलयन्धिसमा ऋद्भिर्वासावर्त्तफलावसा ॥ वृद्धिस्तु दक्षिणावर्त्तफलाप्रोक्ता महर्षिभिः ॥ ऋद्भिर्वस्त्यात्रिदोषघ्नी शुक्लामधुरागुरुः । प्राणैश्चर्यकरी मूर्च्छारक्तपित्तविनाशिनी ॥ औषधकरणे ऋद्भिर्वृद्धौ स्थाने वाराहीकन्दो बला वा देया ॥ ऋद्भोति । ऋधुवृद्धौ । क्तिच् । यदा करणे क्तिन् ॥

ऋधक् । अ । सन्धे ॥ वियोगे ॥ शीघ्रे ॥ सामीप्ये ॥ लाघवे ॥

ऋनामा । स्त्री । अदितौ । देवमातरि ॥ ऋनाम अस्याः । डाबुभाभ्याम

कृष्णः

न्यतरस्यामितिडाप् ॥

चभू. । पु । देवे । सुरे ॥ कश्चब्दवाच्यः
स्वर्ग, अदितिर्वा । स्वरादिच्चादथ
यम् + लुच् ततो वा भवति इति कश्
पूर्वाद्भवतेर्मितद्वादिभ्य उपसंख्यान
मितिङु । उपपदसमासः । क्विपि
चभूरपि ॥ ब्रह्मण पुत्रे परमहंसप
रिब्राजके ॥

चुम्बुक्षः । पु । वज्र ॥ स्वर्ग ॥ चम्बु-
देवाः क्षियन्त्यस्मिन् । क्षिनिवासग-
न्धो । अन्येभ्योपीतिङः ॥ इन्द्रे ॥

ऋभुजाः । पु । इन्द्रे । पाकशासने ॥
 ऋभुदेवा क्षियन्ति निवसन्त्यप ।
 चेर्द । ऋभुक्ष, स्वर्गः । सोऽस्यास्ती
 ति इति । ऋभुजाः पयिवत् ॥ य
 द्वा । ऋच्छति इत्यर्सीति वा । अर्से
 भुञ्चिनक् प्रत्ययः ॥

ऋषेः । पुं । मृगविशेषे ॥ कच्छति इय
-र्त्तिवा । ऋगतौ । बाहुलकात्
फ ॥

अथमः । पुं । ह्ये ॥ कर्णारन्ध्रे ॥ कुम्भीर
पुच्छे ॥ उत्तरस्थः श्रेष्ठे ॥ अद्रिवि-
शेषे ॥ भगवद्वतारविशेषे । आदि
। जने ॥ अयञ्चतस्ययुगे, अमीशसु
तस्यनुभवेः पुत्रः । अस्यपुत्रो जडभर
तः ॥ आह्वयसः । इदं गरीरं नम
दुर्विभाष्यं तत्त्वहिमे हृदयं मन्त्रधर्मः

कृष्ण

। पृष्ठे कृतो मे यदधर्म आरादतोहि ॥
 मासृषभं प्राहुरार्याइति ॥ तन्त्री
 समुत्थितेकगुह्येति च सप्तस्वरान्न
 गतेद्वितीयस्वरे ॥ अस्योत्पत्तिः ।
 नाभिमूलाद्यदावर्णं उत्थित, कुरुते
 ध्वनिम् । वृषभस्येव निर्यातिहेल
 या ऋषभः स्मृतइतिसङ्गीतदामोद
 रः ॥ ऋषति वलीवर्द्धकृतस्वरसादृ
 श्यं गच्छति । ऋषी गतौ । ऋषिद
 धिभ्यां किदिच्छभच् । गाबोनर्दन्ति
 चर्षभम् ॥ अष्टवर्गात्तर्गतौषधिवि
 शेषे । शृङ्ग्याम् । विष गद्याम् । क
 कुम्भ्याम् ॥ पश्य गुणान् जीवके
 ॥ कोलपुच्छे ॥

ऋषभगजविलसितम् । न । अष्टिसंघ
 कषोडशाक्षरवृत्तिप्रभेदे ॥ यथा ।
 भ्रविनगैः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥
 भगजविलसितम् । यथा । योद्धि
 रुक्मखान खरतरनखशिखरैर्दुर्जय
 दैत्यसिंहमुविठहृदयतटम् । कि
 न्विहचिवमेत दखिलमपहतवतः
 कंसनिदेशदृश्य मूषभगजविल सि
 तमिति ॥

कृष्णभतर' । वि । मन्मथकौमारस्य बो
 हरि ॥ तनुर्कृष्णः । वस्तोच्चाश्चर्ष
 भेद्यश्चतनुत्त्वद्गतिहरश्च । ऊर्ध्वः ।
 कृष्णभतरी ॥

ऋषिकः

ऋषभध्वजः पुं । चन्द्रमौलौ । स
दाशिवे ॥ ऋषभेष्टपो ध्वजश्चिह्न
मस्य ध्वजे अस्य वा ॥ प्रथमजिने
न्द्रे ॥

ऋषभी । स्त्री । नराकारयोषिति ॥ शू
कशिव्याम् ॥ शिरालायाम् ॥ विध-
वायाम् ॥

ऋषिः । पुं । वेदे ॥ दीधितौ । किरणे
॥ सन्नद्रष्टरि । शास्त्रकृदाचार्ये । स
त्यवाचि । भृगुवशिष्टादिमुने । गो
वप्रवर्तके कश्यपभरद्वाजशण्डि-
त्यादौ । सप्तब्रह्मर्षिदेवर्षिमहर्षि
परमर्षयः । काण्डर्षिश्चतुर्षिश्चरा
जर्षिश्चक्रमावरा इतिरत्नकोषः ॥ त
त्रब्रह्मर्षयो वशिष्ठाद्याः १ । देवर्षयः
कणादयः २ । व्यासाद्या महर्षयः ३ ।
भेलाद्याः परमर्षयः ४ । जैमिन्याद्याः
काण्डर्षयः ५ । सुश्रुताद्याः श्रुतर्षयः
६ । ऋतपर्णादयो राजर्षयः ७ । ए
तेपुराणप्रसिद्धाः । इतित्रिकाण्डशे
षः ॥ ऋषयस्तु विवेचनसमर्थे । स
व्यासिनि ॥ मन्त्रे ॥ ज्ञानिनि । त
ज्ञाननिष्ठे ॥ ब्रह्मपुत्रे । अवगतप
रमार्थे ॥ ऋषति जानाति पश्यति
सर्वान्मन्त्रान् । ऋषीगतौ । भृगुपथा
वकिद्वितीन ॥

ऋषिकः । पुं । ऋषीके ॥

ऋष्यग

ऋषिकुल्या । स्त्री । नदीमात्रे ॥ शुक्ति
मतपादोद्भवार्थं नद्याम् ॥ ऋषिकु
लहितायाम् ॥ ऋषीणांकुल्या ॥
ऋषिजाङ्गलम् । न । ऋषिजाङ्गलिक्या
म् ॥

ऋषिजाङ्गलिकी । स्त्री । ऋचगन्धार्था
म् । ऋषिजाङ्गलवृत्ते ।

ऋषिपुत्रः । पुं । आचार्यविशेषे ॥

ऋषिप्रोक्ता । स्त्री । माषपर्ण्यम् ॥

ऋषियज्ञः । पुं । ब्रह्मयज्ञे । स्वाध्याये ॥

ऋषिसर्गः । पुं । सर्गविशेषे ॥

ऋषीकः । पुं । काव्याद्यृषिपुत्रे ॥

ऋष्टिः । पुं । असौ । खड्गे ॥ उभयतो धा
रेखड्गे ॥ ऋषति । ऋषीगतौ ।
क्तिच् ॥

ऋष्यः । पुं । मृगविशेष ॥ ऋष्योनीला
ण्डको लोके सरोभइतिकीर्तितः
॥ ऋषति । ऋषी । अधन्यादित्वात्-
साधुः ॥

ऋष्यकेतनः । पुं । अनिरुद्धे ॥

ऋष्यकेतुः । पुं । अनिरुद्ध । कामदेवपु
त्रे ॥ कामदेवे ॥ ऋष्योऽसंगः । केतुर-
स्य ॥

ऋष्यगता । स्त्री । ऋष्यप्रोक्तायाम् । अ
तमूल्याम् ॥

ऋष्यगन्धा । स्त्री । ऋषिजाङ्गलिक्याम्
॥ वृद्धदारके ॥

लृ

ऋष्यप्रोक्ता । स्त्री । शतावर्थ्याम् ॥ अति
वलायाम् ॥ शूकशिंथ्याम् ॥ ऋष्यै
र्हृगैः प्रोक्ता । ऋषिभिरप्रोक्तावा ॥

ऋष्यमूकः । पुं । अद्रिविशेषे ॥ ऋष्यमूक
स्तुपम्पाया' पुरस्तात्पुष्पितद्रुमः ।
सुदु. खारोहणो नाम शिशुनागाभि
रक्षित ॥ अश्ववालिभयात् सुग्रीवा
दय. पञ्च वानराः स्थिता आसन्नि
तिरामायणम् ॥

ऋष्यशृङ्गः । पुं । विभाण्डकमुते मु-
निविशेषे ॥ अस्य भार्या लोमपादरा
जकन्या शान्ता । इतिरामायणम् ॥

कृ.

कृ । अ । वाक्यारम्भे ॥ रक्षायाम् ॥
कृ । न । वक्षसि ॥ पु । भैरवे ॥ दनुजे
॥ कृकारे ॥ स्त्री । देवान्नायाम् ॥ द
नौ ॥ स्मृतौ ॥ गतौ ॥

लृः

लृ । अ । देवतात्मायाम् ॥ देवमातरि

एकः

॥ भुवि ॥ कुम्भे । पर्वते ॥ मन्त्रस्तोभ
वचने ॥ लृकारे ॥

लृः

लृ । अ । देवनार्याम् ॥ नार्यात्मनि ॥
मातरि ॥ पुं । महादेवे ॥ लृकारे ॥
स्त्री । दैत्यभार्यायाम् ॥ दनुजमा
तरि ॥ कामधेनुमातरि ॥ इत्येका
क्षरकोषः ॥

ए

ए । अ । स्मृतौ ॥ असूयायाम् ॥ अनु
कम्पायाम् ॥ आमन्त्रणे ॥ हूतौ । आ
ह्वाने ॥

एः । पुं । विष्णौ ॥ एकारे ॥

एकः । वि । प्रथमसङ्ख्यायाम् ॥ सङ्
ख्येये । यथैकोविप्रः । नतुविप्रस्यैका
॥ एकाकिनि । केवले ॥ एकादाकि
निष् । चासङ्गाये । चात्पक्षेणुक् ॥
श्रेष्ठे ॥ इतरस्मिन् ॥ सत्ये । अदि
तीये । सजातीयविजातीयादिभे
दशून्ये । गुणगुणिभावशून्ये । अनु

एकच

पमे ॥ एकोन्यार्थे प्रधानेच द्विती-
येकेवले तथा । साधारणे समानेऽ-
लोसङ्ख्यायाञ्च प्रयुज्यते ॥ इति ।
इयगतौ । इयभीकापाश्ल्यतिम-
र्चिभ्यःकन्नितिकन् ।

एककः । चि । असहाये । एकाकिनि ।

एकला इतिभाषा ॥ एकादाकिनि-

ञ्चासहाय इत्यत्र चकारात्पक्षेकन् ॥

एककार्यः । पुं । परस्परस्मारके अन्ते

वासिप्रभृतिगणे ॥ एककार्यमस्य ॥

एककार्यत्वम् । न । सङ्गतिविशेषे । ए

ककार्यकारित्वे ॥

एककालः । चि । अभिन्नस्मये ॥ एकः

कालोयस्य ॥

एककालिकः । चि । समानकालभवे ॥

एककालेभवः । क । ज्ञाद्वज् ॥

एककालीनः । चि । एककालिके ॥

एककुण्डलः । पुं । वस्त्रभागे ॥ कुबेरे ॥

एककुण्डलमस्य ॥

एकगम्यः । चि । निर्बिकल्पकज्ञानप्राप्ये ॥

एकगुरुः । पुं । सतीर्थ्य ॥ सतीर्थ्यास्वेक

गुरुवः ॥ एकोगुरुर्येषांते परस्परमे

कगुरवोभवन्ति ॥

एकचक्रम् । न । शुद्धपुर्व्याम् । हरिण

हे ॥ पुं । असुरविशेषे ॥

एकचक्रा । स्त्री । पुरोविशेषे ॥

एकचरः । पुं । हिंस्रपशुविशेषे । गण्ड-

एकत

के ॥ चि । एकाकिचारिणि । सर्पा-

दौ ॥ व्याघ्रादौ ॥ एकश्चासौ चर-

श्च । एक एवचरतिवा । चर० पचा

दृच् ॥ एकचर्या । स्त्री । असहायग

मने ॥

एकचारी । पुं । बहुसहचारिणि ॥

एकके ॥

एकचित्तः । चि । अनन्यमनसि ॥ एक

म् अनन्यविषयचित्तं यस्यस्य ॥

एकजटा । स्त्री । उग्रतारायाम् ॥

एकजन्मा । पुं । मण्डलेशे । भयापहे ॥

शूद्रे ॥ एकं जन्मास्य ॥

एकजातिः । पुं । शूद्रे ॥ यथा । ब्राह्म

णः क्षत्रियो वैश्यस्तुयोवर्णाद्विजात

यः । चतुर्थ एकजातिस्तु शूद्रे ना

स्तिपुष्पमइतिस्मृतिः ॥ एका जाति

र्जन्मा अस्य ॥

एकजातीयः । चि । तुल्यजातीये ॥ ए

कः प्रकारः । प्रकारवचनेजातीयर् ॥

एकजीववादी । चि । एकश्चैतन्यमेक

यैवाविद्ययावर्द्धं संसरति तदेव कदा

चिन्मुच्यते नास्मादादीनां बन्धमे-

चोक्तः इत्येवंवदनशीले । अयञ्च

वादश्रुतिर्विष्णुतत्त्वान्मुमुक्षुभिर

नुपादेयः ॥

एकतमः । चि । बहूनांमध्ये एकस्मिन्

॥ एकाग्रप्राचामिति उतमच्च । क

एकद

तमो भवतां साधुः ॥

एकतरः । वि । द्वयोर्मध्ये एकस्मिन् ॥

एकाग्रप्राचामिति डतरच् । कतरो
भवतोर्देवदत्तः ॥

एकतः । अ । एकस्मात् ॥ तसिन् ॥

एकता । स्त्री । एकत्वे ॥ एकस्यभावः
। तल् ॥

एकतानः । चि । अनन्यवृत्तौ । एकवि
षयासक्तचित्ते । तद्वत्ते ॥ एकतानय
ति । तनुश्रुदोपकरणयो । कर्मण्य
ण् । एकस्तानो विस्तारो स्येति वा ॥

एकतानकः । पुं । एकाग्रे । अनन्यहृद
ये ॥ स्वार्थे कं ॥

एकतालः । पुं । समन्वितलये । नृत्य
गीतवाद्यानां यत्र साम्यं तथेति याव
त् । विच्छेदरहिते ॥ एकः समस्त
लोमानमस्येति ॥

एकत्र । अ । एकस्मिन् ॥ वल् ॥

एकत्वम् । न । एकतायाम् । अभेदे ।

भेदव्यावर्तके ॥ सायुज्यमुक्तौ ॥ ए

कस्यभावः । तस्यभावस्त्वतस्मा वि-

तित्वः ॥ एकवचने ॥ यथा । एक-

त्वं न प्रयुञ्जीत गुरावात्मनि चेश्वरे इ

ति ॥

एकदर्शः । पुं । गणेशे । विघ्नराजे ॥ ए

कदर्श अस्य ॥

एकदण्डी । पुं । विदिततत्त्वे सञ्ज्ञासि

एकधु

नि ॥ यथा । यदातुविदितं तत्त्वं प्र

रम्भसनातनम् । तदैकदण्डं सङ्गृ

ह्य सोपवीता शिखां त्यजेत् ॥ भौगं

योगासनं योगस्तितिश्चैकान्तशील

ता । निस्पृहत्वं समत्वं च सप्तैतान्ये

कदण्डिन इति ॥ एकदण्डमस्यास्ति

। इति ॥

एकदन्तः । पु । विनायके । गणेशे ॥

एकोदन्तोऽस्य स्कन्धेनोत्पाटितदन्त
त्वात् ॥

एकदा । अ । युगपत् ॥ एकस्मिन् का

ले । सर्वैकान्यकिंयत्तदः कालेदा ॥

एकदृक् । पुं । काके ॥ शम्भौ । महा

देवे ॥ चि । काणे ॥ एकदृक्यस्य ॥

एकदेशः । पुं । अवयवे । प्रतीके ॥ ए

कश्चासौ देशश्च ॥

एकदेशी । पुं । अवयविनि ॥ एकदेश

शब्दोऽवयवेरुद्धः । सोऽस्यास्ति । अ

तश्चि । यद्यपीह एकगोपूर्वादिति

ठञ प्राप्तस्तथापि पूर्वापराधरोत्तर

मेकदेशिनेति निर्देशादिनि ॥

एकदेहः । पुं । चन्द्रजे । बुधग्रहे ॥

एकधा । अ । एकप्रकारे ॥ प्रकारे धा ॥

एकधुर । वि । एकधुरीणे । एकभार-

वाहके गवादैः ॥ एकाचासौधूश्च ।

चक्रपूरिष्यः समासान्तः । परबलि

ज्ञातस्त्रीत्वम् । टाप् । एकधुरां व

एकप

ति । एकधुरास्तुक्चेतिखस्यस्तुक् ॥
 एकधुरावहः । वि । एकधुरे । एकभा
 रिके ॥ वदति इतिवहः । अच् । ए
 कधुरायावहः ॥

एकधुरीणः । वि । एकधुरे ॥ एकाधूः ।
 पूर्वकालैकेतिसमास' । ऋक्पूर्वित्यः
 । एकधुरां वदति । एकधुरास्तुक्चेति
 चकारेण खस्यानुकर्षणसामर्थ्यात्
 पक्षे अवणम् ॥

एकनटः । पु । कथके । मुख्यनटे । ना
 टकवर्णनकर्त्तरि ॥

एकपक्षः । वि । अनन्यगे ॥ सहाये ॥
 एकः पक्षो यस्य ॥

एकपत्नी । स्त्री । सपत्न्याम् ॥ साध्व्या
 म् ॥ एकः पतिर्यस्या इतिविग्रहे नि-
 र्णयसपत्न्यादिव्यति एकपतिशब्दस्य
 नकारान्तादेशे ऋद्धेभ्य इतिङीप् ॥

एकपत्रिका । स्त्री । गन्धपत्रायाम् ॥

एकपदम् । न । तत्काले ॥ पुं । शृङ्गा
 रबन्धविशेषे । तल्लक्षणम् । पादमे
 कं हृदिस्थाप्यद्वितीयं स्तम्भसंस्थित
 म् । स्तनौधृत्वारमेत् कामीबन्धस्वे
 कपदः स्मृत इति ॥

एकपदी । स्त्री । पत्रि ॥ एकः पादोऽस्या

म् । कुम्भपदीषुचेतिनिपातः ॥ यद्वा

। सङ्ख्यासुपूर्वस्येति पादस्यान्तलो-

पः । पादेन्यतरस्यामितिङीप् । स्वा

एकह

ज्ञाचेतिङीष्वा । पादः पत् ॥

एकपदे । अ । अकस्मादिच्छर्थे ॥

एकपात् । पुं । शिवे ॥ विष्णौ ॥ एकः
 पादोऽस्य । सङ्ख्यासुपूर्वस्येति अन्त
 लोप' । पादोऽस्येतिश्रुतिः ॥

एकपिङ्गः । पुं । कुवेरे । धनाधिपे ॥ सा
 ख्यं गौरीनिरीक्षणे तत्प्रभावात्
 वामेचक्षुषि नष्टे रुद्रानुनयात् तत्
 पिङ्गिमचिह्नं देव्या दत्तम् । अतएकं
 पिङ्ग मस्य ॥

एकपिङ्गलः । पुं । गुह्यकेश्वरे । कुवेरे
 ॥ एकं पिङ्गलाति । ला० । आतोनु
 पेतिकः ॥

एकभक्तव्रतम् । न । रात्रिभोजनाभाव
 विशिष्टे दिवभोजने ॥ तदुक्तंस्कन्द
 पुराणे ॥ दिनार्द्धसमयेऽतीतेभुज्य
 ते नियमेनयत् । एकभक्तमितिप्रो
 क्तं रात्रौतन्नकदाचनेति ॥

एकमूला । स्त्री । शालपण्याम् ॥ अत
 स्याम् ॥

एकयष्टिका । स्त्री । हारविशेषे । एका व
 स्याम् । एकलङ्घिकाहार इतिभाषा ॥

एकरजः । पुं । भृङ्गराजे । भंगरा । इ
 तिभाषा ॥

एकराड् । पुं । चक्रवर्त्तिनि ॥

एकरूपः । वि । समानाकारे ॥ एकंरू
 पं यस्य सः ॥

एकविं

एकविंशतिः । पुं । स्त्री । ॥ एक एव ऋषति
गच्छति । इन् ॥

एकलः । वि । एकाकिनि । अद्वितीये
॥ इतिपद्यावली ॥ अनवयवे ॥

एकलिङ्ग । पुं । कुवेरे । व्यम्बकसखे ॥
न । साधनस्थलविशेषे ॥ तथाचाग
मः । पञ्चक्रोशान्तरे यत्र न लिङ्गान्त
रमीक्ष्यते । तदेकलिङ्गमाख्यातं तत्र
सिद्धिरनुत्तमेति ॥

एकवचनम् । न । येन पदेनैकोऽर्थ उच्य
ते तस्मिन् । एकस्यार्थस्य वचनम् ।
वचः करणेल्युट् ॥ कर्मणिषष्ठ्यास
मासः ॥

एकवर्णी । स्त्री । वाद्यप्रभेदे । करता
याम् । कङ्कमाखायाम् ॥

एकवर्षिका । स्त्री । एकहायन्याङ्गवि ॥
एकवर्षोयस्या । एकवर्षेव । कः ।
इत्त्वम् ॥

एकवाद्यः । पुं । डिण्डिमवाद्ये ॥

एकविंशतिः । स्त्री । एकाधिकविंशतौ
॥ यथा । नियुक्तस्तु यथान्यायं यो
मांसं नास्ति मानवः । सप्रेत्य पशुतां
याति सग्नवानेकविंशतिमितिमनुः
॥ नैयायिकमते एकविंशतिदुःखा
निपथा । षडिन्द्रियाणि षड्रूपाद
योविषयाः षड्रूपादिज्ञानानि सु
खम्दुःखम् शरीरचेति । एकविंश

एकहा

तिदुःखनिवृत्तिर्मुक्तिरिति ॥

एकवीरः । पुं । वृक्षविशेषे । महावीरे
। सङ्गदीरे ॥ द्वैष्टये । कृतवीर्यपि
तरि ॥

एकवृक्षः । पुं । स्थानविशेषे ॥ यथा । च
तुष्कोशान्तरे यत्र न वृक्षान्तरमीक्ष्य
ते । एकवृक्षःसविज्ञेयः इत्यागमः ॥

एकशफः । पुं । अश्वे ॥ एकखुरेजन्तु-
मात्रे ॥ यथा । खरोऽश्वोऽश्वतरोऽगौरः
शरभश्चमरीतथा । एतेचैकशफाः
क्षत्तः शृणु पञ्चनखाभ्यश्च नि ति
श्रीभागवतम् ॥

एकशृङ्गः । पुं । हरौ ॥ एकशृङ्गे पशौ ॥

एकशेषः । पुं । समासप्रभेदे ॥

एकश्रुतिः । स्त्री । उदात्तानुदात्तस्व
रितानामभिभागेनोच्चारणे ॥ एकौ
चासौश्रुतिश्च ॥

एकषष्टिः । स्त्री । सङ्ख्यासङ्ख्येयवि
शेषे ॥ एकाधिकाषष्टिः ॥

एकसर्गः । वि । अनन्यमनसि । एक
ताने । एकाग्रे ॥ एक एकस्मिन्वा स
र्गो निश्चयोऽस्य ।

एकद्वयः । पुं । डमद्वयाद्ये ॥

एकस्थः । वि । एकवस्थिते ॥ एकस्मि
न् तिष्ठति । षा० । कः ॥

एकहायनी । स्त्री । एकाब्दायांगमि ॥
एकहायनोयस्याः । दामहायनान्ता

एकाग्र,

चेति डीप् ॥

एका । स्त्री । आर्यायाम् । कोट्य्याम् ।
 पार्वत्याम् ॥ इति त्रिकाण्डशेषः ।
 यथा । एकैवाहं जगत्त्यजेति । एकै
 वशक्तिः परमेश्वरस्य भिन्ना चतुर्धा
 व्यवहारकाले । भोगे भवानी पुरुषे
 षु विष्णुः कोपेषु कालो समरेषु दुर्गे-
 ति च ॥

एकाकी । त्रि । एकके । एकले ॥ एका
 दाकिनिञ्चासहाये ॥

एकाक्षः । पु । काके ॥ त्रि । काणे ॥ ए
 कमक्षि यस्य । षच् ॥

एकाक्षरम् । न । प्रणवे ॥ एकञ्चतदक्ष
 रञ्च ॥

एकाग्रः । त्रि । अनाकुले ॥ विषयान्त
 रय्याच्चित्तचित्ते । एकताने । विक्षेप
 रहिति ॥ एकम् एकस्मिन्वा अग्रम
 स्य । अग्रंपरो गतं ज्ञेयमिति स्वामी ॥
 चित्तस्य चतुर्थ्याम्भूमौ । एकाग्रचि-
 त्ते ॥ एकविषयकधारावाहिकवृत्ति
 समर्थतत्त्वोद्रेकेण तमेगुणकृतत-
 न्द्रादिहृषण्यभावादात्माकारावृ-
 त्ति साचरजेगुणकृतचाञ्चल्यरूप
 विक्षेपाभावादेकविषयैवेति शुद्धे स
 त्ते भवति चित्तमेकाग्रम् । अस्यां
 भूमौ सम्प्रज्ञातः समाधिः तत्र ध्येया-
 कारावृत्तिरपि भासते ॥

एकाद

एकाग्र्यम् । त्रि । एकाग्रे ॥ एकमग्र्यमस्य ॥

एकाङ्गः । पुं । वृधग्रहे ॥ न । चन्दने ॥
 एकाङ्गीसुगन्धः । पुं । कपूरादीनाङ्गणे
 । सुगन्धगणे ॥

एकात्मा । पुं । परमात्मनि विष्णौ ॥ ए-
 कः केवलोऽद्वितीयश्चासावात्माचेत्ये-
 कात्मा । जीवेश्वरभेदस्य जीवानां-
 परस्परभेदस्य जडतद्भेदस्य च मिथ्या
 त्वात् ॥ ज्ञानं ज्ञेयं तथा ज्ञाता त्रितयं
 भाति मायया । विचार्यमाणे त्रितये
 आत्मैवैकोऽवशिष्यत इति श्रीमहा-
 निर्वाणतन्त्रोक्तेश्च ॥ आत्मनोऽन्यदि
 जानीहि सर्वं त्वैव चागमादिषु क्ते
 श्च ॥

एकादश । त्रि । एकादशानाम्पूरणे ।
 तस्य पूरणे डट् ॥

एकादशकः । पुं । इन्द्रियाह्वयेगणे ॥

एकादशः । त्रि । एकाधिकदशसङ्ख्या-
 दाम् । ११ ॥ सङ्ख्येये ॥ यथा । ए-
 कादशेन्द्रियाणीति । तत्र । वृद्धीन्द्रि-
 याणि चक्षुः श्रोत्रघ्राणरसनत्वगाख्या-
 नि । वाक्पाणिपादपायूपस्थान् क-
 र्मेन्द्रियाण्यहो ॥ उभयात्मकमत्र
 मनः ॥ मनोधिष्ठितानामेव हि चक्षु-
 रादीनां वागादीनाञ्च स्वस्वविषये
 सुप्रवृत्तेः । एकादशसु इन्द्रियेषु म-
 ध्ये मन उभयात्मकम् ॥

एकान्त

एकादशद्वारम् । न । शरीराख्येपुरे ॥ ए
कादशद्वाराणि अस्य । सप्तशीर्षगत्या
नि नाभ्यासङ्घावांश्चित्रीणि शिरस्ये
कम् । तैरेकादशद्वारमभवति शरी-
राख्यम्पुरम् ॥

एकादशी । स्त्री । हरिदिने । हरिवास
रे ॥ सातु युक्तपक्षे सूर्यमण्डलात्
चन्द्रमण्डलस्य निर्गमरूपैकादश क
लाक्रियारूपा । कृष्णपक्षेसूर्यमण्ड-
ले चन्द्रमण्डलस्य प्रवेशरूपैकादश क
लाक्रियारूपा ॥ तच्च जातस्य फलम् ॥
क्रोधोत्कटः क्रेशसहः सुभाषी यागा
दिकर्त्ता स्वजनैक भर्त्ता । महामति
देवगुरु प्रियः स्यादेकादशी जो मनु
जातिहृष्टः ॥ एकादशानां पूरणी ।
उडन्तान्डीप ॥

एकाद्विंशतिः । त्रि । एकोनविंशत्याम्
॥ एकेन न विंशतिः । एकादिश्चैकस्य
चादुक् ॥

एकानंशा । स्त्री । पार्वत्याम् ॥

एकान्तम् । न । अत्यन्ते । अतिमात्रे ।
निर्भरे ॥ नियते ॥ क्रियाविशेषण-
त्वेऽस्य क्लीबत्वम् । द्रव्यविशेषणेतु-
वाच्यलिङ्गत्वम् ॥ चि । निर्जने । जनै
रेजाक्लीर्ये ॥ एकः अन्तः निश्चयोऽत्र ।
एकस्मिन्नत्र अन्तः समाप्तियेऽस्य वा ॥

एकान्ततः । अ । अर्थः । वारिणि ॥

एकाय

एकान्तवादी । पुं । सप्तपदार्थवादिनि
नास्तिकविशेषे ॥

एकान्ती । त्रि । विष्णुभक्तविशेषे ॥ य
था । एकान्तेनासमो विष्णुर्यस्यादे
षां परायणः । तस्यादेकान्तिनः प्रो
क्तास्तद्भागवत चेतसश्चत्त्यादिगारु-
डे १३१ अध्यायः ॥

एकान्नः । त्रि । एकभक्ते ॥

एकान्नविंशतिः । त्रि । एकोनविंशतौ ॥
एकेन न विंशतिः । नञोविंशत्या स
मासेकृते एकशब्देन सह द्वतीयेति
योगविभागात् समासः । अनुनासि
कविकल्पः ॥

एकापारम् । न । तुष्टे' प्रभेदे ॥ सेवा
दयोऽर्जुनोपायाः ते च सेवकादीन्
दुःखाकुर्वन्ति । दृष्यदुरीश्वरद्वार-
स्थदण्डिदण्डार्हचन्द्रजाम् । वेदना-
भावयन् प्राप्त क. सेवासु प्रसज्यते
॥ एवमन्येऽर्जुनोपायाः दुःखा इति
विषयोपरमे या वाच्यातुष्टि' सा ए
कापारमुच्यते ॥

एकाब्दा । स्त्री । एकहायन्याङ्गवि ॥ ए
क. अब्दोयस्याः सा ॥

एकाम्बरम् । न । पुरुषोत्तमक्षेत्रसन्नि
धौ वर्त्तमाने भुवनेश्वरनाम्ना विश्रु
ते परशक्त्याप्रतिष्ठिते पवित्रस्थाने ॥

एकायनः । त्रि । एकाग्रये ॥ एकताने

एकाव

॥ एकमयनमस्य ॥ न । नीतिशास्त्रे ॥
 एकायनगतः । वि । एकाग्रो । एकताने ॥
 एकचतदयनच । एकायनगत' ।
 'एकस्मिन्नयने गतं ज्ञानमस्येति वा ॥
 एकावली । स्त्री । एकयष्टिकाख्ये हारे ॥
 एकपङ्क्त्याम् ॥ अर्थालङ्कारप्रभेदे
 ॥ यथा । गृहीतमुक्तरीत्यार्थश्रेणिरे
 कावलीमता । नेचे कर्णान्तविश्रा
 न्ते कर्णौ दोस्तमदोलिनौ ॥ दोस्त
 भौजानुपर्यन्तप्रलम्बनमनोहरौ ।
 जानुनी रत्नमुकुराकारे तस्य हि भू
 भुजः ॥ उत्तरोत्तरस्य पूर्वपूर्वविशे
 षण्णभावः पूर्वपूर्वस्योत्तरोत्तरविशे
 षण्णभावो वा गृहीतमुक्तरीतिः ।
 तथाचः प्रकार उदाहृत' । द्वितीयो
 यथा । द्विकालात्मसमैव यस्य विभु
 ता यस्तत्रविद्योतते यस्यामुष्य सुधी
 भवन्ति किरणाराशेः स यासां मभूत्
 । यस्ततः पित्तमुष सुयोस्य हविषं य
 स्तस्य जीवातवे बोढा यद्गुणमेषम
 न्मथरिपोस्तां पान्तु वोमूर्त्तयः ॥ अ
 पिच । स्थाप्यतेऽप्योद्यतेषापि यथा
 पूर्वपरम्परम् । विशेषणतया यत्रवस्तु
 वैकावलीद्विधा ॥ पूर्वपूर्वप्रतियुज्यो
 त्तरोत्तरस्य वस्तुनेवीक्षयाविशेषण
 भावेन यत् स्थापनं निषेधोवासम्भव
 तिसाद्विधावत्रैकावली भण्यते ।

एकाष्टी

क्रमेणोदाहरणम् । पुराणियस्यां स
 वराङ्गनानि वराङ्गनारूपपुरस्कृता
 ङ्ग्यः । रूपंसमुन्मीलितसद्विलास
 मखं विलासाः कुसुमायुधस्य ॥ नत
 ज्जलं यन्न सुचारुपङ्कजं न गङ्गाजत
 दलीनघटपदम् । नघटपदे स्त्री
 कलगुञ्जितो न यो न गुञ्जितं तपु ज
 हारयन्मनः ॥ पूर्वत्रपुराणां वराङ्ग-
 नास्तासामङ्गविशेषणमुखेन रूपं त
 स्य विलासास्तेषामप्यस्त्रमित्यमुना
 क्रमेण विशेषणं विधीयते । उत्तरत्र
 प्रतिषेधे ध्येवं योज्यम् ॥ एकाचासौ
 आवलीच ॥

एकाश्रय' । वि । अनन्यगतौ । अनन्य
 गतिके ॥

एकाश्रितगुणः । पुं । एकवृत्तिधर्मो ॥
 यथा । रूपम् १ रसः २ गन्धः ३ स्पर्शः
 ४ एकत्वम् ५ एकपृथक्त्वम् ६
 परिमाणम् ७ परत्त्वम् ८ अपरत्त्वम्
 ९ बुद्धिः १० सुखम् ११ दुःखम्
 १२ इच्छा १३ द्वेषः १४ यत्नः १५
 गुह्यत्वम् १६ द्रवत्वम् १७ स्नेहः
 १८ संस्कारः १९ अदृष्टम् २० शब्दः
 २१ ॥ इतिसिद्धान्तमुक्तावली ॥

एकाष्टीः । पुं । वक्त्रपुष्पे । त्रिविमल्ल्या
 म् ॥ एकमस्थित्वाति । स्त्री । कः ।
 सुषामादिच्चात्पञ्चम् । दीर्घस्त्वम् ॥

एजन

एकाष्टीला । स्त्री । पाठायाम् । वनति

क्तिकौषधौ ॥ टाप् ॥

एकाष्टः । पुं । एकदिने ॥

एकाष्टगमः । चि । एकाष्टगम्यमार्गे ॥

एकाष्टेन गम्यते । कर्त्तृकरणे कृते
तिसमासः ॥

एकाहारः । पुं । एकदिनवृत्त्येकवार

भोजने ॥ यथा । एकाहारः सदा

कार्यो न द्वितीयः कदाचन । पर्य

ङ्कशायिनी नारी विधवा पातयेत् प

तिमिति स्मृतिः ॥ चि । तद्वति ॥

एकीभावः । चि । विवेकानर्हत्वेनावि

शेषतां प्राप्ते ॥

एकीयः । चि । एकपक्षे । सहाये ॥

एकेन्द्रियसंज्ञा । स्त्री । वैराग्यविशेषे । इ

न्द्रियवृत्त्यसमर्थतया पक्षानां कषा

याणामौत्सुक्यमात्रेण मनसि व्यव

स्थाने ॥ अथवा दृष्टानुश्रविकविषय

प्रवृत्तेर्दुःखात्मकत्वबोधेन वहिरि

न्द्रियप्रवृत्तिमजनयन्त्या अपि दृष्ट्या

या औत्सुक्यमात्रेण मनस्यवस्थाने ॥

एकोद्दिष्टम् । न । प्रेतोद्देश्यकश्राद्धे ॥

एकोद्दिष्टविधिकसांवत्सरिके ॥ एक

एव उद्दिश्यते यत्र तत् ॥ एकमुद्दिश्य

यच्छ्राद्धमेकोद्दिष्टं तदुच्यते ॥

एकोशिका । स्त्री । पाठायामौषधौ ॥

एजनम् । न । कम्पने ॥ पुं । वहिः श्वा

एगः

से ॥ १५ । कम्पदे ॥

एङः । पुं । लेखे ॥ चि । वधिरे ॥ इल

ति । इलस्वमे । घञ् । उल्लयोरे-

क्यम् ॥ यद्वा । आसर्वतः ईड्यते । ई

डस्तुतौ । घञ् । अन्वा ॥

एडकः । पुं । वनच्छगले ॥ एडकस्य प

लं ज्ञेयं मेघामिषसमं गुणैः ॥ पृथुशृ

ङ्गे मेघे । मेढ्रे । उरभे ॥ इलति । एल

यतिवा । इलस्वमन्त्रेपणयोः । खलु

। उल्लयोरेकता ॥

एडका । स्त्री । मेघायाम् ॥ अजादिभ्या

डाप् । चिपकादिभ्यान्नेलम् ॥

एडगजः । पुं । दद्रुमे । चक्रमर्दके ॥ ए

डो मेघ एव गजो यस्य भञ्जकत्वात्

॥ यद्वा । एलनम् । इलक्षणे स्वमे

घ । घञ् । उल्लयोरेकता । एडे स्वमे

गजति । गजमदेशन्देव । अच् ॥

एडमूकः । चि । बाक्श्रुतिवर्जिते ॥ श

ठे ॥ एडोवधिरश्वसौ मूकश्च ॥

एडुकम् । न । एडूके ॥

एडूकम् । न । अन्तर्न्यस्तर्कीकसे कुण्डो

॥ ईड्यते । ईडस्तुतौ । उल्लूकादय-

श्चेतिसाधु ॥

एडोकम् । न । एडूके ॥ इतिदिरूपको

षः ॥

एगः । पुं । कृष्णवर्णे मृगे । हरिण

जातिविशेषे ॥ अस्यर्मासगुणाः । ए

एतन.

यः कषायो मधुरः पित्ताहृक्कफवात
हृत् । सङ्ग्राही रोचनो बल्यो ज्वरप्र
शमनः स्मृत इति ॥ अपिच । एणो
निलकफध्वंसी किञ्चित् पित्तकरो ल
घुः । उष्णो ग्राही रसे स्वादु बल्यो
ज्वरहरः स्मृत इति ॥ एति । बाहुल्य
काशः ॥

एणकः । पुं । एणो ॥ स्वार्थे कः ॥

एणतिलकः । पु । चन्द्रमसि ॥ एणस्ति
लकमिव यस्य ॥

एणभृत् । पुं । चन्द्रे ॥

एणी । स्त्री । मृग्याम् ॥ एणस्य स्त्री ।
पुंयोगादिति ङीष् ॥

एणीनयना । स्त्री । मृगाच्याम् ॥ ए-
य्याः नयने इव नयने यस्यः । ए-
णीनयने केलीकलहे प्रेयान् वदकिं
किं नो कुर्वते । धन्या रमणी सर्वं
सहते दुःखं सुखवत् स्वान्ते मनुते ॥
एतः । पुं । कर्बुरवर्ण्ये ॥ त्रि । आगते ॥
कर्बुरवर्ण्ययुक्ते ॥ एति वर्णान् । इण् ०
। इतिस्मृग्रिण्वामिदमिलूपूधूर्विभ्य
स्तन्निति एतेस्तन् ॥

एतद् । चि । आसन्नवद्विस्थे । पुरोवर्त्ति
वाचके सर्वनामनि ॥ एति इण् ० ।
एतेस्तुट्चेत्यदिः ॥ नित्यापरोक्ष-
आत्मनि ॥

एतनः । पुं । निश्वासे ॥

एधः

एतर्हि । अ । सम्प्रति । इदानीम् ॥ अ
स्मिन्काले । इदमेतर्हि ल । एतेतौ
रथोः ॥

एतश्च । पु । द्विजोत्तमे । ब्राह्मणे ॥ ए
ति । इण् ० । इणस्तश्चनतश्चमुना
विति तश्चन् ॥

एतशाः । पुं । ब्राह्मणे ॥ एति । इण् ०
। इणस्तश्चनितितश्चमुन् ॥ अस्त्वस
नस्येति दीर्घः । एतश्चै । एतश्चसः ॥
एता । स्त्री । आगतायाम् ॥ कर्बुरवर्णा
याम् ॥ वर्णादनुदात्तात् तोपधात्
तोनेति पाञ्चिकोऽङीव तत् सन्नियो
गशिष्टस्तकारस्य नकारादेशश्च न ॥

एतावान् । त्रि । एतत्परिमाणविशिष्टे
॥ एतत् परिमाणमस्य । यत्तदेते-
भ्यः परिमाणेव तुप् । आसर्वनाम्नः ॥
एतावान् साङ्ख्ययोगाभ्यां स्वधर्म
परिनिष्ठया । जन्मलाभः परः पुंसा
मन्ते नारायणस्मृतिः ॥

एधः । पुं । इन्धने । ईधन इति भाषा ॥
इधतेऽनेनाग्निः । जिहन्धीदीप्तौ ।
हलश्चेति करणे घञ् । अवोदैधौ-
झप्रश्चयश्चिञश्च इति घञि नलो
योगुणश्च निपातितः ॥

एधतुः । पुं । पुरुषे ॥ अयौ ॥ एधते ।
एध ० । एधिवद्योश्चतुः ॥

एधः । न । वज्रिसन्दीपनार्थे काष्ठे ।

एरण्डः

समिधि । इन्धने ॥ एधतेऽनेन । ए
ध० । असुन् ॥

एधा । स्त्री । समृद्धौ ॥ एधनम् । एध०
। गुरोश्चेत्य् । टाप् ॥

एधितः । वि । प्रवृद्धे । वर्द्धिते ॥ एधते
गच्छेयेति क्तः ॥

एकः । न । पापे ॥ अपराधे ॥ एतिग
च्छति प्रायश्चित्तेन । इय आगसी
त्यसुन नुडागमश्च ॥

एनी । स्त्री । एतायाम् ॥ अवपाचिको
डीप् तकारस्य नकारादेशश्च ॥

एरका । स्त्री । निर्ग्रन्थितृणविशेषे । ए
रकागुन्द्रमूलाश्च शिन्वी गुन्द्रा शरी
तिचेति नामान्तराणि । पटेला इति
भाषा ॥ एरका शिशिरा वृष्या चक्षु
ष्या वातकोपिनी । मूत्रकृच्छ्राशरी
दाहपित्तशोषितनाशनी ॥

एरङ्गः । पुं । अरङ्गा रङ्गा इति गौडेषु
प्रसिद्धे मत्स्यविशेषे । एरङ्गो मधुरः
स्निग्धो विष्टम्भी शीतलो गुरुरिति-
चास्यगुणाः ।

एरण्डः । पुं । अरण्ड इति भाषाप्रसिद्धे
वृक्षविशेषे । उरुबुके ॥ अस्यगुणा
यथा । एरण्डयुग्मं मधुर मुष्णं गुरु
विनाशयेत् । शूलशोथकटीवस्ति-
शिरः पीडोदरज्वरान् ॥ ब्रध्नश्वास
केफानाहकासकुष्ठाममारुतानिति ।

एरण्ड

एरण्डयुग्मम् शुक्लरक्तैरण्डौ ॥ एर

ण्डपत्रं वातघ्नं कफकृमिविनाशनम् ।

मूत्रकृच्छ्रहरश्चापि पित्तरक्तप्रकोप

णम् ॥ वातार्थग्रदलं गुल्मवर्धस्तिशूल

हरम्परम् । कफवातकृमीन् हन्ति

वृद्धिसप्तविधामपि ॥ एरण्डफलम-

त्युष्णं गुल्मशूलानिलापहम् । यकृत

प्रीहोदराग्नां कटुकं दीपन परम्

॥ तद्वन्मज्जा च विड्भेदी वातश्लेष्मो

दरापहः इति ॥ क्वाथेऽस्य मूलसंग्रा

ह्यमित्याहुरपरेजनाः ॥ आ ईरय

ति वायुम् । ईरगतौ कम्पने च । वा

हूलकादण्डश्च ॥

एरण्डकः । पुं । एरण्डे ॥ स्वार्थे क ॥

एरण्डतैलम् । न । एरण्डस्य स्नेहे ॥

स्नेहे तैलश्च ॥ गुणा यथा । एरण्डतै

लं तीक्ष्णोष्णं दीपनं पिच्छलं गुरु-

। वृष्यं त्वच्यं वयःस्थायि मेधाकान्ति

वलप्रदम् ॥ कषायानुरसं हृच्छं यो

निशुक्रविशोधनम् । विश्वं स्वादुरस

पाके सति कटुकं सरम् ॥ विषमज्व

रहृद्रोगपृष्ठगुह्यादिशूलहृत् । हन्ति

वातोदरानाहगुल्माष्ठीलाकटिग्रहा

न् ॥ वातशोषितविड्वन्ध्रध्मशोधा

मविद्रधीन् ॥ आमवातगजेन्द्रस्य श

रीरवनचारिणः । एकएव निहन्ताय

मेरण्डस्नेहकेशरीति ॥

एलवा

एरण्डपत्रिका । स्त्री । दन्तोदये ॥

एरण्डफलम् । न । रेडोइतिप्रसिद्धे ए
रण्डस्य फले । एरण्डे ॥ एरण्डं को
मलं ग्राह्यं फलं तत्रेण स्वेदितम् । पा
चितं कटुतैलेन हिङ्गुनाति सुवासि
तम् ॥ कफानिलहरं दृष्यं हृ चमु-
ष्णञ्च पित्तलम् । अग्निसञ्जननं दृष्यं
गुरुपाकेति पिच्छिलम् ॥

एरण्डफला । स्त्री । लघुदन्त्याम् ॥

एरण्डा । स्त्री । } पिप्पल्याम् ॥ इति
एरण्डी । स्त्री । }
शब्दचन्द्रिका ॥

एर्वाकः । पुं । कर्कटोप्रभेदे । लोमशा
याम् । इस्तिदन्तफलायाम् ॥ आर्-
रवम् । ईर० सम्पदादिच्चात् क्तिप्
। एरं हयोति वारयतिवा । दृष्०
बाहुलकादुष् ॥

एलकः । पुं । मेघे ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

एलकः । पुं । मत्स्यविशेषे । गौडभाषायां
रायकडा रायखाँडा एलाङ्गा इति
च ख्याते ॥ एलङ्गो मधुरो वृष्यः
सङ्गाद्धी कफघातहा । मेघाग्निपुष्टि
क्षीरीच शीतलोगुरुवैच ॥ श्लेष्म-
प्रसादनः प्रोक्तो निर्घण्टे राजपूर्वके ॥

एलवालुकम् । न । सुगन्धिद्रव्यविशेषे
। वालुके । ऐलेये । लालुका इति गौ-
डभाषा ॥ एलति । इलप्रेरणे । पचा

एलवालु

द्यच् । टाप । एलाइव वलते । वलप्रा-
णने । बाहुलकादुष् । स्वार्थे कन् ।
ड्यापोरिति ह्रस्वः ॥

एला । स्त्री । इलायचीति भाषासिद्धा
यां बहुलगन्धायाम् । ऐन्द्राम् ॥
सा द्विविधा । सूक्ष्मास्थूलेति भेदा-
त् ॥ सूक्ष्मोपकुम्बिका तुल्याको
रङ्गी त्रिपुटा त्रुटि रिच्यादिनाम
भिः प्रसिद्धा ॥ स्थूला तु । वृष्णी-
का चन्द्रवालाच निष्कुटिर्वहुला त-
थेच्यादिभिः ख्याता ॥ अस्यागुणास्तु
सूक्ष्मैलायां स्थूलैलायाञ्च द्रष्टव्याः ॥
एलयति । इलप्रेरणे । पचाद्यच् ।
टाप ॥

एलापत्रः । पुं । नामविशेषे ॥

एलापर्णी । स्त्री । सुवहायाम् । रा-
जायाम् । युक्तसायाम् । काँटाभा
मरुली एलानी इति गौडभाषा ॥
एलायाइव पर्णान्यस्याः । पाककर्णेति
डीष् ॥

एलावालुकम् । न । ऐलेये । एलवालु-
के ॥ ह्रस्वाभावः प्रकिशपूर्ववत् ॥

एलीका । स्त्री । सूक्ष्मैलायाम् ॥

एलवालु । न । एलवालुके ॥ एलवालु क-
टुकं पाके कषायं शीतलं लघु । इ-
न्ति कण्डूव्रणच्छर्दिदृट्कासारुचिह-
द्रुजः ॥ वलासविषपित्तास्त्रकुष्ठमूत्र-

एवम्

गदकृमीन् ॥

एव । अ । औपम्ये ॥ अनवकृतौ । अ
नियोगे ॥ वाक्यपूरणे ॥ अवधारणे ॥
चारनियोगे ॥ विनिग्रहे ॥ एवका
रस्त्रिविधः । विशेष्यसङ्गतः विशेषण
सङ्गतः क्रियासङ्गतश्चेति । तत्र विशे
ष्यसङ्गतस्यैवकारस्य अन्ययोगव्यव
च्छेदोऽर्थः । पार्थिव धनुर्द्वर इत्या
दौ विशेषणे धनुर्द्वरे पार्थिवयोगव्य
वच्छेदबोधात् । धनुर्द्वरपदस्योत्कृष्ट
धनुर्द्वरेलाक्षणिकत्वात् तथैवतात्प
र्यात् । पार्थिवयोगस्तादात्म्यम् ॥
विशेषणसङ्गतस्यैवकारस्या योगव्यव
च्छेदोऽर्थः । शङ्खः पाण्डुर एवेत्यादौ
विशेष्ये शङ्खे पाण्डुरत्वा योगव्यवच्छे
दबोधात् ॥ क्रियासङ्गतस्यैवकारस्य
चात्यन्तायोगव्यवच्छेदोऽर्थः । सम
वाभिप्रायके नीलंसरोजं भवत्येवे
त्त्वादायन्वयितावच्छेदकसरोजत्वं
सामानाधिकरण्येन सरोजनील
भवनकर्तृत्वात्यन्ताऽयोगव्यवच्छेद
बोधादिति सम्प्रदायः ॥ परिभवे ॥
ईषदर्थे ॥ अयनम् । इण् शीभ्यां वन् ॥

एव । चि । गन्तरि । गमनकर्त्तरि ॥ ए
ति । इण् । इण् शीभ्यां वन् ॥

एवम् । अ । उपमायाम् । सादृश्ये । व
त् । वो । यथा । तथा । इवेत्यस्य

एष्टव्य

पर्याया ॥ यथा । अग्निरेव विप्र ।
अग्निरिवेत्यर्थः ॥ इदप्रकारे । इ
त्यम् ॥ यथा । एवं वादिनि विप्रर्षी
। अवधारणे । यथा । एवमेतत् ॥ अ
ङ्गीकारे ॥ अर्थप्रप्ते ॥ परकृतौ ॥ पृ
च्छायाम् ॥

एषण । पु । लौहमयेवाणे ॥

एषणा । स्त्री । इच्छायाम् । पुत्रलोक
वित्तकामनासु ॥ न कश्चिदन्यः सं
सारउक्तादख्येषणात्रयात् ॥ इषेल्यु
टि टाप् ॥

एषणिका । स्त्री । एषणायाम् । नगरा
चाम् । स्वर्णकारादीनांतुलायाम् ।
नित्ति इति गौडभाषा । कांटा इति
देशभाषा ॥ इष्यतेऽनया । इषगतौ ।
ल्युट् । स्वार्थे कः । टाविच्चे ॥

एषणी । स्त्री । एषणिकायाम् ॥ ब्रह्ममा
गानुसारिण्याम् । ब्रह्मबेधशलाका
याम् । वेलकार इति गौडभाषाप्रसि
द्धायाम् ॥ चेतनाभिदि । इष्यतेन
या । इषग० । ल्युट् । गौरादिष् एष
णः करणइति ङीष् ॥

एषितव्यः । चि । अन्वेष्टव्ये ॥ एषितुं यो
ग्यः । तव्यः ॥

एष्टव्यः । चि । एषितव्य ॥ यथा । एष्ट
व्या वहवः पुत्रा यद्ये कोपि गयां व्रजे
त् । यजेत वाश्वमेधेन नीलं वाष्टप

ऐकान्यं

मुत्सृतेदिति ॥

येः

ऐ । अ । हृतौ । आह्वाने ॥ स्मृतौ ॥
आमन्त्रणे ॥ शोचने ॥ ऐकारे ॥

ऐ । पुं । महेश्वरे ॥

ऐकधम् । अ । एकधार्थे ॥ एकाद्वोध
मुजन्यतरस्यामिति धा प्रत्ययस्य थ
मुञ् ॥

ऐकभाव्यम् । न । एकभावत्वे ॥ ब्राह्म-
णादिच्चात् ष्यञ् ॥

ऐकरस्यम् । न । सामरस्ये ॥ रकरसस्य
भावः । ष्यञ् ॥

ऐकागारिकः । चि । चैरे । तस्करे ॥
एकमसहायमगारं प्रयोजनमस्य ।
ऐकागारिकट् चैर इति इकट् वृद्धि
श्च निपातनात् ॥ स्त्रियां टिच्चाङ् डी
पि । ऐकागारिकी ॥

ऐकाग्र । चि । एकताने ॥ एकाग्रत
स्वार्थे ङ् ॥

ऐकात्म्यम् । न । ऐक्ये ॥ एकात्मनो भा
वः । ष्यञ् ॥

ऐकान्तिकः । चि । अव्यभिचारिणि । सा
धनानन्तरमवश्यभाविनि ॥

ऐकान्तिकः । पु । एकापपाठेष्टात्रे ॥
वस्याध्ययने प्रवृत्तस्य परीक्षाकाले

ऐक्याक

विपरीतोच्चारणरूपं खलितमेकं-
जातसोनेनोच्यते । एकमन्यद्वृत्तम
स्य । कर्म । ध्यनेद्वृत्तमिति ठक् । ए
कमन्यदिति विगृह्य तद्वितार्थ इति
समासः । ततश्च । एवं दैयन्यिकः
चैयन्यिक ॥

ऐकाहिकः । त्रि । एकाहनिष्पन्ने ॥ पुं ।
एकदिनानन्तरभवे ज्वरे ॥ दिनेदि
ने एककाले समागतज्वरे ॥ समुद्रस्यो
त्तरे तीरे द्विविदे नामवानरः । ऐ
काहिकज्वरं हन्ति तस्य नामानुकी-
र्त्तिनात् ॥ एकाहेभवः । ठक् ॥

ऐक्यम् । न । अभेदे । एकात्मभावे ।
एकत्वे व्यतिरेकाभावे ॥ भावे ष्यञ् ॥

ऐक्यवम् । न । मोरटे । इक्षोर्मूरे ॥
इक्षोरिदम् । अण् ॥ त्रि । इक्षोर्वि
कारे । गुडादौ ॥ तदप्यवे ॥ वि
त्वादण् ॥

ऐक्याकः । पुं । सूर्यवश्यम् ॥ इक्ष्वाको
रपत्यम् । जनपदशब्दात् च चियाद्
ञ् । बहुत्वलुक् । इक्ष्वाकूणां दुरामे
र्थे त्वदधीना हसिदुय इति प्रयोगः ॥
इक्ष्वाकूषु जनपदेषु भवः । कोपधाद
ण् । अस्य बहुत्वेऽपि नलुक् । ऐक्याकेषु
च मैथिलेषु च फलन्त्येकमद्याशि
ष इति मुरारिः ॥ दाण्डिनायनेत्यु
कारलोपः ॥

ऐनस

ऐन्दी

ऐङ्गुदम् । न । इङ्गुदीवृक्षस्यफले ।

हिगोटा इतिभाषा ॥ इङ्गुद्याइदम् ।

। प्रक्षुरदिभ्योऽणविधेर्नाणोलुक् ॥

ऐङ्गुविड । पुं । ऐलविले । कुवेरे ॥

ऐङ्गुकम् । न । ऐङ्गुके । सास्थिकुडो ॥

स्वार्थेऽण् ॥

ऐणम् । त्रि । ऐणस्य चर्मादौ ॥ ऐणस्य

अवयवो विकारो वा । प्राणिरजता

दिभ्योऽण् ॥

ऐणिकः । त्रि । ऐणहन्तरि ॥

ऐण्यम् । त्रि । ऐणीस्त्रगादौ ॥ ऐण्या

मृग्याविकारोऽयवो वा ऐण्याठञ् ॥

स्त्रीणारतिवन्धविशेषे ॥

ऐतरेय । पुं । ऋग्वेदोपनिषदि । त

क्षाखायाम् ॥ त्रि । इतराया अप

त्ये ॥

ऐतरेयी । पुं । ऋग्वेदीयशाखाविशेषा

ध्यायिनि ॥

ऐतिह्यम् । न । इतिह्य । पारम्पर्योप

देशे ॥ तेषानिर्दिष्टप्रवक्तृकं पारम्प

र्यप्रवादमात्रम् इतिह्य ऊचुर्दृष्टा इ-

ति ऐतिह्यम् । यथेह वटे यच्च प्र-

तिवसतीति । इतिहेति निपातस

मुदायः उपदेशपारम्पर्ये । तदे

व । अनन्तार्थस्येतिह्यभेषजाज्यम् ॥

यद्वा चतुर्वर्णी आर् । स्वार्थेऽण् ॥

ऐनसः । पुं । ऐनसि ॥ स्वार्थिकः प्रज्ञा

वण् ॥

ऐन्दवम् । न । मृगशिरोनक्षत्रे ॥ त्रि ।

इन्दुसम्बन्धिनि ॥ इन्दोरिदम् । त-

स्येदमिच्छण् ॥

ऐन्दवी । स्त्री । सोमराज्याम् ॥ डीप् ॥

ऐन्द्र । पु । अर्जुने ॥ वालिवानरे ॥ दै

वसर्गान्तरे ॥ त्रि । शक्रसम्बन्धिनि

॥ इन्द्रस्यायम् । तस्येदमिच्छण् ॥ न ।

ज्येष्ठानक्षत्रे ॥ मूलविशेषे । वनार्द्र

कायाम् ॥ इन्द्रदेवताकेहविरादौ ॥

इन्द्रोदेवतास्य । सास्यदेवतेत्यण् ॥

ऐन्द्रजालिकः । पु । मायाकारके । मा

याविनि ॥ इन्द्रजालेन चरति । च

रतीतिठञ् ॥

ऐन्द्रलुप्तिकः । त्रि । केशम्ररोगविशिष्टे

। खल्लीटे । गञ्जा इतिभाषा ॥

ऐन्द्रि । पुं । जयन्ते । इन्द्रपुत्रेण । काके

॥ अर्जुने ॥ वालिवानरे ॥ अपत्येऽर्थे

इञ् ॥

ऐन्द्रियकम् । त्रि । प्रत्यक्षे । इन्द्रियमा

द्ये । इन्द्रियविषये ॥ इन्द्रियेणाऽ

नुभूयते । कुलालादिस्त्वादुञ् ॥ १

ऐन्दी । स्त्री । शच्याम् ॥ दुर्ग्याम् ॥

अलक्ष्म्याम् ॥ एलायाम् ॥ इन्द्रबाह

य्याम् । राखालसप्ता इतिगौडभा

षा । इन्द्रायण इतिभाषा ॥ प्राच्यान्दि

शि ॥ इन्द्रस्येयम् । तस्येदमिच्छण् ॥

ऐराव

टिड्डेतिडीप् ॥

ऐभी । स्त्री । हस्तिघोषायाम् ॥

ऐर । पुं । मण्डे ॥ इराअन्नम् तन्मयः ॥

न । ऐरंमदीयंसर इतिश्रुतिप्रसिद्धे
मण्डेन पूर्णे मदकरे ब्रह्मलोकस्थे स
रसि ॥

ऐरखडम् । न । ऐरखडस्यफले ॥

ऐराकः । पुं । खुरासानमध्येच्छेदे
शविशेषे ॥ तन्मध्ये चोत्तरे देवि ऐ
राकः परिकीर्तितः । तन्मध्ये खुरा
सानमध्ये इति तन्त्रशास्त्रम् ॥ऐरावणः । पुं । अभ्रमातङ्गे । ऐरावते
। इन्द्रगजे ॥ इरया उदकेन वणति-
। वणशब्दे पञ्चाक्षच् । इरावण एव ।
स्वार्थे प्रज्ञाशब्दः ॥ यद्वा इरा सुरा
वनमुदर्कयस्मिन् । पूर्वपदादिति श
क्तम् । इरावणे भवः । तत्रभव इ-
त्यण् ॥ऐरावतः । पुं । नारङ्गे ॥ लकुचद्रुमे ॥
नागभेदे ॥ पञ्चमात्रस्य प्रथमे ।ऽऽप्र
भेदे ॥ शक्रद्विपे । अभ्रमुवल्लभे ।
चतुर्हन्तगजे ॥ इराउदकानि सन्त्य
स्मिन् । मतुप् । इरावान् समुद्रः ।
इरावत्यब्धौ भवः तत्रभवइत्यण् ॥
इरावत्या विद्युत इवायंवा । तस्येद
मित्यण् ॥ न । महेन्द्रस्य कजुदी
र्घशरासने ॥

ऐशानी

ऐरावती । स्त्री । वटपचीवृक्षे ॥ विद्यु

ति ॥ विद्युद्भेदे ॥ इराआपः सन्त्यस्य
इरावान् मेघः । तस्येयम् । तस्येद
मित्यण् । डीप् । ऐरावतेनैकदि-
क् । तेनैकदिगित्यण्वा ॥ उत्तर-
मार्गेनक्षत्रविशेषाणां संज्ञाविशेषे ॥
यथा । पुष्याश्लेषा तथादिच्यावीषी
चैरावतीस्मृतेति ॥

ऐरिणम् । न । पांशवलवणे ॥

ऐरेयम् । न । मद्यविशेषे ॥ चि । कुजे
॥ इराया अपत्यम् । स्त्रीभ्योक् ॥ऐलः । पुं । चन्द्रवंशीये पुरुषसि नृ
पे ॥ इलाया अपत्यम् । अण् ॥ऐलवालुकम् । न । ऐलेये । वालुके ।
हरिवालुके । गन्धद्रव्यमिदम् ए-
लवालुकमेव । स्वार्थेऽण् ॥

ऐलविलः । पु । कुनेरे । पुण्यजनेश्वरे ॥

इलविलाया अपत्यम् । इडविला-
यावा अपत्यमिति विग्रहे । ऐडविलो
पि । अष्टद्व्याभ्योनदीत्यण् ॥ उल्लयो
रेकत्वस्मरणादैडविलोपि । इडवि
डा अस्तिमातृत्वेन अस्येति विग्रहे
ज्योत्स्नादिच्चा दणि ऐडविडोपि ॥ऐलेयम् । न । १ । बवालुकनामगन्धद्रव्ये
॥ इलाया अपत्यम् । स्त्रीभ्योठक् ॥ऐशानी । स्त्री । ईशदिशि । ईशानको
शे ॥ ईशानस्येयम् । अण् डीप् ॥

ऐहलौ

ऐश्वरम् । न । अघटनघटनाचातुर्ये ॥
त्रि ॥ ईश्वरसम्बन्धिनि ॥ ईश्वरस्येद
म् । अण् ॥

ऐश्वरी । स्त्री । ईश्वरसम्बन्धिन्याशक्तौ ॥
ऐश्वर्यम् । न । विभूतौ । अणिमाद्यष्ट
सिद्धिषु ॥ सात्त्विकोबुद्धिधर्मऐश्वर्यम्
। यतोऽणिमालघिमामहिमाप्राप्ति
प्राकाम्यवशित्वेशित्वकामावसायि-
त्त्वानां प्रादुर्भावः । ऐश्वर्या दविघा
त इच्छाया भवति । ईश्वरोहि यदेवे
च्छतितत्करोति ॥ सम्पत्तौ ॥ निय
न्तृत्वे ॥ ईश्वरस्यभावः । गुणवचने
तिष्ठन् ॥

ऐषमठ । अ । वर्त्तमानवत्सरे । ऐसौ ई
भिभाषा ॥ अस्मिन् संवत्सरे । सद्यः
अतः कार्येषु सम इति इदमदृशं सम
सद्यः प्रत्ययश्च संवत्सरे निपात्यते ॥
ऐषमस्तनः । चि । ऐषमोभवे ॥ ऐषमो
ह्यः श्वसेन्यतरस्यामिति शैषिकेष्व
र्थेषु पक्षेऽनुबुलौ ॥

ऐषमस्त्यः । चि । ऐषमस्तने । ऐषमो
भवे जाते इत्यव्ययेषु ॥ ऐषमोह्य
सिति पक्षे त्यप् ॥

ऐहलौकिकम् । न । धने ॥ चि । इह
लोकोपयेगिनि ॥ यथा । ऐहलौ
किकमीदृशे मांसशोणितवद्भनम् ।
पारलौकिककार्येषु प्रसुसामृशना-

ओकः

स्तिका इति महाभारते पावकाध्य
यनम् ॥ इहलोकेभवम् । अध्यात्मा
देष्टुनिष्ठते ॥

ऐहिकः । चि । इहलोकभवे प्रतिपन्न
शरीरसम्बन्धिनि सूक्ष्मचन्दनवनि-
तागृहचेत्रपशुभृत्यादिविषयजन्य-
सुखदुःखादिस्वरूपेभोगे ॥ इहभव
म् । कालादृक् ॥

ओः

—+—

ओ । अ । सम्बोधने ॥ आह्वाने ॥ अ
रण्ये ॥ अनुकम्पायाम् ॥ ओकारे ॥
ओः । पुं । ब्रह्मणि ॥ इत्येकाचरको-
षः ॥

ओकः । पुं । शकुन्ते ॥ दृषले ॥ उचेरि
गुपधलक्षणेके गुणः कुत्त्वञ्च ओकञ्च
चः के इति निपात्यते ॥

ओकणः । पुं । } केशकीटे । यूकायाम्
ओकणिः । पुं । } । जू इति भाषा ॥

ओकः । न । पुं । आश्रयमात्रे ॥ गृहे
। मन्दिरे ॥ उच्यते समवैत्यत्र । उ-
चसमवाये । अमुन् । गुणः । न्यङ्
कादित्वात् कुत्त्वम् ॥

श्रीङ्कारः

श्रीङ्कारः । पुं । प्रवाहे । जलस्य बेगे ॥ वृन्दे । सङ्घाते ॥ परम्परायाम् ॥
 उपदेशे ॥ काखाख्यायां तुष्टौ ॥ यथा । प्रवज्यापिनसद्यो निर्वाणदेति सै
 व कालपरिपाकमपेक्ष्य सिद्धिं ते वि-
 धास्यति अलमुत्तमतया तवेत्युप-
 देशे या आत्मात्मिका तुष्टि साकाला-
 ख्या श्रीङ्ग उच्यते ॥ द्रुतवृत्त्ये ॥ नृ-
 त्यङ्गुत्पलक्षणं गीतवाद्ययोः ॥ श्री-
 चनम् । उचः । घञ् । पृषोदरादि-
 त्वात् घः ॥ वहति वा । वहः । पचा-
 द्यच् । न्यङ्कादिच्वात् साधुः ॥ य-
 द्वा । आकङ्क्षतेऽनेन । ऊहः । हल-
 श्चेति घञ् ॥

श्रीङ्कारः । पुं । प्रणवे । वेदितव्ये ब्रह्म-
 णि वेदनसाधने ॥ अवति । अवरञ्च-
 खादौ । अवतेष्टिलोपश्चेति मन् ।
 मनप्रत्ययस्यैवायं टिलोपो न तु प्र-
 कृते । अन्यथाडिदित्येव ब्रूयात् ।
 ज्वरत्त्वरेच्छूट् । गुणः । वषट्कार-
 इति लिङ्गात् समुदायादपिकार प्र-
 त्ययः ॥ अत्राहापस्तम्ब ॥ श्रीङ्का-
 रः स्वर्गद्वारं तद्ब्रह्म ऽध्येष्यमा-
 ण एतदादि प्रतिपद्येत विकथां चा-
 न्याङ्कुत्वा एवं लौकिक्यावाचाव्या-
 वर्त्तते इति ॥ लौकिक्यावाचाव्याव-
 र्त्तते तयामिश्रितं न भवतीत्यर्थः ॥

श्रीजः

श्रीङ्कारा । स्त्री । वृद्धशक्तिविशेषे । ता-
 रायाम् ॥

श्रीजः । पुं । विषमसङ्ख्यायाम् ॥ श्री-
 जेनौजससमः पादे ॥ इति भरता-
 दयः ॥

श्रीजतिथिः । पुं । विषमतिथौ ॥

श्रीजः । न । दीप्तौ ॥ अवष्टम्भे ॥ प्र-
 काशे ॥ प्राणवले । निजवले । सा-
 मर्थ्ये ॥ प्रथमतः तीयपञ्चमसप्तम-
 नवमैकादशराशिषु ॥ धातुतेजसि
 ॥ शस्त्रादिकौशले ॥ चानेन्द्रियाणां
 पाटवे ॥ काव्यगुणे गौडीरीत्याम्
 ॥ तल्लक्षणम् । बहुसमाससंयुक्त-
 वर्णपदाङ्गम्बरः । यथा श्रीजः प्रसाद-
 माधुर्यगुणतितयभेदतः । गौणवैद-
 र्भपाञ्चाशीरीत्यः परितोऽस्ति ॥
 ॥ श्रीजसमासभूयस्त्वं मांसलं पदङ्ग-
 म्बरम् ॥ तस्योदाहरणं यथा । गङ्गो-
 त्तुङ्गतरङ्गसङ्गतजटाजूटाग्रजाग्रत्फ-
 णिस्फूर्जत्फूत्कृतिभीति सम्भृतचम-
 त्कारस्फुरत्सम्भ्रमा । आनन्दाम्बु-
 वापिकां विदधती चित्तं गिरीशप्र-
 भोऽस्त्वां पायान्नवसङ्गमे भगवती ल-
 ज्जावती पार्वतीति ॥ रसदिस्सधा-
 तुसारभागजधातुविशेषे ॥ यथा ।
 हृदि तिष्ठति यच्छुद्धं रक्त मीषत्स-
 पीतकम् । श्रीजशरीरे सङ्घातं त-

❖❖❖

ओडपु

नाशानाश मृच्छति ॥ भ्रमरैःफल
पुष्पेभ्यो यथासम्प्रियतेमधु । तद
दोजशशरीरेभ्योधातुःसम्प्रियतेन
णामिति वैद्यकशास्त्रम् ॥ उज्जत्त्य-
नेन । उज्जआर्जवे । उज्जेर्बलेवलो
पञ्चेत्यसुन् ॥

ओजिष्ठ । त्रि । ओजस्विनि ॥ सारत
मे ॥ उभयत्र विन्यन्ता दोजस्विशब्दा
दिष्ठन् । विन्मतेर्लुंगिति लुक् टि
लोपश्च ॥

ओडवः । पु । पञ्चस्वरयुक्तरागे ॥ सतु
क् प वर्जितः । ष ग म ध नि युक्तः ।
यथा मङ्गारादयः ॥ इतिसङ्गीतदा
मोदरः ॥

ओडिका । स्त्री । उडिधान् इति गौडभा
षामसिद्धे धान्यविशेषे । नीवारे ॥

ओडी । पुं । ओडिका धान्ये ॥

ओड् । पुं । जवापुष्पे ॥ जवापुष्प वृक्षे
॥ जने ॥ आप्रवदुनस्ति । उन्दी ।
स्फायितश्चीतिरक् । बाहुलकाद-
स्य डत्वम् ॥

ओड्राः । पुं । भूमि । उडीसा इति प्र-
सिद्धे नीवृक्षविशेषे ॥

ओड्रपुष्पम् । न । ओडर गुडहर इ-
ति प्रसिद्धायां जवायाम् । जवावृक्षे ॥
ओड्रं पुष्प मस्य । ओड्रपुष्पकुसुम-
प्रियेन्बिके इति हरानन्दः ॥

ओम्

ओड्राख्या । स्त्री । जवावृक्षे ॥

ओतः । त्रि । पटेदीर्घतन्तौ ॥ अन्तर्था
सौ ॥

ओतुः । पुं । स्त्री । विडाले ॥ अवति-
विष्ठाम् आखुभ्योगृह्णवा । अवरक्ष-
णादौ । सितनीतितुन् । ज्वरस्वरे
त्थूठ् । गुणः ॥

ओतुमदः । पुं । मार्जारघर्मे ॥

ओदनः । पु । न । अने । भक्ते । भात
इति भाषा ॥ उनस्ति । उन्दी० उ
न्देर्नलोपश्चेति युच् ॥ यद्वा ऊर्द्धते-
ऽनेन । ऊर्द्धक्रीडायाम् । करणे
ल्युट् । पृषोदरादिः ॥

ओदनपाकी । स्त्री । ओषधिविशेषे ।
नीलकिण्ट्याम् ॥ पाककर्णेति-
डीष् ॥

ओदनाह्वा । स्त्री । महासमझायाम् ॥

ओदनिका । स्त्री । महासमझायाम् ॥
वलायाम् ॥

ओदनी । स्त्री । वलायाम् ॥

ओम् । पुं । उन्दने ॥ उन्दी० । औ-
णादिके मन् प्रत्यये । अबोदैषौम्
प्रश्नश्चिह्नमथवा इति नलोपो गुणश्च
निपातितः ॥

ओम् । अ । उपक्रमे ॥ प्रणवे ॥ अम्भु
पगमे । अनुमतौ ॥ अपाकृतौ । अ
स्वीकारे ॥ मङ्गले । शुभे ॥ वेद्ये

❖❖❖

❖❖❖

ओषधी

हृषिकेदनसाधने ॥ अवति । अव-
रक्षणादौ । अवतेष्टिलो पश्चेतिम-
न् । मनएवटिलोपः । अ त्वरेत्यु-
ह । गुणः ॥

ओषः । पुं । अर्शोमे । शूरणे । कन्दे ॥
त्रि । आर्द्रे । गीला भीजा इतिच
भाषा ॥

ओल्लः । पुं । ओले । शूरणे ॥ ग्राम्यक-
न्दस्तुदोषलः ॥ त्रि । आर्द्रे । आला
गीला इतिचभाषा ॥

ओषः । पुं । दाहं प्रोषे । प्रोषे ॥ ओ-
षणम् । उग्र० । घञ् ॥

ओषणः । पुं । कटुरसे । भाल इति-
भाषा ॥

ओषणी । स्त्री । पुष्ट्या इतिगौडभाषा
प्रसिद्धे शाकविशेषे ॥

ओषधिः । स्त्री । फलपाकान्ते कदल्या-
दौ । ब्रीहियवादौ ॥ जातिमात्रवि-
वक्षायानोपवेशब्दस्य प्रयोगो भव-
ति ॥ ओषः ऋषः दीतिर्वाधीयते
अ । उधाञ्० । कर्मण्यधिकरणेचे-
ति किः ॥

ओषधिप्रस्थः । पुं । हिमालयस्य न-
गरविशेषे ॥

ओषधी । स्त्री । फलपाकान्ते ब्रीहिय-
वादौ ॥ विप्रत्ययान्तात् कृदिकारा-
दितिङीष् ॥ जातिमात्रविवक्षायाम्

ओष्ठः

मस्य प्रयोगो भवति । ओषध्यः प-
ञ्चधाख्याता लतागुल्माश्चशाखिनः ।
पादपाः प्रसराश्चेति तेषां वक्ष्यामि
लक्षणम् ॥ गुडूच्याद्यालताः प्रोक्ताः
गुल्माः पर्पटकादयः । आम्नाद्याः शा-
खिनोच्चेया वटाश्चत्यादि पादपाः ॥
कण्टकार्यादिकाः सर्वाः प्रसरा इति
कीर्तिताः

ओषधीपतिः । पुं । इन्दौ । चन्द्रमसि
॥ ओषधीनांपतिः ॥

ओषधीशः । पुं । ग्लावि । चन्द्रे ॥ ओ-
षधीना मीशः ॥ कर्पूरे ॥

ओष्ठः । पुं । दशनवाससि । रदनच्छ-
दे । ऊपरला ह्ठाठ इतिभाषा ॥ अ-
धरे । नीचला ओष्ठ ह्ठाठ इतिच
भाषा ॥ उष्यते उष्णाहारेण । उष०
। उषिकुषीतिथन् ॥

ओष्ठपुष्पः । पुं । वन्धूकपुष्पवृक्षे ॥

ओष्ठरोगः । पुं । आस्यरोगान्तर्गतौष्ठ-
भवव्याधौ ॥ विशेषोस्यनिदाने ॥

ओष्ठी । स्त्री । विम्बफले । कंदूरी इ-
तिभाषा ॥

ओष्ठोपमफला । स्त्री । विम्बिकायाम्
। कंदूरी इतिभाषा ॥ ओष्ठोपमा-
नि फलानियस्याः ॥

ओष्ठः । पुं । ओष्ठभवेवर्णे ॥ त्रि ।
ओष्ठहिते ॥ ओष्ठेभवः । शरीराव-

औचक

यथाश्चेति यत् ॥ औष्ठयोर्हितः । श
रीरावयवाद्यत् ॥

औष्णम् । चि । ईषदुष्णे ॥ आउष्णम् ॥

—औः—

—०००००—

औ । अ । आह्वाने ॥ सम्बोधने ॥ वि
रोधे ॥ निर्णये ॥ शूद्राणां प्रणवे ॥
यथा । चतुर्दशस्वरो यो सौ सेतुरौ
कारसंज्ञितः । सच्चानुस्वारनादाभ्यां
शूद्राणां सेतुरुच्यते इतिकालिका
पुराणम् ॥ औकारे ॥

औः । पुं । अनन्ते ॥ निस्वने ॥ स्त्री ।
विश्वम्भरायाम् ॥

औक्थिकः । पुं । उक्थाध्ययनकर्त्तरि ॥
उक्थमधीते वेदवा । क्रतूक्थादी
ति ठक् ॥

औक्थिकम् । न । औक्थिकानां धर्म
॥ तेषामान्नायेपि ॥ छन्दोगीक्थिके
ति श्यः ॥

औक्षम् । न । वृषसमूहे ॥ उक्ष्णां स
मूहः तस्य समूह इत्यञ् । औक्ष
मनपत्य इति ठिलोपः ॥ अपत्येतु ।
औक्ष्णः । षपूर्वहने न्यलोपः ॥

औक्षकम् । न । उक्ष्णां समूहे । वृ

औत्तरे

षट्ठन्दे ॥ गोत्रोच्चोष्टेति-बुञ् ॥

औख्यम् । चि । ख्यालीपक्वे ऽन्नादौ ।

पिठरपक्वे ॥ उख्य मेव स्वाय ध्यञ् ॥

औचिती । स्त्री । औचित्ये ॥ सत्ये

॥ उचितस्य भावः । ब्राह्मणादित्त्वा-

त् ध्यञ् । डीष् । कलसहितस्यिति

यलोपः ॥

औचित्यम् । न । उचितत्वे । योग्य

त्वे ॥ सत्ये ॥ उचितस्य भावः ।

ब्राह्मणादेराकृतिगणत्वात् ध्यञ् ॥

औजसिकः । पुं । शूरे ॥ औजसा वर्त्त

ते । औजस्यहोमसावर्त्तत इति-

ठक् ॥

औद्रः । पुं । औद्रदेशोद्भवे औदै

चचिये पश्चाद्वाङ्मयादर्शनेन क्रिया

लोपादिनाच शूद्रस्वमापक्वे दस्युप-

दवाचे ॥ चि । औद्रदेशजे ॥

औत्कर्ष्यम् । न । उत्कर्षतायाम् ॥ भा

वे ब्राह्मणादित्त्वात् ध्यञ् ॥

औत्तरपथिकः । चि । उत्तरपथेनाह-

ते ॥ तेनगच्छति उत्तरपथेनाहत

श्चेति ठञ् ॥

औत्तरपदिकः । चि । उत्तरपदग्राहि

णि ॥ उत्तरपदं गृह्णाति । ठक् ॥

औत्तराहः । चि । उत्तरस्थिर्न जातः भ

वः तत आगतोवा ॥ उत्तरादाहञ् ॥

औत्तरेयः । पुं । परीक्षितृपतेः ॥ उत्त

औदार्य

रायाः अपत्यम् । स्त्रीभ्योऽठक् ॥

औत्तानपादिः । पुं । ध्रुवे । स्वायम्भुव
मनोःपौत्रे ॥ उत्तानपादस्यापत्यम्
। इज् ॥

औत्सर्गिकः । वि । उत्सर्गार्हः ॥ सामा
न्यविधिकत्सर्गः । उत्सर्गमर्हति ।
ठज् ॥ सामान्यत्वे ॥

औत्सुक्यम् । न । उत्कण्ठायाम् ॥ उत्सु
कस्य कर्मभावोवा । प्यञ् ॥

औदनिकः । वि । रूपकारे ॥ औदनं
शिल्पमस्य । शिल्पमिति ठञ् ॥

औदमेयिः । पुं । उदमेयस्यापत्ये ॥
अतइज् ॥

औदमेयी । स्त्री । उदमेयजातौ ॥ इज्
न्नात् इतोमनुष्यजातेरिति ङीष् ॥

औदरिकः । वि । उदरमात्रपूरके ।
आद्यूने । पेटार्थी इतिभाषा ॥ अत्य
न्तबुभुक्षिते । बुभुक्षयात्यन्तपीडिते
॥ उदरे प्रसितः । उदरादुगाद्यूनइ
तिठक् ॥

औदश्वितम् । न । अर्धजलयुक्ते घोले
॥ वि । उदश्विति संस्कृते ॥ उदश्वि
तोऽन्यतरस्यामिति पक्षेऽण् ॥

औदश्वित्कः । पुं । औदश्विते ॥ उदश्वि
ति संस्कृतम् । उदश्वितोऽन्यतरस्या
मिति ठक् । इसुसुक्तान्तात्कः ॥

औदार्यम् । न । उदारतायाम् ॥ उदा

औदाल

रस्यभावः । गुणवचनेति प्यञ् ॥

औदासीन्यम् । न । शुभाशुभयोरुपे
क्षायाम् ॥ ताटस्थे ॥ उदासीनस्यभा
वः । प्यञ् ॥

औदास्यम् । न । अकर्तृत्वे ॥ वैराग्ये ।
अनुरागादिशून्यतायाम् ॥ मनोयो
गाभावे ॥

औदुम्बरः । पुं । आह्वदेवे । यमे ॥ न ।
कुष्ठरोगप्रभेदे ॥ तस्यलक्षणम् । ह
ग्दाहरागकण्डूभिः परीतं रोमपि
ञ्जरम् । उदुम्बरफलाभास कुष्ठमौदु
म्बरं वदेदिति ॥ ताम्रे ॥ उदुम्बरमे
व । प्रज्ञाद्यय ॥ यज्ञाद्गशाखिनः फ
लादौ ॥ फलमौदुम्बरं बाल मन्त्रत
क्रेणसाधितम् । विसवारभृते सा पे
पाचितं सैन्धवान्वितम् ॥ शीतं कषा
यं मधुरं रक्तपित्तप्रणाशनम् । मूत्र
कृच्छ्रहरं सम्यग् विवन्धाध्मानकार
कम् ॥ उदुम्बरस्या वयवोविकारो
वा । प्राणिरजतादिभ्योऽञ् ॥ चि
। ताम्रजे पात्रादौ ॥

औज्ञात्रम् । न । सामवेदविहिते उज्ञा
तुः कर्मणि भावेच ॥

औदालकम् । न । वल्मीककीटसं
भृते मधुनि ॥ प्रायोवल्मीकमध्य
स्थाः कपिलाः स्वल्पकीटकाः । कु
र्वन्तिकपिलं स्वल्पतत् स्यादौदाल-

औपग

कंसधु ॥ औदालकं रुचिकरं स्वयं
कुष्ठविषापहम् । कषायमुष्णमस्त्रे-
ष्व कटुपाकश्चपित्तकृत् ॥

औदालकि । पुं । गौतमे ॥ उदाल-
कस्यापत्यम् । अतइज् ॥ आरु-
णी ॥

औदुत्त्यम् । न । अविनीतभावे ॥ उ-
दुत्तस्य भावः । ष्यञ् ॥

औद्भिज्जम् । न । पाशवलवणे ॥

औद्भिदम् । न । रेह इति प्रसिद्धे पां-
शुलवणे ॥ औद्भिदं पांशुलवणं य-
ज्जातंभूमितः स्वयम् । चारंगुरुक
टु किण्ठं श्लेष्मलंवातनाशनम् ॥ भौ-
मस्य पानोयस्य प्रभेदे ॥ यथा । वि-
दार्यं भूमिं निन्ना यन्महत्याधारया
स्रवेत । तत्तोयमौद्भिदं नाम वद-
न्तीति महर्षयः ॥ औद्भिदंवारि पि-
त्तघ्न मविदाह्यतिशीतलम् । प्रीणनं
मधुरं वल्यमीषदातकरं लघु इति ॥

औद्वाहिकम् । न । उद्वाहसम्बन्धिधना-
दैः ॥ भार्याप्राप्तिकाले लब्धे भार्याध-
ने ॥ तद्भातभिरविभाज्यम् । यथाह
धान्नवल्लभः । पितृद्रव्याविनाशेन य-
दन्यत् स्वयमर्जयेत् । भैत्रमौद्वाहिक-
ञ्चैव दायादानां न तद्भवेदिति ॥

औपगवः । पुं । उपगवपत्ये ॥ उपगौर-
पत्यम् । तस्यापत्यमित्यर्थः ॥ उप-

औपच्छ

समोपे गौ र्यस्य इति उपगुर्गोपः ।

लक्षणायाः तत्पुरोहितोऽपि । यथा-
ह हागीतः । यंवर्यं याजयेद्यस्तु सत-
द्वर्गस्त्वमामुयात् । सदोवर्षेण वर्षे
श्चेत्येवमेवाप्रवीङ्गुः ॥ तथाच ल-
क्षणाया वाह्यगोप्युपगुपदवाच्यः ।
तस्या पत्यौपगवः ॥ इति श्रीधर-
स्वामिनः ॥

औपगवकम् । न । औपगवानां समू-
हे ॥ गोत्रोच्चोष्टेतिबुञ् ॥

औपचारिकः । त्रि । उपचारार्थे ॥ वि-
नयादिच्चात् स्वार्थेठक् ॥

औपच्छन्दसिकम् । न । वैतालीयच्छ-
न्दोविशेषे ॥ तत्रैवान्ते ऽधिकेगुरौ
स्यादैपच्छन्दसिकं कवीन्द्रहृदमि-
तिलक्षणम् ॥ यथा । आतन्वानं सु-
रारिकान्ता स्वौपच्छन्दसिकं हृदावि-
नोदम् । कंसं योनिर्जघानदेवो व-
न्दे तं जगतां स्थितिदधानमिति ॥ पु-
ष्पिनाग्राभिर्धकेचिदैपच्छन्दसिजं
विदुः ॥ अन्यच्च । विषमे ससजा गुरु-
समेचेत स्मरयाञ्छन्दसिकं तदैप-
पूर्वम् । यथा । स्मरगागमयो वपु-
स्त्वमिस्त्रा परितस्ताररवेरसच्छान-
वश्यम् । प्रियमापदिवापिको किले-
खी परितस्ताररवेरसत्थवश्यमि-
ति ॥

औपव

औपवेयम् । न । उपघौ । रथाङ्गे ॥

छदिरुपधीतिस्वार्थे ढञ् ॥

औपनिधिकम् । न । उपनिधौ । प्री-
त्याभोगार्थमर्पिते द्रव्ये ॥

औपनिषद् । त्रि । श्रुतिवेद्ये परमा-
त्मनि ॥ उपनिषदा दृश्यते गृह्यते
वा । उपनिषदो व्याख्यान स्तत्रभवे
वा । शेषइति अण्क्लृगयनादिभ्यश्च
ति वा । अण् ॥

औपनिषदम्न्यः । पुं । भर्तृप्रपञ्चे ॥
अयं वेदान्तैकदेशी ॥ त्रि । अन्यत्र ॥

औपनीविकम् । त्रि । नीविसमीपे व्या-
वृते ॥ भवार्थे उपजानूपकर्णनीवे-
ष्टक ।

औपमन्यवः । पुं । प्राचीनशाखाख्ये ॥

उपमन्योर्गोत्रापत्यम् । विदाद्यञ् ॥

औपम्यम् । न । अनुहारे । उपमाया-
म् । साम्ये ॥ उपमैव । चतुर्वर्णादि-
ज्ञातव्यञ् ॥

औपयिकः । त्रि । उपयुक्ते ॥ न्यायागत-
वस्तुनि । लभ्ये ॥ उपावन्त्यनेन । अ-
यगतौ । हलश्चेति घञ् ॥ उपायएव
। उपायो ह्रस्वत्वच्चेति ठक् ह्रस्वश्च ॥

औपरोधिकः । पुं । पीलुदण्डे । पैलवे
॥ त्रि । उपरोधसम्बन्धिनि ॥

औपवस्तम् । न । उपवासे ॥ उपवस्त-
मेव । प्रचाद्यञ् ॥

औरभि

औपवस्तम् । न । उपवासे । भोजना-

ऽभावे ॥ उपवसति । टच् । उपवस्तु-
रिदं कर्म । तस्येदमिच्छन् । माघा-
न्मधुमसूरांश्चवर्जये दौपवस्तुक-
मिति स्मृतिः ॥

औपसर्गिकः । पुं । सन्निपातरोगविशे-
षे ॥ तस्य लक्षणम् । कफोनुलोमवा-
तेन यदि पित्तानुगो भवेत् । स्वेदश्चै-
त्यादिभिर्जुष्ट स्तदाभवति मानवः ॥
प्रतिलोमः पुनस्तेन स्वासृष्यमाया-
तिततत्क्षणात् । औपसर्गिकएवान्य-
सन्निपातउदाहृत इति ॥ त्रि । उप-
सर्गसम्बन्धिनि ॥

औपस्थ्यम् । न । उपस्थेन्द्रियसुखे ॥

औपानद्यः । पुं । मुञ्चे ॥ न । चर्मणि ॥

उपानहे अयम् । ऋषभोपानहे-
र्ज्यः ॥

औमीनम् । त्रि । उम्ये ॥ उमानात्मव-
नं चेषम् । विभाषातिस्त्रमाघोमे-
ति पक्षे खञ् ॥

औरगम् । न । फणिभे ॥ त्रि । सर्पस-
म्बन्धिवस्तुनि ॥ उरगस्येदम् । अण् ॥

औरभ्रः । पुं । कन्बले । रक्षके ॥ उर-
भ्रस्य इदम् । अण् ॥

औरभ्रकम् । न । मेषदन्ते ॥ उरभ्राणां
समूहः । गोत्रोद्योष्टोरभ्रेति बुञ् ॥

औरभ्रिकः । त्रि । मेषजीवने ॥

और्ध्वः

औरसः । पुं । स्त्री । उरस्ये । स्वात्मजे ।

ऊढसवर्णार्या जनितामत्ये ॥ यथा ।

सवर्णया संस्कृतायां स्वयमुत्पादये
त्तुयम् । औरसं तं विजानीयात्

पुत्रप्रथमकल्पितमिति ॥ उरसानि
र्मितः । उरसोऽण् चेत्यण् ॥

औरसिकः । चि । उर इवेत्यर्थे ॥ अङ्गु-
ल्यादिभ्यष्ठक् ॥

और्ध्वदैहिकम् । चि । और्ध्वदैहिके ॥
केचिदस्यानुश्रुतिकादिषु पाठं ने-
च्छन्ति ॥

और्ध्वदैहिकम् । चि । प्रेतकर्मणि । प्रे-
तदाने । प्रेतमुद्दिश्य मरणदिनमार-
भ्य सपिण्डीकरणपर्यन्तं प्रत्यहं
दीयमाने जलपिण्डादौ । मृतार्थं
तद्देहदानं त्रिषु स्यादौर्ध्वदैहिकम्
॥ देहादूर्ध्वः ऊर्ध्वदैहः । राजदन्ता-
दिः । ऊर्ध्वदैहोभवम् । अध्यात्मादि-
त्वाद्गुञ् । अनुश्रुतिकादिच्चादुभय
पदद्वयम् ॥

और्ध्वस्रोतसिकः । चि । शैवे ॥ इति चि
काण्डशेषः ॥

और्ध्वः । पुं । वाडवानले ॥ सतुभूगोल-
स्य दक्षिणसीमा । तत्र सर्वे नरकाः
दैत्याश्च वसन्ति ॥ पञ्चप्रवरान्तर्गत
मुनिभेदे ॥ उर्वस्य मुने रपत्यम् । क-
प्यण् । गोत्रापत्ये विदाद्यञ् ॥ न ।

औषध

पांशवस्तवणे ॥

और्वरः । चि । भौमे । रजसि ॥

और्वश्रेयः । पुं । अगस्त्यमुनौ ॥

औलूकम् । न । पेचकसमूहे ॥ उलू-
कानां समूहः । खण्डिकादिच्चादञ् ॥

औलूक्यः । पुं । वैशेषिके । वैशेषिक-
दर्शनाभिज्ञे ॥

औशनसम् । न । शास्त्रविशेषे । वि-
चित्रनिर्माणप्रतिपादके शिल्पशा-
स्त्रे ॥ उशनसा प्रोक्तम् । तेन प्रोक्तमि-
त्यण् ॥ उपपुराणविशेषे ॥

औशिजः । पुं । उशिजि ॥ स्वार्थिकः-
प्रज्ञाद्यण् ॥

औशीरम् । न । शयनासने ॥ शयनं-
स्वापः शय्या वा । आसनम्पोठादि ।
स्वापपोठयोः समुदितयोरियं सं-
ज्ञा ॥ चामरे ॥ दण्डे ॥ पुं । चामरद-
ण्डे ॥ चि । उशीरजे ॥ उश्यते । व-
शकान्तौ । वशः किदिति ईरन् । प्र-
ज्ञाद्यण् ॥ यद्वा । उशीरस्येदम् । त-
स्येदमित्यण् ॥

औषधम् । न । रोगनाशकद्रव्ये । भे-
षजे । जायौ । अगदे ॥ सर्वे । प्राणि-
भिर्भुज्यमाने औषधिप्रभवेऽन्ते ॥
रोगहृत्त्वेन द्रव्यमात्रविवक्षाया मौ-
षधशब्दप्रयोगः । तेन हृततैश्चादि-
कमप्यौषधशब्दवाच्यमिति ज्ञेयम् ॥

अम्

औषधेरिदम् । औषधिरेव वा ।
औषधे रजाता विन्यग् ॥ शुण्ड्या
म् ॥

औषरम् । न । पांशवत्वव्ये ॥

औषरकम् । न । सार्वगुणे । मृत्तिका
त्वव्ये । खारीलौन खारीनून इति
च भाष

औषसः । चि । प्राभातिके ॥ अनुदितौ
षसराग इति औषसातपभयादि
ति च भारवि र्लक्ष्यम् ॥ उषसिभ
वः । सन्धिबेलेत्यादिनायोगविभा
गादण् । अन्यथा कालाट्टञ् स्यादि
तिव्याख्यातारः । अपभ्रंश एवायमि
ति प्रामाणिका ॥

औष्टम् । चि । उष्टसम्बन्धिनि ॥ औष्टं
दुग्धं लघु स्वादु त्वव्यं दीपनं त
था । कृमिकुष्ठकफानाहशोफोदर
हरं सरम् ॥ उष्ट्येदम् । अण् ॥

औष्टकम् । न । उष्टसमूहे ॥ तस्यसमू
हइत्यर्थे गोत्रोचोष्टेतिबुज ॥ उष्टस्य
विकारोऽव्ययोवा । उष्टाद्वुञ् ॥

औष्ठम् । चि । औष्ठभवे ॥ शरीराव
त्वाच्चेति यत् ॥

अम् । न । परे ब्रह्मणि ॥ अनुस्वारे ।
पञ्चदशे स्वरे ॥ विन्दुमात्रानुनासि
कवर्णायम् । अत्राकार उच्चारणार्थः
। अयं नकारमकारस्थानेपि भव

क.

ति ॥

अ । पुं । महेश्वरे ॥ विसर्गे । शोडशे
स्वरे ॥ द्विविन्दुमात्रः कण्ठवर्णाय
म् । अत्राकार उच्चारणार्थः । अयं रे
फसकारस्थानेपि भवति ॥
इत्यादिगौडकुलोत्पन्नाडीचवाल
प्रधानोपनामतुलाराममिश्रात्मज-
श्रीधनपतिमिश्रापरनाम्ना तथा श्री
सङ्गुक्कुलावधूतश्रीपरमहंसपरिव्रा
जकाचार्यश्रीमद्विरहरानन्दनाथभा
रतिशिष्येण ब्राह्मवधूतश्रीसुखा-
नन्दनाथपरनामधेयेन विरचितेश
ब्दार्थचिन्तामणा वर्गः समाप्ति-
ज्ञतः ॥ १ ॥

039163

Accession No. ————
Shantarakshta Library
Tibetan Institute, Saran

तत सत्

—+—+—+—

कः । पुं । ब्रह्मणि ॥ समीरे ॥ आत्म-
नि ॥ यमे ॥ दक्षप्रजापतौ ॥ भास्व
रे ॥ कामग्रन्थौ ॥ चक्रिणि । नारा
यणे ॥ पतचिणि । खगे ॥ पार्थिवे ।